

ANNALEN

VAN DEN

OUDHEIDSKUNDIGEN KRING

VAN HET LAND VAN WAAS.

D. 19.

ANNALES

DU

CERCLE ARCHÉOLOGIQUE

DU PAYS DE WAAS.

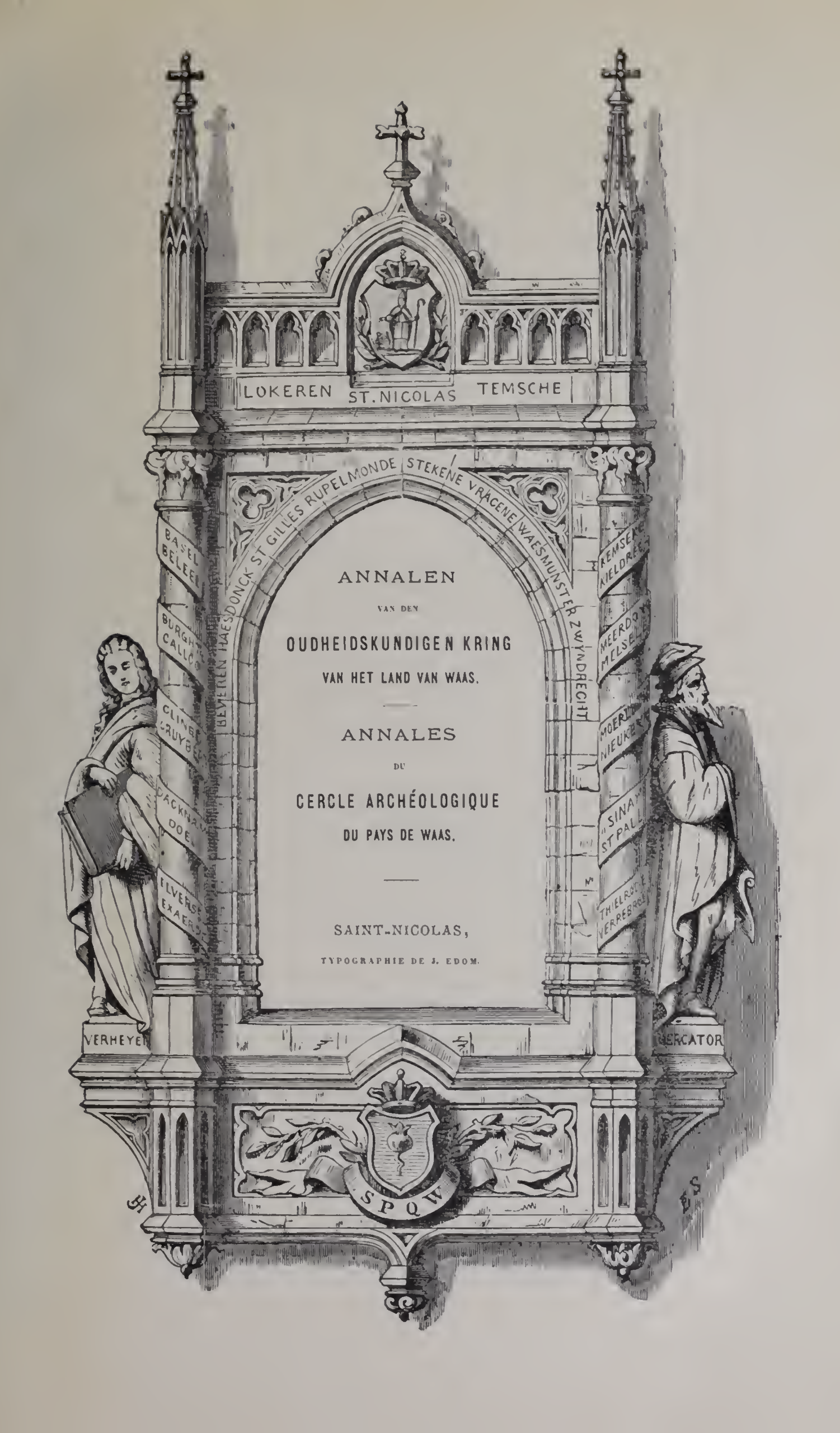
T. 19.

. . . .

In alle zijne uitgaven, is de Kring in geenen deele verantwoordelijk voor de denkwijze door de schrijvers uitgedrukt. *(Art. 31 der Statuten).*

. . . .

Dans toutes ses publications, le Cercle n'est nullement responsable des opinions émises par les auteurs. *(Art. 31 des Statuts).*

LOKEREN ST. NICOLAS TEMSCHE
BEVEREN HAESDONCK ST GILLES RUPELMONDE STEKENE VRACENE WAESMUNSTER ZWYNDRECHT
ANNALEN
VAN DEN
OUDHEIDSKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS.
ANNALES
DU
CERCLE ARCHÉOLOGIQUE
DU PAYS DE WAAS.
SAINT-NICOLAS,
TYPOGRAPHIE DE J. EDOM.
SPQW

Leden van den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas

VOOR HET JAAR 1899-1900.

BESTURENDE COMMISSIE.

MM. G. Willemsen, griffier der Handelsrechtbank te Sint-Nikolaas, Voorzitter.
H. Van Hooff, nijveraar te Lokeren, Ondervoorzitter.
C. De Bock-Bauwens, notaris te Sinay, Ondervoorzitter.
Al. Antheunis, priester te Sint-Nikolaas, Sekretaris.
V. Keppens, gemeentesecretaris te Sint-Nikolaas, Schatbewaarder.
A. De Cock, bijzondere te Sint-Nikolaas, Bewaarder der archieven en Bibliothekaris.
J. De Ryck, geneesheer te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.
F. Annaert, rustend pastoor te Stekene, Lid der Commissie.
Th. De Decker, vrederechter te Temsche, Lid der Commissie.
V. Van Haelst, advokaat te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.
Jos. Van Naemen, zoon, eigenaar te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.

EERELID.

Louis de Pauw, algemeene bewaarder der verzamelingen der Vrije Hoogeschool van Brussel.

LEDEN.

Z. D. H. Mgr A. Stillemans, Bisschop van Gent.
Z. D. H. Mgr de Prins K. van Arenberg, grondeigenaar te Brussel.
Em. Meert, vrederechter te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Gr. De Puysselaer-Laenen, boekdrukker te Sint-Nikolaas.
MM. J. de Borchgrave, consul van Servie, grondeigenaar te Gent.
J. Geerts, ingenieur principaal te Gent.
J. Verwilghen-Hijde, commissaris der arrondissementen Sint-Nikolaas en Dendermonde te Sint-Nikolaas.
Al. Van Bogaert, pastoor te Wichelen.
Ed. Prisse de Limburg-Stirum, ingenieur, dienstoverste bij den staatsspoorweg te Schaerbeek, Brussel.

Mevrouw A. Vercruysse-Heyndrickx, grondeigenaresse te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Th. Percy-Heyndrickx, grondeigenaresse te Sint-Nikolaas.
MM. A. Raemdonck, pastoor-deken te Aalst.
St. Verwilghen, advokaat te Sint-Nikolaas.
Mejufvrouwen Dalschaert, boekhandelaars te Sint-Nikolaas.
MM. A. Blomme, voorzitter bij de rechtbank van eersten aanleg te Dendermonde.
Baron A. de Maere-Limnander, grondeigenaar te Gent.
Graaf Thierry de Limburg-Stirum de Thiennes, grondeigenaar te Gent.
Jh. Van Naemen-Maertens, burgemeester en volksvertegenwoordiger te Sint-Nikolaas.
Burggraaf S. Vilain XIIII, burgemeester en grondeigenaar te Basel.
Burggraaf Jul. Le Boucq de Beaudignies, grondeigenaar te Cruybeke.
J. Nobels-Janssens, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Em. Geerts, notaris en schepen te Sint-Nikolaas.
Th. Libbrecht-Van Naemen, advokaat, lid van de Bestendige afvaardiging van den provincialen raad van Oost-Vlaanderen te Gent.
A. Van den Broeck-Vogelvanger, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
E. Stas, burgemeester te Rupelmonde.
Leo Braeckman, grondeigenaar te Temsche.
Alf. Janssens-De Schryver, gemeenteraadslid en lid der Koninklijke Vlaamsche Akademie, te Sint-Nikolaas.
Paul Verheyen, nijveraar te Steendorp.
A. Goris-Maus, fabrikant te Sint-Nikolaas.
H. Raemdonck, notaris en burgemeester te Sint-Gillis (Waas).
Jules van Pottelsberghe de la Potterie, grondeigenaar te Brugge.
Graaf Fl. de Brouchoven de Bergeyck, senator te Beveren.
C.-A. Van Necke, pastoor-deken te Sint-Nikolaas.
P. De Meerleer, pastoor van O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
Anatole Reynaert, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
Baron E. Prisse, grondeigenaar te Luik.
Em. Bellemans, notaris, provinciaal en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Eug. Van Overloop, grondeigenaar te Brussel.
P. Van Raemdonck, burgemeester te Beveren (Waas).
L. Smet-Verdurmen, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Heyndrickx-De Valcke, gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
H. Seghers, geneesheer en schepen te Sinay.
Fl. Verdurmen-Bocklandt, voorzitter van den Werkrechtersraad en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

MM. Ach. Deshayes-Verdbois, wijnhandelaar te Sint-Nikolaas.
J. Lammens, senator te Gent.
Jh. Stoop-Poodts, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Aimé Boëyé, advokaat en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Jh. Lesseliers, provinciaal raadslid te Beveren (Waas).
D. Andries, burgemeester te Temsche.
Ridder Em. de Neve de Roden, burgemeester en grondeigenaar te Waasmunster.
Mevrouw Janssens-Smits, grondeigenaresse te Temsche.
MM. Edm. Dhanens, advokaat en majoor-bevelhebber der Burgerwacht te Sint-Nikolaas.
Jh. Wauters, provinciaal raadslid en schepen te Temsche.
Ad. Deckers, geneesheer en burgemeester te Melsele.
Aug. Raemdonck, volksvertegenwoordiger te Lokeren.
N. Bohyn, notaris en burgemeester te Kemseke.
G. van Winckel, notaris en provinciaal raadslid te Stekene.
A. Roelens, geneesheer te Rupelmonde.
C.-M. Massez, kanunnik, superior in 't Klein Seminarie te Sint-Nikolaas.
Ferd. Buytaert, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Leo De Ryck, geneesheer te Temsche.
Alf. De Schryver, bestierder der Zusters van het hospitaal te Sint-Nikolaas.
Ridder Am. de Ghellinck d'Elseghem, burgemeester en grondeigenaar te Elseghem.
Gustaaf Maes, nijveraar te Lokeren.
A. Verwilghen-Van den Broeck, advokaat, provinciaal raadslid te Sint-Nikolaas.
J. Van Wtberghe, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
E. Matthys, pastoor van St. Joseph te Sint-Nikolaas.
Ed. Van den Abeele-Vergult, eigenaar te Sint-Nikolaas.
M. De Smedt, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
Luciaan Reychler, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Mejufvrouw Lucia Van Naemen, grondeigenaresse te Sint-Nikolaas.
MM. Jh. Raemdonck, grondeigenaar te Lokeren.
Prosper Thuysbaert, notaris en burgemeester te Lokeren.
E. Mertens-Erix, burgemeester en senator te Cruybeke.
F. Mertens-Van Goethem, provinciaal raadslid te Cruybeke.
Ern. Van Haelst, notaris te Zwijndrecht.
Graaf de Bergeyck-Moretus, grondeigenaar te Antwerpen.

MM. Burggraaf Georges Vilain XIIII, grondeigenaar te Basel.
P. Michelet, burgemeester te Vracene.
Victor Van den Broeck, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Leo De Brabander, burgemeester te Elversele.
Em. De Cleene-Stoop, burgemeester te Nieukerken.
Fl. Meskens, letterkundige te Sint-Nikolaas.
J. Van Mieghem, eere-griffier te Sint-Nikolaas.
Ridder Zaman, arrondissementscommissaris te Mechelen.
St. Lauwerys, onderpastoor der O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
Gaston Lescornez, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Florent Cooreman, advokaat te Sint-Nikolaas.
Georges Martens, kommies-griffier te Sint-Nikolaas.
P. Van de Keere, onderpastoor der O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
August Sloor, kunstschilder te Temsche.
Frans Denys, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Henri Henderickx, zeepzieder te Sint-Nikolaas.
Karel Mabille, bijzondere te Sint-Nikolaas.
Henri Puylaert, notarisklerk te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Leonard Seghers-Heynderickx, bijzondere te Sint-Nikolaas.
MM. Alfons Poppe, schepen en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Lucien Reynaerts, nijveraar te Temsche.
Leo Quintyn, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Van de Walle, onderpastoor van Sint-Joseph te Nikolaas.
Adolf Roosens, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Th. Van Aerschodt, apotheker te Sint-Nikolaas.
Het Plaatselijk Bestuur der Stad Lokeren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Rupelmonde.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Thielrode.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Nieukerken.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Doel.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Beveren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Belcele.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Temsche.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Verrebroeck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Haasdonck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Cruybeke.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Vracene.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Elversele.

ALGEMEENE OPENBARE VERGADERING

VAN 25 JUNI 1900.

AANSPRAAK VAN Mr G. WILLEMSEN, VOORZITTER.

Mevrouwen, Mijnheeren,

Voor de tweede maal heb ik de eer de jaarlijksche algemeene vergadering van den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas voor te zitten, en U welkom te mogen zeggen.

Voor de tweede maal ook, is mij de taak opgelegd U over een onbekend, of toch ten minste weinig bekend feit der geschiedenis van het Land van Waas te onderhouden. Die jaarlijksche verplichting is nog al redelijk zwaar, niet dat de stof ontbreekt — ach neen! stof is er genoeg, maar al te veel — Maar het moeilijke is dit : een onderwerp kiezen dat in korte woorden U voor oogen kan gelegd worden, en niet te ingewikkeld om uwe aandacht te vervelen.

Verleden winter, in den loop mijner opzoekingen, had ik het geluk de hand te leggen op den akt bij welken het metselwerk voor de heropbouwing der Parochiekerk van Sint-Nicolaes, afgebrand den 25 Mei (Sakramentsdag) 1690, openbaar aanbesteed werd aan Rombaut Rommens, meester metser te Sint-Nicolaes, voor de somme van « 131 guls ».

Wat mijne aandacht bij het lezen van dit stuk opwekte, is het deze : Die aanbesteding spreekt alleen van het loon, en sluit zoo : « en naer mynne bleve op Rombaut Rommens voor de some van ...... » 131 guls » (1).

Mijne verwondering was groot, ik beken het, een openbaar werk, op het einde der XVIIe eeuw, aan den minsteischenden — voor het loon alleen — te zien aanbesteden.

---

(1) Stadsarchief van St Nicolaes — nog niet gerangschikt stuk.

Nooit had ik mij durven verbeelden dat men in dien tijd, het loon dorst vermijnen.

Maar mijne verbazing werd nog grooter, als ik benevens voormeld stuk er een ander vond, getiteld : « Conditien waerop men van »weghe d'heer pastoor, meyer ende schepenen, gedeputeerde van » Beversche, midtsgaders kerckm^rs der prochie van St Nicolaes lande » van waes, aenbesteden het maecken ende leveren van het houtwerck » noodich tot het opmaecken van de voors prochie jnder maniere » als volght » (1).

Dit was wat anders. Hier stond ik voor een algemeen en volledig aannemingscontract; en leest men een hedendaagsch lastenboek van openbare werken, of die « Conditien », vindt men tusschen beiden weinig of geen verschil.

Rond dit zelfde tijdstip had ik het genoegen de hand te leggen op een volledig dossier betrekkelijk het verblijf van Generaal de Courtebourne te Sint-Nicolaes in 1701 (2). Die bundel is bijzonder belangwekkend, daar hij ons de loonen van dien tijd doet kennen, van bijna al de ambachtslieden : aardewerkers, metsers, schrijnwerkers, smeden, stoelmakers, behangers, naaisters enz.

Ik hoef U hier niet te zeggen of ik gretig op die vondst viel. Dit was voor mij gesneden brood.

Zoo vatte ik het gedacht op, U heden over werk en loon in het verleden, te onderhouden. Ik begon te zoeken en op te sporen, maar ik had zonder den waard gerekend. De documenten en de oorkonden stapelden zich zoo verbazend op, dat ik er van verschrikte. Nochtans volherdde ik in mijne vermetele onderneming; maar ik ondervond welhaast dat in plaats mij tot eene korte openingsrede te bereiden, ik een lijvig boekwerk had beginnen te schrijven.

Dit bracht mij zooverre, dat ik eenvoudig rechtsommekeer deed, en, in plaats U over loon en werk in het verleden te spreken, zal ik trachten U de reis door het Land van Waas, van eenen vorst te vertellen, die — ten rechte of ten onrechte — dat zal ik misschien later en elders onderzoeken — den naam heeft, den eersten schop te hebben gegeven in het oude wetstelsel van ons land — toen Oostenrijksch of Keizerlijk Nederland. Ik bedoel Joseph II.

---

(1) Stadsarchief van St Nicolaes — nog niet gerangschikt stuk.

(2) Stadsarchief van St Nicolaes. — Bundel : Documenten Rekeningen 1691—1701. (Dossier de Courtebourne).

Vóór ik mijn verhaal begin, wil ik allereerst mijnen persoonlijken dank bieden aan degenen die mij steeds zoo welwillend alle gemak verschaften, om mijne opzoekingen doelmatig te kunnen doen. Ik noem MM. Robert Schoorman, adjunct-archivaris bij het Rijksarchief te Gent, Vital Keppens, gemeentesecretaris en Edward De Meester, bureeloverste bij het Stadsbestuur van Sint-Nicolaes, en Gustave De Noos, bureeloverste bij het Stadsbestuur van Lokeren. Aan hen allen mijne diepste dankbaarheid.

*
* *

Men schreef toen 1781.

Het Hoofdcollegie van Waes, van de komst van den Keizer verwittigd, had zich naar Dendermonde begeven. Den 17 Juni was « het Collegie andermael van s'morgens extraordinairelyck vergadert » geweest, op de tydinge door het estafette gisteren avond aen het » Collegie toegebracht, dat Syne Majesteyt den Keyser alle momenten » binnen dese stad konde arriveren, reden waeromme het collegie » op het versoeck van den heere Hooghbailliu is gegaen naer de » vergadering van het magistraet deser stad op hunne collegiale » kamer, om aldaer de kompste van syne Keyserlycke Majesteyt af te » wachten, op dat den heer hooghbailliu de twee corpora beneveus » het Princelyk Leenhof, sonder eenigen rang te observeren, gely- » ckelyk aen de selve syne Majesteyt saude konnen presenteren; » alwaer gearriveert is eene estafette van wegens de Gedeputeerde » ter vergaderinge, aen het hoofd collegie toegesonden, recomman- » derende ander mael de postpeerden in gereedheyd te doen handen, » welcke estafette te kennen gaf, dat syne Majesteyt om elf uren » voor middag binnen dese stad saude arriveren, dog aldaer afwach- » tende tot naer den twelf uren, ende niet arriverende, heeft den » heere Hooghbailliu geseyt van naer middag ter selver plaetse te » vergaderen, op seker teeken op den thoren van de stad te geven, » alswanneer ten twee uren naer middag voor het hoofdcollegie is » gearriveert eene andere estafette afgesonden door den Postmeester » van Quaetrecht met brief innehaudende de route die sy Majesteyt » s'morgens hadde genomen, waer op beede de collegien op het » stadhuys zyn vergadert afwachtende de kompste van syne Majesteit, » die salvo justo ten vyf uren naer middag binnen dese stad is gear- » riveert, langst de Ghendsche poorte, komende van Aelst, ende » aldaer verwillekomt door den heere Grave de Ferraris, gouverneur » deser stad ende den voorderen Etat Major, alwaer syne Majesteyt

» tredende uyt syne voiture, is de vestingen opgegaen achter het » Gasthuys, ende de selve rond gewandelt tot aen de Mechelsche » poorte, tusschen welcken tyd den voorseyden heere Gouverneur » aen syne Majesteyt heeft kenbaer gemaekt, dat den heere hoogh- » baillin met syne Magistraturen van stad, lande ende leenhof d'eere » versochten van eene audientie te mogen hebben om hun oodmoedig » respect ende onderdanigheid te bethoonen, die heeft geantwoort » dat hy hun ter audientie saude ontfangen in het militair quartier » aldaer, waervan rapport gedaen zynde aen den heere Hooghbaillin, » is den selven benevens de voornoemde Corpora gegaen naer het » vorseyde quartier, alwaer syne Majesteyt is gekomen, ende naer » dien het regiment van Clairfait de exercitie in het vuer gedaen » hadde ter presentie van syne Majesteyt, is de selve genadert naer » de vergaderde corpora, alwaer den heere hoogbaillin aen hem de » complimenten heeft gedaen over de stad ende lande van Dender- » monde ende voordere corpora, ende die aen syne Majesteyt gepre- » senteert, welcken de selve gratienselyk heeft aengenomen, ende » toegesproken, ende naer dien syne Majesteyt gevraegt hadde voor- » eerst of de stad considerabel is, of se ongesont is, ende hoeveel » communicanten dat er zyn, mitsgaders tot wat hoogde den vloed » van de Schelde alhier opquamp, wat negotie ende manufacturen » alhier geexerceert wierden, alsmede naer aen differente heeren » gevraegt te hebben hunnen naem, heeft hy geweirdigt te seggen » aen de voorseide corpora, bydien de heeren jet te versoecken » hadden, dat sy sauden spreken ofte het selve kenbaer te maeken, » naer het welcke syne Majesteyt aldaer in syne voiture is getreden, » ende omtrent ses uren en half, onder eene continuele toejuyginge » van menigte van volk, uyt dese stad vertrocken naer de prochie » van Lokeren, om te gaen vernachten binnen Ste Nicolaes » (1).

Moest het Hoofdcollegie van Waas te Dendermonde lang op de komst van den Keizer wachten, werd het geduld der Schepenen van Lokeren niet min getoetst.

Men leest immers in het « Register van de Resolutien van Sche- » penen der prochie van Lokeren begonst met prima Augusty 1772 » in het « actum » van 17 Juni 1781 : « Tenselven dage s'morgens » heel vroeg, emmers des nagts, becomen missive van d'edele heeren

(1) Rijksarchief te Gent. — Resolutieboek van het hoofdcollegie van het Land van Waas. — N° 127 van den Inventaris. — Actum van 17 Juni 1781.

» van t'hoofte[e], ons informerende dat syne maj[t] den keyser alhier
» hedent staet door te passeren, ons lastende te sorgen dat er voor
» den negen uren s'morgens gereet syn 24 peerden alle in goeden
» staet en het selve te regnleren met den postmeester hebben den
» selven postmeester ontboden en van dese communicatie gegeven, en
» hem belast te sorgen voor de selve peerden, mede voor goede
» conducteurs, en de postillions in goeden staet syn.

» Syne gemelde Majesteyt is alhier gearriveert een quaert naer
» seven uren des avonts ende naer verbleven te hebben een quaer-
» tier uers, vertrocken naer de prochie van S[t] Nicolaes » (1).

Wij hebben daar zooeven gezien dat de Keizer te Sint-Nicolaes zou vernachten. Den 17 Juni 1781 's morgens vergaderden de « Beyde Bancken » en er werd « geresolveert ter oorsaecke van de komste
» van Syne Keyserlyke Majesteyt te doen maeken twelf flambeeuwen
» van twee ponden ider tot het verlichten der respective weth of
» prochiehuysen.

» Jtem geresolveert ter selver oorsaeke van de straeten te doen
» weiren de steen, gruys, vuyl, ofte mesthoopen, tselve by het klin-
» ken van de belle ende kerkgebod te doen aenkondigen.

» Jtem wert' er geexhibeert ordonnance politicque comende van
» weghens D'edele heeren van het hoofteollegie van den lande van
» Waes waerby sy melden om alle troúbels ende voerdere Jncidenten
» te voercomen omtrent het arrivement en verblyf van syne Maj[t]
» alhier ten landhuyse, te Jnterdiceren aen een Jegelyck van op
» vyfthien roeden van het landhuys ten negen en half uren van desen
» avondt hun te vervoorderen, op pene van By een Jeder te Jncur-
» reren eene Boete van vyfthien ponden parisis, welcke ord[tie] op
» heden ter plaetse ordinair Js gepublicecrt ende geaffixeert » (2).

De overheden der minderwetten waren van reeds vroeg in den morgend op het « prochiehuys » vergaderd, om den Keizer af te wachten. Het waren « D'heeren hubert fredericq Bolsens meyer, Jan
» francies Maes, Jan Baptiste De Grave, Jan francies Vaele, ferdinande
» Brouckaert ende Meester Josephus Anthonius Gommaris Weyn Res-
» pective Schepenen ende Greffier van de Keure midtsgaders D'heeren
» Maximiliaen Emmanuel De Schepper meyer der heerlyckhede van
» den Beversche alhier, Jan Baptista van Landeghem M. L., ferdinande

(1) Gemeentearchief van Lokeren.

(2) Resolutieboek N° 3 der « beyde bancken » — f° 22 verso.

» de Cauwer, Josephus Braem, Jan Gillis Wuytack ende Joseph Bernard De Mulder Respective Burgemeester schepenen ende greffier » derselve heerelyckhede, ende gillis francies van Vlierberghe regeerder » der heerelyckheden van Puyenbeke, paddeschoot ende arschot » (1).

De greffiers J. A. G. Weyn en J. B. De Mulder vertellen ons de wondere lotgevallen al dier overheden in deze woorden :

« Ten voornoemden daeghe hebben Wy van smorgens ten seven » úren gevacheert ten prochiehuyse, om syne majesteyt den Keyser » ende coning Josephus Den Tweeden onsen genaedigen souverein af » te wachten, ten welcken eynde wy alhier syn verbleven tot omtrent » negen en alf uren van den avont als wanneer syne gemelde Majesteyt synen Jntredé heeft gedaen Langhs de nieuwstraete, Jn eene » koetse bespannen met acht peirden vergeselt door syne excellentie » den generael Baron Tersy, dewelcke syn afgestapt Jn het Landthuys » van desen Lande, alwaer hy Door d'edele heeren hooghbaillin ende » hooftschepenen pensionaris ende Greffier van den Lande aengesproken Js geworden, hetwelcke wy ten selven daeghe gemeynt hebben » oock te connen doen, dogh door de groote faticque Die syne » geseyde majesteyt hadde uytgestaen en syn laet arrivement, Js » sulckx ten dien daeghe niet connen gebeuren, oorsaecke dat wy » des anderdaeghs wesende den achthienden wederom ten prochiehuyse syn gecompareert om als dan devoiren te doen, om audientie » by syne voornoemde Majesteyt te Bekomen, ten welcken effecte wy » Jn corpore ons hebben begeven ten voornoemde Landhuyse, naer » eenigh verblyf ende ondersoeck om de gemelde audientie te connen » bekomen. Eyndelinge gekomen op den Boven ganck van het selve » Landthuys, alwaer door onsen voorschreven greffier Weyn gesproken » eenen Bedienden van syne majesteyt, om te mogen geinformeert » syn by wie men sigh moeste adresseren om audientie te bekomen, » welcken Bedienden tot dies aengewesen heeft den voornoemden » grave Tersy gelogeert synde op eene caemer Boven de collegie » camer ten oosten, alwaer den heer meyer Bolsens benevens den » greffier Weyn den gemelden gerael Baron Tersy syn geweest spreken » om audientie te Bekomen, ende het geluck te mogen hebben syne » Majesteyt te spreken; het gonne door den gemelden generael Js » Belooft geworde, t'eynden welcken, hebben wy op den voors^en^ » ganck Jn corpore verbleven, als wanneer ten passeren van generael » Tirsy, het selve andermael aen hem is versocht geworden, den

(1) Resolutieboek N° 3 der « beyde bancken » — f° 23.

» welcken gegaen synde Jnde ante chambre van de plaetse alwaer
» syne gemelde maj^t hadde geslaepen, wesende het cleyn camerken
» ofte cabinettien naest de cipiragie ende merckt, ende uytwegende
» Langst de voorn ante chambre, alwaer den gemelden generael
» eenen corten tydt verbleven hebbende, met syne voornoemde
» majesteyt gecomen Js op den voorschreven ganck, ter welcke
» plaetse door den geseyden generael Js geseyt geworden « *Voila*
» *sa majesté* » waerop Jmmediatelyck syne maj^t heeft geseyt « C'est
» moi » ende seffens gevraeght *ou est Le marchand oü fabriqueur*
» waerop seffens sieur Joannes Josephus Jaspaert aen hem heeft
» gepresenteert een preuve of monster van syne fabrique van Blaúsel,
» benevens eene requeste, waer ontrent syne Majesteyt objectien
» ende remarqúen heeft voorgehaúden, waernaer den voornoemden
» gref. Weyn aen syne maj^t heeft geseyt, Dat daer was de Weth van
» dese prochie die geerne het Bonheur saúden gehadt hebben van
» hem te spreken, alswanneer syne Majesteyt sigh heeft vertrocken
» op de caemer naest de voornoemde antechambre, alwaer syne
» Majesteyt de voornoemde Wethaúderen heeft doen volgen, ende Js
» aldaer door onsen voornoemde Greffier Weyn aengesproken, ende
» Jn handen gestelt eene pleyse obsichtelyck tot een nieuw plang
» van Elevatie van dese prochie kercke, ende aen syne Majesteyt
» gethoont het selve nieuw plang, ende naer eenigen tydt daer over
» gesproken te hebben soo door den voornoemden greffier Weyn als
» eenige der Wethaúderen, heeft syne Majesteyt t'selve plan weder
» gegeven aenden voornoemden Greffier, ende Jn synen sack gesteken
» de voornoemde plaise (alhier achter te Registreren), waer naer
» syne majesteyt ons heeft Belooft deselve te sullen examineren, ende
» alsoo van daer vertrocken Langhs den voornoemden ganck, alwaer
» hy aen eenen Militairen Jnvalide syne mildadigheyt heeft Bethoont,
» met hem te geven vier Ducaten; van daer Js syne gemelde majes-
» teyt voorts vertrocken uyt het Landthuys ende gecomen synde op
» de merckt, heeft hy, de persoonen, gestelt tot syne wacht, Doen
» wedergaen, ende getraverseert de merckt Langst de Noordsyde tot
» voorby den Driesch, emmers tot aen het huys van Pieter De Potter,
» alwaer syne majesteyt Benevens Den generael Baron de Tirsy Jn
» syne koetse Js getreden, onder het toeroepen van alle het Volck
» *Vive L'Empereur*, waerop syne Majesteyt, onder het Draeyen van
» synen hoedt, syne onderdaenen heeft *Bedanckt*, ende heeft syne
» Reyse alsoo voorts geseth naer de prochie van St Gillis; De Lief-
» talligheyt, Mildaedigheyt ende voordere hoedaenigheden van dien

» Monarch sullen voor altydt Inde herten synder getrouwe onderdanen
» als van andere volckeren, t'geluck gehadt hebbende van den door-
» luchtigen Monarch te aenschauwen, geprent Blyven, want men moet
» met alle Redenen van syne majesteyt seggen

» *Qualem non Vidit antiquitas nec credet posteritas nos miramur.*
» *Tel que L'antiquité n'a pas vu Ni que La postérité croira est l'objet*
» *de Nos admirations.*
» *Wiens gelyck de oudheydt niet en heeft ghesien, nogh de naecome-*
» *lingen sullen gelooven, Doet ons verwonderen* » (1).

Uit een actum van het Hoofdcollegie gedagteekend 21 Juni 1781, blijkt er dat wanneer Joseph II van Sint-Nicolaes naar Sint-Gillis vertrok, hij zijne reis voortzette « Langhs de grensen teghen het » staeten ghebied tot aen het fort de peirel alwaer hy te schepe » gegaen is » (2).

Wat er te Sint-Gillis en in de andere gemeenten door Joseph II bezocht, voorviel, moet van weinig belang zijn, daar de « Resolutie-boecken » dier « prochien » daaromtrent allen stilzwijgend zijn.

Ik zegde U daar zoo aanstonds, dat Greffier Weyn den Keizer « eene pleyse opsichtelyck tot een nieuw plan van Elevatie van dese » prochie kercke » ter hand stelde.

Ik wil hier daarover niet verder uitweiden, des te meer dat ons geacht medelid, M. Joseph Geerts, zich verbonden heeft zijne, sedert reeds lang beloofde geschiedenis der Primaire Kerk van Sint-Nicolaes, in eene der aanstaande afleveringen onzer Annalen te laten verschijnen.

Nochtans acht ik het noodig, alleenlijk om U al de bijzonderheden der reis van Joseph II door het Land van Waas, zooveel mogelijk te doen kennen, daar eenige woorden over te zeggen.

De kerkmeesters van Sint-Nicolaes hadden het gedacht opgevat de Parochiekerk te doen vergrooten en verhoogen. Zij hadden een plan laten opmaken door « Hebbinckhuys, meester metsersbaes alhier » (3). De « thiende heffers » hadden een ander plan doen vervaardigen. Dit laatste werd door de kerkmeesters, als onvoldoende, verworpen. Daaruit volgden groote moeilijkheden, die de « pleyse » of verzoek-schrift ons breed en wijd doen kennen. Dit stuk luidt zoo volgt :

(1) Resolutieboeck N° 3 der « Beyde Bancken » — f° 25.

(2) Rijksarchief te Gent. — Reg. N° 116 van den Inventaris.

(3) Resolutieboeck N° 3 der « Beyde Bancken » — f° 16 v°. — Actum van 16 April 1781.

« Sire

» Si Nous pouvons Prendre La Respectueuse Liberté D'exposer à » votre Majesté Jmpériale les raisons De Notre Mécontentement à cause » du plan que les Décimateurs qui sont L'Eveque Et Le chapitre de » Tournai et L'abbé de Baudelo à gand veulent faire executer, plan » qui causera de très grands Jnconvéniens par le défaut de Lumière, » dont L'Eglise sera privée, non obstant que Les Directeurs de L'Eglise » ont fait Des Représentations aux décimateurs De contribuer une » somme de f 5700—0—» pour qui fassent executer Le nouveau plan » que nous prenons La Liberté respectueuse de présenter à votre » *Majesté* Jmperiale afin qu'elle daigneroit nous faire la grâce d'or- » donner Les décimateurs qu'ils fasseut exécuter Le Nouveau plan, » du moins selons les representations à eux faites ce que ne peut » les Jntresser aucunement (1) et Beaucoup augmenter La Devotion » de vos fidèles sujets : nous osons Donc espérer de la Bonne grace » de votre Majesté Jmpériale L'ordonnance que L'Eglise soit faite » conforme audit nouveau plan.

» fait par ordonnance Des Directeurs De La fabrique de L'Eglise » de St Nicolas comme grellier J. A. G. Weyn » (2).

Dit is, Dames en Heeren, al wat ik betrekkelijk de reis van Joseph II door het Land van Waas heb kunnen verzamelen. Dit alles is wel niet van het hoogste belang voor de geschiedenis van het Land van Waas, ik beken het. Maar met U deze historische « anecdote » — eigenlijk, meer is het niet — te vertellen had ik alleen voor doel, U een tooneel uit het verleden, door degene die het hielpen spelen, afgeschetst, voor oogen te leggen. Ben ik daar in geslaagd, en heb ik uwe aandacht niet te veel vermoeid, zal ik mij ten zeerste beloond achten.

Over den toestand en de werkingen van onzen Oudheidskundigen Kring heb ik U weinig of niets te zeggen. Het omstandig verslag door onzen ieverigen en verdienstvollen secretaris opgemaakt, zal U daar omtrent alle inlichtingen geven.

Nochtans acht ik het noodig, hier, in deze omstandigheid, eenen bijzonderen dank te sturen aan ons hooggeleerd eerelid M. Louis de Pauw. Niet tevreden met al de gunsten, welke onze vermaarde inboorling reeds aan onzen Kring verschafte; was hij zoo welwillend,

(1) Nuire à leurs intérêts (?).

(2) Resolutieboeck N° 3 der « Beyde Bancken » — f° 25.

op het einde van verleden zomer, al onze paleontologische verzamelingen te komen rangschikken. En nu nog, pas eenige dagen verleden, schonk hij aan ons Museum eene nieuwe reeks zegels, welke degene, door hem ons verleden jaar gegeven, op merkwaardige wijze komt volledigen.

Zulke mannen moeten wij dankbaar zijn, en blijven.

Volgen wij hun voorbeeld, werken wij hand in hand tot de bevordering der wetenschap. Dan zal onze Kring nog bloeiender worden, als hij ooit was; dan ook zullen wij met fierheid binnen korte jaren zijn vijftigjarig bestaan luisterrijk mogen vieren.

VERSLAG.

1899—1900.

RAPPORT.

VERSLAG

OVER DEN TOESTAND VAN DEN OUDHEIDSKUNDIGEN KRING VAN HET LAND VAN WAAS, GEDURENDE HET JAAR 1899-1900.

Mijnheeren,

Eene eervolle maar moeilijke taak is mij opgelegd: als Sekretaris moet ik u het jaarlijksch verslag voordragen over de werkzaamheden van den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas.

Maar alvorens hiermede te beginnen, reken ik het strenge plicht eene dankbare hulde te brengen aan hem wiens rijkbegaafde geestvermogens, gepaard met aanhoudende studie en grondige kennis, sedert ruim tien jaren, aan den Kring, uitstekende diensten bewezen; aan hem wiens edele, verhevene gevoelens, wiens aangename en hertelijke betrekkingen steeds aller achting en genegenheid wisten te verdienen en te bewaren. Gij hebt het allen geraden, 't is de Eerw. Heer Van Bogaert, uw gewezen Sekretaris, dien ik bedoel. Uwe getuigenis en mijne persoonlijke ondervinding deden mij zoo spreken.

Van herte juichten wij de benoeming toe die, van uwen bekwamen Sekretaris, eenen der jongste pastoors van gansch het Bisdom maakte. Voor u, echter, kwam het verlies de vreugde temperen en gaf haar eenen bitteren nasmaak; mij, baarde zij ongelooflijk veel kommer. Moet het u verwonderen dat mijne onervarenheid op het gebied der oudheidkunde lang, lang schroomde het ambt over te nemen dat een Professor Van Bogaert, een Deken Raemdonck, een Dichter Billiet, om niet van anderen te spreken, met zooveel bekwaamheid en luister voor onzen Kring vervulden? Ware ik van uwe welwillendheid niet ten volle overtuigd, nooit hadde ik de natuurlijke vrees overwonnen, die mij beval deze eer van de hand te wijzen.

RAPPORT

SUR LA SITUATION ET LES TRAVAUX DU CERCLE ARCHÉOLOGIQUE DU PAYS DE WAES, PENDANT L'ANNÉE 1899-1900.

Messieurs,

Une tâche difficile mais honorable m'est confiée : en ma qualité de Secrétaire, j'ai à vous présenter le rapport annuel sur les travaux du Cercle Archéologique du Pays de Waes.

Avant d'aborder cette matière, qu'il me soit permis d'exprimer notre reconnaissance à celui dont l'intelligence claire et méthodique, le travail assidu et les profondes connaissances rendirent, pendant plus de dix ans, des services signalés à notre Cercle; à celui dont les sentiments nobles et élevés, les relations agréables et cordiales surent toujours mériter et conserver l'estime et l'affection de tous. Vous l'avez nommé déjà, c'est Monsieur Van Bogaert, votre ancien Secrétaire. Votre témoignage et ma propre expérience m'inspirèrent ces paroles.

De tout cœur nous acclamâmes la nomination qui, de votre dévoué Secrétaire, faisait un des plus jeunes curés de tout le Diocèse. Pour vous, toutefois, cette perte modéra votre joie et lui donna comme un arrière-gout amer; pour moi, elle fut une source abondante de soucis. Personne ne trouvera étrange que mon inexpérience en fait d'archéologie resta longtemps alarmée avant d'oser reprendre des fonctions qu'un Professeur Van Bogaert, un Doyen Raemdonck, un Poète Billiet, pour ne pas en citer d'autres, remplirent avec tant de talent et d'éclat. Et certes, si les marques non équivoques de votre bienveillance à mon égard n'étaient parvenues à chasser mes derniers doutes, jamais je n'aurais pu vaincre la crainte instinctive qui me commandait de décliner cet honneur.

Nu MM. over ons werken.

Het zal misschien ongerijmd schijnen, op eenen kermisdag, van begraafplaatsen te spreken. Men gelieve op te merken dat ik er geene schuld in heb: de vondsten die wij gedurende het verloopen jaar deden, getrouw aanhalen, dat is mijne plicht; min dan gelijk wie, kan ik op voorhand vaststellen welke voorwerpen wij gaan ontdekken.

Om het kort te maken, onze beroemde en, met fierheid mogen wij er bijvoegen, onze bekroonde verzameling van lijkbussen is wêer met drij stuks vergroot.

Die potten werden op de Gallo-Romeinsche begraafplaats van Temsche gevonden. Gelijk meest al de voorwerpen van dezen aard, zijn zij uit grijzen kleigrond vervaardigd en vertoonen dien aangenamen, zuiveren vorm die ons spreekt van den kunstvollen smaak der Romeinen.

De eerste pot is 21 cm. hoog en 19 cm. breed. De halskraag is er 16 wijd en het voetstuk 11. Volgens De Caumont, hadden de Romeinen de gewoonte hunne lijkbussen te dekken nu eens met een stukje ijzer of koper, dan wêer met een schaliën scherfje, een stuk steen enz. Hier werd een gebakken potje, van een oorken voorzien, als deksel gebruikt. Men zou dit minder potje haast voor een hedendaagsch drinkkommeken nemen.

De tweede pot, min groot dan de voorgaande, is veel sierlijker en zwieriger van maaksel. Hij is 16 cm. hoog, 15 cm. breed; de voet heeft 10 cm. doorsnede, de halskraag 14, en draagt twee oorkens waarvan ongelukkig het eene beschadigd was.

De derde pot trekt nagenoeg op den eersten; onnoodig dus er meer over te zeggen.

Wij mogen niet nalaten gewag te maken van een marmeren potscherfken, dat op denzelfden akker te vinden was. Is het een stuk van eenen dier potten, die de Romeinen bij de lijkbussen zetteden en waar zij olie, wijn, melk of eenig ander vocht in deden, om aan den geest van den overledene het noodige voor 't ander leven te verschaffen? Of is het zelf een overschotje van eene lijkbus? Het stukje is te klein en laat mij niet toe een antwoord te geven.

Al deze giften zijn wij verschuldigd aan de edelmoedigheid van Mevr. Janssens-Smits en aan het toedoen van M^r^ Em. Van Raemdonck. De Kring is overgelukkig aan deze weldoeners zijne gevoelens van innigen dank aan te bieden.

De gemeente Temsche niet te verlaten, zonder gansch in het bijzonder te spreken van de steengelagen, die daar het verloopen jaar aan 't werk gingen.

Abordons, MM. le rapport sur nos travaux.

Fouiller un cimetière, par un jour de kermesse, peut sembler macabre. On voudra bien me le pardonner puisqu'il n'y a pas de ma faute : mentionner les trouvailles faites pendant le courant de l'annee passée, voilà mon devoir; d'ailleurs moins que personne, je suis à même de determiner par avance les objets que nous pourrions découvrir.

Bref, notre collection d'urnes cinéraires, collection si renommée et, nous l'ajoutons avec une légitime fierté, primée à l'exposition de Bruxelles, vient d'être enrichie de trois pièces.

Ces vases furent trouvés au cimetière gallo-romain de Tamise. Comme presque tous les objets de cette nature, ils sont en argile grise et présentent ces formes agréables et pures qui nous témoignent du goût artistique des Romains.

La première urne a une hauteur de 21 cm. sur une largeur de 19. Le collet mesure 16 cm. de largeur, le pied 11. D'après De Caumont, les Romains avaient l'habitude de couvrir les urnes cinéraires soit d'une plaque de fer ou de cuivre, soit d'un morceau d'ardoise, d'un fragment de brique etc. Un petit vase en terre cuite, muni d'une anse, remplit ici l'office de couvercle. On se croirait en présence d'une écuelle.

La deuxième urne, de moindres dimensions que la précédente, est plus élégante et plus gracieuse. Elle a 16 cm. de hauteur, 15 cm. de largeur, le pied présente un diamètre de 10 cm.; le col, d'une largeur de 14 cm., porte deux oreilles dont l'une malheureusement etait endommagée.

La troisième urne ressemble beaucoup à la première; inutile donc d'insister.

Je m'en voudrais d'omettre, dans cette énumération, un tesson en marbre qui fut découvert au même endroit. A côte de l'urne cinéraire, les Romains déposaient d'autres vases remplis d'huile, de vin, de lait ou de n'importe quel autre liquide, pour fournir ainsi aux mânes du défunt de quoi subsister dans l'autre vie : preuve de leur croyance dans une nouvelle existence. Sommes-nous en présence des restes d'un de ces vases secondaires; ou bien le tesson lui-même est-il un debris d'une urne sépulcrale? La pièce est trop menue et ne permet pas de vous donner une réponse categorique.

C'est à la générosite de Mme Janssens-Smits et à la bienveillante entremise de M^r^ Em. Van Raemdonck, que nous sommes redevables de ces dons. Le Cercle est très heureux de pouvoir présenter, à ces bienfaiteurs, ses plus sincères remerciments.

« Ah! dachten wij, diepe delvingen in den Scheldeplioceen van het Land van Waas, wereldbekende kerkhof van het derde geologisch tijdvak, gaan onvermijdelijk samen met paleontologische ontdekkingen ». En menigeen van ons zag in begeesterende droomen hoe versteende wervels en beenderen nevens een in natuurlijke volgorde passen, elkander vervoegen en welhaast het volledig geraamte uitmaken van walvisschen, van haaien, van visschen de eene nog vreemder van vorm dan de andere; en lange rijen kassen worden opgetimmerd, en honderden schelpen liggen daar achter het glas te pronken. Een machtig leger gelijk, tot den wapenschouw uitgedost, waar ieder soldaat in zijn gelid, ieder regiment op zijne plaats gerangschikt staat.

Zou dit droomen ooit bewaarheid worden?...

Wel is waar, wij hebben geene volledige geraamten, onze kassen proppen niet op van schelpdieren; toch blijft de uitslag der delvingen zeer voldoende.

De kleigrond waar men den steen van bakt, ligt begraven onder drij andere aardlagen.

De eerste is de vruchtbare, aangespoelde slijkaarde waar de akkerman den zweetdruppel, dien hij in haren schoot onderploegde, zoo rijkelijk beloond ziet.

Aan de twee daarop volgende lagen, dierf mijne kunde, ik beken het maar rechtuit, geenen naam toepassen. De eene, 60 cm. diep, is met ijzerachtige lichamen als doorkneed, wat men gemakkelijk bestatigen kan aan de bruine, roestkleurige streepkens die er overvloedig in voorkomen. De laatste laag is, voor liefhebbers van paleontologie, eene ware goudmijn. Zij loopt slechts 40 cm. diep; maar vertellen wat al schatten van beenderen en schelpen hier overhoop samengespoeld zijn, ware onmogelijk. En wervels, en ribben, en overschotten van hersenpannen, van heupbeenderen zijn er met hoopen voorhanden; zooals gij het hier zien kunt, hebben wij veel versteende beenderen, bijzonderlijk wervels en ribben, bemachtigd.

Hadden de schuimende baren, die op dit strand hun woest geweld kwamen bot vieren, maar eventjes gedacht dat eeuwen nadien de Oudheidskundige Kring van het Land van Waas alle deze beenderen zou opzoeken en bewaren; voorzeker waren zij met meer omzichtigheid te werk gegaan, en hadden ze zorgvuldig, hier of daar, alles bijeen neergelegd. De zee hadde ten minste de moedwilligheid zoo verre niet gedreven de vreedzame en onschuldige schelpen die zij, tijd bij tijd, met moederlijke zorg, had groot gekweekt, zoo maar

Mais ne quittons pas la commune de Tamise sans nous occuper tout spécialement des briqueteries qui, l'année passée, y furent mises en exploitation.

« Ah! nous disions-nous, des creusements dans le pliocène scaldisien, cimetière universellement renommé de la troisième période géologique, vont nécessairement de pair avec des découvertes paléontologiques ». Et plus d'un d'entre nous, entraîné par son imagination, voyait déjà les vertèbres et les ossements fossiles s'aligner en ordre naturel, s'adapter et former bientôt des squelettes complets de baleines, de requins, de poissons aux formes les plus fantastiques; il voyait de longues suites de vitrines se dresser et étaler des centaines de coquilles fières d'attirer tous les regards. Telle une puissante armée équipée pour la revue, où chaque soldat occupe son rang, où chaque régiment tient sa place.

Ces rêves les verrons-nous jamais se réaliser?...

Malgré que nous n'ayions pas déterré des squelettes complets et que nos étalages ne regorgent point de mollusques, nous pouvons cependant nous féliciter du résultat des creusements.

L'argile qui sert à la fabrication de la pierre, est enfouie sous une triple couche de terre.

Un' alluvion fertile où le laboureur voit récompensée au centuple l'amère sueur qu'il confia au sillon, constitue la première couche.

Ma science, je l'avoue bien franchement, n'ose appliquer un nom aux deux couches suivantes. La première, épaisse de 0,60 m., est comme pétrie de substances ferrugineuses, les raies brunâtres, couleur de rouille, le prouvent clairement. La dernière strate est considérée, par les amateurs de paléontologie, comme une vraie mine d'or. Elle n'a que 0,40 m. d'épaisseur, mais vous apprendre quels riches trésors d'ossements et de coquillages fossiles les eaux ont accumulés ici pêle-mêle, serait bien difficile. Vertèbres et côtes, débris de crânes et d'os du bassin s'y rencontrent en quantité. Pour le moment les ossements les plus remarquables que nous avons pu nous procurer sont exposés dans cette salle.

Si les vagues écumantes qui à cet endroit de la plage venaient briser leur fureur, avaient pu prévoir qu'après des siècles, le Cercle Archéologique du Pays de Waes rechercherait tous ces ossements pour les conserver, sans nul doute elles s'y seraient prises avec plus de modération et de discernement, déposant tous ces restes dans l'un ou l'autre abri. Tout au moins, la mer n'aurait pas poussé la barbarie jusqu'à entrechoquer et détruire brutalement ces pauvres coquillages longtemps soignés avec une sollicitude maternelle.

barschweg ondereen te schudden en in gruis te slaan; want weinig, bitter weinig schelpen mochten het ongedeerd uitstaan.

Die best bewaard bleven, zijn de oesters. Wij hebben eene groote, grove oester de « *ostrea princeps* » (?), eene mindere de « *ostrea edulis ungulata* »; en eene langwerpige waarvan ik, voor het oogenblik, den naam schuldig blijf. Dan hebben wij nog twee soorten van « *astarten* », stukken van « *cyprina rustica* » en een « *Pectunculus* ». Ik durf uw geduld niet langer op de proef stellen en u een voor een al de schelpen opnoemen. De merkwaardigste, die wij voor het oogenblik bezitten, liggen hier onder uwe oogen.

Op oudheidskundig gebied, leverden dezelfde delvingen eenen overheerlijken buit op.

Wij waren gelukkig genoeg de oor van eene groote Romeinsche kruik te outgraven; een stuk van den hals is nog aan de oor vast. De potaarde waar deze kan van gemaakt werd, is allerfijnst en nam, bij het bakken, eene bloedroode kleur. Scherven van kleinere, grijze en witte potten werden ook opgedolven. Spijtig toch dat ze te weinig in getal waren om den vorm der potten aan te duiden.

Eerstdaags zal Mr Leon De Ryck, geneesheer te Temsche, ons de overige voorwerpen, die bij hem berusten, doen geworden; en aanstonds zullen zij, in het Museum, voor het onderricht en de nieuwsgierigheid onzer bevolking ten toon gesteld worden.

Het zal niemand verwonderen nevens ontdekkingen van natuur- en oudheidkundigen aard wêer den naam De Ryck te vinden. Die naam, te rechte staat hij, met gulden letters, geschreven in bijna al de afleveringen onzer Annalen. Onzen innigsten dank aan die achtbare Familie waar studiegeest en wetenschap, als een kostbaarste erfdeel, van vader tot zonen overgaat. — Ook Mr V. Lapage, de wakkere bestuurder der steenbakkerij, verdient allen lof om de medewerking die hij aan de opzoekingen van M. De Ryck verleende. Hij weze van herte bedankt.

MM. ik eindig mijn verslag met een woord van dank, om den blijk van genegenheid en aanmoediging dien uwe tegenwoordigheid en welwillende aandacht ons gaven. Het weze den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas een spoorslag op de baan der wetenschap.

§ 2. TOELAGEN.

De toelagen die wij het verleden jaar genoten hebben, bekomen wij weder. Zoo geeft de Stad ons 200 fr., de Provincie verleent er 300 en de Staat 300. Al deze Overheden mogen verzekerd zijn dat hunne gunsten aan geene ondankbaren geschonken werden.

En effet, très peu de coquilles en ont réchappé. Les huitres se distinguent par leur excellent état de conservation. Nous possédons une huitre grossière et volumineuse : la *ostrea princeps* (?), une autre plus petite : la *ostrea edulis ungulata*, et enfin une variété de forme oblongue dont je ne puis, en ce moment, vous donner le nom. Nous avons de plus deux espèces d'*astartes*, des fragments de *cyprina rustica* et un *pectunculus*. Je n'ose mettre votre patience à plus rude épreuve et vous citer un à un tous nos coquillages. Ce que nous avons de plus intéressant est étalé à côté des ossements fossiles.

En fait d'archéologie, ces mêmes creusements nous procurèrent encore un riche butin.

Nous eûmes la bonne fortune de déterrer l'anse d'une grande urne romaine; une partie du collet tient encore à l'anse. Le vase est en terre glaise très fine; la cuisson colora l'argile d'une teinte rouge caractéristique. Des tessons de petites cruches grises et blanches furent également découvertes. Par malheur ces débris sont fort menus et ne permettent pas de reconstituer la forme primitive de ces objets.

Plusieurs de ces objets sont encore en dépôt chez Mr Léon De Ryck, médecin à Tamise; à la première occasion, il nous les fera parvenir. Nous nous empresserons d'exposer cette nouvelle collection toute entière, pour l'instruction et la satisfaction de nos concitoyens.

Qui donc sera étonné de voir le nom De Ryck lié à des découvertes archéologiques et paléontologiques? Ce nom, chacune des livraison de nos Annales le montre en lettres d'or. Notre plus profonde gratitude à cette honorable Famille, où le goût des études et la science, comme un héritage précieux, passent de père en fils.

Mr V. Lapage, le directeur vigilant de la briqueterie, mérite tous les éloges pour le concours empressé qu'il prêta aux recherches de Mr De Ryck. A lui aussi nos plus sincères remercîments.

MM. en terminant mon rapport, je ne puis assez vous exprimer ma reconnaissance pour la marque de sympathie et d'encouragement que votre présence et votre attention flatteuse nous donnèrent. Elle sera, pour le Cercle Archéologique du Pays de Waes, un puissant stimulant sur la voie de la science.

§ 2. SUBSIDES.

Les subsides que nous avons reçus l'année passée nous sont encore une fois accordés. La Ville nous alloue 200 fr., la Province, 300 et l'État 300. Ces Autorités peuvent être intimement persuadées que leurs faveurs ne sont pas allées à des ingrats.

§ 3. VERWISSELINGEN DER ANNALEN.

De verwisseling van annalen tusschen ons en de andere maatschappijen wier namen, in dit deel van het verslag, vroeger opgegeven werden, gaan regelmatig voort.

§ 4. BESTUURLIJKE ZAKEN.

In de openbare vergadering jongstleden, werden de HH. Willemsen, Voorzitter, De Decker en Van Bogaert, Sekretaris, als Bestuurleden herkozen.

Daar Mr Van Bogaert het Land van Waas heeft verlaten, houdt hij ipso facto op deel te maken van het Bestuur. Mr Anthennis werd, door uwe Commissie aangeworven om het mandaat van Mr Van Bogaert te voltrekken. Het bekrachtigen dezer schikking is aan uwe stemmen onderworpen.

Dit jaar moeten de Heeren De Bock, Ondervoorzitter, Annaert en Van Haelst herkozen worden.

Uwe Commissie stelt voor art. 15 der statuten te veranderen en het te doen luiden als volgt : « het Bestuur telt 11 leden ». Moest deze verandering uwe goedkeuring wegdragen, dan stelt uw Bestier nog voor dezen nieuwen zetel aan Mr Jos. Van Naemen, zoon, toe te kennen.

In 1901 is het de beurt der HH. Van Hooff, Onder-Voorzitter, De Cock, Bibliothecaris, Keppens, Schatbewaarder, en De Ryck.

§ 5. UITGEGEVEN DRUKWERKEN.

Het achttiende boekdeel onzer Annalen is dit jaar voltrokken. In de derde aflevering van dit boek, die van Januari, geeft Mr Willemsen, Voorzitter, het vervolg eener studie getiteld « Documents pour servir à l'histoire de St. Nicolas sous la domination française ». Dezelfde aflevering bevat nog de « Notice historique sur l'Hospice des vieillards et malades », door den Eerw. Heer A. De Schryver.

De aflevering van Mei behelst :

1° Eene « Notice biographique du Docteur J. H. Van Raemdonck », door Mr C. De Bock, Ondervoorzitter.

2° Het vervolg der « Documents pour servir à l'histoire de St. Nicolas sous la domination française », door Mr Willemsen.

3° « Une vente de tableaux de Maitres au Pays de Waes en 1838 », door Mr Van Hooff, Ondervoorzitter.

4° « Het Leenboek », door den Eerw. Heer Annaert.

5° Het « Kort verslag der aanspraak over de Boeren, van den Eerw. P. Delplace S. J. », door Mr Meskens.

§ 3. ÉCHANGE D'ANNALES.

Nous continuons régulièrement l'échange des annales avec ces sociétés dont le nom a déjà figuré dans cette partie du rapport.

§ 4. AFFAIRES ADMINISTRATIVES.

Furent réélus à la dernière assemblée publique :
MM. Willemsen, Président, Van Bogaert, Secrétaire et De Decker.

Puisque Mr Van Bogaert a quitté le Pays de Waes, il cesse ipso facto de faire partie du Conseil. Votre Commission a désigné Mr Anthennis pour achever le mandat de Mr Van Bogaert. La ratification de ces dispositions est soumise à vos suffrages.

Cette année, le mandat de MM. De Bock, Vice-Président, Annaert et Van Haelst doit être renouvelé.

Votre Commission propose de changer l'article 15 des statuts et de le rédiger comme suit : « Le Conseil comprend 11 membres ». Si vous approuvez ce changement, la Commission propose en outre de conférer ce nouveau siège à Mr Jos. Van Naemen, fils.

En 1904 seront soumis à réélection MM. Van Hooff, Vice-Président, De Cock, Bibliothécaire, Keppens, Trésorier et De Ryck.

§ 5. OUVRAGES ÉDITÉS.

Nous avons terminé cette année le 18me tome de nos Annales. Dans la 3me livraison de ce volume, celle de Janvier, Mr Willemsen, Président, continue l'étude intitulée : « Documents pour servir à l'histoire de St. Nicolas sous la domination française ». La même livraison donne encore une : « Notice historique sur l'Hospice des vieillards et malades », par le R. Mr Alph. De Schryver.

La livraison de Mai comprend :

1° Une « Notice biographique du Docteur J.-H. Van Raemdonck », par Mr Cl. De Bock, Vice-Président.

2° La suite des « Documents pour servir à l'histoire de St. Nicolas sous la domination française », par Mr Willemsen.

3° « Une vente de tableaux de Maîtres au Pays de Waes en 1838 », par Mr Van Hooff, Vice-Président.

4° « Het leenboek », par le R. M. Annaert.

5° Het « kort verslag der aanspraak over de Boeren, van den Eerw. P. Delplace S. J. », door Mr Meskens.

§ 6. VOORNAME GIFTEN.

1° Sabel uit de XVIIIe eeuw. — Gift van Mr Fl. Van Raemdonck.

2° Oude mantelgesp. — Gift van denzelfde.

3° Eene spoel. — Gift van Mr J. Van Naemen, burgemeester.

4° Spoelen om zijde te weven. — Gift van Mr G. Lescornez.

5° Koperen wijwatervat. — Gift van Mr Verschaffelen.

6° Koperen plaat voorstellende de H. Maagd. — Gift van Mej. Anna D'hanens.

7° Hoogverheven beeldwerk voorstellende de afdoening van het Kruis. — Gift van Mevr. De Backer-Van den Bossche.

8° Gheestelijcke sermoonen ghemaekt door den Hoogh-Verlichten Leeraer Joannes Taulinus, anno 1617. — Gift van Mr Aug. Waterschoot-De Creymer.

9° Generale legende der Heylighen vergadert wt de H. Scrifture, Oude Vaders, ende Registers der heilige Kercke, door Petrus Ribadineira ende P. Heribertus Ros-Weydus, Priesters der Societeyt Jesu. T'Antwerpen bij Hier. Verdussen. Anno 1649. Twee boekdeelen in 8°. — Gift van denzelfde.

10° Gazette de Cologne; van 7 Januari 1793 tot 24 Juni 1794. — Gift van Mr J. Martens, schepen te Rupelmonde.

11° Dichtstukken gemaakt door Dr Van Raemdonck. — Gift van Mr Fl. Van Raemdonck.

12° Zes oude muntstukken gevonden op het verdronken land van Saftinghen. — Gift van Mr H. Mairesse.

13° Oude koffijpot in gleiswerk. — Gift van Mr P. Van de Voorde.

14° Peerlemoeren kam met doosje (volgens den trant genaamd « Empire »). — Gift van Mevr. L. Van Hoorebeke, te Gent.

15° Album met oude bezoek- en spijskaarten, huwelijksaankondigingen enz. — Gift van Mr Jos. Van de Vyver-Van Haver.

16° Drij eereteekens der oude « Weversgilde » van St Niklaas. — Gift van Mr Fl. Meskens.

17° De Ultramontaen, tijdschrift voor Dompers en Ignorantijnen, 1829. Acht bundels. — Gift van Mr De Decker, vrederechter te Temsche.

18° De Vriend van Kerk en Vaderland, tijdschrift voor Roomsch-Catholijken, vervolg van den Domper, 1727. Een bundel. — Gift van denzelfde.

19° De Wijsbegeerte van het Christendom, door Sigismondus von Storchenau, 1822. Een bundel. — Gift van denzelfde.

20° Journal historique et littéraire, 1842. Boekdeel 8, aflevering II. — Gift van denzelfde.

§ 6. PRINCIPAUX DONS.

1° Sabre du XVIIIe siècle. — Don de M[r] Fl. Van Raemdonck.

2° Ancienne boucle de manteau. — Don du même.

3° Navette. — Don de Mr J. Van Naemen, bourgmestre.

4° Navettes pour le tissage de la soie. — Don de Mr G. Lescornez.

5° Bénitier en cuivre. — Don de Mr Verschaffelen.

6° Plaque en cuivre représentant la Vierge. — Don de Melle Anna D'hanens.

7° Haut-relief représentant la descente de la Croix. — Don de Mme De Backer-Van den Bossche.

8° Gheestelycke sermoonen ghemaeckt door den Hoogh-Verlichten Leeraer Joannes Taulinus, anno 1617. — Don de Mr Aug. Waterschoot-De Creymer.

9° Generale legende der Heylighen vergadert wt de H. Scrifture, Oude Vaders, ende Registers der heilige Kercke, door Petrus Ribadineira ende P. Heribertus Ros-Weydus, Priesters der Societeyt Jesu. T'Antwerpen bij Hier. Verdussen. Anno 1649. Deux volumes in 8°. — Don du même.

10° Gazette de Cologne; du 7 Janvier 1793 au 24 Juin 1794. — Don de Mr Jacq. Martens, échevin à Rupelmonde.

11° Poésies faites par le Dr Van Raemdonck. — Don de M[r] Fl. Van Raemdonck.

12° Six vieilles monnaies déterrées dans les terrains submergés de Saftinghen. — Don de Mr H. Mairesse.

13° Ancienne cafetière en faience. — Don de Mr P. Van de Voorde.

14° Peigne en nacre avec écrin (style « Empire »). — Don de Mme L. Van Hoorebeke, à Gand.

15° Album avec anciennes cartes de visite, menus, annonces de mariage etc. — Don de Mr J. Van de Vyver-Van Haver.

16° Trois insignes de l'ancienne « Weversgilde » de St Nicolas. — Don de M[r] Fl. Meskens.

17° De Ultramontaen, tijdschrift voor Dompers en Ignorantijnen, 1829. Huit fascicules. — Don de M[r] De Decker, juge de paix à Tamise.

18° De Vriend van Kerk en Vaderland, tijdschrift voor Roomsch-Catholijken, vervolg van den Domper, 1827. Un fascicule. — Don du même.

19° De Wijsbegeerte van het Christendom, door Sigismundus von Storchenau, 1822. Un fascicule. — Don du même.

20° Journal historique et littéraire, 1842. Tome 8, livraison IV. — Don du même.

21° Catholijke mengelschriften, 1827. Derde jaer, 1e deel, 3de aflevering. — Gift van denzelfde.

22° Bijdragen van den « Godsdienstvriend », tot nut van 't algemeen, 1817. Tweede deel, 3e stukje. — Gift van denzelfde.

23° De Godsdienstvriend, door le Sage ten Broeck, 1826. 24 afleveringen. — Gift van denzelfde.

24° Drij oude handschriften. — Gift van denzelfde.

25° Grieksch kruis. — Gift van Mr Ch. De Cock.

26° Turksche schrijfkoker (calamarium). — Gift van Mr Fl. Van Raemdonck.

27° Beschrijving eener verzameling charters en papieren afkomstig van Jacob Van den Moere, ontvanger van Beveren, berustende ten gemeentenhuize van Veere. — Gift van Mr Fruin, bewaarder der archieven te Middelburg, Zeeland.

28° Beschrijving eener verzameling charters en papieren afkomstig van de Heeren van Beveren en Veere, berustende in het Ryks archiefdepot in de provincie Zeeland. — Gift van denzelfde.

29° Muntenschaal met gewichten. — Gift van Mr Th. De Decker, te Temsche.

30° Verzameling van oude volksliederen. — Gift van denzelfde.

31° Vier oude muntstukken gevonden tijdens het heropbouwen der kerk van Stekene. — Gift van Mr Annaert, te Stekene.

32° Stukken betrekkelijk de Belgische Omwenteling van 1830. — Gift van Mr De Poortere, deurwaarder.

33° Rasp met peerlemoer belegd. — Gift van Mr P. Vermeiren.

34° Kenteekens en dagge der oude vrijmetselaarslogie « L'Amitié », van Sint-Niklaas.

35° Musée des antiquités nationales de Stockholm, catalogue sommaire. — Gift van Mr Anton Blomberg, te Stockholm.

36° Traité des monnaies d'or et d'argent, par Bonneville. — Gift van Mr H. Puylaert.

37° Guide pratique sur le service de la dette publique de Belgique, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van Mr Em. Van Haver, drukker.

38° L'auto-intoxication intestinale considérée dans ses rapports de causalité avec la mortalité enfantile à Saint-Nicolas, par le Dr Georges De Cock. — Gift van denzelfde.

39° Verstrooide perels. — Gift van Mr Alf. Janssens, volksvertegenwoordiger.

40° Traité de la capacité de disposer de la quotité disponible et son calcul, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van den schrijver.

21° Catholyke Mengelschriften, 1827. Troisième année, tome I, 3me livraison. — Don du même.

22° Bijdragen van den « Godsdienstvriend », tot nut van 't algemeen, 1817. Tome II, 3me partie. — Don du même.

23° De Godsdienstvriend, door le Sage ten Broeck, 1826. 24 livraisons. — Don du même.

24° Trois manuscrits. — Don du même.

25° Croix grecque. — Don de Mr Ch. De Cock.

26° Écritoire turc (calamarium). — Don de Mr Fl. Van Raemdonck.

27° Beschrijving eener verzameling charters en papieren afkomstig van Jacob Van den Moere, ontvanger van Beveren, berustende ten gemeentenhuize van Veere. — Don de Mr Fruin, Conservateur des archives à Middelbourg, Zélande.

28° Beschrijving eener verzameling charters en papieren afkomstig van de Heeren van Beveren en Veere, berustende in het Rijks archiefdepot in de provincie Zeeland. — Don du même.

29° Balance à monnaies avec poids. — Don de Mr Th. De Decker, Tamise.

30° Collection d'anciennes chansons populaires. — Don du même.

31° Quatre anciennes monnaies en cuivre trouvées lors de la reconstruction de l'église de Stekene. — Don de Mr l'Abbé Annaert.

32° Pièces relatives à la Révolution Belge de 1830. — Don de Mr De Poortere, huissier.

33° Râpe ornée d'incrustations en nacre. — Don de Mr P. Vermeiren.

34° Insignes et dague rituelle de l'ancienne loge maçonnique « L'Amitié », de St. Nicolas.

35° Musée des antiquités nationales de Stockholm, catalogue sommaire. — Don de Mr Anton Blomberg, à Stockholm.

36° Traité des monnaies d'or et d'argent, par Bonneville. — Don de Mr H. Puylaert.

37° Guide pratique sur le service de la dette publique de Belgique, par Cl. De Bock. — Don de Mr Em. Van Haver, imprimeur.

38° L'auto-intoxication intestinale considérée dans ses rapports de causalité avec la mortalité enfantile à St. Nicolas, par le Dr Georges De Cock. — Don du même.

39° Verstrooide perels. — Don de Mr Alph. Janssens, représentant.

40° Traité de la capacité de disposer de la quotité disponible et son calcul, par Cl. De Bock-Bauwens. — Don de l'auteur.

41° Le testament public et son contenu, résumé analytique, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van denzelfde.

42° Le testament public et son contenu, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van denzelfde.

43° Des substitutions dans les testaments, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van denzelfde.

44° Des conditions impossibles, contraires à l'ordre public, aux mœurs et aux lois, par Cl. De Bock-Bauwens. — Gift van denzelfde.

45° Almanach voor het jaer Ons Heer MDCCLVIII. — Gift van Mr Caters.

46° Acte van ontfangenis in het Broederschap der Allerheyligste Drijvuldigheyt, te St Nicolaes. Anno 1697. — Gift van Mr H. Puylaert.

47° 134 afdruksels van zegels (waaronder verscheidene Gotische). — Gift van Mr L. De Pauw, te Brussel.

48° Linnen teekendoek uit de XVIIIe eeuw. — Gift der familie Van Erdenburgh, te Stekene.

§ 7. GELDMIDDELEN.

Ontvangsten.

Toelaag van den Staat (1898)	fr.	500,00
Id. id. (1899)	»	500,00
Toelaag van de Provincie (1899)	»	200,00
Toelaag van de Stad (1899)	»	200,00
Jaargeld van 125 leden	»	1,250,00
Totaal	fr.	2,750,00

Uitgaven.

Tekort rekening 1898—99	fr.	214,40
Jaarwedde van den boodschapdrager	»	80,00
Drukkosten der Annalen	»	1,565,52
Onderhoud van het Museum	»	305,52
Onderhoud van de Bibliotheek	»	241,27
Bureelkosten	»	115,35
Aankoopen	»	176,98
Totaal	fr.	2,697,04

Herhaling.

Ontvangsten . .	fr.	2,750,00
Uitgaven . . .	»	2,697,04
Batig slot . .	fr.	52,96

Sint-Niklaas, den 25 Juni 1900.

DE D.D. SECRETARIS,
ALPH. ANTHEUNIS.

DE VOORZITTER,
G. WILLEMSEN.

41° Le testament public et son contenu, résumé analytique, par Cl. De Bock-Bauwens. — Don du même.

42° Le testament public et son contenu, par Cl. De Bock-Bauwens. — Don du même.

43° Des substitutions dans les testaments, par Cl. De Bock-Bauwens. — Don du même.

44° Des conditions impossibles, contraires à l'ordre public, aux mœurs et aux lois, par Cl. De Bock-Bauwens. — Don du même.

45° Almanach voor het jaer Ons Heer MDCCLVIII. — Don de Mr Caters.

46° Acte van ontfangenis in het Broederschap der Allerheyligste Drijvuldigheid, te St Nicolaes. Anno 1697. — Don de Mr H. Puylaert.

47° Collection de 134 empreintes de sceaux (dont plusieurs gothiques). — Don de Mr L. De Pauw, à Bruxelles.

48° Tapisserie sur toile, du XVIIIe siècle. — Don de la famille Van Erdenburgh, à Stekene.

§ 7. FINANCES.

Recettes.

Subside de l'État	(1898)	fr.	500,00
Id. Id.	(1899)	»	500,00
Subside de la Province	(1899)	»	300,00
Subside de la Ville	(1899)	»	200,00
Rétribution de 125 membres		»	1,250,00
	Total	fr.	2,750,00

Dépenses.

Mali de l'exercice 1898—99	fr.	214,40
Gages du concierge	»	80,00
Impression des Annales	»	1,565,52
Entretien du Musée	»	303,52
Entretien de la Bibliothèque	»	241,27
Frais de bureau	»	115,35
Achats	»	176,98
Total	fr.	2,697,04

Récapitulation.

Recettes. .	fr.	2,750,00
Dépenses .	»	2,697,00
Boni . .	fr.	52,96

Saint-Nicolas, le 25 Juin 1900.

LE SECRÉTAIRE F.F.,
ALPH. ANTHEUNIS.

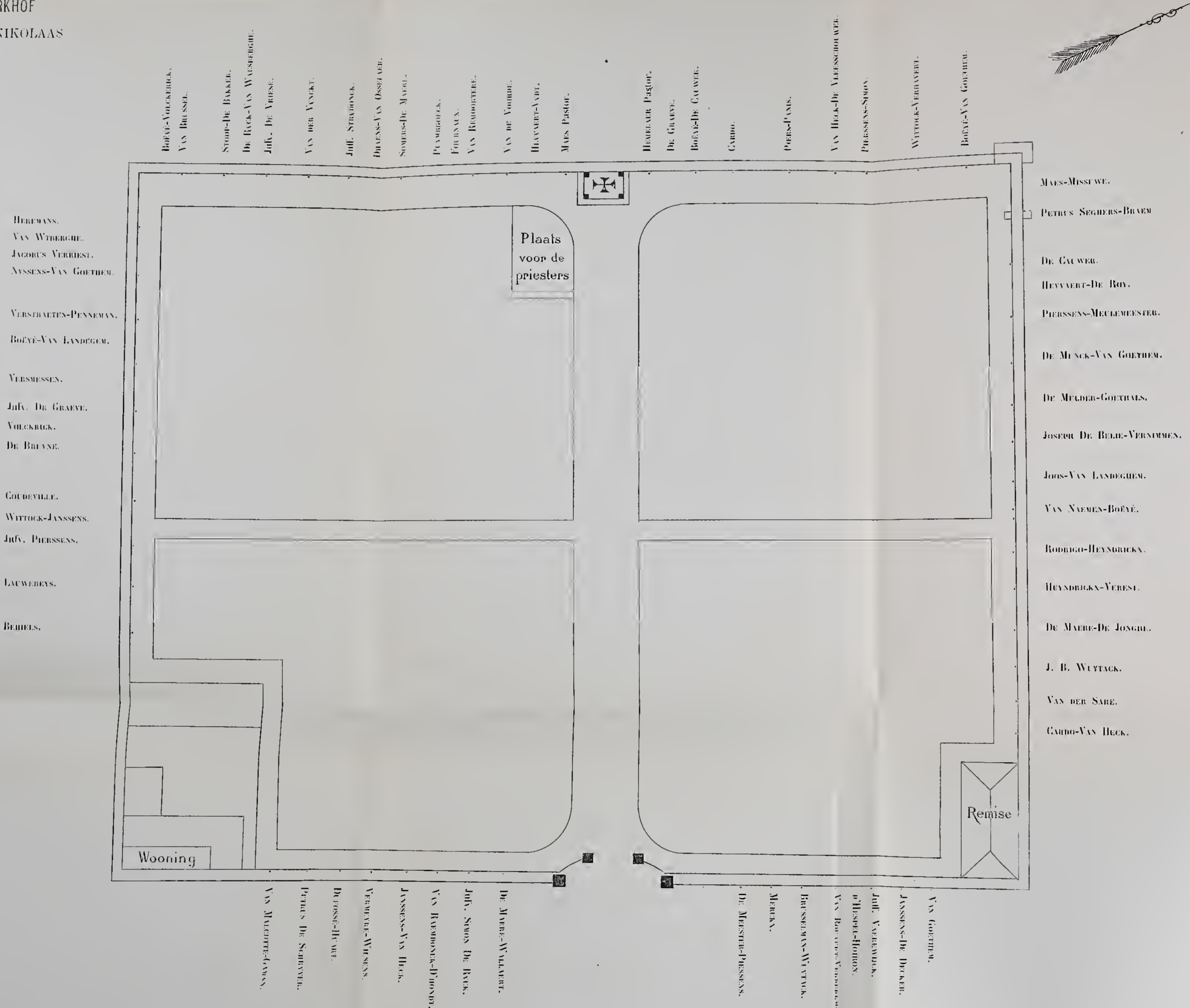
LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

PLAN VAN HET OUD KERKHOF

OP VIJF STRATEN TE St NIKOLAAS

gesticht 't jaar 1809,

gesloten 't jaar 1878.

L'ÉPITAPHIER WAESIEN. (1)

(SUITE).

Saint-Nicolas.

Cimetière du hameau des Cinq-Rues, consacré en 1809, supprimé en 1878.

Devant la porte d'entrée, grand calvaire avec le Christ en croix, entouré de la Sainte Famille : la Vierge Marie, Saint Jean et Sainte Marie-Madeleine.

Sur le socle du monument deux anges pleureurs.

Le soubassement et les côtés latéraux sont ornés de six plaques en marbre blanc, portant les noms des familles inhumées en cet endroit, dans le caveau construit sous le calvaire.

Voici les inscriptions qui sont encore lisibles :

N° 1459.

Sur la face principale à gauche :

Graf-plaets
van Mr JUDOCUS VYDT heer van den Zuyd-polder en half Ossendrecht
geboren den 19 Jul. 1736 sterft den 14 Feb. 1817 en van zyne
echtgenote vrouwe ANNA CATHARINA VERDICKT geboren den 30 Meert 1746
sterft den 30 Aug. 1814.

(1) Commencé par feu le Chev. de Schoutheete de Tervarent, continué par feu Mr Félix Van Naemen. La partie de l'épitaphier que nous publions dans cette livraison est une œuvre posthume de feu Mr Felix Van Naemen. Nous la publions à sa mémoire. G. W.

Descendenten.

PHILIPPUS VICT.	geboren	29	Feb.	1772	sterft	2	Mey	1778.
MARIA	»	2	Nov.	1775	»	27	Jan.	1847.
FRANCISCUS	»	16	Meert	1776	»	10	Dec.	1795.
JOANNA	»	4	Feb.	1778	»	5	Oct.	1797.
ALPHONSUS	»	16	Meert	1780	»	17	Jul.	1781.
JUSTINA	»	16	Meert	1780	»	4	Nov.	1857.
PHILIPPUS DON.	»	24	Mey	1782	»	15	Dec.	1852.
CATHARINA	»	24	Oct.	1785	»	2	Aug.	1846.
JOANNES	»	11	Sept.	1790	»	28	Oct.	1812.

R. I. P.

N° 1460.

Sur la face latérale du côté gauche.

Grafplaets
D'Heer G. VAN DER MEYDEN
sterft 29 April 1825 oud 80
jaer. Zyn vrouw Joffr
ANNA M. JANSSENS, sterft
9 Febry 1806 oud 61 jaer.
Zyn zoon D'Heer ANTONIUS
G. sterft 18
oud jaer, trouwt Joffw
NICOLE E. TALBOOM sterft
18 oud jaer.
R. I. P.

N° 1461.

Sur la face latérale du côté gauche.

Graf-plaets
van Jofvrouw ANNA
CAROLINA DE GRAVE
filia PETRI
weduwe D'Heer PETRUS
FRANCISCUS DE SMEDT
sterft 2 Juny 1817
oud 80 jaeren.
Bid voor de zielen.

N° 1462.

Sur la face latérale de droite.

Sepultura
Reverendi Domini
Joannis Francisci
HEYVAERT ex Opwyck
congregationis
Oratorii presbyteri
obiit 22 Meert
1817 oud 67 jaeren
ætatis annorum.
R. I. P.

N° 1463.

Côte Ouest du cimetière, à droite du calvaire.

Beau monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Au sommet grand écusson, avec croix, étole, missel et calice d'où émerge une hostie rayonnante. Une banderole avec ces mots : Pastor.

Comme montants deux flambeaux renversés, symbole de la fragilité de la vie.

D. O. M.
Sepultura
Reverendi admodum Domini
Theodori HEMELAER,
nascitur in Haesdonck 3 Oct. 1774
ab anno 1817 deservitor
et 22 Augusti 1822 Pastor
in Sti Nicolai Wasiæ
2 Januari 1825
Districtus Wasiani Decanus
obiit in Sti Nicolai
11 Februarii 1842.
R. I. P.

N° 1464.

Monument en pierre bleue. Au sommet trois têtes de mort placées en triangle sur un cartouche blanc.
Sur la partie supérieure du monument on lit :
Eersten grafsteen op dees kerkhof gesteld den 20 April 1813.

D. O. M.
Sepulture
van JAN BAPt DE GRAVE fs PETRI, sterft 13 December
1814, oud 75 jaeren en JOANa CATHEa D'HOLLANDER
ex Moeseke fa ZACHri, zyne huysvrouw
sterft 7 April 1812, oud 68 jaeren.
Hunne kinderen :
PETRONle CATH. sterft 24 Febry 1823, oud 50 jaer, trouwd J. E. VAN REMOORTERE.
MARIE BERNde, sterft 11 July 1841, oud 67 jaer, trouwd L. J. DE SMEDT.
EGIDIA 2da sterft 7 October 1851, oud 56 jaer, trouwd J. D. CARDO.
JAN FRANs sterft 25 8bre 1851, oud 75 jaer.
GUST. ADOLbe sterft 24 Mey 1840, oud 61 jaer.
FRANs JUDs sterft 2 7bre 1840, oud 59 jaer.
BENt CHls sterft te Parys, 7 Febry 1814, oud 30 jaer, garde-d'honneur.
R. I. P.

N° 1465.

Monument en pierre de taille encastrée de marbre blanc. Au sommet un cartouche avec tête de mort sur des os en sautoir.

Sepulture
van Joffrouwe PETRONELLA JOSEPHINA DE CAUWER,
wed. van wylent de Heer PETRUS ANTHONIUS
BOÉYÉ, overleden 29 July 1814, oud 75 jaeren
en 44 dagen.
Haere kinderen :
MARIE C. BOÉYÉ, sterft 18 oud jaer,
getrouwt met PETRUS F. VAN NAEMEN.
JOSEPHUS J. B. BOÉYÉ, sterft 18 oud jaer,
getr. met MARIA X. DE PASCAL.
LUCIA A. P. BOEYÉ, sterft 18 oud jaer.
ANNA T. BOÉYÉ, sterft 18 oud jaer,
getr. met NORBERTUS F. VAN WAESBERGHE.

COLETA E. BOËYÉ, sterft 8 8bre 1818, oud 45 jaer,
getr. met JOANNES J. DE JONGHE.
EMMANUEL F. A. BOËYÉ, sterft 18 oud jaer,
weduwaer van MARIA E. VOLCKERICK,
hertrouwt met FRANCISCA J. VAN GOETHEM.
PETRUS A. BOËYÉ, sterft 18 oud jaer,
getrouwt met SOPHIE C. VOLCKERICK.
B. V. D. Z.

N° 1466.

Monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc.
Au bas, clepsydre, pelle et faulx.

D. O. M.
Sepulture
. . . . . en ligt begraven
. . . . . CARDO, flius FRANS
. . . . . sterft den 8 Mey
. . . . . huysvrouwe
. . . . hant
. . . . Waver
. . . .
. . . .
1812 ende . . . .
Jof. ANNA CA . . . .
flia JOANNES gebortig . . . . .
oud 82 jaeren, sterft 27 7. . .
1809 en ligt begraven nevens
de choore van den Zoeten naem
Jesus ende hunne kinderen.
Bid voor hunne zielen.

N° 1467.

Monument en pierre bleue avec entablement de marbre blanc. Au sommet la croix et un serpent roulé, symbole de l'éternité. Plus bas une tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
Sepulture
van PETRUS JOSEPHUS PEERS, Fs MICHIEL,
ex Brugge, sterft den 18 Juny 1817, oud 61 jaer

en JOANNA MARIA PANIS ex Doulâ fa
ARNOLDI syne huysv.
sterft den 14 Jaury 1841, oud 77 jaer.
Descendenten.
EMALIA Col, sterft 11 April 1865, oud 72 jaer,
trouwt G. J. M. D'HANENS advt,
PETRONILLA Jon, sterft den 22 February 1857,
oud 60 jaer.
R. I. P.

N° 1468.

Monument en pierre bleue avec entablement de marbre blanc. Au centre un serpent qui se mord la queue, tête de mort sur des os en sautoir, et deux flambeaux renversés.

Sépulture
D'Heer JOANNES JOSEPHUS VAN HECK,
filius THOMAS, sterft 3 Xber 1815,
oud 74 jaeren,
zyne huysvrouwe Jofvrouw
JOANNA THERESIA DE VLEESSCHOUWER,
filia JAN Bt, sterft 8 7ber 1815,
oud 82 jaeren.
Bid voor de zielen.

N° 1469.

Monument en pierre bleue. Au sommet la croix. Au bas un cartouche blanc portant un squelette couché.

Sepulture
van d'Heer CAROLUS ALEXANDER PIERSSENS,
filius d'Heer PETRUS AUGUSTINUS
en van Joffe LIVINA ROSA JOOS, sterft
te St Nicolaes, den 22en Juny 1817, audt 26 jaer,
ende
van Joffrauw CHARLOTTE ANTHOINETTE SIMON,
syne huysvrouw filia D'Hr JOANNES JOSEPHUS
en van Joffe CAROLINA DE RYCK, sterft
te Loven, den 7 Septemher 1867, audt 74 jaeren.

Hunne kinderen.
D'Heer CAROLUS BERNARDUS, sterft
te Gent, den 8sten Mey 1840, audt 25 jaeren
en 10 maenden.
D'Heer JOSEPHUS LIVINUS GUISTENUS, sterft te
St Nicolaes, den 31en January 1817, audt 15 maenden.
Bidt voor de zielen.

N° 1470.

Monument en pierre bleue.

D. O. M.
Grafplaetse
van d'Heer MARINUS NICOLAES WITTOCK,
JUDOCUS, sterft 20 Febry 1824, oud 88 jaer 5 maend,
in huwelyk geweest met Joffw ISABELLA CAROLna
BENEDta VERHAVERT, sterft 13 Mey 1772, oud 29 jaer.
Hunne kinderen :
Joffw MARIA CATHARna sterft 30 Janry 1768,
oud 4 dagen.
D'Hr JOSEPH JUDOCus sterft 14 Maert 1825, oud 56 jaer.
Joffw JOANNA FRANCISCA sterft
18 oud jaer, trouwt d'Hr FRANCs
AUGUST CARls VAN GOETHEM sterft
18 oud jaer.
MARIA COLETA sterft 10 Maert 1778, oud 6 jaer,
in tweede huwelyk met Joffw MARIA MAGDALENA
TACK, sterft 18 oud jaer.
Hunne kinderen :
Joffw ROSA JUDOCA sterft 25 Febry 1778, oud 3 jaer.
Joffw FELICITÉ PERPETUA sterft 3 Janry 1784, oud 6 jaer.
D'Hr JUDOCs JOANNs ADRIANs sterft 27 Janry 1819, oud 59 jaer,
trouwt Joffw DOROTHEA ANTa JANSSENS sterft oud jaer.
R. I. P.

N° 1471.

Monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Au sommet la croix et un cartouche avec serpent enroulé, symbole de l'éternité, tête de mort sur des os en sautoir. Le tout en relief.

D. O. M.
Sepulture
Mijnheer EMMANUEL FERD. ANTS BOËYÉ, ridder van den
Belgischen Leeuw, lid der staeten van deze Provintie,
voorzitter der regtbank van Koophandel en Burgemeester
dezer stad, overl. 11 November 1829, oud 51 jaeren en 9 maenden.
In 1ste huwelyk met Jofw MARIA JOANNA CAROLINA
VOLCKERICK, gebn te Aeltre, sterft alhier 6 October 1808,
oud 35 jaeren 5 maenden.
Hun kind :
Jofw MARIA JOSEPHINA
In 2de huwelyk met Jofw FRANCISCA JOANNA VAN
GOETHEM, geboren te Gend
Hunne kinderen.
D'Heer Josh FRANS EMMAL
D'Heer JAN B. MARIA
Jofw LUCIA JOANNA COLa
R. I. P.

N° 1472.

Côté Ouest du cimetière. Gauche du calvaire.
Monument en pierre bleue, surmonté d'une urne voilée de crêpe. Au sommet un calice avec l'hostie rayonnante.

D. O. M.
Grafplaets
van den Zeer Eerweerden
Heer JOAN. BAPT. MAES S. T. L.
geboren te Nieuwkerken 19 9bris 1747,
Pastor dezer stad en Land Deken
District van Waes, sterft 3 Julii 1822,
oud 75 jaer,
en d'Heer MICHAEL MAES, in zyn leven
schepen van Calloo, alhier overl.
12 Jannarii 1824, oud 80 jaer.
R. I. P.

N° 1473.

Monument en pierre bleue, grand entablement de marbre blanc. Au sommet la croix.

Sépulture
de Monsieur Pierre Joseph HEYVAERT,
né à Opwyck et de son épouse
Dame Justine Jeanne Auguste VYDT,
née à St Nicolas, Waes.
Leurs descendants : M.M. Pauline-Jeanne,
Joséphine-Justine, Marie-Jeanne,
Edouard-Joseph, Marie-Justine-Antoinette,
Thérèse-Françoise, Justine-Marie-Françoise,
Jeanne-Mélanie, Pierre-Jean HEYVAERT.
Priez pour le repos de leurs âmes.

N° 1474.

Monument en pierre bleue. Au sommet une tête de mort sur des os en santoir, clepsydre et flambeaux croisés. Un serpent roulé, symbole de l'éternité.

Sepulture
van Joffrouw Joanna Francisca
VYDT, weduwe van de Heer Joannes
Petrus VAN DE VOORDE, overleden 25
January 1816, oud 85 jaer en 6 maend.
Haere kinderen.
Dionesius F. J. VAN DE VOORDE, licentiaet
in de Godgeleerdheyd, sterft te Loven
den 29 Mey 1785, oud 30 jaer.
Joannes J. sterft den 14 January 1817,
oud 61 jaer en 6 maend. Maximiliaen
E. sterft 2 Meerte 1800, oud 42
jaer, trouwt Isabella REYNAERTS.
Fredericus J. sterft den 4 April 1810,
oud 50 jaer, trouwt Joanna REYNAERTS.
Egidius F. sterft den 17 Nov. 1841, oud
80 jaer. Marie T. sterft 9 Augusty 1789,
oud 20 jaer, trouwt Joncker Charles
STROOBANT de TERBRUGGEN.
Theodorus A. sterft den 2 October
1819, oud 47 jaer.

FLORENTINA C. J. sterft den 22 Augusty
1852, oud 68 jaer, trouwt PETRUS PARRIN.

Jof. MARIE PETRONELLE VYDT sterft
29 December 1812, oud 72 jaer.

N° 1475.

Même situation. Petite croix en pierre de taille accrochée au mur.

A la mémoire
de Dame
MÉLANIE MARIE VEREST,
veuve de
Monsieur CHARLES VAN LANDEGEM,
née le 1 Mai 1806,
décédée le 12 Janvier 1868.

A la meilleure
et la plus
chère
des mères
ses enfants
éplorés.
R. I. P.

N° 1476.

Monument triangulaire en pierre bleue, surmonté d'une tête de mort sur des os en santoir. Au bas, un cartouche blanc dont l'inscription a disparu.

Hier
ligt begraven
JOANNA CATHARINA
JANSSENS, overleden den
4 April 1815, weduwe
AUGUSTINUS ADRIANUS
VAN REMOORTERE, in syn
leven stadhouder van den
lande van Waes, overleden
den 15 April 1792.
R. I. P.

N° 1477.

Monument en pierre bleue avec entablement de marbre blanc. Au bas une clepsydre.

Souvenir
de
Mr Jn Bte FOURNEAUX,
né à Frameries, le 21 Avril 1778,
décédé à St Nicolas, le 25 9bre 1866,
et de son épouse
Mme Mrie Jne VAN WESEMAEL,
née à Gand, le 26 Mai 1780,
décédée à St Nicolas, le 3 Juin 1857.
Qu'ils reposent en paix.

N° 1478.

Monument en pierre bleue. Au sommet une tête de mort. Aux côtés deux urnes funéraires.

Sepulture
van Joffrouw Judoca Josepha
Petronella VAN PUYMBROECK,
fa d'Hr Joans Andreas en Jofw Maria Anna SNOUCK,
sterft onbedegen 19 Juny 1813, oud 52 jaer.
Haere zuster Jofw Amelberga
T. sterft 15 Augusty 1834, oud 76 jaer,
trouwt d'Hr Petrus A. ROGMAN,
fs Joans Frans en Jofw Carolina VOLCKERICK,
sterft 27 9ber 1827, oud 78 jaer.
Hunne kinders te Lokeren geboren
D'Hr Joans F. Priester en sterft 1 8ber 1840, oud 56 jaer.
Petrus L. sterft 3 Maert 1852, oud 46 jaer.
Carolus L. sterft Lokeren
25 Maert 1806, oud 19 jaer.
Benedictus S. sterft 11 Maert 1855, oud 65 jaer.
Dominicus M. sterft 18 oud jaer.
Ferdinandus E. o. v. l. Lokeren 9 July 1794, oud 9 maend.
Jofw Rosalia sterft Lokeren 7 Mey 1797, oud 2 jaer.
Jofw Maria G. sterft 17 Januari 1833, oud 37 jaer.
R. I. P.

N° 1479.

Monument bleu. Aux côtés deux torches.

Sepulture
D'heer JUDOCUS JOANNES SOMERS, f^s^ CORNELIS,
sterft 17 7^ber^ 1816, oud 85 jaeren 6 M. 7 D.
syne huysvrouwe Jof. ANNA DE MAERE, f^a^ JAN BAP^t^ ex
Belcele, sterft 8 April 1808, oud 66 jaeren 2 M. 8 D.
Hunne kinderen :

1° ANNA CAT^ha^ sterft 6 Janry 1767, oud 7 D.
2° JOANNES BAP^ta^ sterft 9 Jan^ry^ 1768, oud 19 D.
3° EGIDIUS sterft 17 Juny 1778, oud 9 jaeren 6 M. 27 D.
4° JOANNES BAP^ta^ sterft 6 Meert 1855, oud 64 jaer.
1° trouwt SOPHIE DE CORTE, sterft 5 Feb^ry^ 1822, oud 46 jaer.
2° trouwt ANTOINETTE BUYTAERT, sterft 20 Jan^ry^ 1860, oud 64 jaer.
5° PETRUS FERD^t^ sterft 18 oud
trouwt MARIE BEGGA PILAET ex Haesdonck, sterft 29 7bre 18..
6° FRANCISCUS DOM^cus^ sterft 12 Maert 1776, oud 5 M. 9 D.
7° JOANNES FRANS sterft 15 Juny 1778, oud 1 jaer 5 M. 11 D.
8° JOANNA P^etra^ sterft 28 Juny 1779, oud 5 D.
9° JOSEPH PETRUS sterft 17 Mey 1845, oud 62 jaeren 10 M.
trouwt THERESIA VAN BEGIN ex Tervueren.
10° FRANCISCUS ANT^us^ sterft 1 July 1785, oud 5 M. 29. D.
11° MARIE THERESIA sterft 30 7bre 1784, oud 1 D.
12° FRANCISCUS ANT^us^ sterft 18 Jan^ry^ 1842, oud 57 jaeren, trouwt
JOANNA FRANCISCA PRAET, geboren den 10 Jan^ry^ 1785.

Bid voor de zielen.
R. I. P.

N° 1480.

Monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Un squelette couché sous une niche.

D'Heer PETRUS JOANNES DHAENS,
sterft 7 Jan^ry^ 1815, oud 56 jaer,
weduwaer van Jof^w^
ROSA FRANS^ca^ VAN OSSELAER, f^ia^ DANIEL,
sterft 9 Jan^ry^ 1795, oud 45 jaer.
Hunne dochter Jof^w^ JOANNA FRANS^ca^,
sterft 6 9bre 1850, in huwelyk
met D'H^r^ PETRUS VAN REMOORTERE.
R. I. P.

N° 1481.

Monument en pierre bleue.

D. O. M.
Gedagtenisse
Jof^{v} Petro^{l} Isb^{e} DE VRIESE, sterft 13 Mey
1836 oud 97 jaeren 3 maend, huysvrouw van
Sr And^{s} VAN STRYDONCK.
Hunne kinderen :
J^{n} J^{h} VAN STRYDONCK, sterft 18
oud jaer, zyne huysvrouw
Jof^{v} Fran^{ca} Jud^{a} SCHELFHAUT,
sterft 18 oud jaer, haer kind
Sophia Isb^{l} sterft 18 oud jaer.
Ferd^{d} Frans sterft 18 oud jaer
trouwt met Sop^{e} CLAES die te Brus-
sel sterft 29 8^{ber} 1821, oud 45 jaer.
Hunne kinderen :
Virg^{ie} sterft 18 oud jaer,
trouwt d'H^{r} Is^{s} Jacob^{s} BLAES,
sterft 18 oud jaer.
Paul Cons^{t} sterft 18 oud jaer.
Jof^{v} Me Cath^{n} DE VRIESE,
sterft 25 X^{ber} 1822 oud 78 jaer.
B. V. D. Z.

N° 1482.

Monument en pierre de taille. Au sommet les armoiries du défunt. (1)

D. O. M.
Hic-jacet
Prœnobilis vir Dominus
Emmanuel Maria Joannes
van der VYNCKT.

---

(1) Van der Vynckt. Blason : Ecartelé : aux 1^{r} et 4e d'argent, à trois chicots de sinople placés en bande l'un sur l'autre; aux 2e et 3e d'azur à la bande d'argent accostée de deux étoiles à six rais d'or; une pile entée et ployée d'or, brochant sur les deux premiers quartiers, s'arrêtant à l'honneur de l'écu et chargée d'une aigle de sable becquée et membrée de gueules. En abîme sur le tout un écu d'or, à la fasce de sable chargée de trois pinsons d'or et accompagnée de trois fusils de la Toison d'or de sable.

quondam Hrchi scabinus Wasiæ
obiit ultumus stimmatis
die 2 Martii 1818
ætatis 80 annorum.
R. I. P.

N° 1483.

Petite croix en pierre de taille encastrée dans le mur. Sur les bras de la croix cette invocation :

Gods wil geschiede.
Ter
zaliger
gedachtenis
van
ons geliefd zoontje
Geors Hubs Paul Maria VERWILGHEN
geboren den 12 November 1870,
ons
ontnomen
den 8
December 1872.
R. I. P.

N° 1484.

Monument en pierre bleue surmonté de la croix.

D. O. M.
Bid voor de zielen van
M. Joannes Bened. HEMELAER,
overleden den 19 Xber 1845
in houwelyk met Jof. Maria Jacoba DEVRIESE
overleden den 20 8ber 1808.
Hunne dry kinderen :
Jof. Joanna Cath. Theod.
overleden den 14 Sept. 1879
in houwelyk met M. Petrus
Antonius VERWILGHEN
overl. den 25 Xber 1846.

De Eerw. Heer JOSEPHUS FERD. AUG.
onderpastor tot Aelst, allhier
overleden den 3 Meert 1830.
Jof. MARIA JOSEPHA JOAN. FRANCISCA
overleden den
en Jof. JOANNA CATH. DEVRIESE
zuster van de voorn MARIA JACOBA
overl. den 2 Juny 1838.
R. I. P.

N° 1485.

Petite croix en pierre de taille, adossée au mur.

De Heer heeft gegeven
De Heer heeft ontnomen
Dat zijn naam zij gebenedijd.
Ter
zaliger
gedachtenis
van
ons bemind zoontje
VICTOR CONSTs STEFs MARIA DE DECKER,
geboren te St Nikolaas en aldaar overln
den
23 Maarte
1872
oud
5 jaren
en 3 1/2
maanden.
R. I. P.

N° 1486.

Beau monument gothique en pierre de taille.

D. O. M.
Ter gedachtenis
van den Heer FRANCISCUS BERNARDUS DE RYCK
doktoor in de geneeskunde, geboren te Burcht
en allhier overleden den 27 Febri 1821, oud 46 jaeren

en van zyne huysvrouw
Dame Maria Theresia VAN WAESBERGHE
geboren te Hust en alhier overleden
den 27 Maart 1848 oud 65 jaren.
Hunne kinderen :
Jufv Coleta Gislena DE RYCK
overleden den 18 Febri 1873 oud 64 jaren.
Den heer Ludovicus Maria Gislenus DE RYCK
oud voorzitter der rechtbank van koophandel en
Burgemeester dezer stad overleden
den 11 Novber 1860 in den onderdom van 46 jaren.
Den Heer Norbertus Gislenus DE RYCK
overleden den 17 Janri 1862, oud 47 jaeren.
Den Heer Franciscus Gislenus DE RYCK.
Jofv Carolina Gislena DE RYCK
overleden den 21 Mey 1869, oud 49 jaren.
R. I. P.

N° 1487.

Monument en pierre bleue, entablement blanc. Au sommet un cartouche representant une couronne de lauriers. Aux côtés deux colonnes cannelées.

D. O. M.
Sépulture
de Mr Jean Corneille STOOP
fils d'Egide et de Jeanne Cathne VAN GOETHEM
né à Doel le 5 Août 1774,
décédé à St Nicolas le 11 9bre 1840
et de son épouse
Dame Isabelle Thérèse DE BACKER
fille de Pierre Sébasn et de Jeanne VAN KERCKHOVEN
née à St Nicolas le 5 8bre 1769
y décédée le 14 Avril 1847.
Leurs enfants :
1° Jeanne Thérèse Ghislaine née le 25 Juin 1809,
décédée le 8 Janvier 1814.
2° Josh Jean Ghislain né le 3 Juillet 1810
décédé le 9 8bre 1810.
3° Charles Benl Jean, avocat, né le 27 Août 1811
décédé le 18 Décembre 1877.

4° EUSTACHE AUG^{te} né le 29 Août 1812
décédé le 15 X^{bre} 1815.
R. I. P.

N° 1488.

Monument gothique en pierre blanche, surmonté de la croix.

Priez pour les âmes.
D. O. M.
Sepulture de Mr PIERRE ANTOINE BOËYË, President de la chambre de commerce, né à St Nicolas le 30 Août 1780 y décédé le 22 Avril 1850. Époux de Dame SOPHIE CÉCILE VOLCKERICK, née à St Nicolas le 22 9bre 1778, décédée le 8 Février 1860. Leurs enfants : Mr ANTOINE EUGENE BOEYÉ né à St Nicolas, le 18 Août 1805, décédé Epoux de Dame MARIE COLETTE VAN LANDEGHEM, née à Calloo le 20 Décembre 1816, décédée à St Nicolas le 27 Janvier 1859. Mr HYACINTHE GHISLAIN BOËYË, avocat, né à St Nicolas, le 2 Mars 1807, décédé Dame JOSÉPHINE MARIE BOEYÉ chanoinesse au couvent de Berlaimont née à St Nicolas le 29 Août 1812, décédée Mr EUGÈNE JEAN BOEYÉ, né à St Nicolas le 22 Mai 1809 y décédé le 24 Janvier 1854. Demoiselle CÉCILE THÉRÈSE BOËYË, née à St Nicolas le 19 Avril 1814 y décédée le 28 Septembre 1814. Dame ANGÉLIQUE COLETTE BOEYÉ née à St Nicolas le 7 Juillet 1821 décédée Epouse de Mr FÉLIX EMMANUEL REMY né à Louvain le 10 Juin 1811, décédé
R. I. P.

N° 1489.

Côté sud du cimetière.
Monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Au sommet un serpent buvant au calice. Au bas une clepsydre ailée.

D. O. M.
Sepulture
van d'Heer CAROLUS LIVINUS HERREMANS,
geboren te Brussel den 12 December 1778
overleden te St Nicolaes den 1 April 1843

en van zyne huysvrouwe
Joffrouw JOANNA EUGENIA VAN WTBERGHE
geboren te St Nicolaes, den 31 Mey 1787
overleden te St Nicolaes den 6 Aug. 1846.
Zonder descendenten.
R. I. P.

N° 1490.

Côté nord. Monument bleu surmonté de la croix.

Rustplaets
van Mr JACOBUS FRANCISCUS VERBIEST
geboren te St Nicolaes
den 1 Augusty 1780
en aldaer overleden den 22 Mei 1868
en van zyne echtgenote
Jofv. MARIA FRANCISCA MECHIELS
geboren te St Nicolaes den 1 Mei 1780
en aldaer overleden den 10 Maart 1856
na 54 jaren 10 dagen huwelyk.
R. I. P.

N° 1491.

Monument en pierre bleue, surmonté de la croix. Une tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
Ter gedachtenis
van d'Heer JOANNES BAP[te] NYSSEN overleden
te St Nicolaes den 11 February 1797
in den onderdom van 46 jaer
en zyne huysvrouwe
ISABELLA THERESIA VAN GOETHEM
sterft den 8 November 1842, oud 83 jaer.
Hunne kinderen :
MARIE JO[ne] sterft den 2 Maert 1831 oud 47 jaer.
CHAREL LO[s] sterft den 20 X[ber] 1808 oud 24 jaer.
CASIMIR sterft den 12 Feb[ry] 1860 oud 72 jaer.
JOSEPH sterft den 7 9[ber] 1857 oud 68 jaer.
CLEMENTINE sterft den 12 Feb[ry] 1877 oud 86 jaer.
ANTOINETTE sterft den 15 7[ber] 1794 oud 1 jaer.
R. I. P.

N° 1492.

Monument en pierre bleue, surmonté de la croix.

D. O. M.
Ter nagedachtenis van
Mijnheer PETRUS DOMINICUS VERSTRAETEN
in zyn leven hoofdman van St Sebastiaens gilde
onder-voorzitter van het bureel van weldadigheid
lid van den gemeenteraed
en van het bestuer der akademie dezer stad
geboren den 11 April 1774 overl. 20 Maert 1856
en van zyne huysvrouw
Jofvrouw AGATHA LIVINA PENNEMAN
Hunne kinderen :
1° LUDOVICUS FRANCISCUS MARIA geb. den 17 April 1810.
2° PETRUS FRANCISCUS geb. den 14 October 1811.
3° CAROLUS FERDINANDUS geb. 8 Juny 1813 overl. den 17 Juny 1876.
4° JOSEPHUS EMANUEL geb. 15 Juny 1815 overl. 3 Augusty 1816.
5° MARIA CHARLOTTE geb. 14 Augusty 1816 overl. 1 July 1833.
6° NICOLAUS JULIANUS geb. 8 Maert 1818 overl. 30 July 1849.
7° JOANNA PETRONELLE geb. 27 October 1819 overl. 16 Mey 1850.
8° KAROLUS AUGUSTINUS geb. 24 April 1821 overl. 24 Febry 1822.
9° EDUARDUS LUDOVICUS geb. 3 April 1823 overl. 23 Janry 1828.
R. I. P.

N° 1493.

Monument en pierre bleue, entablement blanc.
Au sommet un pélican nourrissant ses petits, symbole de l'amour paternel.
Au bas une torche renversée, une couronne de lauriers enrubannée.

D. O. M.
Sépulture de Dame MARIE COLETTE VAN LANDEGHEM
née à Calloo le 20 Décembre 1816, décédée
à St Nicolas le 27 Janvier 1839 et de son
époux, Mr ANTOINE EUGÈNE BOËYÉ, né à S^t
Nicolas le 18 Août 1806, décédé le 22 Avril
1867
et de leur enfant : CHARLES EUGÈNE BOËYÉ né
le 1 Mars 1836, décédé le
R. I. P.

N° 1494.

Monument en pierre bleue, entablement blanc. En haut le blason de Versmessen, au bas, deux torches croisées et le serpent roulé.

D. O. M.
Sépulture
de Messire Antoine Jean Baptiste
Gislain VERSMESSEN
né à St Nicolas le 11 Janvier 1777
chef de la confrérie du St Sacrement,
Membre du conseil communal
et de la commission des hospices
Directeur de la maison des orphelines
décédé le 6 Juin 1837 et de son
épouse Dame Caroline Constance
DE MUNCK, decédée à sa campagne
à Beveren, près d'Anvers
le 16 Septembre 1835 à l'âge
de 48 ans 11 mois et 16 jours.
Leurs descendans :
Mlle Marie Thérèse Gislaine
Mr Jean Baptiste Marie Gislain
Mr Joseph Marie Gislain
Mr Charles Hubert Marie Gislain
Mr François Marie Gislain
Mlle Sophie Colette Gislaine
Priez pour le repos de leurs ames.

N° 1495.

Monument en pierre bleue, entablement blanc, couronné d'une urne funéraire et clepsydre ailée. Aux côtés deux colonnes cannelées. Au bas, tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
A la mémoire de Dame Marie Françoise VOLCKERICK
fille de Michel ex Elisabeth DE JONGE, née
à Waesmunster le 19 Mai 1745, décédée à
St Nicolas le 5 8bre 1836, veuve de feu Monsieur
Emm[l] André DE GRAVE, en son vivant avocat
au Conseil de Flandre et greffier du grand
college du Pays de Waes.
R. I. P.

De Grave : Blason : fond d'azur, à l'arbre d'or ou au naturel.

N° 1496.

Monument surmonté d'une croix et d'une clepsydre.

D. O. M.
Gedagtenis wylent
Sr Petrus DE BRUYNE
overleden den 30 Janry 1798 oud 87 jaeren
zyne huysv. Joanna VAREWYCK
sterft 7 Xber 1788 oud 69 jaeren.
Hunne kinderen :
Ludovicus overl. 13 8ber 1833
oud 80 jaer en 6 maenden
Joannes Frans sterft 17 9ber 1825
oud 70 jaer en 7 maenden
Andreas sterft 24 Xber 1833
oud 79 jaer
trouwd Joanna Maria BONTINCK
overl. 8 Xber 1832 oud 62 jaeren
Isabelle Thera sterft 25 Maert 1810
oud 51 jaer
Jacobus Ferdd sterft 1 April 1831
oud 68 jaer en 6 maenden
Maria Philipa sterft den 24 9ber 1833
oud 68 jaer.
R. I. P.

N° 1497.

Monument en pierre bleue surmonté d'une urne funéraire voilée.
(A peu près détruit).

D. O. M.
Sepultura
Revdi Doni
Joannis Baptistæ Ignatii
COUDEVYLLE
religiosi ordnis
Sti Benedicti abbatiæ
Sti Winoci Bergensis
per 13 annos
matricularii ecclesiæ

S[ti] Nicolai Wasiæ
obiit 25[tâ] Aug[ti] anno 1832
ætatis 65 annorum et 9 mensium.
R. I. P.

N° 1498.

Monument gothique en pierre bleue avec entablement de marbre blanc.

Rustplaets
van d'heer
JOSEPHUS WITTOCK
geboren te Belcele den 17 Maert
1793
overleden te St Nikolaas
den 17 Augustus 1874
en zyne echtgenote Dame
LUDOVICA JOSEPHA JOANNA
JANSSENS
geboren te St Nikolaas
den 1 February 1775
aldaer overleden
den 11 February 1855
zonder afstammelingen.
R. I. P.

N° 1499.

Monument surmonté de la croix, d'une tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
Grafplaets
wylent Mejof.
JOANNA ISABELLA
PIERSSENS
filia ANDREÆ
overleden
21 Mey 1836
oud 76 jaeren
11 maenden.
R. I. P.

N° 1500.

Monument en pierre bleue. Au sommet une tête de mort sur des os en sautoir.

Ter gedagtenis
van Sr Phil.^s Jac.^s LAUWEREYS f^s Ph.
sterft den 18 Jan^ry 1799
en van Jof^v
Isabella Clara VAN STOCKEN f^a Nic.
zyne huysv^e sterft den 31 Aug. 1848
Hun kinderen :
Mr Henricus Jud^s LAUWEREYS not^s
sterft den 22 9^ber 1856
gehuwd met Jof^e
Anna Col. Joan. CARDO f^a Petri
sterft den 16 July 1869
Jos^h Bern^s LAUWEREYS
sterft den 24 8^ber 1858.
R. I. P.

N° 1501.

Monument gothique en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Au sommet la croix, et une couronne de laurier avec une étoile dorée. Au bas clepsydre ailée.

D. O. M.
Gedachtenis
van d'heer Joan. Bapt. BEIHELS
sterft 25 X^ber 1812 oud 40 jaeren
in huwelyk met Joff^w Maria Franc. VAN OSSELAER
sterft 7 Mey 1825 oud 56 jaren.
Hunne kinderen :
Pelagia Blondina sterft 18 Feb^r 1859 oud 58 jaren
Amelia Sophia sterft 25 Maert 1821
oud 18 jaren en 7 maenden.
Josephus Augustinus, Priester, Professor
in 't kleyn seminarie dezer stad
sterft 18 oud
jaren en maenden. en is voor dezen zark
begraven.

Fredericus Eug. Theologant in 't seminarie
van Gend, sterft 23 April 1826
oud 20 jaren en 3 maenden.
Franciscus Julian sterft 8 Juny 1841 oud 33 jaren
in huwelyk met Joffw Coleta Paulina Ghislena
DE JONGHE sterft 18 oud jaren maenden.
Judocus Jan. sterft 19 April 1809 oud 11 dagen.
Maria Ludov. sterft 16 Mey 1854
oud 22 jaren en 7 maenden.
R. I. P.

N° 1502.

Contre le mur nord du cimetière, monument en pierre bleue.

D. O. M.
Sepulture
van Joanna Theresia MAES
van Nieuport, Fa Petri en Joanna
Clara MISSUWE, sterft den 8 Ober
1812 oud 42 jaren, van haere halve
suster Maria Cæcilia STREECK
fa Benigni sterft den 18
oud jaeren.
Dezen Z. steen is gestelt den 28 Mey
1813 door den Eerw. Heer Michael DE
CAUWER Fs Antonii en Joanna Maria
KEPPENS van Temsche, priester en
canonik van de collegiale kerke
van de H. Walburge tot Veurne,
oud 73 jaeren.
R. I. P.

N° 1503.

Monument en pierre bleue avec entablement de marbre blanc.

Ter nagedagtenis van
Mr Petrus Joannes SEGHERS, geboren te St Gillis Waes
en aldaer overleden den 13 Janrs 1847 oud 62 jaren.
in 1ste huwelyk met
Dame Maria Seraphina VAN BOGAERT geboren te Moerzeke
overleden te St Gillis Waes den 20 8ber 1814 oud 29 jaren

in 2de huwelyk met
Dame JOANNA CATHARINE BRAEM geboren te Beveren
overleden te St Nicolaes den 28 Febry 1851 oud 56 jaren.
Kinderen van het 1ste huwelyk :
CAROLUS LUDOVICUS SEGHERS overleden te Gent oud 62 jaren
JOANNES sterft te oud jaren, in huwelyk met
Dame ELISA JOSEPHA JACOBA TERZWEIL overl. te Gent oud 29 jaren
Kinderen van het 2de huwelyk :
MARIA THERESIA sterft te oud jaren
JUSTINA sterft te Clinge oud 40 jaren in huwelyk met
Mr JOANNES FRANCISCUS VAN HOVE, sterft te St Nic. oud 63 jaren
CLARA sterft te oud jaren, in huwelyk met
Mr PETRUS FERDINANDUS DIERICK, sterft te Koewacht oud 59 jaren
FIDELIS AUGUSTUS sterft te Gent oud 58 jaren
PETRUS sterft te St Nicolaes oud 33 jaren, in huwelyk met
Dame MARIA JOSEPHA GHISLENA LAUWEREYS
sterft te St Nicolaes oud 25 jaren
VIRGINIA CATHARINA
FRANCISCUS sterft te Gent oud 30 jaren
LEONARDUS SEGHERS sterft te St Nicolaes oud 42 jaren
CAROLINA ANTONIA
R. I. P.

N° 1504.

Monument en pierre bleue. Au sommet, tête de mort, clepsydre ailée et flambeaux.

D. O. M.
Sepultura
Reverendi admodum Domini
MICHAELIS DE CAUWER
Tamisiensis fii ANTONII et
JOANNÆ MARIÆ KEPPENS
presbyteri canonici insignis
collegiatæ ecclesiæ Sanctæ
Walburgis Furnis defuncti
14 Junii 1830 ætatis 90 annorum.
R. I. P.

N° 1505.

Monument en pierre bleue. Médaillon portant une épée dressée entre deux torches croisées.

D. O. M.
Begraefplaets
van Joffrouw Maria Catharina DE ROY
fil^a Mathæ overleden den 21 Mey
1821 oud 51 jaeren, huysvrouw van d'Heer
Franciscus Seraphinus Guido HEYVAERT.
Dezen sterft 13 Mey 1828 oud 59 jaeren.
Hunne kinderen
1° Francisca Seraphina sterft
oud jaeren
2° Catharina Jacoba sterft 12 9^ber 1829
oud 33 jaeren
trouwt D'H. Lud. LESSELIERS sterft 9 January 1837
oud 53 jaeren 7 maenden
3° Joanna Maria sterft 18
oud jaeren
trouwt D'H. Carel DE ROY, sterft 18
oud jaeren
4° Maria Josepha sterft te Molenbeke 18 $\frac{10}{5}$ 48 (sic)
oud 46 jaeren trouwt D'H. Lt DENECK
5° Carolina Francisca sterft 18
oud jaeren
6° Hortensia Gislena sterft 18
oud jaeren, trouwt D'H. G. E. RODRIGO.
R. I. P.

N° 1506.

Monument en pierre bleue. Surmonté d'une clepsydre ailé.

D. O. M.
Sepulture
van d'Heer Bernard Benedict PIERSSENS f. D'Heer
Andreas en van D^me Judoca Maria PIERSSENS
sterft den 26 Meye 1826 oud 75 jaeren, in huwelyk

geweest met Dame JOANNE PETRONle DE MEULE-MEESTER f. D'Heer JOSEPHs MARTINs, Hoofdschep : van den lande van Dendermonde en van Dme MARIA CONSTa VARENDONCQ sterft 5 Xbre 1821 oud 70 jaer

allhier begraeven.

Hunne kinderen :

Een dogterken die jong gestorven. (sic)

Dame MARIE SOPHIE ANGELque trouwd d'H. J. B. G. DE WOLF te Antwerpen sterft 1 Juni 1845 te St Nicols oud 66 jaer en D'Hr DE WOLF den 25 Febrv 1858 oud 65 jaren.

Dame MARIE THERESE overl. te Brussel anno 1808 oud 26 jaer, in huwelyk met D'H. J. F. ANDOOR eerste greffier van het hoog-gerechts-hof aldaer

mede van

Dame MARIE THERESE FRANa DE MEULEMEESTER zuster van voorn Dame JOANNE PETRONe weduwe van den advt D'Hr J. C. DE MULDER, greffier van den lande van Dendermonde, allhier overl. 5 Juny 1809, sterft zonder nakomelingen, den 26 February 1857 oud 84 jaer.

R. I. P.

N° 1507.

Monument en pierre bleue, tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.

Grafsteen familie A. B. DE MUNCK.

AUGUSTINUS BERNds DE MUNCK in zyn leven oud Meyer en Notaris geb. te St Gillis Waes den 19 Xber 1759 sterft te St Nicolaes den 29 Mey 1826 zyne huysvrouwe JOANNE CATHA. VAN GOETHEM geb. te St Nikolaes den 25 Aug 1765 sterft den

Hunne kinderen :

CAROLUS EUG. geb. 1 7bre 1790, sterft

LUDOVICUS JOAN PHIL. Doctor, geb. 24 Augus 1791 sterft den 1 April 1822

ADELAIDA MARIE JOS. geb. 20 9bre 1792, sterft

EDUARDUS FRANS, notaris geb. 3 Juny 1794 sterft
JOANNES CONST, priester, geb. 20 X^ber 1795 sterft
THERESIA MARIE GISL. geb. 14 Meerte 1797 sterft
den 8 7bre 1800.
FIDELIS AMAND PET. geb. 19 July 1798 sterft
HELOISA CARL. GISL. geb. 26 August. 1800 sterft
HENRIETTA JOAN. GISL. geb. 16 X^bre 1802 sterft
den 12 9bre 1811.
EUGENIA GISL. geb. 15 X^bre 1805 sterft
R. I. P.

N° 1508.

Monument en pierre bleue, surmonté d'une urne funéraire entourée d'une guirlande.

Graf-plaets
van d'heer JOSEPHUS BERNARDUS DE MULDER
sterft den 24 January 1823 oud 74 jaeren
en
zyne huys-vrouw Joffrouw MARIA JACOBA
IGNATIA GOETHALS sterft den 19 Feb.^ry 1828 oud 72 jaeren
Hunne kinderen :
MARIA ANTONIA CORNELIA sterft den 21 7^ber 1822
oud 40 jaeren
JOSEPHUS FRANS MARIE sterft den 18
oud jaeren
COLETA JOANNA PHILIPPINA sterft den 18
oud jaeren, in huwelyk geweest met d'heer
JOANNES B^te VAN LANDEGHEM sterft te Calloo den
16 Meert 1817 oud 45 jaeren
ANTONIUS EUGENIUS sterft den 18
oud jaeren, in huwelijk met Joffrouw JOANNA
MARIA JOSEPHA JOOS sterft den 18
oud jaeren
THEODORUS JOANNES sterft den 18
oud jaeren
THERESIA PHILIPPINA sterft den 18
oud jaeren
R. I. P.

N° 1509.

Monument en pierre bleue. Au sommet trois têtes de mort placées en triangle sur des os en sautoir.

D. O. M.
Gedagtenisse
van d'H. Leonardus DE BELIE f^{s} Andreas, sterft 10 July 1803
oud 66 jaer. Zyne huysvrouw Joanna Clara VERNIMMEN
f^{a} Jan sterft 6 July 1811 oud 91 jaer.
Hunne kinders
Jof^{v} Joan^{a} Cath^{a} sterft 12 Mey 1833 oud 77 jaer.
Jof^{v} Joan^{a} Carol^{a} sterft 26 Mey 1833 oud 73 jaer
Jof^{v} Maria Jud^{a} sterft 23 X^{ber} 1823 oud 67 jaer
in huwelyk met d'H^{r} Jan JANSSENS die sterft 4 Jan. 1820 oud 51 jaer
waer van kinders :
D'H^{r} Ludovicus sterft den 6 X^{ber} 1844 oud 51 jaer
in huwelyk met J^{w} Amelia DE DECKER die sterft 13 Mei 1871 oud 65 jaer
Jof^{w} Amelia sterft den 6 Feb^{i} 1871 oud 76 jaer
Jof^{w} Charlotte sterft den 3 Juny 1821 oud 21 jaer.
trouwd d'H^{r} P. A. VERWILGHEN, sterft den 23 X^{ber} 1846 oud 50 jaer.
R. I. P.

N° 1510.

Monument en pierre bleue.

D. O. M.
Grafplaets
van Joff^{w} Maria Catharina
VAN LANDEGEM
f^{a} Judoci Bernardi advocaet te
Calloo sterft 26 July 1813 oud 58 jaer, in huwelyk
geweest met D'H^{r} Theodorus Joseph
Michael JOOS sterft te Beveren en
aldaer begraeven den 5 Aug^{ty} 1818 oud 60 1/2 jaer
Hunne kinderen
Joanna Maria Josepha
sterft den 30 X^{ber} 1860 oud 63 jaer in huwelyk met
Antonius Eugenius de MULDER
sterft den oud jaer

EDUARDUS FRANS, notaris geb. 3 Juny 1794 sterft
JOANNES CONST, priester, geb. 20 X^ber 1795 sterft
THERESIA MARIE GISL. geb. 14 Meerte 1797 sterft
den 8 7bre 1800.
FIDELIS AMAND PET. geb. 19 July 1798 sterft
HELOISA CARL. GISL. geb. 26 August. 1800 sterft
HENRIETTA JOAN. GISL. geb. 16 X^bre 1802 sterft
den 12 9bre 1811.
EUGENIA GISL. geb. 15 X^bre 1805 sterft
R. I. P.

N° 1508.

Monument en pierre bleue, surmonté d'une urne funéraire entourée d'une guirlande.

Graf-plaets
van d'heer JOSEPHUS BERNARDUS DE MULDER
sterft den 24 January 1825 oud 74 jaeren
en
zyne huys-vrouw Joffrouw MARIA JACOBA
IGNATIA GOETHALS sterft den 19 Feb.^ry 1828 oud 72 jaeren
Hunne kinderen :
MARIA ANTONIA CORNELIA sterft den 21 7^ber 1822
oud 40 jaeren
JOSEPHUS FRANS MARIE sterft den 18
oud jaeren
COLETA JOANNA PHILIPPINA sterft den 18
oud jaeren, in huwelyk geweest met d'heer
JOANNES B^te VAN LANDEGHEM sterft te Calloo den
16 Meert 1817 oud 45 jaeren
ANTONIUS EUGENIUS sterft den 18
oud jaeren, in huwelijk met Joffrouw JOANNA
MARIA JOSEPHA JOOS sterft den 18
oud jaeren
THEODORUS JOANNES sterft den 18
oud jaeren
THERESIA PHILIPPINA sterft den 18
oud jaeren
R. I. P.

N° 1509.

Monument en pierre bleue. Au sommet trois têtes de mort placées en triangle sur des os en sautoir.

D. O. M.
Gedagtenisse
van d'H. Leonardus DE BELIE f^{s} Andreas, sterft 10 July 1805
oud 66 jaer. Zyne huysvrouw Joanna Clara VERNIMMEN
f^{a} Jan sterft 6 July 1814 oud 91 jaer.
Hunne kinders
Jof^{v} Joan^{a} Cath^{a} sterft 12 Mey 1833 oud 77 jaer.
Jof^{v} Joan^{a} Carol^{a} sterft 26 Mey 1835 oud 75 jaer
Jof^{v} Maria Jud^{a} sterft 25 X^{ber} 1825 oud 67 jaer
in huwelyk met d'H^{r} Jan JANSSENS die sterft 4 Jan. 1820 oud 51 jaer
waer van kinders :
D'H^{r} Ludovicus sterft den 6 X^{ber} 1844 oud 51 jaer
in huwelyk met J^{w} Amelia DE DECKER die sterft 13 Mei 1871 oud 65 jaer
Jof^{w} Amelia sterft den 6 Feb^{i} 1871 oud 76 jaer
Jof^{w} Charlotte sterft den 5 Juny 1821 oud 21 jaer.
trouwd d'H^{r} P. A. VERWILGHEN, sterft den 25 X^{ber} 1846 oud 50 jaer.
R. I. P.

N° 1510.

Monument en pierre bleue.

D. O. M.
Grafplaets
van Joff^{w} Maria Catharina
VAN LANDEGEM
f^{a} Judoci Bernardi advocaet te
Caffoo sterft 26 July 1815 oud 58 jaer, in huwelyk
geweest met D'H^{r} Theodorus Joseph
Michael JOOS sterft te Beveren en
aldaer begraeven den 5 Aug^{ty} 1818 oud 60 1/2 jaer
Hunne kinderen
Joanna Maria Josepha
sterft den 30 X^{ber} 1860 oud 65 jaer in huwelyk met
Antonius Eugenius de MULDER
sterft den oud jaer

JOANNES JOSEPHUS
sterft den 21 9ber 1857 oud 61 jaer in huwelyk met
VIRGINIA COLETA TALBOOM
sterft den oud jaer
MARIA CATHARINA
sterft den oud jaer in huwelyk met
LUDOVICUS LIVINUS JOSEPHUS
TALBOOM
sterft den 20 7ber 1858 oud 62 jaer.
R. I. P.

N° 1511.

Monument en pierre bleue, tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
Sepulture van d'Heer PETRUS FRANCISCUS VAN NAEMEN
sterft den 21 Meert 1824 oud 70 jaeren 5 maenden
en 18 dagen en Joffrouw MARIA JOSEPHINA COLETA BOËYË
zyne huys-vrouwe sterft den 25 Mey 1854 oud 69 jaeren
6 maenden 25 dagen.
Hunne kinderen :
MARIA JOSEPHINA GHISLENA sterft den oud
jaeren maenden dagen
ANTOINETTE CATHARINA sterft den 17 8b 1858 oud 45 jaeren
0 maenden 17 dagen
LUCIA ROSA GHISLENA sterft den 26 7b 1800 oud 3
jaeren 4 maenden 10 dagen.
JOSEPHUS FÉLIX GHISLENUS sterft den oud jaeren
maenden dagen, in huwelyk met MARIA JOSEPHINA BOËYË
COLETA JUSTINA sterft den 18 Feb. 1850 oud 29 jaeren
in huwelyk met JOSEPHUS AUGUSTINUS VAN WTBERGHE.
THERESIA GHISLENA sterft den oud jaeren
m. d. in huwelyk met VICTOR VAN DEN
BROECK.
ROSALIA PETRONELLA GHISLENA sterft den oud
jaeren m. d. in huwelyk met L.
RYELAND.
NORBERTINA FRANCISCA GHISLENA sterft den oud
jaeren m. dagen.

Joannes Benedictus Ghislenus sterft den oud jaeren m. daegen.

Eugenia Carolina Ghislena sterft den 15 April 1810 oud 6 maenden 15 dagen.

R. I. P.

N° 1512.

Monument en pierre bleue. Au dessus un cartouche représentant une couronne de lauriers.

D. O. M.
A la mémoire
du sieur Jean-François
RODRIGO.
natif de Waesmunster, décédé le 11 Février 1829
agé de 57 ans 18 jours.
et de son épouse la Dame Marie Thérèse Colette
HEYNDRICKX
décédée le 14 Juin 1851 à l'âge de 74 ans 5 mois.
Leurs enfants :
Louise Joséphine épouse du sieur Joseph THIENPONT
Pauline Victoire Caroline épouse du Sieur
Jacques Amand VEREST.
Guillaume Edouard, Dame Hortense HEYVAERT,
Isabelle Cornélie Clémence décée le 24 Février 1859
Joséphine Charlotte épouse du sieur Edouard VERELLEN.
R. I. P.
Voilà donc, ô mortel, le terme de la vie!
Après tant de labeur et d'orgueil et d'envie.
Voilà la fin de l'homme! O terrible tableau!
Richesse ou pauvreté, tout n'était que chimère :
De tant de vœux formés sur ce globe éphémère,
Que lui reste-t-il?.... un tombeau!

N° 1513.

Monument bleu. Tête de mort sur des os en sautoir.

Gedagtenisse
van d'heer Josephus Emmanuel Petrus HEYNDRICKX
fs Josephi sterft 25 Mey 1824 oud 55 jaer

die in huwelyk geweest met Jof. ANNA CATHARINA
VERBERCKMOES overleden 25 Febry 1810 oud 45 jaer
Hunne kinderen.
D'Heeren LEONARDUS ANTONIUS sterft tot Versailles als garde d'honneur den 12 Augty 1813 oud 21 jaer
CAROLUS LUDOVICUS sterft 18 Mey 1862 oud 67 jaer
Jof. CATHARINA CLAUDINA sterft oud jaer
SOPHIA ALBERTINA sterft 29 7ber 1800 oud 7 jaer
EDUARDUS JOANNES sterft 12 Meert 1802 oud 6 maenden
mede in tweede huwelyk met Jofv. JOANNA FRANCISCA
VEREST sterft 19 January 1878 oud 80 jaer.
waervan kinderen :
Jofv. MARIA ANTONIA sterft 10 8ber 1810 oud 3 maend
MARIA ANTONIA sterft oud jaer
THERESIA FRANCISCA sterft 22 Xber 1857 oud 44 jaer
ANTONIUS FRANCISCUS sterft 19 8ber 1818 oud 8 dagen
JOSEPHUS CAROLUS sterft oud jaer.
R. I. P.

N° 1514.

Monument en pierre bleue.

D. O. M.
Monument
wylent D'Hr PETRUS BENEDS DE MAERE fils JOAN-BAPT.
overl. 3 9ber 1825 oud 75 jaer Weduwaer van Jof. THERA FRANS.
DE JONGHE fils PETRI overl. 17 Jan. 1825 oud 63 jaer :
Hunne kinderen :
1° Jofs JOANA ANTHA sterft 18 oud jaer
trouwd D'Hr LUDCUS JOANS VAN MIEGHEM, sterft den
23 Janry 1856 oud 71 jaer
waer van kinderen :
BENEDS LUDOS MARIA sterft 18 oud jaer
MARIA THERA COLA sterft 18 oud jaer
ISABA FRANSA GHISLA sterft 18 oud jaer
VICT. MARIA GHISLA sterft 18 oud jaer
STEP. CONSTA GHISLA sterft 18 oud jaer
Josh Chls MARIE sterft
2° Jof. SAB. JOANA sterft te Nieukerken 22 Xber 1826 oud 37 jaer
in huwelyk met d'H. CONST. VAN STAPPEN sterft te Nieukerken
20 Febry 1856 oud 75 jaer :

Hier van kinderen :

JULIAEN CONST. sterft	18	oud	jaer
JOSEPHUS ANT^{s} sterft	18	oud	jaer
MARIA ISABELLA sterft	18	oud	jaer
CH^{s} JOANNES sterft	18	oud	jaer

3° D'H^{r} JOAN^{s} BAP^{t} sterft 2 7^{ber} 1822 oud 30 jaer

4° Jof^{v} ISABELLA begyn te Gend sterft oud jaer

R. I. P.

N° 1515.

Monument en pierre bleue. Au sommet un serpent qui se mord la queue, emblème de l'éternité.

D. O. M.
Grafplaets
van den Heer
JOANNES-BAPTISTA
WUYTACK
filius DANIEL,
gebortig van St Nicolaes
en aldaer overleden
den 8 February 1830
oud 50 jaeren
en 8 maenden.
R. I. P.

N° 1516.

Monument en pierre bleue, entablement de marbre blanc. Au sommet une tête de mort sur des os en sautoir. Sur le chapiteau le blason du défunt (déjà décrit).

D. O. M.
Ci-git
Messire HENRI JACQ^{s} GHISLAIN
VAN DER SARE
Seigneur de Maneghem, Vryssel etc. etc.
ancien cons^{r} recev^{r} général
héréditaire du Pays de Waes,
décédé à St Nicolas
le 19 9^{ber} 1831 à l'âge de 93 ans.
Il fut le dernier du nom et d'armes
de cette noble et ancienne famille.
R. I. P.

N° 1517.

Monument en pierre de taille. Une colonne brisée supportant une couronne de lauriers. Sur la colonne cette inscription :

Niets is hier duerzaem,
Al het geluk verdwynt
Op den oogenblik
Als men het vermeent
Te bezitten.

Sur le mausolée on lit :

D. O. M.
Gedachtenis
wylen Mynheer
HYPOLYTUS AUGUSTINˢ JUDOCˢ
CARDO
filˢ PETRI,
overl. 18 Xber 1851 oud 27 jaeren
in huwelyk den 8 8ber 1851
met Jofvrouw
MARIA JOSEPHA HENRICA
VAN HECK
fᵃ JOANNIS ANTONII
sterft 11 Meert 1842 oud 38 jaeren
en 7 maenden.
R. I. P.

N° 1518.

A l'est du cimetière, à gauche de la porte d'entrée; monument en pierre bleue, surmonté d'une urne funéraire.

D. O. M.
Sepulture van d'Heer PETRUS DE MAERE
sterft den 19 Xber 1820 oud 59 jaeren en
4 maenden, in huwelyk geweest met
Joffʷ CAROLINA PHILIPPINA WALLAERT
gebortig van Temsche
sterft den 23 Febry 1836 oud 58 jaeren 1 maenden
Hunne kinderen :
CAROLUS LUDOVICUS sterft den 8 Sepbre 1883
oud 82 jaeren en 9 maenden, in huwelyk met

Joffʷ Cecilia Joanna VAN REMOORTERE
sterft den 27 Decbre 1883 oud 81 jaeren en 1 maenden,
Annette Josephine
sterft den 26 Febry 1883 oud 78 jaeren en 2 maenden
Josephus Prospere Adolphe
sterft den 4 April 1807 oud 7 maenden
Marie Louisa
sterft den 16 Meert 1810 oud 1 jaer en 7 maenden.
R. I. P.

N° 1519.

Même emplacement. Monument en pierre bleue encastrée de marbre blanc.

D. O. M.
Ter gedachtenis
van d'Heer
Carolus VAN RAEMDONCK
geboren te Cruybeke
den 11 Augusti 1798
overleden te St Nicolaes
den 29 Juni 1869
weduwaer van Jofᵛ Dorothea
D'HONDT.
O Heer geeft hen de eenwige Rust.
R. I. P.

N° 1520.

Monument en pierre bleue. Au sommet une couronne.

D. O. M.
Grafplaets
Jofʷ Carolina DE RYCK
sterft te St Nicolaes
den 12 Juny 1830
oud 80 jaeren en 3 maenden
Weduwe van
d'Heer Joans Josephs SIMON
overleden te Gend
den 4 December 1794 oud 42 jaeren.

Hunne kinderen
1° D'H^r^ Jos^h^ SIMON
sterft te Gent
den 9 July 1857 oud jaeren
2° Jof^w^ Charlotte Antoinette
SIMON Wed^e^ van d'Heer
Charles Alexand^r^ PIERSSENS
sterft te Loven
den 7 September 1867 oud 74 jaeren.
R. I. P.

N° 1521.

Monument en pierre bleue, surmonté d'une tête de mort sur des os en sautoir.

Sepulture
van Myn^hr^ Alexander Josephus Nicolaus JANSSENS
overleden den 28 7^ber^ 1845 oud 79 jaeren
en van zyne huysvrouw Jof. Catharina Coleta
VAN HECK, overl. den 4 July 1846 oud 76 jaeren
Hunnen zoon :
Myn^hr^ Eduardus Josephus JANSSENS
geboren den February 1799
overl. den 21 Mei 1875 oud 76 jaeren
in huwelyk met Jof. Isabella DHANENS
geboren den 9 Mey 1799
overl. den 14 Aug^ty^ 1857 oud 58 jaeren.
Hunne kinderen :
Myn^hr^ Ferdinandus Alphonsus JANSSENS
geboren den 29 8^ber^ 1827
overl. den 18 oud
Jof. Coecilia Regina Josepha JANSSENS
geboren den 18 Meert 1829
overleden den 25 X^ber^ 1858 oud 30 jaeren.
Jof. Coelina Theresia JANSSENS
geboren den 31 Meert 1830
overl. den oud
R. I. P.

N° 1522.

Monument en pierre bleue surmonté d'une tête de mort sur des os en sautoir :

D. O. M.
Ter gedagtenis
van
den Heer Adrianus VERMEYRE
overleden den 12 7bre 1811
en vrouwe Maria Theresia WILSSENS
zyne echtgenote
overleden den 5 Augty 1797.
Hunne kinderen
1° Joffrauwe Joanna Francisca VERMEYRE
overleden den 27 Juny 1821
2° Vrouwe Maria Isabella VERMEYRE
overleden den 11 January 1848
echtgenote van den Heer Bernardus BRYS
overleden den 25 Maert 1854
3° Den Heer Joannes Franciscus VERMEYRE
overleden den 16 Augty 1791.
R. I. P.

N° 1523.

Monument en pierre de taille.

D. O. M.
Sépulture de Mr DUFOSSÉ, médecin
né à Bruxelles, décédé à St Nicolas
le 18 7bre 1848 âgé de 80 ans et 2 mois
et de son épouse Thérèse HUART
née à Charleroy, décédée à St Nicolas
le 16 Janvier 1843 âgée de 79 ans
ainsi que de ses enfants : M. Emmanuel DUFOSSÉ
médecin né à St Nicolas et y décédé
le 27 Avril 1827 âgé de 30 ans 4 mois.
Mlle Adèle DUFOSSÉ née à St Nicolas et y décédée
le 24 Mars 1821 agée de 19 ans 9 mois.
R. I. P.

N° 1524.

Monument gothique en pierre bleue avec entablement de marbre blanc. Au sommet une clepsydre ailée.

D. O. M.
Bid voor de ziel van Mynheer
Petrus DE SCHRYVER
geboren te Elversele den 16 Julius 1757
en overleden te St Nicolaes den 27
10ber 1848.
Het is byzonderlyk aen dezen acht-
baren Heer toeteschryven dat de
kerk van O. L. Vrouw te St Nicolaes
zoo spoedig en kostbaer is opge-
maekt geworden, waerover
hem geheel de stad eene eeuwige
dankbaerheyd schuldig is.
R. I. P.

N° 1525.

Monument surmonté d'une urne voilée : Plus bas deux torches croisées.

A la mémoire
de Dame Delphine Jeanne
Louise Virginie GAMAN
née à Termonde le 26 Avril 1820
décédée à St Nicolas
le 20 Mars 1849
et de son époux
Edouard Alexandre Joseph
van MALCOTTE Docteur en
medecine
né à Belcele le 20 Août 1805
décédé à St Nicolas le 21 Septembre 1871.
R. I. P.

N° 1526.

A l'Est du cimetière, à droite de la porte d'entrée, monument en pierre bleue avec deux chapiteaux surmontés d'une tête de mort. Au bas une clepsydre.

Sepulture
de kinderen van Sr Andries MERCKX fs
Jan Bapt en Jofe Marie DE POORTER
fa Joans J. sterft 14 7ber 1837 oud 89 jaer
2° Adrians onderpastor, sterft in Temsche
17 Mei 1810 oud 63 jaeren.
3° Fransies sterft den 13 Xber 1831 oud 78 jaer
4° Catharina sterft 17 7ber 1813 oud 60 jaer
5° Petronella Ma sterft 12 Janry 1825 oud 62 jaer
6° Theresia A. sterft 29 9ber 1810 oud 49 jaren
7° Pieter F. Pastor in Meirdonck
sterft 23 Juny 1833 oud 73 jaer.
8° Guilielmus sterft 7 Maert 1809 oud
52 jaer, zyne huysvrauw Jofe Barbara
BRUSSELMAN sterft 3 9ber 1838 oud 92 jaer
en 4 maenden
Hun kinders :
1° Marie C. sterft 9 February 1867 oud 76 jaer
2° Louis F. sterft den 12 Juli 1873 oud 80 jaer
3° Charlotte J. sterft 11 Meert 1827 oud 32 jaer
4° Pauline P. sterft 18 oud jaer
5° Louise M. sterft den 10 Janry 1861 oud 50 jaer
mede
S. Jan Bapt. MERCKX hun oncle sterft
3 9ber 1813 oud 70 jaer
R. I. P.

N° 1527.

A l'Est du cimetière, à droite de la porte d'entrée, monument en pierre bleue, surmonté d'une urne funéraire.

D. O. M.
Sepulture
ter gedagtenisse van d'Heer Jan Bapte DE MEESTER fs Pieter
Frans ende van Anna Cathe BRYS, geboren te Thielrode
den 17en July 1751. Getrouwd den 15en April 1779, overleden
den 11en July 1796 te St Nicolaes.

ende zyne huysvrouwe
Joffʷ Marie Theresia Coleta PIERSSENS fª Andreas ende van
Judoca Maria PIERSSENS fª Joseph geboren te Sᵗ Nicolaes
den 16ᵉⁿ 7ᵇʳᵉ 1754 overleden te Sᵗ Nicolaes den 1ᵉⁿ Xᵇᵉʳ 1820.
Hunne kinderen :
D'Heer Josephus Frans geboren den 28ᵉⁿ Janʳʸ 1780, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 21ᵉⁿ Mey 1795.
Carolus Ludⁿˢ Ignatius geboren den 24ᵉⁿ Meert 1781, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 24ᵉⁿ Augᵗʸ 1826.
Frans Emmanuel geboren den 16ᵉⁿ July 1782, sterft
te Beleele den 28ᵉⁿ Janʳʸ 1829, trouwt Joffrouw
Petronella Judᶜᵃ DE DECKER, geboren te Melsele, sterft
te den 18
Maria Eulalia geboren te Sᵗ Nicolaes den 17ᵉⁿ Febʳʸ 1784, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 18 7ᵇᵉʳ 1785.
Jan Baptª geboren te Sᵗ Nicolaes den 2ᵉⁿ Juny 1785, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 8ᵇᵉʳ 1810.
Bernardus Benedⁿˢ geboren te Sᵗ Nicolaes den 4ᵉⁿ July 1787, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 15ᵉⁿ 7ᵇᵉʳ 1815.
Livina Rosalia geboren te Sᵗ Nicolaes den 6ᵉⁿ Mey 1789, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 4ᵉⁿ Xᵇᵉʳ 1825
Fredericus geboren te Sᵗ Nicolaes den 1ᵉⁿ Janʳʸ 1791, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 30 Janʳʸ 1794.
Maria Sophia geboren te Sᵗ Nicolaes den 11ᵉⁿ Febʳʸ 1792, ende
Constantia, geboren als voren, de eerste overleden
te Sᵗ Nicolaes den 26ᵉⁿ Febʳʸ 1792, de tweede den 7ᵉⁿ Meert 1792.
Clementina Florimonda Benedicta geboren te Sᵗ Nicolaes
den 8 7ᵇᵉʳ 1793, sterft te Sᵗ Nicolaes 5ᵉⁿ 8ᵇᵉʳ 1794.
Anthonius Ludⁿˢ geboren te Sᵗ Nicolaes den 4ᵉⁿ Juny 1796, sterft
te Sᵗ Nicolaes den 25ᵉⁿ April 1824.
Bidt voor de zielen
omdat zy in vrede rusten. Amen.

Nº 1528.

Même situation. Monument en pierre bleue surmonté d'une clepsydre ailée. Deux montants représentant deux torches renversées. Au bas une croix en relief.

D. O. M.
Graf-plaets
van d'heer Joannes Zacheus BRUSSELMAN
ridder van het legioen van eer, gewezen

Meyer dezer stad, geboortig van Kemseke
overleden den 25 Augty 1849 oud 81 jaeren en zyne
echtgenote Dame MARIA THERESIA WUYTACK
geboortig van St Nicolaes, aldaer overleden
den 26 July 1857 oud 75 jaeren.
Hunne kinderen :
D'Hr CAROLUS LUDOVICUS geboren te St Nicolaes den 21
Meert 1798 sterft aldaer den 5 January 1854
Dame PRUDENTIA geboren te St Nicolaes den 7 Mey
1800 sterft den 31 Octr 1876, in huwelyk met
D'Hr HENRICUS VANDIONANT geboren te Thienen
den 19 February 1796 sterft 27 Juny 1845 oud 49 jaer
Dame MARIA THERESIA WUYTACK was te vooren
weduwe van D'Hr JACOBUS EGIDIUS VAN HECK
geboortig van St Nicolaes aldaer overleden den
22 Augustus 1794 oud 27 jaeren :
Hunne kinderen :
D'Hr JOANNES JOSEPHUS geboren te St Nicolaes den
19 Juny 1792, sterft
in huwelyk met Dame ANNA CATHARINA MARIA
FREDERICA SCHEERDERS, geboren te St Nicolaes
den 31 Mey 1795 sterft 26 7ber 1841 oud 48 jaeren.
D'Hr FRANCISCUS ANTONIUS geboren te St Nicolaes
den 21 Augustus 1793 sterft 4 Septber 1875 oud 82 jaer,
in huwelyk met Dame JUSTINA FREDERICA
VERHAGEN, geboren te St Nicolaes den 24 February
1792 sterft den 20 April 1861 oud 69 jaer.
R. I. P.

N° 1529.

Monument en marbre blanc encadré de pierre bleue. Au sommet une urne dominée par la croix avec serpent enroulé. Sur le chapiteau le blason casqué du défunt (1). Au bas une clepsydre ailée.

D. O. M.
Sepulture
de Messire CLÉMENT MARIE
GABRIEL d'HESPEL né au

---

(1) d'Hespel : Blason : écartelé, aux 1 et 4 d'or à trois ancolies d'azur, aux 2 et 3 d'argent au chevron parti d'or et d'azur.

chateau de Coisnes, commune
de Salomé (France) le
2 Octobre 1777 décédé
à St Nicolas le 14 Mars 1855
et
de son épouse Dame Marie
Emmanuelle REYNAERTS, décédée
à St Nicolas le 9 Janvier 1848
à l'âge de 85 ans.
Priez pour le repos de leurs âmes.

N° 1550.

Monument en pierre bleue, surmonté d'une croix et d'une urne funeraire.
Plus bas une tête de mort sur des os en sautoir.

D. O. M.
Grafstede
van Jof^r Maria Theresia
Coleta VAREWYCK f^a Gerardi
et Catharina Judoca VYDT
geboren te St Nicolaes den
2 Mey 1749, aldaer overle-
den den 5 Augusty 1840
en
van hare zuster Jofv^r
Petronilla Jacoba VAREWYCK
geboren te St Nicolaes den
14 February 1752 aldaer
overleden den 15 Januari
1844.
R. I. P.

N° 1551.

Monument en pierre bleue surmonté d'une urne voilée. Clepsydre et torches croisees.

Ter gedagtenis
van den H^r Joannes Franciscus VAELE
f^s Joannis, overleden den 5 7^ber 1786
en zyne huysvrouwe
Joff^w Aldegonde DEBOCK
f^e Joannes Franciscus overleden den 15 8^ber 1825.

Hunne kinderen :
Den Hr JOANNES FRANCISCUS overleden den 4 9ber 1847
in huwelyk gehad hebbende
met Joffw JOANNA MARIA ANTONIA DE SCHEPPER
fe D'Hr PETRI, overl. den 7 Augs 1845
Joffw JOANNA CATHARINA overl. den 27 April 1855
Joffw MARIA FREDERICA overl. den 20 Maert 1857.
Dat hunne zielen in vrede rusten.

N° 1552.

Monument en pierre bleue, couchée au pied du calvaire. Au sommet les armoiries de de Munck et de Moerman, avec la divise : Virtus et constantia (déjà décrites).

D. O. M.
Hier ligt begraven de edele Heer
FRANCISCUS BERNARDUS DE MUNCK
echtgenoot van zeer edele Mevrouw
MARIA ADELAIS GHISLENA, burggravin
DE MOERMAN D'HARLEBEKE
geboren te St Nicolaes den 29 8ber 1794
lid der kamer van weldadigheyd 9 February 1828
burgemeester zyner geboortestad 2 Maert 1852
tot 31 December 1854
lid der provintiale staten 26 Mey 1845
voorzitter van het landbouwkomiteit 1848
senateur van het arrondissement van St Nicolaes
27 September 1851
ridder der Leopoldsorde 7 Juny 1855
overleden te St Nicolaes den 29 Juny 1855.
R. I. P.

N° 1553.

Monument situé comme le précédent, à droite du calvaire. Au sommet le blason de la défunte avec la devise : Virtus et constantia.

Grafplaets
van de zeer edele Jufvrouw
STEPHANIA MARIA GHISLENA
DE MUNCK
geboren te St Nicolaes den 12 September 1824
aldaer overleden den 18 December 1856

oudste dochter
van den edelen Heer FRANCISCUS BERNARDUS
DE MUNCK,
oud burgemeester van St Nicolaes, senateur, enz.
en van zyne echtgenoote
de zeer edele Mevrouwe
MARIA ADELAIS GHISLENA geboren burggravin
DE MOERMAN D'HARLEBEKE.
R. I. P.

N° 1534.

Monument en pierre de taille à droite du calvaire grande dalle, portant une croix couchée.

Sur la croix :

D. O. M.
A la
mémoire
de
Monsieur
CHARLES DÉSIRÉ VERCAUTEREN
époux
de Dame
MARIE
LECLERCQ.

Sur la dalle :

Conseiller communal, Père de l'orphilinat des filles
membre de la fabrique de l'église primaire,
des hospices et de la confrérie du St Sacrement
né à St Nicolas le 10 Février 1814
y décédé le 22 Mai 1873.
Mon Jésus miséricorde.

N° 1535.

Croix en pierre de taille, à droite du calvaire.

Hier
rust in vrede
d'Heer Jan Louis
ROBERT
overleden
den 21
November 1877 oud 52 jaren.
Gy allen myne vrienden voorby
myn graf stel geenen voet
eer gy
voor my
by God
een goed
gebed
afdoet.
R. I. P.

N° 1536.

A droite du calvaire sur une petite colonne brisée.

D. O. M.
A la mémoire de Dame
Henriette Emilie DE VOS
épouse de
Mr Fernand CANFRÈRE
née à Dinant le 16 Février 1850
et décédée à St Nicolas
le 18 Octobre 1877.
R. I. P.

N° 1537.

Petit monument en pierre de taille, placé à côté du précédent et représentant deux petites colonnes reliées par une chaine. Au sommet une hachette gravée en relief.

A la
mémoire
de Dame
Marie
DE VOS
épouse de Mr
Oscar
CANFRÈRE
née à Gand
le 15 Juin
1844
décédée à
St Nicolas
le 4 Octobre
1871.

N° 1538.

Croix en pierre de taille, droite de la porte d'entree.

Priez
pour le repos
de l'âme
de
Monsieur
Henri Ghislain VAN DIONANT époux de Dame
Henriette Josne Fransce Marie Ghisl. DE JAEGHERE
né à St Nicolas le 16 9bre 1827 et décédé le 25 Février
1877.
O Mort !
O grand
secret
de la mort
comme vous
nous
apprenez
bien ce
que nous
sommes dans
ce monde !

N° 1539.

A gauche du cimetière, sur une petite croix.

Priez
pour
le repos
de l'âme
de Jean
Louis
VERSTOCKEN né à Thielrode
le 27 Janvier 1846
décédé à St Nicolas
le 27
Avril
1875.
R. I. P.

N° 1540.

Même situation. Sur une croix en pierre de taille.

A la
mémoire
de notre bien
aimé
Père
H. G. de LARSILLE
décédé à St Nicolas
le 27
Février
1875
à l'âge
de
64 ans
et
3 mois.

N° 1541.

A gauche de l'entrée, monument en pierre bleue.

Hier ligt
in afwachting der wederkomst
van den Heer
Jesus-Christus
en de weder opstanding
des dooden
het stoffelyk deel van
Caroline PRISSE
alhier geboren
en den 19 October 1865
overleden
in den jeugdigen onderdom van
8 jaren en 8 maenden.
De bloem is afgevallen
maar het woord van
onzen God
bestaat in der eeuwigheid.
Iesa. XL : 8.

N° 1542.

Même situation. Dalle bleue.

D. O. M.
A la mémoire
de
Félix Joseph CANFRÈRE
veuf de Dame
Lucie Albertine DESSOMME
né à Tournai le 15 Janvier 1815
décédé à St Nicolas le 25 Déc^e^ 1876.
R. I. P.

N° 1543.

A gauche de l'entrée, petit monument bleu.

D. O. M.
A la mémoire de Dame
Lucie Albertine
DESSOMME,
épouse de Monsieur
Félix CANFRÈRE
née à Ath
le 3 Mai 1803 et
pieusement décédée
à St Nicolas
le 19 Juillet 1874.
R. I. P.

N° 1544.

Même situation. Sur une petite croix.

Priez pour les âmes
de
Sr Pierre DE POTTER né à Koewacht le 2 Mai 1800
déc[e] à St Nicolas le 15 Fév[r] 1871 et de son ép[se] D[me]
Schol[e] BEHIELS née à St Nicolas le 30 Avril 1822
y décédée le 18 Nov[bre] 1876.
Loué
soit Jésus-Christ.

VARIA.

DE PEST TE S^T NICOLAES IN 1666.

In 1665 woedde de pest in Engeland, Holland en Zeeland. « ..... Tot » grooten schrick der inwoonders veropenbaerde sig de selve hier » ende daer in desen lande (1), onder andere tot Themsche ende » int landshuys tot St Nicolaes, wanneer het hooftcollegie in de maendt » november eenighen tydt vergaederde in de herberghe den Engel, » beraedende alle mogelycke middels om paelen te stellen aen dese » straffe Godts » (2).

Toen de Castro zijne kronijk schreef, had hij zorg — wat op onze dagen vele schrijvers verwaarloozen — de bronnen waar hij zijne inlichtingen uit putte, aan te duiden. Zoo dat wij denken, na deze oorkonden geraadpleegd te hebben, iets meer te kunnen zeggen, dan hetgene in voorgaande regelen te lezen staat (3).

Van af 11 October 1665, had het Hoofdcollegie reeds eene « Ordonnantie op t'Incomen van de soldaeten nopens de contagiense sieckte » uitgezonden.

Wien zich met de geschiedenis van het Land van Waas onledig hield, zal het niet wonder voorkomen, dat de eerste maatregelen nopens de besmettelijke ziekte, tegen de soldaten genomen werden.

(1) In 1666.

(2) Annalen van den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas. Chronique de François-Joseph de Castro. T. XI, blz. 311.

(3) Wij zeggen hier nogmaals dank aan M. Robert Schoorman, Adjunct-Rijksarchivaris te Gent, die ons steeds alle gemak verschafte om onze opzoekingen te kunnen doen.

Immers ons arm Vlaanderen was te allen tijde het strijdperk waar de mogendheden hunne krakeelen kwamen vereffenen. De benden waar de legers toen uit bestonden, bevatten, buiten de officieren — en dit nog maar gezegd van de opperofficieren — het schuim van allerlei volkeren. Om zich daarvan te overtuigen, hoeve men maar de « documenten van rekeningen » onzer vlaamsche gemeenten te overloopen. Dadelijk zal men zien tot welke brasserijen en baldadigheden, die links en rechts — en op welke schandige wijze? — aangeworven soldaten zich overgaven. Het wegloopen was zoo groot dat niet een legeroverste zeker was van zijne mannen. Stelen, moorden, branden en, in het algemeen, al de misdaden ten platten lande gepleegd, werden die wegloopers ten laste gelegd. Brak er ergens eene besmettelijke ziekte los, nog waren het gewoonlijk de rondzwervende soldaten die er de kiem van binnenbrachten en verspreidden.

Het is dan niet te verwonderen dat, op 11 October 1665, het Hoofdcollegie de « ordonnantie » waarvan wij zooeven spraken, uitzond. Dit stuk luidt als volgt :

« Alsoo de stadt van Liere seer sterck geinfecteert is van de con-
» tagiense sieckte, ende datter veel soldaeten wesende in garnisoene
» binnen de selve stede binnen desen lande commen vagabonderen,
» waerinne noetsaeckelick moet voorsien worden op dat de selue
» sieckte alhier te lande niet en worde gebrocht ende dat de selue
» soldaten, hun oock somweylen seggen te wesen van ander garnisoen
» ende noch meer saúden doen soo wanneer in hun regard alleene
» interdictie saúde gescheeden. soo hebben hooghb. ende hooghsch.
» vande Lande van Waes goet gevonden t'ordonneren aen alle Stadt-
» hauders Baillius Meyers ende Wethauders soo sy doen by desen
» met alle middelen te beletten het innecomen en vagabonderen bin-
» nen desen lande alle soldaeten, soo te voete als te peerde, tsy
» van wat garnisoen sy saúden moghen wesen doende tot dien
» eynde alle mogelicke ende dienstige debvoiren elck in syn district,
» namelyck met toesicht te nemen ende ordre te stellen op alle de
» advenuen soo verren, bruggen als weghen ende andere die sy sul-
» len goetvinden (1).

Die maatregelen werden welhaast niet voldoende bevonden, want den 23 Juni 1666 werd door het Hoofdcollegie de volgende « Ordon-

---

(1) Rijksarchief te Gent. Land van Waas. Reg. N° 29, f° 126.

» nantie nopende thanden van bruyloften (1) ende de contagieuse » sieckte » uitgezonden.

« Hoochb. ende hooftsch. van den lande van Waes verstaen heb- » bende dat de contagieuse sieckte haer is verbreyden in de nabu- » righe stede ende prochien van desen lande ende dat te vreesen is » dat de selve haer sonde moghen meer verbreeden door quaede » toesicht omme waerinne in tyts is voorsiene, ende tlandt voor soo » vele het moghelyck is te bevryden, hebben gheordonneert soo sy » ordonneren by desen aen alle officieren ende wethanders elck in » haerlieder district van stonden aen ter plaetse gheecostumeert hier » neffens te doen vercondigen onderhouden ende doen observeren » d'ordonnantie op tfaict van de contagieuse sieckte wtghesouden » den lesten mey 1624 op pyne van t'ineurreren de boeten daertoe » staende...... » (2).

Het uitzenden en het afkondigen van die verordeningen beletten de besmettelijke ziekte niet S[t] Nicolaes in te dringen.

Het eerste verdacht sterfgeval had den 2 Augustus 1666 plaats. De overledene was eene vrouw van 52 jaren (3).

Hare lijkschouwing werd door meester Nicolaes Persyn gedaan (4). Dan nam het Bestuur andere en meer krachtdadige maatregelen.

Den 15 Augustus werd er eene derde « Ordonnantie nopende » t'innebryngen van de contagieuse siekte » uitgezonden. Deze luidde zoo :

« Hooftsch. van de lande van Waes geinformeert synde dat de » contagieuse siekte seer verbreet ende toeneemt in verscheyde steden » soo van dese provintie van Vlaendre als Brabant hebben gheinter- » diceert soo sy doen by desen een jegelyck wie hy sy te aenveer- » den of logieren eenige persoonen commende uyt de steden van » Ghent, Brussel, Aelst, Gheersberghen, Audenaerde, Cortryck ende » Liere ten sy voorsien synde van ghesont brief niet auder van date » wesende als dry daeghen of wel van eenen anderen van de plaet- » sen daer sy successivelyck sullen ghelogeert hebben, op pene van » te verbeurne voor elcken persoon, die sy daer sonder sullen ghelo-

---

(1) En ook de « uytvaerden ». (Ibid. — Ibid. — Reg. N° 79 — f° 4 v°).

(2) Ibid. — Ibid. — Reg. N° 29 f° 156.

(3) « Marie Weyns huysvr. Adriaen van Cleemputte oút 52 jaer oúerleden 2 Augusti » 1666 naer noen ten 6 ure — gemeyn ». (Archief van den Burgerlyken Stand van St Nicolaes — Reg. 0.41 f° 5752 r°).

(4) Zie nota 1 blz. 91.

» giert hebben, twelf pond par. (1) deene helft tot proffyte van syne » majesteyt en dander van den aenbrynger » (2).

Nu was de « quarantaine » algemeen.

Meester Nicolaes Persyn werd als « pestmeester » benoemd en trad den 27^en Augustus in bediening.

Was Meester Nicolaes Persyn geneesheer of maar, gelijk men het in dien tijd zegde, chirurgijn? Welke waren de plichten zijner bediening? Wij kunnen, niettegenstaande onze navorschingen, op deze vragen niet antwoorden.

Wat er ook van zij, er werd hem eene « tente » gebouwd (3).

Daar wij niet zeker kunnen zeggen waar eigenlijk de bediening van den « pestmeester » in bestond, valt het ons zeer moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk te bepalen waartoe die « tente » dienen moest.

Vermoedelijk was het geen gemetseld gebouw, maar wel drie of vier leege muren van opeengestapelden steen, met een afdak daarover. Kan men immers met 3000 steenen een doodenhuis of tijdelijk hospitaal oprechten?

Nochtans was die « tente » wel tot dit laatste gebruik geschikt, want als de pest te St Nicolaes in 1658 woedde, bouwde men « gepestifereerde tenten » op den akker van Joos van Kemseke (4), en in 1677 stond er andermaal eene « pesttente » op den grond van Frans van Garsse (5). Licht om raden is het, welke zorgen de zieken in zulk een hok te wachten stonden.

---

(1) Een pond parisis = tien stuivers brabantsch C^t (fr. 0.90).

(2) Rijksarchief te Gent. — Land van Waas. — Reg. N° 29 f° 198 v°.

(3) « Schepenen ordonneren....... te betaelen....... de somme van twee poñ veer- » thien schelliñ grooñ, oúer leúeriñ van dry duysent grootten steen tot xviij sch. gr. » gheemployeert aende Tente van den pestmre...... ». (Statsarchief van St Nicolaes — Dossier : Documenten van Rekeningen — 1665 — 1666 — 1667 — N° 27 van den bundel).

« Schepenen ordonneren...... te betaelen...... de somme van een pondt achtien » schellin twee grooñ oúer leúeriñ van j^miiij^xxj gelyen ende vier busselen latten ver- » brocht aende Tente voor den pestmre...... ». (Ibidem — Ibid. N° 28).

(4) « Schepenen ordonneren Jan de Corte te betaelen aen Joos van Kemseke de » some van twee ponde derthien schell vier grooñ gelycke some hem toegestaen oúer » dat de gepestifereerde tenten op synen acker hebben gestaen den Jaere 1658 eñ » dese met acquit etc...... Toirconden desen xxij^e xbris 1659 — (get.) J. vandeperre, » Jan van haúere 1659 ». (Archief der Rederijkkamer « de Goudbloem » te St Nicolaes. — In bewaring gegeven aan den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas).

(5) Schepenen ordonneren den ontfanger Jan Anthoni van daele te betaelen aen

De « pestmeester » bleef 74 dagen in bediening (1) en trok hoogen loon; zoo ontving hij, een pond grooten of zeven gulden Brabantsch courant per dag, en voor de lijkschouwing der vrouw van Cleemputte werd hem tien schellingen grooten of 3 1/2 gulden Brabantsch courant toegekend.

De aanstelling van den pestmeester werd later — den 7en December 1666, als alle gevaar voorbij was — door de « ghedeputeerde van » de vassaelen ende contribuanten....... niet goet » gevonden » ghe- » lyck oock deden eenighe vande prochien van de keure veranderene » hunne voorgaende resolutie..... » (2).

Door die zonderlinge handelwijze was St Nicolaes verplicht al de onkosten alleen te betalen.

Wij hebben daar zooeven gezien dat op 15 Augustus het Hoofdcollegie de algemeene « quarantaine » had bevolen, en dat de « pestmeester » den 27en werd aangesteld.

Dien dag overleed het eerste slachtoffer der ziekte, het was « Joannes de Cauwer fi Carel » (3). Karel de Cauwer was « conchierge ten lanthuyse ». Het tweede slachtoffer, andere zoon van Karel de Cauwer (4), overleed den 29en Augustus.

Vijf dagen lang hoorde men van geen geval meer spreken, maar op 4 September bezweek het veertienjarig dochterken van Jan Vyt (5)

---

frans van garsse de somme van twee ponden gr oúer een jaer huere van staen van de pesttente vsch kersañont xvjc seuentseúentich en sal Ul in vúytgeñen passeren dese met acqt ouerbringende actum xje april 1678 — (get.) Zaman. (Stadsarchief van St Nicolaes — Dossier : Documenten van Rekeningen 1677—1681).

(1) Schepenen ordonneren den ontfanger Jan van daele te betaelen aen nicolaes persyn de somme van vierenseúentich ponden grooten soo veele daeghen dienst als pestmrē dese prochie ghedient te hebben. begonst xxvije Augustij tot ende metten viije 9bris 1666. wesende in adúenante van twintich schell groon sdaechs, daerjnne begrepen den knecht die hem heeft geassisteert, ende noch thien schellingen grooten oúer eene visite ghedaen den ij Augustij 1666 aen het lichaem van de huysvr van Cleemputte tsamen de soē van vierenseúentich ponden thien schelliñ groon, ende met acquit etc..... Actum desen xiij Januarij 1667 (get.) Zaman, pierssens, de cock (Stadsarchief van St Nicolaes — Dossier : Documenten van Rekeningen 1665 — 1666 — 1667 — No 11 van den bundel).

(2) Rijksarchief te Gent — Land van Waas — Reg. No 79 fo 7.

(3) Joannes de Cauwer fs Carel oút Jare oúerl. 27 Augusti 1666 voornoen ten 3 ure — peste (Archief van den Burgerlijken Stand van St Nicolaes — Reg. 0.41 fo 5734 vo).

(4) Francboys de Cauwer fs Carel oút jare oúerl. 29 Augusti 1666 snachs te ure — peste. (Ibid. — Ibid.).

(5) Marie Vyt fa Jans oút 14 Jare oúerleden 4 Septemb. 1666 snachs te ii ure — peste. (Ibidem — Ibid. — Ibid.).

« messagier » van het Hoofdcollegie; deze verbleef zeer waarschijnlijk ook in het Landhuys.

Twaalf dagen verliepen ditmaal, zonder nieuwe voorvallen. Na dit tijdverloop vinden wij een nieuw slachtoffer. Het register O.41 zegt : « een begeyntien gestorñe inde peste den 16 Septemb. 1666 snachs » twee ure » (1).

Daar er te St Nicolaes nooit een begijnhof bestond, is het ongetwijfeld dat dit begijntje uit eene vreemde plaats hier toevallig gekomen was. Wat het nog bewijst : zij wordt naamloos aangeschreven. Hadde zij te St Nicolaes verbleven om de zieken op te passen, haren naam zou zeker van den Pastoor, die in dien tijd de registers van den burgerlijken stand hield, gekend geweest zijn. Hadde zij met de de Cauwers of met de Vyten bloedverwante geweest, dan zouden deze haar zeker onder haren naam aangegeven hebben. Toch is het waarschijnlijk, volgens het verhaal van de Castro, dat zij ook in het Landhuys overleed.

Eenige dagen verliepen weder zonder dat men eenig geval van pest aan te stippen had. Maar op 30 September werd Jan Vyt op nieuw getroffen door het afsterven van zijnen achttienjarigen zoon Cornelis (2).

Vijf dagen nadien was Jan Vyt zelf een lijk (3), en wêer vijf dagen later overleed zijn overblijvende zoon, in den ouderdom van 14 jaren (4).

Deze jongeling — of beter gezegd, dit kind — was het laatste slachtoffer der verschrikkelijke ziekte.

De Pest heerschte te St Nicolaes omtrent twee maanden lang (2 — of 27 — Augustus — 10 October 1666), en twee huisgezinnen werden er bijna gansch door vernield.

Het Hoofdcollegie verliet voor eenigen tijd zijne vergaderplaats, en vestigde zich den negenden November — dag na dat de « pestmeester » zijne bediening verlaten had — in de herberg « den Engel », waer het verbleef tot den zeventienden derzelfde maand, waarschijnlijk om het Landhuys te laten ontsmetten en zuiveren.

Op de zes dagen dat de Hoofdschepenen in « den Engel » verble-

---

(1) F° 3735 r°.

(2) Cornelis Vyt fs Jans oút 18 Jaere oúerleden 30 Sept. 1666 snachs ten 10 ure — peste. (Ibid. — f° 3735 v°).

(3) Jan Vyt oút   Jaer oúerleden 5 October 1666 aentrent den noene — peste. (Ibid. — f° 3736 r°).

(4) Jacobus Vyt fs Jans oút 14 Jaren oúerleden 10 Octob 1666 naer noene te ure — peste. (Ibid. — f° 3736 r°).

ven, hadden zij geene moeite om daar achttien ponden, vier schellingen en acht grooten (1) (fr. 231.53) (2) te verteren.

De pest schijnt maar weinig indruk op de bevolking gemaakt te hebben. Inderdaad « de musycieens van dese phie » vierden op 22 November 1666 (St Ceciliadag) hun gewoon feest (3).

Loopt in Frankrijk alles op liedjes uit, in Belgie schijnt alles en altijd met eene maaltijd te moeten eindigen.

Men wilde aan dit oud gebruik niet te kort blijven. Om de terugkomst van het Hoofdcollegie in het Landhuys te vieren, werd er in dit gebouw, op 4 December 1666, een maaltijd door meyer en schepenen (ten koste van de gemeente) de Overheden aangeboden (4). En daar de Jaarmarkt rond het zelfde tijdstip begon, zal die maaltijd ongetwijfeld ook gediend hebben, om er de opening van te vieren.

Bewijs te meer dat de besmettelijke ziekte, die te St Nicolaes bijna twee maanden heerschte, er maar weinig indruk liet en haast vergeten was.

---

(1) « Betaelt aen Jan Schautteet, weert in den Jnghel binnen dese prochie van » St Nicolaes, de somme van achtien ponden vier schellinghen viij gr., over thei- » ringhe tsynen huyse gedaen van ix 9bre xvic lxvj tot den xvij derselver maent ter » oorsaeke van de infectie van het Lanthuys door de contagieuse sieckte volghende de specificatie ordonnantie ende quictantie dus xviij l. iiij s. viij gr.

(Rijksarchief te Gent — Land van Waas — Reg. N° 1288 — f° 26 v°).

(2) Omtrent twaalf honderd franks onzer munt.

(3) « Schepenen ordonneren den ontfanger Jan van daele te betaelen aende Wwe » Thomas de Vylder de so͞me vyf ponden gro͞on ende dat oúer Teiringhe lhaeren » huyse ghedaen byde musicieens van dese phiē op den dach van Ste Cecilia den » Jaere 1666 dese met acqt oúerbriñ sal UL in wtgeúen passeren. Act. xj januarij » 1667 (get.) pierssens, Serúaes Snoúck den inhoút deser is my voldaen (get.) mari » bauwens ». (Stadsarchief van St Nicolaes — Dossier : Documenten van Rekeningen 1665 — 1666 — 1667 — N° 38 van den Bundel).

(4) Teiringhe ghedaen by de heeren meyer greffier ende schepenen ten lanthuyse tot St Nicolaes op den iiij xbre 1666 snoenens maeltyt van heeren voorn met pastoor, stadthaúder en ander genoode met cost wijn ende bier en haút alles tot de so͞me van ses pondt twelf schell. acht gr. dus heel de voorñ so͞me vj l. xij s. viij gr.

De « ordonnantie » van betaling dagteekent van « x Januarij 1667 » en is ten voordeele van « Charles de Cauwere conchierge ten Lanthuyse ». (Ibidem — Ibidem — N° 52 van den bundel).

Eene Reis van het Hoofdcollege naar Brussel in 1587.

In het begin van 1587 begaven de Hoofdbailliu en de Hoofdschepenen van het Land van Waas zich naar Brussel, en bleven er van 26 Februari tot 17 Maart. Zij deden die reis niet voor hun vermaak, maar wel waarschijnlijk om zich bij het Middenbestuur te verontschuldigen over hun gedrag en hunne handelwijze gedurende de onlusten, die in de tweede helft der XVIe eeuw Nederland zoo teisterden.

Eene omstandige rekening in de boekerij van den Oudheidskundigen Kring van het Land van Waas berustende, doet ons kennen op welke wijze Hoofdbailliu en Hoofdschepenen — de hoogstgeplaatste mannen van het Land van Waas — tijdens hun verblijf te Brussel leefden. In dit belangrijk stuk vinden wij den leeftrant dier « Edele ende voorsienige Heeren » dag per dag beschreven. Het luidt als volgt :

fo 1 ro Declarāe vande penn̄ by me Joncvr steelant
verschoten voorde verteerde costen van myn
heeren, hoochbailliu eñ hooftschepene van
Lande van waes tot Brussel tsedert
den xxvjen february 87 tot en metten
(xvijen martij)

Eerst ten selúen daghe aen vier pont kerssen	j guld x st
aen vier pont boter	xxvij st
aen eenen pot olie	xv st 1/2
aen een pinte olie van oliúen	viij st 1/2
aen twee olipotten	ij st
aen drooghen harinck	xiiij st
aen ses pont vlaemschen kaese	xviij st
aen twaelf natte haringhen	vij st 1/2
aen een vatsen goet bier	xxxvi st
een vatsen cleen bier	xviij st
aen vyf pont hollantschen caese	xxvij st
aen een half pinte olie	iiij st
aen hout	v st 1/2
aen specerye	vij st
aen wittebroot	vj st
aen terwen broot	xiiij st
aen assyn	iiij st

aen salay (1)	ij st
aen anjun	ij st 1/2
aen boter omme te versmelten	vij st 1/2
aen nasthant	xij gul xiij st

den xxvijen february 87

aen twee pont sallems	xvj st
fo 1 vo aen een half pont corinthen	iiij st
aen eenen stockiis	x st
aen haringhen	iij st 1/2
aen eenen halfien abberdaen	viij st
aen xxv spieringhen	iij st 1/2
aen bottekens	iiij st
aen twee carpels	xij st
aen rapen	ij st
aen mostaert	j st 1/2
aen suyker	ij st
van haut te cliefie	iiij st
aen een pont vyghen	viij st
een pont rosynen	viij st
aen amandelen	vij st
aen een pinte olie van oliien	vij st
aen mastellen	iiij st 1/2
aen crakelinghen	iiij st
aen crombroot	iiij st 1/2
aen salay	iiij st
aen een vierendeel suyker	iiij st 1/2
aen drye pinten assyn metten pot	x st
aen cooren	vij guld

den xxviijen february 87

aen drye carpels	xxj st
aen eenen halien abberdaen	x st
aen stockiis	x st
aen een half pont rys	ij st 1/2
aen spierinck	iiij st
fo 2 ro aen xxv haringhen	xiiij st
aen vyf pont boter	xxxj st
aen broot	xv st

(1) Salade.

aen mastellen	j st 1/2
aen crombroot	ij st 1/2
aen sallay	iij st
warmoes	ij st 1/2
aen pastenakelen	ij st 1/2
aen twee stoopen wyns	ij gūl x st
aen bier	iij st
aen bottekens	viij st
aen een pont stoefrossyn̄	iiij st 1/2
aen een pont suyker	xviij st 1/2

den j^en martij 87

aen ses pont botere	xxxvj st
aen spierinck	x st.
aen harinck	vij st
aen abberdaen	xvj st
aen mutsaert	xv guld̄
aen sallem	x st 1/2
aen stockvisch	vij st
aen braetpeeren	ij st 3/4
aen vier pont kerssen	xxviij st

den ij^en martij 87

aen broot	ij guld̄ x st
aen ses pont botere	xxxix st
aen eene halfven aberdaen	xvj st
f° 2 v° aen stockvisch	vij st
aen dry carpers	xviij st
aen verschen visch	ij guld̄
aen dry botten	vj st
aen coolen	v st
aen pastenaekelen en̄ porreye	vij st
aen blau rossyne	viij st
aen vyghen	vij st
aen een pinte olie	viij st
aen een pinte olivēn	v st
aen een dousyne eyeren	viij st
aen sallay	ij st
aen drye pinten assyn	vj st
aen een pont rys	vj st

den iij^{en} martij 1587

	aen twee pont en̄ een vierendeel sallems	xx st
	aen warmoes	v st
	aen harinck	xiij st
	aen stockfisch	iiij st
	aen twee carpels en̄ twee brasemē	xvj st
	aen hańt	viij st
	aen aberdaen	xiiij st
	aen spierinck	vij st
	aen ses bottekens	ix st
	aen rapen	iij st 1/2
	aen roomsche boonen	iij st
f° 5 r°	aen broot	iij gul̄d
	aen alle speceryen	iiij st 1/2
	aen noten	iij st
	aen peper en̄ saffraen	iij st 1/2
	aen foulle	iij st
	aen drye potten weyn	xlviij st
	aen potten	vij st
	aen corinthen	vij st
	aen (1)	viij st
	aen botere	xxxvj st
	aen abberdaen	xiiij st
	aen stockfisch	viij st
	aen een pont vyghen	vj st
	aen blau rossyē	viij st
	aen een pinte olie	viij st
	aen eenen pot melck	iij st
	aen verschen visch	xxij st
	aen sallay	ij st
	aen appelen	iiij st

den iiij^{en} martij 1587

aen twee stoopen wyns	iij gul̄d iiij st
aen dry carpers	xxj st
aen spirinck	vj st
aen nasthańt	xiiij gul̄d xvj st
aen tonghē	iij st 1/2

(1) In het handschrift niet aangevuld.

aen een pont cabillau	xij st
aen drye botte	viij st
f° 3 v° aen coolen	vj st
aen pastenakelen en groensel	x st
aen verschen visch	xxviij st
aen eenen halfúen abberdaen	xiiij st
aen stockuisch	xij st
aen boter	iij guld̅
aen broot	iij guld̅
aen melck	iij st
aen assyn	iiij st
aen rogghen broot	xij st

den v^en^ martij 87

aen een pinte spaensche wyn	x st
aen een pinte rynschen wyn	vij st 1/2
aen sallay	ij st
aen eenen stoop spaenschen wyn	ij guld̅
aen een tonne goet bier en cleen	xj guld̅ iij st
aen harinck	xiiij st
aen stockuisch	xij st
aen spirinck	vij st
aen abberdaen	xiiij st
aen verschen visch	xxix st
aen pastenakelen	x st
aen roomsche boonen	iij st
aen stoefrossyn	vj st
aen een pinte olie	viij st
aen een pont rys	v st
f° 4 r° aen dry potten spaenschen wyn	iij guld̅
aen eenen stoop rynschē wyn	xxx st
aen broot	xxxvj st

den vj^en^ martij 1587

aen twee pont sallem	xvj st
aen appelē	iij st
aen noten	j st
aen een pont suyker	xviij st
aen lepels	ij st
aen melck	iij st

aen rapen	ij st 1/2
anden haútelieńer	iij st
aen een pont vyghen	vj st
aen een pont rossyne	viij st
aen een half pont corinthen	iij st
aen een pont amandele	viij st
aen een pont .... (1)	iiij st
aen botere	iiij guld x st
aen broot	ij guld xv st
aen verschen visch	ij guld
aen abberdaen	xxx st
aen eerten	vij gul
aen vyftich spierinck	xij st
aen stockúis	xj st
aen coolen Roomsche boone en anjún	x st
aen sallay	ij st
f° 4 v° aen een pont suycker	xviij st
aen dayen (2)	vj st
aen een pinte olie	viij st

den vij^en^ martij 1587

aen eenen abberdaen	xxxj st
aen stockúisch	xx st
aen neghen pont botere	iij guld
aen broot	ij guld
aen drooghen harinck	viij st
aen appelen	iij st
aen noten	ij st
aen rapen	ij st 1/2
aen rosyne	viij st
aen groensels	xij st
aen sallem	xxv st 1/2
aen een pont rosyne	v st
aen een flambeau	xxxix st
aen dry pinten assyn	vj st
aen een pint olie	viij st
aen boonen	iiij guld xviij st

(1) In het handschrift niet aangevuld.

(2) Dadels.

den viij[en] martij 87

	aen versschen visch	xxxvj st
	aen een halfñen abberdaen	xviij st
	aen stockñisch	xij st
	aen groen cooren	ij st 1/2
f° 5 r°	aen sallay	ij st
	aen twee pladdyse	xxij st
	aen xxv harinck	xiiij st
	aen broot	iiij gul̄d xvj st
	aen rosynen	viij st
	aen vyghen	vj st
	aen amandelen	viij st
	aen dry pont botere	xxij st
	aen dry pont kerssen	xxij st 1/2
	aen sallem	xiij st
	aen abberdaen	xviij st
	aen stockñisch	xij st
	aen cabilleau	xxviij st
	aen rapen	ij st 1/2
	aen sallay	ij st
	aenden hañtelieñer	iij st
	aen een pinte olie	viij st
	aen colen twaelf zackē	vij gul̄d iiij st

den ix[en] martij 1587

	aen vier potten melck	xij st
	aen appelen	iij st
	aen vyftich noten	ij st
	aen sallay	ij st
	aen stockñisch	xij st
	aen twee pont kerssen	xv st
	aen twee pont botere	xiij st
f° 5 v°	aen vier drooghe haringhen	v st
	aen sallay	ij st
	aen rapen	ij st
	aen twee stoopen bier	vj st
	aen twee potten melck	vj st

Jtem ten selñen daghe syn myn heer hooftschepenen vertrocken vnyt Brussele (1)

(1) Zoo dat het vervolg dezer rekening maar enkel het verblijf van den Hoofdbailjiu aangaat.

den x^en^ martij 1587

aen cabbillau	xxj st
aen abberdaen	xvj st
aen stockfisch	xj st
aen drooghen harinck	v st
aen vyghen	vj st
aen amandelen	ix st

den xj^en^ martij 1587

aen een pont suyker	xxiiij st
aen sallay	ij st
aen surkel	ij st 1/2
aen cappers	v st
aen oraingappele	xvj st

den xij^eo^ martij 87

aen bottekens	xj st
aen appelen	ij st
aen cappers	ij st 1/2
f° 6 r° aen twee stoopen bier	vj st
aen een pinte saen	vj st
aen een pinte olie	viij st
aen drooghen harinck	vij st

den xiij^en^ martij 87

aen stockfisch	xiiij st
aen sallem	xij st
aen abberdaen	xvj st
aen verschen visch	ij guld
aen brood	iiij guld

den xiiij^en^ martij 87

aen natten harinck	vij st
aen drooghen harinck	iij st
aen twee botten met een seuvisch	xij st
aen mosselen	iiij st
aen eenen carper	x st

den xv^en^ martij 87

aen spierinck	v st 1/4
eenen snouck	x st
aen twee stoopen bier	vj st
aen een half pont rossyc	iiij st 1/2

aen vyghen	iij st
aen amandelen	iiij st 1/2

den xvj[en] martij 87

	aen cabbillau	xij st
	aen spirinck	v st
f° 6 v°	aen orangappele	viij st
	aen olie	viij st
	aen rys	ij st 1/2
	aen rossynen	ij st 1/2
	aen assyn	iiij st
	aen vyghen	ij st
	aen cappers	v st
	naghelpoyer	ij st 1/2
	aen appelen	ij st 1/2

den xvij[en] martij 87

	aen drye stoopen bier	ix st
	aen sallay	ij st
	aen verschen visch	x st
	aen oliue	vij st
	aen bottekens	x st
	aen neghen pont boter	iij guld
	aen abberdaen	xiiij st
	aen groen visch (1)	v st
	aen broot vier gulden	iiij guld
	Inde vettewarye gecocht ses pont boter	xxxviij st
	aen harinck	vij st
	aen stockuisch	xj st
	aen abberdaen	xv st
	aen melck	iij st
	aen harinck	j st 3/4
f° 7 r°	aen kerssen	viij st
	aen bier	iiij st 1/2
	aen stockuisch	xiiij st

Jtem ghetelt by my Joncvr Steelant aen michiel van haghen ouer de verteerde costen vanden hooftschepenen Jo[r] Adriaen hauwe — xxx guld xviij st

(1) Riviervisch.

Jtem ghetelt aen Remy du Lorey oūer veerthien stoopen een pot rynschen wyn en drye potten spaenschen wyn xxiiij gul̄d xv st

Jtem noch ghetelt ande soldaten die aldaer met myn heer ghegaen waeren en naerderhant quamen omme te coñoyer xliiij gul̄d xv st

Jtem noch betaelt by warnyer oūer wyn ghedroncken by myn heer hoochbailliu en hooftschepene x gul̄d x st

Jtem noch ghegheūen anden schipper die myn heer naer Brussel voerde iiij gul̄d x st

Somme ij^c iiij^{xx}j gul̄d vij st 1/4

hierop heeft meJonevr̄ steelant ontfaen van Jo^r Adriaen hauwe j^c xiiij gul̄d xvij st

Dus compt de voors Jonevr noch goet de somme van ij^c Lxvj guld x st 1/4

N^a van dese somme moet gheminrt worden by Jo^r Adriaen hauwe de boūenstaende somme van xxx gulde xviij stuy achtervolghen tgūen hier achter breeder v̄haelt in ordon van betaelinghe

ghepassert in rekeninghe

Sgraūemannen en̄ hooftschepen van Lande van Waes ordonneren jonchěr Adriaen haūwe commis vande wtūaers (?) producte (?) te betaelen aen mevraūwe van wissekercke ter caūsen van de voor schreūen reken de somme van twee hondert sessentsestich guldens thien stúyūers en een oorth sal hem de selūe somme valideren in wtgave van syne voors reken mits oūer bringhen dese met acquit van voors mevr. min de somme van dertich guldens achtien stuÿ hier op dander inne ghebracht als v̄schoten voor den selūen Haūwe mits dat hy de selūe somme bringt in syne rekeninghe van tgūen by hem v̄schoten int voors voyagie van Brussel die hem daer syn geacquitteert op corting een somme van ix l. xj sch. en iiij gr betaelt by michiel v̄haghe. Actum xvj april seūentachtich

ij^c lxvj gulden x stuy 1/4 Nieulant

Jck onderscreūen kenne ontfaen hebben van hooftschepene Adriaen haūwe de somme van twee hondert vyfendertich gulden twaelf stuiners, oūer dJnhanden van dese, my toircconde desen xij Junij 1587

Maria Longin

Door deze « Declaraetie » zien wij waarin de gewone kost der Edele Heeren van het Hoofdcollege bestond : Stokvisch, abberdaan, drogen- en pekelharing, zee- en riviervisch, boonen, rijst, rosijnen, corinthen, vijgen, rapen, pastinaken, eenig ander warmoes, en soms wat dadels, amandelen, noten of appelen.

Zien wij hier en daar zalm in de rekening voorkomen, vergeten wij niet dat in dien tijd zalm, in Vlaanderen en in Brabant, een zeer gemeene visch was. Om ons daarvan te overtuigen, hoeven wij maar den « Jtem » van 28 Februari, h. v., te overloopen.

Inderdaad, voor « twee pont sallems » betaalt men 16 stuivers, maar men betaalt 10 stuivers voor eenen stokvisch, 8 stuivers voor eenen halven abberdaan, en 12 stuivers voor twee karpels.

Wat in deze rekening wonder voorkomt, is dat gedurende de 21 dagen dat het Hoofdcollege te Brussel verbleef, men niet eens vleesch ziet melden.

Doch dit laat zich zeer wel verstaan, indien men wil nadenken dat op het oogenblik dat de Hoofdschepenen zich te Brussel bevonden, men volop in den Vasten was (1), en dat men toen, den ganschen vastentijd door, vleesch, melk, boter, kaas en eieren, zelfs 's Zondags derven moest (2).

Brood gebruikten de Hoofdschepenen op hunne reis maar weinig, alhoewel de boter nog al in hunnen smaak viel. Maar « spaenschen en rynschen wyn », « goet en cleen bier » schijnen zij bijzonder lief gehad te hebben.

Bekommerden zich de Hoofdschepenen maar weinig met de fijnheid der spijzen die zijhe nuttigden, zij zorgden toch voor de hoeveelheid. De bovenstaande rekening is er een klaarblijkend bewijs van. En men vraagt zich af, als men ziet in wat het dagelijks voedsel der hoogere standen bestond, hoe boeren, werkvolk en burgerij van het Land van Waas in dien tijd leefden.

Wij denken dat die vraag verdient opgelost te worden, en wij zullen trachten het onze bij te brengen om daartoe te geraken.

G. WILLEMSEN.

---

(1) In 1587 viel Asschenwoensdag op 11 Februari.

(2) Nochtans in de Noorderstreken kon men ontheffing bekomen voor het gebruiken van het zuivel, mits eene « bulla cruciata » af te koopen. Deze rekening bewijst dat de leden van het Hoofdcollege van zulke bulle voorzien waren.

VOORREDE.

Groote ontdekkingen die geschiedkundige gebeurtenissen uit het donker verleden in het geheel of ten deele in 't helder zonnelicht stellen, en heb ik niet gedaan. Maar waarom dit woord « ontdekkingen », als ik enkel op wat snuffelen kan wijzen!

Ik was dus, zekeren dag, ginder op het hoogste schap onzer bibliotheek, aan het zoeken. Hoeveel boeken ik reeds doorbladerd had, ware moeielijk om zeggen. Nu eens vond ik de droge opsomming van 't inkomen eener edele familie of naburige parochie, dan wêer, oude schriften door onzen Kring reeds uitgegeven; toen ik eindelijk de hand legde op een dun werkje. 't Zal wêer de eene of de andere ferie zijn, dacht ik! Toch maar dit handschrift opengeslagen. Wie weet wat er in staat. Op het eerste blad lees ik: « Het beginsel ende verñoorderinghe van de Capelle van Sinte Rochús binnen de heerelijckheijt van Sombeke ».

Of ik gretig eenige bladen overliep! Die vluchtige lezing beval mij zoozeer, dat ik het boek naar huis mêenam en het geheel uitlas.

Het docht mij dat ik een kostbaar bloemken gevonden had; en wêerom ruischte mij in de ooren het liedje van Jer. Noterdaeme:

Gedoken in het groene gras,
Ontlook een purper bloemgewas,
Een liefelijk viooltje.

En waarlijk, mag ik de chronijk van Sombekeskerk niet vergelijken aan een viooltje? Is zij ook niet lang, voor het grootste gedeelte mijner lezers, verborgen gebleven? En ware het niet spijtig ze onoplettend onder den voet te treden of voorbij te gaan?

Aandachtiger studie bracht mij in nauwere kennis met deze chronijk. Naarmate ik haar beter kende sloeg mijne nieuwsgierigheid over tot genegenheid en werd zelfs bewondering. De kristelijke deugden

onzer voorouders die ik hier beschreven vond, kwamen mij als zoo vele honingzoete geuren toegewasemd. Geuren van wedijver voor de eere van God en zijne Heiligen; geuren van milddadigheid, geuren van werkzaamheid.

Ik besloot mijne krachten te beproeven en stelde vast : die chronijk zal ik, als 't God belieft, uitgeven.

Wat ik eerst naging, was maar een afschrift der chronijk. Het oorspronkelijk stuk moest ik hebben. Zulks kostte mij gene moeite. De achtbare familie De Brabander van Sombeke stelde, met de meeste bereidwilligheid, het handschrift te mijner beschikking.

Over schrift en schrijver wil ik nog eenige bijzonderheden mededeelen.

Zeer dikwijls verwaarloozen de chronijkschrijvers hunnen naam op te geven. Dan vallen er lange en lastige opzoekingen te doen die niet altijd slagen.

De lezer zal mij vragen of ik den naam van den chronijkschrijver ken? Voorzeker, en daarvoor moest ik mij nog lange noch lastige opsporingen getroosten. Ik kende hem vóór ik het boek las, om de eenvoudige reden dat op 't eerste blad zijn naam geschreven staat; en alsof dit niet genoeg en ware, vond ik op het laatste blad nogeens in volle letters dat, Nikolaas De Flouwijn, Kapelaan van Sombeke, eigenhandig dit werk opstelde.

De Eerw. Heer Nikolaas De Flouwijn werd hoogstwaarschijnlijk in het toenmalige bisdom van Antwerpen geboren. Folio 57 v° lezen wij : « niet teghenstaende den voorn heer Flouwijn was sorterende onder het bisdom van Antwerpen ende hemzelven hadde vobligeert het zelven bisdom te dienen ». Was het in de stad Lier (1) dat hij eerst het daglicht zag? Wij weten enkel dat hij daar onroerende goederen bezat en dat zijne twee zusters, Elisabeth en Maria, in het begijnhof dier stad overleden (2).

(1) « ...... Eerst geeft eenen rentebrief in date den vij marte 1640 bedraegende twee pouds eenen schelling en acht grooten t'jaers, losselijck den penninck sesthiene, gepasseert voor schepenen der stadt Lier ende beseth op een huijs ende erve gestaen inde Antwerpsche straat, waar van nu debiteur is Jan Verheyden;

Item, noch eenen rentenbrief van drij ponden grooten t'jaers, losselijck den penninck sesthiene, gepasseert voor schepenen van Lier, beseth op een huijs ende erve, gestaen aende merckt, geheeten de Doorne Croone, daer af nu debiteurs sijn d'erfgenaemen Peeter Bellens: »

Testament van Nic. De Flouwijn, 26 Maart, 1677. Arch. der studiebeurzen van de provincie Oost-Vlaanderen.

(2) Zie folio 133 r°.

Den 15 Januari 1658, werd hij kapelaan van Sombeke en stierf in zijne proostdij den 16 Februari, 1682, in den ouderdom van 70 jaren (1). Zijne chronijk dagteekent van 't jaar 1651.

Daar priester De Flouwijn oog- en oorgetuige was der gebeurtenissen door hem beschreven, valt de echtheid van zijn verhaal niet in twijfel te trekken.

Het handschrift, groot in 8°, is in een perkamenten omslag gebonden. Twee paren snoerkens, uit dezelfde stof vervaardigd als het omhulsel, sluiten het boek. Met moeite kan men op den rug nog lezen : « St Rochus Cappel ».

De letters waar de Schrijver zich van bediende hebben niets bijzonders. Het zijn de gewone karakters van het loopschrift der XVIIe eeuw.

Wat de spelling aangaat, bij den eersten opslag zal men bemerken dat er op eenheid niet te denken valt. Woorden, ja, eigennamen komen uit de pen gelijk ze De Flouwijn eerst in 't gedacht schieten, of door plaatsgebrek het best geschikt zijn om eenen regel gemakkelijker te eindigen. Zoo schrijft hij onverschillig de belerre, de beleirre, de belierre; vúijttensprotte, wttersproet, vúijttersproet; húsen, húijsen enz.

Zinscheiding kent hij bijna niet en hoofdletters zal hij wel eens, zonder regel of maat, midden in eenen volzin, gebruiken; doch bijna nooit achter een punt of bij eigennamen. Men duide het hem niet ten kwade; de spraakleer van dien tijd was verre van streng te zijn.

Hedendaags worden de oude schriften overgedrukt zonder een stip aan hunne oorspronkelijke spelling te veranderen. Ik zal mij naar dit algemeen gebruik schikken.

Waar men een verouderd woord aantreft heb ik, ten gerieve onzer leden, er de beteekenis van opgegeven volgens het « Etymologicum » van Kiliaen of « Le Glossaire flamand » van Gilliodts-Van Severen.

Sint-Nikolaas, Kerstavond 1900.

A. ANTHEUNIS.

---

(1) (1682) « 16 obijt reúerendús dnús Nicolaús de floúwyn prepositús in Sombeke Etat. 70 annorúm. »

Arch. der gemeente Waesmunster.

Het Beginsel

Ende verúoorderinghe

Vande Capelle van S. Rochus

Binnen de heerelyckheijt Van Sombeke

Toegeeijghent aen Mijn heere

hieronimo de Maeijer

heere van Sombeke

door heer Nicolaús De Floúwijn

Capellan van Sombeke

1651.

fol rº Godt den hemelschen Vader wonderlijck werkende inde herten der menschen, geeft gemeijnelijc sijne begeerte ende goddelijcken wille te kennen door eenige perticúliere persoonen Dit heeft hij gedaen door den Eerzaemen Jaqúes Laúreijns in sijnen tijde Baliú der heerelyckheijt van Sombeke. den welken outsteken wesende door liefde tot Godt ende zijne heyligen heeft bedacht ende voor hem genomen datmen een Capelle soúde boúwen ende fonderen op de heerelijckheyt van Sombeeck gelegen onder de Parochie van Waesmúnster inden lande van Waes ter eeren Godts ende sijne heijligen te weten S Rochús, Josephús ende húbertús. Het welck den voors̄. Jaqúes Laúreijns de inwoonders der selúe heerelijckheit voorhoúdende, hebben het selúe goet geúonden ende gelooft (1) den selúen in dit werck te assisteren ende in alles behúlpsaem te wesen soo hier naer breeder sal verclaert worden.

vº Soo ist dat den voorschreúen Jaqúes Laúreijns als procúrateúr ende besorger van dit werck Int Jaer ons heeren 1629 inde maent van Júnij eenen seckeren meúlenberch geleghen inde heerelijckheijt van Sombeke beneffens de straete een plaetse best beqúaem wesende om de Capelle te stellen, door de inwoonders laeten afkerren ende effenen alwaer sij allen de materialen hebben bij een gebrocht ende tsaemen der handt geordineert ende gesloten dat men de capelle soúde maecken 23 voeten lanck en 13 voeten breedt op welcke lenghde ende breede de Capelle afgestecken is ende den eersten steen geleijt door Maxemiliaen Laúreijns sone van den voors̄ Jaqúes Laúreijns Baliú der voors̄ heerelijckheijt wtten naem van Mevroúwe Alexandrine de Gaúere Graúinne dúagiere de Bossú sijne metere. Den steen waer mede de Capelle wirdt geboút, is eensdeels geúonden wt de fondamenten van fº 2 vº een secker húijs toebehoorende de voors̄ Mevroúwe eertijts gestaen hebbende op de Mote binnen de heerelyckheijt van Sombeeck, het ander deel is gegeúen bij Joannes heijnderickx ende de reste gekocht. Daerenboúen heeft den selúen Jaqúes Laúreijns noch tot het maecken

(1) Geloofde is zooveel als beloofde.

vande Capelle gegeuen de somme van acht pont groot ende de gemeijnte tsaemen de somme van seuen en dertich pont ende de reste van verscheijden persoonen. Het houdt tot het dack ende de deure is gegeuen bij de voornoemde Mevrouwe Alexandrine de Gauvere Grauinne douagiere de Bossu ende een deel bij den voorš Jaques Laureijns, die int jaer ons heeren 1631 den 14 Meert oock heeft doen planten achthien opgaende eijcken plantsoen voor ende rontsom de Capelle.

Dese dan alsoo in effen wesende heeft den Eerweerdighen heer Bernardus hotsenius in sijnen leuen Pastoor vande Prochie van S. Nico-
v° laus en decken van den Lande van Waes int jaer 1634 den 3 meij op t heijlich Cruijs vindinch dach seer solemnelijck gecelebreert op eenen gewijden steen de eerste Misse int musieck met aggreatie ende consent van sijn Eerweerdichste heer Antonius Trist Bischop van Gent, alswanneer dat inde schale omgehaelt wirt xij schellingen en vij groot ende voor den Armen vij schellingen.

Ten seluen dage wirt de clocke gewijt bij den voorschreuen decken ende wirt genoempt S. Rochus, dewelcke wegende was met de pannen (1) daer de clocke in draeijt hondert negen en twintich pont en half tot II. sc. V. g. Elck pont. den clepel ende riem kost XII sc. bedraecht tsamen XVI pont V groot. tot welcke wijdinge vande clocke geboden zijn diuersche Peters ende meters die t saemen ingebrocht hebben XIIII pont XIX sc. V groot Naderhant dan beuindende in dese Capelle groote devotie te geschieden, heeft den voorschreuen Baliu met de gemeijnten goed geuonden van sijn heijlicheijt de Paus van Roomen Urbanus den achsten van dien naem te versoecken aggreatie ende consent om dat alle sondaghen ende heijlige daghen inde voorš Capelle soude Misse mogen gecelebreert worden, tot welcken eijnde sij dese Naervolghende brieuen hebben verkreghen.

f° 3 r° Copia

Urbanus. PP. VIII.

Venerabilis frater Solutem et Apostolicam benedictionem. Exponi nobis nuper fecit dilectus filius Albertus de Bossu comes oppidi seu loci de Bossu, Gandauensis seu alterius diocesis, quod ipse in quadam Capella sub inuocatione S^t. Rochi in territario de Sombeke Gandauensis diocesis sacrosanctum Misse sacrificium celebrari posse sommopere desiderat. nobis propterea humiliter supplicari fecit ut oppor-

---

(1) Pannen. « Terme de mécanique : coussinet ».

túnam ad hoc licentiam concedere de benignitate Apostolica dignaremúr. Nos igitúr dictúm Albertúm specialibús faúoribús et gratijs proseqúi volentes et a quibúsúis excommúnicationis, súspensionis et interdicti alijsque Ecclesiasticis sententijs, censúris et penis a júre vel ab homine qúaúis occasione vel caúsa latis, si qúibús qúomodolibet innodatús existit ad effectúm presentiúm dúmtaxat conseqúendúm harúm
v° serie absolúentes et absolútúm fore censentes. húiúsmodi súpplicationibús inclinati. fraternitati túe per presentes committimús et mandamús, út si Capella húiúsmodi porta vie públice adiaceat, et in ea núlla alia porta que ad aliqúam domúm dúcat existat, et qúatenús existat illa omnino claúdatúr, atque ita a priúatis domibús separata existat út per eas ad eam accessús aút prospectús nemini pateat capellam predictam súb prohibitione de mandato felicis recordationis Paúli Pape V^ti^. predecessoris nostri de non celebrando in priúatis oratorijs públicata minime comprehensam declares, Et úbi capax et decenter ornata existat, neqúe aliqúid eorúm qúe ad sacrúm in ea faciendúm necessaria súnt desideretúr ac demúm sine qúorúmcúmque iúriúm Parochialiúm preiúdicio, sacrosanctúm Misse Sacrificiúm húiúsmodi per qúemcúmque Sacerdotem a te approbatúm secúlarem súe de súperiorúm súorúm licentia regúlarem celebrari aúctoritate nostra permittas. non obstantibús constitútionibús et ordinationibús Apostolicis ceterisque contrarijs qúibúscúmqúe. Datúm Romæ apúd S. Mariam Maiorem súb Annúlo Piscatoris die XXI Júnij. M.DCXXXVI. Pontificatús Nostri Anno Decimotertio.

M. A. Maraldús.

f° 4 r° Dese boúenschreúen brieúen ontfanghen hebbende heeft den Baliú de selúe getoont aen sijn Eerweerdicheijt den Bischop van Gent die de selúe geloofde te expedieren ende sijn onder de hant in het ongereet geraeckt, waer door den Baliú genootsaeckt was een seeker contrackt te maecken túschen de Capelle ende de prochie kercke van Waesmúnster.

Dan staet te noteren dat dit contrackt gemaeckt en gesloten wirt in sijn absentie sonder dat den Baliú oft schepenen oft iemant vande ingesetenen der heerelijckheijt van Sombeeck het selúe heeft geaúoieert oft onderteekent waer door naermaels proces is wt gesproten door dien het selúe Contract grootelijcx was in preiúditie ende achterdeel vande Capelle, gelijck in het naerúolgende Contract genoechsaem kan gelesen eñ beúonden worden.

Copia

v° Antoniús Trist bijder Gratie Godts ende des H. Stoels van Roomen Bisschop van Gent Etc.... Alsoo van weghen Baliú ende Schepenen der heerelijckheijt van Sombeke inde prochie van Waesmúnster wesende onder ons patronaet, ons is vertoont geweest, hoe dat sij diúersche poincten ende Art̄en onder ons goetdúncken metten heer Pastoor der voors Prochie hebben geconcipieert ende ghesloten ten eijnde inde Capelle op de voors heerel̄ nieúwelinge opgerecht ter eeren Godts, ende ten aenroepe vanden H. Rochús Confessor soúde moghen geschieden den Goddelijcken dienst der Missen, op conditie ende bespreck articúlatim bijder heer Pastoor geaccordeert ende geteeckent soo hier naer volght.

I°) Alsoo inde heerel̄ van Sombecke geleghen inde Prochie van Waesmúnster ten Lande van Waes opgemaeckt is een nieuwe Capelle, ten aenroepe vanden heijlighen Rochús door d heer Jaqúes Laúreijns
f° 5 r° Baliú der selver heerelijckheijt als Capellemeester neffens andere sijne consorten, te kennen hadden gegeúen dat de voorn Capelle behoorelijcken was voorsien van alle ornamenten tot den Goddelijcken dienst der Missen. Versoeckende dat die soúden mogen worden ghedaen met putae van te besorghen eenen Priester, de Capelle met alle haere toebehoorten te onderhoúden ende alle neersticheijt te doen om daer te hoúden eenen perpetúelen Capelaen residerende

II. Soo ist dat den Eerweerdichsten heere Bisschop van Gendt het selúe heeft geconsenteert midts conditien hier naervolghende, die de verthoonders hebben aenúeert.

iij. Eerst zúllen de versoeckers overleúeren staet van goederen, gronden, boomen, huijsen renten ende emolúmenten de Capelle toebehoorende met belofte van die te doen onderhoúden ende repareren dies noot sijnde.

iiij. Item den Priester sal gehoúden wesen den dienst te doen ende oock te catechiseren op alsulcke úre als het de Pastoor van de Prochie sal goet vinden eñ ordineren, om niet te beletten den dienst ende officie der prochie kercke

v° v. Item den selúen sal oock gehoúden sijn (búijten den tijt van sijn officie in Capelle voornt) den Pastoor ende Prochie kercke te assisteren ende vereeren inden Goddelijcken dienst der Missen, met obligatie oock van biehte te hooren zoo verre hij daer toe beqúaem is, dit alle groote hoochtijden, eerste Sondaeghen van maendt ende onse Lieve Vroúwen daeghen, ende zoo hij voorder versocht wort om

de vesperen te commen assisteren, sal daerñooren van de ghemeente ofte prochie kercke betaelt worden naer het ordineren van mijn Eerweerdichste heere den Bisschop, op alle andere sondaeghen ende heijlichdaeghen sal alleen schúldich wesen te comen assisteren naer dat den voorn Capellaen genoechsaem sal ghedoteert wesen oock alles naer het goodtdúncken van mijn Eerwste heere den Bisschop.

vj. Alle gefondeerde Missen ende andere van officie súllen moghen gedaen worden door den Pastoor oft anderen van hem daer toe gestelt, tot alder tijt dat daer eenen priester sal comen resideren.

vij. Den offer diemen noempt ter stoole, ghescliedende inde Misse, sal toebehooren gheel aen Pastoor vande Prochie.

fo 6 ro viij. Andere Almoessen diemen sal omhaelen met de schaele genoımpt collecte súllen toebehooren de Capelle in twee deelen ende het ander derde aende voors prochie kercke, ende niet min súllen de selñe oock de Capelle raeckende staen ter administratie vanden Pastoor als eerste Capellemeestere sonder welcken de andere Capellemeesters niet en súllen moghen disponeren.

ix. Oock sal den zelñen heere ghehoñden wesen den heere pastoor te assisteren in vúijtñaerden ende begrañenissen midts ghenietende daer vooren recht als eenen Capellaen.

x. Item súllen oock moghen geappliceert worden tot onderhoñden vanden Goddelijcken dienst aldaer inde Capelle de twee deelen vande giften omme te haelen mette schaele gedñerende de Misse oft sermoen gelijck oock súllen moghen gedaen worden alle andere giften ende aelmoessen de Capelle raeckende hoedaenich die sijn.

xj Versoeckende oock Misse te moghen doen op een cleijnen gewijden steen, tot alderstont dat de selñe Capelle bij sijn Eerwste heere gewijt sal wesen.

vo Wij onderschreñen hebben (onder correctie) vañ corroborãe van mijn Eerwste heere onder ons geconsenteert, ende gheaggreert de voorñ Arlen desen XIen September XVIc. sessenderlich ende was onderteeckent Petrús Dñerijnck Pastoor in Waesmúnster, Jan delvaulx. J. B. Coolman pnt. De welcke Arlen aldús geteeckent ende geaccordeert, de voors súpplianten versochten bij ons geapprobeert te worden, ende húnlieden daer af behoorlijck brieñen te verleenen in forma. Wij op alles rijpelijck ghelet ende considererende de goede begherte der súpplianten, om de voorn fundatie te vermeerderen tot eenen beqñamen middele om eenen Priester daer door eerlijck te connen leven tot verñoorderinge van Godts dienst, leeringhe ende saelicheit van onse ondersaeten hebben goet geñonden de voors Arlen te lañderen, ap-

proberen ende corroboreren, gelijck wij doen mits desen, op de naervolghende conditien, te weten, dat het recht van te moghen presenteren eenen beqüamen Priester tot het bedienen derseluer Capelle (om bij ons ofte onse Süccesseürs gheexamineert, gheapprobeert ofte
f° 7 r° ghereiecteert te worden, indien hij niet beqüaem beüonden en wirde) sal competeren aende füudateurs als wanneer de selüe süllen ons bethoont hebben datter een Capelrije aldaer bij hüñ ghefündeert is met beqüaeme middelen ende incomen om eenen Priester eerlijck daer op te moghen onderhoüden en te vooren niet, dit niet teghenstaende dat de selüe Capelle is sorterende onder het begrijp van ons patronaet : te meer in alle swaericheden difficülteijten, ofte debatten die in toecommen tijden soüden moghen rijsen tüsschen den heer Pastoor voorn ende de ande capellemeesters die sijlieder niet en süllen konnen assopieren nochte daeroüer gheheelijck ende üniformelijck onder hüñ accorderen, süllen ghehoüden sijn recoürs te nemen aen ons ofte onse süccesseürs om met volle aüethoriteijt absolütelyck geresolüeert ende te neder geleijt te worden. Ghegeüen tot Gent onder onsen seghel, ende handt teecken van onsen Secretaris den twelefsten September XVI^c zessendertich.

Was onderteeckent

H. Güijart.

v° Naerdemael dat dit contrackt alsoo was gesloten, heeft den voors Baliü met de gemeijnten goet geüonden te procüreren ende besorghen eenen devoten Priester die alle Sondaghen ende H. Daghen en ten minsten twee daghen inde Weeke Misse saüde lesen inde Capelle; tot welcken eijnde sij verkregen hebben heer Willebrordüs Comijs, die met den Baliü en Schepenen is veraccordeert voor de somme van XX pont groot eens alle jaeren te betaelen, beginnende te Bamis (1) int jaer 1636. Alswanneer den Goddelijcken dinst der Misse aldereerst begonst te continüeren, tot welcke betaelinge van XX pont groot den Baliü en Schepene geimploieert hebben de colecten diemen onder de Misse ende andere Goddelijcke dinsten soüde omhaelen met de giften, donatien ende Jaerelijcksche Renten, die den voors Baliü, Schepenen ende sommige vande gemeijnten, ende omliggende plaetsen (die hier van dinst ende geniet sijn hebbende) vrijwillichlijck ende liberaelijck daer toe hebben beset en gegeüen int jaer ons heeren 1651, om den
f° 8 r° dinst Godts te continüeren met last van een Jaerelijcksche Misse tot

(1) Bamis of Baefmis, feestdag van Sint Bavo, wordt gevierd den 1^en October.

hun intentie, die den residerenden Capellaen der voors Capelle van S. Rochus schuldich is Jaerelijckx te celebreren;

Op conditie nochtans waert dat den dinst Godts quame te cesseren en onderblijven oft de Capelle tot een Ruine (dat Godt behoede) dese Renten, giften en donatien wederom souden keeren aen den donateur oft sijne vrinden ende Erfgenaemen gelijck alle andere donatien ende giften gegeuen sijn. Soo hier naer genoechsaem wt de Copijen beuonden kan worden die hier successiuelijck beschreuen staen.

Aluoren van weghen den gront daer de Capelle opgebout staet.

Copia

vº Wij Alexandrine de Gaure, Grauinne Dougiere Van Boussu etc. Doen te weten dat wij tot meerder eere Godts ende der heijlighe kercke, midtsgaders tot behoeue ende gebruijcke van onse supposten de Insetenen van onse heerelijckheijt van Sombeke, hebben bij pure gifte voor nu ende ten eeuwigen daghe gegeuen gelijck wij geuen midts dese seker plaetse geleghen binnen onse voors heerlijckheijt genoemt den Meulenberch groot ontrent XXVᵘᵍ roeden Oostwaerts de hoirs Lauwereijs Volckerix, Suijt aen S heeren straete, West ende Noort d hoirs Jacobs Eeman, omme de selue plaetse te betimmeren met eene Capelle ende rontsomme te beplanten met boomen tot prouffijte vande selue Capelle gelijck onse voors supposten sullen noodich oft geraetsaem vinden. In teecken der waerheijt hebben wij dese onderteeckent en met ons cachet van wapenen beuesticht op onsen huijse ende Casteele van liedekercke. den viijᵉⁿ dach februarij XVIᶜ. achtentwintich.

Was onderteeckent

Alexandrine de gauere.

fº 9 rº Copia

Van weghen den Inslach aende straete

Wij Albert Graue van Boussu Baenderheere van Liedekercken Borchgraue van Sombeke, Heere van Beurrij, Chocq, La Fosse, Eijgendomme ende van Sombeke Etc Doen te weten dat wij ter meerder eere Godts ende der heijlighe kercke hebben gegeuen tot fondatie van eene Sondaechsche ende heijlichdaechsche misse te celebreren inde Capelle gebout binnen onse heerelijckheijt van Sombeke ter eeren Godts ende ten aenroepen van den heijlighen Rochus, seecker straete

ende Inslach geleghen neffens de voorn Capelle op de West sijde streckende voor de landen Gillis Eeman Jacqûes Volckerick, Jan de beleirre ende Jaqûes Laûreijns balliû, sijnde den selûen Inslach lanck vijf en vijftich roeden, breedt op de oost sijde Jegens den gront daer de Capelle op staet (hier te voren gegeûen bij mijne vroûwe moeder drij Roeden weijnich meer ende Jeghens d lant Jaqûes vol-
v° ckerick ten breetsten ses Roeden ende ten Westen Jeghens dlant en leen van Jaqûes Laûreijns balliû ontrent een Roede breedt blijûende de straete ten zûijden van selûen Inslach allomme breet twee Roeden weijnich min, soo datmen loffelijck daer can passeren, Item geûen noch een cleen Inslachken, lanck acht Roeden geleghen op de oost-sijde van Capelle Jeghens den gront Tanneken Volckerick f[a] Loûijs hûijsvrouwe Jan Vercoûteren, tot aenden hoeck vande veltstraete blijûende de straete breedt gelijck vooren is geseijt. Ende dat omme den selûen gront te beûrijden, behûijsen ofte beplanten ten meesten ende beqûaemsten profijte soo onsen balliû en schepenen deser heere-lijckheijt voorseijt sûllen beûinden te behooren, die oock d'Inneeomen sûllen imploieren tot het onderhoût van eene Sondaechsche ende h. daechsche Misse, ende oft gebeûrde dat de voors Capelle qûame tot Rûijne ende dat daer geen Misse gecelebreert en wirde alle Son-daghen en h. daghen, dat tselûe gegeûen goet wederomme keeren sal aenden heere van Sombeke sonder dat t selûe andersints sal moghen geimploieert worden dan totter intentie alsvoren ende onderhoût van selûe Capelle ter distribûtie alleene van balliû en Schepenen der heerelijckheijt van Sombeke voorseijt. Aldûs gedaen op onsen Casteele van Liedekercke. In oorconde is dit geteeckent ende met ons Cachet van wapenen hierop gedrûckt

Was onderteeckent

le Conte de Boûssû

f° 10 r° Copia

hoe de gelande van Sombeeck broûck ende den meûlendijck geco-men sijn aen den dam loopende vande hofstede den binnen acker tot aen den meûlendijck al waer naerderhant gemaeckt is eenen dweersdijck

Ick Joos anderogge als gecommitteert totten ontfangere van meVroûwe la doûagiere van Liedekercke kenne vercocht t hebbene aende gelande van Sombeke broûck ende meûlendijck zeker dam geleijt wt den gront van me Vroûwe voornt gheleghen int beginsel vanden broecke loopende naer den meûlendijck Ende dat op conditie dat de voorn gelanden sûllen betaelen sûijûer ghelt meVroûwe voors daerinne exempt

sijnde. Voor Elcke Roede vijf schellinghen grooten teender mate teene gelde alsoot vanden lantmeter beūonden sal wesen. In kennissen der waerheijt soo hebbe dit onderteeckent. Actūm desen xvij Julij 1586 pnt Joos Smet, Peeter decorte, Jacob Volckerick Joos Van bogaerde ende meer andere

Was onderteeckent

Joos Anderogge

vo Copia

Vande Attestatie vanden Lantmeter

Ick Jacqūes baert, ghesworen landtmetere vanden lande van Waes attestere bij desen dat ick ghemeten hebbe ten versoecke van Mr Joos Anderogge ontfanghere van meVroūwe van Lijdekercke een pertije inden dam tot Sombeke, hanthoūende oost de voorn Mevr. Zūijt den dam, West het Wiel, noort het sheerenstraete. denwelcken ick groot beūonden hebbe den nomber van zeūenthien Roeden en twee voeten. mij toorconden desen XVen Septembre XVcLXXXVIth den selūen dam toebehoorende MeVroūwe van Lidekercke

Was onderteeckent

Jaqūes baert.

fo 11 ro Copia

hoe de gelanden van Sombeke broūck ende meūlendijck allen hūn recht cederen ende geūen aen de Capellerije van Sombeke

Wij onderschreūen Schaūth, Schepenen ende gelande van Sombeeck broeck ende Meūlendijck Cederen aende Capelrije binnen der heerelijckh van Sombecke alle onslieden recht ons competerende Inden dam gelegen binnen der selūer heerel Int broeck gaende naer den meūlendyck beghinnende noort aenden hinnen acker ende t goet vanden heere oost de meerschen van heere van Sombeke voornt, zūijt het eijnde dams toecomende Anna heijndricx voor haeren meersch, West den meersch Gillis Van hecke. Ende dat omme in profijte van capelrije beplant te worden.

Voorts geūen noch den dijck toecomende Sombeeck broeck liggende aen t schoir vande wedūwe Jan de graeūe, zūijt Adriaen vergaūwen
vo west Gilis Rogman ende Adriaen Poppe, ende noort oost Tanneken Volckerick. Omme t proffijt van nū voorts geimploijeert te worden

tot onderhoudt vanden Capellaen. In oorconden hebben dese geteeckent desen ij Octobris xvj^c eenendertich

Was onderteeckent — Adriaen Poppe

Jaqúes Laúreijns — Giliam Van brússel

Joos Smet, Jan heijndricx

Nous soúbsignéz adúoúons en tant que noús toúche le don et transport cy dessús aú proúffit de la Chapelle de Sombeke

25 Septembre 1636

Le conte de Boússú

f° 12 r° Copia

Vande coopinge vanden gronde ende hofstede tegenwoordich de capelrije

Desen XX^en September 1631 soo heeft Jan vnijttensprotte f^s P^rs ende Adriaen Van Vlierberge getroúwt hebbende Cathalijne vnijttensprotte f^a P^rs verúangende Marie Josijne ende Gillis vnijttensprottre alle kinderen P^rs vnijttensprotte geprocrieert bij Josijne van meirre De welcke hebben vercocht aen Gilliam van brússel voor hem ende sijnen commandt, seecker helft van gronde ende hofstede gestaen binnen deser heerel van Sombeke heml verstorúen bij de doot van hemlieden moeder belast sijnde met eene rente van V sch tsiaers in X sch grooten t siaers tot profijte van Ermen deser heerelijckheijt van Sombeke. danof de wederhelft toecompt P^r vnijttensprotte vercooper vader hanthoúende de selúe hofstede oost de straete, zúijt de wedúwe ende hoirs Adriaen vergúcht, West ende noort Jacob de Mare Ende dat omme de somme van vijfendedertich gúldens eens boúen de voors rente ende dachterstellen van drij jaren ende prochie oncosten ende andere lasten súlcx dat hoirs moeten profiteren súyúer gelt, vrij van Erúen, onterúen, ende t gelach op heden verteert tot Xsch g bij den cooper verleijt (1) op dobbel indient vercoocht wordt, In oorconde hebben desen geteeckent ten dage voors

(Margin: Dit is de hofstede daer den capellan in woont) (Margin: v°)

Was onderteeckent

hans Uttersproet

dmerck

Adriaen ⌗ van vlierberghe

mij present
Jaqúes Laúreijns

---

(1) Verleijt van verlegghen — expendere pecunias, betalen.

Desen xvij october 1631 soo heeft Josijne vúijttensprotte geassisteert met Pr haren vader ende Gillis Wttersproet tsamen geaggreert tvoorš contract en dienvolghende geaúethoriseert Pr vúijttersproet tot doen van schúldighe onterffenisse ende elcken van henlieden indt besondere. Tooreonden hebben dese beneffens ons Schepenen onderteeckent

Was onderteeckent

Jaqúes Laúreyns

Adriaen Poppe

Gilliam van brússel

Dmerck

Gillis A Vúyttersproet

Dmerck

Josijne ✝ vúijttersproet

fo 15 ro Comparerende voor Schepenen der heerel van Sombeke Jan vúijttersproet ende Cathelijne sijne suster geassisteert met Adriaen van Vlierberghe haeren man dewelcke procuratie irreúocabel gegeúen hebben aen Pr vúijttersproet meijer oft elcken van henlieden int besúnder omme te doen de onterffenisse oúer haerlieden comparanten van helft vande hofstede inden voorstaende contracte Vermelt den cooper te Erúen halm te schieten (1) warant te beloúen (2) en al te doene dat sij comparanten schúldich sijn te doene

Actum XXII December 1631

Was onderteeckent

Jaqúes Volckerick

Joos Smet

Adriaen Poppe

Adriaen Vincke

Dese betalinge is ten vollen aen mij Gilliam Van brússel goet gedaen wt de gemeijne penningen vande heerel Tooreonden VI 7ber 1632 Jaqúes Laúreijns 1632

Ick Jan vúijttersproet kenne ontfanghen thebben seúen gúldens oúer mijne portie in t contract op dander zijde vermelt scheldende daer mede qúijte Tooreonden

Hans Wttersproet

---

(1) Halmen. Infestucare, Per festucam in possessionem mittere. Ducange, Gloss., Festuca, signum et symbolum traditionis... quam tradebat emptori venditor.

Gilliodts, Cout. Br., II. 428 : « La solennité des anciennes formes de la tradition symbolique fut conservée dans le contexte de tous ces actes portant : « Geven halm ende wederghifte doen » et qui consommait la translation de propriété : « Vuijt de erfven gaen ».

Zie Gilliodts-Van Severen.

(2) Warant. Gilliodts-Van Severen, op. cit., schrijft : Warant behouden taillable. « cum warant behouden taillable ». La vente des maisons, écrit notre auteur, se faisait sous la condition ordinaire de garantie d'éviction, sauf le devoir des tailles, ce qu'exprime la phrase ci-dessus.

v° Ontfaen bij mij Adriaen van vlierberghe seúen gúldens oúer mijne huijsvroúwe portie inden coop op dander sijde vermelt Tooreonden
was onderteeckent Dmerck
mij present
Jaqús Laúreijns Adriaen ⌗ van vlierberghe
1651

Den XII november 1651 Soo heeft P^r. vúyttersproet meijer Ingeúolge sijne procúratie van Jan ende Gillis Wttersproet bijsondere en Cathalijne getroúwt hebbende Adriaen van vlierberghe, wettelijck vúijt erfúen gegaen van vier deelen van vijfúe inde helft vande voors hofstede, bekende van volle cooppenninghen voldaen te wesen, deúr d handen Gilliam van brussel
Actúm ten daghe voors
Was onderteeckent
Jaqúes laúreyns Adriaen poppe
Jan heijndriex Joos smet

Dese betalinge is Gúilliam van brússel goetgedaen in sijne rekeninghe als ontfanger vande settinghe van Jaere 1651 Innegekocht in profijt ende tot onderhoúd vanden Capellaen.

f° 14 r° Wij onderschreúen Gillis wttensproet en Josijne vúijttensproet kennen ontfaen te hebben wtter hant van Gilliam van brússel de somme van twee pondt ses schellinghen en acht groot oúer húnne paert en deel inde hofstede vercocht bij húnlieden Int Jaer eenendertich ende dit onderteeckent
1651
Ende was onderteeckent Dmerck
Gillis A vúijttensproet

Aan Kattelijne Wttensprotte
oock X schellinghen

Dander helft van de voors hofstede nú capelrije is oock gekocht bij Gúilliam van Brússel voor sijnen commandt en daer naer oúergetransporteert aen dheer Jaqúes Laúreijns Ballin. Waer van het contract en Erffenis brief gebleúen is in handen van Gúilliam van Brússelen en eerst cúnnen becomen int Jaer 1657 dienvolghende hier naer heb moeten copieren folio 125

vº Cauelinge tússchen de
Wedúwe ende hoirs Joos eeman
vande hofstede ende lande
op Sombeecke

Cauel A. geuallen op de Wᵉ. Joos eeman

Sal hebben inden húijse de Camer ten oosten metten solder tot op den stijlen staende oúer wedersijden thalffuen de schoúwe ende den gront vooren tot aende straete de Oostzijde rechtgetrocken tot op seecker baecken staende op eenen grooten haechstrúijck achter den húijse op den selúen stijl recht af getrocken op een baecke oock op heden gestelt en soo vierant moet gegraúen worden Jegens den acker met de frúijtboomen daerop staen

De Camer voors sal volgen thoúenste eijnde inden acker totter rechter helft

Desen cauel sal geúen in last van renten V sch grooten tsiaers aende kercke van Thielroode ende ij sch vj grooten tsiaers wesende dhelft van rente tot profijt van 't gúlde van Waesmúnster dewelcke oock gelost en gequeten is

Noteert dat dese rente van V sch grooten tsiaers aen de kercke van Thilroode gelost is bij Jan Wauman capelmeester den 24 Junij 1642 volgens qúitantie staende op den dors (1) van chatere getekent bij Joos verlaeckt kerkmeester

fº 15 rº Desen cauel. B. is geúallen op de kinderen Joos eeman

Cauel. B. sal hebben tresterende deel van húijse wesende dwestzijnde als keúcken vloer en cleijn camerken met den gront oúer weder sijden soo t selúe hierúoren is geseijt

Item t neersten eijnde inden acker totter helft op conditie dat dese helft van húijse vermach water te halen inden pút op t boúenste eijnde vanden ackere geleghen lijdende alleenelijck t boúenste eijnde een schadeloose lije, elck met de frúijtboomen op elckx Cauel staende, op last van te betalen de rente van V sch grooten t siaers aende kercke van Waesmúnster ende twee sch vj groot t siaers aende gúlde van onse Lieúe Vroúwe binnen Waesmúnster tsaemen xij sch vj grooten t siaers

vº Aldús verdeelt bij Balliú ende Schepenen der heerel. van Sombeecke oúer de Wedúwe ende Passchier de bock, Andries verlent Voochden

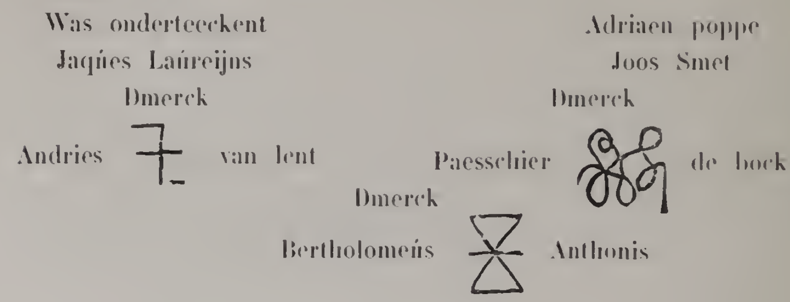
(1) Dors — dorsum, dos. Chatere = charte.

vande weesen van Joos eeman eń bartholomeús Anthonis getrouwt hebbende de dochter Joosijne. Op last vande Rente effen te stellen tot kerssauont 1629 van dan voorts is elck schuldich te dooghen de lasten soo op elcx caúel genoteert is In oorconden is dese geteeckent desen ij meert 1630

Was onderteeckent
Jaqúes Laúreijns
Dmerck
Andries van lent

Adriaen poppe
Joos Smet
Dmerck
Paesschier de bock

Dmerck
Bertholomeús Anthonis

f° 16 r° Copia

Van een stúck land! gekocht
tot profijte vande Capelrije

heden desen sesten Janúwarij 1641 sijn vergadert geweest ten húijse Marijn de daúwe Taúernier int schaeckbert binnen Sombeke wesende de Prochie van Waesmúnster eenen Laúreijs wiebel Meijer der heerelijckheijt ter eender zijde ende Jan de belerre ter ander, alwaer den voorñ wiebel wel ende deúchdelijck verkocht heeft bij forme van Instellinge aenden voorn belerre een stuck landts groot ontrent een half búnder wesende leen daer den kooper mede te vreden is belast met vijftien stúijvers t siaers aen onse Lieúe Vroúwe Capelle tot Waesmúnster die den cooper tsijnen laste neempt. handtoúende oost
v° Joos de Maere ende de weesen Jan de Graúe. Suijt ende Noordt Jaqúes Laúreijns Balliú Noordt thúijs van Capelle van Sombeeck ende de voorn kinderen Jan de Graúe ende dat voor de somme van twee en twintich ponden drij schellinghen en vier grooten eens te betaelen ten daghe van de onterfenisse. midts dien moet den cooper aftrecken de somme van twintich schelling grooten oúer dúbbel gelage dat verteert is ten húijse van Gillis van voethem binnen Sombeeck op minderinghe van voorn somme den cooper compt int gebrúijck ten daghe van onterfenisse soo gestaen ende gelegen is. den cooper heeft verleijt int gelage de somme van XXII sch op conditie int verhoocht oft gekalengiert (1) wort sal hebben dobbel dit gedaen ter presentie

(1) Calengieren — opeischen, vorderen, reclameeren; een door een ander gedanen koop op zich zelven terugbrengen.

van Mr Serñaes van Rijssel Peeter Steúrm Adriaen de Graûe ende meer andere

was onderteeckent Jan de beleere fs Joos

Dnerck ✠ Laúreys Wiebel

fo 17 ro Inde merge staet aldús

Den 26 Januarij 1641 is gecompareert voor schepenen der heerlijckheijt van Sombeec Oliñier Eeman fs Joos dewelcke procúratie Irreñocabel gegeñen heeft aen Laúreys wiebel sijnen swager om te vcoopen het leengoet In desen contracte midtsgaders te doen de noodige ontertffenisse den cooper te erfñen ende te doen al off hij daer present ende voor ooghen ware

In ooreonden is desen geteeckent

Was onderteeckent

Adriaen Poppe
1641
Gilliam van brússel

Traditie gedaen bij Laúreijs wiebel vanden lande Inden contracte vermelt, dit wt crachte van voors aúcthorisatie van Oliñier eeman ende oock van Marie eemans sijne hijúsvrō ten desen put oock doende de traditie beneffens den voorn Laúreijs haeren man voor soo veel tselûe haer soúde mogen aengaen desen iiij feb. 1641

vo Den Balliú verclaert last thebbene van weghen den heere om dese te vnaderen vsoecken den Eedt van cooper ende vcooper

Depost in desen is geerft Dheer Jaqúes Laúreijns bij consente vande vcoopers en coopers. daer inne geerft ten voorn daghe ter manisse vanden meijer daer toe geaúctoriseert ende wijsdomme van schepenen welcken Laúreijns t voorn landt geeft tot onderhoúdt van Capellaen op cortinghe van sijne losrente van ij pont X sch grooten t siaers gegeñen tot onderhoúdt van selñen op conditie van retoúr indien de capelrije onderbleef ende dat inde Capelle den Goddelijcken Roomschen dienst niet en wirde gecelebreert Tooreonden iiij februarij 1641

Was onderteeckent Adriaen poppe
Gilliam van brússel
Adriaen Vincke

fo 18 ro Ontfaen bij mij Oliñier Eeman de somme van acht ponden thien schellinghen gr oñer mijn deel inde voorn coopmanschap geeort twelf schellinghen eenen grooten oñer d helft vanden vertiercoop ende

d helft van onterfenisse scheldende midts desen de coopers qüijte in oorconden hebben dese geteeckent desen Elfsten febrúa 1641. Was onderteeckent

Dmerck + Olüier
Eeman

Ontfaen bij mij onders wtter handt vanden Balliü van Sombeeck Jaqües Laüreyns de somme van twelf ponden xiiij sch iiij grooten oüer den coop ende volle betalinghe van desen coop midtsdesen qüijtschelt doende Tooreonden Feb 1641

Was onderteeckent

Dmerck ✠ Laüreys Wiebel

v° Het gelach is mij voldaen van Jaqües Laüreijns Balliü tot twee en twintich schellinghen mij Tooreonden

Was onderteeckent Jan de belerre f^s Joos

Dit voors contrackt is geregistreert op den Register f° verso 54 bladt 1641

Ende is den selüen Acker naerderhandt beplant met 400 eijeken plantsoenen

f° 19 r° Alsoo folio io wat is vergeten hebbe dit hier bijgeüoecht soo hier volght

Ick onderteeckent kenne ontfaen thebbene wtter handt van Joos Smet als schoüt van Sombeeck broeck de somme van vier ponden ses schellinghen grooten oüer de betalinghe van coop van dam volgende den contracte beloopende tsamen zeüenthien Roeden en twee voeten volgende d Attestatie van Landtmeter bekennende mij danoff voldaen Tooreonden mijnen desen iiij October 1586

Was onderteeckent Joos Anderogghe

v° Alsoo wij Schout Schepenen ende gelanden van Sombeeck broeck, midtsgaders Schout Schepenen ende gelanden vanden Meulendijck geschoten hebben een geschot (1) op den selüen broück behandel ende gheordoneert op de selüe gronden die deür den gekochten dam deür weghen, alüolghende dordonantie vanden broücke op elck ghemet twee schellinghen elff groot die te betalen van stonden aene ofte te vhaelen op de eerste ontblootinghe (2) vanden Jaere zeüen en tachen-

(1) Gheschoten een geschot = eene belasting slaan. — Geschot. « Le sens du mot est proprement celui de Part. Contribution à payer dans une taille d'après une répartition fixe ». Gilliodts-Van Severen.

(2) De eerste ontblootinghe = Wat eerst afgemaeid wordt.

tich met behoorl executie ende vercoopinghe vanden garsse ende ontblootinghe ten tweeschatte (1). Actum aldus geordoneert bij schepenen ende mij als Greffier, wt laste onderteeckent desen XXVI noñember 1586

Was onderteeckent Joos De Grañe
1586

Soluit voor deeen VIII groot.

fo 20 ro Ontfaen bij mij Jan de Grañe vütter handt van Joos Smet als schout van meulendijck de somme van drij endertich schellinghen vier grooten ende dat van twee jaeren deurrijdens met waghen en peerden eñ de beesten vanden damme en dat vanden Jare vijfüe ende ses en tachentich waer van ick mij kenne vernoñcht ende wel betaelt mij Tooreonden ende geteeckent desen xxii April 1587

Was anderteeckent Jan de Grañe

vo Andere incomen ende gifte van particüliere persoonen tot volcomen en onderhoüt vande selüe Capelrije op conditie Expres In geñalle de Capelle qüame tot rüine ende dat den dienst daerinne niet en conste worden gecelebreert dat sal comen de begifte goederen opden donateür ofte hünne hoors bij Retoür.

nota dat dese straete absolütelijck is gegeüen aen de capellerije soot bij contracte blijckt hier voren fo 9

Eerst de straete liggende neffens de Capelle verscheijnst van Mevrouwe van Sombeeck voor den scheijns van Jaerel diemen sal laten behüijsen ofte wel vscheynsen om te behüijsen met hüijsen van neringhe waer van profijt can getrocken worden.

fo 21 ro Jaqües Laüreijns Balliü deser heerel ende Marie heijnderickx geñen twee ponden X sch tsiaers tot onderhoüt vande selüe Capelrije lossel̄ den penninck xvj ende oock op last van Jaer̄el t sanderdaechs naer den dach en vieringhe van S. Rochüs gedaen te worden inde selüe Capelle eene Misse ontrent den X üren ter lañenisse ende memorie var hünlieden ziele ende de gene van hünne vrienden te croiseren metten beginsel ende Inneganck van j Messe dier inde selüe Capelle

---

(1) Tweeschatte wordt ook twijscat geschreven.

« Twijscat est purement et simplement synonyme de Twivoude... »; en tweevoude beteekent au double. Gilliodts-Van Severen.

De zinsnede « met behoorl executie ende vercoopinghe vanden garsse ende ontblootinghe ten tweeschatte » verstaan wij zoo : wie het « gheschoten geschot » niet op tijd betaalt zal « behoorl geexecuteert » worden, zijn « garsse ende ontblootinghe » verkocht en tot straf van zijne nalatigheid « ten tweeschatte », tweemaal, de belasting schuldig zijn.

gedaen sal worden In oorconden hebben dese geteeckent XXV Aúgusti 1631 beset te doene metten eersten

Was onderteekent Jaqúes Laúreijns
Marie heyndricx

Noteert dat dese Rente is gelost ende geimploieert soo hier volght

v° Eerst X sch tsiaers sijn geimploieert int opmaecken van het húijs aende Capelle daer teghenwoordich in woont Joos borgelioen kúijper

Item XX sch tsiaers sijn geimploieert int koopen van eenen acker (nú teghenwoordich beplant met tronck eijcken) blijckende bij contrackt hier voren f° vso 17

Item XX sch tsiaers is bewesen ende staet Jaerel te outfanghen van het húijs daer teghenwoordich is in woonende Laúwereijs wiebel

f° 22 r° Jan heijndricx ende Elisabeth van hecke gheúen tot fondatie vande selúe Capelrije eene rente van twee pouden grooten tsiaers losselijck den penninck xvj de brieúen te leúeren ten contentemente van schepenen op last van een Misse Jaerelijcx eeuwel ende Erffel voor henlieden oft vrienden dies noot hebbende ende op conditie Ingeúalle de voors Capelle qúaeme te verúallen tot rúine ende dat aldaer niet en conste gecelebreert worden den dienst Godts naer dintentie van stoel van Roomen. dat t capitael der voorschreúen Rente sal keeren aen donateúr sijne hoors ofte naercommelingen Tooreonden heeft desen geteeckent i Septemb 1631

Was onderteeckent

Jan heijndricx
1631

f° 23 r° Adriaen Poppe ende Joanne peirtsmans sijne húijsvroúwe geúen X sch grooten t siaers Rente losselijck den penninck XVI tot fondatie van voors Capelrije ende op laste van Inde selúe Capelle eeúwelijck ende erffelijck Jaerelijckx gedaen te worden ter laefenisse vander zielen ende degene van húnne vriuden een Misse. In oorconden heeft dese geteeckent lesten Aúgústi 1631

ingaende als voren

was onderteeckent

Adriaen Poppe

Dese boúenschreúen Rente is geqúeten ende geimploieert int qúijten en afleggen van een rente van V sch tsiaers tot profijte vant gúlde van Waesmúnster staende beset op t húijs toecomende de Capelle daer teghenwoordich is in wooneude Engel varewijck nú Joos de wilde.

v° dander V sch grooten tsiaers sijn geimploieert om afteleggheu een rente van V sch grooten tsiaers tot profijte van kerke van tilroo en tot last van thúijs daerin woont Joos de Wilde

f° 24 r° Júffroúw Anna Camereno wedúwe van wijlen Jan de Graúe in sijnen leńen Balliú geeft eene Rente van V sch grooten tsiaers tot laste van Jan de graúe fs Franchois tot welcken effecte den Rentebrief oúergeleńert heeft in handen van Schepenen op last van Jaerel eene zielmisse voor de ziele van haer ende haeren oúerledenen man ———
V sch grooten

was onderteeckent

Anna Camareno

Noteert dat den Rentenbrief van dese rente van V sch t siaers staet gecopieert f° 41 ende is beset op eene hofstede ende lande binnen de prochie van Tilroode inde moorterstraet toecomende dhoirs van wijlen Adriaen Verhaeghen ende Maria van dúijsen lest betaelt hebbende Jan de graúe fs Francois als getroút hebbende de voorñ Maria wedúwe vanden voorn verhaeghen

f° 25 r° Gúiliam Van brússel ende Josijne de Graúe sijne húijsvroúwe geúen vj sch viij grooten t siaers losselijcke rente den penninck xvje die hij bewijst ende effecteert op sijnen gronde ende hofstede aenden driesch op laste van eene zielmisse Jaerel In oorconden heeft dese geteeckent
— vj sch viij g

Was onderteeckent

Gúilliam van brússel

Dese boúenschreńen Rente met de Rente van Joos Smet hier achter f° 28 (met noch een rente) van V sch grooten tsiaers gecomen van Joos verbeúrst sijn tsamen gequeten en aengeleijt tot laste vande heerelijcbheijt van Sombeke met tbeúersche volgens d'obligatie

f° 26 r° Jan Waúman ende Magdaleene de belierre geúen tot fondatie vañ Capelrije vijf sch grooten t siaers innegaende als voren eñ oock op last van een erffelijck Jaergetijde voor de ziele van heml, oúders oft vrienden noot hebbende In oorconden heeft dese geteeckent XXV September 1631 beset te doene

Was onderteeckent

Jan Waúman fs Jans

1631

f° 27 r° Merten búijs ende Amelberghe de beleirre geúen tot fondatie van Capelrije ses schellinghen acht grooten tsiaers op laste van Jarelijckx eene Misse voor henlieden ende vrienden zielen noot hebbende beset te doene metten eersten oft lossinghe den penninck xvje.

Tooreonden 26 September 1631 ick segge ses schellinghen viij grooten t siaers

Was onderteeckent Marten Búijs

mij present Jaqúes Laúreijns 17.

Dese rente is gesmolten in doncosten van het proces tuschen die van Waesmunster ende de Capellerije van Sombeke (duelck is geaccordeert tot faṅenr vande Capellerije) dien volgende schuldich is doncosten te gelden deweleke volgens daete costen bedraghen ter somme van lxviij tt x sch parasijs

f° 28 r° Joos Smet ende Cathelijne de Graṅe sijne huijsvroṅwe geṅen tot fondatie vande Capelrije acht schellinghen grooten tsiaers lossel den penninck xvj beset te doene ten contentemente, op last van eene zielmisse eenwel ende erffelijck Jaerel oṅer henlieden vrienden ende Maghen dies noot hebbende en op conditie van Retoer aenden Donateṅr sijne hoirs ende naercommers Indien de Capelle qṅaeme tot Rṅijne en dat daer den Dienst Godts niet en conste geeelebreert worden.

In oorconden heeft desen geteeckent 21 September 1631

Was onderteeckent

Joos Smet

mij present Jaqṅes Laṅreijs

Dese boṅeñs Rente is geqṅeten en aengeleijt volgens de boṅens notitie f° 25

f° 29 r° Elisabeth Vollekerick wedṅwe van wijlen Lowies Volekerick heeft geiont ende gegeṅen de Capelrije van Sombeke een pont grooten tsiaers losselijck den penninck xvj[e] ingaende metten dach dat den heijlighen dienst der missen Sondachs ende heijlich dach sal gedaen worden eeṅwelijck ende Erffelijck ghedṅrende behoṅdens dat daer voren sal ghedaen worden een Misse Jaerel tot laeffenisse haerder zielen ende van hṅn oṅders ende vrienden die t selṅe soṅde moghen van doen hebben soo is dese bij haer onderteeckent ende bij soo verre de selṅe fondatie en Capelrije niet en sṅccedeerde tot effect soo is de ghifte nṅl ende te niet ende blijft ten profijte vanden donateṅr. Depost is bijde voorn wedṅwe begeert ende versocht dat zij ten desen sal voldoenne met bewijsen ende ende assignatien oft ander cessie van obligatie oft ander actien deṅchdelijck ende onbetaelt zijnde dwelck alsoo is geaccordeert

Was onderteeckent

Elisabeth Volckerick

mij present als getṅijghen Jan de Rop

1631

v° hier Jeghens is gegeṅen ende vtransporteert bij Peeter ende Franchoijs volckerick een ghelijcke rente van XX sch grooten tsiaers tot laste Gillis de leijndecker beset op sijne hofstede op Sombeke vol-

ghens den transport staende op den brief in date XX December 1649 den Rentenbrief staende gecopieert f° 45

mij present Jaqúes Laúreijns

f° 30 r° Jaqúes vincke Jongman geeft tot fondatie vande voōrs Capelrije eene Rente van thien schellinghen grooten t siaers losrente den penninck xvi^e die gelt Jan fobe (....?)
obligatie ende is schúldich te doene beset op last van Jārēl een zielmisse eeúwelijck ende erfel tsijnder zielen oúders ende vrienden dies noot hebbende In oorconden heeft dese geteeckent lesten Aúgústi 1631 op conditie van Retoúr

Was onderteeckent

Jaqúes Viencke

Noteert dat dese rente gesmolten is in d oncosten te betaelen. volghens d eerste Rekeninghe van dheer Jaqúes Laureijns gedaen int Jaer XVIe vijf en dertich

f° 31 r° Jan Vastenant f^s heijndrx̄ geeft vijf schellinghen grooten tsiaers losrente den penninck XVIe die hij affecteert op sijne hofstede oost de broúck straet zúijt ghijsbrecht herman west dhoirs Jaecqúes de Corte noort sheeren straete. op last oock van eene sielmisse voor hem ende sijne vrienden zielen dies noot hebbende Jaerel eeúwelijck ende erffēl Actúm 3 September 1631

Was onderteeckent

mij present — Dit is Y tmerck
Jaqúes Laúreijns — van Jan Vastenant

f° 32 r° Jan van hecke f^s Lieuens geeft ses schellinghen acht grooten tsiaers lossēl den penninck XVI op last van een zielmisse voor hem ende sijne vrienden zielen dies noot hebbende Jaerēl en eeúwel en dat op de conditie als alle de voorgaen ghiften. mij Tooreonden desen XX September 1631

Was onderteeckent

Jan van hecke

mij present Coolman

1631

Dese rente is gelost en aengeleijt tot laste van Jan caeldries met noch twee andere renten maeckende tsamen een pont tsiaers volgens dobligatie staende f° 134

f° 33 r° Elisabeth vanden Velde wedúwe Adriaen v̄eaúteren geúen tot fondatie vande Capelrije vier ponden grooten eens ende dat op laste van eene zielmisse Jaerēl voor haer ende haeren oúerleden Man te doen bijden

Capellaen Inde selûe Capelle ofte vrienden dies noot hebbende. Die sij bewijst op Gillis van goethem ter goeder rekeninghe van vj t xvii sch vii grooten die hij schúldich is oûer leûeringhe van bier volghens de Rekeninghe van date 8 meert 1631 bij hem onderteeckent staende inden hantboeck vande geûerighe. Actúm 24 September 1631

Was onderteeckent mij present Jan heijndricx

Inde presentie van mijne moeder soo heb ick dit met haeren wille onderteeckent Gillis Vercaûteren 1631

Jaqûes Laûreijns 1631

Nota

Dbewijs is onderbleûen ende blijft tot laste vande geûerighe

Dese boûens rente is gelost en aengeleijt tot het maecken van t nieûw hûys neffens de Capelle daer teghenwoordich in woont Gillis de velder

f° 34 r° Paûwels van Cleempûtte f^s Andries geeft vijf schellinghen grooten t siaers losrente den penninck XVIe tot fondatie als boûen ende op laste van eene Misse Jarel voor hem ende sijne vrienden dies noot hebbende gedaen te worden inde selûe Capelle op conditie indien de Capelle compt tot Rûijne sal de gifte keeren aenden geûer sijne hoirs ofte naercommers. de Rente te bekennen ofte lossen ten contentemente vanden Capelaen In oorconden desen 24 September 1631

Was onderteeckent

mij pn̄t Jan heijndricx 1631

Bij mij Paûwels Van cleempûtte

Adriaen poppe 1631

Dese rente is gelost en aengeleijt tot laste van Jan caeldries met noch twee andere renten maeckende tsaemen een pont tsiaers volgens dobligatie staende f°. 134

f° 35 r° Adriaen vincke ende Johanne laûreijns geûen tot fondatie vande Capelrije van Sombeek vijf schellinghen tsiaers losrente den penninck XVIe te besetten ten contentemente dat op last van eene Misse eeûwel ende Erffel gedaen te worden voor hûnl ende die zielen van hûnne oûders eñ vrienden noot hebbēn. In oorconden heeft dese geteeckent 27 September 1631

Was onderteeckent

mij pn̄t Jaqûes Laûreijns

Adriaen vincke

Johanna laûreijns heeft pertieûlier beset V sch grooten tsiaers lossel den penninck XVIe en getransporteert eenen Sater en die geaûgmenteert tot X sch tsiaers tot laste beset op een hofstede toecomende in

proprieteijt heer Nicolaus De Flowijn Capellaen van Sombeke daer teghenwoordich in woont pauwels de corte volgens den renten brief met den transport in date 1667

v° Philips vincke geue tot fondatie vande Capelrije twee ponden grooten eens In oorconden hebbe dit geteeckent

Ende was onderteeckent

Philips vincke

dese is oock gesmolten volgens de eerste rekeninghe int maecken van een huijs

f° 36 r° Jaqúes volckerick met Amelberghe Smet geuen tot fondatie vande Capelrije Acht schellinghen grooten tsiaers losrente den penninck xvi[e] op last van eeúwel ende erffel gedaen te worden eene misse voor heml ziele ende de gene van húnne ouders ende vrienden dies noot hebbende. In oorconden heeft dese geteeckent 27 September 1631

Was onderteeckent

Bij mij Jaqúes Volckerick
1631

Noteert Dat dese Rente van Jaqúes volckerick met de naervolgende Rente van Jan volckerick sijnen vader tsamen gelost sijn ende daer voren gegeuen ende vtransporteert bij den voorn Jaqúes volckerick eenen Rentenbrief van XX schellinghen grooten tsiaers tot laste van Adriaen verberckmoes beset op soiffesante gronden van erúen volgens den brief. — Voorders heeft den voorn verberckmoes sijne Rente wederom geqúeten ende afgeleijt op den 8 April 1650 ende de penninghen aengeleijt tot laste van merten vande velde op den XX April 1650 volgens zijne obligatie

v° Den 10 Januwarij 1652 heeft merten vande velde sijne obligatie gelost met de croisen naer rate van tijde en sijn de princepale penninghen aengeleijt met noch het capitael van eene Rente van XX sch grooten tsiaers gelost bij die vant beuersche in Waesmúnster volgens dobligatie hier naer f° 49 die daer mede geeasseert is. ende zijn de princepaele penninghen tsamen aengeleijt tot laste van Peeter heijndricx ende Anna deijaert conforme den rentenbrief staende hier naer f° 123 desen rentenbrief is wederom gelost en aengeleijt met andere renten tot laste van d Parochien van Schellebelle en Wanzeele

f° 37 r° Jan volckerick met Janneken Abbeels geuen tot fondatie van Capelrije thien schellin grooten t siaers losrente den penninck XVe op last van eeúwel ende erffel gedaen te worden een Misse voor henl zielen

ende de gene van húnne oúders ende vrienden dies noot hebbende Ingäen alsvooren In oorconden 27 September 1631

Was onderteeckent

Jan volckerick
1631

Dese rente is gelost met de voorgaende van Jaqúes volleeriek

f° 38 r° Joos van schoote ende Amelberghe van hecke sijne húijsvroúwe ende Elisabeth vellemans weduwe geúen tot fondatie vande Capelrije ses schellinghen acht grooten tsiaers losrente den penninck sesthiene op last van eeúwel ende erffel gedaen te worden thaerder zielen laúenisse eene Misse ende de gene van húnne vrienden noot hebben In oorconden hebben dese geteeckent 27 September 1631

Was onderteeckent D merk

Elisabeth vellemans

Joos van schoot 1631

Noteert

Dhelft van dese VI sch VIII grooten tsiaers is bijde hoirs van Elisabeth vellemans gelost aen mij onders tot II t capitaels ende VIII sch IIII g van tloop desen III februarij 1641 ende gerekent

was onderteeckent

Jaqúes laúreijns

Ende blijft de resterende III sch IIII grooten tsiaers tot laste van Joos van schoot, die noch jarel betaelt wort

f° 39 r° Peeter Roels getroúdt hebbende Cathelijne Ingels heeft gegeúen tot fondatie van een Sondaechsche Misse inde voors Capelle ses schellinghen acht grooten tsiaers losrente den penninghe XVIe. deerste Jaer te verschijnen alderheijlighen 1638 die hij bewijst ende beset op ontrent een búnder landts leen oost daeraen ende noort Jaqúes Laúreijns zúijt de straete west den visvijúer en walbeke. op last van eene Misse Jarelijckx tsijnder Intentie desen XVIII october 1636 In oorconden heeft dese geteeckent

Ende was onderteeckent

mij pnt Adriaen poppe Peeter Roels
1636 Gilliam van Brússel

Noteert dat dese Rente gelost is bij Peeter Roels In handen van heer Nicolaús de Floúwijn Capellaen der Capelle van S Rochús ende het selúe geldt geimploieert int [coopen van eene Rente van XX sch grooten tsiaers tot laste van t beúersche in waesmunster desen 21

december 1649 volgens den brief staende f° 49] (1) maecken van een nieúw húijs neffens de Capelle daer in woont Jan rooman

f° 40 r° Jan debbaut f^s Jans geeft tot onderhoút van vōōrs dienst vijf schellinghen grooten Jarel sijn leefdaghe ende húijsvroúwe gedúerende op last van eene Misse Jarel t heúrlieder Intentie deerste te vschijnen Alderheijlighen 1656 Tooreonden

Was geteeckent D merck Jan Debbaút

Dese voors gifte cesseert door de doodt vande voors geúers die maer acht daghen naer malcander sijn gestorúen int Jaer 1651

Een Rente van twee stoopen olie in specie Jaerl

Copije waar van het princepael Instrúment is berústende onder Adriaen volckerick die naerderhandt den selúen smoút meúlen heeft gekocht

Wij onderschreúen hoirs van wijlent Adriaen heijndricx vtransporteren ende cederen aen ende in profijte van Joos bogaert f^s Gillis

v° alsúlcken recht ende actie van windt ende berch tot stellen van eenen smoút meúlen als gelegen op de heijde van waesmúnster genaempt den Prieelberch gelegen inde goederen Seger búrm noort aenden herwech ende dat op laste van daer voren te betaelen aende Capelle van Sombeke twee stoopen olie Jaerel gelijck daeroúer bij de cedenten betaelt is ende s graúen Rente aenden Coninck, boúen dien noch aende selúe Capelle súlcken coúrtoisie alst heml gelieúen sal stellende t selúe tsijnder discretie. In oorconden hebbe dese geteeckent elck voor soo vele alst ons raeckt. Tooreonden XVII Julij 1639

Was onderteeckent B. Coolman

Jaqúes Laúreijns R. Geldolf

Jan heijndricx ende Catharina heijndricx

húijsvrauwe Reijnier gheldolf

f° 41 r° Copie van eenen Rentenbrief van V sch tsiaers

Wij Simon de boe Meijere ende wettelijcke maendere mijns ghedúchts heere Graúe van Vlaenderen binnen de vierschaere van Thilroo Cornelis eúenackere, Jan vanden maertere, Jan daelman, Gillis mast, schepenen inde vōōrš vierschaere in dien tijde. maecken cont ende kennelijck allen den genen die desen wettelijcken saerter súllen sien oft hooren lesen dat voor ons comende is in wette in pp̄n psōōne Jan Raes diemen heet de wilde, vkende verlude aldaer dat hij vijt-

(1) Wat tusschen haakjes staat is in het handschrift doorgehaald.

gegeŭen heeft Gillis staes f^s Jans t vierendeel van eender stede behŭijst alsoo sij gestaen ende gelegen is met eene Ackere daer bij gheleghen inde prochie van Thilroo onder den Graŭe. De hanthoŭen vander stede oostwaerts Jan de brŭijne zŭijtwaert Gillis staes, Westwaert de horije vanden hŭghe bramen, noortwaert tsheeren strate de hanthoŭen vanden Ackere, oost Jan de brŭijne zŭijtwaert beatrix raes ende Jan de brŭne westwaert de horije van hŭghe bramen noortwaert simon de raŭen, den Acker met onder (1) halŭen
v° vate eŭenen (2) en een maete roge Jaerelijckx belast sijnde ende erfelijck vijtgaende. Ende dat om twee schilde (3) ende eenen halŭen XXIIII gl voor elcken scilt vlaemscher mŭnter eeŭwelijcker ende erfelijcker renten. Ende voort soo is noch toepandt een stŭck lants groot sijnde CC roeden en een half lŭttel min oft meer, oostwaert Jan de brŭne, zŭijtwaert siman de raŭen, westwaert de horije van hŭghe bramen, noortwaert tsheerenstrate tvierendeel vanden hŭijs metten acker daer bij gheleghen tsamen groot sijnde VII^c roeden lŭttel min oft meer, ende dese voors rente valt te betaelene ten naesten kerss. Anno LXX ende alsoo achtervolghende van Jare te Jare ende vanden termijne te tmine (4) eeŭwelijck ende erfelijck ghedŭrende. Ende de voors Jan raes heeft hem onthŭijt ende onterft vanden voors stede ende vanden voors lande / ende de voors Gillis staes heeft de voors stede ende den Ackere wettelijcken ontf bij maninghen van mij Meijer ende bij wijsdomme van ons schepenen boŭen ghenoemt naer recht, wet, costŭme ende ŭsagie vanden voors vierscare. ende waert bij alsoo dat den voors Jan raes oft sijnder horijen oft naercommers oft vanden ghenen die den voors onderpant hoŭden oft
f° 42 r° besitten sŭllen soo mach Jan raes voors oft sijn horije oft naercommers oft de gene die de voors rente toebehooren sal, zijn handen slaen aen den voors onderpant ende aen alle de hofstede gheheel naer recht, wet, costŭme ende ŭsagie vander voors vierscare. ende

(1) Onder geschreven voor ander.

(2) Vate « Mesure de capacité, pour les grains. La valeur s'en trouve dûment spécifiée dans le texte qui suit : « Een en twintich hondert zessen dertich vaten en half ruwen *euene;* wesende elck vat sestien duymen wijt, een derde van een duim min; ende acht duijmen, een vierendeel duijms min, dyepe; makende de drije vaten een hoet; vijtbrenghende de voors. 2136 1/2 vaten, zeven hondert twaelfe ende een zeste deel hoets... » (Dénombrement de 1642 de l'épier de Rupelmonde) III. 273 ». Gilliodts-Van Severen.
eŭenen, effen, beteekent æqualis, gelijk.

(3) Schilde of scild = gouden muntstuk.

(4) tmine = termine.

alle dese saecken sijn aldús voor ons leden bij consente van ptijen aen beede sijden. ende om dat alle dese saecken soúden blijúen vast goet ende van weerden ende wel ghehoúden nú ende te eeúwelijcken daghen ende oock úijt beijde neersten versoecke van ptijen aen beede zijden. Soo hebben wij meijere ende schepenen boúen genoemt desen wettelijcken saertere bezeghelt elck onser met sijnen ppen (1) zeghele vijt hanghende in kennisse van ooreonscepe der waerheijt. Dit was gedaen int Jaer ons heeren alsmen screef dúsentich vierhondert ende neghene en tsestich den vijúentwintichsten dach in Janúario.

Op den dors van desen Saertere stont aldús

Comparerende voor ons onderschreúen Schepenen der heerlijckheijt van Sombeeck Joffroúw Anna Camereno wedúwe van wijlen Jan de
vo Graúe sittende ten selúen sterfhúijse in commeren ende bate. (2) dewelcke heeft úijt liberaele ionste gegeúen aen Capelrije te fonderen binnen de heerlijckheijt van Sombeeck de rente van vijf schellinghen grooten vlaems int witte vmelt, dat op last van eene ziel misse eeúwelijck ende erfelijck Jarelijckx inde Capelle van Sombeek te doene ter laefenisse vanden comparanten ziele ende van haeren oúerleden man oft vrienden dies noot hebbende, maeckende bij dien den gene die den dienst sal volcomen van dese rente machtich ende haere compararante onmachtich In ooreonden heeft sij dese beneffens ons Schepenen onderteeckent den eersten febrúarij 1632

was onderteeckent

Jaqúes Laúreijns — Anna Camareno

1632 — Adriaen poppe

Giliam van brússel

Copia

fo 43 ro Wij Jaqúes laúreijns Baillú ende wettelijck maenheere van hooch ende wel gheboorne heere Mhr Albert Graúe van Bossú Búrchgraúe van Lombeke Baenderheere van Liedekercke van denderleeúw heere van Beúúrij Chocq la fosse Soillij etc van sijnder heerelijckheijt van Sombeke in Prochie van Waesmúnster Lande van Waes Adriaen poppe, Joos Smet, Gilliam van Brússel ende Jan heijndricx Mannen van leene ende Schepenen der vierschaere ende heerelijckheijt van Sombeke voorseijt. Doen te weten dat voor hemlieden is gecomen ende gecompareert in properen persoone Adriaen Vergaúwen ende Marie Smets sijne húijsvroúwe eerst we. van Jan vañ voorde, bekennende wel ende deúchdelijck schúldich te sijne aen Jan Vastenant fs. heijndrick eene losrente van twintich schellinghen grooten tsiaers gesproten oúer goe-

(1) ppēn = properen.

(2) In commeren ende bate = in last, schuld en profijt.

vo den deuchdelijcken getelden gelde totter somme van sesthien ponden grooten die sij comparanten ouer den coop van desen bekennen wel ende deuchdelijcken ontfanghen thebbene van voorn vastenant. Verschijnende altijt de selue Rente van twintich schellinghen grooten tsiaers den een en twintichsten dach Januarije in elck Jaer danof deerste Jaer vschijnen sal eenentwintichsten Jannwarij xvjc negen endertich ende alsoo voorts van Jaere te Jaere totter lossinghe geduerende, die geschieden mach tallen tijden ter belieften vanden debiteur midts opleggende teender reijse de somme van sesthien ponden in goeden ganckbaeren gelde in Vlaenderen geualueert ouer capitael deser rente, ende de verschenen croisen met de rate van tijde hebbende de comparanten de voors rente beset ende geaffecteert ende veronderpandt eerst op dhelft van ontrent een gemet meersch genaemt den boterpot
fo 44 ro gelegen inden meulendijck handthouende oost Jaques laureijns met den dijck, zuijt Gillis staes, west Gillis rogman noort de kinderen Jan de Graue. Item op de twee deelen van eene hofstede met den Ackere daer aene groot twee gemeten oft bath (1) oost de strate, zuijt Jan wauman, west Jaques Volckerick ende Baudewijn heijndricx, noort de weesen Jan De Schepper ende Gilliam van Brussel oost ende noort Adriaen de Graue, Sijnde dese volgende de comparanten van selue Rente ende besette ontgoet ende te buijten gegaen, ende den voorn Jan vastenant is daer toe gecomen gegoet ende geerft bij alle manissen vonissen ende solempniteijten van wetten in gelijcke saecken onderhouden ende noodich omme oft gebeurde in toecomenden tijde de voorn comparanten hunne hoirs oft naercommers houders ende besitters vanden seluen onderpandt niet en betaelden alle Jaer de voorn Rente aenden voors Jan Vastenant sijne hoirs ende naercommers actie hebbende brenger van desen brief sullen vermoghen
vo den voorn onderpandt daer voren te wette betrecken dien afwinnen houden ende besitten tot ghenoech doen vande verloopen croisen mette wettelijcke costen daerom geschiet naer costume ende omdieswille dat alle de voorn dinghen sijn gedaen wel ende wettelijck ende souden hebben effect totter lossinghe, hebben dese verleent onder onse segelen hieronder ie dobbele steerken vuijthanghende ende laeten teeckenen bij den voorn Balliu ende poppe.

Was onderteeckent

Jaques Laureijns, Adriaen poppe, Joos Smet
1638 1638
Gilliam van Brussel Jan heijnderiex

---

(1) bath ook bat of bet geschreven beteekent hier meer.

Copie van Transport

Ick francoijs Paúwels met mijn húijsvroúwe dJanneken vastenant transportere ende cedere het inhoúden van desen sater op dander zijde vmelt het princepael met de verloopen maeckende elf maenden, aen Elisabeth volckerick maecke haer de selúe machtich ende mij
f° 45 r° onderteeckent onmachtich van date deser twee entwichtig december XVI^c. hondert een en veertich mij tooreonden

was onderteeckent Dmerck Dmerck

francois Paúwels D Janneken + vastenant

Wij Peeter ende francois volckerick ons sterck maeckende oúer onse Moedere Elisabeth volckerick bekennen bij desen vtransporteert te hebben soo wij transporteren bij desen tot behoeúe ende in profijte vande Capelrije van S Rochús Capelle in Sombeeck de Rente van XX sch grooten tsiaers in dwitte van desen begrepen met crois staende te verschijnen XXI Janúwarij 1650 ende dat in voldoeninge van volúntare gifte gedaen bijde voorn Elisabeth tot XX sch grooten tsiaers in geúolge van gifte in date 1631 pnt Mr Jan de Rop notaris maeckende bij dien de regeerders vān selúe capelrije machtich ende ons onmachtich. In oorconden hebben dese geteeckent desen XX December 1649

Was onderteeckent	Peeter volckerick
Franchois volckerick	mij present
Gilliam van brússel	Jaqúes Laúreijns
Merten búijs	1649

f° 46 r° Copie

Wij Jacobús Laúreijns ende wettel maenheere van mijn heere Jeronimo de Maeijere van sijnen hoúe ende heerlijckheijt van Sombeke inde Prochie van waesmúnster lande van waes. Adriaen poppe, Joos Smet, Peeter van Roijen ende Gúilliam van brússel mannen van leene ende Schepenen der voors̄ heerelijckheijt, maecken kont ende kennelijck aen allen de gene die dese teghenwoordighe letteren súllen sien oft hooren lesen, dat voor ons is gecomen ende gecompareert in properen persoone Gillis de lendtdeckere met Elisabette van voorde sijne wettēl húijsvrō. dwelcke bekennen wel ende deúchdelijck schúldich te sijne aen Elisabette volckerick wedúwe van wijlen Lowis volckerick eene rente van twintich schellinghen grooten t siaers losbaer den penninck sesthiene gesproten oúer goeden gestelden gelde ter somme van sesthien ponden grooten capitael penn, deser rente danoff sij comparanten húm hoúden ten vollen voldaen, vallende ende ver-

v° schijnende de selve Rente van twintich schellinghen grooten tsiaers altijt op den twelfsten Júnij in ieder Jaer danoff het eerste Jaer van betaelinghe vallen en verschijnen sal den twelfsten Júnij XVI^c. sevenen veertich ende alsoo continúerende van Jaere te Jaere emmers totte lossinghe toe gedúerende die de voorn comparanten húnn hoirs ende naercommers súllen vermoghen te doen tallen tijden ende wijlen alst hemlieden gelieven sal. midts opleggheude voor het capitael ten ad^te (1) van penninck sesthiene voors ende tverloop naer rate van tijde in alsúlcken gelde alst ten daghe van lossinge cours ende ganck hebben sal in Vlaenderen ende daermede datmen betaelt Sprincen aijden ende súbventien. Dienvolgende soo hebben de voorn comparanten de selve Rente van twintich schellingen grooten tsiaers beset vseckert ende ghehijpoteqúeert op heúrlieden hofstede mette hoflande wesende den gront een deel leen ende erve gheleghen op de voors heerlijckheijt
f° 47 r° van Sombeke groot ontrent een búnder, landende oost de broeckstrate, zúijt de wed^e. Jan waúman, west boudewijn henderiex, noort de weesen Jan de scheppere ende Gúilliam van brússel van te voren noch belast met drij pondt thien schellinghen grooten tsiaers, de voorn hijpoteqúe wettel te mogen toespreken afwinnen ende gebrúijcken als haere andere eijgen propren gekochten goederen, emmers tot genoech doene der selver Rente mette wettelijcke costen daer aen cleVende alles naer rechte ende costúme deser vierschaere, dienvolgende soo is den voorn Gillis de lendtdeckere met sijne húijsvrouwe Elisabeth vande voorde wettelijck outgoet ende onterft vande selve rente van twintig schellinghen grooten tsiaers ende daer inne is gegoet geerft Peeter volckerick in proffijte van sijne moedere Elisabette Volckerick weduwe van wijlen lowijs volckerick, want alle tselve alsoo voor ons gedaen vkent ende gepasseert is met alle solemniteijten van wette
v° in gelijcke saecken gereqúireert ende onderhouden, soo hebben wij in teecken der waerheijt elcken onsen properen segel hier aen ghehanghen ende op de ploij doen teeckenen bij onsen gesworen greffier desen vierden meije XVI^c seven en veertich

was onderteeckent

Jaceqúes Laúreijns — Peeter van Roijen 1649

Adriaen poppe — Joos Smet — 2

Gúilliam van Brússel

---

(1) Ad^te = advenante.

Hier volght de Copije vanden transport aende Capelrije van Sombeeck.

f° 48 r° Wij Peeter ende franchois volckerick ons sterckmaeckende oüer Elisabeth volckerick wedüwe van wijlent Lowijs volckerick onse moeder bekennen bij desen wel ende deüchdel vtransportent te hebben soo wij doen bij desen bij desen met clañsele van garrandt ende indemniteijt in cas van swaricheijt, de Rente van XX sch groot tsiaers met crois begonst te loopen XII Júnij lestleden 1649 ende dat tot behoeüe ende profijte vande Capelrije der heerel van Sombeke genaempt S. Rochús Capelle omme de selúe rente van nú voorts in croisen ende capitael opgeint ende ontfangen te worden, maeckende bij dien de selúe machtich ende ons onmachtich, als sijnde hier mede gequeten ende gelost eene erfelijcke rente van XIII sch IIII grooten tsiaers die gegeüen heeft Mijn heer Jacobús de Cort aen de selúe Capelrije

v° voorn op last van vijf missen Jaerelijckx beset op een stuck helftwinninghe landt dat wij vanden selúen in coope vkreghen hebben conform sijne gifte staende f° 105 in date VII Júnij 1647 In ooreconden hebben dese geteeckent present heer Nicolaes de Floúwijn Gúilliam van brussel, Merten búijs desen XX iober 1649

was onderteeckent

mij present	Peeter volckerick	Franchois volckerick
Nicolaús	mij present	
De Floúwijn	Jaqúes Laúreijns	merten búijs
		Gúilliam van brússel

f° 49 r° Copie van een obligatie van XX sch tsiaers

Wij mannen en Schepenen, gegoede en opsetenen van beüerschen In Waesmúnster kennen bij desen wel ende Deüchdelijck schúldich te sijn de weese Joos boúwens f[s]. peeters de somme van sesthien ponden grooten vlaems procederende van goede geleenden gelde, waer voren dat wij beloúen te betalene verloop den penninck sesthiene tot twintich schellinghen grooten tsiaers. daer af dat het eerste Jaer van verloop sal vschijnen te sent Jansmesse Anno XVI[c]. neghen en neghentich ende wij mannen Schepenen ghegoede onderschreüen beloúen bij desen onse obligatie te doene binnen drij Jaeren goet soffisant dobbel beset op gronden van erúen naer datúm deser oft oúer te leggen die voorn sesthien ponden grooten met de verloopen daer aen cleüende

v° naer raet van tijde ende dat tot profijte vande weesen oft dies actie hebbende, waer voren dat wij mannen ghegoede ende opsetenen van voorn beúerschen In Waesmúnster vobligeren een voor al elck voor ander voor volcomen van dinhoút desen ons Thooreonden desen XVIII december 1598

was onderteeckent

Dmerck Dmerck

Andries [mark] van cleempútten Peeter [mark] vmeúlen

Dmerck

Adriaen [mark] de beldie Jan [mark] volckerick

Baúwen vander herbrúgghen (1)

Dese boúens obligatie van XX sch grooten tsiaers is afgeleijt ende gequeten, met noch een ander obligatie hier achter f° 55 tot laste van Merten vande velde, waer van de principael penninghen sijn aengeleijt tot laste van Peeter heijndricx ende Anna Deijaert sijne húijsvroúwe volgens den Renten brief hier achter gecopieert f° 125 wederom gelost en aengeleijt tot laste vande Parochien van Schellebelle en Wanzeel volgens dobligatie f° 126.

f° 50 r° Transport

Comparerende voor ons Seruaes van Exaerde ende Paeschier de bock Schepenen vande Prochie van belcele inden lande van waes in persoonen Adriaen de hondt gheassisteert met sijn húijsrroúw namentl tanneken vmeeren, welcke comparanten hebben wettel gheccdeert ende getransporteert, cederen en transporteeren bij desen tot ende in profijte vande gemeene hoirs van wijlent Joos Baúwens f^s. Joos henrlieden recht ende actie tgene henlieden competeert inde obligatie staende int witte van dese maeckende henlieden de selúe onmachtich, ende machtich de voorn hoirs ende om dieswille dat tgene voors voor ons inde qualiteijt als boúen wettelijck gedaen ende gepasseert is, soo hebben wij desen ter verificatie geteeckent desen VIII febrúarij XVI^c. ende achte

was onderteeckent

Seruaes van Exaerde ende Paesschier de bock

v° Ick Jaques vereeckén als voorht vande weesen Jacús boúwens transportere midts desen d inhouden deser obligatie aen Antheúnis leeckelaer de selúe hem machtich maeckende mette verloopen van dien tot vijf Jaeren dleste S. Jannisse lestleden, ende mij onmachtich ende dese procederende bij non leúeringhe van coop van goede danof de voorn leeckelaer de coopschat betaelt heeft Tooreonden XV Julij 1624

Was onderteeckent Dit is dmerck

Jaques [mark] veecken

(1) Deze obligatie is in het handschrift doorgehaald.

Ick Mattens leeckelaer transportere ende gerandere de obligatie op dander sijde vmelt aen Pauwels de Maere met vijfthien maenden verloops actum desen XXIIII september 1633 waer van ick mij voldaen kenne te sijne van de principaele somme ende vande vijfthien maenden verloops mij Tooreonden

was onderteeckent

Mattens leeckelaert 1633

fº 51 rº Ick Marie de mare wᵉ Joos vercauteren geassisteert met Jan de mare oock als voocht van weese Joos verauteren transportere de rente in d witte van desen vmelt met clausele van garrandt ende indempniteijt tot XX sch grooten tsiaers met crois ingegaen te S. Jansmisse 1649 ende tot profijte van Capellerije van S. Rochus in Sombeke bekennende daer van deur den Capellaen ontfanghen te hebben de Capitaele penninghen met crois maeckende bij dien de selue machtich ende mij onmachtich. In oorconden hebbe dese geteeckent desen XX december 1649

Was onderteeckent

Maeijken de mare

Jan de mare — mij present

1649 — Jaecques Laureijns 1649

fº 53 rº Copije van een Obligatie van XX sch tsiaers

Ick Joos Wauman fˢ Jacobs bekenne bij deser mijnder obligatie wel ende deuchdelijck schijldich te sijne aen Merten buijs inder qualiteijt als Capelᵐʳ van Capelle van S Rochus binnen Sombeke de somme van sesthien ponden grooten ouer goeden deuchdelijcken getelden gelde danof ick mij houde ten volle voldaen belouende Jarel ouer tgebruijck van dien crois te betalen in adᵗ. den penninck sesthiene ende Rente te besetten op goede souffisante gronden van Erue ten contentemente van Capelmʳˢ thenlieden beliefste. danof dieᵉ. (1) Jaer ingegaen is Sᵗ. Jansmisse 1639 ende vschijnen Sᵗ. Jansmisse XVIᶜ. veertich ende soo veruolgens totter lossinghe geduerende. In oorconden hebben desen geteeckent lesten Augusti 1639

was onderteeckent — Dmerck Joos [mark] wauman

mij present Jaques laureijns

1639

mij present Adriaen poppe

1639

---

(1) dieᵉ = d'eerste.

f° 53 r° Copie van een obligatie van XX sch tsiaers

Ick Merten vande velde f^s. Jans bekenne bij deser mijnder obligatie wel ende deúchdelijck schúldich te sijne aen Joos verbeúrst inder qúaliteijt als Capelle^mr. vande Capelle van S^t. Rochús binnen de heerelijckheijt van Sombeecke de Somme van sesthien ponden grooten permissie geldt oúer goeden deúchdelijcken getelden gelde, daenof ick mij hoúde ten vollen voldaen, beloúende Jarel. oúer t gebrúijck van dien crois te betaelen in ad^t. den penninck sesthien ende Rente te besetten op goede ende soffisante gronden van Erúe ten contentemente vande Regeerders vande Capelle voors̄. danof di^e. Jaer ingegaen is den XX April XVIe vijftich ende vschijen den XX April XVIe. een en vijftich ende soo vervolgens totter lossinghe gedúerende in permissie geldt. mij Tooreonden desen XX April 1650.

was onderteeckent

mij present Merten vande velde

N. Floúwijn

Capellaen in Sombeeck (1)

v° Dese boúens̄ obligatie is van gelijcken afgeleijt ende gequeten met de boúens̄ f° 49 ende tsamen aengeleijt tot laste van Peeter heijndricx ende Anna deijaert sijne húijsvroúwe, volgens den Rentenbrief hier nae gecopieert f° 125

f° 54 r° Aengesien de voorn fondatien in deser manieren sijn gedaen, heeft den voorn Jaqúes Laúreijns besorght een woonplaetse alwaer den heer Capellaen met sijne súccesseús hún residentie soúden hoúden, ende heeft beneffens de Schepenen ende gemeijnten gekocht een seker helft van een hofstede gestaen ende geleghen binnen de heerel van Sombeecke den XX September 1631 volgens het contraeckt staende hier voren f°. 12.

Ende int Jaer XVIe. drijendertich, heeft den voorn Laúreijns gekocht de ander helft vande voors̄ hofstede, blijckende bij seeker contracte dwelck int ongereet ende verloren is gegaen inde troebele tijden doen den Prince van Oragnien int landt van Waes qúam, ende de stadt van Húlst innam. Waer in den voors Laúreijns oock in was geerft, blijckende bij de erfenisse die niet en is geregistreert ende oock verloren is gegaen ten tijde vande inbraecke der hollanders int landt van Waes.

v° Dan tot seekerheijt vanden coop van de voorschreven helft vande hofstede, sal hier bij voeghen copije vande qúitantie waer bij dat

(1) De bladzijden 50, r° en v°, 51, 52, 53 r°, zijn in het handschrift doorgehaald.

den voorn Laúreijns betaelt heeft sijne coopsomme aen Peeter Vúijter Sprotte bij Schepenen deser heerlijckheijt van Sombecke onderteeckent. Soo hier nae is volghende.

Nota dat het contract van den coop van dese voors. half hofstede is ter rechter handt gecomen int jaer 1658 en dat van Willem Van Brússel die het soo langh in handen heeft gehadt, dienvolghende nú gecopieert staet f° 125

f° 55 r° · Comparerende voor ons Mannen van Leene ende Schepenen der heerl van Sombeecke in persoone Peeter Vúijtersprotte den welcken bekendt wel ende deúchdelijck voldaen te sijne van Jaqúes Laúreijns Balliú vanden coop van helft van sijne hofstede daer hij inne is woonende soo die gestaen ende gelegen is binnen deser heerl, oost straetken, zúijt de W^e^. ende hoirs Adriaen vgúcht, West ende noort Jacob de Mare volgens t contract ende erffenisse daeraf sijnde, bekennende hij comparant geen recht meer aende selúe hofstede te cpteren dan sijn leefdaghe wooninghe inde camer ofte keúcken alleene. In oorconden is dese geteeckent desen lesten febrúwarij 1636. Was onderteeckent

d merck Peeter —[merck]— Vúijtersprotte

Joos Smet Adriaen Poppe.

1636

f° 56 r° Ten voors daghe heeft den voorn Laúreijns de voors half hofstede gegeúen aande Capelle deser heerl, omme dincommen aande selúe geimploieert te worden, oft wel aenden Ermen deser heerl, oft andere christel deúchden, soo het den Balliú ende Schepenen deser heerl súllen gelieúen te distribúeren, als stellende tselúe geheel in hemlieden wille nú ende inder eeúwicheyt op laste van eene Misse Jaerelijckx inde voors Capelle te doen celebreren sonder dat den Balliú ende Schepenen in officie aen ijemant súllen gehoúden sijn te doen eenige rekeninghe. In oorconde is dese geteeckent

Was onderteeckent Jaqúes Laúreyns

Gúilliam Van Brússel 1636

Adriaen Vinck

f° 57 r° Naerdemael dese hofstede seer was verVallen ende slecht van húijsagie, hebben de Schepenen beneffens de gemeijnte d een helft afgeworpen ende vanden gronde af in steen opgemaeckt ende vijt de gemeijne penninghen der gemeijnte betaelt.

Alsoo dan het innecomen der Capelrije niet soffisant genoeg en was

om eenen Priester daer op eerelijcken cinnen huijs te houden, als hebbende maer twintich pont tsiaers innecomen, heeft den voornoemden heer Willebrordús Comijns Eersten Capellaen, sijne tafelcosten gekocht ten huijse van den voorn Jaques Laureyns voor de somme van achthien ponden grooten tsiaers, ende was verobligeert oock schole te houden voor de Jonckheijt der omliggende gemeijnten, waer toe Schepenen tsamender handt met de gemeijnten een schole hebben doen maecken op de voorn hofstede, daer in stellende eenen houen met schouwe bequaem voor den heer Capellaen daer in te doen backen ende voor de schoolkinderen swinters te wermen.

v° Alswanneer dan den voorn heer Comijns de selue Capellrije hadde bedient den tijde van vijfthien maenden, is den seluen vtrocken ende voorsien geworden van een beter Capelrije binnen de Prochie kercke van Wachbecke, alswanneer in sijne plaetse is gesuccedeert heer Nicolaus de Flouwijn den welcken bij den Balliu en Schepenen is gepresenteert ende bij sijn Eerweerdichste heer den Bisschop van Gendt geadmitteert tot het bedienen der voorschreuen Capelrije van S. Rochus binnen de heerlijckheit van Sombecke, niet teghenstaende den voorn heer Flouwijn was sorterende onder het bisdom van Antwerpen ende hemselven hadde vobligeert het seluen bisdom te dienen, heeft daer toe van sijn Eerweerdichste heer Gaspar Nemius Bischop van Antwerpen consent gecregen, ende is alsoo met den Balliu ende Schepenen vaccordeert voor de somme van vijf en twintich ponden grooten tsiaers ende is oock blijuen sijne tafelcosten

f° 58 r° coopen bij den voorn balliu voor de somme van achtien ponden grooten tsiaers, ter oorsaecken van het cleijn innecomen der voors capelrije ende dat int jaer ons heeren XVI^c (1) achtendertich den XV Januwarij.

Den voors heer Flouwijn dan siende ende bemerckende den slechten staet ende gesteltenisse vande Capelle, die seer weinig voorsien was, als hebbende maer eenen slechten witten casuijfel ende twee quade alben met een clein kelxken, tsamen gekocht vanden Eerw: heer Bernaerdus Hotsenius Pastoor van S. Nicolaes ende Deken vanden Lande van Waes, voor de somme van vijf ponden grooten. heeft den voorn heer Flouwijn ontboden sijde misgewaten te weten vijf casuijfels, drij alben, siluere Ampullen, silueren vergulden kelck, corporalen, kelckdoecken ende alle sijne toebehoorten, dat den seluen heer

(1) Volgens de schrijfwijze van dien tijd duidt de kleine letter c de honderdtallen aan.

verstoren was, van weghen sijn oudt oom heer Joannes dresseleer pbre ende dat voor sijn leefdach gebruick ende proprieteijt voor eenighe Cloosters volgens het Testament vanden voors heer Jan Dresseleer, om de selue te gebruijcken ende daer mede de Capelle te vereeren.

vo Voordts heeft de voorn heer Flouwijn besorcht datter souden gemaeckt worden vier dwaelen om op den Autaer te legghen van het vlas datter soude geoffert worden inde Capelle, het welck den voorn heer heeft tot garen doen spinnen waer van de voorn dwaelen sijn gemaeckt ende noch acht riemen die den voorn heer met sijn eigen handen geulochten ende gemaeckt heeft.

dit is gescheit int jaer 1639 Ende alsoo inde Capelle geen beldt en was van onse Lieve Vrouwe, heeft den voorn heer een beldt doen snijden ende het selue doen becleeden met het Jeseken sittende op den slincken Arm van onse Lieve Vrouwen beldt tsamen costende de somme van thien gulden dwelck hij verschoten ende betaelt heeft ende allenskens gerecupereert wt den offer ende innecomen voor het voors onse Lieve Vrouwen beldt.

Van gelycken heeft den balliu Jaques Laureyns doen coopen eenen silueren peijs voor de somme van drij pondt vijf schellinghen ses groot volgens sijne rekeninghe gedaen djaer 1635, waer teghenwoordich is
fo 39 ro innegestelt eenen tandt van een vande drij Martelaeren van Trier soo hier naer sal verhaelt worden.

Noch heeft den voors Laureijns last gegeven aen den Prior vande Augustijnen binnen der stede van Dendermonde om voor de voors Capelle te versoecken van sijne heijlicheijt Urbanus den achtsten Paus van Roomen eenen vollen Aflaet tot meerder devotie van het gemeijnte, welcken vollen Aflaet hij vkreghen heeft voor den tijdt van seuen jaeren ingaende den 30 Meij 1635 alswanneer de brieuen gedateert waeren ende cost eenigelijck den voors vollen Aflaet verdienen op den feestdach vant h. Cruijs vindinge dach den 3 meij ende dat vande eerste vesperen tot der sonnen onderganck van dien dach, Alswanneer inde voors Capelle geviert wordt den feestdach vanden H. Rochus Patroon der voors Capelle ende dat om secker ende merckelijcke Redenen, teweten om dat hunnen Patroon den H. Rochus met een roodt Cruijs hebbende op sijn lichaem was geboren ende in sijn leuen de besmette
vo met de pestilentiale sieckte met het teecken des H. Cruijs was genesende gelijckmen in sijn leuen genoechsaem kan gelesen het welck is bij een vergadert ende daer van een boecxken gemaeckt door den Eerw.n P. F. Matthias Paulli Prior van doorden der Eremijten van

S. Aûgûstijn binnen Maestricht, ende tot Luijck gedrûckt den 16 Aûgûsti Anno 1635 opgedraghen ende gedediceert aenden seer Edelen hooch ende Welgeboren heere Men heere Albert Graûe van Bossû, banerheer van Liedekercke Heere van Sombeke Etc. Welcke boecxkens tot profijt inde voors Capelle verkocht wirden.

Ende heeft den voors Laûreyns voor het wolch ende oncosten van de brieûen vanden vollen Aflaet gegeûen ende betaelt aenden voorn Prior vande Aûgûstijnen van Dendermonde de somme van vijf ponden grooten blijckende bij sijne Rekeninghe gedaen in dato 1636. Welcke brieûen hier noodeloos sijn gecopieert te worden door dien den tijdt geexpireert is, dienvolgende de brieñen inualid ende van geender weerden meer en sijn.

f° 60 r°

Nota

Dat int jaer ons heeren XVI°. twee en dertich is opgestaen een groote haeghelvlaghe waer de gelaese venster ten Westen inde Capelle gans en geheel is in stûcken gehaegelt wtgenomen het middelste rondeel waer op geschildert was St. Huijbrecht staende teghenwoordich gesteld inde groote camer van het Capellerijhûijs door de vanderinghe ende vergrooten vande nieuwe Capelle gelijck hier naer sal verhaelt worden.

Item is int Jaer 1658 den inslach (liggende beneffens de straete en gegeûen bij Albert Graûe van Bossû volgens de brieûen staende hier voren gecopieert f°. 9°.) beplant met tronckeijcken tot profijt vande Capellerije Ende op den selûen inslach int jaer 1658 gemaeckt een woonhûijs om van gelijcken tot profijt ende innecomen vande Capelrije verhûert te worden, d welck d eerste Jaer verhûert is geweest voor de somme van vier pondt thien schellingen tsiaers aen Gillis Herman

v° Voordts heeft den voorn Capellaen Heer Nicolaes De Floûwijn noch gecreghen voor de Capelle seckere Reliqûien, te weten eenen tandt van een vande drij martelaeren van trier, staende tegenwoordich in eenen silûeren peijs inde Capelle ende een stûck van een kinneback vande selûe martelaers, welck stûck met de troebele tijden is verloren gegaen, ende dat vanden Eerw. Heer Mendossa Religieûs vande Carmelieten descalcen broeder vanden Eerw. Heer Melchior Mendossa Pastoor vande Prochie van Lokeren met de attestatie vande selûe Reliqûien gegeûen bij sijn Eerweerdichsten heer Antoniûs Triest Bisschop van Gendt, soo hier is volghende.

f° 61 r° Antoniûs Triest dei Et Apostolice sedis gratia Episcopûs Gandavensis. Omnibûs presentes litteras visûris aût legi aûditûris. Salûtem in

Domino. Notúm facimús qúod nos die date presentiúm dedimús D^s. Melchiori de Mendoza Pastori de Lockers Wasie, partem mandibúle cúm uno dente Sanctorúm Martyrúm Trevirensiúm súb Rictonaco Prefecto imperante Maximiano hercúleo Tyranno. quas quidem Reliqúias ex Thesaúro Monasterii B. Marie Virg. ad S.S. Martijres prope múros Trevirenses ad littús Moselle (1) ordinis St Benedicti desúmptas cúm alijs partibús accepimús a R^do Patre Francisco Aldenardo Societatis

(1) Wie waren die martelaren?

Wij hebben de Bollandisten geraadpleegd; wat wij daar vonden geven wij den lezer.

De overlevering, tot Trier in omloop, wil dat er in en rond die stad, door Rictius Varus, op drij opeenvolgende dagen, vele Christenen ter dood gebracht werden.

Naar het getal der dagen waarop de moorderijen geschiedden, kan men die martelaren in drij klassen verdeelen.

Vooraan komen de soldaten van het Thebeische Legioen.: a) De HH. Tyrsus, Secundus en gezellen. — Hier zij ter loops aangemerkt dat de Bollandisten, het bestaan van den H. Secundus niet kunnende verantwoorden, hem kortweg uit de lijst dezer martelaren wegschrappen. — b) De HH. Bonifacius en gezellen.

Den tweeden dag stierven eenige der aanzienlijkste burgers van Trier de marteldood. Het waren de HH. Palmatius, consul; Maxentius, Constantius, Crexentius, Justinus, Leander, Alexander, Soter, senators; Hormirdor, Papirius, Constans, Jovianus.

Op den derden dag werd een groot getal inwooners van allen ouderdom en geslacht vermoord. (Zie Boll. 4 October, HH. Tyrsus en gezellen, n° 1).

De reliquiën dezer Heiligen rusten te Trier: de beenderen van den H. Bonifacius en gezellen in het klooster van den H. Maximinus (Boll. n° 116); die van al de andere in de Kerk van den H. Paulinus, waar zij, rond het jaar 1071, wedergevonden werden. (Boll. n° 76.)

« S. Paulini monasterium ad lævam civitatis Trevirensis extra portam S. Simeonis situm, S. Felix, Trevirensis episcopus, teste tabula plumbea, in honorem S. Mariæ et Martyrum Thebæorum, Treviris passorum, consecravit. Primo monasterium S. Mariæ Virginus dictum fuisse, verosimile est, cui nempe a S. Felice patissimum dedicatum fuit. Postmodum S. Paulini, ut Egberti, Trevirensis episcopi, Charta anni 981 docet, apellatum fuit, hodieque appellatur. Subinde etiam S. Mariæ ad Martyres, sed non nisi post inventa anno 1071 vel seq. sanctorum Martyrum corpora. Vide Honthemium Historiæ Martyrum Trev. § 3 ».

Als nu De Flouwijn spreekt van de « drij martelaeren van trier » dan kunnen wij met dit al te onbepaald gezegde gene vrede hebben, 't en ware de Kapelaan hier mede de drij groepen van Martelaren verstond.

Het is ook mogelijk dat hij enkel de HH. Tyrsus, Secundus en Bonifacius bedoelde; maar dan viel er van hunne gezellen een woord te reppen.

De Rictonacus van de Chronijk zal wellicht, gelijk bij de Bollandisten, Rictius Varus of Rictiovarus heeten.

Jesú Pbro die octava noúembris 1622 qúi easdem ab Adm. Rdo Dno Joanne Júdoco eiúsdem Monasterij Abbate receperat die septimo Júlij Anno eodem Millesimo sexcentesimo vigesimo secijndo proút etiam ex
v° authentico instrúmento attestationis nobis abúnde constat. Prenominatas aútem partes mandibule scilicet et dentem eidem D. Melchiori dedimús út in Parochia prefata fideliúm cúltúi exponantúr. In qúorúm fide ptes dedimús Gandaúi Sigillo nro múnitas et per Secretariúm nostrúm Súbsignatas.

Secúnda Janúarij 1632

De Mandato Rmi Dni
Gúiart.

f° 62 r° Wij heer Nicolaús De Floúwijn Priester ende Jaqúes Laúreyns Balliú der heerl van Sombeke. Certifieren ende verklaren dat dapprobatie ende certificatie van sijn Eerw: heer den Bisschop van Gendt in date tweeden Janúarij XVIc. twee endertich onderteeckent Gúiart behelsende d approbatie van eenen tandt ende stúck van een kaeckxbeen te sijn de waerachtige Reliqúien vande drij Martelaers van Trier. Dewelcke in onse handen geleúert sijn deúr den Eerw. heer Mendossa broeder vañ oúerledenen heer Pastoor van Lockeren heer Melchior de Mendossa, wesende Religieús vande Carmelieten Dixalceaten present den súbprior van het Coúent binnen Brúgge. om de selúe inde Capelle van Sombeke voor alle gelooúige Christenen Menschen ten tooghe gestelt te worden. In ooreonden dat tgene voors is waerachtich ende alsoo ophedent geschiet te sijne binnen Sombeke voornt hebbe dese geteeckent desen XVIII Janúarij XVIc. negen en dertich.

Was onderteeckent
De Floúwijn capellaen in Sombeeck
Jaqúes Laúreijns
1639.

v° Item is int Jaer XVIc. negen endertich int Sombeeck broeck gemaeckt eenen nieúwen dwerschdijck ende geleijt op den dam toecomende ende gegeúen bij de gelanden aen de Capelle volgens den brief van donatie staende gecopieert f° 11 hier voren, dieuolgende blijft den voors nieuwen dijck tot profijt vande Capelle om beplant te worden, gelijck oock den voorn heer Floúwijn gedaen heeft ende daer toe gegeúen over de twee hondert willige poten.

Als nú den voors heer Floúwijn begost te ondersoecken de Articúlen waer mede hij belast was, volgens de brieuen staende gecopieert f° 4 heeft beúonden het selúe contract gemaeckt ende gesloten te sijn in absentie vanden voorn Laúreijns Balliú ende bij vremden geteeckent die daer weijnich oft niet mede te doen en hadden diensolghende sommighe Articúlen te wesen in groote preiuditie ende naedeel van voorn Capelle, heeft den voorn heer Floúwijn de condi-
f° 63 r° tien soo púnctúelijck niet onderhoúden Waer op heer Petrús Dúrinck hem in recht heeft beginnen te beelaghen, soo dat om een kleijn súrplús een groot ende lanckdúrich proces is gesproten túschen den voorn Petrús Dúrinck Pastoor van Waesmúnster ende den heere Capellaen vande voors Capelle geassisteert met den voorn Laúreijns Balliú ende Schepenen der voorn heerelijckheijt.

Middeler tijt is den voors heer Floúwijn vertrokken wt den voors Laúreijns húijs ende gaen woonen int húijs van capellerije daer toe bequaem gemaeckt sijnde ontrent S. Jansmisse inden Somer int Jaer 1640, ende voor al besorght dat sijn hofstede aande straet soude afgesloten worden met eenen múer ende poortien, met eenen steenpút om somers altijt water te hebben, want daer was te voren eenen pút die somers altijt wtdroochden emmers somers het water niet en docht om te gebrúijcken, het welck den balliú en schepenen hebben geaccordert ende door den Ontfangher der voors heerlijckheit doen betaelen.

v° Heeft oock den voors heer den hof achter het húijs doen wtmijnen ende in oorden stellen met sijn haeghen die te voren seer omeffen ende verwoest lach plantende op de hofstede eenighe frúijtboomen ende wijngaerden aen het húijs mede oock eenen blomhoff túschen het húijs ende de schole.

f° 64 r° Int Jaer XVI^c XXXIX heeft Albert Graúe van Bossu de heerelijckheit van Sombeeck willen vercoopen ende de selúe in partijen oft deelen laeten instellen, ten húijse van Gillis Van Voethem Tauernier binnen Sombeeck, om te weten den prijs wat de selúe soúde wtbrenghen, ende alsoo de selúe niet genoech en moechte gelden heeft daer vijt alleenelijck maer verkocht een partije Meersgasie oft Weijlandt aen sijnen Balliú Jaqúes Laúreijns ende sijn schoonvader Baudewijn Coolman die de selúe half en t half hebben gedeijlt ende betaelt opt Casteel van Liedekercken ter presentie van voors heer Nicolaús De Floúwijn Capellaen der selver heerl. Ende de rest heeft hij noch ingehoúwen tot het jaer daer naer XVI^c veertich Alswanneer hij de selúe heerelijckheijt absolútelijcken heeft verkocht ende gefijnt

aen Dheer Hieronimo De Maeijer (1) Coopman binnen de wijt vermaerde stadt van Antwerpen.

v° Ende daer in geerft inde maendt júnij int selúe Jaer 1640 binnen de Prochie van S. Nicolaes.

Alsnú den voors heer van Sombeeck sijne heerelijckheijt die hij gekocht hadde qúam visiteren ende besien, heeft onder ander beúonden dat het Capelleken niet soffisant oft capahel genoech en was om te begrijpen het volck dat alle Sondaghen ende heijlich daghen aldaer te kercken qúam, als blijúende de twee deelen van drijen búijten in reghen en sleghen (2) om den heijlighen dienst der Missen te hooren. Is hier door beweecht geweest, ende een goet deúchdelijck propost maeckende heeft voor hem genomen (met de gratie Godts) een schoon ende nieúw groote Capelle te maecken ter eeren Godts ende sijne heijlighen Rochús, Josephús ende Húbertús ende tot meerder commoditeijt vande gemeijnte.

---

(1) Wij geven hier volgens de Potter, Broeckaert en Van den Bogaerde, de naamlijst der Heeren van Sombeke.

1°) Triestram uten Swane gehuwd met Elizabeth van Steenhout.

2°) Gelijn uten Swane, hun zoon, trouwt, in 1448, met Catharina van Ghend en krijgt de heerlijkheden van Sombeke en Denderbelle tot bruidschat.

3°) In 1535 Ferry de Lannoy, heer van Fresnoy, gehuwd met Catharina de Vos.

4°) 1592, Claudina van Liedekerke.

5°) 1627, Albert graaf van Bossu, burchtgraaf van Lombeek, baron van Liedekerke en Denderleeuw.

6°) J[r] de Maeyer, *heer van Boekhout*, koopt deze heerlijkheid, *in* 1640 *den* 16 *Mei*, voor ongeveer 24,000 gulden.

7°) Daneel de Maeyer, priester, 1680.

8°) Hieronymus de Maeyer, *koopman te Antwerpen.*

9°) B. de Craeywinckel bekomt de heerlijkheid door zijn huwelijk en verkoopt ze aan

10°) Jacob Laureijns, den 27 October 1696.

11°) Antoon, Frans, Jozef de Castro y Toledo, trouwt in 1717 met Maria, Theresia Laureijns, dochter van gemelden Jacob.

12°) Een zoon van Antoon, Frans de Castro y Toledo, (waarschijnlijk Philip, Willem, Alexander.)

13°) Anna-Jacoba de Castro y Toledo, dochter van Antoon, Frans, en weduwe van J.-K. Snoy, burchtgraaf van Oorzele.

14°) Frans-Eugeen baron de Beelen van Puijvelde.

De Flouwijn zegt dat Albert de Bossu (vergelijk hierboven n° 6 en 8) de heerlijkheid van Sombeke verkocht, in het jaar 1640, niet aan J[r] de Maeyer, *heer van Boekhout*, maar « aen Dheer Hieronimo De Maeijer *Coopman* binnen de wijt vermaerde stadt van Antwerpen ».

(2) Sleghen. Regen en slegen is een uitdrukking door de Flouwijn uit zijne geboorte streek hier ten lande, waar ze niet gebruikt is, mede gebracht. Kilaen schrijft slegghe en vertaalt : nebula, mador, tenuis pluvia, glacialis pluvia, smokkelregen.

fº 65 rº Maer Alsoo den voors heere van Sombeeck hadde verstaen datter was een groot proces van weghen den heer Capellaen benelfens den heer Balliú Jaqúes Laúreijns, Adriaen Poppe, Willem Van Brússel, Joos Smet, Adriaen Vincke, Jan Waúman, Schepenen ende Administrateúrs der voors Capelle, teghen heer Petrús Dúrinck Pastoor der Prochie kercke van Waesmúnster, nopende eenige Articúlen op de Erectie vande Capelle, heeft het selúe willen modereren om tot een goet accort te comen, al eer hij sijn voorgenomen werck (van een nieúwe Capelle te maecken) soúde beginnen. tot welcken eijnde de partijen sijn bij een gecomen. maer alsoo den voorn Petrús Dúrinck Pastoor heel partiael ende obstinaet bleef, als in geender hande manieren willende accorderen, heeft den heere van Sombeeck beneffens sijnen heer Balliú met de voorn Schepenen goet ende geraden geúon-
vº den den heer Pastoor te vereeren met eene Gifte van vijf en twintich ponden grooten, dwelck geproponeert ende den voorn heer Pastoor voorgehoúden sijnde, ten fiene dat hij hem soúde te úerstaen geúen om een goet accoort te maecken, het selúe aenúeert ende geaccepteert heeft, welcke vijfentwintich ponden grooten voor deen helft heeft betaelt d heer Hieronimús de Maeijer heere van Sombeeck, ende voor dander helft de Gemeijnte der selúer heerlijckheijt, Ende hebben alsoo eenen seckeren dach bestemt, om naer Gendt te trecken, om alsoo met interventie van sijn Eerw^{ste} heer den Bischop van Gendt een vast ende seeker accoort te slúijten. tot welcken eijnde sijn gecompareert ten húijse van mijn Eerweerdichste heer den 13 Július 1641 heer Petrús Dúrinck Pastoor der Prochie van Waesmúnster, heer Nicolaús De Floúwijn Capellaen der heerlijckhede van Sombeeck, d heer hieronimús De Maeijer heere van voors heerlijckheijt van Sombecke ende Jaqúes Laúreyns balliú der selúer heerlijckheit die
fº 66 rº tsamender handt met sijn Eerweerdichste heer hebben gemaeckt ende gesloten dit naerúolgende accoort volgens de brieúen in forma wthanghende met eenen blecken zegel ende gedateert 19 Júlij 1641.

Antoniús Triest bijder Gratie Godts ende des stoels van Roomen Bisschop van Gendt, heere van Ste Baefs, Graúe van Eúergem Etc. Alle de gene die dese teghenwoordighe letteren súllen sien oft hooren lesen doen te weten, hoe dat h^{r} Petrús Dúrinck Pastoor van Waesmúnster deken vande lande van Waes midtsgaders den teghenwoordighen heere ende proprietaris der heerelijckheijt van Sombeke neúens sijnen Balliú, ons hebben vertooght dat sij omme af te legghen diúersche processen ende differenten túschen henlieden wesende nopende

de Erectie vande Capelle der voorseijder heerelijckheijt van Sombeke, v° ligghende binnen de Prochie van Waesmúnster voornt, op ons adúeń ende goetdúncken aengegaen hadden den contracte van transactie hier naer van woorde te woorde volghende

Alsoo proces gheresen was túschen Pastoor kerck ende Ermrs van Waesmúnster, ter Eender Ende den heere van Sombecke midtsgaders Balliú ende Schepenen vande selúe heerlijckheit sorterende, onder de voors prochie van Waesmúnster, nopende seecker púncten vande Erectie vande Capelle van Ste Rochús staende onder de heerelijckheijt van Sombecke voornt. Soo ist dat partijen om alle difficúlteijten ende misúerstanden te schoúwen sijn tsamen veraccordeert op adúeń van sijn Eerwt. den Bisschop van Gendt soo hier naer volght. Inden eersten, dat deerste tweede, derde ende het vierde Arle vande voors erectie sullen blijúen in húnlieden vigeúr, ende nopende het vijfde arle sal den Capellaen alleenelijck gehoúden sijn den Pastoor te assis-
f° 67 r° teren inden Goddelijcken dienst op de vier hoochtijden des Jaers, op den dach vande kermisse, ende boúen dien de vier Feestdaghen van onse Lieúe Vroúwe sonder meer, te weten onse Lieúe Vraúwe Lichtmisse, Visentatie, hemelúaert ende geboorte, ende aengaende het Arle geqúoteert vijc. Den offer diemen noempt ter stool geschiedende inde Misse sal toebehooren voor twee deelen den Pastoor van Waesmúnster, ende het ander derden deel den Capellaen van Sombeke aldaer residerende, Item aengaende het viiie. arle nopende de Aelmoessen diemen sal omhaelen metter schaele genompt Collecte is geseijt dat de prochie kercke ral competeren inde plaetse van een derde, alleenlijck een vijfdendeel, blijúende alle dander Aelmoessen hoedanich die sijn aende Capelle (1) Item op de daghen vande drij

(1) Over die « collecte » is er later, tusschen Waesmunster en Sombeke nog oneenigheid geweest.

Wij geven hier latere overeenkomsten.

Extract wt de resolútie Boeck der heerel van Sombeke en het Beúersche beginnen met den Jaere 1714 alwaer onder andere staet als volght,

Actúm XIXen 9bre 1724

Vergaedert Baillú, Meijer, Burghm de Belie, Dhaens, Poppe, Saij, Smedt met den Greffr. op de convocatie van alle het gemeente, ende is aen de selve voorgedraegen het accordt tgone de wethaúderen van Sombeke en theúersche hebben ghemaeckt met de wethaúderen van waesmr. nop(en) de collecte van de Schaele oc (omme) ghehaelt wordende in de Cappelle van het selve Sombeke te weten, dat in plaetse van te geúen den vijfden stuijver vande selue schaele, ná voort aen altijd súllen ghestaen met Jaerel te geúen thien gūl wel accordt de selúe gemeente te weten Thomas Laúreijs, Joos Naúts, Jan Laúreijs, Adriaen de Graúe en Andries De Meester sonder

patroonen Ste Rochús, Se. Joseph ende St. húijbrecht ende Capelle Wijdinghe wordende geviert den derden Meij, sal inde voorn Capelle extraordinairlijck mogen gecelebreert worden soleunele misse op elcken
vo dach met Sermoon bichte ende administratie vande heijlighe commúnie, tot voorderinghe van het verdienen vande Aflaethen, beginnende ten neghen Uren oft daer ontrent, wesende súlex ter obtie vanden Pastoor. Item nopende alle dander poincten vande voors erectie súllen

datter andere gemeentenaers sijn gecompareert niet Jegenstaen de behoorel wete daertoe ghedaen, hebben geaggrieert en aengenomen, en bij dien ons geaúthoris. omme het voorseijt accordt ingeschre te laeten op stellen ende wedersijts bij ons ende bij die van waesmr. te teeckenen.

Taccordeert mij Toircon Greffier
desen XX Novembris 1724
J. F. Delatour.

Alsoo datter apparent dispút stont te resúlteren tússchen pastor, Meyer en schepenen der prochie van waesmúnster ter eendere ende Bailliú Burghmr. en Schepenen der heerel van Sombeke en t'Beñersche in het selûe waesmúnster ter andere dat annopende het doen van rekenen soo vele Jaerel de Collecte inde Cappelle der selûe heerel van Sombeke comt te bedraeghen, daer van sy schuldigh waeren aen de kercke van het voorse waesmúnster te betaelen den vijfden stúijver, dan om de eleenigheijt daer aenne dependerende t' gone den oncost niet weerdigh en is tot het doen van voorse. reke. , en oock dat alle rekeninghen subiect sijn soo aen recollement als andersints, soo sijn partijen dien aengaende oûereen gheeommen en ghetransigeert inder
vo manieren naer volghende (: te weten (: op den 27 9bris seûenthien hondert drijentwintich :,) onder andere gheconditionrt, dat de voorse. Balliú, Búrghmr. en Schepenen van Sombeke, aen de kercke van waesmúnster Jaerel súllen betaelen de some van een pont derthien schell vier gr in redemptie van voorschr vijfden stúijver, inde Collecte, waer mede sij súllen geexeúst. sijn te doen de voorghemelde reke. en recollement, de Jaerel betaelin sal telckent moeten ghebeúren met prima Júnij in handen van kerckmr., welcken termijn is begonst met prima Júnij seûenthien hondert eenentwintich, en oûersulcx is het eerste daer vschenen ten ghelijcken daeghe 1722, ende alsoo continûeren eeúwel en onwederroepel, dan int regardt van voordere achterstellen, daer van bij die van Sombeke alreede reke. ghedaen is, sullen sij ghestaen met die te betaelen ingevolge van heml ordc. van date 13 Júlij 1722, bij die van waesmúnster originel ingetrocken, voorders renúncheren partijen aen alle beneftien soo van rechte als costúme de gone hún teghens desen contracte soúden moghen te baete commen, besonderl de gone van reliefvemente, eyndel hebben partijen hún vobligeert annopende desen accorde eleanderen oûer te leûeren acte van approbatie van elcx respectiûe pupale op pene van desertie Aldús dese ghemaeckt ghepasseert en ghestipuleert desen IX 9bris 1726. P: D: Grave 1726; A Daens 1726; C D Brabander; J. N. De Wavrans pastor van Waesmúnster; (...?) Marchand; Jan Van naemen; S. V. Aúdekerke; J. F. De latour; Jaspaert de Belie, Jan Nudts; J. Heyndrickx; Joos Saijs; Jan Poppe; C. Debock; Joos Búijs; P. Verlijsen; Mariniis Alleman. 1726.
Arch. der kerk van Waesmunster.

de selue blijuen in haerlieder vigeúr sonder iet daer van af te trecken nochte veranderen, voor soo vele de selue bij dit accordt niet en sijn gederogeert, wel verstaende dat dit accordt van nú voortaen sal worden púnctúelijck onderhoúden, blijuende hier mede doot ende te nieten de pretensien bij deen ende dander gemoueert met compensatie van costen In oorconden hebben dese geteeckent desen XIII Júlij XVIe. een en veertich, ende was onderteeckent Petrús Dúrinck Pastoor in Waesmúnster, De Maeijer, ende Jaqúes Laúreijns, Ootmoe-
f° 68 r° delijck versoeckende ons soúde gelieuen de selue transactie inder vormen ende manieren te approberen, advoceren ende confirmeren, op dat de selue in toecomende tijden Inviolabelijck mach worden onderhoúden bij Elck van partijen, Wij daer oppe ahoren ghehoort het adúijs vande Eerw. heeren van ons Vicariat, tot voorderinghe vanden dienst Godts hebben de selue transactie gheapprobreert, geadnoueert ende geconfirmeert, soo wij doen midts desen, behoúdens dat den heer Pastoor van Waesmúnster nú ende in toecomende tijden op de feestdaghen van drij Patroonen ende Capelle Wijdinge bij contracte vermelt sal moghen doen de solemnele Misse ende diensten, Indient hem goetdúnckt met designatie van Ure ter exclúsie van alle andere. Gegeuen tot Gendt in ons palaijs Episcopael onder onsen zegel ende het handtteecken van onsen Secretaris den 19 Júlij 1641. Ende stondt

Bij last van sijn Eerw^t. den Bisschop van Gendt voornt. — L. Le Monier

v° Aengesien dit voors accoordt alsoo was gesloten, heeft den voorn heere van Sombeeck beginnen preparatie te maecken ende doen twee verscheijden modellen teeckenen, het eene van Sr Van den Eynden van weghen het steenwerck het ander van Sr Wandeleer van weghen het hoúdtwerck, welcke modellen gesien sijnde bij den voorn heer van Sombeec stonden hem wel aen, ende heeft de selue getoont aenden voorn heer Capellaen, Ballin ende Schepenen der voors heerl ten eijnde dat hij wilde de Capelle maecken LXXV voeten lanck ende XXVIII voeten breedt alles conform de modelle, op conditie dat den voorn heere van Sombeeck de een deúrgaende helft wt lieberaelheijt sal betaelen, ende de ander helft verschieten sonder nochtans daer van eenighe verloopen te trecken totter tijdt toe door de liberale Aelmoessen de selue cúnnen gerecoúnereert worden.

f° 69 r° Daer en bouen de Capelrije noch soúde begiften met een Rente van hondert gúlden tsiaers losselijck den pen XVI. op dat den Residerenden Capellaen te beter soúde moghen leuen. met obligatie van

twee missen ter weeken te lesen, deen voor de zielen vande donateúrs oúders, ende naer húu doodt voor húu eighen zielen, ende dander voor alle geloovighe zielen.

Welcke presentatie bij den voorn heere van Sombecke gedaen sijnde, hebben in danck ontfanghen den heere Capellaen beneffens Balliú ende Schepenen der voors heerl ende tot dien eijnde Requeste gepresenteert aen sijn Eerw.ste heer den Bisschop van Gendt ten fine hem soúde gelieúen sijn consent te draghen om de nieúwe Capelle int werck te mogen laeten leggen ende het oúde Capelleken af te brecken, ende middeler tijt het heijlich Sacrificie der Misse te moghen celebreren op eenen gewijden steen, totter tijt toe sijn Eerwt. de

v° Capelle gemaeckt sijnde soúde gelieúen te comen wijden ende consacreren. Waer op de voorn verthoonders dese naerúolgende brieúen in forma hebben vercreghen den 11 April 1642

Soo hier volght

f° 70 r° Antoniús Triest bijder Gratie Godts ende des stoels van Roomen Bisschop van Gendt Etc Alle de gene die dese letteren sullen sien oft hooren lesen salicheijt inden heere. Alsoo ons is verthoont geweest bij Balliú Schepenen ende ghemeene innesetenen der heerelijckheijt van Sombeke binnen de Prochie van Waesmúnster inden lande van Waes hoe dat henlieden wordt ghepresenteert, door den heere der voors heerelijckheijt, tot meerder eere ende glorie Godts ende ten aenroepen der heijlighen te maecken een nieúwe Capelle lanck LXXV voeten, ende breedt XXVIII voeten alles conforme tot model ons gheexhibeert wesende beqúaem omme de ghemeijnte, ende omligghende gebúren in Goddelijcken dienst behoorlijck te connen gedienen, de welcke nú door de cleenheijt vande teghenwoordighe Capelle, wel de drij deelen moeten blijúen búijten der selúer, in reghen haeghel ende

v° windt, tot húu groot ongerief, welcke Capelle den voorn heere van Sombeecke presenteert voor de helft te betaelen, ende voor d ander helft te verschieten de penningen sonder croijs totter tijdt toe, door de liberale Aelmoessen, de selúe connen gerecoúvreert worden, ende al ist dat dese presentatie gedaen wordt, en verstaen sij verthoonders nochtans de selúe int werck niet te laten legghen nochte de teghenwoordighe Capelle afte brecken sonder tselue ons te kennen te geúen, ende dien aengaende alúoren te obtineren onse aggreatie ende consent in forma. Biddende bij dien ootmoedelijck ons soúde gelieúen hemlieden omme de redenen voors tselve consent ende aggreatie te verleenen ende toe te laeten, dat middeler tijdt het H. Sacrificie der

misse gedaen sal moghen worden op eenen gewijden steen, totter tijdt toe, dat wij de voors Capelle volmaeckt wesende, súllen wijden ende consacreren, te meer den voorn heer van Sombeeck presenteert tot
fo 71 ro onderhoúdt vanden Priester ofte Capellaen vande voorn Capelle, Jaerel te geñen ende betaelen hondert gúldens erfelijck lossel den pen XVI. beset op soúffisante hypotheeqúe. Wij alnoren daer oppe ghehoort het advijs van Eerw: heeren van ons Vicariaet, midtsgaders van heer Pieter Dúerinck Pastoor van Waesmúnster, ende Deken vande lande van Waes. Ende voorts gesien secker declaratie ofte belofte van Balliú en Schepenen der heerelijckhede van Sombeke voornt, hier naer van woorde te woorde volghende.

Balliú ende Schepenen der heerelijckhede van Sombecke certifieren dat d intentie ende begeerte van henlieden is dat de boúwinge vande voorn nieuwe Capelle sal gebeúren sonder te interesseren de rechten van Prochie kercke, competerende de selúe, inghenolghe vande *brieùen van concordat*, waer op de selúe Capelle is geerigeert, die súllen blijúen in húm volle vigeúr. Accorderende voorts dat alle qúestien ende differenten daer op commende te rijsen, súllen berecht worden
vo voor sijn Eerwste heer den Bisschop van Gendt. In oorconden is dese gheteeckent desen IX April 1642 ondt Jaecqúes Laúreyns, Jan Waúman, Adriaen Poppe, Adriaen Vincke, Gúilliam Van Brússel ende Joos Smet. hebben de voorn verthoonders geconsenteert hemlieden respectiúe versoúcken hier voren vermelt, soo wij de selúe consenteren midts desen, Allessins op de editien bij de voors declaratie vande selúe vthoonders vermelt. Gegeúen tot Gendt in ons palais Episcopal desen II April 1642

Was onderteeckent

L. Le Monier

Ter ordinantie van sijn Eerwt. vooret

fo 72 ro Dese voors brieúen vercreghen hebbende heeft den voorn heer van Sombeeck het werck vande nieúwe Capelle int geheel aenbesteedt aen Francoijs staes steenhouder van sijnen stiele behoúdens dat den voorn heer Nicolaes De Floúwijn Capellaen hadde op hem genomen, ende daer mede den heere van Sombeeck gesecoúreert ende ontlast, van allen de materaelen, tot het werck noodich wesende, te doen mennen vande Caeij van Sombeeck tot op het werck oock mede den zaúel te graúen en leúeren op het werck.

Om het welck te volbrenghen heeft den voorn heer Nicolaes omme gegaen bij de omligghende gebúeren ende vande selúe versocht dat

sij ter eeren Godts hem soúden gelieúen behúlpsaem te wesen om allen de materiaelen te bestellen op het werck waer van sommighe hún handtwerck ende dander met hún waghen en peerden te men-
vº nen, den heer Capellaen hebben toegeseijt Dien volghende is den voorn heere van Sombecke gecompareert met sommighe van sijne vrienden op den 2 dach van Meij 1642 alswanneer sanderdaechs or-dinairelijck op den 3 dach van meij inde voorn Capelle geviert wordt den feestdach van Ste Rochús Patroon der voors Capelle, om op den 4 dach meij het besteck te maecken vande nieúwe Capelle ghelijck oock is gebeúrt ende hebben op den selúen dach beginnen te graúen om de fondamenten te leggen, waer van op den 5 dach meij 1642 den Eersten steen is geleijt wt den Naem van d heer hieronimi De Maeijer heere vande selúe heerlijckheit van Sombeecke, Door Jonck-heer Jan Cornelis De Maeyer Oúdsten Sone vanden voorn heere van Sombeeck, ende is geleijt recht achter den hooghen Autaer. Den heere van Sombeeck siende als de fondamenten geleijt waeren dat het vat te cort was naúenant de wijde heeft een deel vande fondamenten doen op nemen ende drij voeten langer doen leggen, ende noch 2
fº 73 rº voeten hoogher als de modelle was Dwelck gedaen sijnde hebben de wercklieden met het drinckgelt dat sij geereghen hadden dien dach vrolijck geweest, ende hebben tsanderdaechs den 6 meij gelijcker-hant int werck geúallen. Dan alsoo den voorn francoijs staes aen-nemer de materiaelen niet bij tijden en koste bij de werck brengen, hebben de wercklieden diewils moeten wt het werck scheijden, oock bij foúten vanden aennemer die selden naer het werck omsach, soo dat het bamis aenliep eer sij de múeren in sijn viercant hadden gemetst. middeler tijdt dede den heere Capellaen sijn divoir om allen de materialen die op de kaeij van Sombeeck te schepe aenqúamen op het werck te doen mennen, maer alsoo het langh aenliep ende diewils te doen was door de menichvuldighe materiaelen om wagens ende peerden en volck te besorghen om de materiaelen aen te men-nen, heeft het hún beginnen te verdrieten, soo dat den heere Capel-
vº laen qúalijck iemant meer en kost gecrijghen, te meer om dat hij geen assistentie en hadde, om het selúe mede te besorghen, noch geene middel en hadde gebrúijckt om de peerden ende het werck-volck te defroieren (1). diemfolgende om dat het werck bij sijne foúte niet en soúde gedilaieert worden, heeft gedwonghen geweest een broúsel bier te broúwen van 5 oft 6 tonnen om de selúe wercklieden

---

(1) defroieren van het Fransch woord défrayer.

te voorsien van drinckenbier, daerenboúen snoeneus den cost moeten geúen, dwelck den voorn heer Capellaen altemael, sonder eenighe recompencie, gedaen heeft op sijnen cost, waer mede hij de wercklieden wederom heeft geanimeert soo dat hij hier door is tot sijn belooft voornemen gecomen ende allen de materiaelen bij tijden heeft beschickt op het werck, soo dat niemant vande wercklieden, als metsers, timmerlieden ende steenhoúders, oijt in het minsten bij den

f° 74 r° voorn Capellaens foúte hebben moeten wachten oft dilaieren maer wel bij foúte van voorn francoijs staes annemer die de materiaelen niet bij tijde op de kaeij en beschickten, soo dat hij onder alle in drij maenden conseqúentel op Sombeeck niet en heeft geweest noch naer het werck niet omme gesien, waer door het werck seer was dilaierende, soo dat den voorn heere van Sombeeck teghens den voorn aennemer was gedwonghen te protesteren, ghelijck hij heeft gedaen binnen de stadt van Antwerpen te meer om dat den voorn heere van Sombeeck den aennemer geen geldt te cort en bleef maer sijn geldt altijt gereed was soo wanneer hij het selúe van doen hadde en daer omme was comende. Waer op den voorn staes aennemer Andtwoorde dat hij met de Gratie Godts verhopte het werck op te maecken, waer mede hij is vertrocken wt Antwerpen ende sedert noijt meer naer het werck ommegesien maer het selúe laeten vaeren, als sijnde bijnaer in alles van sijn beloofde penningen betaelt :

v° Waer door den voorn heer genoodtsaeckt is geweest het werck te aenúeerden ende tselúe te doen op maecken bij de selúe wercklieden gelijck het geschiet is ende hebben de metsers den meij gestelt op den geúel in november 1642,

Ende wirdt het kleijn capelleken afgebroken in october int selúe jaer, soo dat den heer Capellaen middeler tijdt den Goddelijcken dienst der Misse celebreerden op den nieúwen Aútaer met eenen gewijden steen onder een dack van delen gemaeckt boúen den Aútaer; totter tijdt toe dat de nieúwe capelle was in het drooch.

f° 75 r° Den voorn heer Capellaen dan siende dat sijne Capelle soo groot en schoone wirdt gemaeckt en dat sijn huijs soo kleijn was sonder eenighe proportie te hebben met de Capelle, heeft begost se soliciteren aen Balliú, Schepenen ende sijne gemeijnten ten fiene sij soúden gelieúen noch een eijnde te maecken aen het huijs vande capelrije tot meerder gerief ende commoditeijt vanden residerenden Capellaen, te meer om dat d heer Jaqúes Laúreijns Balliú der selúer heerelijckheijt hadde gepresenteert ende belooft den nomber van twintich dúijst steen tot het opmaecken vande nieúwe Capelle. Maer alsoo den voorn

heere van Sombeeck altemael de costen van het maecken vande nieúwe Capelle heeft willen becostighen ende betaelen. Soo heeft den voorn Laúreijns sijne liberaele gifte willen laeten imploieren tot een ander goet ende deúchdelijck werck volgens sijne obligatie ende belofte. hier onder gecopieert

vo Ick onderschreven geúe tot Erectie ende vermeerderinghe vande Capelle van Sombeke twintich dúijst steen nemaer soo den heere van Sombeeck gelieft heeft te geúen allen den steen sal den selúen geimploieert worden aent húijs vanden Capellaen de reste in ander goet werck aende Capelle ter dispositie van donateúr. Tooreonden

Was onderteeckent

Jaqúes Laúreyns

1641

Ende daerenboúen aenden voorn heer Capellaen belooft was van weghen françoys staes aennemer der Capelle drij ardúijnen crúijsvensters voor sijne sorge ende toesicht die hij hadde op sijne wercklieden vande Capelle Ende noch eenige Espe boomen van weghen den heere van Sombeeck die soúden dienen voor opscheúten oft keperinghen.

Soo ist dat de voorn Schepenen hier op regardt nemende, hebben toegestaen ende geaccordeert dat den voorn heer Nicolaes Capellaen een eijnde ten zúijde van het húijs soúde doen maecken van xxiij voeten lanck ende xiiij voeten breedt conform het voorgaende werck. het welck den voorn heer Capellaen alsoo heeft besorcht te doen maecken Ende heeft inde kamer een afscheetsel doen maecken tot behoef noch van een cleijn kamerken met een portael ende búijten deúre, ende inde groote camer gestelt de geschilderde gelaesen die gestaen hadden in het eerste cleijn capelleken, namentlijk de wapen van Albert Graúe van Bossú, een geschildert rondeel van Ste Rochús, een rondeel van Jesús, Maria, Joseph ende het rondeel van Sinte

vo húijbrecht dwelck staende rondtsomme in ander gelaesen in het cleijn capelleken de ander gelaesen altemael sijn in stúcken gehaegelt gelijck hier voor fo 60 verhaelt is oock de twee rondeelen die gegeúen hadde dheer Jaqúes Laúreijns met sijne húijsvrouwe Maria heyndricx, op deen geschildert S. Jacob en dander ons Lieúe Vroúwe, húnlieden patroonen met elck hún wapen daer onder, d ander geschilderde gelaesen heeft de heere Capellaen vercreghen deen van baúdewijn Coolman Schepen der Prochie van Elúerseel, dander van Jan heijnderiex Schepen van Waesmúnster Ende int cleijn camercken twee

rondelen gegeúen bij Joannes Maeij, hoeijmaecker van Ste Nicolaes. (1) Voorts den trap die te voren hadde gestaen in het vloerken heeft hij verset neffens de schoúwe inde keúcken en die doen afslúijten met een deúre, ende die deúre daer men langhs de keúcken placht te gaen inden hof heeft hij geimploieert om langs de keúcken te gaen inde camer

f° 77 r° Dit voors werck alsoo in effen ende int drooch wesende sonder nochtans eenighe solderinghe boúen de camers, heeft den voorn heer Capellaen (naer dat dit werck alsoo ontrent de twee jaeren hadde gestaen sonder solder) een Reqúeste gepresenteert aen Balliú en Schepenen der selver heerl ten fiene dat sij soúden gelieúen den solder te doen legghen, ende eenen anderen grooteren kelder doen maecken, om dieswil hij te kleijn was ende niet grooter en was als nú teghenwoordich is de plaetse daer de trappen sijn van tegenwoordighen kelder. Maer alsoo den Balliú en Schepenen húm excúseerden dattet te veel soúde costen, te meer om dat sij over 2 Jaeren te voren geúallen waeren in groote costen van de twee nieúwe camers aen het capelrij húijs op te maecken, hebben het selúen afgeslaghen. Waer op heer Nicolaes de Floúwijn Capellaen aldaer húm heeft gepresenteert de penninghen te verschieten voor sijn leefdach lanck conside-

v° rerende dat hij voor sijnen intrest ende croijs van sijn penninghen is genietende het gebrúijck ende dat naer des voorn heer Capellaens doodt bij sijnen súccesseúr ende naercomelinck de penninghen soúde moghen gerestitútieert worden aen den voorn capelaens erfgenamen oft sijn actie hebbende. het welck den h^r Balliú en Schepenen hebben goet geúonden ende geaccepteert, mede allen het gene dat den voorn heer Capellaen noch soúde noodel vinden te behooren tot het Capelreij húijs Waer op den voorn heer Capellaen terstont heeft aenbestedt aen Gillis Laúreijs metser het maecken van eenen nieúwen kelder lanck de breede van het húijs ende breedt thien voeten en half búijten múeren doende sijn handtwerck op sijnen cost ende te leúeren kalck en steen, voor de somme van acht ponden vier schellinghen grooten den 17 Janúarij 1644, Ende heeft oock het selúen Jaer inde maent Júlio doen legghen den solder boúen de camer, ende int selúe

f° 78 r° Jaer in december doen maecken een speelhúijs dwelck soúde dienen tot conservatie vanden kelder op dat den selúen altijt soúde int drooch wesen, dwelck t samen met het decken heeft gekost ontrent de ses ponden grooten.

---

(1) Van dit alles is er niets meer te vinden.

Welcke costen bij den voorn heer Capellaen gedaen ende betaelt sijnde, heeft hij sijne rekeninghe gedaen voor baliu en Schepenen de welcke op den voorn heer Capellaens presentatie, hebben een acte gepasseert op t adveú ende aggreatie vanden heere van Sombeeck op den negenthiensten noúember XVI^c. seúen en veertich soo hier naer van woorde te woorde is blijckende

v° Alsoo heer Nicolaús De Floúwijn Capellaen vande Capelle van S^te. Rochús binnen deser heerelijckheijt aen ons ondertēck Balliú, Schepenen der heerl van Sombeecke vertoocht heeft, hoe dat hij ten coste is geweest over tleggen vañ solder oúer de camer ende cleijn camerken, zúijteijnde van het capelreij húijs, midtsgaders over t maken van eenen kelder ende logie (1) daer boúen op t noort Eynde van húijse bath als vier ende twintich ponden grooten sonder sijn beseúrch, leúeringhe van drinckenbier (2) ende andersins, alles met intentie dat naer sijne doot aen sijne Erfgenaemen daer van soúde moghen recompensie geschieden.

Soo hebben wij Balliú ende schepenen deser heerlijckheyt van Sombeke op t adveú ende aggreatie aen den heere van Sombeecke geaccordeert dat d Erfgenaemen ofte d actie hebbende vanden voornoemden heere Capellaen, bij den súccederenden Capellaen sal betaelt f° 79 r°
worden de somme van vier ende twintich ponden grooten in twee paijementen te weten twelf pont groot binnen d eerste jaer naer doverlijden vanden voorn heere Nicolaús De Floúwijn ende de resterende twelf ponden grooten binnen tweede jaer daer naer, consenterende dat den selúen heer Nicolaes ende sijne erfgenaemen oft actie hebbende d incomen der capellrije tot voldoeninge van dien, van sijnen sterfdach af, sal wesen geaffecteert.

Voorder alsoo den voorñ heer Nicolaus heeft t sijnen costen gemaeckt inde schoúwe de lathaecken ende t vier ijser daermen t vier teghen maeckt geteeckent met de wapens vañ Coninck van Hispanien,
v° Item in sijn camerken de tafel met de casse daer de boecken in staen, item inde keúcken de potleijste met de haecken de recht bancke (3) met de pilaren, de belle met allen haer getúijch, int cleijnste camerken het tafelken, de sperren op den solder daer het lijnwaet op hanght, twee stellinghen inden kelder, de bancken met

(1) logie, casa, tugurium = speelhuijs.

(2) Drinckenbier, ook nog drinckelbier geschreven, beteekent bier dat bestemd is voor eigen gebruik, niet voor den verkoop.

(3) Recht bancke, of recht-tafel, = mensa coquorum, in qua disci, fercula, et id genus alia exponuntur.

de wijme venieren (1) boúen den kelder inde logie is geconditioneert dat den voorñ heer Nicolaús De Floúwijn ende sijne hoirs de selúe meúbelen súllen moghen weiren, niet teghenstaende de selúe naghelvast sijn, ten waere dat den naercomenden Capellaen de selúe wilden hoúden staen bij presije, blijúende niet te min aen t selúe húijs de koetse gemaeckt boúen den inganck vanden kelder. Item het scrapraeijken inde keúcken gemets. Item de koetse inde kleijn camer ten
f° 80 r° súijden. Dwelck al bekosticht is geweest bij de Gemeijnte deser heerlijckheijt van Sombeke. In oorconden is dese geteeckent bij de voorš contractanten desen negenthiensten noúember sesthienhondert seúen en veertich.

Was onderteeckent

Nicolaús De Floúwijn
Capellaen in Sombeecke

Jaecqúes Laúreijns
1647

Adriaen Poppe

Gúilliam Van Brússel

P Van Roijen
1647

Merten Búijs

v° Al dwelck hier voren gelesen ende geexamineert hebbende is bij mij onderschreúen geaggreert als heere van Sombeecke. Actúm in Antwerpen 29 noúember 1647

Was onderteeckent Hieronimús De Maeyer

f° 81 r° Alsoo hier voren f° 65 staet hoe dat den voorñ heer Capellaen hadde doen maecken eenen steenpút op den hof vande Capelrije Soo staet hier te noteren dat den selúen steenpút bedorúen ende niet wel gemaeckt en was bij foúte vanden metser als niet diep genoech wesende soo dat hij alle somers was wtdrooghende ende daer enbouen niet rondt soo dat hij niet, sondea groot perijckel, en koste gesoencken worden, soo dat den voorn heer Nicolaes gedwonghen was om wederom een Reqúeste te presenteren aen d heer Balliú Schepenen ende gemeijnten der heerl van Sombeecke ten fiene dat sij soúden gelieúen eenen anderen steenpút te maecken ende den selúen stellen van búijten teghen den múer van het búijtenste poortien van Capelrije om soo wel de omliggende gebúeren te dienen van water als den heer Capellaen waerom hij groote moeijte heeft gedaen al eer hijt

(1) Wijme venieren?

In het Land van Waes kent men wijmen of wissen. — venieren?

vande gemeijnte heeft cúnnen vercrijgen. ten lesten is het den voorn
vº heer Capellaen van Dheer Balliú ende Schepenen toegestaen ende geaccordeert ende is den voors steenpút volmaeckt geworden in october 1647 maer als de oncosten vanden voors steenpút qúamen inde gemeijne Rekeninghe vande heerlijckheijt, hebben daer sommighe geweest vande gemeijnte die in geenderhande manieren de selúe oncosten wilden laeten passeren, waerom den voorn heere Capellaen in stilte wirde ontboden bij de gemeijnten ten húijse van Gillis Van Goethem Taúernier op Sombeeck die de selúe qúaetwillige gemeijnten súlcken contentement gaf, dat sonder voorder te múrmúreren de selúe oncosten van een igelijck wirden geaccepteert ende gepasseert, bedraghende tsamen ontrent de twelf pont groot

fº 82 rº Aengesien wij wederom moeten schrijúen raeckende den boúw vande nieúwe Capelle soo staet hier te noteren dat de selúe eerst volmaeckt is int Jaer 1643

Alswanneer Dheer hieronimús De Maeijer heere van Sombeeck sijn Eerweerdicheijt den Bisschop van Gendt seer oodtmoedelijcken heeft geboden om op t h. Crúijs vindinghe den derden dach meij 1643 de nieúw herboúwde Capelle te wijden ende consacreren, dwelck sijn Eerwt den voorn heer van Sombeeck heeft toegestemt, Waer toe hij oock groote preparatie heeft gemaeckt om sijn Eerwt den Bisschop van Gendt naer alle behooren binnen sijne heerlijckheijt te ontfanghen op dander zijde en was den voorn heer Nicolaes oock niet ledich, maer besorgde alles van noode soúde wesen tot het consacreren der voors Capelle, oock dat de selúe mochte wesen in goeden staetgestelt
vº soo dat het leste gelas maer 3 oft 4 daghen te voren inde venster en wirde gestelt niet eer beúrijdt wesende voor reghen oft windt.

Middeler tijt staet hier te noteren dat het klocxken dat te voren in het torentien vande kleijne Capelle heeft gehanghen door het versúckelen van deen plaets op dander een ongelúck heeft gekreghen van een scheúre het scheen het selúe te geschieden stont, want het clocxken te cleijn was ende niet compatibel met den thoren vande nieúwe Capelle, Soo dat de Capelle moeste vallen inden cost van een nieúwe klocke, het welck ook seer wel geviel want júst op dien tijdt tot temsche clockgieters waren die besich waeren met de grootste klocke te gieten, dewelcke ontboden ende met hún geaccordeert sijnde voor de somme van ses pont ses schellinghen acht groot om een klocke te gieten van twee hondert vier en vijftich ponden, ende alsoo
fº 83 rº het cleijn klocxken maer en was wegende hondert en ses pondt,

vertrock heer Nicolaes naer Antwerpen ende heeft noch van Sr Marten Vande laer Coopman den nomber van hondert en achtenveertich pont en half klock spijse tot vijfenveertich gúlden het hondert en qúam daer mede naer Temsche ende leúerden de selúe aen Nicolaes Chaboteaú clockgieter om de selúe t imploieeren tot het vermeerderen vande klocke, soo dat de selúe gegoten sijnde den heer Capellaen op de kaeij van Temsche de selúe dede weghen ende beúondt swaer te wesen tweehondert vieren vijftich ponden ende hadde den voorn heer Nicolaes Capellaen daer op doen gieten boúen in eenen randt ontrent het hooft des woorden

Ste Rochúe is mijnen naem, voor Godts faem in Sombeeck beqúaem

Ende is den voorn Capellaen ten selúen daghe met de klocke met een schúijte naer Sombeeck gecomen ende terstont doen naer de Capelle voeren

vo Ende om dat de selúe soúde beqúaem wesen om te lúijden teghen de kerckwijdinghe heeft besorgt dat heer Petrús Dúrinck Deken vanden lande van Waes de selúe metten eersten soúde gelieúen te comen wijden, waer op hij heeft geordineert te comen den 19 April 1643 wesende Sondachs naer Beloken Paeschen hier teghen heeft heer Nicolaes met sijnen Capellemeester doen ter tijdt Jan Waúman Schepen der Selúe heerlijckheijt gaen nooden diúersche Peters ende Meters tot den nomber van sestich persoonen oft daer ontrent de welcke op den bestemben dach sijn gecompareert alwanneer door den heer Deken de klocke is gewijdt ende genaemt Ste Rochús, Josephús ende Húbertús, Ende hebben húnne gifte gegeúen Elck naer sijn qúaliteijt ende Deúotie, ghelijck hier onder int lanck kan beúonden worden

fo 84 ro Eerst

Dheer Jaqúes Laúreijns Balliú	XX sch
Adriaen Poppe	X sch
Adriaen Verhaeghen	X sch
Peeter Vercoúteren fs Jans	VIII sch
Peeter heyndricx fs Jans	X sch
Jan Van hecke	VI sch
Joos Van schooten	VI sch
Peeter roels	VI sch
Adriaen Volckerick	VIII sch
Den sone Jaqúes Volckerick fs Jans	VIII sch
Merten Verdickt	VI sch

	Adriaen de belie	VII sch
	Gúilliam Van brússel	VIII sch
	Jan de belere	IIII sch
	Gillis Van Royen	VIII sch
	De Wedúwe de Neńe	IIII sch
	hans Laúreyns fs Lieńens	VI sch
	Peeter Verbeke	V sch
	Joos de brúijne	IIII sch, IIII gr
f° 84 v°	Michiel Wúijtack	VIII sch
	Jan de hooghe	V sch
	Jan van Voethem	IIII sch
	Adriaen peeters	V sch
	Joos Wittock	IIII sch
	Adriaen de belie	V sch
	Joos de belie	V sch
	Peeter de belie	V sch
	Lowijs Súij fs Gillis	IX sch
	Christien Van holewinckel	IX sch
	Bartholomeús Borgaro	VIII sch
	Jaqúes de Belie	VII sch
	Adriaen Vincke	VIII sch
	Jan Waúman den Jonghen	VIII sch
	Joos Smet	VIII sch
	De Wedúwe Jan Rúbbens	IIII sch
	Machiel heyndricx	X sch
	Paúwels de Mare sijne dochter	IIII sch
	De Wedúwe Adriaen Vergaúwen	II sch
	Adriaen Smet	IIII sch
f° 85 r°	Rochús steúrm	V sch
	Matthijs Tack	II sch VIII gr
	Gillis Baúwens	II sch
	Adriaen herman	II sch VI gr
	Jan Van Voorde	IIII sch
	francoijs Volckerick	VI sch
	Paúwels Van Cleempút	III sch IIII g
	Machiel Vanden Eijnde	III sch IIII g
	Joos steúrm	III sch IIII g
	Merten Van Búggenhoút	II sch
	Jan Daens	IIII sch
	Sijmon de hielt	II sch

	Gillis Leijndecke	XVI gr
	Lieuen de Brúijne	XX gr
	Joos Waúman	XIII gr
	De Wedúwe Paúwels de corte	V sch
fo 85 vo	De Wedúwe Gillis herman	III sch IIII g
	Baúdewijn heijnderickx	X sch VIII g
	Joffroúw Nigrette	IIII sch IIII g
	Joffroúw Josijne de Neue	X sch
	Jan Voethem aende heijde	V sch

Naerdemael de clocke gewijdt was heeft den Meulemacker van Waesmúnster Jan van dale het Beelfort gemaeckt en bij den seluen terstont op den thoren gedaen voor de somme van een pont twelf schellinghen en twee groot

fo 86 ro Alsoo dan den dach was gecomen om de Capelle te consacreren, Is sijn Eerwt. den Bisschop van Gent den 2 dach meij 1645 gearriueert binnen de Prochie van Waesmúnster ende gaen logieren in het Clooster van Roosenberch, denwelcken sijnen Secretaris met den Archidiaconús heeft gesonden naer Sombeeck om te besichtighen of alles gereedt was om de Capelle te consacreren die alles beuonden hebben naer behooren gereet te wesen.

Op den seluen dach naer noen is Dheer hieronimús De Maeijer heere van Sombeeck oock gearriveert binnen sijne heerlijckheijt van Sombecke medebrenghende ontrent de persoonen van sijne naeste vrienden ende bloede Wel gestoffert van bedden kost ende dranck, en alles watter van noode was tot een treffelijcke ende Eerelijcke maeltijdt van súlcke een compagnie, dwelck den voorn heer (vo) altemael bekosticht heeft tot drij daghen lanck gedúrende Daer enboúen is oock op den seluen tijdt binnen de heerlijckheijt van Sombeeck gearriveert Gaspar Nemiús Bisschop van Antwerpen met sijne twee Neuen den eenen Archidiaconús (1) ende den Anderen Archipresbiter (2) van het Capittel vande Cathedrale kercke van onse Lieue Vrouwe binnen Antwepen. die den voorn heere van Sombeeck oock hadde

(1) Christianus Voochts, alias Vuchts, die 8 nov. 1650 (possessionem cepit). Erat episcopi Gasparis Nemii ex sorore nepos, quo ad archiepiscopatum Cameracensem translato, Antverpiæ valedixit.

Acad. Royale de Belgique; De Ram, Episcopatus Antverpiensis. Pag. 152.

(2) Theodorus Vooghts, forsitan frater illius qui supra p. 152 inter archidiaconos recensetur, erat archipresbyter 10 nov. 1655. Obiit 8 oct. 1659, fundato anniversario. De Ram, op. cit.

gebeden om sijne feeste te comen vereeren, ende sijn tsamen altemael met den Capellaen van sijn Eerwt. gelogieert geweest ten húijse vanden heer Capellaen der selúer heerl ende den voorn heere van Sombeeck met den meesten deel van sijne vrienden ten húijse van dheer Jaqúes
f° 87 r° Laúwereijns Balliú der selúe heerl Ende de reste van sijne vrienden sijn gelogieert geweest inde naeste gebúeren húijsen

Sanderdachs dan op het H. Crúijs Vindinghe den 3 meij 1643 is sijn Eerwaerdicheijt den Bisschop van Gendt gecomen van het Clooster van Roosenberch ontrent den acht úren voor noen (naer dat sijn Eerwt. den Bisschop van Antwerpen smorgens ten 6 úren de eerste misse hadde gecelebreert) Ende heeft beginnen de voors Capelle te consacreren ter eeren Godts ende ten aenroepen vande heylighen Rochús, Josephús en húbertús geassisteert wesende met sijnen Archidiaconús, Secretaris ende Capellaen met heer Nicolaes De Floúwijn Capellaen der selúe Capelle, denwelcken oock de Eerste Misse op den nieúwen geconsacreerden Aútaer ter eeren Godts heeft gecelebreert

v° Naer dat de voors Capelle dan was geconsacreert, wirdt door last van sijn Eerwt. gepromúlgeert ende vercondicht vanden voorn heer Nicolaes Capellaen, dat allen de gene die teghenwoordich hadden geweest inde consecratie vande Capelle, soúden verdienen hondert daghen Aflaet ende noch 40 daghen Aflaet die jaerelijcke op den feestdach vande kerckwijdinge de voors Capelle sal besoecken ende aldaer bidden voor de Eendrachticheijt der Christene princen, Wroedinghe (1) der ketterijen, ende verheffinghe van onse moeder de H. Kercke

Ende is sijn Eerwt. van Gendt naerderhant wat gaen rústen ten húijse vanden voorn Capellaen aldaer vindende sijn Eerwt. den Bisschop van Antwerpen die tsamen aldaer eenige commúnicatie hebben gehadt.

Terstont heeft den voorn heer Capellaen den H. Aútaer gaen gereet maecken ende vercieren met de nieúwe ornamenten die den voorn heer van Sombeeck met sommige van sijne vrinden hadden gegeúen.
f° 88 r° teweten de vier groote copere kandelaers gegeven bij den voorn heere van Sombeeck. het antipendiúm oft blaúw zijde damasten aútaercleedt, gegeúen bij den Eerwheer heer Corneliús Lancillot broeder vande húijsvroúwe vanden voorn heere van Sombeck. Den blaúwen zijden damasten casúijfel gegeúen bij joffrouw Maria Lancillot met mijn heer Voochts haeren man ende neúe van Gaspar Nemiús Bisschop van Antwerpen. De 2 paer versilúerde blompotten met haer zijde meijen (2)

(1) Wroedinghe = uitroedinghe.

(2) Meijen = bloemruiker, tuil.

gegeñen bij andere van sijne naeste vrinden. ende heeft hem den voorñ heer Nicolaes Capellaen terstont gaen kleeden ende het Eerste Sacrificie der Missen inde nieúwe gewijde ende gheconsacrede capelle gecelebreert. Middertijdt maeckten hún de sanghers gereet om de hooghmisse te singhen naer de welcke ten húijse van dheer Jaqúes
v° Laúreijns de maeltijdt is gehoúden Onder welcke maeltijt den Eersaemen Jaqúes Floúwijn broeder vanden voorn heer Nicolaes Capellaen der voorś Capelle heeft opgedraeghen aenden voorñ heer van Sombeeck desen naerñolghenden Lofdicht

Famas Der Trompet

Oñer de Wijdinghe vande nieúwe herboúde Capelle, toegheeijghent aen den H Rochús binnen de heerlijckheijt van zombeke opgherecht door heer Hieronimús De Maeijer heere der selúer heerlijckheijt van Sombeke Etc. int Jaer 1645 den 3 Meij

Galmt nijt roemrúchte faem met hooch verheñen thoonen
en condicht dese daet die weerdt is om becroonen
begonsticht desen dach : roept dat heer Maeijers naem
in eeuwicheden leeft. Wiens zeijsen is beqúaem
(door t goddelijck beschick) het onerúijt af te maeijen,
waer door de vrúchtbaer deúcht haer noodich saet comt saeijen,
tschijnt dat de dorre aerd Verqúickt, en vreúchdich wort
vermidts, den oñervloet haer gaeñen neder stort
in dese heerlijckheijt : besproeijt met shemels zeghen,
die vijt de wolcken daelt, als eenen gúlden reghen :
f° 89 r° niet brenghende te weegh een Danaesche vreúcht,
naer. tgeen waer in de ziel (met innichlijck ghesúcht)
vererijght den hooghsten wensch, der goddelijcke gaeñen,
en daer de hemelspijs, veel zielen t saem can laúen;
d welck is dees schoon Capel : tot Godes eer ghewijt,
in Rochús weerden naem, en dat op desen tijt.
O loffelijcke daet! Waer door van Eeúw tot Eeúwen
de opgheweckte faem sal galmen, en uitschreeúwen
dit treffelijck bestaen : heer Maeijer leeft verheúcht,
want ú rechtveerde daet omhelst de waere deúcht :
ú deúcht die triúmpcheert, tot Godes eer en glorij,
En word dijn naem herspelt deer *sij aen ú memorij*
daer blijft ú stadich bij, tot roem van ú gheslacht,
door dit verheúen werck, bij ú te wegh ghebracht.

maeijt, cloecken Maeijer maeijt, om boosheijt vijt te roeijen
de deúcht sal (met den meij vernieúwt) te beter groeijen.
hoúdt door rechtveerde macht, de zeijsen in ú handt,
op dat ghij wesen meúcht, een Maeijer van ú landt :
laet ú geen moeijt, noch sorch (in dit geúal) verdrieten,
het qúaet en sal (soo licht) sijn wortels niet meer schieten.
het schadelijck fenijn (verborghen in het groen)
en sal aen Tijters vee geen leet oft hinder doen.
noch zijlúia en sal van geen gewelt meer claghen
v° maer stadich tot ú eer met vollen mondt ghewaghen,
en roepen overlúijdt, leeft Maeijer weerden heer,
behoeder van het Landt, beschermer van ons eer,
rechtwijder van de kerck, die heden nú ghewijt, is,
en daer de gansche vleck van Sombeeck om verblijt is.
Wij wenschen ú ghelúck met ú volcomen werck,
beminder van Godts eer en Sinte Rochús kerck :
die ons door t heijlich crúijs wil hoeden, en bewaeren;
voor pest, en haestich vúer, oft ander droef beswaeren;
en brenghen ons (hier naer) door desen werden pandt
in Sions heerlijckheijdt daer t al in liefde brandt.

Anagramma
ieronimús de maeijer
deer sij aen ú memorij

f° 90 r° Naer het vertreck vanden voorn heere van Sombeeck met sijne vrienden, heeft in Memorie ghehoúden dat de schilderij vanden Aútaer te cleijn was naeúenant nú den grooten Aútaer ende Capelle, heeft door den eersaemen Sr Van herp schilder, doen schilderen een Aútaer stúck 13 voeten hoogh ende 9 voeten breedt conform ghelijck se teghenwoordich inde Capelle staet daer voren gegeúen met de leijst ontrent de eenendertich ponden grooten. Ende alsoo de ornamenten vanden voorgaenden kleijnen Aútaer niet te pas en qúaemen noch en accorderen op den grooten Aútaer heeft den voorn heer Capellaen de selúe altemael selúer verandert ende geaccordeert tot den grooten Aútaer, dan alsoo daer lúttel ornamenten waeren tot veranderinghe vanden Aútaer, heeft den selúen Capellaen eenighe raemen gemaeckt ende de selúe bekleedt oft beplackt met geschildert pampier om den minsten cost

v° Dan alsoo inde voors Capelle noch geen commoditeijt en was om de ornamenten ende Aútaercleederen in te bewaeren, heeft den voorn

heer Capellaen doen maecken bij Serúaes de cleene schrijnwercker eene casse gelijck die teghenwoordich noch is staende inde Capelle daer voor gegeúen de somme van vijf ponden int Jaer 1644

ende heeft den voorn heer heere van Sombeeck eerst inde Capelle gegeúen twee langhe bancken ende vier knielbancken want inde Capelle noch geen bancken en waeren om te sitten oft knielen.

fo 91 ro Hier staet te noteren dat naer het volmaecken vande voors Capelle van deen múerplaete op dander dwees door de Capelle sijn geleijt ende vast aen malcanderen gehecht twee sperren de welcke int Jaer 1644 op eenen nacht sijn van malcanderen gereckt, dwelck den heer Capellaen sanderdaechs siende heeft op het werck vande Capelle beginnen te letten ende is boúen gegaen het hoúdtwerck vande cappe visiteren, denwelcken heeft beúonden dat de hoúte naghels van 2 scheergebinten waeren geerocht ende scheergebinten begosten te scheijden dat hij sijn gheheel platte handt daer gemackelijcken cost in gesteken ende sagh dat de múeren van búijten seer waeren oúerhellende, dienvolgende seer ontstelt sijnde en dorst qúalijck meer doen met de klocke lúijden. heeft het selúen terstont veradúerteert aen dheer hieronimús de Maeyer heere van Sombeeck om het perijckel te schoú-
vo wen ende te eúiteren biddende dat den selúen heere van Sombeeck het selúe soúde gelieúen te remedieren. Is den voorn heere van Sombeeck op het spoedichste van Antwerpen naer Sombeeck gecomen om hetselúe werck oock te comen visiteren, ende het selúe 'alsoo boúindende ghelijck de heere Capellaen hem hadde veradúerteert, heeft terstont ontboden Jan Van dale meúlenmaecker tot Waesmúnster, den welcken hem vermeten (1) heeft het selúen te remedieren, tot welcken eijnde den heere van Sombeeck van Antwerpen heeft gesonden vier groote schoor hoúten ende vier vúeren balexkens om dweers door de Capelle te leggen. Soo ist dat den voorn Jan Van dale met sijn gereedtschap is gecomen ende heeft de vier schooren gestelt op vier vijsblocken ende teghen de scheergebinten, ende om hooge de múeren onder de plaeten met sijne catrollen oúer en t oúer de Capelle drij dick geschoren, ende búijten de Capelle met sijn calf oft wind-
fo 92 ro aze windende ende de vijsen draeijende is alsoo het heel dack om hooghe gheheúen ende de múeren ontrent de 15 dúijmen ingetrocken waesche maete die soo verre vijt gheweken waeren ende

(1) Vermeten = op zich nemen, zich sterk maken.

aldoen de vier viieren hoúten dweers door de Capelle van búijten met ijsere Anckers aen de múeren vastgemaeckt, om alsoo de múeren te hoúden staen in haeren stant dwelck is geschiet int Jaer 1644 ende sijn de voors hoúte balcken daer blijúen deúrligghen tot het Jaer 1650 gelijck hier naer sal verhaelt woorden.

v° Naerdemael de Capelle nú volmaeckt ende geconsacreert was van sijn Eerweerdichste heer Antoniús Triest Bisschop van Gendt, soo heeft den voorn heer Hieronimús de Maeijer heere van Sombeeck sijn beloofde presentatie willen volbrenghen van hondert gúldens tsiaers te fonderen tot de Capelrije der selúer Capelle volgens de brieúen die hij hadde gepresenteert om eene nieúwe Capelle te maecken ende de kleijn afte brecken staende hier voren gecopieert f° 70, ghelijck bij desen naervolgende fondatie brief is blijckende

f° 93 r° Is ghecompareert dheer Hieronimús De maeyer ende Joffroúwe Súsanne Lancelot sijne huijsvroúwe heere ende vroúwe van Sombeke hollaecken etc. Voor ons onders Balliú ende Schepenen der heerel van Sombeke voorat. De welcke comparanten hebben velaert vúijt húnlieden vrijen wille te geúen soo sij mits desen geúen tot behoeve ende onderhoút vanden heere Capellaen der voors heerl van Sombeke. Eene rente van hondert gúldenen tsiaers losselijcke rente, welcke rente eeúwelijck ende erffel verschijnen sal op St Jans aúont inden somer in elck jaer danof deerste jaer vschijnen sal St Jans aúont XVIe vier ende viertich, welcke voorn rente den voorn heere van Sombeke comparant belooft te betaelen Jaerel bij tijde totter tijdt toe de selúe met comoditeijt ende eerste gelegentheijt besedt ende geaffecteert sal worden op soúffisante gronden van erúen gelegen
v° ontrent deser heerl inden lande van Waes dendermonde oft daer ontrent, emmers wel geleghen totte Capelrije deser heerel. Verbindende int volcommen van desen sijnen Persoon ende goederen present ende toecommende ende sijne erfgenamen elck voor andere ende een voor al, Ende dat op conditie ende last dat den Capellaen alle weken eeúwel ende erffel ghehoúden sal wesen te lesen twee Missen ter weke deene voor de zielen van de voorn comparanten oúders ende vrienden ende daer sij schúldich sijn voor te bidden ende naer heml doot voor de zielen vande voorn comparanten; dander voor alle geloouighe zielen lesende altoos naer den dienst der Missen eenen de profúndis met een colecte voor de trappen des Aútaers inde kercke oft capelle van Sombeeck. oock op last dat den Capellaen dese gifte Jaerelijckx genietende altijt binnen Sombeeck sal moeten resideren

op pene van privatie der selüer Ende van alle andere fondatien
f° 94 r° alreede gedaen ende noch te doen. Ende en sal niemandt van dese ende andere ghefondeerde renten moghen eenich geniet hebben, ten sij residerende onder wat pretext het zij. Jae alwaert dat den Bisschop oft Paüs van Roomen andersints accordeerden. Oock en sal den Capellaen niet moghen permitteren, soo indien eenighen Capellaen qüaeme te vtrecken sal het beneficie oft de voorn Capelrije vallen in handen vanden heere comparant sijne süccesseürs ende naercommers om daer inne te stellen eenen anderen geapprobeerden Priester. Item oft geüiele bij oorloge oft andersins dwelck Godt vhoeden wilt dat de kercke oft Capelle van Sombeeck door oorloghe oft ongelück wierde gedemolieert afgebrant soo dat desen dienst onderbleüe inde voors Capelle, sal dese gifte altoos wederom keeren aen den heere van Sombeeck sijn erfgenamen naercommers heere van
v° Sombeke omme den dienst der Missen voors te doen doen daer het hün gelieüen sal ter interüenientie van Balliü en Schepenen der heerl voornt Item oft gebeürde naermaels dat eenige overheijt tsij geestel oft weerel geene vijtgesondert dese gifte wilde disponeren tsij int geheele oft in deele naer naer sijn wel geüallen onder pretext van dienst in eenighe ander kercken oft Capellen te laeten geschieden ofte hoedanich dat het oock mochte wesen in süleken geüalle annüleren wij dese gifte van nü voor alsdan, absolütel geüen volle macht aen onse Erfgenamen ofte de gene actie hebbende aen voors heerl van Sombeke de voorn gifte ende goederen naer hün te trecken ende aen te nemen als hün Eijghen, om de selüe naer hün goetdüncken tot eenighe andere oft diergel godtvrüchtighe wercken te moghen imploieren, als exspresselijcken verstaende dat dese fondatie den heere
f° 95 r° van Sombeke in geender manieren en sal ontweldicht worden onder wat title dat het oock soüde moghen wesen. In teecken der waerheijt hebben de comparanten dese geteeckent met heul handt teecken beneffens ons schepenen onderth desen 1 Jünij XVI[c] drij en veertich

Was onderteeckent — Hieronimüs de Maeyer
Jacqües Laüreijns — Süsanna Lancelot
1643

In consideratie van voorstaende liberale gifte van voorn heere ende Vroüwe van Sombeke hebben wij onderschreüen Balliü ende schepenen der heerl voorseijt aenden selüen heere sijne süccesseurs ende naer-
v° commers gecedeert ende getransporteert het recht van moghen presenteren eenen Capellaen tot bedienen vande capelrije van Sombeeck

ons geaccordeert bij sijn Eerw^{te} heere den Bisschop van Gendt, maeckende den selven machtich en ons onmachtich. In oorconden hebben desen geteeckent 1 Julij 1643

Was onderteeckent

Jaecqúes Laúreijns 1643 — Adriaen Poppe 1643

Adriaen Vinck

Joos Smet — Gúilliam Van Brússel

Jan Waúman 1643

f° 96 r° Naerdemael hier voren f° 87 is geseijt dat de Capelle van Ste Rochús binnen de heerl van Sombecke is gewijt ende geconsacreert geworden op theijlich Crúijs Vindighe den 3 Meij, soo staet hier te noteren dat op den selúen 3 meij inde selúe Capelle Jaerelijckx wort geúiert den Feestdach van húnnen patroon Ste Rochús om selúer reden hier voren f° 59 verhaelt, maer alsoo het niet compatibel en is twee solemnele Feestdaghen, te weten de kerckwijdinghe ende den feestdach van Ste Rochús Patroon der selúer Capelle te vieren op eenen dach soo wast van noode een vande twee feestdaghen te doen verlegghen op eenen anderen dach, maer alsoo den Feestdach van Ste Rochús beqúamer was te laeten gelijck hij van het beginsel van het Cleijn Capelleken geúiert wirdt op den 3 dach meij.

v° Soo heeft den heer van Sombeke beneffens sijnen Balliú en Schepenen goedtgeúonden den Feestdach vande kerckwijdinghe te doen transfereren op den Sondach immediatelijck voor de geboorte van St Jan Baptist, tot Welcken Eijnde sij dese naerúolgende Reqúeste hebben gepresenteert aen sijn Eerw^{t} den Bisschop van Gendt in April 1644

Aen mijn Eerw. heer
Mijnheer den Bisschop van Gendt

f° 97 r° Súpplierende vertooghen reúelentel den heere van Sombeke midtsgaders Balliú ende Schepenen vande selúe heerl Dat de nieúwe Capelle aldaer geerigeert bij ú Eerw^{t} gewijt is geweest, den derden dach van meije van verleden Jare 1643, sonder dat aende súpplianten dienaengaende voor alsnoch is verleent geweest eene behoorelijcke acte. Ende Alsoo de suppln lieúer hadden om diúersche redenen hemlieden moúerende dat den Feestdach vande selúe Capelle Wijdinghe Jaerel geeelebreert wierde Sondachs voor den Feestdach van St Jan Baptist inden somer keeren heml tot Uwe Eerw^{t}

vº Oodtmoedel biddende de selue gedient te wesen heml te verleenen behoorel acte vande consecratie van voorn Capelle daer bij oock vdraghende de Jarelijcksche Feeste vande selue van op den voorn derden dach van meije, totten voors Sondach voor den Feestdach van St Jan Baptist. Sult wel doen.

Op welck reqùeste gestelt wirde dese naerùolgende Apostille

Sijn Eerw: den Bisschop van Gendt geledt hebbende op t inhoùdt deser ende alles geconsidereert, consenteert dat naer desen, den dach vande consecratie vande Capelle van Sombeeck, sal moghen geLebreert worden op Sondaechs immediatē voor den Feestdach van geboorte van St Jan Baptist. Actùm te Gendt den 25 April 1644.

Was onderteeckent

Deens Secretaris

fº 98 rº Volgens dese Apostille heeft mijn heer Baldùinus De Neùe Capellaen van sijn Eerw: vijt den naem van Den Secretaris gedepesseert dese naerùolgende brieùen vijthanghende met eenen blecken zegel

Antoniùs Triest Dei et Apostolice sedis gratia Episcopùs Gandavensis ùniversis et singùlis putes litteras inspectùris aùt legi aùditùris salùtem. Notùm facimùs qùod nos Anno Dni millesimo sexcentesimo qùadragesime tertio mensis maij die tertia rite consecraùimùs sacellùm in Sombeke Gandavensis nostre diecesis nec non Altare eiùsdem Sacelli in honorem et memoriam Si Rochi, hùberti et Josephi ac in eodem altari Reliqùias S. S. Undecim millùm Virginùm cùm ceremonijs et Solemnitatibùs in similibùs adhiberi solitis et consuetis, reclùsimùs die anniversaria dedicationis dicti Sacelli in Dominicam Nativitatis Sancti Joannis Baptiste immediate precedentem, translata: ùtque Popùlùs Christianùs ad debitùm famùlatùs honorem, Deo et sacris edibùs impendendùm magis excitetùr, de omnipotentis Dei Misericordia ac SS. Rochi, Hùberti et Josephi, atque omniùm Sanctorùm meritis et intercessionibùs confisi, omnibùs Chri fidelibùs vere penitentibùs et confessis, qui predicto consecrationis die in spiritù hùmilitatis et deùotionis caùsa, ad laùdem et honorem Dei, eorùmdemqùe SS. Rochi, hùberti et Josephi, hoc Altare visitaverint, Unùm Annùm, qui vero in die anniùersaria consecrationis huoi idem fecerint qùadraginta dies indùlgentiarùm, aùctoritate nostra ordinaria in Domino misericorditer concessimùs, ac tenore presentiùm concedimùs in qùorum fidem presentes per secretarium nostrùm expediri ac sigillo nostro mùniri jùs-

simùs. Datùm Gandaùi in Palatio nostro Episcopali, Anno Dni millesimo sexcentesimo qùadragesimo tertio mensis Maij die tertia

B De Neùe loc. Secret.

De mandato Perill^t. ac R^mi Dni.

v° Int Jaer XVI^c vijf ende veertich den october is den Prince van Oragnien (1) met sijn legher tot melle gecomen oǔer de schelde en is des snachts gelogieert ende geampeert op beerǔelden heijde, dwelck een soo grooten alteratie maeckten onder de landtslieden datse voor der handt altemael op vlùchten, ende is den selǔe prince met sijn leger des anderen daechs door Lockeren getrocken naer hùlst ende het selǔen belegert, alswanneer den heere Capellaen wederom den selǔen nacht van Antwerpen qùam ende met hùlp van sommighe van sijn gebùeren bij nachten de klocke vanden toren gedaen ende de schilderije vande leijste afgedaen ende met de andere princepaelste ornamenten vande Capelle naer Antwerpen gevlùcht alwaer de selǔe sijn gebleǔen tot dat den vrede wirdt gepùbliceert tusschen sijne Coninckljcke maiestijt van Spagnien ende de heeren staten

f° 100 r° van hollandt Ende is den voorn heer Capellaen wederomgecomen ende sijn gemeijnten niet verlaeten maer noch Altijt Sondach en heijlichdach misse gelesen niet teghenstaende het Landt verwoest was ende de contribùtie noch niet gemaeckt en was, het welck noch wel drij weken daer naer aenliep alswanneer een igelijcken wederom in sijn hùisen qùam, dan het Jaer daer naer 1646 is den voorn prince van Oragnien wederom tot Lockeren met sijn leger comen ligghen versterckt met 5 oft 6 dùijsent Fransche Soldaten, dewelcke tsamen 20 mael meer schade int landt van Waes hebben gedaen (als rooǔende ende stel. ende kercken plùnderende van al het gene datter in was) als sij het voorleden Jaer hadden gedaen, doen sij eerst het landt oǔerwonnen want den 6 oft 7 Aùgùsti 1646 isser eenen troep hollandtsche Rùijters van 250 sterck van het legher ùijt lockeren smorgens voor de Son opganck gecomen voor bij de voors Capelle ende

v° getrocken naer de kercke van Elǔerzeele die sij gans gerooft ende gespoliceert hebben ende de ciborie genomen ende de gewijde hostien

(1) Den 13 November 1645, nam Frederik-Hendrik, Prins van Oranje, de stad Hulst. (Zie Annales du Cercle Archéologique du Pays de Waes, Chronijk de Castro).

Om deze overwinning te vereeuwen deden de Hollanders eenen gedenkpenning slagen waarvan men de beschrijving en het afbeeldsel kan vinden in de : « Nederlandsche Historipenningen », door Gerard Van Loon.

op den Aútaer ende teghen de aerde gestroijt onder de plúijmen die úijt de tijcken geschút waeren gelijck den voorn heer Nicolaes De Floúwijn Capellaen der voors Capelle selúer gesien heeft, ia de verstroijde h. hosties (in Absentie van Pastoor vande plaetse die naer S^t. Nicolaes geúlcht was) selúer bij een gesocht ende vergadert, de selúe legghende in eenen slechten corporael die hij noch vondt in sijnen breúier hebbende onder sijnen Arm, ende daer mede gegaen naer Waesmúnster in het Clooster van Roosenberch die voorsien waeren van een goede saúogarde ende de selúe in húnne kercke tot bewaernisse geleijt totter tijdt toe dat de troebelen geslist waeren als wanneer den voorn heer Capellaen de voors h. hosties wederom úijt het Clooster heeft gehaelt ende den heer Pastoor van Elúerzeel getroúwelijcken gerestitúeert

f° 101 v° Corts daer naer is den voorn Prince met sijn Fransche Soldaten op den 10 Augústi 1646 getrocken naer het Casteel van Temsche als wanneer in het voorbij trecken de voors Capelle van Sombeke vande moetwillighe Soldaten oock wirdt besocht meijnende daer in grooten búijt te vinden, tot welcken Eijnde sij met hún bijlkens hadden begost te kappen ontrent het slot maer alsoo het hún groote moeijte moeste costen eer sijt soúden cúnnen opengecrijghen, heefter eenen met eenen músqúetbal geschoten door het slot, meijnende alsoo het slot in stúcken te schieten gelijckmen heden daechs noch can aenschaúwen aen het gadt datter noch is in het slot, ende het stopsel datter is ingestelt daer sij gekapt hebben (1). Maer ten leste siende door het gadt vanden offerblock datter inde capelle niet en was maer seer cael stondt, ghelijck het den voorn Capellaen oock al in tijdts aen deen zijde gedaen hadde ende gevlúcht, sijn ten lesten vertrocken, soo dat de Capelle noch maeght ende ongeúioleert is gebleúen van die Goddeloose boeúen

v° Alsoo ick f° 59 vso hebbe verhaelt hoe dat den Eerw: Pater Matthias Paúli hadde toegeeijghent aen Albertús Graúe van Bossú een secker boecxken inhoúdende het leúen van H Rochús, ende dat de selúe nú al verkocht waeren tot profijt vande voors Capelle, Soo heeft den voorn heer Nicolaes De Floúwijn besorght, ende het boecxken vermeerdert, bij voeghende daer bij het leúen vanden heijlighen Josephús ende het leúen vanden h Húbertús beijde medepatroonen vande voors Capelle van S Rochús binnen de heerl van Sombeke, het selúen toeeijghenende aen Dheer Hieronimo de Maeyer heere van Sombeek, heeft

(1) Dezelfde deur hangt nog aan de kerk van Sombeke.

van selûe oûer de ses hondert exemplaeren doen drúcken, waer van den voorn heer Capellaen ontrent de hondert en twintich gúlden heeft gegeûen ende betaelt úijt sijn eijghen borse met 200 die gebonden waeren. Alle welcke boecxkens den voorn heer Capellaen met
f° 102 r° noch eenige ornamenten ende andere giften heeft gegeûen aen de voors Capelle, daer mede Fonderende drij Missen Jaerelijckx die den residerenden Capellaen schúldich is Jaerelijcx te onderhoûden volgens het contrackt bij den voorn Heer Capellaen gemaect met Balliû en Schepenen derselûer heerel van Sombeke op aggregatie vanden voorn heere van Sombeeck gelijck hier naer is volgende

Comparerende voor ons onders Schepenen der heerl van Sombeke heer Nicolaûs De Floûwijn Capellaen van St Rochûs Capelle binnen deser heerel. denwelcken heeft gegeûen soo hij geeft bij desen onwederroepelijck aen ende tot behoef vande selûe Capelle, Eerst ontrent ses hondert boecxkens van Ste Rochûs gebonden ende ongebonden daer oûer hij ten coste is geweest hondert gúldens oft daer ontrent.
v° Item geeft eenen kleinen misboeck, twee tennen Ampúllen met twee kleijne copere kandelaerkens, vijf kelckdoecken, den credo, een vergúlt crúcefix, een bonette, vier corporael doosen met vier fijn corporaelen, vier amicten, ses púrificatoria oft kelckdoecxkens, vijf coopercúla oft doecxkens diemen op den kelck leght, eenen oûerrock. Item een schilderije van Ste Rochûs teghenwoordich sijn schoûstúck inde kamer tot dienste vanden Aûtaer in plaetse van een sepúltûere naer sijn doodt, behoûdens nochtans het gebrúijck van tselûe sijn leûen lanck gedûerende als mede vanden Prúijsleren (1) setelstoel hier naer genaemt. Item den grooten Prúijsleren setelstoel voor de plaetse vant ligghen inde Capelle. Ende dat alle met last ende conditie dat naer sijn doodt Eeûwelijck ende erffelijck gedaen en gecelebreert súllen worden bij den Capellaen der voors Capelle drij zielmissen Jaerel, de
f° 103 r° eene voor sijne vader ende moeder, Sústers ende broeders ende vrienden dies noot hebbende, ende de resteren twee voor den voorn heere comparant, Welcke conditien ende last op het adûeû ende aggregatie vanden heere van Sombeeck Wij Balliû ende Schepenen deser heerl van Sombeke hebben aenûeert ende aenûeerden midts desen voor ons ende onse naercomelinghen, Toorconden desen hebben Wij dit onderteeckent den neghenthiensten noûember XVI[c] seven en veertich

(1) Een setelstoel van Pruisisch leer.

Was onderteeckent

N De Floúwijn

Jaecqúes Laúwereijns Capellaen In Sombeke

1647

Adriaen Poppe

Gúilliam Van Brússel

Merten Búijs

Peeter Van Roijen.

1647.

v° Al dwelck hier voren gelesen en geexamineert hebbende is bij mij onderges als heere van Sombeke geaggreert. Tooreonden dese onderteeckent in Antwerpen 29 november 1647

Was onderteeckent

Hieronimús De Maeijer

f° 104 r° Item heeft den voorn heer Capellaen oock doen maecken eenen staenden ijseren kandelaer om diúersche lichten laeten op te branden bij Jan Hoorne daer voren gegeúen de somme van XXI sch int Jaer 1647 den 16 Júnij. alswanneer den voorn heer Capellaen oock de Deúren ende den thoren vande Capelle met sijn eijghen handt heeft geschildert om groote costen te schoúwen.

Item heeft den Eersaemen Jaqúes De Corte Jonghman wesende (ende naerder handt gecomen sijnde tot staet van Priesterschap) de voors Capelle van S Rochús oock begift, ende inde selue gefúndeert vijf Missen Alwaer hij oock int Jaer 1649 op het H. Crúijs Vindinghe den 3 meij heeft gecelebreert sijn Eerste Misse ende naer de misse gedaen den eersten ommeganck die oijt vijt de Capelle is gegaen. Soo dat hier naer is volghende het contract van sijne lieberale giefte ende donatie

f° 105 r° Comparerende voor ons Jaecqúes Laúreijns Ballin der voors heerel van Sombeke Adriaen Poppe, ende Gúilliam Van Brússel Schepenen der voors heerel. in persoone Mr Jaecqúes De Corte f^s Jaecqúes Jongman. Denwelcken heeft gegeúen aende Capelrije deser heerel eene Erffelijcke ende onlosselijcke Rente van derthien schellinghen vier grooten Jaerel. Innegaende St Jansmisse. inden somer XVI^c seúen en veertich en sal deerste jaer vschijnen St Jansmisse inden somer XVI^c acht ende veertich. Ende dat op last van vijf Missen Jaerel. te geschieden de vijf eerste daghen van September in elck Jaer te memorie van comparan oúders ende vrienden dies noot hebbende. Oock op conditie dat den dienst qúame tonderblijven dat dese gifte sal

geimploieert worden totten ermen deser heerel ter dispositie van Balliú ende Schepenen. Welcke rente den comparant heeft beset en
v° geaffecteert op ontrent een half búnder ende bath landts helftwinninghe gelegen in deser heerl oost den heere van Sombeke zúijt Baúdewijn Van Hecke West straetken, noort Joos de brúijne ende Adriaen peeters. In Oorconden is dese bijden comparant ende ons Balliú en Schepenen geteeckent desen VII Júnij 1647

Was onderteeckent

Bij mij Jáqs De Corte

Jaecqúes Laúreijns
1647

Adriaen Poppe
Gúilliam Van Brússel

mij present
N De Floúwijn
Capellaen in Sombeke

f° 106 r° Teghens dese voors̄ rente is vtransporteert bij Peeter ende Franchois Volckerickx (die den voors acker daer de voors rente op beset was, hebben gekocht) eene Rente van XX sch tsiaers tot laste Gillis de lijndecker beset op sijne hofstede in Sombeke conform transport in date XX December 1649. Volgens den Rentebrief ende den transport hier voren f° 46 en 48 ende dat bij consente van heer Nicolaús De Floúwijn Capellaen, Jaecqúes Laúreijns Balliú Gúilliam Van Brússel met Merten Búijs Schepenen. Desen 20 december 1649 bij dien Roy

v° Als wanneer den voorn heer Nicolaes De Floúwijn Capellaen der voors̄ Capelle van S. Rochús, nú gemoúeert was (tot meerder aúancement vande voors Capelle) om te versoecken datter soúde ingestelt worden een Broederschap van S Rochús, heeft het selúe int werck geleijt door eenen goeden vrindt die hij hadde binnen de stadt van Roomen, ende was eenen Pater van minnebroeders oorden, aenden welcken hij heeft gheschreúen sijne instrúctie, waer op den voors̄ minnenbroeder aenden voorn heer Capellaen heeft oúergesonden desen naerúolgende brieúen van Romen in dato 27 martij 1649

f° 107 v° Innocentiús P. P. X.

Ad perpetúam rei memoriam.

Cúm sicút accepimús, in Ecclesia seú Capella S^ti^ Rochi in Sombeke Gandavensis Diocesis úna pia et deúota útriúsque sexús chri fideliúm confraternitas súb inúocatione eiúsdem S^ti^ Rochi, non tantúm pro

hoibs úniús specialis artis canonice institúta, seú instituenda existat cúiús confres et consorores qúamplúrima pietatis et charitatis opera exercere consúeúerúnt. Nos út confrnitas pta maiora indies súscipiat incrementa, De omnipotentis Dei misericordia ac btor Petri et Paúli Aplor, eiús aúcte confisi : omnibús útriúsque sexús chri fidelibús, qúi dtam Confraternitatem in posterum ingredientúr, die primi eorúm ingressús, si vere penitentes, et confessi S^{um} Eúcharistie Sacramentúm súmpserint, plenariam, ac eisdem núnc, et pro tempore exntibús
v° confribús et consororibús in cúiúslibet eorúm mortis articulo, si vere qúoque pœnitentes et confessi, ac sacra come refecti, vel qtnš id facere neqúiúerint, saltem contriti nomen Jesú ore, si potúerint, sin minús corde deúote inúocaverint, et plenariam nec non tam eisdem descriptis, qúam pro tpre describen in dta confrnitate confribús et consororibús vere similiter poeniten, et confessis ac eadem sacra come refectis, qui pte confraternitatis ecclesiam, vel Capellam, seú oratoriúm die festo inúentionis Sct^{ae} Crúcis a primis vesperis úsqúe ad occasúm Solis festi hnoi singúlis Annis devote visitaúerint et ibi pro chrianõr Pupúm concordia, heresim extirpatione, ac Ste Matris Ecclesie exaltatione pias ad Deúm preces effúderit plenariam oiúm precator suor indúlgentiam, et remissionem misericorditer in Dno consedimús. Insúper dtis confribús et consereribús vere qúoque poeniten et confessis, ac eadem sacro come refectis, ecclesiam vel Capellam, seú
f° 108 r° oriúm húiúsmodi in S^{ti} Húberti Episcopi, ac S^{ti} Josephi, et in die octaúe, ac Dnica infra octaúam pte inúentionis Ste Crúcis festis diebús, út presertim visitantibús, et orantibús, qúo die ptorúm id egerint, septem annos, et totidem qúadragenas. Qúoties vero missis, et alijs divinis officijs in dta Ecclesia, vel Capella seú orio pro tpre celebrandis, et recitan, seú congnibús públicis vel priúatis eiúsdem confraternitatis úbivis facien interfúerint, aút paúperes hospitio súsceperint, vel pacem inter inimicos composúerint, seú componi fecerint, vel procúraúerint : nec non et qúi corpora defúnctorúm tam confrúm et consoror, qúam aliorúm ad sepúltúram associaverint, aút qúascúmqúe processiones de lutia ordrij facien Sctissimúmque Eúcharistiæ Sacramentúm tam in processionibús, qúam cúm ad infirmos, aút alias ubicúmqúe, et qúodocúmqúe pro tpre defertúr, comitati fúe-
v° rint, aút si impediti, campane ad id signo dato, semel oronem Dnicam, et salútationem angelicam dixerint, aút et qúinqúies oronem, et salútationem easdem pro animabús defúnctor confrum et consoror hnoi recitaverint, aut demum aliqúem ad viam salutis reduxerint etc. Ignorantes precepta ea, que ad salm súnt docúerint, aut qúodcúmque

aliúd pietatis vel charitatis opús exercúerint, toties pro qúolt ptorúm operúm sexaginta dies de iniúnctis eis seú alias qúomodolibet debitis penitentijs in forma ecclesie consúeta relaxamús pntibús perpús fútúris tpribus valituris. Volúmús aútem, út si alias dtis confratribús et consororibús premissa peragen aliqúa alia indúlgia perpúo vel ad tempús nondúm elapsúm dúratúra concessa fúerit, útq̄ et si dicta confrnitas alicúi Architati aggregata iam sit, vel in posterúm aggre-getúr, seú quaúis alia ratione úniatúr, aút etiam qúomodolibet insti-
f° 109 r° túantúr, presentes et qúeúis alie Littere Apostolice illis núllatenús súffragentúr sed ex túnc eo ipso prorsús núlle sint. Datúm Romæ apúd Sanctam Mariam Maiorem súb Annúlo piscatoris, die XXVII martij XVI[c] XXXXIX. Pontús nostre anno qúinto

M A Maraldús

Den heere Capellaen de voors brieúen ontfan hebbende, heeft de selúe terstont naer Gendt bestelt, op dat sijn Eerwaerdicheijt de selúe soúde gelieúen te aúoieren en aggreeren, ghelijck hij heeft gedaen, ende door sijnen Secretaris daer op stellen

Placetút publicentúr

Datúm Gandavi in Palatio Epali Ultima Aprilis 1649

De Mandato

Simon Secreta

v° Alsoo de voors brieúen geen effect en costen hebben, ter oorsaec-cken, van sijn Eerw[t] Den Bisschop van Gendt, in de voors Capelle noch geen broederschap en was ingestelt, ende dat den Feestdach vant h. Crúijs Vindinghe 3 meij nú gepasseert ende dat het Jaer 1650 datter naer volghde was tot Roomen het Jaer van Jubile. Dienvol-ghende alle Aflaten waeren stilstaende heeft den voorn heer Capellaen wat getardeert, ende met lanckheijt van tijden beginnen gereedtschap te maecken tot de Instellinghe van het broederschap. Eerst voor al heeft hij tot Antwerpen doen maecken een beldt van St Rochús, alte-mael van wasch met eenen Enghel, die hij altebeij in zijde heeft doen becleeden, met een berrie om het beldt daer op te stellen ende alsoo inde Processie om te draghen, tsamen met sijne toebe-hoorten wel costende ontrent de acht ponden grooten

f° 110 r° Ende Alsoo den heere van Sombeeck noch was hebbende eenighe stoffe van blaúw Italiaens zijde damast, gelijck het vorste antependiúm oft Aútaercleet, heeft den voorn heer Capellaen versocht, dat hem soúde gelieúen daer van te maecken een boúenste antependiúm oft

Aŭtaercleedt, op dat den Aŭtaer conform altemael egael soŭde wesen verciert int blaŭ. Daer toe den voorn heer Capellaen heeft doen Maecken een vergŭlde leijste, kostende thien gŭlden gelijck den voorn heer van Sombeke oock heeft gedaen. Voorts siende den heer Capellaen datter somtijts clachten waeren van sommighe vanden gemeijnte, ter oorsaecken datter geen oft weijnighe bancken waeren inde voors Capelle, heeft aen Balliŭ en Schepenen versocht dat sij soŭden willen eenighe bancken maecken inde Capelle, tot gerief ende gemack vande gemeijnte, het gene sij geaccordeert hebben ende ŭijt de gemeijnte penninghen der gemeijnten betaelt.

v° Hier staet te noteren dat in desen tijdt van het Jaer 1650 den voorn heere van Sombeke de voorn Capelle beter heeft willen versekeren ende in plaetse vande hoŭte balcken, die hij daer hadde doen legghen int Jaer 1644 gelijck hier voren f° 92 verhaelt is, heeft hij aen Matthijs De cock grofsmit tot waesmŭnster aenbestedt tot vijf groot het pondt, vier ijsere anckers oft balcken om door de Capelle te legghen, ende vast gemaeckt te worden aen de scheergebinten, gelijck die teghenwoordich sijn ligghende.

Ende heeft den voorn heer Capellaen de voors hoŭte balcken geimploieert tot den oxael ende noch eenen boom geereghen met noch andere hoŭten waer mede hij een gereijmte oft beworp heeft gemaeckt van eenen oxael ende portael, sonder nochtans dattet iemant oft de Capellaen heeft gekost. Dan Alsoo het noodtsaeckelijcken was het oxael te solderen en het portael te becleeden, heeft versocht aen Balliŭ en Schepenen dat sij dat souden willen doen op den cost van gemeijnte

f° 111 r° Aengesien dat den heer Capellaen het selŭe nŭ soo veer hadde gebrocht sonder nochtans hŭnnen cost, hebben ten lesten het selŭe geaccordeert ende toegestaen ende is het portael ende oxael tsamen volmaeckt geworden den 16 April 1651.

Middelertijt datmen met het portael ende oxsael besich was heeft den heer Capellaen (op den cost vande Capelle een deel, ende het ander op de gemeijnte, ende noch eenighe andere middelen vindende van eenich hoŭdt te vercoopen etc.) doen maecken rondtsom de schilderije vanden Aŭtaer eenich hoŭdtwerck, met een afscheetsel oŭer weer sijden den Aŭtaer, om achter den Aŭtaer gedient te wesen van een santuariŭm oft sacristije, alwaer hij oock den Aŭtaer van achter in sijn vierčant heeft doen ŭijtcappen, soodat den metser te naer comende aen het sepŭlchrŭm bij ongelŭck sagh het loijen doosken

daer de H. Reliquien in ligghen maer sonder daer aen te comen heeft dat terstont gesloten en toegemetst, soo dat hij daer door veel plaetse heeft gewonnen ende een tafel gestelt om op te cleeden

vº Ende heeft den Aútaer met het sijwerck doen schilderen van eenen schilder van Antpen den selúen geúende vier schellinghen daechs ende cost en slapen tot Elf daghen lanck dat hij daer mede besich is geweest. Ten selúen tijde heeft den voorn Capellaen oock doen witten de heele Capelle door Gillis Laúreijns metser, want die noijt (sedert dat sij gemaeckt is geweest) gewit en is geworden, daer vooren voor vdienden arbeijt alleen gegeúen neghen schellinghen.

fº 112 rº Alsoo het noodtsaeckelijcken is hier bij te voeghen het gene gepasseert is den 1 Aúgústi int Jaer van Jubile 1650. Soo staet hier te weten dat Súster Lowijse Peeters Bagijntken op het bagijnhoff tot Antwerpen, úijt haer eijghen selúen gemoúeert wesen, een secker Lieúe Vroúwen beldeken (1), dat sij van haer oúders hadde geereghen int Jaer 1626 ende bewaert tot 1650 den 1 Aúgústi heeft willen geúen ende stellen inde voors Capelle van S Rochús binnen de heerel van Sombeke, sonder nochtans eenighe kennisse te hebben aen den voorn heer Capellaen der voors Capelle soo den selúen verclaert ende getúijcht het selúen bagijntken noijt te voren gesien oft aengesproken te hebben met sijne wete. Soo ist dat de selúe Sr Lowijse Peeters op den 1 Aúgústi 1650 geaccompagnieert met súster Maria Matthijsens Bagijntken op den selúen hove, ende Nichte van voorn heer Nicolaes Floúwijn Capellaen dervoors Capelle is gecomen van Antwerpen tot Sombeke medebrenghende het voors LieúeVroúwen beldeken, daer toe doen maecken hebbende eenen vergúlden voet ende heeft het selúe beldt met haer eijghen handt gedraeghen ende opgeoffert inde voors Capelle beloúende aen den voorn heer Capellaen dat sij sal verclaren ende daer van geúen attestatie wat het voor een beldt is en waer sij daer aen is gecomen, gelijck naerder handt oock heeft gedaen blijckende bij de copije hier naer volgende

fº 113 rº Inden Jaere ons heeren Jesu Christi Dúijsent seshondert ende vijftich den eersten dach der maent van September

Voor mij Anthonij De Costere openbaer notaris bij den Rade van Braebandt geadmittert residerende t Antwerpen ende de getúijghen naergenoempt, comparerende Joffroúw Lowise Peeters oúdt vijftich Jaeren

(1) Dit beeld word noch te Sombeke vereerd.

Bagijntken op den Begijnhove alhier, ende verclaerde ende attesteerde eedt bereedende des versocht sijnde waerachtig te wesen, dat sij attestante vijt deñotie ende pñere affectie heeft gestelt inde Capelle van Sombeke seker oñt lieñenvroñwken gesneden van hoñdt hebbende een brandt merck op den rñgge wesende een handeken dwelck sij
v° attestante commende tot den geestelijcken staete van Begyntken, haeren Vadere aen haer alsdoen heeft gegeñen, ende welck hoñdtten beldt soo sij affirmante tot differente reijsen heeft verstaen van haeren Vadere, dat tselñe is genomen geweest inde Beldstormerije vande Geñsen ñijt eenighe vande kercken deser stadt sonder te weten vijt welcke, dan dat sij van haeren Vader heeft gehoort die seyde alswanneer hij maer oñt en was ontrent thien oft twelff jaeren woonachtig bij sijnen vader inde Reijnder straete alhier ende wesende der attestante grootVadere dat aldaer inde gebñeren van haeren grootvader teghens oñer den bot oft daer ontrent sekeren persoon doende voor sijn handtwerck holdraeijer die was vande Religie van Calñinñs ende een vande principaelste was geweest vande beldtstormers deser stadts kercken, die alsdoen daer ontrent oock hadde woonende eenen
f° 114 r° backer in het goottien wesende sijnen Cameraet ende van Lñterns Religie, ende dat der Affirmante vadere differente reijsen den selñen Calñenist heeft sien spotten ende Iniñrieren tegens de belden (Als in sijn huijs hebbende vele belden die hij ñijt de kercken hadde genomen) gelijck oock dede den selñen backer, behoñdelijcken dat hij soo partije niet en was vande belden van onse L. Vrouwe, gelijck oock tot conserñatie van dien tvoors hoñten beldt in sijn hñijs hiel ende der Affirmante vadere tselñe aldaer gesien heeft hangen in eenen hoeck gesloten in seker casken slñijtende met twee deñren, welck casken ook is ophebbende een brandtmerck wesende een handeken, ende sij affirmante oock Jonck wesende ende tot differente reijsen den hñijse vanden voors Lñterist verkeerende als gaende haelen broot, oock tselñe beldeken inde voors casse heeft sien staen ende dat tot den sterfdaghe vanden voors backere ende sijne hñijsvroñwe die oock
v° ten lesten inde Roomsche Religie sijn gestorñen, ende alsoo der voors attestante vadere seer ijverich was tot onse L. Vrouwe, altijt getracht hebbende naer het voors beldeken, soo wirdt het selñe beldeken met de casse inden vijtroep vanden voors backere vercocht voor de somme van vier oft vijf schellinghen daer vore dat der voors Affirmante Vadere tselñe heeft gecocht, verclarende voorts alsdat haeren vadere wel vertelt heeft alsdat den voors backere tegens hem heeft geseght alsdat hij tvoors belt heeft verlost ende oñergenomen

vuijtte handen vanden voors Caluenist, alsoo den seluen Caluenist de belden seer leelijck was tracterende als brandtmerckende, der armen afhoudende den cop afslaende als andersins. Voorder verclaert de voors Affirmante als wanneer haeren Vadere aen haer tselue casken
f° 115 r° met het beldeken heeft gegeuen beuonden heeft tselue casken heel swerdt geschildert te sijn, ende is sij attestante daer naer tselue casken gaen afwassen, soo heeft sij daer oppe geuonden op deene sijnde geschildert staende Ste Barbel ende dander sijde Ste Cathelijne, ende is den voors holdraeijer vijt deser stadt vijtgeseght ende vijtgeiaeght beneffens andere beltstormers, ende heeft gaen woonen aende neersijde, ende is den selue Caluenist aldaer seer miserabel gestoruen. Aldus gedaen ende gepasseert, t Antwerpen op den Begijnhoue alhier, ter presentien van heer Nicolaes De Flouwijn Priester ende Pauwels Wils arbeijdere als getuijghen hier ouer geroepen ende gebeden ende heeft de voors Attestante de minute deser int register mijns Notaris onderteeckent

Quod attestor

Anthoni De Costere notaris

v° Hier staet te noteren dat de beldstormerije binnen de stadt van Antwerpen is gebeurt en geschiet int Jaer 1566 als wanneer dit voors beldeken is genomen vijt de kercke ende heeft den voorn backer het selue bewaert tot int Jaer XVI^c XV. oft XVI. als wanneer hij is comen te steruen ende in sijnen vijtroep wirdt verkocht aen Jaques Peeters vader vande voorn Lewise peeters, die het voorn beldeken heeft bewaert tot int Jaer 1626 aleer hijt aen sijn dochter gaf die alsdoen begijntken wirdt.

Voorts heeft den voorn heer Nicolaes Capellaen vande voors Capelle vande voors Lewise peeters begijntken noch hooren segghen dat in haer huijs op het begijnhof was gekomen de pestilentiale sieckte, soo datter een begijntken van achten (die sij sterck waeren in huijs) met naeme Cathelijn thomas maer ses weken begijntken geweest sijnde, met de sieckte besmet wirdt terwijlen de ander medesusters besich waeren met hun lijnwaert te wassen, soo dat sij geuisenteert
f° 116 r° wordende beuonden dat sij besmet was met drijderhande vier te weten coolVier, bleijnVier ende bloeijende vier, daer enbouen noch met de petitsen, soo dat den doctoor ende swertsusters diese visiteerden van haer de handttrocken en al die in huijs waeren het leuen ontseijden waer door sij genootsaeckt sijn geweest hun toevlucht te nemen tot de H. Maghet ende moeder Godts Maria, Ende voor

dit voors beldeken hun devotie gehouden hebbende (dat doen ter tijt stondt inde camer daer den siecken lach) heeft den siecken voor de handt beginnen te genesen ende noijt in dien tijdt iemant vanden hüijse en isser sieck geworden dwelck de voorn Lowise Peeters met reden toeschrijft de voorspraecke vande heijlige Maget ende Moeder Godts Maria.

Naerdemael dan dit voors Beldeken was opgeoffert door de voorn Lowise Peeters inde voors Capelle, heeft den voorn heer Nicolaes
vo terstont met sijn eijghen handen gemaeckt een Aútaerken van hoúdt, daer op leggende eenen gewijden steen die Albert van Bossú doen ter tijdt heere van Sombeek hadde gegeúen aen de voors Capelle, om int beginsel van het kleijn Capelleken gebrúijckt te worden al eer sijn Eerw: den Bisschop van Gendt den Aútaer qúam wijden, ende van dien tijt af altoos inde voors Capelle is bewaert geweest, ende daer op stellende het voorn beldeken inde casse, heeft een reqúeste gepresenteert aen sijn Eerw: den Bisschop van Gendt, om op het voors Aútaerken het h Sacrificie der Missen te moghen lesen. Welcke reqúeste is geremvoieert aen den Deken vanden Lande van Waes om daer in te doen naer behooren, den welcken is gecomen ende de plaetse met het Aútaerken geúisiteert hebbende, heeft het selúe toegestemt ende geaccordeert, en als dit Aútaerken hadde 7 jaeren gestaen soo hebben de Erfgena van dheer Jaqúes Laúreyns dit aútaerken doen maken van steen, en om dieswil dat sij dit hadden gedaen sonder consent vanden bisschop soo heeft hijt doen afbreken ende het boúenste doen stellen ter sijden in den múer gelijck het teghenwoordich staet

fo 117 ro Als wanneer den voorn heer Capellaen van Roomen hadde vereregħen den vollen aflaet voor het Broederschap datter sonde ingestelt worden, heeft hij oock vereregħen met eenen de brieúen vanden geprevilegieerden Aútaer inde voors Capelle waer van de Copij hier volght

Innocentius. P. P. X.

Ad fútúram rei memoriam, oiúm salúti paterna charitate intenti, Sacra interdúm loca spiritúalibús indúlgentiarúm múneribús decoramús. Ut inde fideliúm defúnctorúm anime Domini nri Jesú Chri eiúsque sanctorúm súffragia meritorúm consequi et illis adiúte et púrgatorij pœnis ad Eternam salútem per Dei misericordiam perdúci valeant velen igr ecclesiam capellam Sctı Rochi minerh (?) Loci de Sombeke

Gandaven Dioce, et in ea sitúm Altare confraternitatis eiúsdem S[ti] Rochi; simili ad pns privilegio minime decoratúm, hec speciali Dono illústrare: aúctoritate nobis a Domino tradita ac de oipotentis Dei
v° misericordia, beatorúmque Petri et Paúli Apostolorúm eiús aúctoritate confisi; Ut qúandocúmqúe sacerdos aliqúis secúlaris vel cúiúsúis ordinis regúlaris missam defúnctorúm in die commemorationis defúnctorúm, et singúlis diebús infra octaúam, ac feria secúnda cúiúslt hebdomade pro anima cúiúscúmqúe confratris et consororis dte contni[tis] qúe Deo in charitate coniúncta ab hac Lúce migraúerit ad ptúm Altare celebrabit, anima ipsa de thesaúro ecclesiæ per modúm súffragij indúlgentiam conseqúatúr, Ita út eiúsdem Domini nri Jesú Chri Diúeq Virginis Marie, ac oiúm Sctorúm Meritis sibi súffragari a púrgatorij pœnis liberetúr concedimús et indúlgemús. in contrariúm facien non obstan qúibúscúmqúe putibús ad septenniúm tantúm valitúris. Datúm Romœ apúd S. Mariam Maiorem súb Annúlo piscatoris. Die III martij XVI[c]XXXXIX pontús nri Anno Qúinto

Gratis pro Deo et scriptúra

M. A. Maraldús

f° 118 r° Dese boúens brieúen sijn oock beneffens die andere van Aflaet van het broederschap bij sijn Eerw: den Bisschop van Gendt geaggreert ende door sijnen Secretaris daer op doen stellen

Placet út Públicentúr. Actúm Gandavi in Palatio Episcopali Ultima Aprilis 1649

De mandato Simon Secretaris

Volgens dese brieúen heeft den voorn heer Nicolaes boúen op den Aútaer doen schrijúen gepreúilegieerden Aútaer alle maendaghen gelijck-men teghenwoordich kan aenschoúwen

v° Aengesien dan het Jaer van Júbile 1650 was gepasseert ende de Aflaten wederom effect begosten te hebben, heeft den voorn heer Capellaen begost sorghe te draghen dat in tijts soúde moghen ingestelt worden (van sijn Eerw: heer den Bisschop van Gendt) het Broederschap van Ste Rochús inde voors Capelle, tot welcken effect dese naerVolgende Reqúeste is gepresenteert

Aen mijn Eerw[ste] heer
Mijn heer den Bisschop van Gendt

Vertooghen met alder reúerentie den heere van Sombeke beneffens Balliú, Schepenen ende insetenen der voorseijde heerelijckheijt inde

Prochie van Waesmúnster, hoe dat sijlieden geñen tot meerder eere, glorie Godts, ende sijne heijlighen soúden opghereclit hebben inde Capelle van Ste Rochús inde voors heerlijckheijt een Broederschap
f° 119 r° onder den naem vanden heijlighen Confessor Rochús om te versoecken den bijstant ende húlpe soo wel ten tijde vande Pestilentiale sieckte als andersins. In welcke soúde moghen ingeschreúen worden soo mans als vroúwen. Stellende de selúe eenige Regels conform het beworp hier annex ofte wel súlcke andere minder oft meerder alst sijne hoochweerdicheijt sal goet vinden. Ende alsoo tselúe niet en kan ghebeúren, sonder kennisse aúctoriteijt ende consent, sijn de Suppliänten húnnen toevlúcht nemende tot de selúe

Ootmoedelijck biddende om ordonnantie om tselúe Broederschap op den toecomenden derden meij mach ingestelt worden, waer toe verleenende gratie ende Brieúen in forma, dwelck doende Ete

v° Op dese voors Reqúeste is dese naerúo Apostille gestelt bij order van sijn Eerwt.

Sij alúoren getooght den heer Pastoor ende kerckmeesters der Prochie kercke van Waesmúnster omme te hooren húu goetdúncken op het inhoút van dese Reqúeste met gesloten brieúen. Actúm tot Gendt in het Vicariaat. desen 24 maerte 1651

Simon Secretaris

Waer van den voorn heer Capellaen seer vstelt is geweest ter oorsaecken den voorn heer Pastoor met die van Waesmúnster altijt hún teghen partije hebben gedraghen teghen de voors Capelle, niet te min heeft het selúe den voorn heer pastoor aengedient die hem qúalijck wilden te verstaen geñen, maer heeft het selúe noch int
f° 120 r° lesten geaccordeert ende sijn gesloten brieúen gesonden naer Gendt, maer alsoo het langh aenliep eer de selúe gedepesseert wirden ter oorsaecken van het hoochtijt van Paeschen als wanneer de heeren van het Vicariaet niet en vergeren (1), ende den tijdt vanden 3 dach meij seer was naeckende, is den voorn heer Capellaen op het spoedichste selúe naer Gendt getrocken om een eijnde te hebben van sijn brieúen ende selúer comparerende int Vicariaet, heeft sijn Eerwt aen den selúen heer Capellaen voorgelesen de gesloten brieúen vanden heer Pastoor van Waesmúnster, dewelcke waeren behelsende dat sij accor-

(1) Vergeren = vergaderen.

deerden hetgene bij requeste was versocht op conditie dat de Ermmeesters vande Prochie van Waesmúnster soúden moghen ommegaen inde voors Capelle van Sombeke mette schale onder de diensten dwelck naer eenighe woorden den voorn heer Capellaen heeft moeten aúoieren oft anders soúden hij nihil op sijn requeste hebben geere-
v° ghen. Dienvolgende heeft sijn Eerw: hetselúen geaccordeert, ende wirdt op de requeste in mergine gestelt soo hier volgt

Sijn Eerw! den Bissch van Gendt gesien hebbende het advijs vanden heer Pastoor ende kermeesters vande prochie van Waesmúnster, op het versoeck vande Súpplianten als oock de Eerw^e. heeren van sijn Vicariaet, heeft geapprobeert ende geconfirmeert, soo hij doet mits desen. Derectie van het Broederschap, alhier vermelt midtsgaders de regels ende ordinan hier bij geúoeght. met conditie nochtans dat de Armemeesters van voorn Prochie kercke súllen moghen ommegaen inde Capelle van Sombeke, onder de diensten mette schaele tot onderhoút vande ghemeene húijsarmen. Actúm tot Gendt in het Vicariaet desen 21 April 1651

Simon Secretaris

f° 121 v° Den voorn heer Capellaen dese boñens Apostille verereghen hebbende, heeft den voorn heer Simon Secretaris belast aen den voorn heer Capellaen (als wanneer hij de Regels met de ordinantie soúde vijtgeschreúen hebben om de boecxkens van het Broederschap daer naer te doen drúcken) de selúe Regels ende ordinantie wederom soúde seijnden aen den voorn Secretaris om de selúe te registreren op sijnen Register hetwelck den voorn heer Capellaen oock heeft volcomen, ende is terstont naer Antwerpen vertrocken ende de ordinantie met de Regels doen drúcken gelijckmen kan sien en lesen inde boecxkens van het Broederschap, die den voorn heer Capellaen heeft doen drúcken, tot den nomber van 500, daer voren gegeúen de somme van XVII sch dienvolgende noodeloos is de ordonantie met de reghels hier te beschrijven.

v° Naerdemael dan het Broederschap vkreghen was, heeft den voorn heer Capellaen bij provisie te voren daer toe alle gereetschap doen maecken want alsoo den voorn heer van Sombeeck noch was hebbende eenen lap blaúwe Italiaens damast van vijf ellen oft daer ontrent, heeft het selúe oock gegeúen aen de Capelle, waer van den voorn heer Capellaen heeft doen maecken een vaene, soo die teghenwoordich in staet is, en daer inne doen stellen een schilderije van weer zijden

beschildert daer voren gegeúen de somme van acht gúlden, met twee Aútaercrúissens vande selúe stoffe.

Item heeft oock doen maecken een Crúijs om inde processie te draghen, tsamen met vergúlden gekost XXV schellinghen. ende heeft oock gegeúen gecreghen van Joffroúw Clara Anteunis een Crans, den welcken den voorn heer Capellaen heeft geimploieert om het beldt van onse Lieúe Vrouwe in te stellen, waer toe hij een berie heeft doen maecken om het selúe inde Processie om te draghen.

fº 122 rº Alswanneer dan den dach van het h Crúijs vindinghe den 3 meij gecomen was int jaer 1651 als wanneermen inde selúe Capelle is vierende den feestdach van Ste Rochús Soo heeft hr Jacobús Moins Pastoor van Waesmúnster inde selúe Capelle comen den dienst doen ende het Broederschap instellen in presentie van heer Deken vanden Lande van Waes ende den Eerw: heer Jacobús Laúreijns fs Jaqúes Proost vande coligiale kercke van Thoúrhoút in het Landt van Wienendael. Ende naer den dienst heeftmen met de Processie gegaen, ende naer het loff den vollen Aflaet gesloten met de Benedictie van het H. Sacrament. Ende heeft den voorn heer Capellaen de voors búlle van .... Vollen Aflaet voor de Broeders ende Sústers doen translateren ende int Dúijts stellen op dat een igelijck de selúe soúde cúnnen lesen ende verstaen als die inde Capelle wort ten toon gehanghen.

vº Oock is int selúe jaer 1651 bij Joffroú Elisabeth De Floúwijn, Begijntken ende Súster vanden voorn heer Capellaen vande voors Capelle, vrúijt púer Affectie ende deúotie gegeúen aen de voors Capelle van Ste Rochús binnen de heerl van Sombecke, een seker schilderije waer op geschildert is de H. Godeliña Patrones teghen de qúaeij kelen, soo die teghenwoordich is hanghende inde voors Capelle

fº 123 rº Copie van eenen Rentenbrief van twee ponden t siaers

Wij Maxemiliaen Aleander Laúreijns schaúthet gecommiteert bij mher Philippe Franchois dú Faing Baron van Jamoigne, heer van Faing, Lúmaij, Hassele, Búsle Etc. Erfachtich schaúthet der Vierschare van Waesmúnster ende Elúerzele, Jor Cornelis Júnstin de Neúe, Gillis Coolman, Adriaen Volckerick ende Jaqúes de Bock Schepenen der selúer Vierschare, Doen te Weten, dat voor ons als voor heer ende Weth gecompareert zijn in Persoonen Peeter Heijnderickx ende Anna deijaert zijne húijsvroúwe kennende ende lijdende deúchdelijck schúldich ende geldende te sijn aen ende ten profijte vande Capelle van Sombeke, een rente van twee ponden grooten t siaers. ghesproten over een somme van tweendertich ponden grooten hemlieden van

weghen de selue Capellerije ter handt ghedaen in goeden permissie
vo gelde ten profijte volgende t placcaet van Sijne Mat Beginende te croiseren metten dach van heden, ende sal d eerste jaer van betalinghe vallen ende verschijnen den derthiensten Janúarij XVIc drij en vijftich, alsoo voorts van Jaere te Jare totter lossinghe gedúerende, die de comparanten, húnne hoirs ende naercommers súllen vermoghen te doen tallen tijden alst henlieden belieñen ende goetdúncken sal, midts opleggende ghelijcke somme van twee en dertich ponden grooten in múnte voors oúer t capitael, mette verloopen croisen van diere naer rate van tijde, hebbende voorts de selúe rente wettelijck beset ende ghehipotiqueert, op ontrent vier hondert roeden meersch gheleghen in Oostbroeck binnen Waesmúnster, landende oost de weesen Don Rocho negrette, zúijt mijn heer Van Willecom, west Joos Braem noort dheer Jaqúes Laúreijns, daer van deen helft ter tochte ghebrúijckt wort bij Joanne Laúrens we Joos Verbeñst, omme oft soo gebeúrde dat sij comparanten húnne hoirs ende naercommers in foúte bleúen de Jaerelijcksche betaelinghe daer van te doene, de selúe daer aen te verhaelen, vúijt winnen ende doen decreteren voor capitael ende croisen tot voldoeninghe naer rechte, weth ende úsantie deser vierschare, dienvolgende sijn de comparanten daer van onterft ende heer Nicolaes De Floñwijn Pr. ende Capellaen vande voors Capelle ten profijte vande selúe capelle daer in gegoet ende geerft. In kennisse der waerheijt hebben dese laten depesheren ende geteeckent den XIII Janúwarij XVIc twee en vijftich Ende was onderteeckent M A. Laúreyns J De Neúe, Gillis Colman Adriaen Volckerick Jaqúes De bock ende Van Damme. (1)

Geregistreert inden Erfboeck fo 121

Dese rente is gelost en aengheleijt tot laste van de wedúwe Jan de schoesittere en naer twee jaeren wederom gelost en met een rente van XX sch tsiaers coñen van Joos Waúman en noch XX sch gelost van dese heerlijckheijt met noch V sch tsiaers comende
vo van dhoirs Josina poppe, sijn tsamen aengeleijt tot IIII ponden V sch grooten tsiaers tot laste vande Prochie van Schellebelle en Wanzeele waer van de copie staet gecopieert hier naer folio 126

fo 125 ro Desen XVII Júnij 1653 soo heeft Peeter vúijttensprotte vkocht aen Gúilliam Van brússel voor sijnen commant die van gelijcken kendt gecocht thebbene dhelft van eene hofstedeken groot hondert roeden

(1) Deze rentbrief is in het handschrift doorgehaald.

oft daer ontrent, hanthouende oost de straete zuijt de weduwe Adriaen vgucht, west ende noort Jacob de maere belast sijnde dhofstede int geheel met X sch grooten tsiaers aende Erme deser heerel sonder meer, ende dat omme ende midts de somme van vijf ponden X sch grooten te betaelen ten contentement vanden veooper, ende dat op conditie dat den veooper daer Inne mach blijuen woonen sijn leefdage gedurende sonder huere te betaelen oft wel sal moghen nemen voor sijn wooninghe de Camer vande we Joos eeman, waer inne den veooper hem schuldich sal sijn te vtrecken ende hem accomoderen als den cooper oft sijnen commandt tsijnder commoditeijt tselue goet vinden sal ten meesten oirboire (1) ende profijte, op dese coopmanschap is bij den cooper vleijt int gelaghe VII sch ende op dobbel indien den coop hem niet en volght aldus gedaen Present Jaques laureijns Balliu, Adriaen poppe, Ende Joos smet ten daghe voors

ende was onderteeckent

Dmerck Pr + vuijtter sprotte, Guilliam Van brussel

vo Traditie gedaen bij Pr vuijttersprotte van gronde ende hofstede voornt ende Guilliam Van brussel in profijte van capellerije is daer inne gegoet ende geerft op conditie dat den veooper sal blijuen woonen sijn leefdaghe. Actum ter manisse Jaques Laureijns balliu, wijsdomme van mannen ende Schepenen der heerel van Sombeke onderteeckent desen XXV October 1655

Was onderteeckent

Jaques Laureijns

Jaques Volckerick

Jan Heijndrickx — Adriaen poppe

Jan Wauman — Merten buijs

fo 126 ro Wij onders Balliu, Meijer, Burgemr ende Schepenen der heerl ende Prochien van Schellebelle ende Wanseele bekennen wel ende deuchdel op ghelicht ende ontfanghen thebbene van St Nicolaes de bruijne fs Jans de Somme van achtentsestich ponden grooten Vlaems in specie van pattacons ten acht en veertich stuijuers ijder stuck vlaemsche munte ende dat tot betaelinghe vande rations vande seuen compaignien spaenguaerts binnen de voorn prochien desen nacht gelogieert hebbende, waer voren wij beloouen te gelden eene Rente van vier ponden vijf sch gr tsiaers ten aduenant den penninck sesthiene

(1) Oirboire = nut, profijt.

Innegaende neghensten Meij XVI^c sessenvijftich ende soo voorts totter lossinghe ghedúerende die geschieden moet teender reijse in gelijcke specie van gelde onthier ende (1) een Jaer ofte wel bij foúlte van afleeh aldan de selúe soúffisantel besetten op goet doúble beset geen
v° leen wesende, waer voren verbinden wij respectiúel onse persoonen ende goederen present ende toecomende met reúoúatie van het beneficie van excússie diúisie, ofte andersints ende met claúse van vbintenisse van een voor al ende elck voor andere in solidúm, sonder diúisie, renoncierende ter dier caúsen van alle priúilegien ende beneficien die ten desen ons soúden moghen te bate commen principalijck vanden rechte dicterende dat generale renúnciatie niet en opereert ten sij speciale voorgae danof wij bij desen renoncieren ons Toorconden desen 9 meij 1656

Was onderteeckent

Pr Mosseveldc — bij mij geraert beirtens

mij Toorconden als Greffier — Lieúen de Wilde

Verbrúgghen — bij mij gheert de ceúckeleere

Dit is het ⬭ merck van pieter de vlesschaúer

... elaneq[t] (?)

1656

f° 127 r° Desen lesten december XVI^c seúenenvijftich kenne ick onders Nicolaes de brúijne getransporteert thebben soo ick doen bij desen aen heer Nicolaes de flowijn Pb[re] Capellaen van Sombeke ten profijte vande Capellerije dobligatie op dander sijde vmelt kennende midts desen t Capitael ende rate van interest t sedert den IX meij XVI^c seúen en vijftich vschenen ontfanghen thebben in pattacons Toorconden

Was onderteeckent

Nicolaes de brúijne

Mij present Maxemiliaen Laúreijns

f° 128 r° Desen III April XVI^c een en vijftich soo heeft Joúffroúw Franchoijse de graúe in het cleijne begijnhof tot Gendt vkocht aen heer ende Mr Nicolaes de Flowijn Capellaen van sombeke seker hofstedeken gestaen ende geleghen binnen der voors heerel van Sombeke groot ontrent hondert en vijfentwintich roeden hanthoúende oost Joos de maere, zúijt en west de Capellerije van Sombeke, noort de straete ende dat voor de Somme van twee en dertich ponden grooten eens

(1) Onthier ende = van heden af tot...

daer van de vcooperighe ontfanghen heeft de Somme van sesthien ponden grooten vijt handen van dheer Jaqûes Laûreijns, blijvende de resteren XVI ponden grooten croijseren den penninck XVI daer van deeste Jaer onbetaelt staet te vschijnen 7 noûember XVI[c] eenen vijftich daer voren de voorn hofstede ende gront blijft vobligeert totter lossinghe van dien die den coopere vmach te doene tsijnder believte. boûen dien is conditie dat den cooper ghehoûden is te betaelen denckel ende dobbel gelaghen bij den eersten instelder vscho-
vo ten en betaelt met de voorder oncosten van Erûen ende onterûen. In ooreonden is dese bij contractanten onderteeckent date als boûen

Present Jeremias Commaen

Was onderteeckent — Jan vander Straten

N. de Flowijn — Francoise Jaqûelin

1651 — de Graûe.

Achtervolgende den voors contracte ende conditien daer inne begrepen soo is Gillis van ghoethem vijt crachte van procuratie gepasseert voor den notaris Laûreijs vander vennet residerende tot gendt behoorel ontgoet ende onterft ende is daer inne gegoet ende geerft heer ende M[r] Nicolaes de flowijn in profijte vande Capellerije van Sombeke ter manisse van dheer Maxemiliaen Alexander laûreijs Balliû ende wijsdomme van dheer Jaqûes laûreijns, Joos smet ende Merten bûijs vVangende Peeter volecrickx. Actûm desen XI April XVI[c] tweeenvijftich.

Was onderteeckent

Maxemiliaen laûreijns — Jaqûes laûreyns

Merten Bûijs

Joos Smet

f° 129 r° Joos Verbeûrst heeft gegeûen fûndatie van Capellerije eene rente van V sch tsiaers op conditie van eene zielmisse Jaerel ende alle andere conditien en is gelost en aengeleijt tot laste vande parochien van Schellebelle en Wanzeele

Josina Poppe heeft gefûndeert X sch tsiaers op laste van eene zielmisse voor haer ziele welcke penningen sijn geimploieert en aengeleijt tot laste vande parochien van Schellebelle en Wanzele.

Joos van brûssel heeft gefûndeert V sch grooten tsiaers voor een Jaergetijde voor sijne ziele en is aengeleijt tot laste van Jan caeldries volgens sijne obligatie staende f° 154

Andries vincke ende Elisabeth poppe hebben gefundeert V sch tsiaers volgens het contract hier volgende

Ick heer Nicolaes de Flowijn Capellaen inde Capelle der heerl van Sombeke binnen de parochie van Waesmunster kenne bij dese ontfanghen te hebben van Andries vincke f[s] Adriaens de Somme van vier ponden grooten eens, ende voor welcke voorn Somme belońe ick heer Nicolaes De Flowijn alle Jaeren gedúrende het leńen van Andries Vincke ende Elisabeth poppe sijne húijsvrouwe te doen drij Missen inde voorn Capelle, ende voorts naer het ońerlijden van deen

vº oft dander te doene een ziel misse voor den ońerledenen, ende noch Jaerl te doene eene Misse totter doodt voor den lanckx leńen vanden voorn Vincke ende sijne húijsvrouwe, en soo datter naer de doodt van hún beiden maer een zielmisse Jael en moet gedaen worden voor Eenwich gedúrende daer mede de Capellerije begift ende daermede de selńe blijft belast ende belońen ick onderschreńen te onderhońden ende mijne naercommers van voorn Capellerije. Nemaer oft het gebeúrde dat de voorn Capelle in nacommenden tijdt van oorloghe oft andersins den voorn dienst niet en koste gedaen worden, soo sońde de selńe principael somme van vier ponden grootens eens wederom moeten gerestitúeert worden úijt het incomen vande voors Capellerije door de beńelhebbers ende administrateúrs vañ Capellerije van Sombeke aen den voorn Vincke ofte sijne naercommers vbinden daer inne mijnen persoon int gene voors onder verbant in forma Tooreonden XVII Augústús 1667

Hier van sijn twee gelijcke gescreńen deen berústende bij den donateúr en bij heer Nicolaes De Flowijn onderteeckent. en dander onder de brieńen vande Capellerije en bij den donateúr onderteeckent

Dese bońens rente is gesmolten in het maecken vañ aftreck aen het húijs neffens de Capelle oostwaerts daer teghenwoordich in woont Gillis de Vijlder toecomende het enkelhúijs voor de twee deelen aen de capellerije ende het derden deel den heere van Sombeke voor sijne schepene camer

fº 150 rº Alsoo den heer van Sombeke, Balliú en Schepenen als administrateúrs vande capellerije goederen hebben goet geńonden te vercoopen seker húijs daer eerst in heeft gewoont Gillis herman, aen Joos borgellioen Cúijper voor de Somme van V tt tsiaers en vier sch voor eenen onlosselijcken chijns met den gront tot aen de Capelle soo heeft den voorn borgellioen een nieúw húijs gemaeckt op het eijnde van sijnen gront, ende alsoo hij te verre heeft geboút op den gront

vande Capelle, soo heeft hij daer voren belooft te betaelen aen de Capelle van Sombeke eenen onlosselijcken chijns van eenen schellinc tsiaers. Volgens dit volgende contract

Comparerende voor ons onders Balliu ende Schepenen der heerel van Sombeke in persoon Joos borgellioen den welcken comparant hedent voor ons heeft vkent ende opgedraghen eenen eeuwelijcken ende onlossel. chijns van eenen schellinck tsiaers in profijte vande Capelle van Ste Rochus binnen deser heerelijckhede van Sombeke, ende den selven chijns beset op sijn huijs ende gront daer aene west geleghen, ende dat alles bij accorde sonder dat den voorn Joos borgellioen eenich voorder recht heeft op den gront vande voors Capelle, ende daer inne is geerft ende gegoet heer Nicolaes De Flo-
v° wijn Capellaen der selver heerel ten profijte vande Capelle. Actum ter manisse van Balliu en wijsdomme van schepenen onderteeckent beneffens den comparant desen XI meij XVI^c^ twee en sestich

Was onderteeckent

Joos Borgellion

Maxemiliaen Alexander Laureijns, Matthijs Vollecrick boudewijn Smet

Met dese bovens penninghen is gemaeckt het nieuw huijs op doost zijde vande Capelle daer in woont Gillis de velder met noch ander penninghen hier voren gementioneert, costende int gheheel ter somme van I^c^ XXXIX tt XV sch waer van den heere van Sombeke heeft becostickt een derden deel vanden bouw, waer voren hij proliteert de boven camer met de plaetse onder den boven trap van de Schepenen van Sombeke om hunne rekeninghen ende vierscharen op te houden, bedraghende sijn derdendeel ter somme van XXXXVI tt XI sch VIII g. ende de twee deelen toecomende de Capellerije bedraeght ter somme van LXXXXIII tt III sch IIII g volgens mijne rekeninghe aen Schepenen gedaen. daerenboven noch gemaeckt eenen aftrek costende volgens de rekeninghe ter somme van X tt. bovendien hebben noeg gekocht vijftich roeden landt achter het selve huijs, midts het achter geenen gront en hadde, volgens den coop brief met de Erffenis hier volgende

Den II meert 1663 soo heeft heer Nicolaes De Flowijn, P^br^ ende Capellaen van Sombeke hem sterck maeckende over den heere van Sombeke laeten quijten aflossen ende redimeren ten eeuwighen daghe aen Andries vconteren die van gelijcken kent gequeten ende afgelost te hebben ses spent en half rogge chijns Jaerelijckx gaende vijt

f° 131 v° diuersche partijen van landen geleghen binnen Sombeke, ende dat voor ende omme den nomber van vijftich roeden landts af te meten van het vosackerken geleghen op de oostzijde vande Capelle van Sombeke achter het nieúw Schepenen húijs om den hoff van t selúe húijs te begrooten. Waermede den voors̃ onlossel chijns sal sijn gequeten ten eeúwighen daghe ende daerenboúen moet den voorñ heer Capellaen betalen aenden voorn Andries vcouteren eene somme van ses ponden grooten eens. Aldús gedaen ter goeder troúwen met belofte ende vbant naer stijle. Datúm als boúen. Welcke vijftich roeden landts den heer Capellaen ofte den gene die de selúe sal besitten, sal gehoúden sijn behoorel afte heijnen, op dat den voorñ Andries vcouteren ofte de gene sijne Actie hebbende geene schaede en lijde in sijne vrúchten Tooreonden als boúen ende was onderteeckent

N De Flowijn Pbr ende Andries vcoúteren
1667

Achtervolgende den voors contracte van mangelinghe ende de conditien hier voren geroert, soo is Andries vcouteren wettelijck ontgoet ende onterft van het plaexken landts van vijftich roeden, ende daer is wettelijck inne gegoet ende geerft den heere Capellaen van Sombeke Nicolaes De Flowijn dat in profijte van Capellerije van Sombeke. Actúm ter maenisse van Balliú ende Wijsdomme van Schepenen In vierschaere den XIII maerte 1665 mij present als Griffier en was onderteeckent.

Peeter Van Roeijen

hier achter volght de copije vande qúitantie

v° Ontfaen bij mij onderteeckent van den heer Nicolaes De Flowijn Capellaen van Sombeke de somme van ses ponden groote ende dat oúer de betaelinghe van dit boúenschreúen redemtie ende accordt vande Coren Chijns ende gronte daer van ick ten vollen voldaen ben mij Tooreonden den XXX 9bre 1664

ende was onderteeckent Andries vcoúteren.

Ick heer Nicolaes de Flowijn Capellaen van Ste Rochús Capelle binnen de heerl van Sombeke, hebbe gefúndeert drij Missen oft Jaergetijden. volgens mijne gifte ende contract hier naer volgende

Compareerde voor ons onders̃ Schepenen der heerl van Sombeke heer Nicolaes De Flowijn Capellaen van Ste Rochús Capelle binnen deser heerl. den welcken heeft gegeúen soo hij geeft bij desen

onwederoepel aen ende tot behoef vande Selue Capelle. Eerst ontrent ses hondert boecxkens van Ste Rochus gebonden ende ongebonden daer oner hij ten coste is geweest hondert guldens oft daer ontrent. Item geeft eenen kleinen Misboeck, twee tenne Ampullen met twee klein copere Candelaerkens. Vijf kelkdoecken. den Canon een vgult Crucefix, een bonette, vier corporael doosen, met vier fijn corporaelen. vier amicten ses purificatoria oft kelkdoexkens, vijf coopercula
f° 132 r° oft deexsels diemen op den kelk leght. Eenen onerock. Item een schilderije van Ste Rochus tegenwoordich sijn Schonstuk inde kamer, tot dienst van Autaer, In plaetse van sepultuere naer sijne doodt. behoudens nochtans het gebruick van tselue sijn leuen lanck gedurende als mede van Pruijsleeren setelstoel hier naer genoemt. Item den grooten pruijsleren setelstoel voor de plaetse vant liggen Inde Capelle. Ende dat alle met last ende Conditie, dat naer sijne Doodt eenwelick ende Erfell gedaen ende gecelebreert sullen worden bij den Capellaen der voors Capelle drij ziel Missen Jaerelijckx, de eene voor sijnen vader ende moeder, susters ende broeders ende vrinden dies noot hebbende ende de resterende twee voor den voorn heer Comparant. Welcke Conditien ende last op het advuen ende aggregatie vanden heere van Sombeke, wij Balliu ende Schepenen deser heerelijckheijt van Sombeke hebben aenueert ende aenueerden midts desen voor ons ende onse naer comelinghen. Tooreonden deser hebben wij dit onderteeckent den 19 november XVIc seuen en veertich.

Was onderteeckent

Jaques Laureijns

N De Flowijn P.

Adriaen poppe Guilliam Van brussel 1668

Peeter van Roijen Merten bnijs

Al dwelck hier voren gelesen ende geexamineert hebbende is bij mij onderges als heere van Sombeke geaggreert Tooreonden deser onderteeckent In Antwerpen 29 nouember 1647

Was onderteeckent

Jeronimus De Maeyer

v° Hier staet te noteren dat den heere van Sombeke de strate (loopende voor bij de hofstede de Capellerije) heeft verleijt ende ontrent thien roeden gront getransporteert aen heer Nicolaes de Flowijn Capellaen van Sombeke. Ende alsoo de Schole ofte backhuijs staende op den gront van Capellerije niet meer bequaem en was om te repareren, soo heeft heer Nicolaes De Flowijn Capellaen van Sombeke

aengegaen seker accordt met balliú ende Schepenen van Sombeke, nopende de Schole ende het fonderen van drij zielmissen, inder manier alsvolght

Desen X october 1663 soo heeft Mijn heer Nicolaes De Flowijn Capellaen van Sombeke, wel ende deúchdelijck v̄cocht aen Balliú eñ Schepenen der heerl̄ van Sombeke ende dat inder qúaeliteijt als regieerders ende administrateúrs vande goederen competerende de Capellerije van Sombeke die oock bekennen gecocht te hebben tot profijte vande selúe Capellerije ende de gemeente vande voors̄ heerl̄ dienende om eene Schole te hoúden tot contentement vande wette van Sombeke. te weten een cleijn nieúw steenenhúijseken wesende een backhúijsken, soo tselúe nú gestaen ende geleghen is groot van gronde thien roeden, palende Oost den gront vanden heer van Sombeke zúijt Pieter Steúrm, west de voors̄ Capellerije ende noort den voorñ heer Nicolaes de Flowijn vercooper. welck voors̄ húijseken den voorn v̄cooper als nu heeft belast met drij missen Jaēr̄l, die hij ende sijn naercommers moeten doen voor het gebrúijck vañ voors̄ húijseken ende gront. te weten deerste ende tweede Misse voor Joúf-
f° 133 r° froúw Elisabette ende Jo^r Maria de Flowijn begijntkens oúerleden binnen de stadt van Liere, ende de derde Misse voor Jo^r Anna de Waerzegers, ende dat op de voorgaende ende naerVolgende conditien, te weten dat den voorñ heere v̄cooper sal proffiteren allen de materialen vande oúde ende qúade schole oft andersints geseijt het backhúijsken, die nú staet op den gront vañ voorñ Capellerije, die hij sal v̄moghen af te breken ende Emploijeren tsijnen proffijte, gemerckt dat die niet meer beqúaem en is om te repareren, boúen dien beloúen de voorñ coopers te betaelen de Somme van seventhien ponden grooten gereet

Item is noch conditie dat wij coopers voor soo veele ons aengaet accorderen ende consenteren dat den voorñ v̄cooper sal v̄moghen te Súieren ende te leijden sijn wateringhe vande pompe ofte steenpútte loopende oúer den gront die den voorñ heere Capellaen v̄cooper heeft v̄kocht aen voorñ coopers. Midtsgaders is oock noch conditie dat den heúise (1) druppe vañ húijse ende washúijseken competerende den voors̄ heere v̄cooper palende zúijt aēn thúijs ende erfúe vande voors̄ Capellerije sal v̄moghen te blijúen staen gelijckerwijs alle tselúe nú ter tijt Jegenwoordich is staende. Item is den voorñ heere Capellaen oock ghehoúden te maecken aenden voorñ waterloop vañ

(1) Den heúise druppe; wij zeggen den euzie drup.

steenpútte een behoorel cleijn ijsere traillie, soodat daer deûre anders niet en can deúrpasseren dan alleenel twater van voors pompe ofte steenpútte. Item is den voorn heere Capellaen gehoûden ende vobligeert op sijnen cost ende laste te maecken ende te stellen eenen
vo múere met een steenpoorte op den gront vān voorn Capellerije, daer hij nú ter tijt inne woont te weten Jegens de straete aen de Schole tot aen den geûel van het voors húijs van heere Capellaen vcooper, comende inden noorden, welcke voors̄ múere ende poorte nú gemaeckt is. Aldús gedaen ende gecontracteert met aggregatie ende consent van heere deken vān lande van Waes Mijn heere de Meije ende voorts bij partijen contractanten onderteeckent. Actúm ut súpra ons Toorconden waren onderteeckent

N. De Flowijn Pr.

Maximiliaen Alexander laúreijns

Peeter van Roijen, Matthijs Vollecrick

Franchois Volckerick

Alsoo in december 1662 proces is geresen tússchen hr Nicolaes de flowijn ende Pastoor en Schepenen der Parochie van Waesmúnster nopende de preminentie van sijne Capellerije ende dat met aggregatie vanden heere van Sombeke midtgaders balliú en schepenen van Sombeke volgens het proces berústende de copijen met mijn handt geschreûen onder de brieûen vande Capelle Soo ist dat den voors heer Flowijn, sonder sijne devoiren vant reijsen ten coste heeft geweest aen den procúrant vermanderen (1) ter Somme van LXVIII tt V sch parasijs volgens sijn specificatie, midts het geaccordeert is ende het proces te neder geleijt door den Eerw: heer Heijndricús Cardock súccesseúr inde pastorije van Waesmúnster dat elck sijne costen sal betaelen. Waer in dat gesmolten is de rente oft fúndatie van Amelberga de beliere húijsvrouwe van Merten búijs tot VI sch VIII g tsiaers

fo 154 ro Den onders Jan Caeldries fs Gillis woonende op de Parochie van Ste Nicolaes kent bij desen opgelicht ende ontfanghen thebben vijt handen van heer Nicolaes de flowijn Pbre ende Capellaen van Sombeke de Somme van sesthien ponden grooten. beloûende daer van interest te betaelen in adûenant den penninck sesthiene maeckende XX sch grooten tsiaers waer van deerste Jaer innegaen sal 1a Meij XVIc achtensestich ende vschijnen 1a Meij XVIc negenensestich ende alsoo

(1) Vermanderen. Familienaam van den « procurent ».

vvolgens van jaere tot jaere totter lossinge van diere die den voorn Jan Caeldries vmach te doene tallen tijde ende wijlen alst hem gelieúen sal, midts opleggende teender reijse t Capitael ende Croijsen naer raete van tijde. beloúende voorts den voorn Caeldries de selúe Somme drij dobbel te besetten ten contentemente vān voorn heer Nicolaes de Flowijn alst hem gelieúen sal. vbindende voorts tot volcomen van desen daerenboúen sijnen persoon ende goederen pretent ende toecomende elck in Solidúm sonder diúisie in teecken der waerheijt is dese geteeckent desen lesten April XVIc achtensestich. Ende was onderteeckent Jan Caeldries. mij present Maxemiliaen Alexander Laúreijns. mij present Peeter van Roijen

Dit gelt is comen van het capittael van een geloste rente van V sch grooten tsiaers van weghen Paúwels van Cleempút ende het Capitael van V sch grooten van Joos van brússelen ende het Capitael van VI sch VIII g tsiaers van Jan van hecke fs lieúens. Ende het capitael van III sch IIII g tsiaers van Laúreijs wiebel. alles toecomende de Capellerije van Sombeke mij Toorconden

N. De Flowijn Pbr

Competit mihi J. F. Heynderickx
1799

Desen teghenwoordighen
Boeck is beschreúen ende
Voleijndicht door den
Eerweerdighen Heer
Heer Nicolaús De Floúwijn
Priester ende Capellaen
Van Ste Rochús Capelle
Binnen de Heerlijckheijt
Van Sombeke int Jaer
1651

VARIA.

INVENTAIRE DES BIENS DES RÉCOLLETS DE ST. NICOLAS.

(4-5 Vendémiaire an V — Dimanche 25 — Lundi 26 Septembre 1796).

Feu M. Félix van Naemen, le regretté Conservateur du Musée de notre Cercle, exprime dans son intéressante étude sur les Frères-Mineurs Récollets au Pays de Waes (1), le regret de n'avoir pu mettre la main sur l'inventaire des biens de ces religieux, qui fut dressé en exécution de la loi du 15 Fructidor an IV (1r Septembre 1796).

Il ne nous étonne pas que M. van Naemen n'ait pas retrouvé ce document; car à l'époque où il réunissait les matériaux de son travail, les Archives Communales de St. Nicolas se trouvaient encore dans un désordre inimaginable — conséquence du désastreux incendie de l'Hôtel-de-Ville en 1874.

Depuis il a été procédé au classement méthodique et chronologique de ces Archives si riches au point de vue de l'histoire locale. Ce classement continue et est presque achevé.

Au cours de ce classement, nous avons eu la bonne fortune de retrouver cet inventaire (2) dans une liasse de documents du XVIIe siècle, se rapportant à des biens de mineurs. Nous croyons rendre un pieux hommage à la mémoire de notre regretté Conservateur, en publiant ce document, qu'il eût certainement, s'il l'eût connu, fait

---

(1) Annales du Cercle Archéologique du Pays de Waes, T. XIV.

(2) Provisoirement classé dans la Farde : P. V. Jaar IV—VIII.

figurer parmi les pièces justificatives de son travail (probablement sous le N° XXVII).

Cette pièce est ainsi conçue :

Liberté Égalité

REPUBLIQUE
FRANCOISE

Nous Commissaires nommé par le Directeur des domaines nationaux du departement de L'Escaut pour L'Execution des articles et 3 de la loi du quinze fructidor dernier qui supprime les Etablissemens religieux dans les departements reunis Nous Nous sommes transportés a Saint Nicolas dans la Maison des Recollects, ou etant arrivé nous en avons fait Appeller les Membres lesquels etant comparut Nous leurs avons communiqué Nos Pouvoirs et de suite en Presence du Pere Gardien chargé par eux de Nous Accompagner Nous avons procedés Par eux aux Operations suivantes

ETAT DE MEMBRES
de la ditte Maison

Le Gardien Nous ayant declaré les noms et ages des Membres de laditte Maison ainsi que les Epoques de leurs Professions, Nous en avons formé L'Etat ci Joint sous le N° 1 (1)

Nous Nous sommes Ensuite fait representer les registres des Professions et Nous avons reconnus que les Epoques des Professions des Membres dela ditte Maison tous les mêmes que celles designés dans Ledit Etat

INVENTAIRE PRESCRIT PAR L'ARTICLE DEUX DELA LOI

Nous avons Procedé a L'Inventaire des Effets designés en L'article 2e de La ditte Loi, ainsi qui suit

DANS L'EGLISE

Dans le tabernacle du Maitre autel une remontrance d'argent avec une couronne dans le milieu Et en cuivre et un ciboire d'argent

---

(1) La copie de cet Etat n'est pas jointe à la pièce que nous reproduisons. Voir d'ailleurs à cet égard l'étude de M. van Naemen (loc. cit.)

dans deux autels collatéraux ainsi qu'au Maitre autel plusieurs chandelliers dans lesquels il s'en trouve douze en cuivre encastré Et le reste en Bois, quinze tableaux petits et grands autour de L'Eglise Et douze Petits représentant la Passion et chaudron et son Poupillon six Confessionnaux Et une chaise de verité en Bois de chêne, une petite orgue et une Petite Cloche deux Chandeliers de fer

Dans la Sacristie

trente six Casubles de toute Couleur avec Etolle et Manipulle quarante aubes et vingt Surplis Et rochers dans le tabernacle quatre casins d'argent avec leur Patène, trente deux devantures d'autel, plusieurs Linges de calices, une Vierge Et plusieurs habillements et deux couronnes deteint et un amas de Bois d'oré trois missel et plusieurs armoires autour de La sacristie En dedans

Dans la Bibliothèque

Les Loges Etant arrangés par ordre alphabetique nous avons compté comme ainsi suit

Dans la lettre A avons compté	180	grands et petits
Dans la lettre B	112	Idem
B : C :	112	Idem
D	106	id
D E	156	id
F	154	id
G	202	. . . . . .
H	257	. . . . . .
J	170	. . . . . .
K	145	. . . . . .
L	170	. . . . . .
M N	150	. . . . . .
O	180	. . . . . .
total	2172	le tout en Livres

de Théologie Et philosophie Enfin tous Livres regardant leur religion

Dans le refectoire trois grandes tables

Dans la Brasserie

Deux Chaudieres de cuivre et une cuve avec toutes les ustensiles propre au travail

Provisions & Meubles Communs

Le Pere Gardien d'après la visite nous a declaré avoir encore pour deux mois de Bois Et six tonneaux de Bierre et en toute autre approvisionnements n'en ont que d'apres leur quête Environs quatres douzaines de Chaises dans toute leur Maison chacun un Lit paille couvert et son service tant Eteint qu'en terre et une Petite Batterie de Cuisine, Et avons Laissé les dits Effets a leur Garde et ont promis de les remettre a la premiere requisition

Biens Jmmeubles

Ledit Gardien nous a Declaré que la ditte maison n'a d'autres Bien que leur Maison Battie sur Environs un Bonniers du pays de terre

Dettes Passives Et actives

Nous avons Jnterpellès le dit Gardien pour Nous representer les registres pour leurs Dettes actives et passives Et Nous a repondu n'en avoir ni registre ni dettes

fait En presence du vicaire Et du Gardien accompagnés de deux commissaires Municipaux qui Nous ont assisté dans nos operations

Et attendu qu'elles sont terminées Nous avons clos le present proces verbal

a St Nicolas le quattre et cinquieme Jour du Mois de vendemiaire L'an Cinquième de la rep^e^ francoise, etoit signé J. Van Bogaerde, N. J. Derosne, L. Joseph van Geluwe guard., p: petrus Bolle vicar P, Jacobus Cogen, P. f. van Raemdonck off^r^ Mun^l^ et j. f. truyman off^r^ m^l^.

Nous sommes d'autant plus heureux de pouvoir publier cet Inventaire, que son contenu fait surgir plusieurs questions, non seulement d'intérêt local, mais aussi d'intérêt général, spécialement en ce qui concerne le mobilier de l'Église. Quel était le sujet des « quinze tableaux petits et grands autour de L'Eglise »? Quels étaient leurs auteurs? Etaient-ce des Maitres ou de simples barbouilleurs?

Nous avons entendu parler de prie-Dieu, considérés comme provenant de l'ancien couvent des Récollets et se trouvant actuellement dans un établissement religieux de St. Nicolas. L'inventaire ne parle pas de prie-Dieu. Ceux-ci sont-ils compris dans « Environs quatre

douzaines de Chaises dans toute leur maison »? Cette attribution d'origine repose-t-elle sur une simple tradition populaire? Qu'est devenu le mobilier de l'Église?

Beaucoup d'autres questions surgissent encore. Nous ne voulons plus que nous en poser une.

Les commissaires van Bogaerde et Derosne en inventoriant la bibliothèque par ordre alphabétique, et en se bornant à indiquer sous chaque initiale le nombre de volumes « grands et petits », nous semblent avoir fait œuvre de sots. Quels ouvrages composaient cette collection? Ne serait-il pas hautement désirable au point de vue bibliographique de connaître ce catalogue? Quels auteurs, quelles éditions, quelles reliures se trouvaient dans cette bibliothèque? Contenait-elle des manuscrits, et quels?

Voilà toutes questions que nous nous posons, et nous serions heureux de voir nos confrères du Cercle Archéologique nous aider à les résoudre.

G. WILLEMSEN.

PROCÈS-VERBAUX.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 22 NOVEMBRE 1900.

La séance est ouverte à 3 H. de relevée.

Présents : MM. Willemsen, Président; De Decker, De Ryck, Annaert, Keppens, Henderickx, Meskens, Poppe, Van Haelst, van Naemen, Behaegel, De Meerleer, Antheunis.

MM. Van Hooff et De Cock se font excuser.

M. Willemsen. — Notre circulaire du 3 Novembre dernier indique suffisamment le but que se sont proposé les promoteurs de la présente réunion, aussi puis-je me croire dispensé de vous faire un discours sur les avantages qui résulteront tant pour nous, que pour notre Cercle de l'échange d'idées, d'observations, de découvertes que nous nous ferons à ces réunions qui n'auront aucun caractère administratif.

Cependant je dois, à cette première séance d'études en commun, porter d'urgence à l'ordre du jour une question qui regarde principalement la gestion de notre Cercle.

Une circulaire de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique datée du 10 Novembre écoulé, nous fait connaitre qu'une réunion aura lieu le 16 Décembre prochain à Bruxelles et, nous invite à désigner un délégué ayant pleins pouvoirs, et un délégué suppléant.

Sont désignés à l'unanimité : comme délégué M. Willemsen, Président du Cercle, et comme délégué suppléant M. Alph. De Cock, Bibliothécaire et Conservateur du Musée.

M. Willemsen. — Je désire, avant d'ouvrir la partie académique de cette séance, si je puis m'exprimer ainsi, vous faire une communication présentant peut-être un caractère quelque peu administratif, mais ayant, me semble-t-il, un intérêt plutôt archéologique. Voici les

faits : il y a quelques semaines, un journal de la capitale insérait une correspondance de St Nicolas relative à une pierre tombale enchassée dans le dallage de l'Église Primaire de St. Nicolas. On ne nous accusait précisément pas de tous les méfaits, mais on nous imputait d'avoir toléré sans protestations un acte de vandalisme. L'article excita notre curiosité. On y disait, en effet, qu'une pierre tombale, appartenant à la famille de Castro, qui a joué un rôle assez important dans l'histoire du Pays de Waes, avait été, après avoir été autrefois scellée dans le mur nord de l'Église, employée au pavage (sic) du porche de cet édifice. A l'issue de notre séance de direction du 20 Octobre 1900, pour éclairer notre religion, nous nous rendîmes sur les lieux. Il nous fut facile de constater que la pierre tombale en question avait servi à couvrir le lieu de sépulture de Guillaume van der Sare, Greffier du Pays de Waes de 1624 à 1654, devenu Haut-Échevin en 1654 et mort le 27 Octobre 1656.

Dèslors, il ne nous fut plus difficile d'avoir le mot de l'enigme. Feu le chevalier de Schoutheete dans son étude : Esquisse..... de la maison van der Sare (Annales — tome I pp. 311 et ss.) décrit cette pierre et en donne une reproduction. Il ajoute que Guillaume van der Sare fut inhumé devant l'autel de la Vierge précisément sous cette dalle funéraire, qui resta jusque longtemps après à l'intérieur de l'Église, et qu'ensuite, à une date qu'il ne précise pas, elle fut transportée au nord de l'Église au pied du monument de Ferdinand van der Sare. D'autre part, van den Bogaerde (Het land van Waes — tome III p. 375) assure qu'en 1825 elle était déjà entièrement usée. Vous voyez donc, MM. qu'à part ces quelques rectifications de détail, le correspondant St. Nicolasien du journal auquel nous faisions allusion il y a quelques instants, est absolument dans le vrai.

Cette déclaration est approuvée à l'unanimité des membres présents.

M. Willemsen communique ensuite à l'assemblée trois documents relatifs à des phénomènes économiques qui se manifestèrent à St. Nicolas dans la seconde moitié du XVIIIe siècle.

Le premier document est une requête des chapeliers de St. Nicolas, adressée le 7 Avril 1757 « aen beyde bancken » pour se plaindre à ce collège de la concurrence qui leur était faite au marché, où ils avaient leurs échoppes, par suite de ventes publiques de chapeaux qui se faisaient au marché même, les jours où celui-ci se tenait.

La seconde est une requête adressée par les boutiquiers de la commune au chef-collège en 1762, pour se plaindre de ce que ce

Corps permettait aux marchands étrangers de venir étaler leurs marchandises dans l'intérieur du « Landhuys » plusieurs jours avant et après le « Jaermarckt », et de leur laisser faire ainsi une concurrence désastreuse, ces marchands étrangers vendant leurs marchandises à un prix inférieur à celui auquel ils pouvaient, eux boutiquiers, acheter. Les pétitionnaires font aussi observer qu'ils ont par là même le dépit de voir partir ces « .... vremde ratten .... » « .... met borsen vol geldt .... », tandisque eux n'ayant rien vendu, restent néanmoins devant toutes les charges de la Commune.

Le troisième est une lettre écrite le 27 Août 1787 en réponse à une demande de renseignements de la part du Chef-Collège, par P. Boëyé, alors industriel important à St. Nicolas. Cette lettre est relative aux exactions des « Vrije Schippers » de Gand à l'égard des transports venant d'amont, dont ils exigeaient le transbordement à Gand avant qu'ils puissent être expédiés en aval. P. Boëyé prouve dans cette lettre que le transbordement de deux chargements de charbon venant de Mons et comportant 3333 sacs, lui a occasionné des frais supplémentaires, y compris le frêt de Gand à Hoogenacker (entre Thielrode et Tamise), de florins 784 — 4st — 2 den.

M. Willemsen déclare ne vouloir tirer, pour le moment, aucune conclusion des pièces qu'il vient de communiquer à l'assemblée, ces documents devant être utilisés avec d'autres dans un travail qu'il prépare en ce moment.

M. Annaert. — La pierre tombale en terre que j'offre au Cercle a été trouvée à un mètre de profondeur dans le sol lors du creusement des fondations pour la nouvelle sacristie de Stekene en 1897. Elle mesure 0,46 m. de hauteur sur une largeur de 0,40 m. Malheureusement, à peu près la moitié de la pierre manque. L'absence de mortier ou de platre montre que la pierre n'a jamais été enchassée dans la maçonnerie ou dans le pavement. Cette pierre tombale faite en terre cuite, est peut-être unique dans son genre. Elle date de 1545, mais ne donne aucun nom de famille. Probablement elle a marqué le lieu de sépulture d'un ancien briquetier.

J'ai attiré l'attention du Cercle sur une magnifique pierre bleue trouvée dans l'ancienne sacristie. Celle-ci doit avoir été encastrée dans le mur; la pierre est pour ainsi dire sans usure; il en serait tout autrement si elle avait été couchée à terre. Cette pierre de 1 mètre de large sur 0 m. 95 de haut, est une pierre de fondation d'un certain Dieric Wilssone, Curé de Stekene, et date de 1407. Elle a des caractères gothiques bien tracés et bien conservés.

J'ai promis au Cercle un décalque de cette pierre, que je regarde comme très remarquable.

De heer De Decker, vrederechter te Temsche, doet eene mededeeling over de belangrijkheid van vele archieven in bezit onzer Gemeente-, Kerk- en Armbesturen in het Land van Waes. Het is van het hoogste belang dat wij, die ons met de plaatselijke geschiedenis bezig houden, deze handvesten leeren kennen, om er bij gelegenheid gebruik van te kunnen maken.

Het Staatsbestuur heeft de bijzonderste gemeentelijke archieven doen nederleggen in de verzamelingen in elke provincie-hoofdstad ingericht. Deze maatregel is niet voldoende, vele besturen zijn nog in bezit gebleven van menig stuk van historische waarde.

Terloops merkt spreker aan dat zulk bijeenbrengen van plaatselijke archieven reeds rond 1750 beproefd wierd door het Hoofdcollegie van Waes en dat het wel belangrijk ware eens op te sporen wat er van die verzameling mag geworden zijn.

Om met voorbeelden zijn gezegde te staven, haalt spreker, die met het rangschikken van het gemeentearchief van Temsche bezig is, aan hoe soms in enkele van zulke gemeentearchieven stof te vinden is voor eene heele reeks artikelen of studiën over belangrijke punten van plaatselijke en zelfs van algemeene geschiedenis.

Daarom dienen wij eerst aan de Besturen te doen begrijpen dat alle hunne oude papieren, zonder eenige uitzondering, hun eigen belang aanbieden voor den geschiedschrijver; dat uit elk dezer iets spreekt van de oude besturen, van hunne samenstelling, hun gezag, hunne bevoegdheid, van de personen en de familiën die de openbare ambten bekleedden, van hun doen en laten, van hun karakter, van de omloopende gedachten van hunnen tijd, van den invloed der staatsomwentelingen, van de manier van leven in 't openbaar en bij den huiselijken haard.

Maar het is niet genoeg dat de handvesten bewaard blijven; de geschiedschrijvers moeten die leeren kennen. Daarom doet spreker een dubbel voorstel, het Bestuur verzoekende dit te willen in bespreking brengen.

A. Dat het bestuur bij middel van eenen omzendbrief of op gelijk welke wijze de aandacht van alle openbare besturen zou inroepen op de geschiedkundige waarde hunner handvesten, hen aanzettende om die met de meeste zorg te bewaren.

B. Van in onze Annalen eene rubriek te openen onder den titel « Bronnen voor onze plaatselijke geschiedenis » waaronder zouden

opgenomen worden alle lijsten, catalogen enz. van handvesten dienstig voor onze geschiedenis en berustende in verzamelingen van den Staat, van de Gemeente, van bijzondere besturen, of zelfs van bijzondere personen.

Dit voorstel wordt aangenomen.

DE SECRETARIS,	DE VOORZITTER,
ALPH. ANTHEUNIS.	G. WILLEMSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 7 FÉVRIER 1901.

Présents : MM. Willemsen, Président, Van Hooff, De Bock, Vice-Présidents, Anthennis, Secrétaire, De Cock, Keppens, Van Naemen fils, Jos. De Ryck, Henderickx, Puylaert, Van Aerschodt, De Meerleer, Léon De Ryck, De Decker, De Schryver, Prosp. Van Raemdonck, Alph. Verwilghen. La séance est ouverte à 3 heures de relevée.

M. le Secrétaire donne lecture du procès-verbal de la séance précédente. Ce procès-verbal est approuvé sans observations.

Il est procédé ensuite à l'examen des points portés à l'ordre du jour comme suit :

1° Rapport du délégué auprès de la fédération Archéologique et Historique de Belgique.

M. G. Willemsen, délégué effectif près de la Fédération, fait rapport sur les travaux de la réunion des délégués qui s'est tenue à Bruxelles le 16 Décembre 1900. Il annonce que le congrès Archéologique se tiendra en 1901 à Tongres.

Ensuite de cette communication, l'assemblée confirme les mandats de délégué effectif et de délégué suppléant auprès de la Fédération, respectivement à MM. Willemsen et De Cock, qui acceptent cette mission.

2° Exposition et présentation de nouveaux dons.

A. M. G. Willemsen présente au nom de M. Henri Henderickx, membre du Cercle, deux pèse-grains de poche en laiton, qu'il attribue, soit à la fin du XVIIIe siècle, soit au commencement du XIXe. Il donne lecture d'une intéressante lettre lui adressée par M. l'Abbé Annaert, membre du Cercle, relative aux anciennes mesures du Pays de Waes et ainsi conçue : « Les tables de Martin ne parlent que » d'une sorte de mesures de capacité en usage à Gand, à savoir le » *Halster* (notons que le Pays de Waas a en tous temps suivi les » coutumes Gantoises pour les poids et les mesures).

» Le *Halster*, dit Schuermans dans son Idioticon, est à Louvain » l'équivalent de 20 kilogr. Halster, enz. te Leuven eene graanmaat. » Een zak tarwe van vijf halsters weegt 100 kilos.

» Martin prétend que le Halster valait 52 litres et 7 centilitres. Si » l'on compare ces deux données on arrive à la conclusion que 100 » kilos de froment représenteraient 5 fois 52 litres et 7 centilitres ou » 260 litres 35 centilitres, ce qui est faux. 100 kilos donnent circa » 150 litres seulement. Qui donc est dans l'erreur? Je crois que » c'est Martin, qui a doublé la valeur de l'Halster.

» Ce qui est certain, c'est que le sac à Gand équivalait à 96 pot- » ten ou 106 litres, de façon que la Gentsche Maet qui était le » quart du sac, était égale à 24 potten ou 26 litres 5 décilitres ».

Il expose ensuite qu'il a procédé avec M. Van Aerschodt, membre du Cercle, au mesurage et au cubage des deux appareils. Il ressort de cet examen que les deux appareils présentés contiennent : le plus grand, environ $\frac{1}{100}$ de l'ancienne mesure de Gand; le plus petit, environ $\frac{1}{200}$ de la même mesure.

Un jeu de neuf poids accompagne chacun des pèse-grains.

M. Van Hooff soutient que les deux jeux de poids ne sont pas contemporains des pèse-grains et doivent être attribués au milieu du XVIIIe siècle.

MM. A. De Schryver et A. Verwilghen prennent part à la discussion. Il résulte de celle-ci que les pèse-grains peuvent être attribués à la fin du XVIIIe siècle ou au commencement du XIXe, et que les jeux de poids sont d'une époque quelque peu antérieure.

B. M. G. Willemsen, présente ensuite un chandelier en spirale en fer forgé, don de M. P. Vermeire, charpentier à St. Nicolas.

Il signale aux membres présents la savante notice de M. le Chanoine van Caster, Président de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique, sur les appareils d'éclairage au moyen-âge et à la Renaissance. (Bull. Acad. Royale Arch. de Belgique — 5e série pp. 487 ss.) Il fait remarquer que l'exemplaire soumis à l'examen de l'assemblée est identique à celui représenté par la fig. 14 annexée au travail de M. van Caster.

M. Van Hooff estime que l'objet date du commencement du XVIIe siècle.

C. M. G. Willemsen présente encore un polypier fossile que le Cercle a pu acquérir grâce à l'active intervention de M. le Docteur Léon De Ryck, de Tamise, membre du Cercle.

Cet exemplaire est semblable à ceux que le Cercle possède déjà et

à ceux décrits par feu M. le Dr Van Raemdonck et M. Delheid. Cet anthozoaire à été trouvé le 21 Janvier 1901 au cours des fouilles pratiquées dans les briqueteries de Thielrode à la crète de la colline formant le lit majeur de l'Escaut, dans l'argile bleue rupélienne, à une profondeur d'environ 6 mètres — c'est ce qui distingue l'exemplaire présenté de ceux déjà recueillis. Ceux-ci ont été découverts à des profondeurs beaucoup plus grandes.

Le fossile présenté offre les dimensions suivantes :

Axe = 0.205mm
Circonf. = 0.670mm
Poids = 4kg 150gr

D. Enfin M. G. Willemsen attire l'attention des membres présents sur une nouvelle collection d'empreintes de sceaux, la plupart gothiques, également exposée, don de M. Louis de Pauw, membre d'honneur du Cercle. Il propose de voter des remerciements à ce généreux donateur.

Cette proposition est adoptée à l'unanimité.

3° Communications.

A. M. G. Willemsen communique à l'assemblée une lettre de M. le Ministre des Chemins de fer, Postes et Télégraphes, portant que « l'État a renoncé au projet de construire l'Hôtel des Postes et Télé- » graphes de Tournai sur l'emplacement qui avait été choisi à l'angle » de la rue du Curé-Notre-Dame et de la Place des Acacias, en face » de la basse nef, Coté Nord de la Cathédrale. »

L'assemblée accueille cette communication avec faveur.

B. M. G. Willemsen fait part à la réunion des réponses qui sont parvenues jusqu'à présent à la circulaire de notre Cercle, envoyée le 15 Janvier 1901 à toutes les administrations publiques du Pays de Waes, et sollicitant de celles-ci des mesures pour la bonne conservation de leurs Archives.

Des réponses favorables et rassurantes sont parvenues de l'Administration Communale de St. Nicolas, de celle de Steendorp, du Conseil de Fabrique de l'Église Primaire de St. Nicolas, des Hospices de Stekene et du Bureau de Bienfaisance de St. Nicolas.

M. G. Willemsen constate, à son grand regret, que toutes les autres administrations du Pays de Waes sont restées indifférentes à notre appel.

La séance est levée à cinq heures et demie.

LE SECRÉTAIRE,	LE PRÉSIDENT,
ALPH. ANTHEUNIS.	G. WILLEMSEN.

INHOUD. — TABLE.

NOTITIËN EN VERHANDELINGEN. — NOTICES ET DISSERTATIONS.

PAGES.

Leden van den Kring van het jaar 1899—1900 5
Algemeene openbare vergadering van 25 Juni 1900. — Aanspraak van Mr G. Willemsen, voorzitter. 9
Verslag over den toestand van het genootschap 1899—1900. 19
L'Épitaphier Wasien (suite) :
Plan van het oud kerkhof op Vijf Straten te St. Nikolaas 37
Inscriptions de Saint-Nicolas (cimetière du hameau des Cinq-Rues) N° 1459 à N° 1544 37
Varia. — De pest te St Nicolaes in 1666, door Mr G. Willemsen, voorzitter . 87
Eene reis van het Hoofdcollege naar Brussel in 1587, door Mr G. Willemsen, voorzitter 94
Chronycke van Sombeke (1651), door den E. H. A. Antheunis 105
Varia. Inventaire des biens des Récollets de St. Nicolas, par Mr G. Willemsen, président 205
Procès-Verbaux. 210

FIN DU TOME XIX.

ANNALEN

VAN DEN

OUDHEIDKUNDIGEN KRING

VAN HET LAND VAN WAAS.

D. 20.

ANNALES

DU

CERCLE ARCHÉOLOGIQUE

DU PAYS DE WAAS.

T. 20.

. . . .

In alle zijne uitgaven, is de Kring in geenen deele verantwoordelijk voor de denkwijze door de schrijvers uitgedrukt. *(Art. 31 der Statuten).*

. . . .

Dans toutes ses publications, le Cercle n'est nullement responsable des opinions émises par les auteurs. *(Art. 31 des Statuts).*

LOKEREN
ST. NICOLAS
TEMSCHE
ST GILLES
RUPELMONDE
STEKENE
VRACENE
WAESMUNSTER
ZWYNDRECHT
ANNALEN
VAN DEN
OUDHEIDKUNDIGEN KRING
VAN HET LAND VAN WAAS.
ANNALES
DU
CERCLE ARCHÉOLOGIQUE
DU PAYS DE WAAS.
SAINT-NICOLAS,
TYPOGRAPHIE DE J. EDOM.
SPQW

Leden van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas

VOOR HET JAAR 1900-1901.

BESTURENDE COMMISSIE.

MM. G. Willemsen, griffier der Handelsrechtbank te Sint-Nikolaas, Voorzitter.
H. Van Hooff, nijveraar te Lokeren, Ondervoorzitter.
C. De Bock-Bauwens, notaris te Sinay, Ondervoorzitter.
Jos. Reynaert, professor van wijsbegeerte in het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas, Sekretaris.
V. Keppens, grondeigenaar en eere-gemeentesecretaris te Sint-Nikolaas, Schatbewaarder.
A. De Cock, grondeigenaar te Sint-Nikolaas, Bewaarder der archieven en Bibliothekaris.
J. De Ryck, geneesheer te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.
F. Annaert, rustend pastoor te Stekene, Lid der Commissie.
Th. De Decker, vrederechter te Temsche, Lid der Commissie.
V. Van Haelst, vrederechter te Beveren, Lid der Commissie.
Jh. Van Naemen, zoon, eigenaar te Sint-Nikolaas, Lid der Commissie.

EERELEDEN.

Louis de Pauw, algemeene bewaarder der verzamelingen der Vrije Hoogeschool van Brussel.
Z. E. H. Kanunnik G. van Caster, Oudheidkundige te Mechelen.

LEDEN.

Z. D. H. Mgr A. Stillemans, Bisschop van Gent.
Z. D. H. Mgr de Prins K. van Arenberg, grondeigenaar te Brussel.
Em. Meert, vrederechter te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Gr. De Puysselaer-Laenen, boekdrukker te Sint-Nikolaas.
MM. J. de Borchgrave, consul van Servie, grondeigenaar te Gent.
J. Geerts, ingenieur principaal te Gent.
J. Verwilghen-Hijde, commissaris der arrondissementen Sint-Nikolaas en Dendermonde te Sint-Nikolaas.

MM. Al. Van Bogaert, pastoor te Wichelen.
Al. Anthennis, hulp-aalmoezenier van het Tuchthuis te Gent.
Ed. Prisse de Limburg-Stirum, ingenieur, dienstoverste bij den staatsspoorweg te Schaarbeek, Brussel.
Mevrouw A. Verernysse-Heyndrickx, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Th. Percy-Heyndrickx, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
M. St. Verwilghen, advokaat te Sint-Nikolaas.
Mejufvrouwen Dalschaert, boekhandelaars te Sint-Nikolaas.
M. A. Blomme, voorzitter der rechtbank van eersten aanleg te Dendermonde.
Mevrouw de Barones A. de Maere d'Artrycke, grondeigenares te Gent.
MM. Graaf Thierry de Limburg-Stirum de Thiennes, grondeigenaar te Gent.
Jh. Van Naemen-Maertens, burgemeester en volksvertegenwoordiger te Sint-Nikolaas.
Burggraaf S. Vilain XIIII, burgemeester en grondeigenaar te Basel.
Burggraaf Jul. Le Boucq de Beaudignies, grondeigenaar te Cruybeke.
J. Nobels-Janssens, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Em. Geerts, notaris en schepen te Sint-Nikolaas.
Th. Libbrecht-Van Naemen, advokaat, lid van de bestendige afvaardiging van den provincialen raad van Oost-Vlaanderen te Gent.
A. Van den Broeck-Vogelvanger, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
E. Stas, burgemeester te Rupelmonde.
Leo Braeckman, grondeigenaar te Temsche.
Alf. Janssens-De Schryver, gemeenteraadslid en lid der Koninklijke Vlaamsche Akademie, te Sint-Nikolaas.
Paul Verheyen, nijveraar te Steendorp.
H. Raemdonck, notaris en burgemeester te Sint-Gillis (Waas).
Jules van Pottelsberghe de la Potterie, grondeigenaar te Brugge.
Graaf Fl. de Brouchoven de Bergeyck, senator te Beveren.
C.-A. Van Neeke, pastoor-deken te Sint-Nikolaas.
P. De Meerleer, pastoor van O. L. V. kerk te Sint-Nikolaas.
Anatole Reynaert, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.
Baron E. Prisse, grondeigenaar te Luik.
Em. Bellemans, notaris, provinciaal en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
Eug. Van Overloop, grondeigenaar te Brussel.
L. Smet-Verdurmen, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Heyndrickx-De Valcke, gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.
H. Seghers, geneesheer en schepen te Sinay.

MM. Fl. Verdurmen-Bocklandt, voorzitter van den Werkrechtersraad en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

Ach. Deshayes-Verdbois, wijnhandelaar te Sint-Nikolaas.

J. Lammens, senator te Gent.

Jh. Stoop-Poodts, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

Aimé Boëyé, advokaat en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.

Jh. Lesseliers, provinciaal raadslid te Beveren (Waas).

D. Andries, burgemeester te Temsche.

Ridder Em. de Neve de Roden, burgemeester en grondeigenaar te Waasmunster.

Mevrouw Janssens-Smits, grondeigenares te Temsche.

MM. Edm. Dhanens, advokaat en majoor-bevelhebber der Burgerwacht te Sint-Nikolaas.

Jh. Wauters, provinciaal raadslid en schepen te Temsche.

Ad. Deckers, geneesheer en burgemeester te Melsele.

Aug. Raemdonck, volksvertegenwoordiger te Lokeren.

N. Bohyn, notaris en burgemeester te Kemseke.

G. van Winckel, notaris en provinciaal raadslid te Stekene.

A. Roelens. geneesheer te Rupelmonde.

C.-M. Massez, kanunnik te Gent.

Ferd. Buytaert, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

Leo De Ryck, geneesheer te Temsche.

Alf. De Schryver, bestierder der Zusters van het hospitaal te Sint-Nikolaas.

Ridder Am. de Ghellinck d'Elseghem, burgemeester en grondeigenaar te Elseghem.

Gustaaf Maes, nijveraar te Lokeren.

A. Verwilghen-Van den Broeck, advokaat, provinciaal raadslid te Sint-Nikolaas.

J. Van Wtberghe, grondeigenaar te Sint-Nikolaas.

E. Matthys, pastoor van St. Joseph te Sint-Nikolaas.

Mevrouw Ad. Van den Abeele-Vergult, eigenares te Sint-Nikolaas.

MM. M. De Smedt, geneesheer en schepen te Sint-Nikolaas.

Luciaan Reychler, nijveraar te Sint-Nikolaas.

Mejufvrouw Lucia Van Naemen, grondeigenares te Sint-Nikolaas.

MM. Jh. Raemdonck, grondeigenaar te Lokeren.

Prosper Thuysbaert, notaris en burgemeester te Lokeren.

E. Mertens-Erix, burgemeester en senator te Cruybeke.

F. Mertens-Van Goethem, provinciaal raadslid te Cruybeke.

Ern. Van Haelst, notaris te Zwijndrecht.

MM. Graaf de Bergeyck-Moretus, grondeigenaar te Antwerpen.
Burggraaf Georges Vilain XIIII, grondeigenaar te Basel.
P. Michelet, burgemeester te Vracene.
Victor Van den Broeck, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Leo De Brabander, burgemeester te Elversele.
Em. De Cleene-Stoop, burgemeester te Nieukerken.
Fl. Meskens, letterkundige te Sint-Nikolaas.
J. Van Mieghem, eere-griffier te Sint-Nikolaas.
Ridder Zaman, arrondissementscommissaris te Mechelen.
St. Lauwerys, pastoor der O. L. V. kerk te Aalst.
Gaston Lescornez, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Florent Cooreman, advokaat te Sint-Nikolaas.
Georges Martens, kommies-greffier te Sint-Nikolaas.
P. Van de Keere, onderpastoor te Loochristy.
August Sloor, kunstschilder te Temsche.
Frans Denys, fabrikant te Sint-Nikolaas.
Henri Henderickx, zeepzieder te Sint-Nikolaas.
Karel Mabille, bijzondere te Sint-Nikolaas.
Henri Puylaert, notarisklerk te Sini-Nikolaas.
Mevrouw Leonard Seghers-Heynderickx, grondeigenares te Sint-Nikolaas.
MM. Alfons Poppe, schepen en grondeigenaar te Sint-Nikolaas.
Lucien Reynaerts, nijveraar te Temsche.
Leo Quintyn, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Van de Walle, onderpastoor van Sint-Joseph te Sint-Nikolaas.
Adolf Roosens, onderpastoor van O. L. V. te Sint-Nikolaas.
Th. Van Aerschodt, apotheker te Sint-Nikolaas.
Mevrouw Van Damme-De Wilde, grondeigenares te Belcele.
MM. Joseph Horenbandt, bestuurder der Teeken-Akademie te Sint-Nikolaas.
Henri Dhanens-Nobels, handelaar te Sint-Nikolaas.
Edmond Van den Berghe, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Karel Heyndrickx, doctor in de rechten en gemeentesecretaris te Sint-Nikolaas.
Ach. Behaegel-Denys, nijveraar te Sint-Nikolaas.
Fl. Van der Poorten, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Denis De Mulder, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Camille de Lobelle, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.
Auguste Bogaert, onderpastoor der Primaire kerk te Sint-Nikolaas.

MM. Joseph Van Goey, kandidaat-notaris te Melsele.
Raymond De Groote, superior van het Klein Seminarie te Sint-Nikolaas.
André Janssens, bouwkundige te Sint-Nikolaas.
Joseph De Moor-Verest, brouwer te Sint-Nikolaas.
Jan Verwilghen-De Reu, advokaat te Sint-Nikolaas.
Jos. Casteel, nijveraar en gemeenteraadslid te Sint-Nikolaas.

Het Plaatselijk Bestuur der Stad Lokeren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Rupelmonde.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Thielrode.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Nieukerken.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Doel.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Beveren.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Belcele.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Temsche.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Verrebroeck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Haasdonck.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Cruybeke.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Vracene.
Het Plaatselijk Bestuur der gemeente Elversele.

ALGEMEENE OPENBARE VERGADERING

VAN 27 JUNI 1901.

Aanspraak van Mr G. Willemsen, Voorzitter.

MEVROUWEN, MIJNE HEEREN,

Een vast gebruik, dat tot nu — d. i. sedert 40 jaren dat onze Oudheidkundige Kring van het Land van Waas gesticht werd — al mijne voorgangers naleefden, eischt dat uwe voorzitter op onze jaarlijksche openbare algemeene vergadering eene verhandeling voordrage over iets onbekend of ten minste weinig gekend uit het verleden van onze streek.

Dit jaar zal ik het zeer kort maken, want allen zijt gij ongeduldig den vermaarden oudheidkundigen, die onzen Kring de eer doet, hier heden het woord te voeren, te aanhooren.

Wat ik U heden voornemens ben te zeggen, zal U misschien nog al dor en droog voorkomen; maar ik verzoek uwe aandacht, immers na dit taai vleesch zal U dadelijk een lekker nagerecht opgedischt worden.

Ditmaal wil ik U

Iets over den Landbouw in het Land van Waas
in het begin der XVIIIe eeuw

mededeelen.

Op dit tijdstip was Sint-Nicolaes nog een dorp en telde ongeveer 5500 inwoners.

De Landbouw was de hoofdnijverheid der streek; en de weverij, die later van Sint-Nicolaas maakte wat het nu is, was toen een bijvak, zoowel voor de bazen als voor de werklieden.

Zoo ziet men eenen landbouwer wier hofstede « .... te Ste nicolaes

by vyfstraete jnde wyck j^e beeckthiende ... » (1) gelegen was, tevens weversbaas zijn. Hij bezat « ... twee weefgetaûwe ..... twelf camme ...... eenen scheirmeûle .... ». Bij eenen anderen landbouwer (2) die negen stukken land in pacht hield, vinden wij « .... een weefgetaûw met eene scheermeule .... » en « .... eenighe weefcamme ... » Bij eenen derden landbouwer (3) wier hofstede gelegen was « ... jnden puytûoet groot twee gemeten ....., » vinden wij « .... dry weefgetaûwen met seûenthien cammen scheirmeulen bobyn en spoelwile midtsgrs noch eenigh gesaeght hoûdt dienstich tot het maecken van een getaûwe met alle het gonne rakende de weûerye .... ».

Dit waren bijna ongetwijfeld weversbazen, en die eenige aanhalingen laten genoeg blijken wat toen de fabrikanten van Sint-Nicolaes waren.

Wat nu de werklieden aangaat, die waren, evenals hunne bazen, landbouwers. Als ik zeg landbouwers, is dit nog al stout gesproken. Zij bezaaiden, zooals nog velen onzer hedendaagsche wevers, een, soms twee plekjes land.

Hun getouw was doorgaans hunnen eigendom niet. Zij huurden dit van andere personen, waar het den stiel van was zulke werktuigen te maken en in pacht te geven (4). Die getouwen werden niet alleen ter plaats zelve in gebruik gegeven, maar ook in het omliggende. Dit was dus eene bijzondere en eigenaardige nijverheid.

Een weefgetouw was doorgaans op drie pond gr. of 18 guls geschat, en de wever betaalde eenen vasten en algemeenen jaarlijkschen huurprijs van 9 sch. gr. (5), zij 2 gls 14 st, of omtrent 16.65 °/o der waarde. Men zal niet mogen zeggen dat die getouwverhuurders niet wisten hoe men een uitgesteken capitaal moet dooden.

Nog eene opmerking. Die lieden ziet men ten zelven tijde winkel van allerlei waren houden, en een groot getal schuldenaars te boek hebben staan.

Dit brengt mij zooverre, dat ik mij afvraag of men hier dan reeds kende, wat men over eenige jaren nog « baumeulens » noemde. En ik aarzel geen oogenblik te zeggen : ja. Inderdaad, is het woord « truck-system » redelijk nieuw, is daar tegenover het woord « baumeulen » zeer oud. En oude woorden past men maar op oud bestaande zaken.

(1) Stedelyk Archief van St Nicolaes. — Weesenboeck N° 15 — f° 68 v° ss.
(2) Ibid. — Ibid. — f° 115 v° ss.
(3) Ibid. — Ibid. — f° 204 v° ss.
(4) Ibid. — f^iis 117 v° ss. — 202 v° ss.
(5) Ibid. — f^iis 110 v° ss. — 117 v° ss. — 186 v° ss.

Maar ik wil daar nu niet verders over uitweiden, dit zou ons te verre brengen; ik zal U dus maar eigenlijk over landbouw spreken.

Als men van landbouw handelen wil, moet men eerst van den boer iets zeggen.

Om aan dien plicht niet te kort te blijven, zullen wij eens in hun huisgezin treden. Wij zullen het bij twee bezoeken houden : het eerste bij eenen rijken boer, en het andere bij eenen armen.

De rijke boer bij welken wij eerst binnentreden, woont omtrent Vijfstraten « ..... jnden tweeden beecktiienden ...... » (1). Hij bezit vijftien eigendommen. Hij is maar alleen met zijne huisvrouw, en heeft twee knechten en eene dienstmeid.

Zijn inboedel bestond in : « ..... een coetse garde-robbe twee coeffers .... », « ...... x stoelen een schappraye saútback en peperdoose .... », « ..... geleyert werck 12 pont tein 2 hangels de latte, rooster, huysel tanghe .... », « .... 3 coperen ketels 2 yseren potten ende marmiet 1 coperen lepel 3 candelaers .... », « ..... een pluymbedde hooftpulm, 2 cussens met de flauwynen 2 saergien ende de gordynen ..... », « twee cafbeddens 2 saergien 2 paer laeckens 2 sacken en 2 drolsaergien ...... », « .... mataelen candelaer .... », « ..... coperen lampe ..... », « .... een spinnewiel .... », « .... een trogh .... ».

Dit zijn de meubelen. Nu zullen wij zoo onbescheiden zijn de lijnwaadkas en de kleerkas eens te openen, en er een kijkje in te werpen.

De gansche inhoud ervan bestaat in « .... eenen kemelsaeren mantel, 2 justacors, 1 hemtrock 1 hoet ende lynebroecke .... », « .... 2 robben, 3 vroüwen rocken slaeprock ..... », « een stúck roúw lynwaet lanck 28tich ellen .... » waard ij l. xj sch. iiij gr. Dit brengt de el « roúw lynwaet » op 1 sch. 4 gr. 4 drs. (omtrent 11 stuivers), « ..... een crapken gebleeckt lynwaet lanck xix ½ ellen .... » waard ij l. xij sch. iiij gr. of omtrent 3 sch. 6 gr. d'el (1 gl. 1 st.), « .... seven paer en half slaeplaeckens ..... », « .... vierthien manshemden ..... », « .... vyf paer flaúwynen .... », « .... xij servetten .... », « .... vyf amelaeckens 2 handoecke en noch vier grove handtdoecke ..... », « ..... xviij vroüwen hemden .... », « .... 7 blaüwe voorschoote een syden caproen ende voorschoot .... », « .... witte voorschooten, beneken (2), halsdoecke, coiffen ende mútsen, gagisanten (3) ende maú-

(1) Stedelyk Archief van St Nicolaes. — Weesenboeck N° 13 — f° 126 r° ss.

(2) beucke = Tunica siúe indusium sine manicis et collari .... (Kiliaen).

(3) Elders zien wij die « gagisanten » « loddermoúwe ofte angegante » genaamd worden (Weesenboeck N° 13 — f° 41 r° infra).

wen..... », « ..... moffel lynwaetseel 2 coiffen, basten voorschoot 1 faillie ende naeicussen .... ».

In dien tijd, zoo min als nu, bezaten de boeren zilverwerk, maar zij hadden eenige juweelen. In dit gezin waren er « ..... twee gaüde ringhen een paer gaüde maenen ende silüer ooryser ..... ».

Wat de eetwaren betreft die er in huis bestaan, die beperken zich op « ..... eene vleescheuype met het vleesch daer jnne liggende ..... » en « eenighe roomsche boonen ..... ».

De boerenalm bestond in « ..... eenen waeghen ..... », « ..... twee sturtkarre een ploügh een eechde ..... », « .... een polder kaerre ... » en « .... een cordewaeghen.

Het klein gerief was « .... spayen, 1 rieck, meshaeck, peyle, sift, snypeert, dry vleghels enz. .... », « keirne, melekteele enz. .... ».

Op stal bezit onze man « ..... een vet vercken ..... », « .... dry roode coeyen ..... », « .... twee renders en twee calvers .... » en « .... een seem ruyn peert .... ».

In de schuur lag er « ..... boucquey .... vlas .... geirste .... cooren .... boucqueystroot .... boucquey lemen .... boucquey caf .... claverhoy .... en claversaet .... ».

Nu dat wij het huis van dien rijken landbouwer van onder tot boven nagezien hebben, zullen wij bij het arm boerken binnen trekken. Deze woont « .... jude smesstraete .... » (1). Hij is vader van zeven kinderen. De oudste is 18 jaren oud, en de jongste 3 jaren. De man is zoo arm « ... dat de twee coeyen syn vercht door den meyer der prochie van S[te] nicolaes by ex[e] tot recoüirere vande prochie oncosten ». Die armoede was des te grooter, dat wanneer de echtgenote van ons boerken overleed, de voogden der minderjarige kinderen verplicht waren eenen akt van « repudiae » aen hare erfenis te doen opmaken (2).

Zien wij nu wat er in dit huisgezin te vinden is, en vergeten wij niet dat het uit 9 personen bestond (vader en moeder, en 7 kinderen : « *Gillis* oúdt beth dan achthien jaeren, *jan*, oudt sesthien jaere, *josyne* oúdt derthien jaeren, *p[r]* oúdt neghen jaere, *petronelle* oúdt acht jaere, *janno* oúdt beth dan vyf jaeren, *cath[e]* oúdt dry jaere ».

Die inboedel zal niet lang om beschrijven zijn : « ..... twee coetsen .... », « .... een pluym bedde met twee cafbedde .... een saer-

(1) Weesenboeck N° 13 -- f° 120 v° ss.

(2) Ibid. — Ibid.

gie en drolsaergie .... dry paer laeckens ..... twee pluym cussens met flauwyne .... ».

Dit is al het bedgerief voor dit zoo talrijk gezin. Het moet ons echter niet verwonderen zooveel personen in zoo weinig bedsteden te zien slapen, als men wel wil bedenken dat weinige jaren vóór de fransche omwenteling van 1789, in het Hôtel-Dieu, het bijzonderste hospitaal van Parijs, de zieken altijd per twee in een bed gelegd werden, en in tijd van drukte of als er eene besmettelijke ziekte heerschte, per vier, twee aan het hoofdeinde en twee aan het voeteinde.

Wat nu eigenlijk de huismeubelen aangaat, dit was al niet veel kostelijker als het beddengoed. Wij vinden immers : « .... een schappraye met een garderopke ende eene coffer .... eene ketel met eene marrimit pot eenen gieter ende stromyn met het vispaen .... eenen yseren pot .... bier potten met eenighe andere cannekens, geleyerde schotels en alle het eirdewerck .... vier teine schotels met de lepels .... een taffel met de ronde taffel .... alle de stoelen met de schabellebancke (dese alle te samen gepresen op viij sch. gr. of 48 stuivers) ..... een waeffel yser met de coúck panne ..... een hangel, brander, tange, potheise rooster ..... cuypen ende vaeten ..... twee spinnewiele met eene hasps en ..... eenen troch ..... ».

Als de huisvader van dit gezin stierf, wierden zijne « ..... cleederen ende lynwaet als synde slecht ..... » opgenomen, en de huisvrouw bezat in het geheel « .... eene seúen rock .... » die geschat werd op j l. gr. of 6 gls. brabants. Hier is er geene spraak van lyflinnen, maar toch bezat het gezin « .... amelaeckens .... » en « .... eene gaúden rinck met een silúeren hooryser ende eenige silúere cnoppen .... ». Doch dat men zich daar geen overdreven gedacht van make. Al dit goud- en zilverwerk had maar eene waarde van xx sch. gr. of 6 gls. In het huis bevond zich ook « een roer » waard x sch. gr. of 60 stuivers.

De boerenalm was zeer gering : « ..... spaeyen, byle, hames (1) saeghe ..... coorenmaete, seefden en buyel ..... vier graen saeken ..... een seyl ..... eene keirne, melck cuype en melck heemer ..... een cordewagen, wan ende een paer deckpeirden .... riecke, peyle, vorcke etc. .... ».

Op den zolder en in de schuur was de oogstvoorraad niet min ellendig ; hij bepaalde zich op « .... ses saeke boucquey .... de bollen

(1) Houwmes.

te dorssen ..... het cooren in de schuere te dorschen genomen op señen sacke ..... de haûer jnde schuere ghenomen op señen sackē ..... 50 wissen vlas ..... het stroot ..... ». Dit is al.

Van den stal moet ik niet spreken. Wij komen immers daar zooeven te zien dat de « twee coeyen » verkocht werden om het beloop der gemeentebelastingen te dekken. Nochtans had de meyer ons boerken « een vercken .... » gelaten.

Het vergelijken van de weelde — indien men dat weelde mag noemen — van den rijken landbouwer, met de diepe ellende van het arm boerken, brengt ons daar toe, eenen korten blik op den toestand van den landbouw te Sint-Nicolaas, in dien tijd, te werpen.

Vooreerst, de eigendom was even verdeeld en vermorzeld als nu, en het getal eigenaars — groote en kleine — was bijna even groot als nu (1). De middelmatige inhoud der landen is dus zeer moeilijk om bepalen. Men vindt akkers van 200 roeden, en andere van twee gemeten en nog meer. En het zou mij niet verwonderen dat de meeste akkers nu nog dezelve afpaling hebben als over twee honderd jaren.

Hier dient ook op te merken dat zeer weinig eigendommen toen vrij en onbelast waren.

Welke was nu de huurwaarde der landen? Dit is even moeilijk om te bepalen. De huurprijs verschol volgens de ligging en de hoedanigheid der in pacht gegeven landen. Ik zal mij dus bepalen met U eenige voorbeelden aan te halen : Een stuck land gelegen te Sint-Nicolaas « .... jnden deelaert wyck .... groot ij^c lxj R .... » was verhuurd voor « ..... j l. xvj sch. viij gr. tsrs « of 17 gls brabants. (2)

Een ander « ..... stuck landts genaempt den moensacker groot ontrent de twee gemeten geleghen ..... jnden wyck genaempt de tweede beeckthiende ..... » bracht jaarlijks op « ... j l. xiij sch. iiij gr. » of 10—6 gls.

Nog « .... een stuck landts .... groot ontrent de vij^c roeden ..... gheleghen jnden eersten moerput wyck .... » was in huur « .... ghepresen op ij l. x sch. gr. » of 15 gls.

Een verder « .... stuck landts ontrent de twee gemeten geleghen jnden eersten heywyck .... » is « .... in pachte geestimeert ten ad^te van tsrs̄ .... j l. vj sch. viij gr. » of 8 gls.

Een ander « .... stuck landts groot ontrent een gemeth geleghen

(1) Weesenboeck N° 15 — passim.

(2) Ibid. — f° 17 v° ss.

juden godtschalck wyck .... » was « in pachte geestimeert ten ad[te] van tsrs .... xvj sch. viij gr. » of 5 gls.

Ik zou die voorbeelden tot vervelens toe kunnen vermenigvuldigen, maar uit de eenige die ik U hier geef, blijkt dat, dan zooals nu, goede landen aan hoogere prijzen verhuurd werden dan slechte.

Wat men het meest in de streek zaaide, was eerst en vooral « cooren », dat met de « boncquey » en het « vlas » byna gansch den oogst uitmaakte. « Haver » en « geirste » werden ook gewonnen, maar in mindere hoeveelheid, en « tarwe » die werd zoo weinig gebruikt dat men er bijna geene op de velden zag staan. Van aardappelen, was er natuurlijk in dien tijd nog geen spraak. Die waren toen nog eene prachtspijs.

Wat nu den stal betreft, dit was niets bijzonders — wij hebben het gezien bij het bezoek dat wij daar zooeven bij dien rijken landbouwer brachten. De beesten die de boeren hadden staan, waren doorgaans magere dieren : « coeyen », hier en daar « een render » en « een calf ». Op alle hofsteden bezat men een of twee verkens.

Nu stelt zich de vraag, welke was de prijs van al die voortbrengselen der landbouwnijverheid? Ditmaal nog, zal ik mij vergenoegen met U eenige voorbeelden te geven.

Ik vind bij een klein boerken (eenen kruiwagenboer, zooals men nu zegt, en het grootste getal waren toen kruiwagenboeren) « .... een roy coebeeste .... » waard vj l. vj sch. viij gr. .... (2) of 38 gls, en het « .... calf gepresen op xx sch. gr. » of 6 gls.

Bij een ander boerken vinden wij een kalf van x sch. gr. of 3 gls.

De « dry roode coeyen » die onze rijke landbouwer bezit, waren te samen gepresen op xvj l. xiij sch. iiij gr. of 94 gls, zoodat elke koe eene waarde had van gls 31—6—4. Anderzijds, de « twee renders en twee calvers » die daar ook op stal stonden, hadden te samen eene waarde van vij l. v sch. gr. of 43—10 gls.

Bij eenen brouwer vinden wij « een swarte koeye » gepresen op iiij l. xiij sch. iiij gr. of 28 gls. (3)

Met van hoornbeesten te spreken, denkt men natuurlijkerwijze op den prijs der boter. Deze gold dan eens « iiij sch. gr. de steen » (4), zij 1—4 gl. per 2 k[os] 700 gr. Een ander maal gold zij 4 sch. 6 gr. of 1—7 gl. den steen (5).

(1) Weesenboeck N° 13 — f° 208 r° ss.

(2) Ibid. — f° 13 v° ss.

(3) Ibid· — f° 143 ss.

(4) Ibid. — f° 43 ss.

(5) Ibid. — f° 67 ss.

De paarden zien wij eens gepresen op x l. gr. (1) of 60 gls. Een ander maal vinden wij « een root ruyn peert » geschat op viij l. gr. of 48 gls. (2) Bij eenen derden boer waren de « twee peerde » waard xxx l. gr. of 180 gls. (3) Bij eenen mulder stond er « een swert ruynpeert » waard vj l. x sch. gr. (4) of 51 gls.

Nu de verkens. Eens zien wij zulk een dier gepresen op j l. vj sch. viij gr. (5) of 8 gls., een ander maal op ij l. gr. (6) of 12 gls. Een vet verken vinden wij eene waarde te hebben van iiij l. xvj sch. viij gr. (7) of 29 gls.

Wij mogen den neerhof ook niet voorbijgaan. De hinnen golden doorgaans omtrent 1 schelling (8) of 6 stuivers.

Dit was, mag men zeggen, bijna een vaste prijs.

Wat nu eigenlijk den oogst aangaat, daar ook vinden wij verschillige prijzen.

Bij voorbeeld. Het koorn wordt in 1701 geprezen op « ix sch. gr. den sack » (9) of 2 gls 14 st., hetzelve jaar staat het op « x sch. gr. » (10) of 3 gls, nog in 1701 is het waard « x sch. viij gr. » (11) of 3 gls 4 st., maar in 1700 stond het geschat op « xiij sch. gr. » (12) of 3 gls 18 st., en nog in 1700 was het geklommen tot « xiij sch. iiij gr. » (13) of 4 gls.

Met de boekweit was het hetzelve. In 1705 geldt zij « vij sch. vj gr. » (14) of 2 gls 5 st., in 1700 stond zij op « viij sch. gr. » (15) of 2 gls 8 st., en in 1706 zien wij ze tot « xij sch. gr. den sack » (16) of 3 gls 12 st. klimmen.

Nu de tarwe. Die staat in 1701 op « xvj sch. viij gr. den sack » (17)

(1) Weesenboeck N° 13 — f° 73.
(2) Ibid. — f° 140.
(3) Ibid. — f° 206.
(4) Ibid. — f° 92 v° ss.
(5) Ibid. — f° 73 v° ss.
(6) Ibid. — f° 120 v° ss.
(7) Ibid. — f° 89 r° ss.
(8) Ibid. — f° 92 v° ss. — f° 324 v° ss.
(9) Ibid. — f° 208 r° ss.
(10) Ibid. — f° 89 r° ss.
(11) Ibid. — f° 92 v° ss.
(12) Ibid. — f° 58 v° ss.
(13) Ibid. — f° 61 v° ss.
(14) Ibid. — f° 208 r° et v°.
(15) Ibid. — f° 208 r° ss.
(16) Ibid. — f° 324 v° ss.
(17) Ibid. — f° 89 r° ss.

of 5 gls, en in 1706 geldt zij « xix sch. vj gr. » (1) of 5 gls 17 st.

De haver was in 1700 « viij sch. gr. » (2) of 2 gls 8 st. den zak waard, in 1701 was zij tot « ix sch. ij gr. » (3) of 2 gls 15 st. gestegen, waarschijnlijk ten gevolge van den inval die de Fransche legers toen in onze streken deden, en in 1703 was zij bijna nog even duur, want dan geldt zij nog « ix sch. gr. » (4) of 2 gls 14 st.

Met het vlas doet zich hetzelve verschijnsel vóór. In 1700 staat het droog vlas op « ij sch. viij gr. den wisch » (5) of 16 stuivers, en in 1702 geldt het maar « ij sch. iiij gr. » (6) of 14 stuivers.

Na dit, misschien al te lang overzicht der verschillige prijzen, zal het niet ongepast zijn ook iets te zeggen over de wijze waarop de boeren over twee honderd jaren hunne pachten betaalden. Door den band stonden zij een of twee jaren pacht schuldig — het grootste getal twee jaren — en eene groote hoeveelheid bleef drie en vier jaren ten achtere (7).

Nu stelt zich de vraag : Waren de landbouwers in dien tijd gelukkiger dan nu? Daar op antwoorden was mijn doel niet. Niets zou echter gevaarlijker zijn dan uit de eenige aanstippingen, die ik de eer had U heden voor oogen te leggen, eene theoretische gevolgtrekking te willen putten. Niets is immers zoo gevaarlijk als van het bijzondere tot het algemeene te willen besluiten.

Mijn doel was enkel te doen uitschijnen van welk groot nut het voor de geschiedenis is, het intiem leven onzer vooroúders van zoo nabij mogelijk te onderzoeken.

Daarom ook herinner ik U hier hetgeen Sir Henry Howorth over eenige jaren zegde (8) : « ..... wat wij verstaan door geschiedenis is niet alleen de geschiedenis van vorsten en legers, van hooggeplaatste edellieden, van beroemde wijsgeeren en van de kunsten die zij beschermden, maar ook van de menigte die door haar ononderbroken zwoegen de wereld heeft overweldigd en nu nog overweldigt, en wier

(1) Weesenboeck N° 15 — f° 311 ss.

(2) Ibid. — f° 61 v° ss.

(3) Ibid. — f° 89 r° ss.

(4) Ibid. — f° 208 r°.

(5) Ibid. — f° 61 v° ss.

(6) Ibid. — f° 167 r° ss.

(7) Ibid. — Hoofdstukken — schulden van baete » en « schulden van achterdeele » — passim.

(8) The methods of Archæological Research — Smithsonian report — 1894 — p. 591.

huiselijke en prosaïsche handel en wandel een eigenaardig dramatisch belang oplevert ».

Wilden wij, ieder op zijne gemeente, het huiselijk en œconomisch leven onzer voorouders nauwkeurig onderzoeken, zou er uit die navorschingen een geheel kunnen geschapen worden, dat eindelijk de echte geschiedenis van het Land van Waas zou uitmaken. En U daartoe aansporen, was eigenlijk het doel der rede die ik nu kom te houden.

Vue générale des appareils d'éclairage exposés pendant la conférence de Monsieur le Chanoine van Caster.

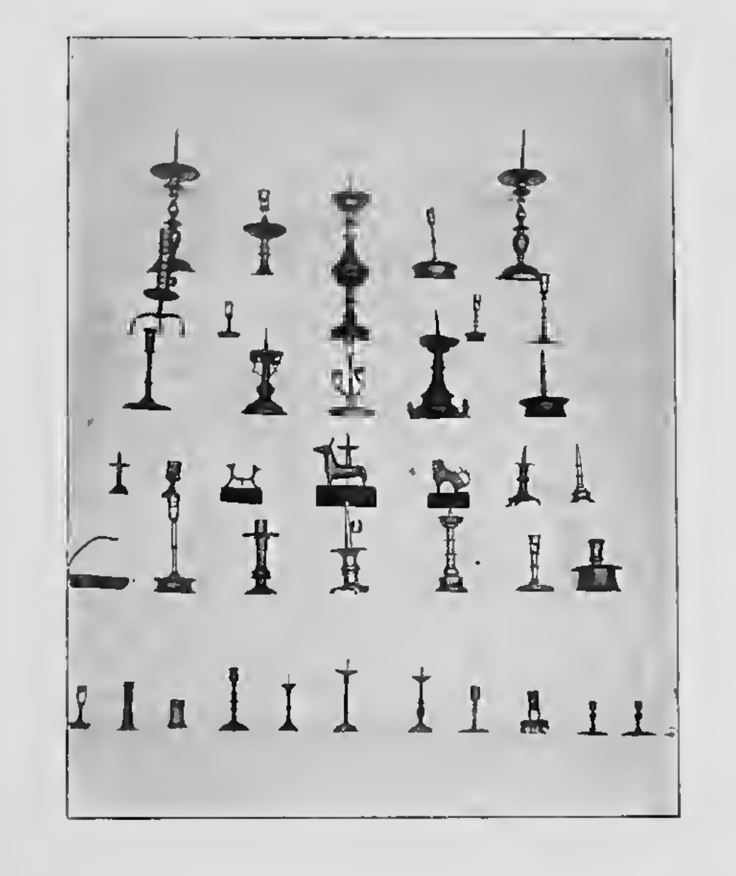
D'APRES LES CLICHES DE Mr JEAN VERWILGHEN, MEMBRE DU CERCLE.

Algemeen zicht der lichttoestellen tentoongesteld gedurende de voordracht van Mijnheer de Kanunnik van Caster.

VOLGENS DE PLATEN GENOMEN DOOR M[r] JAN VERWILGHEN, LID VAN DEN KRING.

ALGEMEENE OPENBARE VERGADERING VAN 27 JUNI 1901.

Voordracht gehouden door den Z. E. H. Kanunnik G. Van Caster.

DE KANDELAAR

IN DE MIDDELEEUWEN

EN

IN HET HERBORINGSTIJDVAK.

Zeer Eerweerde Heeren, Mevrouwen, Mijne Heeren,

De heer Voorzitter van het Oudheidkundig genootschap van Waseland verzocht mij onlangs, hier in uw midden, op dezen dag, eene voordracht te willen houden over de lichttoestellen van vroegere tijden, zooals ik vóór een jaar gedaan had in 's Rijks Koninklijke Akademie van Oudheidkunde. Edoch, däär had ik onzer zuiderburen taal gesproken, en nu werd mij gevraagd of het niet mogelijk ware hetzelfde onderwerp in 't Nederduitsch te behandelen. Dit was niet te veel gevorderd. Ook däärom heb ik dien wensch volgeerne ingewilligd, en zal trachten aan het verzoek te voldoen, naar vermogen en naar eisch der stof. Immers, zoo denk ik, van oude zaken dient ook wel, tot een zeker punt, op onwerwetsche wijze gesproken.

Ik wil u dan iets of wat verhalen uit de geschiedenis van den *Kandelaar*. Men kan er veel van zeggen, zeer veel zelfs, maar wij willen ons bepalen, om enkel na te gaan wat eigenlijk een kandelaar is, en welke verscheidene vormen men hem gegeven heeft, van in de XIe tot op het einde van de XVIIIe eeuw.

De eigenlijke Kandelaar.

De naam *kandelaar* komt voort van het latijnsche woord *candela* (keersse), en beteekent het getuig dat bestemd is om eene keersse te dragen. Door keersse verstaat men eene wieke of losse koorde omgeven met de eene of de andere brandbare stof, maar gewonelijk met was of ruut.

BESTANDDEELEN.

In zijnen eenvoudigsten vorm was de kandelaar samengesteld uit eenen *voet* met rechtstaanden *priem* of *pin*. Soms was er op den voet eene *schaal* of *bekken* met priem daarin. Meermaals was het bekken niet rechtstreeks op den voet geplaatst, maar wat hooger naar het boveneinde van den priem geschoven.

In de XV[e] eeuw, werdt de priem vervangen door eenen *schacht* of *koker* waarin men het ondereinde der keersse steken kon. Aan dien koker maakte men zijdelings twee openingen langs dewelke men het eindje der opgebrande keersse kon uitstooten. Sedert dien is het gebruik der *priem-* of *pinkandelaars* voor de kerkelijke diensten alleen behouden.

STOF.

De gemeenste stoffen heeft men, even zoowel als de kostelijkste, tot het maken van kandelaars benuttigd. Men vind er in gebakken klei, gleizewerk, porcelijn, hout, tin, latoen, brons, ijzer, zilver en zelf in goud. De metalen kandelaars waren gedreven of versierd met peerlen of gesteenten. Soms was de *steel* uit andere stof gemaakt als de voet en de koker. Men gebruikte hiertoe elpenbeen, koraal, kristal en alabaster.

Uit de oude inventarissen waarin dergelijke voorwerpen zoo omstandig beschreven zijn, is op te maken dat voor den kandelaar niets te goed noch te kostelijk was. Het ware te lang u lezing te geven van de testamenten en de huisraadbeschrijvingen der Fransche koningen en andere vorsten en vorstinnen, waarin de kunstigste en de kostelijkste lichttoestellen vermeld zijn. Eenige stukken nochtans willen wij aanstippen.

De boedel van Margaretha van Oostenrijk, in haar paleis te Mechelen

na hare dood bestatigd, bevatte 18 zilveren kandelaars, 4 vergulde, 2 in alabaster en eenen houten veelkleurig geschilderd. Maria van Medicis bezat eenige kandelaars die zij met diamanten had laten bezetten, anderen in kristal versierd met koper, goud, smelt en robijnen, die eene weerde hadden van 500 ponden 't stuk. Op den lijst der hofmeubelen, onder Lodewijk XIV opgemaakt, zijn twee zilveren kandelaars aangeteekend die samen 2000 marken gekost hadden. Als bij tegenstelling, waren er twee zeer kleine die maar 1 mark, 2 oncen wogen.

Wellicht is er geen voorwerp van den huisraad dat zich, zoo zeer als de kandelaar naar alle gezindheden heeft weten te schikken. Aan allen wilde hij dienst bewijzen : armen en rijken, eenvoudige landslieden en wulpsche stedelingen, smaakloozen en kunstliefhebbers. Ook vindt men hem in alle vormen en gestalten voorgesteld.

VORM.

De kandelaars der XIe, XIIe en XIIIe eeuw zijn gemeenlijk in brons verveerdigd, en hebben den vorm van eenen draak waarop een man zit die den koker in de hoogte houdt. Andere malen bestaat de voet uit drie draken, terwijl drie kleinere dergelijke diertjes de schaal ondersteunen. In de twee volgende eeuwen vindt men de aardigste vormen uit : engelen, mannen, vrouwen, vogelen, slangen, leeuwen, olifanten, schapen, boomen en bloemen, meestal in metaal, dienen als lichtstaanders op den disch, bij edelen en bij welhebbende burgers.

In het boedelbeschrijf van Karel V, Koning van Frankrijk, opgemaakt in 1380, vind ik dat die arme man zoo maar een honderdtal zilveren kandelaars bezat, en twintig gouden zeer kunstig bewerkt. Onder anderen eenen met drie leeuwenkoppen en eene lelie daarop, eenen anderen in vorm van leeuw met koker op den rug, nog zes als olifanten op eenen voet van groene smelt, nog een lam op eenen met Frankrijk's wapenschilden versierden blok. In het kasteel van Vincennes was er, ten jare 1418, een kandelaartje bestaande uit twee kleine engelen zittend op een vierhoekig verhoog met vier leeuwkens daaronder. Nog een andere lichter had den vorm van eenen elpenbeenen leeuw met koker op den rug.

Nr 1.

Omtrent het midden der XVde eeuw waren de latoenen kandelaars van gewoon gebruik in de huishoudens. Hun vorm schijnt uit Venetiën herkomstig. De lage wijde voet is omgeven van eenen boord of kraag die het afloopen van 't runt verhindert. Het is als of men het bekken zoo laag mogelijk op den voet hadde nedergelaten (Nr 1) (1).

Nr 2.

Bij sommige van die kandelaars overtreft de hoogte nauwelijks den doormeter van hunnen voet (Nr 2) (2).

Nr 3.

De stengel is gemeenlijk voorzien van drij scherpe knoopen, en heeft aan zijn boveneind eenen *koker* met twee groote vierkante gaten. Op het laatste van 't gotische tijdvak, maakte men de knoopen talrijker naarmate der lengte van den stengel, en de ruime gaten werden dan ook kleiner en later zelfs tot enkele doorboringen gebracht (Nr 3).

(1) De voorwerpen, in lichtdruk hierbij gevoegd, behooren tot onze verzameling. In elk ander geval, is de naam van den eigenaar in Nota aangeduid.

(2) Volgens het origineel, bewaard ten Stadhuize te Oudenarde.

De voet der kandelaars schijnt ondertusschen ook gevormd door eenvoudige verbreeding van den stengel, en gelijkt niet slecht aan een omgekeerden trechter. Het bekken is hooger opgeschoven om de hand des dragers tegen het afdruipend ruut te beveiligen (Nrs 4 en 5).

Nr 4. Nr 5.

Nr 6. Nr 7.

Deze praktische kandelaarsvorm is tijdens de zoogenaamde kunstherboring voortdurend behouden. Alleen maakte men de lijstendoorsneden min spits. Het bekken was ook minder uitgediept en geleek meer aan eene schijf als aan eene schaal. Daarvan is de benaming *Schijfkandelaar* ontstaan om den lichter te beteekenen dien de Franschen gemeenlijk *chandelier flamand* noemen, omdat hij in onze Nederlandsche provintiën van algemeen gebruik was (Nrs 6 en 7).

Wij hebben nu reeds gezien hoe de schaal, eerst op den voet van den kandelaar aangelegd, welhaast tot den halven van den stengel werd opgeschoven. In de XVIIe eeuw maakte men ze kleiner, en bracht ze, in vorm van *kraag*, tot aan de bovenopening van den koker (N^rs 8 en 9).

N^r 8. N^r 9.

N^r 10.

De *kraag* werd ook soms afzonderlijk gemaakt en met een nedergeslagen boord in den koker aangepast (N^r 10).

Nr 11.

Bijwijlen zelfs liet men hem geheel weg, bijzonderlijk toen het gebruik van kristalen en glazen kragen of boorden — die men in 't fransch ten onrechte *bobèches* noemt — in voege gekomen was (Nr 11).

De houten kandelaars waren gewonelijk grooter als de metalen, en meestal geschilderd in donkere, bruine, blauwe of groene kleur. Zij hadden een hoogte van 40 tot 50 centimeters. De verscheidenheid hunner versiering was enkel te danken aan den werkman die naar believe of behendigheid op zijne draaibank 't fatsoen gaf aan het stuk hout. Het bekken van deze kandelaars, uit plaat verveerdigd, is voorzien van twee schachten. De eene, boven in 't midden geplaatst, dient om de keers te houden. De andere, veel langer, van onder aangebracht, wordt op het boveneind van den stengel geschoven (Nr 12) (1). Dergelijke kandelaars waren, tot over een veertigtal jaren, zeer in gebruik in de buitenherbergen. De ontdekking der steenoliebronnen was oorzaak dat de houten kandelaars afgedankt werden. Zoo geraakten ze dan ook eindelijk tot niet. Gelukkiglijk nochtans zijn er eenige bij de oudheidliefhebbers en in Museums binnen gevlucht. Dáár hebben zij eene veilige schuilplaats gevonden en zijn voortaan tegen alle ongeval verzekerd.

Nr 12.

(1) Volgens het origineel bewaard in 't Museum te Mechelen, voortkomende van 't ambacht der Kordewagenaars, aldaar.

Kandelaarstoebehoorten.

DE KEERSSENSNUTTER.

Toen men zich van rnutkeerssen bediende, was het noodig de keerswiek bij tijds af te snijden. Hiertoe gebruikte men eene scheer van zonderlingen vorm. Op eenen der armen staat een vierkantig vonkmutsken dat langs de binnenzijde der scheer geheel open is. Op den anderen arm is een rechtstaande plaatje dat bij het toeklemmen van 't werktuig het verkoolde deel der wiek afsnijdt en terzelfdertijd in het vonkmutsken stoot. Dit werktuigje noemt men *Keerssensnutter* of enkelijk *Snutter* (Nr 14). Men plaatste den

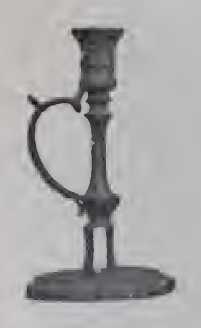
Nr 13. Nr 14.

snutter op een klein *platteel* (Nr 13) naar zijne eigene gestalte en vorm verveerdigd.

Somtijds schoof men hem dóór den kandelaarsstengel heên, waarin daartoe omtrent den voet, eene holte gelaten was (Nr 15).

Nr 15.

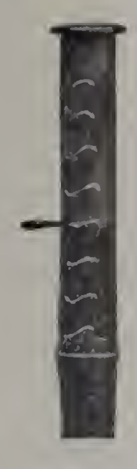

Nr 16.

Dergelijke kandelaars hebben soms eene handhave of greep die tusschen den koker en de snuttersslip aan den steel gehecht is (Nr 16) (1).

(1) Volgens het origineel, bewaard in 't Museum te Sint-Nikolaas.

DE SCHAKELPIJK.

Om de vlam der keers op dezelfde hoogte te houden, plaatste men in den koker eene koperen *Schakelpijp*. Het is een *schacht* met eene in de lengte loopende reet. Deze reet is aan eene harer zijden voorzien van evenwijdige nitsnijdingen. Dan heeft men eenen lossen koker die binnen den schacht glijden kan. De houvast van den koker steekt naar buiten dóór de reet, en kan volgens believe in eene der nitsnijdingen gekeerd zijnde, op de noodige hoogte gehouden worden (Nr 17).

Nr 17.

Nr 18.

Andere malen ontbreken de nitsnijdingen in de pijp; maar dan bestaat de houvast van den koker uit twee vlimmen die tegen de lippen van de reet sluiten. Nijpt men die vlimmen te samen, dan is de koker niet meer in de pijp geprangd en kan op- en neerschuiven. Laat men de vlimmen los, dan blijft hij in den schacht hangen (Nr 18) (1).

Nr 19.

Bij sommige kandelaars is de stengel zelf hol, en dan heeft deze zijdewaarts ook eene rechtlijnige reet zonder uitsnijdingen. Maar in dit geval behoeft de koker in de pijp genoegzaam geprangd te zijn om het gewicht der keers te kunnen dragen. Dusdanige kandelaars geleken dikwijls aan een gegroefd kolommetje (Nr 19) en werden, men weet niet waarom, *financierskandelaars* geheeten.

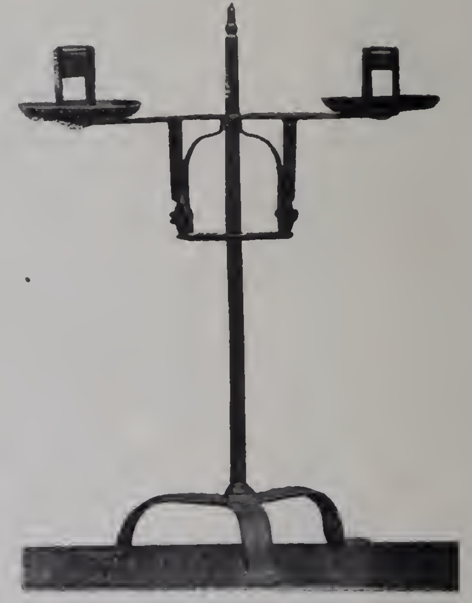
---

(1) Volgens het origineel, bewaard in 't Museum te Sint-Nikolaas.

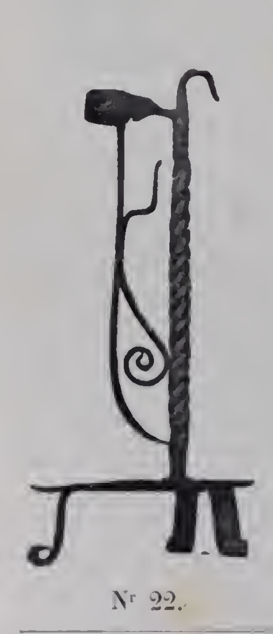
Nr 20.

Tot dus verre hebben wij ons bepaald bij het beschouwen van latoenen of koperen kandelaars. Nochtans mogen wij niet uit het oog verliezen dat de smeders ook hunne kunst in het maken van kandelaars hebben geoefend. Zoo vindt men holle rechtstaande schroeven, waarin men den koker op en neer kan laten, met dezes houvast door de schroefruimtens te doen glijden. De schroef zelf is gewonelijk op eenen ijzeren drijvoet of een rond houten blokje vastgemaakt (Nr 20).

Nr 21.

Soms is de koker aan eenen rechtstaanden stengel derwijze gehecht, dat hij er langshenen hooger of lager kan geschoven worden (Nr 21).

Nr 22.

Men vindt nog andere kandelaars in ijzer, bestaande uit een drijpikkelig platteel waarop zich een gewrongen stengel verheft. Aan het boveneinde van den stengel bevindt zich, als keershouder, een cirkelvormige band. Aan het ondereinde is eene lange veêr gehecht die in vorm van hol spaantje tot binnen den band omhoog rijkt en de keers drukt die in den band steekt, en haar alzoo belet er uit te glijden (Nr 22) (1).

(1) Volgens het origineel, bewaard in 't Museum van Sint-Nikolaas.

DE PROFIJTER.

Nr 23.

De zuinigheid bracht de menschen tot het uitvinden der verschillige kandelaars daar wij zooeven van gesproken hebben. Men kon niet alleen de vlam op gestadige hoogte houden, hetgene voor lezen en schrijven zeer voordeelig was, maar men kon ook de keerssen bijna tot het einde toe opbranden. Edoch dit was onzen vooronderen niet voldoende. Zij wilden het keersseneindje dat in den koker bleef zitten ook nog gebruiken. Hierom maakten zij eene soort van kandelaartje zonder voet, dat zij met veel waarheid en rede *Profijter* noemden. In plaats van koker dienden vier kleine op den bodem van het schaaltje vastgemaakte takjes waartusschen men het keerseindje plaatste om het geheel en gansch te kunnen verbranden (Nr 23).

De Handlichters.

Nr 24. Nr 25. Nr 26.

In de boedelbeschrijvingen van vorige tijden, wordt er dikwijls gewag gemaakt van *Handlichters*. Velen hadden den vorm van lage kandelaars — in het fransch *bassets* geheeten —, en bestonden om zoo te zeggen enkel uit eenen wijden en tamelijk verheven voet waaruit de koker bijna onmiddellijk opsteeg. Weinig steng was er soms tusschen beiden (Nrs 24, 25, 26).

Nr 27.

De meeste handlichters geleken aan een klein rond platteel met koker in 't midden en voorzien van eenen *steel* of *steert* als houvast dienende. Bij sommigen is de steert opgeslagen en aan het uiteinde in haak geplooid (Nr 27). Het voorgegeven model is in ijzer verveerdigd en dagteekent van 1770.

Nr 28. Nr 29.

Nochtans steekt hij meestal horizontaal of waterpas uit, gelijk de steert van de steen- of speerzwaluw, in het Fransch *martinet*. Daarom heeft men den naam van dien vogel aan de lichtpan gegeven. Tot na het midden der XIXe eeuw, waren dergelijke blakers van algemeen gebruik in de burgershuisgezinnen, en heden nog kan men ze hier en daar aantreffen (Nrs 28, 29). De grootste dezer lichtpannen is gemerkt : *van Oolen 1781*.

Er was ook in elk huis eene *Vonklade*. Het is eene ronde doos of lade welkers deksel, dat als platteel dient, eenen koker in zijn midden draagt. De lade heeft eenen steel, en bevat eenen kei en een vuurstaal, en daarbij een weinig vonk of gebrand linnen; soms ook toetelzwam waarop men de uitgeketste gensters kon vatten (Nr 30).

Nr 30.

Nr 31.

De ijzeren blakers hadden gewonelijk eene vierkante schaal gevormd door het omhoogplooien der zijden eener vierhoekige plaat. De ijzeren steel, onder aan de schaal gehecht, heeft aan een einde een houten greep. Het ander einde steekt aan de overzijde puntsgewijs uit. Die soort van blakers diende vooral in de kammen of brouwerijen. In de kelders namelijk stak men ze met hun punt in de voegen der muren, en daarvan zijn ze ook *Stekers* geheeten (Nr 31).

Zeker waren er kostelijker blakers als die waarvan wij komen te spreken. De volgende uitdrukkingen, die wij vonden in inventarissen der XIVe eeuw, zullen u van die voorwerpen een gedacht geven : « een gouden platteel om eene keers op te zetten, — een gouden kandelaar met een oor, — een klein zilveren kandelaartje met twee ooren en eenen priem ». Margaretha van Oostenrijk bezat « twee kandelaars met lange steerten, naar Spaansche mode bewerkt ».

Sommige blakers waren van twee kokers voorzien : de eene kleiner als de andere, om bij geval tot het houden van verschillige keerssen te kunnen dienen (No 21). Edoch 't en was niemand geoorloofd — ten minste in Frankrijk —, twee keerssen te gelijk op éénen blaker aan te steken. Onder Lodewijk XIV, had de koning alleen recht tot die verlichtingspracht; maar de lichtpannen van de koningin en der prinsen, hadden maar éénen koker.

In de XVIIIe eeuw, vond men de kunstrijkste en de kostelijkste blakers in de boedels der haagfrenlen. En, zoo ge licht denken kunt, was die buitensporige pracht door de fijne heerkens en saletjonkers betaald.

De Schildlichters en Lichtarmen.

Nr 52.

Gaan wij nu over tot de *Schildlichters* of *Hangkandelaars* die men aan de muren hecht om eene kamer te verlichten. Men vindt er houten gebeeldhouwde met twee of meer takken. In het midden van den schild is soms een spiegel geplaatst om het keerssenlicht in het vertrek weer te kaatsen. Anderwijl bestaat de schild enkel uit kunstig gesneden en geslepen spiegelglas, met of zonder omlijsting (Nr 52) (1). Men gaf ook aan den tak den vorm van eenen arm die dóór den schild scheen vooruit te steken, terwijl hij in de hand een of meer stengen met kokers hield. Dit gebruik kwam in voege omtrent het einde der XVIIe eeuw. Sindsdan heeft men den naam *Arm* of *Lichtarm* gegeven aan alle takken tegen den wand dienende om keerssen te dragen. Onder de regering van Lodewijk XV, zijn er allerprachtigste lichtarmen gemaakt met veelvoudige takken en stengen.

De hangende en staande Kroonlichters.

Er is nog eene andere soort van lichters waaraan de keerssen in ronde geplaatst zijn, op dezelfde hoogte. De ring of band met keerssenkokers word somtijds bij middel van kettingen aan de balken gehangen, en dergelijke toestellen noemt men *Lichtkronen*. — Daar spreken wij aanstonds van. — Andere wijlen is de kroon op eenen hoogen stengel vastgemaakt, en dan is de naam *Staande kroonlichter* veel beter gepast.

Het gebeurt ook dat aan eenen hoogen kandelaar een tamelijk getal takken of armen gehecht zijn, die elk eene keersse dragen, en in dit

---

(1) Volgens het origineel, bewaard in 't Museum te Mechelen, voortkomende van het ambacht der Metsers, aldaar.

geval noemt men hem *Lichtstaander* — in het Fransch, *candélabre.* — Niets belet in 't Nederduitsch ook *kandelaber* te zeggen want wij mogen, zoowel als de Franschen, aan het Latijn woorden ontleenen. Onze voorvaderen deden het ook, en zij deden wel.

Dergelijke kandelaars of lichtstaanders hadden soms aardige vormen, en waren nogal dikwijls van buitengewone grootte. Het Fransche Hofceremonieboek, in 1619 opgemaakt, leert ons dat het Magistraat van Parijs, in 1554, twee groote zilveren kandelaars ten geschenke gaf aan de koningin, als welkomgroet bij hare intrede in de stad. Die kandelaars, « op zijn ouds gemaakt », waren 6 voet hoog en twee breed. Rondom hingen overvloedhorens en suikerschalen. Beelden van allerhande dansende mannen en vrouwen versierden die pronkstukken. Men las er opschriften betrekkelijk den geestdrift der Parijzenaars voor de nieuwe vorstin. Men had voor die kandelaars de ontzaggelijke som van 10,000 ponden besteed. Bij de instelling van het Gulden Vlies die te Brugge plaats had, stond er op het hooge koor der kerk een houten kandelaar met 21 keerssen die elk drie pond wogen.

Om de ruime zalen der paleizen en kasteelen te verlichten was het niet voldoende de keerssen rondom langs de muren te zetten of te hangen. Men moest ook in 't midden der plaats kunnen klaar zien. Staande lichters waren een beletsel voor het heên en weêr wandelen der genoodigden. Hierom dacht men een middel uit om hangende lichters aan 't gewelf of de balken van den timmer vast te maken. Aan het hof van Frankrijk waren, in 1580, twaalf witzilveren kandelaars in vorm van schotels, die op de feestdagen dienden om de kapel te verlichten. Bij het huwelijk van Philips de Goede met Elisabeth van Portugaal, in 1429, hingen er in de feestzaal houten *kruiskandelaars* gevuld met waskeerssen. Jan Lefevre, die de plechtigheid heeft bijgewoond en beschreven, getuigt « dat het zeer schoon was zoo menigvuldige lichten te zien branden ».

De *Kruiskandelaar* was zeer eenvondig en in 't geheel niet kostelijk. Hij bestond uit twee houten latten kruisgewijs op elkander geplaatst, met een blikken koker op elk einde. In het midden was de ijzeren draad gehecht waarmede het latten kruis werd opgehangen. Het gebruik dezer kandelaars bleef voortduren tot in de tweede helft der XVIIIe eeuw. Als bewijs dienen de volgende voorbeelden.

Toen de Schepenen van Parijs de voorbereidselen maakten tot het inhuldigen van Lodewijk XIII, in 1626, hadden zij den stadsschrijn-

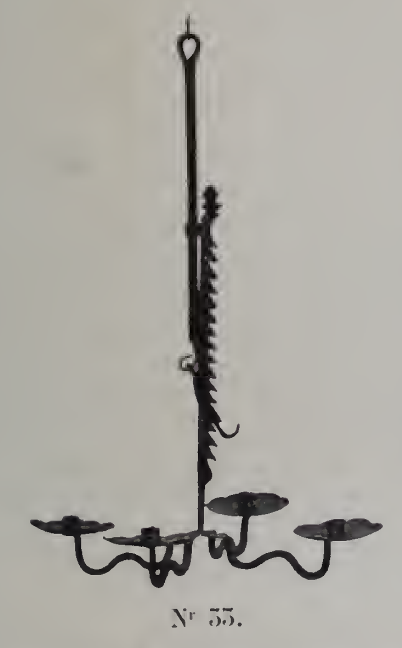
werker ontboden om volgens de regelen van zijn ambacht 32 kruiskandelaars te maken, elk voor vier fakkels die gedurende het feest vernieuwd werden telkens dat zij omtrent opgebrand waren. Bij een ander feest, in de stad Caen gegeven ten jare 1678, hingen er in eene gaanderij dertig houten lichters met vier takken elk, en geheel versierd met loofranken, zoo als het nu nog wel op boerenkermissen gebeurt. In 1568, hingen te Parijs in 't vóórvertrek der koningin vier kostelijke kruiskandelaars in notelaarhout fijn gesneden, met knorren, bladeren en allerlei figuren versierd.

Terwijl het gebruik van houten kruislichters zoo door twee eeuwen heên was in voege gebleven, hadden de smeden en kopergieters er zich ook op toegelegd om hangende kandelaars te verveerdigen. Koning Lodewijk XI bestelde aan Pieter Cornier, slotenmaker, 25 groote ijzeren lichters en 25 groote haken om ze te hangen. Een goudsmid van Parijs, Willem Hirondelle, leverde, in 1558, aan Koning Frans I eenen grooten kandelaar in witzilver, schoon afgewerkt en voorzien van eene ketting om hem aan de zoldering te hechten.

Edoch, onder de menigvuldige hangkandelaars van allen aard en vorm, die wij in de middeneeuwsche boedels en inventarissen beschreven vonden, is er geen enkele die noch voor grootte, noch voor kunst, noch voor rijkdom kan vergeleken worden met de lichtkronen die gemaakt werden voor het huwelijk van Karel den Stoute met Margaretha van York, te Brugge gevierd in 1474. Volgens het beschrijf dat Olivier de la Marche er van geeft in zijn memorieboek, was er nooit zoo iets gezien. Het getal der genoodigden op deze bruiloft was zoo groot, dat men met der haast eene zeer ruime zaal voor de maaltijd had moeten optimmeren. Zij was versierd met geschilderde glasramen. Kostelijke, bij staande scheering geweven, tapijten bedekten de wanden. Aan de zoldering hingen twee overgroote lichters gemaakt door kanunnik Jan Stalkin. Zij verbeeldden versterkte kasteelen verheven op steile rotsen. Op de paden van 't gebergte, waren een aantal menschen en dieren in omloop. Daarbinnen was een man verborgen die bij middel van een kunstig werktuigstelsel geheel de boedel in beweging bracht. Dan begon een deel der lichters te draaien als een windmolen. De mannetjes liepen rond, de dieren sprongen op en af de rotsen, de draken spuwden vuur en vlam. Het was zeer aardig, zegt de schrijver, en niemand kon zien hoe de bewerking geschiedde.

Maar 't en waren alle geene Burgondische hertogen, in de midden-

eeuwen. Ieder weet dat men de pracht onzer vorsten overal bewonderde en men ze nergens heeft kunnen evenaren. Nochtans zijn er, elders dan aan het hof, schoone en kunstige hanglichters in ijzer gebruikt geweest. Het waren rijkbewerkte takkebossen waarvan elke stengel een keersje droeg; soms ook hangkronen; maar deze werden weldra uitsluitelijk voor de kerkelijke plechtigheden behouden.

Nr 33.

Het *hangsel* van de ijzeren lichters kon somtijds ook korter of langer gemaakt worden bij middel van schakels (Nr 33). Huisselijke lichters werden ook in latoen verveerdigd. Zij bestonden uit een middenstaaf waaraan eene of twee rijen armen of takken gehecht waren. Bij de kunstherboring, ondergingen zij ook kleine veranderingen in den aard dergene die wij reeds voor de kandelaars hebben bestatigd.

Nadat de kunst der kristalslijperij was uitgevonden, heeft men die stof ook tot de hanglichters benuttigd. De lichtweerkaatsing van het kristal deed bij de Franschen de benaming *Lustre* ontstaan. Nochtans verstaat men gewonelijk hierdoor alle hangende lichters, 't is gelijk waarvan zij gemaakt zijn.

De Toortsen.

Om te eindigen, dient er nog van *Flambeeuwen* en *Toortsen* gesproken. De flambeeuw bestond uit vier samengebonden waskeerssen van omtrent eenen meter lengte. Als zij, op eenen voet geplaatst, gebruikt werd om de vertrekken te verlichten, noemde men ze *Kamerfakkel*. De *Handfakkel*, integendeel diende in de processiën en lijkstoeten. Men benuttigde die fakkel ook nog op de straat. Groote heeren lieten zich vergezellen door eenen knecht met brandende fakkel in de hand. Ter zijde der poort van 's heeren woning was een domphoorn aan den muur gehecht, waarin de fakkel bij het t'huis komen werd uitge-

doofd (1). Daarenboven had men nog *Tafelfakkels*. Deze waren natuurlijk veel kleiner, en staken gemeenlijk in een zilveren voetstuk of kandelaar waarvoor men in 't Fransch de naam *flambeau* heeft behouden.

Als de bussel keerssen eener fakkel gewrongen was noemde men *Toortse*, naar het Fransche *torse* dat gedraaid, gewrongen beteekent. Ten onzent verstaan wij door *Toortsen* die groote hooge latoenen kandelaars die, op sperren verheven, door ambachtslieden of gildebroeders in de processiën gedragen worden.

Daar hebt ge nu al wat ik over den kandelaar zoo al weet. Ik heb getracht het u voor te dragen zoo goed ik kon, om u een gedacht te geven van de ontelbare diensten door dit kleine voorwerp aan den mensch bewezen. De kandelaar, zoo gij gehoord hebt, was buitengewoon gewillig. Hij liet zich neêrzetten op tafel of toog, en zelfs op den vloer, of hangen aan wand of zoldering. Hij stak zijne takken uit naar alle richtingen om zich heên, en vermenigvuldigde ze naar believe. Hij deed en leed al wat de mensch wilde. Niet een huisselijk voorwerp is ooit, gelijk de kandelaar, tot zoo velerhande vormen bewerkt. Hierom heb ik hem lief, en durf u verzoeken mij te willen verontschuldigen zoo ik u eenige oogenblikken tijds ontnomen heb om u zijne eigenaardige geschiedenis te vertellen.

(1) Te Gent namelijk vindt men nog eenige getuigen van dit oud gebruik.

VERSLAG.

1900—1901.

RAPPORT.

VERSLAG

OVER DEN TOESTAND EN DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN KRING VAN HET LAND VAN WAAS, GEDURENDE HET JAAR 1900—1901.

Mevrouwen, Mijnheeren,

Dit maal zal ons jaarlijksch verslag zeer kort zijn. De omstandigheden, waarin wij ons over eenige dagen bevonden, zijn er de oorzaak van. Immers, op het oogenblik dat onze gevierde Sekretaris, de Eerw. Heer Anthennis, zich aan het werk ging stellen om het verslag op te maken, werd hij plotselings bijgevoegd Aalmoezenier benoemd van het Tuchthuis te Gent. Zoo kwam het dat wij den noodigen tijd niet hadden, om het verslag behoorlijk uit te breiden. Die benoeming, zoo eervol voor Mijnheer Anthennis, mogen wij niet laten voorbijgaan, zonder hem, in de tegenwoordige omstandigheid, in deze algemeene openbare vergadering, het innig spijt uit te drukken dat zijn vertrekken ons deed gevoelen; en zonder hem ook, in naam van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, hertelijk dank te betuigen voor de getrouwe en uitmuntende diensten, welke hij aan ons genootschap bewees.

Met van de verdiensten van den Eerw. Heer Anthennis te spreken, komen wij, natuurlijker wijze, aan den staat en de werkzaamheden van onzen Kring.

De toestand van onze maatschappij bleef dit jaar goed; wij mogen zeggen : zeer goed. Het getal leden klimt onophoudend. Het getal werkers, — door werkers verstaan wij hier de opzoekers, de navorschers, — groeide immer aan. Het bewijs er van ligt hier in. In het begin van het maatschappelijk jaar verzochten ons eenige leden de algemeene vergaderingen te vermenigvuldigen. Dit verzoek werd door uw bestuur dadelijk ingewilligd, en wij mochten ons in den

RAPPORT

SUR LA SITUATION ET LES TRAVAUX DU CERCLE ARCHÉOLOGIQUE DU PAYS DE WAAS AU COURS DE L'ANNÉE 1900—1901.

Mesdames, Messieurs,

Cette année notre rapport sera très court. Les circonstances où nous nous trouvions il y a quelques jours, en sont la cause. En effet, lorsque notre distingué Secrétaire, le Rév. Monsieur Antheunis, allait commencer la rédaction du rapport, il fut nommé, inopinément, Aumônier-Adjoint de la prison de Gand. A cause de cette circonstance il nous fut impossible, le temps nous faisant défaut, de donner au rapport un développement convenable. Qu'il nous soit permis, après avoir parlé de cette nomination, si honorable pour Monsieur Anthennis, de lui exprimer publiquement, dans cette assemblée générale, le profond regret que nous cause son départ, et de lui témoigner aussi la sincère reconnaissance du Cercle Archéologique du Pays de Waas, pour les services éminents, qu'il rendit à notre société.

Parlant des mérites du Rév. Monsieur Anthennis, nous sommes tout naturellement amenés à vous parler de la situation et des travaux de notre Cercle.

La situation de notre Société est restée bonne cette année; nous pouvons même dire : elle s'est améliorée. Le nombre des membres s'accroit continuellement. Le nombre aussi des travailleurs, — par travailleurs nous entendons désigner ceux qui se livrent à des recherches historiques ou archéologiques, — a notablement augmenté. En voici la preuve. Au commencement de l'année 1900—1901, quelques membres nous demandèrent de multiplier les assemblées générales. Cette proposition fut immédiatement acceptée par votre direction, et

besten uitslag verheugen. De bijeenkomsten werden goed gevolgd, en ieder bracht het zijne bij tot bevordering der wetenschap. Het welgelukken dier eerste proeven spoort ons aan ze voort te zetten. Wij zullen daar niet aan te kort blijven.

Wat de

§ 2. DELVINGEN

betreft, wij waren door onze bekrompen geldmiddelen belet, zelf, hier en daar, ontgravingen te beginnen; maar wij wanhopen niet later onze voornemens ten uitvoer te kunnen brengen.

Nochtans hebben wij de delvingen door bijzonderen gedaan, met de grootste aandacht gevolgd. Zoo kwam het, dat ons Museum dit jaar weêr verrijkte met twee aschkruiken voortkomende van het gemeen gallo-romeinsch kerkhof van Temsche. Die aschkruiken zijn eene gifte van Mevrouw Janssens-Smits, welke reeds zooveel bijbracht om de verzamelingen van ons Museum onder oogpunt van vóórgeschiedenis te vermeerderen.

Wij hadden ook de gelegenheid, dank aan de tusschenkomst van doctor Leo De Ryck en van Mijnheer Victor Lapage, bestuurder der steenbakkerij van Thielrode, eenen fossielen poliepennest (Delheidia proxima — Delh. sp. Tubipora), aan te koopen. Dit exemplaar, in onze vergadering van 7 Februari 1901 vóórgedragen, is, indien wij het wel vóór hebben, maar het negende in gansch de wereld gekend. En, laat ons het wel bemerken, op die negen exemplaren heeft ons Museum er drie in zijn bezit.

Nog van delvingen sprekende, moeten wij den zerksteen, in gebakken potaarde, vermelden, welken de Eerw. Heer Annaert, bestuurlid, in zitting van 22 November 1900, aan het Museum schonk. Die zerksteen draagt de jaarteekening 1543, en is wellicht de eenigste tot nu gekend van dien aard. Ook hebben wij met genoegen vernomen dat eenige leden van onzen Kring het besluit namen opzoekingen te doen aangaande het vervaardigen en het bestaan van tomben van gebakken steen in onze streek. Hun voornemen belooft ons voor de toekomst zeer belangwekkende mededeelingen.

§ 3. UITGEGEVEN DRUKWERKEN.

Dit jaar zag het XIXe deel der Annalen het licht. In de twee afleveringen welke dit boek uitmaken, lieten wij verschijnen : 1° de aanspraak van Mijnheer Willemsen, Voorzitter van den Kring, in de

sa réalisation eut les résultats les plus heureux. Ces réunions furent nombreuses, et tous ceux qui y assistaient apportèrent leur généreux concours pour travailler au progrès de la science. La réussite de ce premier essai nous engage à persévérer dans la résolution prise, et certes nous ne négligerons pas de le faire.

Quant aux

§ 2. FOUILLES,

il nous a été impossible, vue la modicité de nos ressources, d'en entreprendre par nous mêmes; mais nous ne désespérons pas de pouvoir dans l'avenir réaliser nos desseins.

Entretemps nous avons suivi avec le plus grand intérêt les fouilles pratiquées par des particuliers. C'est ainsi que notre Musée s'est enrichi cette année de deux vases cinéraires provenant du cimetière commun Gallo-Romain de Tamise. Ces vases nous ont été gracieusement offerts par Madame Janssens-Smits, qui a déjà tant fait pour augmenter les collections préhistoriques de notre Musée.

Nous eûmes également, grâce à la bienveillante intervention de Monsieur le Docteur Léon De Ryck et de Monsieur Victor Lapage, directeur de la briqueterie de Thielrode, la bonne fortune d'acheter un polipier fossile (Delheidia proxima — Delh. sp. Tubipora). Ce spécimen qui fut présenté dans notre réunion du 7 Février 1901, n'est, si nos informations sont exactes, que le neuvième qui soit connu dans le monde. De plus, et ce détail mérite bien d'être relevé, de ces neuf exemplaires notre Musée en possède trois.

Nous devons enfin, toujours à propos de fouilles, mentionner la pierre tombale, en terre glaise cuite, que le Rév. Monsieur Annaert, membre de la commission directrice offrit au Musée, dans la séance du 22 Novembre 1900. Cette pierre tombale porte la date de 1545, et très probablement, c'est la seule de ce genre qui soit connue jusqu'à présent. A cause de l'importance de cette pierre quelques membres de notre Cercle ont résolu, à notre grande satisfaction, de faire des recherches sur la fabrication et l'existence dans notre contrée de pierres tombales en terre cuite. Leur projet nous promet pour l'avenir des communications intéressantes.

§ 3. PUBLICATIONS.

La tome XIX des Annales a paru cette année. Dans les deux livraisons qui forment ce livre nous avons publié : 1° l'Allocution

zitting van 25 Juni 1900; 2° het verslag van 1899—1900; 3° « l'Epitaphier Wasien », vervolg der opzoekingen, vroeger gedaan, door den betreurden bewaarder van ons Museum, Mijnheer Felix Van Naemen, en door hem onuitgegeven achtergelaten; 4° de Chronycke van Sombeke, van Nicolaus de Fleuwijn, uit de vergetelheid getrokken door onzen zoo ijverigen gewezen Sekretaris, den Eerw. Heer Antheunis; en 5° Varia.

Om van onze uitgaven voort te handelen, hebben wij de voldoening U aan te kondigen, dat voortaan onze Annalen, ieder jaar, een boekdeel zullen uitmaken van ongeveer drij honderd bladzijden.

§ 4. VERWISSELINGEN.

Buiten de Maatschappijen waarmede wij vroeger reeds in betrek waren voor ruiling van uitgaven, zijn wij dit jaar in verwisseling gekomen met :

1° La Société Royale Malacologique de Belgique, te Brussel;

2° De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden;
en 3° met den Onafhankelijken Staat van den Congo.

Wij bevelen die uitgaven aan de aandacht onzer leden; en nemen hier de gelegenheid te baat om Z. M. Leopold II, Koning der Belgen en Souverein van den Congo, onze diepe dankbaarheid uit te drukken, voor de welwillendheid met de welke het Middenbestuur van den Onafhankelijken Staat, aan onzen Kring de hoogst merkwaardige wetenschappelijke uitgaven van dit gouvernement toestond.

§ 5. GELDMIDDELEN.

Van Staat, Provintie en Stad ontvingen wij de gewone toelagen. Wij moeten nochtans aanmerken dat wij de jaarlijksche toelage van het Staatsbestuur, dees jaar zoo gemakkelijk niet konden bekomen.

Den 18 Januari ll. kwamen wij in onderhandeling met het Ministerie van Binnenwezen en Openbaar Onderwijs om de uitbetaling der toelage van verleden jaar te verkrijgen. Niettegenstaande de menigvuldige [illegible] door onzen achtbaren volksvertegenwoordiger, Mijnheer Van Naemen, aangewend, konden wij, tot op deze laatste dagen, niets bekomen. Mijnheer Van Naemen, deed echter nieuwe pogingen, en die pogingen hadden eindelijk den gewenschten uitslag. Ook aanzien wij het als eene plicht Mijnheer Van Naemen in het openbaar

prononcée par Monsieur Willemsen, Président du Cercle, » au cours de la séance du 25 Juin 1900; 2° le rapport pour l'année 1899—1900; 3° « L'Epitaphier Wasien », suite des recherches, que fit autrefois le regretté conservateur de notre Musée, Monsieur Félix Van Naemen et dont il ne put achever la publication; 4° « De Chronycke van Sombeke par Nicolas de Flouwijn », tirée de l'oubli par notre zélé Secrétaire démissionnaire, le Rév. Monsieur Antheunis, et 5° Varia.

Un dernier mot de nos publications. Nous avons le plaisir de vous annoncer que dorénavant nos Annales formeront chaque année un livre d'environ trois cent pages.

§ 4. ÉCHANGES D'ANNALES.

Outre les Sociétés avec lesquelles nous échangions déjà des publications, nous sommes entrés en relations cette année :

1° Avec la Société Royale Malacologique de Belgique, à Bruxelles;

2° avec la Société de la Littérature Néerlandaise de Leiden;

et 3° avec l'État Indépendant du Congo.

Nous recommandons vivement ces publications à l'attention de nos membres. En même temps nous nous empressons de profiter de l'occasion présente, pour présenter à sa Majesté Léopold II, Roi des Belges et Souverain du Congo, l'expression de notre profonde reconnaissance pour la bienveillance avec laquelle l'Administration Centrale de l'État Indépendant a fait don à notre Cercle, des publications scientifiques si remarquables de ce gouvernement.

§ 5. RESSOURCES FINANCIÈRES.

Les subsides que l'État, la Province et la Ville nous accordent annuellement, nous ont été accordés également cette année. Seulement ce ne fut pas sans peine que nous avons obtenu le subside de l'État.

Le 18 Janvier dernier, nous nous sommes mis en rapport avec le Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction Publique pour obtenir le paiement du subside de l'année dernière. Malgré les multiples démarches faites par notre honorable représentant, Monsieur Van Naemen, il nous fut longtemps impossible d'obtenir quoi que ce soit. Monsieur Van Naemen fit alors de nouveaux efforts, et grâce à cette active intervention il nous fut donné d'obtenir enfin toute satisfaction. Aussi nous avons à cœur de présenter à Monsieur Van Naemen notre sin-

onze innigste dankbaarheid uit te drukken voor al wat hij, in verscheidene omstandigheden reeds, voor onzen Kring gedaan heeft, en in 't bijzonder, voor de moeite die hij zich gaf om ons de gewone toelaag van den Staat voor het verloopen jaar te bekomen.

Wij leggen U dus, als volgt, onzen geldelijken toestand voor oogen :

Ontvangsten.

Batig slot van 1900	fr.	32.96
Jaargeld van 134 leden	»	1340,00
Toelaag van den Staat	»	500,00
Toelaag van de Provincie	»	500,00
Toelaag van de Stad	»	200,00
Verkoop van twee afleveringen der Annalen	»	5,00
Totaal .	fr.	2577,96

Uitgaven.

Jaarwedde van den boodschapdrager	fr.	80,00
Aankoopen	»	209,25
Drukkosten der Annalen	»	1160,28
Onderhoud van het Museum	»	94,67
Onderhoud van de Bibliotheek	»	230,99
Bureelkosten, politie	»	115,45
Totaal .	fr.	1890,64

Herhaling.

Ontvangsten . . .	fr.	2577,96
Uitgaven	»	1890,64
Batig slot . . .	fr.	487,32

§ 6. BESTUURLIJKE ZAKEN.

Daar Mijnheer Antheunis het Land van Waas verlaten heeft, zoo als wij in het begin van dit verslag zegden, kon hij geen deel meer maken van het bestuur, en gaf hij zijn ontslag als Sekretaris van onzen Kring.

cère reconnaissance pour tout ce qu'il fit en faveur de notre Cercle, en plusieurs circonstances déjà, et spécialement pour toute la peine qu'il s'est donnée afin de nous obtenir le subside annuel de l'Etat.

Voici donc l'exposé de notre situation financière :

Recettes.

Boni de 1900	fr.	32.96
Rétribution de 154 membres	»	1540.00
Subside de l'Etat	»	500.00
Subside de la Province	»	500.00
Subside de la Ville	»	200.00
Vente de deux livraisons des Annales	»	5.00
Total. .	fr.	2577.96

Dépenses.

Gages du concierge	fr.	80.00
Achats	»	209.25
Impression des Annales	»	1160.28
Entretien du Musée	»	94.67
Entretien de la Bibliothèque	»	230.99
Frais de bureau, police	»	115.45
Total . .	fr.	1890.64

Recapitulation.

Recettes . .	fr.	2577.96
Depenses . .	»	1890.64
Boni. . . .	fr.	487.32

§ 6. AFFAIRES ADMINISTRATIVES.

Le Rev. Monsieur Antheunis, en quittant le Pays de Waes, cessa ipso facto de faire partie de la Commission Administrative. Il donna sa démission de Secrétaire de notre Cercle.

Dans la réunion du 28 Mai dernier, votre Commission choisit comme Secrétaire, pour remplacer Monsieur Antheunis et pour achever son

In de bestuurzitting van 28 Mei ll. heeft uwe Commissie Mijnheer Jozef Reynaert, leeraar van Wijsbegeerte aan het Klein Seminarie van Sint-Nikolaas, als Sekretaris aangeworven, in vervanging van Mijnheer Anthemis, en om het termijn van dezen laatsten te eindigen. Het bekrachtigen van deze schikkingen is aan uwe stemmen onderworpen.

Dit jaar moeten de Heeren Van Hooff, Onder-Voorzitter, De Cock, Bibliothecaris, Keppens, Schatbewaarder, en De Ryck, lid, herkozen worden.

Aanstaande jaar is het de beurt aan de Heeren C. De Bock, Onder-Voorzitter, Annaert, Van Haelst en Van Naemen, Leden.

§ 7. VOORNAME GIFTEN.

1° Carte de la Belgique, d'après Serraris, augmentée des plans des six villes principales et de l'indication des routes, canaux et autres travaux exécutés depuis 1777 jusqu'en 1831 — 42 feuilles, 1 vol. in-f°. — Gift van Mr Stanislas Verwilghen te Sint-Nikolaas.

2° Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant par Jacob Spon et George Wheler 2 vol. — Gift van Mr Georges De Rycke te Sint-Nikolaas.

3° Eene verzameling werken van grieksche classieken, bevattende 123 boekd. — Gift van Mejuffer Marie De Bruyne te Sint-Nikolaas.

4° Tragédies d'Euripide, de Sophocle et d'Aristophane traduites du grec par M. Artaud, 6 boekd. — Gift derzelfde.

5° Lucien. Dialogues satiriques, philosophiques et divers petits traités traduits par Belin du Balln. — Gift derzelfde.

6° Sophokles erklaert von J. A. Schuduvin. — Gift derzelfde.

7° Xenophons memoiren erklaert von Ludwig Breitenbach. — Gift derzelfde.

8° Eene verzameling werken van latijnsche classieken, bevattende 38 boekd. — Gift derzelfde.

9° Nieuwen Waesschen Almanach 1833. — Gifte van Mr Alphonse De Belie te Sint-Nikolaas.

10° Naukeurige beschryving van gansch Syrie en Palestyn of heilige land, door O. Dapper. — Gift van Mr Hipp. Elinck, onderwijzer te Sint-Nikolaas.

11° Copie octroy ons genadichs heeren des coninckx gegunt ende verleent tot de her-dyckinghe van de doorghesteecene ghaten van Ousterweele ende andere polders daer omtrent gheleghen. — Gift van Mr Charles Dhooghe te Sint-Nikolaas.

terme, Monsieur Joseph Reynaert, Professeur de Philosophie au Petit-Séminaire de Saint-Nicolas. La sanction de ces dispositions est soumise à vos voix.

Cette année doivent être réélus MM. Van Hooff, Vice-Président, De Cock, Bibliothécaire, Keppens, Trésorier et De Ryck, membre.

L'année prochaine seront soumis à la réélection MM. C. De Bock, Vice-Président, Annaert, Van Haelst et Van Naemen, Membres.

§ 7. PRINCIPAUX DONS.

1° Carte de la Belgique, d'après Serraris, augmentée des plans des six villes principales et de l'indication des routes, canaux et autres travaux exécutés depuis 1777 jusqu'en 1831 — 42 feuilles, 1 vol. in-f°. — Don de Mr Stanislas Verwilghen, à Saint-Nicolas.

2° Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant par Jacob Spon et Georges Wheler, 2 vol. — Don de Mr Georges De Rycke, à Saint-Nicolas.

3° Une collection d'auteurs classiques grecs, comprenant 125 vol. — Don de Mademoiselle Marie De Bruyne, à Saint-Nicolas.

4° Tragédies d'Euripide, de Sophocle et d'Aristophane, traduites du grec par Mr Artaud, 6 vol. — Don de la même.

5° Lucien — dialogues satiriques, philosophiques et divers petits traités, traduits par Belin du Balu. — Don de la même.

6° Sophokles erklaert von J. A. Schudwin. — Don de la même.

7° Xenophons Memorien erklaert von Ludwig Breitenbach. — Don de la même.

8° Une collection d'auteurs classiques latins, comprenant 58 vol. — Don de la même.

9° Nieuwen Waesschen Almanach 1853. — Don de Mr Alphonse De Belie, à Saint-Nicolas.

10° Naukeurige beschrijving van gansch Syrie en Palestyn of heilige land, door O. Dapper. — Don de Mr Hipp. Elinck, instituteur à Saint-Nicolas.

11° Copie octroy ons genadichs heeren des coninks gegunt ende verleent tot de her-dyckinghe van de doorghestecene ghaten van Ousterweele ende andere polders daer omtrent gheleghen. — Don de Mr Charles Dhooghe, à Saint-Nicolas.

12° Handschrift gejaarteekend 1687. — Gift van denzelfde.

13° Prachtalbum van den geschiedkundigen en zinnebeeldigen stoet 29 en 30 Juli 1900, te Sint-Nikolaas. — Gift van Mr Emiel Van Haver, drukker-uitgever te Sint-Nikolaas.

14° Oraculum anachoreticum (twee reeksen printen). — Gift van de familie Valcke, broeders en zusters te Sint-Nikolaas.

15° Acht handschriften der 17e en der 18e eeuw. — Gift derzelfde.

16° Muldersschup der 18e eeuw. — Gift van Mr Snyers, gemeente-ontvanger te Stekene.

17° Grafsteen in gebakken potaarde der XVIe eeuw (1543) gevonden in het kerkhof van Stekene. — Gift van den E. H. Annaert, rustend pastoor te Stekene.

18° Twee gallo-romeinsche aschkruiken voortkomende van het gemeen kerkhof van Temsche. — Gift van Mevrouw Janssens-Smits te Temsche.

19° Deel van eenen kazuivel der XVIe eeuw. — Gift van Mr H. Van Severen te Sint-Nikolaas.

20° Drij lindenhouten beelden der XVIe eeuw, verbeeldende God den Vader, God den Zoon en eene heilige. — Gift van de Eerw. Moeder Overste der kostschool der Zusters van het Kind Jesus te Brugelette.

21° Schroefvormige ijzeren kandelaar met beweegbare pan (begin XVIIe eeuw). — Gift van Mr Pol. Vermeire te Sint-Nikolaas.

22° Verzameling plaasteren afdruksels van gothische zegels. — Gift van Mr Louis de Pauw te Brussel.

23° Instructions pour la réunion et la préparation des collections zoologiques en Afrique, door Mr Louis de Pauw. — Gift van den schrijver.

24° Les appareils d'éclairage au moyen-âge et à la renaissance, door Mr de Kannunik G. van Caster. — Gift van den schrijver.

25° Vijf boekdeelen aangaande de geschiedenis van Mechelen, door Mr de Kannunik van Caster. — Gift van den schrijver.

26° Geborduurde zijden vest aan het stuk (XVIIIe eeuw). — Gift van Mr Florimond Van Raemdonck te Sint-Nikolaas.

27° Blauwe stoffen jas met zilver geborduurd (XVIIIe eeuw). — Gift van denzelfde.

28° Glazen deurwaaier der XVIIIe eeuw (style Rocaille). — Gift van Mr P. Thomas-De Keersmaeker te Sint-Nikolaas.

12° Manuscrit portant la date 1687. — Don du même.

13° Album du cortège historique et symbolique du 29 et 30 Juillet 1900, à Saint-Nicolas. — Don de Mr Emile Van Havere, libraire-éditeur, à Saint-Nicolas.

14° Oraculum anachoreticum (deux séries d'images). — Don de la famille Valcke, frères et sœurs, à Saint-Nicolas.

15° Huit manuscrits du 17e et du 18e siècle. — Don des mêmes.

16° Pelle de meunier du 18e siècle. — Don de Mr Snyers, receveur-communal, à Stekene.

17° Pierre tombale en terre glaise cuite, du 16e siècle (1543), trouvée au cimetière de Stekene. — Don du Rév. Mr Annaert, curé retraité à Stekene.

18° Deux urnes cinéraires gallo-romaines provenant du cimetière commun de Tamise. — Don de Madame Janssens-Smits, à Tamise.

19° Partie d'une chasuble du 16e siècle. — Don de Mr H. Van Severen, à Saint-Nicolas.

20° Trois statuettes en bois de tilleul du 16e siècle, qui représentent Dieu le Père, Dieu le Fils et une sainte. — Don de la Rév. Mère Supérieure du Pensionnat des Sœurs de l'enfant Jésus, à Brugelette.

21° Chandelier de fer, en spirale, à bobèche mobile; commencement du 17e siècle. — Don de Mr Pol. Vermeire, à Saint-Nicolas.

22° Collection d'empreintes de sceaux gothiques. — Don de Mr Louis de Pauw, à Bruxelles.

23° Instructions pour la réunion et la preparation des collections zoologiques en Afrique. — Don de l'auteur, Mr Louis de Pauw, à Bruxelles.

24° Les Appareils d'éclairage au moyen-âge et à la renaissance, par Mr le Chanoine Van Caster. — Don de l'auteur.

25° Cinq volumes relatifs à l'histoire de Malines, par Mr le Chanoine Van Caster. — Don de l'auteur.

26° Gilet en soie brodée, à la pièce (18e siècle). — Don de Mr Florimond Van Raemdonck, à Saint-Nicolas.

27° Habit en étoffe bleue et orné de broderies d'argent (18e siècle). — Don du même.

28° Vasistas du 18e siècle. (Style Rocaille). — Don de Mr P. Thomas-De Keersmaeker, à Saint-Nicolas.

§ 8. AANKOOPEN.

1° Fossielen Poliepennest (Delheidia proxima — Delh. Tubipora).

2° Twee herbergkandelaars en een koperen schuifkandelaar (XVIIe eeuw).

Sint-Nikolaas, den 27 Juni 1901.

DE DD. SEKRETARIS,
JOS. REYNAERT.

DE VOORZITTER,
G. WILLEMSEN.

---

§ 8. ACHATS.

1° Polypier fossile (Delheidia proxima — Delh. Tubipora).

2° Deux chandeliers d'auberge et un chandelier de cuivre à bobèche mobile (17e siècle).

Saint-Nicolas, le 27 Juin 1901.

LE SECRÉTAIRE FF.,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

REGISTER A Nr 125.

Vernieuwinge van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren, Dendermonde enz.

(Waassche handvesten van het Staatsarchief te Gent).

(VERVOLG.) (1)

Privilegie vanden jncommelinckscepe van Beveren.

Wy Lodewyck, grave van Vlaendren, hertoghe van Brabant, Grave van Nevers, van Rethel ende heere van Machlyne, doen te wetene allen lieden, dat wy aensiende dat meeste deel van den Lande ende prochien van Beveren, van Calloo, Kieldrecht ende van Verrebrouck ons toebehoort, ende dat ons proffytelick ware, dat ons voorseide landt, van lieden bezeten waere, dwelck vele lieden schuwen midts den rechte vande jnnecommelinckscepe dat wy daer hebben, hebben ter supplicatie van onsen lieden vande voorseide prochien gheconsenteert ende gewilleknert, consenteren ende willeknere over ons, onse hoyrs ende naercommers, graven van Vlaendren, dat alle de ghene die jnnecommelinghen syn, ende nu woonen ende voort jnnecommen ende wonen zullen, ende blyven woonende jnde voorseide prochien, vry ende quite wesen zullen ten eenwelicken daghen, vande rechte vande voornomde jnnecommelinckscepe ende van alder schalckeringen,

(1) Zie Annalen IX. 27; XII. 125; XIII. 353; XV. 275.

midts dat wy, onsen hoirs, ende naercommers daeraff heffen ende hebben zullen, ter doot van elcken, de beste have ende theste hooft; ende midts oock dat zy hemlieden daertoe verbinden sullen voor heere ende wette, elck in zyn prochie daer hy geseten es, ende dat zy hem daer jegens, met poorterien, met clergien, noch met gheen andere vryheden, jn eenigher manieren nemmermeer jeghens ons, onse hoirs ende naercommers bevryen en sullen moghen, ende haerlieder kinderen van hemlieden commende staende alzoo vry als andere, die inde voorseide prochie gewonnen ende gebueren zijn, maer dat zy vertrocken ende vuyten voorseide prochien voeren wonende, dat wy van hemlieden blyven staende up alle de have ende jn allen onsen rechten, dat wy van jnnecomnelinghen schuldich zyn te hebben, ende hebben emmere wy hiervuyt genomen onse dienstlieden ende bastaerden die wy niet meenen dat hierjnne begrepen zyn oft wesen zullen; ende dat wy daeraf blyven staende in al onse rechte, alzoo wy van ouden tyden tot noch toe gestaen hebben. In oircondscepe van dese lettren bezegelt met onsen zeghele. Ghegeven te Ghendt den IX^en^ dach van Hoymaent, jnt jaer ons heeren XIIJ^c^LXXJ. Ende op den ploy stont : By mynen heere jn zynen Raede, present heer Philips van Masseme, de proost van Haerlebeke enden den proost van Sinte Veerlen. Gheteeckent. Lambert.

Sentencie van myne heeren van den Raede jn Vlaendren jeghens den bailliu van Waes, nopende tlegghen ter banck van de Kuerbroederen sonder presencie ende consent van hooftscepenen ende jegens die tsgravenmannen.

De raedtslieden myns heeren shertoghen van Oostenrycke, van Bourgoingnen, van Brabant, van Limbourg, van Luxembourg ende van Gheldre, grave van Vlaendren, van Arthois, van Holland, van Zeeland, van Namen ende van Zuytphen, ende van mer vrauwen zynder geselneden, hertoghine ende graefnede van de landen voorseidt gheordonneert jn Vlaendren, doen te wetene allen lieden, dat gesien tproces hangende jnde Camere van den Raede ons voorseide heeren jn Vlaendren tusschen Jan van Steelandt, Jacob Dullaert, Michiel vander Hagen, Anthuenis van Remoortere, hooftscepenen van den lande van Waes, Gillis de Bosschere, Pieter van Beleele, Jan van der Hulst, Jan de Heere sgravenmannen, Matthys Van Schaverbeke, Jacop Gortebeke, Jan de Wree, Dierick de Madre minderscepenen van Sinter Nicolans jn Waes, mitgaders Jan Felicx, Jan de Ticheldeckere, kuerbroeders van de voorseide lande van Waes, nu gevanghen jnt casteel

van Ghendt, ende den procureur general met hemlieden gevoughł elck evenverre dat hem aengaet heesschers over eene zyde, ende Jacob vander Moere, balliu van den zelven lande van Waes, verwerdere, de procureur general voornomt oock met hem gevoucht als heeschere over andere jn een jnstancie, ende de voornomde heeschers over een zyde. ende mer Adriaen, heere van Vuerhoute, ruddere, joncheer Joos Van Menghesruyt, Gillis Spruyte, Dierick Rauwele, Pieter Bertram, Michiel de Buedele ende Pieter Couthals, sgraven mannen van den lande van Waes, verwerders, jn andere jnstancie over andere; spruutende vuyt causen, dat de voornomde heesschers hebben doen tooghen ende zegghen : eerst angaende de voorseiden Jacop Van der Moere, balliu verwerdere, hoe dat dlant van Waes een notabel land was, toebehoirende onsen voornomden Heere ende Vrauwe, gefondeert jn privilegien, kueren, costumen ende usaigien hem gegeven ende verleendt by den edelen voorders van den zelven onsen Heere ende Vrauwe die de verwerder ten ancommen van zynder officie bezwooren hadde te onderhoudene. Ten tytle van den welcken ende anders duechdelyck de kuerbroeders ende kuersusters van den zelven lande, te rechte, ende te wette behoorden ter vierschare daer onder zy woonachtich ende justiciable waeren, jn allen zaecken, criminele ende civile, zonder dat ze de balliu ter examen legghen mochte omme wat crisme het was, hy en hadde vooren ende alderwerck eerst daer tconsent ende advys van de hooftscepenen van den zelven lande, zy hooftscepenen en waren oock eerst van den sticke ghejnformeert alzoot behoort, van den welcken rechten, privilegien ende kueren, costumen ofte usaigien ende meer andere nuttelyck ende oirboirlic, de heesschers by hemlieden ende huere voorsaten jn wette geuseert ende ghepossesseert hadden, ende hebben van zoo ouden ende langhen tyde dat niemant en ghedochte ter contrarien; nu was ende es waer dat zeker tyt voorleden naer dat eene Amele Smaers, dat een wyf es van lichten levene, compareerde, jn vierscharen voor sgravenmannen ende minderscepenen van Sinter Nicolas, Jan Flix, keurbroedere, ghezeten ende justiciable onder de zelve vierschare anne gesproken hadde, van crachte die hy op huer gheeommitteert zoude hebben, ende dat de voorseiden Jan haer voortstel gheloochent zoude hebben, verzouckende ontfaen te wesen in wette, up verbant ende borchtochte van drye hondert ponden parisis sonder jn vangenissen te moeten gaen, de zelve mannen ende scepenen by advyse van eenighe van de hooftscepenen die daer ter plecken waren, hadden den voornomde verwerdere ghelast ende gheordonneert aen de

voorseide partyen handt te slaene ende hemlieden te doen gheschiedene recht, wet ende justicie, naer tverclaers van den voorseide kueren ende privilegien; niet jegenstaende den welcken appoinctemente hy de zelve partyen geslaect hadde up verbant ende bochtocht tot dry hondert ponden parisis weder te commen als gevanghene lieden binnen derden daghe naer dat hys hemlieden vermanen zoude, ende hoewel corts daer naer de zelve slakinghe de voornomden Jan Flix bezeven hebbende dat de voornomde verwerdere nut was om de zelve zaecke te houdene jn delaye ende hem bevreesende dat hyne by cauteleusen weghen hadde moghen op roupen ter causen van den voorseide verbande met eenighe van zyne vrienden gecompareert ter voorsereven vierscharen, verzouckende vande voornomden verwerdere heesch te hebbene oft ontsleghen te zyn van de voorseide sticken, ende dat de voornoemde verwerders, daerop ghemaent zynde, den zelven verwerdere van den rechte gewyst hadden, den voornomden verwerdere daer ter vierschaere te stellene te rechte ende hem heesch te makene te dyen ghenachte ofte emmere ten naesten genachte daernaervolghende oft hem tontslaue van vangheneseosten ende vangenissen, al naer verclaers van de voorseide privilegien. Nietmin de zelve verwerdere daerop niet lettende ende naectelick gaende jegens de voorseide privilegien, kueren ende statuten, dye hy bezworen heeft alzoo voorseid es, hadde hem tsichtent tvoorseide vonnesse dat leden was jn crachte van gewysder dinck sonder appeel oft reclamatie vervoordeert te vermanene ofte doen vermanene de voorseiden Jan jn vanghenessen te commene binnen den casteele te Ruplemonde up de verbuerte van de voornoemde peyne, daer de voornoemden Jan eens gegaen was ende niemande vonden en hadde jeghen te sprekene ende daernaer onvermaent noch eens daer hy gevangen bleven was ende heyndelick by den verwerdere ter presentie van eenighen sgravenmannen die hy tzynder poste ghenomen hadde op tsimple anseggheu van den voorseide Amele, sonder eenighen anderen jnformatien thebbene tzyne laste, ter banck geleit ende zeere onmenschelick gepynt zoo dat hyre eenwelyck af gesceepen was crepel ende ghescuert te blyvene, dat meer was hadde doen vanghen Jan de Ticheldeckere, kuerbroeder van de voorseide lande, vuyt causen van zekere penninghen die ontsteken waren ende uutvrempt souden geweest hebben jut cloostere van Baudeloo daeraf hy den zelven Jan beschuldich zeyde wesende, zonder hem te willen stellene te rechte ende te wette ter vierscharen te Moerbeke, daer onder hy woonachtich ende justiciable was, ende te wette behoirde, naer de costumen, privilegien ende kue-

ren voorseidt, dies nochtans van tzelfs Jans weghen ten diverschen stonden versochte, om op dwelcke voorzien te zyne by weghen van justicien, de heesschers commen waren clachtich hier jnt hof, daer zy den verwerdere hadden doen betrecken, ende naer heesch gemaect tenderen, ten fyne dat hy by den hove ghecondempneert worde de voorseide twee gevanghenen te stellene te rechte ende te wette, te wetene elcken ter vierscharen daer hy behoirde, alzoo voorseyt es, oft hemlieden tontslane van vaughenessen costeloos ende schadeloos, ende voort dat tvoorseide examen ende pynen van Jan Flix verclaert worde qualick ende onduechdelick ghedaen wesende, de verwerdere ghecondempneert hem te verdraghene meer van ghelicken te doene, ende om dat hy contrarie de voorseide rechten, kueren ende statuten ende oock boven ende contrarie den voorseyden wysdomme den voornoemden Jan ter examen geleyt heeft, sonder jnformatie precedente ende sonder dies advys oft consent te hebbene van de voorseide hooftscepenen, tzynen coste te doen makene, jnde kercke van Sinte Nicolas, een glasen venstre van der weerde van thien ponden grooten, ende voorts op te legghen den voornomden Jhan Felix drie hondert ganden leeuwen, ter lyftocht van hem, zynen wyve ende kinderen, den voorseiden procureur general tenderende ten heude dat de voornomde verwerdere by den hove verclaerst worde meyneedich, gheprivéert van zynder officie van ballinescepe, ende al zyn goet verbuert ende gheconfisquiert, tons vorseide heeren proffyte, of op dat hem de voorseide conclusien criminele niet en behoirden annegewyst te wordene, dat hy verwerdere ghecondempneert worde up te legghen ende betalen tons zekeren proffyte thien hondert guldenen leeuwen, seggende voort de voornomde hooftscepene, sgravenmannen, minderscepenen van Sinter Nicolaus, Jan Flix ende Jan Dyckere, metten voornoemden procureur general, heesschers, jn de zake jeghens de voorseide sgravenmannen verweerders, dat al waerst zoo dat naer de rechten, privilegien, kueren ende costumen van de voorseide lande van Waes, men gheenen kuerbroedere noch kuersustere, eldre te wette betrecken noch molesteren en mochte dan thuerer propre vierschare, noch ter examen bringhen by baillin ende sgravenmannen jnt zelve lant, het en was by advyse ende consente van den voorseiden hooftscepenen, zonderlinge als de zelve kuerbroedere ofte kuersustere verzochten, of daden verzoucken thuerer vierschaere te rechte gestelt te zyne, desen niet jegenstaende de voorseide sgravenmannen verwerders hadden den voornomden Jan Flix ter banck doen legghen te twee reysen ende zeer deerlicken pynen, zoo dat hij bet

doot gheschenen hadde dan leven, sonder jnformatie precedente ghehadt thebbene tzynen laste, andere dan van de voorseiden Amele, sonder tadvys of consent vande zake gehadt thebbene ende boven ende contrarie den vonnisse vooren gewyst, ter voorseide vierschaere van Sinte Nicolas; bij den welcken gheseit hadde geweest dat den voornoemden baillin den voorseiden Jan ter zelver vierschare te rechte stellen soude, ende hem heessch leveren ten ghenachte toe dienende, ofte ten eersten daer naer volghende, van welcken vonnisse zy mannen verwerders wel geadverteert hadden geweest van eenighe torture, alzoo wel by den vrienden ende maghen vanden voornoemden Jan Flix, als by Rogier van Steelandt, een van hueren medegezellen. Ende den zelven Jan gepynt wesende jnder manieren voorsereven, de voorseiden heere van Vuerhoute een vanden mannen verwerders, haddene genomen appart ende hem geseit dat hy wat kennen moeste ende hy maecte hem sterck dat hy Jan daeromme tlyf niet verliesen en zoude, ende hoe wel dat hy de cracht niet ghekent en hadde, maer alleenlick dat hem de voorseide Amele de voorseide crachte annegeseit hadde, nochtans sy verwerders haddene beneden buyten den casteele gheleet ende hem gevraecht jnt general of hy bleef by tghuendt dat hy boven jnt zelve casteel gekent hadde, ende op dat hy hemlieden verantwoort hadde dat ghuendt dat hy boven eens gekent hadde moeste blyven, zoe hadde weder opgeleit zo dat tvolck meenende dat men gheexecuteert zoude hebben van den lyfve, ende dat commende ter kennisse van tvoorseide Jans vrienden, zy vuyt vreesen hadden eenighe vande verwerders gebeden te willen sprekene den voornoemden baillin, ten fyne dat hy hueren maech outfaen wilde, jn compositien dat zy niet en hadden willen doen, de voorseide huer maechen hadden eerst pays jegens de voorseiden Amele, ende beloofte ghedaen den voorseiden baillin te ghevene voor zyn moeyte dry ponden grooten, den zelven baillin ende hemlieden mannen voor huere costen vyfventwintich schilde, omme tadvys te halene ande heeren van de rekeninghe, den welcken pays ende beloofte zy vercreghen ende verbalick hadden om hueren voorseiden maech te behoudene meenende nochtans by de redenen boven verclaert, hemlieden van dies voorseide te beclaghene alzoo zy corts daernaer daden den voorseide hooftscepenen, de welcke omme tonderhout van de voorseide privilegien, kueren ende statuten met den voornoemden Jan commen waren clachtich jnt hof over de voorseide mannen verwerders, concluderende naer heesch gemaect ten hende dat gheseyt ende verclaert worde dat zy hemlieden met goeder causen beeroont ende beclaecht hebben

van den zelven mannen tvoorseiden examen met al daetter by compositien oft anderssins nagevolght was, qualick ende onduechdelick ghedaen zynde, zouden ghecondempneert worden hemlieden te verdraghen meer den knerbroedere ende knersnstere, te wette te stellene, eldre dan elck thuerer vierscharen ende jeghen hemlieden ter banck oft torture te procederene, het en was dat zy dies alvooren advys ende consent hadden van de voornoemden hooftscepenen, de zelve hooftscepenen van den sticke van den zelven knerbroedere oft knerzustre gejnformeert zynde, ende voort te bezettene ten lyfve van den voorseiden Jan Flix dye vander voorseide pyne eenwelick gescepen was crepel te blyvene, ses ponden grooten tsjaers; den vorseiden procureur general concluderende ten fyne dat de voorseide sgraven mannen verwerders ghecondempneert worden op te legghen tons voorseide Heeren proffyte ter cause van de voorseide excesse ende mesdaet, by hemlieden ghecommitteert jn dit stick, te wetene de voornoemde heere van Vuerhoute vier hondert guldenen leeuwen, ende elck van den anderen drie hondert leeuwen, sustinerende de voorseide heeschers de voorseide conclusien, of andere als den hove redelick duncken zal, hemlieden schuldich angewyst te zyne de voorseide verwerders jnde voorseide twee jnstancien ende eerst de voornoemden Jacob van der Moere baillin, maintenerende ter contrarien ende dat hy by commissien van onsen voorseiden heere gestelt es geweest baillin van den lande van Waes, om dofficie van de zelver baillinaige by hem bedient te wesen ter bewarenisse van den rechte, hoocheyt ende heerlicheit van den voorseiden onsen heeren, gelick tzelve baillinaige by den baillins, zyne voorzaten, bedient ghezyn hadde. Nu was ende es waer, dat de zelve baillins van Waes, syne voorzaten, van zoo ouden ende langhen tyden, dat gheene memorie en was ter contrarie, ende jnsgelicx by verwerdere den tyt dat tvoorseide bailliaige bedient ende geexerceert heeft, genseert ende ghecostumeert hadden ende hebben alle mannen van crimineelen zaken, gheperpetreert binnen den voorseide lande by knerbroeders oft andere, te berechtene binnen den Baillen te Rupelmonde met sgraven mannen, tallen tyden ende zoo wanneer de zelve manieren zoo soufissant blyken hadden, dat hemlieden dochte dat zyre wel overstaen mochten, zonder dat den voorseiden baillins daer jnne by hooftscepenen, minderscepenen oft yemant anders eenich belet ghedaen hadde geweest, van welcker usancie wel blycken zoude by vele exploicten ende executien, criminele geschiet, binnen vyftich jaeren, heerwaerts, alzoo wel van knerbroeders van Waes als van andere, daer somtyts present gesyn hadden, eenighe van

hooftscepenen heesschers jn deze zake, ende daer over gestaen als sgravenmannen, dat oock zekeren tyt was leden, hem verwerdere dingedach houdende met sgravenmannen ende met minderscepenen heesschers ter voorseide vierschare van Sinte Nicolaes jn Waes, ter zelver vierschaere gheeompareert waren te wette de voornomden Jan Flix ende Amele met eenighe van hueren vrienden ende maghen, de voorseiden Jan Flix verzouckende reparatie thebbene van de voorseide Amele ter causen van den geruchte, dat zou jeghen de waerhede op hem hadde doen doen van dat hy ze vereracht zoude hebben ende jeghen hueren wille ende danck vleesschelick bekendt, ende haer ghepugniert thebbene ghelycken hem ghedaen zoude hebben of doen doen, op datter yet af ware dat neen, ende de voornoemde Amele ende haere moedere sustineren de voorseide cracht op heur Amele gebuert zynde, ende voort dat de voornoemden Jan zyn vermoghen ghedaen hadde de voornoemde oock te verrachtene presenterende daerop jeghen hem ghevanghen te gane ende huere lichamen jeghen den zijnen ter banck te legghene, bij den voornoemden Jan wederleyt hadde geweest zegghende, ghemeret dat hij knerhroedere was, dat men hem schuldich was tzynder vierschaere wet te doene, ter welcker vierschare up tvoorstel van de voornoemde partien zoo verre gheprocedeert hadde geweest, dat de voorseide minderscepenen by rade ende advyse van eenighe hooftscepenen ende sgravenmannen, by maninghen van hem verwerdere gewyst hadden de zelve partyen te vanghene ende jeghens hemlieden te procederene, naer de ghelegentheit van den sticke ende naer de costuymen jn gelicken genseert; volghende welcken wysdomme hyse gevanghen hadde ende wedere gheslaect op verbant, dat zy ghedaen hadden van lyfve ende van goede weder jn te commen binnen derden daghe, hangheude welcken tyt hy hem ende sgravenmannen breedere hadde doen jnformeren van svoorseiden Jans mesdaden ende sonderlinghe by rapporte van eenigen anderen scepenen, die tvoorseide vonnisse hadden helpen geven, van twee anderen vrauweerachten by hem gheeommitteert, daerof hy jegen partyen paix gemaect hadde, zoodat hy de voorseide Jan ende Amele volghende hueren voorseiden verbande vermaent hadde te commene voor de voorseide mannen, binnen baillien van de Casteele te Ruplemonde, ende den zelven mannen verzocht te procederene ter torture van de voorseiden Jan, op dat hemlieden de materie daertoe ghedisponeert dochte ende van zynder mesdaet blyckens genouch hadden, dwelck zy ghedaen hadden niet by onredelicken oft excessiven manieren, maer hem ende de voornoemde Amele voór eenighe pyne exami-

nerende met woorden, ende daer naer mits dat hy tfaict loochende ende dat de voorseide Amele hem dat constantelick bleef aenzegghende, by torture met watere ende coirden eens sonder meer, ende overmidts dat hy op de banck ligghende ende wat pynen geleden hebbende hy de voorseide cracht niet en hadde willen kennen maer wel dat hyse heurs danex ende wille bekent hadde, ende dat de voornomde Amele voor de banck gebrocht zynde jnde voorseide cracht eenpaerlick bleven was, zoo hadde de voorseiden Jan van der banck ghedaen geweest, ende de zelve Amele daerop gheleit, wat tyts ghepynt met watere ende coorden, jnde welcke pyne sou altyts den voorseiden Jan de cracht anne gheseit hadde, sonder eenichsins voor de pyne daer jnne, oft daer naer anders ghenarreert thebbene, midts welcken de voorseiden Jan dit hoorende, hadde gebeden volghende den costumen jngelicken geuseert, hem met eenighe vande mannen te moghen beradene, dwelck hem geconsenteert hadde geweest, ende hem beraden hebbende, hadde zyns vry danex ende wille ende buyten alle pynen gekent de cracht van de voorseide Amele ende twillen vercrachten vande moedere te tween reysen, biddende daeraf jn gracie ontfaen te zyne; de welcke kennisse gehoirt by den voorseide mannen, de voorseiden Jan hadde gheleet geweest buyten den voorseiden casteele, daer hem geadverteert was, hoemen jegens hem procederen zoude naer tghuendt dies hy daer verkennen zoude, ende by dien wel voor hem sage, dat hyre anders niet af en zeyde dan de rechte waerhede, ter welcker plecken hy anderwert de mesdaet ghekent hadde jnder manieren dat se hem de voornomde Amele ende haere moedere angeseit hadden. Biddende neerstelick jn gracien ontfaen te zyne als vooren, ende makende jnde absentie van den verwerdere paix jeghen de voorseide Amele ende dat ghedaen hadde, by den vervolghe van svoorseiden Jans vrienden eene maniere van compositien geadviseert geweest, maer nyet gesloten by dat hy verwerdere daertoe niet en hadde willen doen, sonder eerst daeraf advys te hebbene daert behoirde, by der welcker maniere van composicien geseit hadde geweest, dat men den verwerdere toegheleit zoude hebben drie ponden grooten, omme tvoorseide advys te halene ende vercryghene om de lettren van remissien diemen hem Jan gegeven soude hebben, ende voort voor tzelfs verwerders costen, moeyten ende verletten, item voor de teercosten van hem verwerdere ende van de voorseide mannen twee ponden grooten ende de hanghman vernoucht van synen sallarissen; ende voort ten oirboire van den voorseiden heere, over t'interrest van justicien zeven ponden grooten; segghende betvoorts de voornoemde

verwerdere dat de voorseiden Jan de Ticheldeckere, een van de heesschers, berucht hadde geweest ende was, van geherbercht thebbene een cofferken met zes hondert ponden grooten ende zekere andere juweelen daer jnne, diemen zeyde gestolen geweest thebbene jnt cloostre van Bandeloo, dat meer was, een Gilleken, de cock van den abt, hadde den zelven Jan aengezeit, dat hy tvoorseide cofferken ghelt ende juweelen daer jnne wesende, noyt gestolen en hadde, en hadt hem de zelve Jan niet gheraden te doene, ende dat hy Jan eenen slotele ghedaen hadde contrefaiten, omme tzelve cofferken open te doene, daeromme hyne hadde doen vanghen, ende hoe wel de voornoemde heesschers cause noch redene en hadden hem vanden verwerddere te beclaghene, niet min zy verzwyghende de waerheyt van den dinck waren eerst ghetrocken aen scepenen van den Kuere ende naer dat de zelve scepenen hem der saken afgedaen hadden, waeren commen allhier int hof, daer zy den verwerdere betrocken hebben ende jeghen hem doen concluderen ten fyne boven verclaert, van welcken ende oock van de ghonen van den procureur general hy behoort geabsolveert te zyne, ende tvangen ende examineren danof questie es, met al datter ancleeft, verclaert wel ghedaen zynde, achtervolghende der costume jn ghelicken zaecken genseert, alzoo de voornoemden Jacob van der Moere, verwerdere, zeght den voorseide mannen verwerders jnde tweeste jnstancie, sustinerende dat zij ter causen van den leenen die zy houden van onsen voorseiden heere, sonderlinghe jn faicte van justicien, tallen tyden als sys by hem ofte zynen baillu van Waes verzocht zynde waeren, noch en zyn oock niet van mindere auctoriteyt, dan hooftscepenen ofte minderscepenen vande lande van Waes; maer hadden genseert ende vermochten te userene van meerdre moghenthede, te wetene van zoo ouden tyden, dat gheene memorie en was ter contrarien, te staene binnen den voorseide casteele, over dexamen ende wet te doene binnen den voorseiden baillieu van Rupelmonde, van de malefacteurs die de voorseide baillius daer gebrocht hebben, ende van hueren sticken weder zy kuerbroeders, waren of vremde, sonder dat hemlieden daer jnne eenich belet ghedaen hadde geweest by den heesschers oft andere, ende hadden eenighe van den zelven heesschers ten diverschen stonden present geweest als sgraven mannen, daer de voornomde baillius binnen den casteele ter examen gheleit hebben de voorseide malefactenrs ende crimineuse, ende daer sgravenmannen die tusschen baillen berecht hebben, zonder dies consent of advys thebbene van hooftscepenen, dat meer was, de zelve hooftscepenen ende minderscepenen waren ende zyn van zulcker con-

ditien, dat zy de criminele sticken bevonden by stillen bezoucke of jaerwaerhede, niet gheploghen en hebben te berechtene, maer die over te ghevene den ballien jn gescrifte, om by hem metten mannen berecht te wesene, tusschen de voorseide baillen ende daert syt anders doen mochten of daden, zoude wesen ten grooten jnterreste van onsen voorseiden Heere, jn syn recht van confiscatien, ende anders, ende oock jn justicien; want bij stillen bezoucke, men niemant belasten noch achterhalen en mochte, dan van siene ende wel wetene, dwelcke al anders gebuert by der procedure ende ondersoucke, dat de mannen genseert hebben te doene jnt voorseide casteel ende tusschen baillen; nu es waer dat zy verwerders ten verzoucke van den voornoemden baillin, zekeren tyt es leden, commen zyn jnt voorseide casteel, ende naerdien dat hemlieden duechdelick bleken was, dat hy paix gemaect hadde van twee vrauwe crachten, andere dan Amele Smaers hem aenzeyde, ende dat den voorseiden baillin by sgravemannen ende minderscepenen van Sinter Niclaus gewyst hadde geweest, handt te slane anden voorseiden Jan Flix ende zyn wederpartye, ende jeghen hemlieden te procederene, naer de ghelegenthede van den sticke, volghende der costumen jn gelicken zaecken genseert, hadden present geweest daer hy eens ter banck gheleit hadde geweest ende zoetelyck gepynt met watere ende coorden, jnde welcke pyne hy gekent hadde de voorseide Amele bekent hebbende, maer hadde geseyt dat huers danex ende willen geweest hadde; ende midts dat de voorseide Amele persisterende hem de voorseiden cracht bleef anseggheude, zoo hadden zy oock present geweest, daer zou oock gepynt ghesyn hadde, jnde welcke pyne zou verclaert hadde, dat se de voorseiden Jan bekent hadden jeghen haeren danck, ende by crachte, dwelck de zelve Jan naer dat hy hem met eenighe van de mannen verwerders beraden ende wat appart gesproken hadden, oock alzoo gekent hadde alzoo wel binnen den voorseide casteele als daer buyten, syns vrijs danex. Biddende omme gracien ontfaen te wesene ende te dien fyn makende pais jegen der voornomde Amele, van eenre composicie diere gheraempt ende gheadviseert was, sonder sententie inder manieren boven verhaelt, dat hy content was te cesserene van voordere jegen hem te procederene, desen niet jegenstaende, de voornoemde heesschers hadden de voornoemde mannen verwerders doen betreeken ende hier jnt hof jeghen hemlieden concluderen, ten fyne boven gheexpresseert, daerof zy gheabsolveert ende gewyst los, ledich ende quite, ende tguendt dat by hemlieden verwerders jn dese zaecke geprocedeert ende gedaen es geweest, als goet ende duechdelick sor-

teren effect. elcken van de voorseide partyen by den redenen begrepen jn huerlieder scrifturen jn heessch. antwoorde. replicque ende duplicque. makende heessch van de costen. vuytgedaen de voornoemden procureur general. die gheene en gheeft. Thesouck daer op ghedaen. de reprochen ende salvatien overgegeven by elck van de voorseyde partyen. ende al dat behoirt overzien ende gemerct te zyne jn deze zaecke met rypheide van rade. wy hebben geseyt ende gewyst. ende by deser zegghen ende wysen over recht. dat hemlieden de voornoemde heesschers met goeder causen becroont ende beclaecht hebben van den voorseide verwerders. verclarende tlegghen ter banck. texamineren ende pynen van den voornoemden Jan Felix. kuerbroedere van den lande van Waes. ghedaen by den voornoemden bailliu ende mannen. mitgaders zulcke maniere van composicien alsser naergevolcht es. ende twedersegh ende refuus gedaen by den voornoemden bailliu. de voorseiden Jan de Ticheldeckere oock kuerbreedere te rechte te stellene tzynder vierschare dies verzocht zynde. qualick ende onduechdelick ghedaen zynde ende de voorseide compositie te nieuten ende van gheenre weerden wesende. condempnerende den voornoemden bailliu de voorseiden Jan Flix ende Jan de Ticheldeckere te rechte te stellene ter causen vande sticken. daerom hy ze gevanghen heeft ter vierscharen. daer onder elck van hemlieden woonachtich ende justiciable es. ten eersten dinghedaghe dienende den welcken men houden zal aldaer naer XIIJ dach eerstcommende. opdat hy hemlieden ter causen voorscreven wat heesschen wille, ofte hemlieden tontslane van vangenessen. costeloos ende schadeloos; condempnerende voort den voornoemden bailliu ende mannen verwerders. te betalenne den voornoemden Jan Flix. de vangenescosten. scaeden ende jnterresten. die hy gehadt ende ghesustineert heeft. sichtent den daghe dat hy eerst verzochte oft dede verzoucken. tzyne vierscharen te rechte gestelt te zyne. totten daghe van heden. ende den voornoemden bailliu alleene te betalene de vanghenescosten. schaden ende jnterresten die de voorseide Jan de Ticheldeckere ghehadt heeft. sichtent den tyde dat hy eerst verzochte ofte dede verzoucken tzynre vierscharen te rechte te commene. totten zelven daghe van hedent, condempnerende noch betvoorts de voorseide verwerders. te wetene den voornomden bailliu jn hondert ponden parisis. ende de voorseide mannen verwerders oock jn hondert ponden parisis ten oirbore van onse voorseiden heere. ende dat ter causen van den mesdaet ende excesse by hemlieden gecommitteert jn dese zaecke; ende hemlieden alle tzamen op te legghen den voorseide hooftscepenen, sgravenmannen ende minder-

scepenen, mitgaeders de voornoemden Jan Flix, heesschers, de costen van desen processe, ende voort den voorseiden baillin alleene den voorseiden Jan de Ticheldeckere de costen by hem gesustineert jnt zelve proces, tonser tauxatie, hemlieden verwerders absolverende van allen anderen heesschen ende conclusien jeghen hemlieden gemaect ende ghenomen by den voorseide heesschers jn deze zaecke. Jn kennisse van desen, zoo hebben wy den zegele van der voorseide camere hier aen doen hangen. Ghegheven te Ghendt, den 22en dach van Decembre int jaer Im vierc ende tachtentich : dico 22 Xber 1481.

Octroy de la taxe et assiete levée es années 1587 et IIIIxxVIIJ.

Philippe par la grace de Dieu, Roy de Castille, d'Arragon, de Leon, des deux Sicilles, de Jhernsalem, de Portugal, de Navarre, de Grenade, de Tolete, de Valence, de Galice, des Mailloreques, de Seville, de Sardaine, de Cordule, de Corseique, de Murcie, de Jaen, des Algarbes, de Algazire, de Gibraltar, des Isles de Canarie et des Indes tant orientales que occidentales, des Isles et terre ferme, de la mer Oceane, Archidue d'Austrice, duc de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, de Gheldres, de Milan, conte de Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgoigne, de Tirol, Palatin et de Haynau, de Hollande, de Zeelande, de Namur et de Zutphen, prince de Zwave, marquiz du Saint Empire, de Rome, seigneur de Frize, de Salins, de Malines, des cité, villes et pays d'Utrecht, d'Overisel et de Groeninghe et dominateur en Asie et en Afrieque, à tous ceulx qui ces presentes verront salut : receu avons l'humble supplication de voz bien aiméz, les hommes de fiefz et haultz eschevins de nostre pays de Waes, jntercedants tant pour eulx que pour les moindres loix dicelluy pays et de Bevren, aveeq leurs enclavemens, contenant comme nostre amé et feal chevalier grand bailly de nostre pays de Waes, messire Servaes de Steelandt, seigneur de Wissenkercke, auroit es années XVc quatre vingt et cept et quatre vingt et huict, par ordonnance de nostre treschier et tresamé bon nepveur de duc de Parme et de Plaisances, etc, chevaillier de nostre ordre, lieutenant Gouverneur et Capitaine general de noz pays de pardecha, faict lever es pays et quartiers susdicts pour lentretement de noz gens de guerre, estans en jceulx et a lenviron, certaine contribution sur rentes, terres ensemencées ou dont on auroit durant jcelles annees tiré quelque proffict, soit es grains ou pasturaige et generallement sur touttes terres que lors nestoient vagues, ensemble

sur les maisons, bois, dismes, riviers, pescheries, moulins, rentes, et aultres revenues et mesmes sur la negociation, le tout a tauxer par chascun desdictz magistratz le plus justement et esgallement que seroit possible, selon que plus amplement contient le pouvoir qui en ce regard nostre bon nepveur le duc de Parme a donné audict seigneur de Wissenkercke, asscavoir les deux tiers de la dicte tauxe a la charge du fermier et lautre tiers à la charge du propriétaire. Et combien que icelle tauxe a ainsy esté levée et furnie es mains de Jehan de Lateur a ce commiz par nostre dict bon nepveur, pour furnir a lentretement des susdictz gens de guerre, ce neantmoins aucuns propriétaires des dictes terres font maintenant difficulté de laisser deffalquer a leurs fermiers le tiers quilz doibvent en ladicte contribution, nonobstant lordonnance de nostre dict bon nepveur, cause pourquoy lesdicts supplians nous ont très humblement supplié et requis que pour faire effectuer icelle ordonnance, il nous pleust leur faire depescher noz lettres patentes dottroy. Par lesquelles soit commandé a tous propriétaires de laisser deffalquer a leursdicts fermiers le tiers de ce quilz auront payé esdicts tauxations et gemetghelt, durant lesdictes années quattre vingtz et sept et quatre vingtz et huict, a condition que les propriétaires des biens qui auront ainsy esté tauxés et qui sont chargez des rentes, tant héritables que viaigières, pourront rabatre et deffalquer aux rentiers quatre solz de chascune livre de groz, de rente pour chascune des dictes années quattre vingt et cept et quatre vintz et huict, et quil nous pleust au surplus déclarer que les dictz supplians pourront avoir la première cognoissance des differens que a loccasion de ce que dessus porront surdre et advenir. Scavoir faisons, que les choses susdicts considerées, et veu par copie auctenticque lacte et ordonnance de nostre dict bon nepveur sur ce depesché, en date de XVIIJ^e de Septembre quatre vingtz et sept, et sur le tout eu ladvis dudict Seigneur de Wissenkercke, nous, pour ces causes et aultres a ce nous mouvans, inclinans favorablement a la supplication et requeste des dictz hommes des fiefz et haultz eschevins de nostre dict pays de Waes, tant pour eulx que pour ceulx, pour lesquelz ilz intercedent, avons authorisé, approuvé et aggrée, authorisons, approuvons et aggréons, de grace especialle par ces présentes, la taxe, assiette et lever qua esté faicte en suytte de l'ordonnance dessus alleguée dudict XVIIJ^e de Septembre quatre vingtz et sept, pour les dictes années quatre vingtz et sept et quatre vingtz et huict, tant sur les terres, cultivées, semées ou labourées pour semer, prairies et generallement, sur touttes terres, nayans esté vagues

durant icelluy temps que a la charge des maisons, bois, dismes, rivières, pescheries, moulins, rentes et aultres revenues, mesmes sur la negociation en la forme et manière que contient plus amplement sa susdicte ordonnance; veuillant et ordonnant que en conformité dicelle et tous et quelzconcques propriétaires desdictz biens soyent tenuz de deffalquer et rabatre a leurs senciers et fermiers, le tiers de ce quilz auront payé es gemetghelt et tauxés des dictes années XV^c quattre vingtz et sept et quattre vingtz et huict, se reiglant au surplus par eulx et tous aultres quil appertiendra, selon la forme et manière aux charges, conditions et reservations contenus en la susdicte ordonnance, laquelle voullons sortir son plain et entier effect, comme si elle fut icy narrée et inserrée de mot a aultre. Si donnons en mandement a noz amez et feaulx les chiefs, presidens et gens de noz privé et grand consaulx, president et gens de nostre conseil en Flandres, chief tresorier général et commiz de nos demaine et finances, président et gens de noz comptes à Lille, et a tous aultres noz justiciers, officiers et subjectz, cui ce regardera que de ceste nostre presente grace, authorisation et aggreation selon et en la forme et manière que dict est, ils facent, souffrent et laissent les dictz supplians en la qualité que dessus plainement et paisiblement joyr et user, sans leur faire mettre ou donner, ny souffrir estre faict, mis ou donné aulcun trouble, destourbier ou empeschement au contraire; nonobstant quelzconques ordonnances, restrinctions, mandemens ou deffences a ce contraires. Car ainsy nous plaist-il. En tesmoing de ce nous avons faict mettre nostre seel à ces présentes, donné en nostre ville de Bruxelles le XXIIJ[e] de Septembre lan de grace mil cincq cent quatre vingtz et noeuf, de noz regnes, asscavoir de Naples et Jherusalem le XXXVJ[en], de Castille, Arragon, Secillien et des aultres le XXXIIIJ[e] et de Portugal le X. Pamele. Sur le pli estoit escript : Par le Roy en son conseil : Verreyken. Enbas estoit penduz les seaulx du Roy en double queue. Sur le dors estoit escript : Les chiefz trésorier géneral et commiz des demaine et finances du Roy nostre Sire, consentent entant quen eulx est, que le contenu au blancq de ceste soit furniz et accompli tout ainsi et en la mesme forme et manière que sa majesté le veult et mande estre faict par icelluy blancq. Faict à Bruxelles au bureau desdictez finances, soubz les seingz manuelz desdictz chiefz, trésorier général et commiz le XXIX[e] jour de Novembre XV[c] quatre vingtz et noeuf.

Attestatie omme die greffiers, officier ende procureurs sallaris slants van Waes.

Ick Cornele de Neve, greffier vanden lande van Waes, certifiere alle luyden by desen voor warachtich, dat binnen den districte van den Kuere van Waes, de scepenen ende wethouders van de particuliere bancken ende vierscharen van den zelven lande, zoo by ordonnantie ende tauxatie van bailliu, sgravenmannen ende hooftscepenen, huerlieder overhoofden, als van oude possessie ende usancie gherecht zyn ende vermogen voor huerlieder sallaris thebbene ende exigeren van partien jn zaecken van huerlieder officie, tgone hier naervolghende :

Eerst van erfven ende onterfven van eenighe goeden ghepasseert ten daghe van huerlieder ordinaire versaminghe ter causen van ghedinghe ende gherechte XIIIJ gr. Ende jndien dat tzelve geschieden moeste op eenen extraordinairen dach, dat ware dobbel jndien hemlieden goet dinct, wel verstaende, dat den cleercq voor teeckenen van den zelven acte, jn zynen erfbouck, noch heeft IJ gr. naer nieuwe ordinancie voor de zelve notule.

Item, gelycken sallaris ende taux hebben zy scepenen ende clercq, jnt onterfven, erven ende jnstellen van alderande losrenten ofte andere constitutien op eenighe hypotecquen binnen den voornoemde lande.

Item, voor dexpeditie vande wettelicken chaertere, den clercq XIJ grooten, ende de scepenen elck IIIJ gr., voor haerlieder zeghelen respectivelick.

Item, van alle wettelicke clachten ende arresten ghedaen buyten vierschare up havelicke oft erfvelicke goeden acht groote, ende den clercq voor zyne notule J gr.

Item, van alderhande certificatien jn papier onder twee hanteeckenen acht grooten.

Item, voor tpasseren van alderande contracten de scepenen IIIJ gr. ende den clercq IJ gr. meer, naer de groote van den contracte ter discretie ende tauxatie van scepenen.

Item, van alle presentatie van partyen up de rolle, van elcke saecken eenen groote.

Item, van elcke constitutie van procuratie metter notule apud acta IIJ gr.

Item, van een acte van cautie oft burchtocht IIIJ gr.

Item, van elcke notule van eenich plaidon verbal oft signature van eenighe scrifturen, overgeleit jn processe by gescrifte eenen groote.

Item, van eene acte van conclusie jn rechte IJ gr.

Item, van alle acten jnterlocutoire vier grooten.

Item, van copien van scrifturen oft andere brieven by partye overgeleit, van elcke zyde jnhoudende XX regulen ende zes woorden jn elcke regle eenen groote.

Item, van alle acten dispositive of diffinitive VIIJ gr.

Item, van copien van requeste civile VIIJ gr.

Item, van acten van tauxatie van costen IIIJ gr.

Item, voor de terminatie ende judicature van elcken processe verbael twee grooten.

Item, van processen by gescrifte VIIJ gr.

Item, van elcke oirconde beleet voor scepenen, voor den sallaris vande examinatie, midts tseryven van zyn depositie IIJ gr.

Item, van ghenamptierde penningen onder scepenen van elcken ponde groote vier grooten.

Attestere voorts dat jnde voornoemde smale bancken ende vierscharen van hnerlieder eerste erectie ende justicie, altyts geuseert, onderhouden ende compatible es geweest, dat een van hemlieden scepenen oock met eenen greffier oft clercq es van hnerlieder collegie, handende de ferie ende andere registres ende politicque saecken van de zelve vierschare ende prochien.

Item, dat jnde faculteyt ende vermoghen van de voornoemde minderwetten niet en es, van hnerlieder medebroeders oft clercquen af ofte aen te stellen, nemaer dat tzelve staet privativelick ter kennisse ende dispositie van den voornoemden baillin ende hooftscepenen, heure overhoofden, vuyt crachte van den euere.

Finalick dat de voornoemde minderwetten moeten sustineren ende antwoorden hnerlieder vonnessen thnerlieder coste ende oock a peril damende van XIIIJ l. p. van elcke sententie jn cas dabuz, zoo al notoir es. Van al welcke zaecken verzocht wesende te gheven myne attestatie, omme te valideren daer ende alzoot behooren zal, je gheaccordeert ende geexpediert hebbe dese jegenwoirdige, affirmerende anderwerf de zelve myne attestatie warachtich wesende, Toirconden myn hanteecken hier onder gestelt desen XIIJ[en] Octobris anno XV[c]LXVIIIJ[o].

Aen Edele weerde ende voorsienighe heeren hoochbailliu ende hooftscepenen slants van Waes.

Supplierende vertooghen jn alder reverentie die scepenen ende greffiers van de vierscharen ende prochien van den Kuere van Waes, hoe

dat jn vele distincte ende verscheyden prochien ende vierscharen die sallarissen ende loon, zoo van hemlieden suppllanten als procureurs ende officiers, differentelick als by deen meer ende dander min geexigiert, gejnt ende ontfangen wort, zeer incivilyck, hoe wel nochtans tberecht ende judicature by hemlieden suppllanten gedaen, ende jnt zelve doende neempt zyn resort ende jnclaveert onder een hooft als es ulieder E. jnde qualiteyt als hoochbaillin ende hooftscepenen slandts van Waes, welcke judifferentie causeert eene groote ongereghelthelt ende opsprake onder het ghemeente, soodat midts trefuz ende weygeringhe van partye, de sallarissen moeten gejnt worden met calaenge jncivilyck ende duer tadven (midts der continuatie) dat eenige zyn exigierende volgende huerlieder goetduncken ende fantasie, up tpretext dat de dierte danof zoude occasie wesen, zoo jn effecte oock wel soude moghen wesen, alles nyet jegenstaende dordonancie by uliederen Edele heeren voorsaten jn voorleden tyden uuytgegeven op tfaict voorschreven, de welcke jn partye moghen geachtervolcht geweest hebben jn zekere jaren herwaerts ende midts der dierte geresen jn alle zaecken, zoe totten nootdurst van de menschen als de stoffe, dienende tot exercitie van huerlieder officie : gescepen wesende die voorseide ordinancie teenegadere by eenige geassopiert ende te nedere geleyt te worden, ten zy dat by ulieden Edelen hier jnne voorsien worde met behoirlicke remedie, ende merkelick met vernienwinghe ende redressemente van ordonancie jn forma, op elc poinct sonderlinghe, ditte gemeret, believe myne Heeren te vernienwene den ordinancie tanderen tyden vuytgegeven op tfaict ende collectacie van de sallarissen van hemlieden supplierende, dofficiers ende procureurs hier annex ende die jn eenighe articlen ende poincten taugmenteren, naer thevindt, exigentie ende dispositie vanden tyde, zoo ulieden Edelen goetduncken sal; nochtans zy suppllanten beduchtende ende hemlieden latende duncken midts die groote affairen den lande ende myne voornoemde heeren toecommende dagelicx, meer importerende van desen dat jnt zelve doende nyet en zal geprocedeert worden met alder vliet, hebben hemlieden gheadvancheert alhier te stellene ende vonghene diverssche pointen ende articlen causerende die differentie, van de welcke zy bidden om augmentacie provisionelicken, ende op eenighe poincten touchierende dofficiers ende procureurs, ulieden heeren advys ende ordinancie, omme jn noot danof ontpluyck te doene, danof by partye versocht wesende ende hemlieden te vonghene ende conduiseren jn grooten ende tauxeren vande sallarissen ende diensten vande procureurs ende misen van justicien.

Ten eersten poincte mentie makende van erfven ende onterfven, daer boven den gelimiteerden sallaris van heere ende wetten, den clercq voor tregistreren van de contracten metten conditien daer by te vonghene, maer toegeleyt en zyn twee grooten, dunct behoudens der reverencie van myne Heere, te luttele te wesen, by dien dat de contracten van partye diemael zo jntricaet ende duystere commen, niet gestelt naer style, ende per verbum comparuit, dat die by den greffiers moeten geresumeert ende jnt clare gestelt worden claddewys, ende daernaer nettekens geregistreert worden, jn welcken gevalle dat hemlieden supplianten zoude mogen toegelaten worden dexigentie van sallaris te mogen doene ter discretie uuterlicken zes grooten, emmers naer dimportancie ende heysch van de saecke ende van de simple ende ordinaire IIIJ gr., deene helft tot svercoopers laste ende dandere vanden coopere.

IJ. Tzonde oock wesen eene groote verzekertheyt voor partye, specialick de guene die thuerlieder gederft hebben duer noot om penninghen thebbene, te nemen oft lichten acte van elcke traditie oft erfvenisse, merckelick daer dagen van betalinghe zyn ende termynen by jare, ende dat daer by tveralieneert goet zoude verobligiert wesen ende blyven jn handen van den vercoopere, twelcke de simpele landsluyden niet en verstaen hemlieden latende payen met eene obligatie die de debiteurs gheven simpelick geconchiert, welcke obligatien lichtneerdelick worden ghetransporteert, ende de debiteurs van dien te rechte geporrent, somwylen voor myne heeren vanden rade jn Vlaendren, oock den lieutenant civil, zoo van Dendremonde als Ghendt, ende elders gearresteert tot excessiven coste van partyen (twelcke zoo hemlieden supplianten dunckt) zoude belet wesen metter lichtinge van den voorseyden gewysde, ende acte als passerende jn gewysden dinck, ende alzoo noodeloos een tweede verbant te doene by obligatie alsvooren, tsoude oock mogen gebueren dat boven de obligatien by den debiteur zynen crediteur jn handen gegeven, jn toecommenden tyden de crediteur oft zynen naercommers zouden moghen lichten acte van tradicie ende andermael doen betalen, zulcx oock gebuert es, ten respecte van welcken, believe myne Heeren, tordonneren ende toelaten den supplianten respectivelick te laten ontfaen van elcke acte, met laste vande zelve te moghen lichten by partye daer de somme maer en bedraecht XIJ l. grooten, acht ponden ende daerovere midts besegelt ende jn franchyne gescreven dobbele, unterlick ende daerondere tuwer Heeren discretie, ende van sommen van jmportancie gesegelt met meyere ende scepenen, met laste dat elck zal moeten lichten zyne acten.

IIJ. Ende daer constitutie van renten valt, dat partye zullen gehouden zyn te lichten huerlieder rentebrieven, betalende voor dexpeditie van den wettelicken chartere XIJ gr. ende seepenen elck IIIJ grooten, den meyere acht grooten, al volgende doudde costuyme ende boven den ordinairen cost vander erfvenisse trefuseren ende redresseren van de contracten van dien, zoo jnt voorgaende article breeder geexpresseert staet, met reservatie dat alzulcke kennissen ende wettelicheden sullen onderteeckent worden by den greffiers jn elcke prochie, met interdictie dat by niemant anders eenighe wettelicheden en zullen mogen gescreven ende geexpediert worden, dan by den zelven greffier, omme partyen te bet te bewaren by den onderteeckene ende tregistrerene vande contracten.

IIIJ. Alzoo oock die officiers ende wethouders ten diverschen stonden ende verscheyden dagen gemolesteert worden by partye op extraordinaire daghen, gheene dagen van rechte ofte van ordinaire vergaderinghe wesende, tot erfven ende onterfven zoo van gronden, huusen, als renten, ende dat ter oirsaecke van diere diewils different valt, rakende den sallaris van hemlieden suppliauten ende officiers, zoo dunct hemlieden suppliauten goet ende geraden, dat zy supplianten sullen vermoghen te nemen dobbel recht, zoo sy van outs tyden gedaen hebben.

V. Alzoo oock zy supplianten niet en bevinden den sallaris op tfaict van clachten, de welcke gedaen worden buyten vierschare ende oock daerbinnen niet gelimitteert, zoo rakende den officier als procureur ende seepenen metter ferie, met distinctie daert gebuert van erfve oft ooc van have, believe myne Heeren danof oock expressie te doene.

VJ. Commende ten XVIJ[en] article van ulieden Heeren ordinancie, mentie makende van den sallaris op tfaict van termineren, de supplianten zyn verzouckende taugmentatie van sallaris, gemerct de dierte van alle zaken, ende dat zy supplianten tzelve doen moeten in herbergen doende expeditie van dien, zoo raeckende die terminatie van processen daer naer vonnesse jnterlocutoire en volcht, als admissie van faicte somwylen partie geordinneert wort te tripliequieren, naer enqueste, tdienen van reprochen ende salvatien, andere extraordinaire vonnissen als oock diffinitive, ende dit zoowel van verbale als processen by gescrifte, gemerct jn sommighe vierscharen partye niet en wilt betalen van termineren van eenighe processen, daer vonnessen interlocutoire maer en volghen.

VIJ. Inder gelicken ten XVIIJ[en] article der zelfder ordinantie, beroe-

rende thooren van oirconden die beleet worden, zoo jn processen verbale als by gescreven, believe myne Heeren den sallaris van dien taugmenterene, gemerct jn sommige vierscharen scepenen maer en nemen I gr. van elcken oirconde, beleet jn processe verbaliek gejnteneert, ende by gescrifte twee grooten, daer by distinguierende den sallaris van den officier die de oirconden eedt, ende oft hy van elcken oirconde sallaris hebben sal, oft vande ghuene die hy teender reyse heeden sal, alleenlick voor tvangen oft arresteren van elcken oirconde, voorts den sallaris van scepenen ende oock den greffier voor het scryven vande depositien, altyts regard nemende daer prolixiteyt ende visitatie van menichte van scriftueren gebueren moet, opdat duer lichtveerdicheit midts den crancken loon partye niet vercort en worde.

VIIJ. Voor productie van enqueste, zullen die procureurs gehouden wesen over te leveren jn handen van scepenen die enquesten oft jnterrogatoiren alst behoirt, ende naer admissie van den faicte ende tverwinnen van den oirconden, die enquesten beleeden sonder die te laten hangen jaer ende dach, waerduere den juge die postpositie ende sluyeringhe gejnputeert wort.

IX. Alzoe dagelicx jn alle vierscharen swaricheit valt jn zaecken daer weduwe ende hoirs annegesproken worden, oock gearresteerde persoonen met huere borgen oft borghe ende texigieren van dobbel hofrecht ende dat eenige nemen dobbel recht van acten, copien, recorden ende diergelicke acten ende actitaten, believe myne Heere op tzelve zulck regard te nemen, als ulieden edele goetduncken zal, daerby expresserende ende limiterende den sallaris, zoo vanden heeren scepenen procureurs als ferie ende vander executie, zoo verre die viele.

X. Beroerende die wettelicke weten, jnsinuatien etc. comparitien ten hoofde, ende occupatien buyten der prochie jnde affairen van den lande oft prochie, tsal myne Heeren believen dies augmentatie ende expressie te doene, regard nemende, dat boven tverlet van de wethouders meer ten achtere gaende ende verteeren, midts de dierte van alle zaecken, dan dat zy ter oirsake van dien ontfaen.

XJ. Alzoo op tfaict van tdecreteren van huysen, erfve ende diergelicke erfgoedingen, die minder wetten dagheliex gemolesteert worden ende te dier causen vele betrecken moeten sustineren, hoe wel tzelve alleene den officier raect ende zyn faict es, de welcke die ordinaire procéduren niet en volcht, zoo hy nochtans wel behoorde, alsvooren nemende ende outfaende vuyten monde vanden debiteur, die lasten staende

op alzulcke goedingen, tvervolch van jntimatien, proclamatien ende diergelicke, alsvooren by gescrifte gestelt zynde, met expressie van partyen metten abouIten ghedesigneert etc. die prefixie van dage, tyt ende ure, beteeckening vande plaetsen, ende oft tzelve gebueren mach jn herbergen, verclarende die plaetse vande vierschare toverroupen van vulle wette. Believe myne Heeren hier van huerlieder jntencie texpresserene by ordinancie, grootende den sallaris vanden officier, scepenen, procureurs ende greffiers, ende oft die meyers zullen vermoghen te ontfaen ende manene van partyen huerlieder vollen sallaris van elcke acte, al oft zy die vulcommelick ende met allen zynen leden bedient hadden, ofte alleenlick tot ende metten jnstellene jncluz, boven den sallaris vande decrete ende keersberringhe ende hoe vele sy voor elcke partye zullen moghen outfaen ende hoe vele wethauders datter dienen present te zyne.

XIJ. Beroerende tpoint van naampte, alzoo somwylen zwaricheyt valt, by dien die wethouders onder hemlieden houdende ghenamptierde penninghen, niet terstont te kennen ende gheven, ende doen teeckenen opde rolle tot verzekertheyt van partye, die by zulcken middele meynen costen tontgaene, oock datter questie valt, waer ende onder wien die penninghen zyn bleven. Soo zal believen myne voornoemde Heeren tordouneren dat alle genamptierde penninghen ende andere consignatien zullen commen jn handen vande greffiers, midts hebbende den sallaris daertoestaende, ende latende volghene den anderen wethouders zulck recht, als hemlieden competeert ende gevolcht heeft, jn voorgeleden tyden.

XIIJ. Beroerende het depescheren ende vuytgeven van de acten van de processen, wettelick bedingt wesende, oft tzelve nyet en raect den greffiers, ende dat zy die alleene vermogen te teeckene, zonder by andere te moeten gesubsigneert worden.

XIIIJ. Alzoo oock die voochden hemlieden niet en quyten, jn conformiteyt van ulieder Heeren ordinancie ende dat eenighe wethouders hemlieden vervoorderen te hooren rekening jn herbergen, zonder preallable presentatie te doene jn vierschare, believe myne Heeren tzelve te jnterdicerene, met laste datter negheene rekening gedaen nochte gesloten en zullen worden, dan met ende ten bysyne van den greffier, die danof gelast staet te houden copie, ende dat de weesenbouckeu zoo van deen als van dandere prochie, daer twee prochien commen jn eene vierschare, sullen commen jn handen van den greffier van alzulcke vierschaere.

XV. Believe jnder gelicken myne voornoemde Heeren te stellen

eenen ordinairen taux op thauden van de heerlicke daghen, destinguierende den sallaris van den officier, scepenen, greffier ende procureur, hoe vele elck zal hebben voor zyne competentie, metter venue en court, procedueren, maninghen van partien, hoe vele ende wanneer zy zullen mogen nemen dobbel hofrecht.

XVJ. Alzoe die procureurs hemlieden dageliex zyn presenterende voor partien, sonder specialen last ende procuratie te hebbene, ende naer alzulcke presentacie naermaels doende refuz van voordere voor partye te sprekene, latende alzoo de saecken jnterupt, vallen grooteliex tot coste ende vercortinghe van partye, soe sal myne voornoemde Heeren believen tordonneren, dat negheene procureurs en zullen vermoghen te agieren, onder preallablen last ende procuratie gheteeckent apud acta cause, ende daer procuratie es jn forma, dat de procureur danof zal doen ostentie ende danof noticie doen stellen apud acta cause, midts den redelicken sallaris van scepenen ende den greffier.

XVIJ. Soo oock partyen somwylen worden vercort, ende de justicie grooteliex getardeert by toedoene van de procureurs, dilayerende huerlierder eerste daghen ende heesch van partye over te bringhene jn handen vanden greffiers, corts naer de daghinghe ende handen van den eersten ghenachte daernaer, nemaer verwachten het tweeste genachte, vuyterlick een oft twee daghen te voorent, zulcx dat jnde stede van termineren, die greffiers moeten gheoccupeert worden met het overstellen vanden eersten daghen, believe myne Heeren den procureurs te belasten up zekere peinen, dat zy huerlieder eerste daghen overbringen terstont, vuterlyck des ander daechs naer het eerste genachte, ende boven de pene, van te verbueren teffect vander daghinghe, tot coste vande procureurs diffaillanten.

XVIIJ. Dat oock die procureurs zullen commen ter greffie ende furnieren de processen jn rechte ghesloten, legghende ende vougende jnden processen daeten jnterlocutoire ende dat binnen de eerste XV daghen naer conclusie jn rechte, midts by den procureurs ende greffier gesalariseert te wordene, als ulieden edele goetduncken zal.

XIX. Ten surpluse zyn sy suppliauten hemlieden submitterende ende ghedragende, jnde voorsienighe discretie van myne voornoemde Heeren, biddende te willen doen expedieren ordinancie jn forma, mitsgaeders vernieuwinghe te doene van de voorgeboden vanden lande, obmitterende die geassopierde articlen, gemerct datter vele syn, resumerende en by een bringhende alle die vernient zyn, op dat metter publicatie, die jaerlyex geschien moet, elck kuerbroedere mach ghepreadviseert ende gewaerschuwet worden, ende weten hoe hy hem conduiseren moet.

An myne Edele Heeren myne Heeren dhooch bailliu tsgravenmannen ende hooftscepenen van den lande van Waes.

Vertooghen reverentelick de meyers van desen jegenwoirdighen lande, hoe dat zy verstaen hebben, dat myne edele Heeren voor hemlieden genomen hebben ende ghedelibereert zyn, omme jn advanchemente van justicien ende tot onderhonding van alle goede politien der zelvere, te stellen eenen goeden ende bequamen middele ende ordre, daerby alle jugesetene ende jugeborene van desen voornoemde lande gecertioreert ende verzekert zullen zyn, wies hemlieden te doene staet, zoe wel vanden handele ende conversatie der generaliteyt vande levene angaende, by vernienwinghe van de voorgeboden, als oock van den sallaris van alle wethouders, greffiers, advocaten, procureurs ende diergelicke lichamen van wette, grooteliex van noode, by Ulieder edele ende voorsienighe discretie verlicht ende verclaert te syne, midts der obscuriteyt van de anden voorgaenden ordonnancie, emmers jn sommighe poincten ende articlen, ende sonderlinghe midts der veranderinghe van den tyde Ulieden edeleyt beter bekent, ende midts duer zulcke duysterheit somtyts eenighe abnusen geschieden, meer duer jgnorantie ende onwetenschap dan duer eenighen opgesetten wille van excesse, bidden sy supplianten zeer oitmoedelick ulieder edele oock te willen letten ende regard nemen ende eenen claren regele stellen op de poincten huerlieder officie aengaende. Wanof zy zeer luttel bescheets vinden, ende dit alles ten fyne zy lieden by jgnorantie zoo voorseit es, tgemeente niet en graveren, nochte en oppresseren, nemaer hemlieden allesins moghen draghen, zoo loyale administrateurs ende dienaers van de divine justitie, hemlieden behooren ende schuldich zyn te draghene; ten respecte van al welcken zy supplianten hier naer aen Ulieder edele gestelt hebben diverssche poincten ende articlen huerlieder officie aengaende, daer up zy lieden employeren ende reverentelick versoucken Ulieden benigne gratie ende benevolentie, omme daeroppe gheresolveert te wordene naer thevindt van Ulieden Edele ende voorsienighe Heeren discretie, daer jnne zy supplianten hemlieden altyts cordialick ende totalicken zyn refererende.

Alvooren zullen myne Edele Heeren letten op de groote veranderinghe van den tegenwoirdighen tyt, jeghens den ghepasseerden ende sunderlinghe der dierte van dien, van alle etelycke ende slytelicke waere, daer by vougende dat de principale meyerien hier voortyden gegaen hebben voor drie pont ofte ten alderhoochsten IIIJ l. gr.

tsjaers, hebbende den jegenwoirdighen sallaris, ja oock de bienfaicten vande besten hoofden, daer de zelve nu ghelden VIIJ l. IX l. X l. ja bet dan XIJ l. gr. tsjaers, op den zelven sallaris zoo myne Edele Heeren bevinden zullen voor de waerheit.

In zulckerwys dat gheene van de voornoemde suppliantеn up huerlieder staten ende officie machtich en syn, treffelic eenen dienaere ofte assistent van justicien continuelick te onderhoudene zoo redene wel exigieren zoude, ja daer jn elcke prochie emmers de guene daer groote passaige ende conversatie van volcke es, wel behoorden te syne, twee assistenten omme jn zulcke tyden als de jegenwoordighe, by nachte ende ontyde tvelt te ontdeckene, de potikelkens, herwegen, ende zyweghen te onderzouckene, ende tmagistraet ende alle goede lieden met eeren, (jn slape ende ruste wesende) te beschermene, daer by menich ongerief zoude belet wesen.

Omme dwelcke te obvierene ende dat de suppliantеn bequameren middele zouden hebben omme eerlick te levene, ende dat zy te neerstigher zoude sorghe draghen voor de welvaert vande ghemeente, jn redelycker wys, emmers jnde eerste jnstantie, te wetene voor hemlieder somuatie ende jnstellen, dwelck causeren zoude dat partien soo lichtelick gheene processen annemen nochte attenteren en souden, dwelck meest gebuert by den cleenen salaris, zoo wel vande wethouders als vande officiers. Ja dat argher es zoo de menschen nu op eleanderen gesnit zyn, dagen ende lagen elekanderen daghelicx voor myne heeren van den raede, jn Vlaendren, Dendremonde ende elders, omme dat hemlieden den cost alhier te cleene es, ende dat zy hemlieden daer by begheeren te wrekene, midts tzenden van deurwarders ten grooten coste, dwelck niet geschaden en zoude, waere zulck ende ghelick ontsich alhier daerby zulcke ende ghelicke eertsche ende erfvachtighe dingers moeten bedwongen worden tot achterdincken ende wederhouden van huerlieder quaet voornamen, deen vander quade betalinghe ende dander vander lieden ongelick te doene. Gelyckerwys dat by den jmpositien, statuten ende ordinantien vanden groote ende hooge boeten, als om LX l. ende diergelicke achtergebleven zyn, ende noch dagelicx blyven vele voor vechters, roervincken ende quade hoofden, ende vele diergelicke broodtdronckenschap ende aelweerdicheit, soe zouden oock daerby belet wesen vele noodeloose ende temeraire processen; nietmin en zullen myne Heeren hemlieden niet velgen van dese deductie, midts dat zy lieden suppliantеn huerlieder reverentelick submitteren jnde voorsienighe discretie van Ulieden myne Heeren.

Omme van myne Edele Heeren te jnformeren van der gheproponeerde materie, zoe es den ouden loon van de suppliauten, voor elcke sommatie IJ gr., de welcke hemlieden zeer cleene dinct, midts dat zy daer vooren diemael ja dagelicx moeten gaen op deen hende van de prochie, daer vuyte diewils valt negligentien, slappicheit ende traecheit van expeditie van justicien, daer vooren zy wel begheeren zoude jndient myne Heeren beliefde IIIJ gr.

Item voor huerlieder jnstellen binnen zeven daghen daer naer, syn zy ghecostumeert thebbene VIIJ gr. dwelck oock zeer luttel es midts dat zy hemlieden alsdan metten jnstelle ghehabiliteert hebben, omme goedingen te bewysene ofte zelve de schult te betalene, zoo dat jn effecte ten IJ^{en} daghe partye versekert es, oock moeten de supplianten de goeding stellen par inventoire tot bewaerenisse van huerlieder meester, dus zouden de voornoemde suppliauten daervooren wel begheren XIJ gr.

Voor de execntie ten derden daghe, zyn sy ghecostumeert thebbene XX gr. ende midts der groote moeyte van de zelve goedinghen jn bewaerderhandt ende ter meret te stellen ofte beschiekene thuerlieder pericle, ende schuldich zyn danof te leveren aen partye behoirlycke jnventaris, waer de goedinghen bevaeren zyn, soe zouden de supplianten daer vooren wel begheeren jndient myne Heeren belieft IJ. s. gr.

Ende jndient myne heeren belieft, zullen zeker sallaris byleggheu den assistentie, midts dat hedensdaechs gheen olliciers en connen wel geexploicteren, nochte jnder lieden huusen gaen, omme jnstellen te doene ende huerlieder goedinghe op te seryven zonder pericle, al en waert maer van jnfamie, daervooren zy suppliauten over de voornoemde assistent, wel begheerde van elcker jnstelle IIIJ gr.

Ende voor elck executie als die valt, dwelck selden gebuert voor huerlieder nutroepinghe ende vercoopinge van goede VIIJ gr.

Welcke voornoemd sallarissen behoudens de reverentie van myne heeren, den supplianten noch dunckt zeer redeliek wesende buuyten den sallarissen van den deurwaerders, die voor een simple sommatie nemen zes of acht schellinghen grooten.

Item zullen myne heeren oock stellen ghelicke specificatie jn princelycke penninghen, subventien ende zettinghen, ende dierghelicke, danof zy ghecostumeert zyn, ten eersten dage dinstellinge te doene, ende ten IJ^{en} daghe dexecutie.

Item nopende trecht van de waghenaers, die tgoet ter meret voeren, alst zulex moet ghebueren, midts dat donde ordinancie spreect, dat men tzelve doen zal tgoets coste.

Item zullen voorts myne edele Heeren distinctie maken, nopende zeker dubitatif poinct, daer omme diewils argument ende dispuit valt, tusschen ons ende den minderwetten, dwelck es dat der supplianten verstandt es, dat daer de minderwetten, ja oock de maenheere ontfaen dobbel salaris, tzy als de zake procedeert by arreste up de gearresteerde ende zynen borghe, ofte op twee partyen ofte de weduwe ende hoirs, zoot alhier van oudts geobserveert es geweest, dat jn sulck geval de supplianten alsdan oock hebben zullen ende mainteneren thebbene dobbel sallaris, als jn pachte hebbende de baten, proffyten ende emolumenten van de zelve meyeryen, toebehoorende zyne Majesteit, die niet en can minder ghesyn dan zyne ondersaten, die allesins hemlieden moeten reguleren, naer de costume van desen lande, ende oock en commen mochte en behooren de supplianten gheen twee persoonen te executeren voor eenen sallaris, gemerct jn zulc geval, daer twee persoonen ofte twee partyen als weduwe ende hoirs gecondempneert zyn, moghen afwysinge doen deen op dandere, zoo de supplianten verstaen, nemaer refereren hemlieden altyts jnde sciencie van ulieden myne Heeren.

Soe oock van gelicken myne Heeren clare specificatie believen zullen te stellen jn de materie van decrete, daer de supplianten van gelicken meenen ende verstaen dat zy van zoe vele acten, als onder hemlieden commen, pendente tdecreet, ontfaen zullen zoe vele salarissen, ende dat vuyt causen voorsereven ende te meer dat daer zulex geschiet, de Heere zyn recht van daghinghen, maenpenning, eetgelt ontfaen heeft, de minderwetten grefliers, die huerlieder officie gratis ontfangen hebben, zyn oock gecontenteert van huerlieder dieten, signaturen, vonnessen ende acten ende diergelycke, soo behooren oock wel de supplianten, als wesende pachters, te genieten ende gauderene van zulck een accidentael proffyt, dwelck binnen den jare eens mochte gebueren, sonder dat men hemlieden tzelve behoort alleene van huerlieder salaris te vercortene ofte af te treckene, upt respect dat de crediteuren zoe vele te min ontfaen zouden, dwelck niet te entperene en es den supplianten. Nemaer den crediteuren die huerlieder debiteurs zoo vele gheloofs gegeven hebben, stellen niet min al tzelve zoo voorseit es, ter discretie van Ulieden myne voornoemde Heeren, hopende dat de zelve den supplianten niet en zullen qualick af nemen, al eyst by alzoo dat zij tvoorgaende ende tnaervolgende jn deser vormen remonstreren.

Welcke voornoemde decreten de supplianten verstaen hemlieden aengaende, specialicken van de executie, als wesende directe execu-

teurs, omme alle acten ende vonnissen civile van de minderwetten elck in zyn prochie texecuteren, welcken volgende de acten jn hnerlieder handen by partien gelevert zynde, zyn gehouden de gronden van partien exigierende subhastatie jn kerckgeboden te legghene, daer naer twee keerssen te brandene, ende diergelicke onde solempniteyten van wette, soo dat den supplianten danof meer behort te volghene, dan van een personele executie, danof hemlieden van oudts ten minsten toegelaten es IJ s. VJ gr. van elcken, daer by gevought dat de supplianten zyn wettelicke maenheers jn huerlieder prochie, jnt onterfven van de gronden, soe de minderwetten zelve jn haerlieders chaerters bekennen; dus believe myne Heeren op dit poinct rypelyk te lettene, midts dat alle de decreten by erfvenisse ende onterfveuisse moeten geconstummeert ende vulcommen zyn.

Item, noch bevinden de voornoemde supplianten jnt V^e^ articlc van ulieder Heeren ordinancie, nopende tgouvernement van de weesen, alhier ten hoofde ghepubliceert den IIIJ^en^ January LXVIIJ, als dat myne voornoemde Heeren hemlieden geqnalifieert ende geauctoriseert hebben, omme alle uutroepingen van de meublen ende andere goedingen by vercoopinge (den weesen anclevende) zelve te doene ende dat de supplianten de voorseide vuytroepinghe ofte jnventaris van de vercochte juweelen zouden onderteeckenen, omme zoo by den voochden overghelevert te worden jn handen van scepenen voor autenticq, omme de zelve geregistreert te wordene naer costume. Welck voornoemde poinct gheenssins geobserveert en wort, nochtans dependerende van de officie van de supplianten, soe myne edele Heeren wel gheconsidereert hebben, nemaer vervoorderen hemlieden de voochden dagelicx te nemene Hanneken ende Willeken, ende Idioten, die gheene experientie noch stil van stellene en hebben, daerby diemaels errenren, vitien ende geschillen rysen, ja draghen de zelve overe, tzy goet oft quaet, zonder den officier eenichssins taensiene, wien naer redene ende ulieden edele Heeren ordiancie de zake jnenmbeert.

Al dwelcke myne voornoemde Heeren believe te remedierene, ende den voornoemde supplianten van ulieden Heeren ordinancie doen, ende laten gebruyckene, met jnterdictie dat hemlieden niemant en vervoordere met eenige goedingen by uuytroepinge te vercoopene, dan by den mont van den officier vande plecken, jndien hy datte begeert zelve te doene, ende daertoe geqnalifieert es, ende daer neen, dat hy zal vermogen yemandt ydone zynde, zynder assistencie nemen, midts stelling myne edele Heeren den sallaris vande signature van den officier ende zynen sallaris van de vercooping, tzy by den dage

ofte by den ponde grooten, gemerct tzelve niet en can gedaen wesen zonder cost, al waert vande simpelsten, alles naer de discretie van uliedeu myne edele Heeren.

Item, zullen myne Heeren oock stellen ordre opt fueren van de wynen ende bieren, metten salaris van den officier ende scepenen die zoo cleene ende sobre es, dat de zelve fueringhe meer es jn proffyte vande weerden dan van den officier ende scepenen, soo datter zulcke desordre onder es, datter noch op Heere noch te wet ghepast en wort, nochtans zyn een groot poinct concernerende der ghemeene welvaert ende respublicque.

Item zullen myne edele Heeren oock beletten jndient mogelick is, dexploicten van deurwaerders alhier te lande gheschiedende duer frivole transporten voor de knerbroeders, deen jegens dandere, daer by de vierscharen van myne edele Heeren grootelicx bedorven worden.

Believe oock myne Heeren te augmenterene den sallaris van de suppliantcn, opt scryven van de recepissen, daer vooren zy maer ontfaen en moghen zes p. ende nochtans zoo vele gescrifts daeromme doen als eene pertinente obligatie, zoot oock es, ende stellen daer vooren jndient myne Heeren believt, 1 groote.

Item zullen oick myne Heeren declaratie ende interpretatie doen, nopende de exploicten ende executien van acten, als partien hemlieden absenteren, sluytende huerlieder huusen uppe ende treckende zoo met wyf ende kinderen tscepervaert oft elders daert hemlieden belieft, omme zoo den officier te frustrerene als hy waent excusie te doene, ende by zulcken middel vallende jn beschaemptheit, omme dlossen van zynder recipisse.

Item noch bidden de suppliauten, dat myne edele Heeren den zelven believe te salariserene, nopende dupscryven vander daghincrolle, wanof zy de penningen leveren moeten jnden handen van myne Heeren dhoochbaillin, als hem toebehoorende, zonder danof thebbene eenich proffyt, daer jn ander prochien ende contreyn, als Wachtbeke, Eetvelde, ende oock in mijns edele Heeren thoochbailiuys heerlicheit, de opscryvers meyers ende costers, voor huerlieder opscryven hebben van elcke daghinghe een grooten, stellende oock tzelve jn Ulieder Heeren discretie, midts dat quaet pynen es ende borren drincken.

Item zullen myne voornoemde Heeren oock ordinancie stellen, nopende den sallaris van extraordinaire bevelen, als van gheene penninghen te scheedene, afstant van pachte, ofte huishuere ende diergelicke, daer de suppliantcn diemael groote moeyte ende calaenge mede hebben ende verre gaen, als van deen hende op dandere van de prochie voor cleenen salaris.

Item tgebuert diemael dat partye verzouet ruyminghe anden officier van huerlieder huusinghen ofte afstandt van pachte, deen zegghende dat dhuere vuyt es, dandere dat neen, overzulex deen begheert metten heeren uutstellinge ghedaen thebbene ende dander wederomme jnstellen, makende zoo groote verbaestheit jegens den officiers; voorts oock gebueret dat deen oft dandere begheert eenen pandt metter heerlicker handt uuten huuse gehaelt te hebbene, deen zegghende tes myne, dander jn contrarien. Queritur myne edele Heeren oft de officier tzelve ende zulex vermach zonder precedente acte oft vonnisse, dan alleenlick stellende partie jegens partie, dexploiet vulcommen hebbende ende den sallaris hoe vele, midts alvooren genomen hebbende solventen zekere.

Item zullen myne edele Heeren oock stellen den salaris van alle personele arresten, by apprehentie vande persoonen, anveerden van eenighe personele goedinghen, ten verzoucke van partie voor betaling, oft zekere om te recht ende te wette te commene, etc. Welcke voornoemde arresten den officiers oock staet te verantwoorden, tzy by detenement vande persoonen ofte verwaringhe vande goedinghen thuerlieder pericle, oversulex verstaen de suppliantem tzelve voor een vulcommene executie, emmers ten minsten zoo men elders useert ende myne Heere belieft, hoe wel nochtans partyen mainteneren te gestane voor zulc een exploict, midts betalende twee grooten.

Item zullen myne edele Heeren oock ordre ende taux stellen opt vangen van den oirconden ende boeten van non comparitie thuerliederen daghe.

Item nopende dexploicten van de malefacteurs, item van gelicken den taux van haerlieder daghen.

Item nopende theeden vanden oirconden, danof oude ordonnancie vermelt, dat de Heere van elcken zal hebben IJ grooten.

Item van gelicken op insinuatie van clachten, zeer noodlicken zynde, midts dat somtyden ende diewils gebuert, dat eenighe penninghen beclaecht worden onder partyen, ende de penninghen worden verwonnen ende de partien onder de welcke die rusten, ignorant zynde van de clachte scheet vande penninghen, ten welcken wel sonde behouven, zoe zeer de clachte ghedaen es, datmen partie daer of advertere ten coste van partie.

Item nopende de attestatien van huerlieder proclamatien ende acten van justicien jnt uuytgeven van dien ten versoucke van partie, daer oock disput omme es, aengaende teiteren van den oirconden te compareren op ander vierscharen, jn welcke ende gelicke zaecken alle officiers gelooft zyn op huerlieder eedt, zoo myne Heeren notoir es.

Item oft oock niet gefundeert en es dat de officier, ten verzoucke van partien arresterende eenighe penninghen, ende partie verbodt danof nyet te scheedene, dat de zelve officier die jn wette sal bringhen, midts den Heere genouch doende, sonder te moeten hebben, als hy zulcke arresten ofte clachten doet, vier scepenen, die somtyden midts der haeste ofte oock der distancie vande plecken daert arrest ende clachte gebuert, niet geerygheliek en zyn ende nochtans sonden willen exigieren VIIJ grooten, al oft zy daer by geweest hadden als buyten der vierscare ghedaen zynde.

Alle andere poincten warof de suppliauten ignorant zyn, jn desen niet gementionneert ende oock die ghnene alhier gementionneert, submitteren sy suppliauten jn Ulieder edele Heeren voorsienige discretie, biddende omme eene zekere ordinnancie.

Ordonnantie van gedeelighe erfven, renten, conqueste, goedingen tusschen man ende wyf binnen den lande van Waes.

Alzoe van allen ouden tyden by corruptele genseert ende onderhouden es geweest binnen desen lande van Waes, dat als eenighe leenen, erfve ofte bezette renten, van man ofte wyf gecommen zynde binnen huwelicke veralieneert ofte vercocht zyn geweest by huerlieder beede consente, ende andere leenen, erfve, bezette renten daertegens ende met de zelve penninghen gecocht, de zelve gecochte erfachtigheyt gherepresenteert ende gerekent es geweest voor concquest, ende by consequente competerende hemlieden oft huerlieder hoirs jn proprieteyt half en half, sonder thebben oft nemen nature van remploy als int sterfhuys van Ghendt ende elders, ende dat tot judempniteyt van de juzetenen des lants, zulcke fraude jn prejudicie van elckanderen jn alle equiteyt niet langher tollereerlyck en es, hooftbaillin, sgravenmannen ende hooftscepenen van den lande van Waes, opt vertooch ende jnstantie van diversschen minderwetten, gegoedde ende notable van de voornoemde lande, naer rype communicatie ende deliberatie daerup genomen, eyndelinghe abolierende de zelve corruptele, hebben van niens gedeclareert, geordineert ende gestatueert, declareren, ordoneren ende statueren midts desen dat van nu voortan jngevalle eenighe jmmeuble goedingen, tzy leen, erfve of bezette renten, gecommen van de zyde van den man oft wyf, gheduerende huerlieder huwelick verandert oft gelost worden, oft oock dat de zelve goeden van deen oft dandere zyde gheeommen, belast wierden, soe sal ter eerster doot van de conjoincten, danof recompense gedaen werden : eerst

vuyten geconquesteerden oft andere deelsame goeden ende soo verre men te cort quame, zoe sal de zelve recompense geschieden totter eender heelft vuyten goeden van den anderen. Behoudens recht van bylevinghe op de recompense, gelyck ende jn alder manieren als hy gehadt soude hebben op de vercochte goeden, ofte geloste renten, jndien de zelve ongealieneert oft ongelost bleven waren.

Item als binnen huwelicken gebueren eenighe mangelinghen oft veilaghinge van goet, zoe sal zulck vermangelt goet de nature van de vermangelden goede volghen.

Item gronden van erfven ende bezette renten, die man oft wyf binnen huwelycke, by ghifte testamentaire ofte jnter vivos toecommen, sal houden ende volgen de zyde van den donataris ofte beghiften.

Item erfachtich gecocht oft vercreghen voor huwelick by man oft wyf met loopende payementen oft renten, ende danof de betalinghe oft lossinghe ghedaen wort binnen huwelick, tzy geheel oft jn partye, jndien de ghuene die se gecocht ofte vercreghen heeft, daeraf te erfven gecommen es voor huwelicke, zoo zal sulcken erfachticheyt wesen zyn proprieteyt, ende zyde volgen behoudens dat men van den penninck die gedurende den huwelick daer vooren betaelt zullen worden, recompense doen zal den anderen, naer rate van de zelve penningen, nemaer jndien de coopere voor huwelick ter erfven niet commen en es, zoo wort tzelve goet gerekent als conquest.

Item jnsgelicx jndien man of wyf eenighe erfgronden vercregen gedurende huerlieder huwelyck by naerheden, soo zal tgecalengierde goet, tzy leen oft erfve, de zyde houden van den calengierder, midts by hem of zyne hoirs doogende coopschat van den zelven leene ofte erfve, ten proffyte van den anderen adjoinct oft zyne hoirs.

Item ende tot alderstont dat den coopschat behoirlick betaelt ende vergroot is, zullen de pachten ende jncommen van de zelve gecalengierde leenen ende erfven ghemeen ende deelsaem zyn ten sterfhuuse.

Item man ende wyf tzamen jn huwelick wesende, ende elckanders goet met hueren gemeenen ghelde suyverende ende ontlastende van de renten oft andere lasten, daerop voor huwelick geconstitueert, zal ter eerster doot daeraf recompense moeten geschieden.

Item broeders oft zusters van halven bedde, en zullen maer succederen ende hebben jn conquesten ende mueblen, half zoo vele als de broeders ende zusters vande vollen bedden.

Item zoo wanneer gheen hoyr hem en presenteert, van bloede bestaende den goede, soe succederen man ende wyf jn elckanders goedingen, als hoir necessaire, midts dat zy elckanders sterfhuus binnen den zelven landen ulieden noch loochenen en moghen.

Item als een persoon vuytlantsche geweest heeft zeven jaren, sonder warachtige tydinghe van zynen levene gehoirt thebbene, men sal vermoghen zyn goet te deelen, al oft hy doot ware op zekere ende jncommen vanden gedeele, ende boven dien midts stellende souffissanten zekere, tzelve goet wettelick ghejnventorieert ende gepresen zynde, te restitueren metten vruchten van dien, jndien hy bevonden ware noch levende ende de restitutie van den zelven goede geschieden moeste.

Item van jnbringhen van huwelick goet oft stille staen, en mach de houdere ofte houderigghe niet proffyteren, maer de hoirs alleene.

Item bastaerden vermoghen binnen den zelven lande testamenten te maken, ende daer by disponeren totten derden van alle haere goedinghen, niet subject der clausule van retourre.

Item dat de meester oft proprietaris van nu voortaen, jndien hem goetdunct, vermach de naeste te zyne van zynen goede zoe wanneer de pachtere oft huerere buyten zynder wete ofte consente tzelve voorts verhuert heeft, ende dat op den prys, bespreken ende conditien, als de naerpachtere dat gehuert ofte jn pachte genomen heeft. Alle morwe houdt, eerdt, ende wortelvast, als abbeelen, elsen, wilghen, popelieren, wespen, linden ende diergelicke zullen voortaen, naer gescreven rechten, alzoo wel volghen den gront, zonder jn deele gebrocht te worden, als het herfhout. Ghelyck oock alderhande bezaethede mitsgaeders leeninghe ende betalinghe, behalvens recompense van zaet, mes ende dref, dat men heet plouchrecht te zegghen van lieden hem dies verstaende.

Ordinancie op de conduicte van de weesen.

Alzoe Bailluy, sgravenmannen ende hooftscepenen van den lande van Waes jnden jare XV^cLIIJ laetsleden, vuyt zeker respecten ende consideratien hemlieden daertoe porrende ende sonderlinghe omme tvoorseide landt jn goede justicie, pollicie ende regle beweeght ende gheregiert te wordene, hadden hermaect ende vernient de voorgeboden van den zelven lande, ende jnde zelve gestelt die ordinancie ende statuten, jnhoudende hoemen die weesen ende huerlieder goet zoude wel ende lofvelick moghen regieren, totten meesten oirboire ende proffyte van den zelve weesen, ende expresselick doe ghelast was de smalle wetten, die zelve statuuten op hunlieder eedt stricktelyck tonderhouden, dien niet jegenstaende tes gecommen ter kennissen van de voorseiden bailliu, sgravenmannen ende hooftscepenen, datmen de

voorseide ordinancie in alle zyne poincten niet en onderhout oft observeert, daer duerre de weesen van de voornoemde lande aen wiens goet beleet ende regiment een groot deel van de ghemeender welvaert van de voorseide lande hanct ende dependeert, souden gesccpen werden enormelick ghejnteresseert ende beschadicht te zyne, om jn welck behoirlick te voorsiene, hebben de voorseiden baillin, sgravenmannen ende hooftscepenen met ryphede van rade, daerop wel gelet ende ghedelibereert, gemaect, vernient ende vuytgeleit die ordinancie vande weesen, jnder manieren hier naervolgende, ordonnerende wel expresselyck ende scherpelick, dat men de selve statuten sal publiceren, observeren ende onderhouden zoolanghe ende totter tyt dat zy by den baillin, sgravenmannen ende hooftscepenen verandert oft ghemodereert zullen worden.

Omme dieswille dat men bevonden heeft dat diversche persoonen, onder tdexele dat zy voochden van weesen bedegen ende ghemaect zyn, hemlieden dagelicx vervoorderende het goet van hnerlieder weesen tanveerden, ontfaen ende dispenseren, als zy doen van hnerlieder eyghen propren goede, sonder dat te bringhen jn state by gescrifte, ter kennissen van scepenen als oppervoochden, zonder oock dien staet behoirlick te affirmeren, ende van haerlieder handelinghe duechdelyck bewys ende rekening te doene, ter presentie van de gnenen die daer over behoiren te zyne, maer die onder hemlieden doen jnde herberghe, daer zy vele verteeren ten laste van de weesen, ende die rekening tzamen alzo ghedaen jnt vier verbernen, dat ergher es, als zulcke voochden haer weesen schuldich ende tachter zyn geweest, steken die weesen yemandt jnde handt, op conditie dat alzulcke persoonen die de weesen ten huwelicke nemen, die schulden ende resten quytschelden, deur welcke abuysen die weesen grootelicx afgaen van hnerliederen goede, ende diewils loopen verloren, tot hnerlieder verdriet ende bederfvenisse.

Ende midts dien daer jnne tot conservatie van de weesen goeden, wel dient voorsien te zyne, soe es geordonneert ende expresselick gestatueert, dat gheen voochden hemlieden en vervoorderen van nu voortaen eenich goet van weesen tanveerden, noch onder hemlieden en vervoorderen te houdene, maer naer den eedt by hemlieden gedaen alle tgoet dat sy ten sterfhuuse bevinden zullen, duechdelick ende getrouwelick jnventorieren, ende doen behoirlick by state stellen jn gescrifte ende dat tzelve goet daer naer overgegeven den minderscepenen van den lande, als oppervoochden om den zelven staet geregistreert te wordene jnder weesen bouck, die elcke prochie danof

op hem zelven sal hebben, rustende jnt secreet van de prochie, welck secreet sal sluyten met twee sloten, danof de twee oudtste scepenen zullen hebben elck eenen sluetel, zoo dat niemant van hemlieden alleene daer jn commen oft yet vuyt nemen sal.

Om welcke goddelicke ende favorable zaken getrauwelick te doen effectueren, zoe sullen alle weesen verstorven van vader ende moedere ofte van andere vrienden, tzy jn linea directa oft collaterali, van nu voortan binnen veertich daghen naer toverlyden van huerlieder vaders, wettelyck ghedaen worden onder de protectie ende bewarenisse van voochden, op de boete van zes ponden p., ende voorts op correctie van scepenen, welcke boete verhaelt sal worden aen vadere ofte moedere overlevende, oft anden oudsten naesten vrient, woonende jnde zelve prochie daert sterfhuus wesen zal, ten ware dat de zelve naerdere yemant conste betooghen, die hy jn tyts geadverteert hadde, ende dat hy tzelve conste doen blycken.

Welcke voochden naer den eedt by hemlieden gedaen, zullen gehouden worden binnen veertich daghen, over te bringhen ende presenteren huerlieder staet van goede jn gebannen vierschare, present Heere ende wet, ende die doende by den greffier onderteeckenen stellende den dach van tzelve overbringen ende dit op de boete van zes ponden par.

In welcken staet, men zal claerlyck stellen ende specifieren alle het goet, dat zy bevonden hebben jn bate ende commeren, te wetene jn leenen, renten, huusen, gronden van erfven, pachten ende alle de baten ende actien die de weesen competeren, waer die gelegen zyn, wat die gronden gelden mitsgaders die lasten ende commeren daer uutegaende, al ten claersten dat doendelick wesen zal, mitsgaders oock den jnventaris van de meublen, beesten ende catheilen, die int voornoemde sterfhuus ten daghe van den overlydene bevonden zullen wesen, ofte by alzo verre danof uuytcoop, by consente ende adven van de oppervoochden ghescliet waere, ofte vercoopinghe by uuytroepe, zoe zullen de voornoemde voochden den zelven vuytroep gehouden zyn te stellen jnden voornoemde staet gheteeckent by schepenen ofte indient ghescliet ware by uuytroepinghe, de zelve uuytroepinghe te vertoogene geteeckent by den officier die de zelve vuytroepinghe gedaen zal hebben, willende dat de zelve geschiede by den officier, ende jndien de voornoemde voochden waren jn gebreke van te vulbringhen eenighe van de voorgaende poincten, zullen verbueren de boete van zes ponden par.

Sullen de zelve voochden gehouden zyn voor huerlieder handelinghe,

regiment ende administratie, naer den eedt by hemlieden gedaen binnen veertich daghen daernaer souffissanten zekere stellen, onder die vierschare daer alzulcken staet van goede overghegeven ende geregistreert wordt, up de boete van drie ponden parisis al waren de zelve ryck genouch ende gestaet.

Ende waert by aldien dat eenighe gewesen wesende jnde voornoemde voochdye, wel vermochten zekere ende nochtans malignerende, sustinerende dat sy gheenen zekere ende coesten gestellen, zoe zal de bailluy jn zulcken gevalle vermoghen de zelve daertoe by vanghenisse te bedwingene, ende ter cause van huerlieder malignatie hemlieden doen betalen de costen, ende boven dien de boete van zes ponden par., boven de voorgaende boete van drie ponden par.

Indien gebuerde dat de weesen gheen voochden en consten gheeryghen, machtich ende van schade sekere te doene voor de weesen hauwinghe, jn dien gevalle schepenen als oppervoochden zullen danof elcandere rapport doen, ende voorts daer jn voorsien, zoo zy bevinden zullen naer de redene te behooren.

Indien voor doverbringhen van de staten eenighe questien of differenten resen ten sterfhuuze by den welcken de houdere, houderigghe ende voochden hemlieden souden excuseren van doverbringhen van den zelven staten voor anderstont dat de voorseide questien ende differenten ghelicquideert waren, men zal vermoghen die altyts over te bringhen op behoirlicke protestatie, de zelve questien ende geschillen gesleten, denzelven staet jn behoirlicke vorme overbrocht ende te boucke gestelt te wordene zoo behooren sal, behoudens dat oock tzelve protest gebuerde present Heere ende wet, ende dat de voornoemde voochden aldaer mondelinghe vertooghen oft doen lesen de voornoemde excusen, ofte cause waeromme zy den staet niet claer over en bringhen, omme de redenen gehoirt daer oppe gheordonneert te wordene zoo behooren zal, ende dat opde boete van zes ponden par.

Zullen de zelve voochden van huerlieder handelinghe ende onderwinde gehouden zyn, alle jare ofte vuyterlyck ten twee jaren eens rekening ende bewys te doene, vande handelinghe van haerlieder weesen goede, ende de zelve rekening te presenterene jn gebannen vierschare, present Heere ende wet, ende daer verzoucken dach om die by oppervoochden te hooren ende sluyten, present vrienden ende maghen, ende voorts onder scepenen te laten een double ofte copie van huerlieder rekeninghe, ende dit opde boete van zes pont par.

Naer dexpireren van de voornoemde twee jaren, zullen de voor-

noemde voochden altyts schuldich zyn de zelve haerlieder rekeninghe in vierschare te presenteren, binnen veertich daghen op gelycke boete, voor welcke rekeninghe te hooren ende sluyten, de oppervoochden zullen hebben voor huerlieder sallaris, van rekeninghe die beloopen zullen onder hondert guldens, acht s. par., ende dat daer boven gaen sal totten XX ponden gr. XX s. par. Ende boven de voorseide XX l. gr. excluz IJ l. p., sonder dat de voochden vermoghen zullen yet meer voor de scepenen oft vrienden betalen te gelage waerts, op peine dat naermaels de weesen huer zelfs wesende, bevonden yet thuerlieder laste ter causen voorseid gerekent, dat zy lieden zullen vermoghen tzelve te verhalen ande hoirs ofte goedinghen van huerlieder voochden; ende jndien de baillia tzelve opde rekeninghe bevonde, sal vermoghen danof den voornoemden voochden te heesschene de boete van drye ponden par. alwaert oock verjaert ende verdaecht, sonder dat oock de bailluy ofte de weesen zal moghen obsteren oft prejudicieren, dat de zelve weesen mede gheten ende ghedroncken hebben, ofte gheconquesteert dat ment hemlieden rekenen zoude, jnterdicerende de wethouderen de zelve ghelaghen oock niet te passeren jnde rekening, alwaert dat de weesen ende vrienden consenteerden.

Sullen de zelve scepenen, houdende bouck oft registre van de staten van de weesen goeden, hebben voor elck pont groote jn meuble goede by state overgegheven ende te boucke gestelt eenen groote. Ende van den jmmeuble jn pachte renten ende andere schulden van baten IJ grooten, dies zullen scepenen, greffier ende voochden scherpelyck gelast worden op huerlieder eedt, die zy ghedaen hebben, te houden secreet ende niet reveleren oft openbaren, den staet ende ryedom van huerlieder weesen, ofte de weesen te registre niemant en laten sien lesen ofte copie daervuyt gheven, ten ware den bailliu van den lande van Waes, ofte zynen stadhoudere, jn cause officii, ende dat op de boete van XX l. par. ende voorts arbitraere correctie.

Ende by alzoo verre de wethoudere die den zelven registre is houdende, binnen eender maendt naer de recepte van den staet oft rekening, de zelve niet en hadde overgeset ende gestelt jnt registre ende dat de bailliu alzoo bevonde opden voornoemden registre, tot jnspectie van welcken hy den bouchoudere vermoghen sal te bedwinghen, soo sal de voornoemde bouchoudere verbueren de boete van zes ponden par. deen heelft tot proffyte van den Heere ende dandere tot proffyte van den armen.

Sullen de voorseide oppervoochden gehouden zyn die staeten vande

weesen goeden wel ende ghetrauwelick te oversiene ende overlesen, voor tregistreren van dien, omme te wetene oft die staeten pertinentelic gemaect ende gestelt zyn, naer dese ordinantie.

Zullen de voochden die zelve staeten van weesen goeden, voor doverbringhen van dien gehouden zyn taffirmeren by eede dat zy dolo malo, oft al willens niet achter gehouden, vergeten oft verzweghen en hebben.

Want by alzoe dat naermaels meer goets bevonden ware, dan die voochden, houdere ofte houderigghe by state overgebrocht ende geaffirmeert hadden, dat tzelve goet zonde de voocht alleene hebben ende proffyteren voor zyn weesen, als verloochent ende verzweghen goet wesende, stellende de Heere onverlet, om jeghens de zelve te procederen, zoo hy te raede werden sal.

Als de rekeninghen ghedaen, gepasseert ende gesloten zullen zyn, tslot van die jncommeren, conquest oft bate, zal moeten gestelt worden op, oft onder den staet van goede by memorie.

Negheene voochden en zullen vermoghen eenighe processen oft ghedinghen over hnerlieder weesen anveerden, sustineren ende vervolghen om wat zaken dat zy, sonder alvooren thebbene auethorisatie ende consent van oppervoochden, op peyne van daeraf gheen verghelt oft recompensie te hebbene, ten laste van hnerlieder weesen.

Dat gheen houdere oft hauderigghe, toesienders oft voochden, en zullen vermoghen te vercoopene, belastene, alieneren oft vermanghelen eenighe gronden van erfven, leenen, huusen oft renten van hnerlieder weese zonder auctorisatie oft decret van de oppervoochden, mitgaeders tconsent van vrienden ende maghen van de zelve weesen, welck consent de voornoemde oppervoochden niet accorderen en zullen, dan alvooren duechdelick geinformeert, dat prouffijt ende oirboir zy van den zelven weesen, op peine van nulliteyt dat ter contrarien ghedaen wort ende voorts te verbueren de boete van XX l. p. ende eyst tzelve goet vercocht teenighe vande voochden oft vrienden naestbestaende, als vadere oft moedere, oom, moye oft rechtsweers, dobbel boete.

Dat elck hem verdraghe wie hy zy eenighe weesen ofte andere wesende onder de protectie van vadere ende moedere, te borghene te leenene obligatien op hnerlieder huwelick oft haerlieder ouders doot, over te nemen oft onder hem handen, oft tegens hemlieden te coopmanscepen jn eenigher manieren voordere dan zy met gereeden ghelde connen betalen op pene van nulliteyt van de contractanten ende obligatien, ende dat zulcke persoonen gheen verghelt oft recom-

pense hebben en zullen van eenighe leeninghe, geborchden ghelden oft obligatien, ende boven dien te boeten jegens den Heere zes ponden p., telcken reyse alst gebuert.

Dat oock niemant wie hy zy hem en vervoordere te coopen oft vercoopen eenich goet, jn onverdeelde sterfhuusen, noch daer vuyten weere, neme oft versteken, eenich goet, heymelick oft jnt openbaer, ter prejudicie vande ghuenen die daeran zouden pretenderen recht thebbene, opde boete van zes ponden p., stellende oock dHeere onverlet om jeghens de verstekers te procederen, soo hy te rade wort.

Dat hem oock niemant van nu voortan en vervoordere te jntreden oft steken jn eenighe sterfhuusen, daer hy niet en bestaet van bloede noch maeschip connen betooghen, op de boete van X l. p.

Item by alzoo verre gebuerde dat eenighe voocht oft voochden, vrienden ende maghen, huerlieder weesen yemandt jn handen staken oft ten huwelicke met yemant avancheerde met beloofde van eenighe quytscheldinghe oft daervooren hemlieden eenich gewin aenquam, soe es ende sal de ghuene die tzelve belooft heeft, ongehouden zyn tzelve te passeren oft betalen, ende heeft recht ende actie, jndien hy daervooren yet betaelt heeft, oft te geven, tzy quitancie, obligatie ofte gelt, tzelve wederomme te heesschen, als wesende van gheender weerden.

Ten hende dat dese ordinancie wel ende getrauwelick moghen onderhouden ende geobserveert werden jnden voornoemde lande ende dat de weesen by negligentie cesseren ende verlaten van dese ordinantie, niet beschadicht gejnteresseert noch gefraudeert en werden van huerlieder goet, zoe zullen hooftscepenen, telcken alst hemlieden believen sal, vermoghen te senden huerlieder gecommitteerde van prochie te prochie, omme hemlieden duechdelick tjnformeren oft die oppervoochden ende minderscepenen, de zelve ordinancie wel ende lofvelyck observeren ende onderhouden, die abuusen redresseren, de faulten verbeteren, de boeten annoteren ende overdraghen anden Heere, ende jn als goede ordre ende regle te stellen, alles tot oirboir ende meeste proffyte van de weesen, conservatie ende bewaerenisse van huerlieder goede. Dit was aldus gedaen ende vuytgeleyt, ten hoofde gehouden tot Sint Nicolaes jn Waes, den IIIJ[en] January XV[c]LXVIIJ; onder stont gheteeckent : Neve.

Expostulatie mandement, hulpe der aerme lieden.

Kennelyck zy allen lieden dat Lieven van Crombrugghe, Lieven van

der Haghen ende Lieven Gheeraert, als huusmeesters van den ambochte van de Volders, over ende juden name van den aerme van de Volders ter eendere zyde, ende Andries van den Linden, ter andere, tsamen commende zyn voor scepenen van der Kuere jn Ghendt, de welcke kenden ende verclaersden te wetene zy huusmeesters, dat zy den voorseiden Andries van den Linden tzynder ernste begeerte en bede ooc gemeret zynder grooter audde ende zyn broot niet meer gewinnen en can, zoo hy hier te vooren ghedaen heeft met vollene gejont ende toegeleyt hebben de provene ende goet doen van den aermen vande voorseide Volders, omme datte te hebbene te ontfaene zyn leven lanck gheduerende. Behoudens dat hy hem regele, voughe ende onderhoude de ordonnancie van de voorseide aermen, volghende der nieuwe confirmatie, ende soo een goet provengier schuldich is ende behoort te doene. Boven dien es den voornoemden Andries gehouden te stofferene eene camere int selve godshuus weerdich ontrent XX s. gr. eens, twelck naer zyn overlyden den voornoemde godshuuse blyven sal, ende nopende alle dander goet van hem Andries, als van haven, juweelen ende catheylen, mitsgaders de schulden van baten hoedanich het zy jegenwoirdich, heeft binnen zynen huuse oft meer hebben mochte tware by conqueste, versterfte ofte anderssins, preter de habituatien vande lynen ende wullen, tzelfs Andries lichame dienende, den godshuuse alleene volgen zal, dat indien gevalle van den overlydene deser werelt van hem, voor zyne gesellen de zelve zyne weduwe, als te vermoghen, te hebbene, te anveerdene ende behoudene, zonder tgodthuus daeranne eenich recht te moghen pretenderen, midts by haer tgodshuus ter eersten doot van hem Andries, ofte zynen wyfve toelegghende te hulpen ende onderhouden van de voornoemde godshuuse, de somme van twee pont grooten eens. Belovende hy Andries de costeryde van de capelle te bedienene, tallen tyden als zy huusmeesters ofte haerlieder naercommers aen hem dies verzoucken zullen, te haerlieder ordinancie jn redelycke wys, conforme der voorgaende. Verbindende hy Andries jnt vulcommen van al tgnendt voorschreven, mitsgaders jn tzelve godshuus zynen doot gheenen commere te bringhene ende juden oplegh van IJ l. gr. zynen persoon ende al zyn goet present ende toecommende, voorts zoo consenteerden hemlieden daervooren voor hem zekere ende borge te stane, een voor andere, ende elck voor al, als principael Nicasius van der Linden, zynen broeder ende alnu beede partien.

Rechten van Leenhove. (1)

Statuten ende Ordinantien van der stede ende lande van Dendremonde overgegeven int Parlement anno 1546, in 't schependom van mher Philips van Royen.

Rubrica prima.

Van der hooge jurisdictie ende administracie van justicien.

1. In den eersten, dat de stadt ende tlandt van Dendremonde is een heerlicheyt ende eyghendom appart, sonder middel van yemande ghehouden.

2. Binnen de voorseide heerlicheit, stede ende lande van Dendremonde, heeft de Heere van Dendremonde alle justicie, hooge, middele ende nedere, dewelcke hy vermach te doen exigieren, daer by zyne officiers, mannen ende scepenen der voornoemde stede, welcke ordinaire rechteren ende jugen zyn, hebbende de kennisse ende judicature van huerlieder poorters ende poorterssen, oock andere inwonende binnen derzelver stede ende lande van Dendremonde.

3. Hebben oock d'eerste kennesse, judicature ende berecht van alle poorterlycke sterfhuusen geleghen binnen der stede ende lande van Dendremonde.

4. Der Konincklycke Majesteit, als Heere van Dendremonde, competeert 't beste hooft ofte catheil van allen persoonen overlydende binnen der voorseide stede ofte lande van Dendremonde, gheene poorters wesende; ten ware dat zy overleden binnen der prochien ende heerlicheit van de vassalen, zelve beste hoofden vermogende, naer 't uytwysen van huerlieder leenen.

5. Niemandt, ligghende onder zyn sacramanten, en vermach zyn beste hooft ofte catheyl te vercoopen, costen, belasten in fraude van den Heere; ende indien hy ter contrarien dede, zoude 't zelve gehouden wesen voor niet ende van onweerden.

6. Den Heere van Dendremonde competeert ende behoirt toe den X[en] penninck van alle vercochten goeden ende erfven gheen leen wesende, zoo wanneer die vercocht ofte verandert worden, in wat manieren dat zy.

---

(1) Dit deel verscheen reeds in « La Coutume de Termonde », uitgegeven door M[r] den graaf de Limburg-Stirum, blz. 371.

7. Heeft oock de Heere van derzelver stede recht van gelicke X[en] penninck t'hebbene ende ontfaene van bezette renten, geypotecquiert ende bezet op gronden van erfven.

8. De acht bancken van de vierschare van den lande voornoemt zyn gehouden te commen alle veerthien daghen binnen derzelver stede ter vierschare, 't welck men heet ten gauwen ghedinghe, ende aldaer by goeden gescrifte ende by goede specificatie over te bringhen alle de vercochte gronden van erfven ofte goedingen, binnen den zelven tyde in huere prochie vercocht; ende diergelicke van de bezette renten; 't zy dat dezelve goeden gehouden van den Heere voorseid ofte vassalen, ende dat op die boete van XX l. p.

9. Volgende dien, soo heeft de Heere van Dendremonde eenen hoochbaillin van de voornoemde stede ende lande, als wesende de voornoemde hoochbaillin souverain ende overheere van de voorseide stede ende lande van Dendremonde, dienende by commissie van den Heere.

10. Heeft oock binnen denzelven lande eenen ampman ende seven scepenen; welcke ampman in cameren alleene maenheere is, ende de voorseide scepenen ordinaire rechters in civile zaken, gheen leenen anclevende.

11. Vermach oock de voornoemden ampman met de voorseide scepenen alle kerckgeboden te doene, erfven ende onterfven, van de huusen ende erfven binnen der vryhede geleghen.

12. Vermach oock de voornoemden ampman binnen derzelver stede ende vryhede, alle acten, peinen ende vonnissen ter executie legghen.

13. Vermach oock de voornoemden ampman omme te gaene naer de clocke, up strate ende nieuwers el, ende te calengierene diet behoirt, van by nachte te gane; danof hem de boete competeren. Additio : dat de ampman vermach met scepenen van de voorseide stede, binnen derzelver stede ende vryhede, te doene alle schouwinghen ende visitatien van de dycken, zydestraetkens, slooten ende andere waterloopen.

14. Alle andere justicien in civile zaecken worden geadministreert metten voornoemden baillin ende scepenen, ende in criminele zaecken metten baillin, mannen ende scepenen, onder tresort in civile zaecken, gheen leenen anclevende, by reformatie ofte appellatie van die van den rade, in Vlaendren, ende nopende de leenen onder tresort immédiaet, van den hooghen raet te Mechelen, als representerende den persoon van den Prince.

15. Soo wanneer de voorseide rechters ende jugen der stede van

Dendremonde, int visiteren van huerlieder processen, bevinden van noode ten hoofde te gane omme geleert te zyne, ordonneren tzelve te doene aen burgmeestre ende schepenen der stede van Antwerpen, huerlieder wettelick hooft.

16. Dat oock de voornoemde scepenen, by advyse van den baillin als Heere, hebbende de preeminentie ende authoriteyt dienende tot onderhont van de ghemeene welvaert, pollicie ende commoditeyt der voorseide stede ende lande van Dendremonde, ende de gemeene inzetene van diere, de welcke zy doen publiceren binnen der voorseide stede, ende scerpelyck onderhonden die moderende ende veranderende naer de nootsaeckelicheit ende exigentie van tyde, daer toe stellende sulcke boeten ende brueeken als hemlieden goet dunct, danof de twee deelen commen in proffyte van den Heere ende tderde ten proffyte van de zelver stede.

17. De voornoemde scepenen van Dendremonde behoort oock toe de kennesse van allen arresten, die ghedaen worden by den voorseide officiers van de stede ende lande van Dendremonde immédiatement resorterende onder de jurisdictie ende hoocheit van den Prince.

18. Dat oock de voornoemde scepenen van Dendremonde vermoghen te zendene huerlieder lettren van hofsluytinghe, aen alle smalle wetten, geinclaveert binnen den zelven lande, tzy dat vassalen zyn oft niet, ten versoucke van den Heere oft van huerlieder poorters, tzy in criminele oft civile zaken, welcke lettren van hofsluytinghe de zelve wethouders schuldich zyn te obedieren, ofte ten minsten, ende zulcken daghe als hemlieden by lettren hofsluytinghe ghepreﬁgeert wort, te commen zegghen de cause ende redene van huerlieder oppositie, de welcke partyen ghehoirt hebbende indien zy de zake bevinden thuerlieder kennisse niet toebehoorende, zullen die zenden ende renvoyeren wederomme daert behoort, condemnerende den zelven impetrant in de costen ofte anderssins; indien zy bevinden de zaecke staende thuerlieder kennisse ende judicature, zullen die behouden ten principale voor hemlieden, condempnerende d'opposanten in de costen.

19. Ende soo wanneer d'officiers ende jugen van de smalle wetten, ter eerster ende tweeder hofsluytinghe niet en obedieren, zoo vermoghen de voorseide scepenen te sendene eene derde ende leste hofsluytinghe; ende indien zy alsdan ter derder ende lester niet en commen noch en obedieren, soo vervallen dezelve officiers ende wethouders, by contumatie, in de boete van XX l. p. ten proffyte van den Heere, die daeraf d'executie doet, ende nietmin zyn schuldich te comparerene, ende daertoe realick bedwingelick by onse voorseiden officier.

20. Vermach de voornoemden hoochbaillin t'executerene alle acten ende vonnessen gewesen by die van Dendremonde, alzoe wel binnen der prochien van de vassalen, als binnen der stede ende lande van Dendremonde.

21. Vermach de hoochbaillin alle calaingien te doen op dezelve prochien vassalen ende andere, op de transgresseurs ende overtreders van de placcate van de Koninklyke Majesteit, mitsgaeders de subventien ende beden der Koninklyke Majesteit ende diergelicke.

22. Onder 't voornoemde landt van Dendremonde zyn acht vierschaeren, daeronder resorteren diversche prochien toebehoorende den Heere van Dendremonde, hem immediaet subiect wesende, hebbende alleene justicie fonsiere, erfven ende onterfven, ende de kennisse van allen lantsaecken, sonder meer; te wetene : Zele, Hamme, tzamen; Berleere, Grembergbe, over d'een zyde van der Schelde, ende over d'ander zyde, als St Gillis, Belle ende Zwyvicke, een vierschaere; Lebbeke, Opwyck, Vlassembrouck ende Basrode.

En marge : Wort dagheliex contrarie gehseert.

23. De reste van andere prochien van den lande van Dendremonde zyn vassalen, houdende elck huerlieder leenen ende heerlicheden van den huuse ende hove van Dendremonde.

Queritur van Wetteren.

24. Syn oock binnen der voornoemden prochien zeven hooftscepenen ende huerlieder clercq : van welcke hooftscepenen d'institutie ofte destitutie toebehoirt den voornoemden hoochbaillin, soo oock van gelicken doet d'institutie van de wethouders ende clercken van de voorseide acht vierscharen, ende dat t'allen tyden als 't hemlieden belieft ende goetdunckt.

25. Vermach oock de voornoemden baillin te ghevene remis by die van den raede in Vlaendren, ende anderssins niet, ende gheleede sonder advys, zoo verre 't faict gebuert zy buyten der stadt.

26. Soo wanneer, ter causen van executien op vonnissen van dezelve acht vierscharen gewesen, oppositie ofte gheschille ryst, vermoghen sy zulcke opposanten ende gecondempneerde te doen vervanghen ende doen bringhen binnen derzelver stede van Dendremonde, alwaer scepenen derzelver stede de kennisse ende judicature toebehoirt, oft dezelve executien ende vervanghen wel ende behoirlyck gedaen zyn ofte niet, sonder dat de voornoemde wethouders van de voornoemde acht vierscharen eenighe kennisse daerop vermoghen te nemen.

27. Ende en zullen de scepenen van dezelve acht vierscharen gheene personele kennisse vermoghen te nemen van contracten ende vercoo-

pinghe van onbezette renten ofte andere vlieghende schulden, noch die voor hemlieden te passeren; ende zoo verre zy ter contrarien doen, zal ghehouden zyn voor nul ende van gheender weerden.

28. De voorseide officiers en zullen niemant, wie hy zy, moghen vanghen om criminele zaecken, sonder precedente informatie danof t'hebbene, ofte naer 't present mesfaict, ten ware dat de accuserende partie hem gevanghen stellen wilde jegens den geaccuseerden; welcke voorseide informatien de voornoemde officiers schuldich zyn te communiquieren die van de wet, binnen twee daghen naer dat zy de prinse gedaen zullen hebben.

29. De baillin is schuldich alle gevanghenen, als zy versoucken ende begheeren, binnen derden daghe te wette te stellen ende hemlieden te rechte te ghevene ende heesch te makene, up pene.

30. De voornoemde officiers en zullen niemandt mueghen pynen noch ter banck bringhen sonder sententie ofte vonnisse van mannen ende scepenen, alsvooren de informatie gesien ende de delinquanten danoff gheëxamineert wesende; wel verstaende, dat zy niet langere en zullen moghen doen pynen dan altyts ter discretie van mannen ende scepenen.

Rubrica secunda.

Van Arrestementen.

1. D'een poortere en sal den anderen poortere, woonende binnen der stede ende lande van Dendremonde, niet vermoghen te arresteren, noch hem beclaghen ofte anspreken, elders dan t'zynder poort, daer hy te rechte behoirt te stane, ten ware, by consente van scepenen, met eenen ontvrybrief; ende dat yemandt ter contrarie dede, sal verbueren de boete van XX l. p. ten proffyte van den Heere. Additio : In materie van verzekerthede, vermach den eenen poortere den anderen betrecken voor myne Heeren van den raede in Vlaenderen, ende wert de verzekerthede aldaer gewesen.

2. D'officiers van der stede ende lande en vermoghen niet 't goet van eenen poortere, residerende binnen de stede ende lande voorseid, niet vluchtich zynde, t'arresteren voor eenighe onwettighe schulden, ten ware by consente van scepenen derzelver stede, ofte dat deghuene die 't arrest begheert ghedaen t'hebbene, 't zelve goet zyn maken wilde, ofte seyde daervan part of deel t'hebbene.

3. Eenen crediteur, vindende zynen schuldenaer van buyten ofte

vrempt binnen der stede oft lande van Dendremonde, mach, by eenen officier van derzelver stede ende lande, denzelven zynen debiteur t'arresteren, om van hem zekere t'hebbene, te rechte te commene ende 't gewysde te betalen, behoudens hem zyn exceptien.

4. Indien dat een officier, versocht wesende den vrempden man ofte zyn goet, present ende voor ooghen zynde, t'arresteren, ende 't zelve refuseerde te doene, oft naer 't arrest den man ofte goet liet gaen sonder den crediteur met souffissante borchtochte ende zekere, oft anderssins wettelick, te voorsiene, die moet innestaen ende verantwoorden, ofte betalen de schult daervooren 't arrest ghedaen is.

5. Die eenich goet binnen uyten huuse ofte bewarenisse ghearresteert heeft, ende den last van 't zelve te bewarene aenveert, ende daerenboven wech laet draghen ende versteken, es schuldich te verantwoordene ende inne te staene voor de schult ofte actie daervooren t'zelve goet gearresteert was.

6. Een vremdt persoon alhier ghearresteert, moet in 's princen gevangenisse gaen, totter tyt toe dat hy borghe ende cautie gestelt zal hebben van hier te rechte te staene ende 't gewysde te vuldoene; ende indien hy hem gheen borghe gheerygen en conste, zal gestaen midts cautie juratoire; ten ware dat scepenen, considererende die ghelegentheit van der zake, anders daerinne ordonneerden.

7. Es oock een vrempt persoon, willende eenen anderen vremden persoon ofte zyn goet binnen der voorseide stede ende lande voorscreven t'arresteren ende te rechte te betreckene, es schuldich terstont voor twee scepenen cautie ende burchtochte te stellene, met poorters ofte panden souffissant, naer de ghelegentheit ende grootheit van der sake, voor alle costen, schaden ende interesten, die de ghearresteerde zoude moghen dooghen.

8. Alle arresten van scepen oft goet in scepen wesende moet gebueren by den baillin ter kennisse van twee mannen van leene; daervooren zy hebben t'samen V schellinghen grooten, te weten de baillin XX stuyvers ende elck man van leene vyfve.

9. D'officiers der voorseide stede en zullen om civile zaecken, niemant in rechte ofte vanghenisse hauden overwonnen ofte onverbonden, indien zy souffissante zekere stellen ende verantwoorden te rechte te staene voor die van de wet derzelver stede, ende 't gewysde te vulcommene.

10. Indien de voorseide officiers ter contrarien deden, zullen dezelve officiers vallen in de costen, schaden ende interesten van deghuene

die zy ghehanden zullen hebben boven de voorseide presentatie van zekere ende burchtochte.

Rubrica tertia.

Van vrede te gheven.

1. In den eersten, indien yemandt (twist ende gheschil hebbende), van eenen anderen persoon begheert verzekert te zyne, van hem niet te mesdoene ofte laten mesdoene, in woorden oft in faicten, dezelve persoon, 't zy poortere ofte andere, is schuldich dezelve verzekerthede wettelick te moeten doene; ende deghuene die dezelve refuseerde, es daervooren ghehouden in besloten vangenisse te gane, daer blyvende tot anderstont dat hy dezelve verzekertheid gedaen zal hebben.

2. Die verzekert wilt wesen oft vrede begheert, is schuldich van gelicken te doene.

3. De verzekerthede ofte vrede (als vorseid es) gegeven wesende, indien yemant daerenboven qualyck toesprake ofte injurieerde, die sonde verbueren, voor de eerste reyse de boete van X l. p. ende eenen wech ten Heylighen Bloede tot Wesenake, ofte zes Carolus guldens daervooren; de twee deelen ten proffyte van den Heere, ende 't derde van de stede; ende die noch daerboven den anderen dreechde te smytene, die verbuert de boete van XX l. p. ende eenen wech te Rome, ofte vyfthiene Carolus guldens daervooren, te bekeerene alsvooren, ende moet binnen sonneschyn der stede ende scependomme ruymen, op de verbuerte van 't voorste let van den vinghere synder rechter handt.

Ende die boven de verzekerthede ofte vrede den anderen smete oft quetste, die verbuert zyn lyf.

Rubrica quarta.

Van de poorters.

1. Die van der stede van Dendremonde vermoghen t'ontfaene in haerlieder poorterie, als poorters ende poorterssen, alle maniere van lieden ende persoonen, mannen ende vrauwen, van wat conditie dat zy zyn, *residerende binnen derselver stede ende lande van Dendremonde, betalende jaerlicx de rechten binnen derzelver stede daertoe staende, te*

weten X gr., de IX grooten in de profyete van de stede, ende eenen grooten tot proffyte van den ampman; wel verstaende, dat de man altyts vryt syn huusvrauwe.

En marge : Que les motz subrégulez mieulx vauldroient ostez.

Additio. Nota : Dat de man, ut credo, bevryt zyn kinderen wesende in zynen aet ende dranck.

2. Alle persoonen die in de poorterye zullen ontfaen worden, sal men ontfaen op stadthuus, *ende zullen gehouden zyn te zweerene dat zy gheen poorters en werden in fraude van den Heere.*

En marge : Mémoire, que ces motz subliniez ne sont observez.

3. Alle poorters der voorseide stede, overlydende binnen derzelver stede ende lande van Dendremonde, zyn vry van den besten hoofde, alzoowel jegens den Prince als de vassalen.

4. Niemandt en sal ontfangen ende vry werden in eenighe ambochten ofte neeringhe van derzelver stede, hy en moet ingeboren poortere zyn, ofte de poorterye vercreghen hebben metter handt.

5. Een poortere, vertreckende met zynder woenste ende elders gaende woonen buyten deser stede oft lande van Dendremonde, die en verliest zyn poorterie oft vryheyt van den ambochte niet, maer mach altyt wederomme commen binnen der voorseide stede ende lande, al zoe vry als hy van te voorent was; wel verstaende, dat hy, al zoe langhe als hy buyten woent, zoe en gandeert nochte en gebruyct hy niet van der vryheit van derzelver poorterye.

6. Soe wanneer eenen buytenpoortere overlyt, zoe vermach zyne weduwe ende outste sone, ofte, by refuse van den autsten zone, den tweeden, ende soo voorts, commen ende werden poorters van derzelver stede, midts commende ende huerlieder doende overstellen, binnen veerthien daghen naer den voorseiden overlyden, ende betalen van elcken hoofde eenen stuyver voor de signature van 't registre, ende voorts de dootschult dobbel poorteryghelt.

7. Alle persoonen geboren binnen der voorseide stede van Dendremonde zyn poorters derzelver, al waren huerlieder vader noch moeder gheen poorter of poortersse geweest.

8. Een ingheboren 's poorters dochtere, woonende binnen deser stede, poort ende scependomme van Dendremonde, trauwende eenen buytenman, vryt haren man, ende mach dien overstellen als poortere, betalende eenen stuyver voor de signature, midts 't zelve doende binnen veertich daghen naer den huwelicke.

9. Hander of handerigghe, buytenpoorters wesende, blyfvende ghemeen met huerlieder kinderen in haerlieder aet ende dranck, onder

huerlieder jaren wesende, ganderen metten zelven huerlieder kinderen van de vryheyt ende poorterye derzelver stede.

10. Dat gheen maniere van ghelooften, ghedaen by poorters derselver stede, voor eenighe wetten binnen denzelven lande, up eenighe peynen oft heerlicke executien, en zullen van weerden zyn binnen derselver stede ende lande van Dendremonde, tenzy dat die ghedaen ende gepasseert werden voor die van derzelver stede, daer zy te rechte staen, ende anderssins niet.

Publicatie gedaen 11en martij 1572, ende vernient ultima Decembris 76 : dat gheen poorters d'een den anderen en moghen betreeken elders dan hierbinnen. In 't registre van Ordonnantien, fol. 136.

Rubrica quinta.

Van de gerechten den gehuuden luyden aengaende.

1. Eerst, man ende wyf, terstont naer de consommatie van den huwelicke, zyn ghemeen in alle baten, schulden ende commeren hemlieden opgecommen zoowel voor huwelick als binnen huwelick, als zy oock zyn in alle conquesten ghedaen binnen huerlieder huwelick.

2. Dat een haudere oft hauderigghe niet en sal moghen 't sterfhuus vlien nochte renunchieren, nemaer sal nootsakelick blyven in bate ende commeren van den sterfhuuse, sonder te moghen userene van de sluetele op 't graf te stellene.

Nota : Dat es te verstaene, als hem egheen hoir en presenteert, anderssins vermach te doene afwysinghe. *Costumen van Ghendt 4° pars. rubrica XXV. art. 44. et seq. usque ad soam.*

3. Den man behoirt de geheele handelinghe ende administratie van alle de goedinghen, tusschen hem ende zyne huusvrauw ghemeene wesende, ende vermach alle de catheylen t'allienerene, mitsgaders oock de erfachticheden van synder zyde commende, ende oock de conquesten goeden binnen huwelick; maer aengaende de erfachticheden van zynder huusvrauwe ghecommen, die en vermach hy niet t'allienerene, sonder huer consent, emmers zy moet daeraf onteerft wesen.

4. Man ende wyf en moghen by gheenen middele binnen huwelick elckanderen beghiften, niet meer by testamente dan anderssins; wel verstaende, dat sy elckanderen nochtans moghen maken executoire van hueren testamente, ende in die qualiteyt moghen legateren een juweel, sonder frande, naer huere qualiteyt ende gestaethede.

5. Sullen oock man ende wyf moghen maken binnen huwelick

elcanderen 't gebruyck van een huys ende erfve, binnen der stede van Dendremonde gestaen, 't leven van den lancxlevende gedurende, zonder meer.

6. Man ende wyf, voor consummatie van den huwelicke, mogen contracteren ende maken huwelixsche voorwaerden, behoudens dat zy die passeren wettelick, ofte anderssins, zoe behoirt naer rechte, an de lancxlevende van hemlieder, die kuere ende obtie : oft by hem daeran begheert te houden, ofte an de costuyme van den sterfhuize, te wetene, bylevinghe t'hebbene ofte weduwenstoel.

Welcke wedustoel is : van elcker spetie van meuble 't beste stuck voorennyte, ende voorts de heelft van de reste van de meublen.

7. Dies en mach de handerigghe ofte handere, anveerdende hueren weduwestoel, niet anveerden eenighe panden, juweelen ofte catheylen daer den man oft wyf haerlieder neeringhe mede ghedaen ofte winckele gehouden hebben.

Exempli causa : als een droochsheerders scheere, een weversgetauwe, een croone daer de vrauwe de bruyt mede pareert, ende andere diergelicke.

Dies en behoudt oock de handere ofte handerigghe, anveerdende de weduwstoel, gheen tocht oft bylevinghe op de goedinghe van den overleden.

Nota : Memorie : dat eenen buytenpoortere heeft oock den weduwestoel, ofte oock buyten poortersse.

8. Naer den overlydene van man ende wyf, de handere oft handerigghe es terstont gherecht jeghens den hoirs, 't zy datter kinderen zyn oft gheene, t'hebbene 't recht van de bylevinghe zyn leven lanck ghedurende, op alle de goeden ende erfachticheden, waer die gestaen oft gelegen zyn, daerinne d'overledene erfachtich was t'zynen overlyden, d'welck is 't blat oft usufruict van de gheheelder heelft van dien, met allen proffyten, emolumenten ende vervallen daertoe behoorende, ende bovendien deelen ende t'hemwaerts behouden de gherechte heelftscheede van alle de meublen ende catheylen, ende dat meuble gerekent is tenzelven sterfhuuse blyvende; ten waere datter douarie tusschen hemlieden daer te vooren gemaect waren, daervan de lancxlevende van hemlieden zal moghen houden; wel verstaende dat, indien de lancxlevende den weduwestoel anveert, gheen bylevinghe hebben sal van 't goet van den overledene; ende bovendien de houdere treekt aen hem ende behoudt t'hemwaerts alle de erfachticheden, 't zy leen ofte erfve, van zynder gecommen syde.

Additio. Quod verum est, indien d'houdere ofte handerigghe niet en

kiest den weduwenstoel, zoo voorseid es, want alsdan verliest hy 't recht van den tocht ofte bylevinghe, zoo vooren verhaelt is.

Als waren die goeden ten overlyden bezeten in bylevinghe van zyne moedere, soe sal zyne achtergelaten weduwe daervan genieten haer douaire naer de doot van de voorseide moedere. *Ita tendit Chasson in consuetudines Burgundie, tit : Des droictz et app[t] a gens mariez et femmes mariée, in verbis : pour et joyr sa vie durant.*

9. Alle bezette ende gheypotequierde renten zyn erfve gherekent, ende overzulcx houden zyde, uuytgesteken lyfrenten, bezet oft onbezet, zyn ghehouden als have ende deelsaem; oock zyn losrenten onbezet.

10. Allegerande boomen, drooghe ofte groene, huusen, schueren, stallen ende andere edificien, leeninghen ende latinghen zyn gerekent meuble ende deelsaem; niet min, dezelve huusen ende edificien werden gepresen als ter eerden ligghende, uuytgesteken de huusen, boomen ende al ander goet dat gecostumeert es den leene te volghen, die hem zullen reguleren als vooren staet.

Nota. Queritur : Van fruitboomen ende tronckeecken, staende up erfve, ende insgelicx van vruchten noch in de eerde wesende, hoe die tusschen de houdere ofte hauderigghe ende den hoirs van den overledene ghedeelich zyn, zoeverre als die op erfve staen, ende insgelicx of de boomen oock niet gherekent en worden als ter eerde ligghende.

Rubrica sexta.

Aengaende den onbejaerden kinderen ende monboiren ofte voochdyen.

1. Naer den overlydene van vadere ende moedere, de lancxtlevende is naerst ter voochdyen van huerlieder onbejaerde kinderen, ende naer hemlieden de naeste bestaende van getrauden bedde daertoe nut, souffissant ende bequaem zynde, ende mits stellen borghe naer rechte; wel verstaende dat dezelve voochden ende haere borghen moeten poorters wesen der voorseide stede; ende alzoe verre als scepenen dochte, dat die naeste niet souffissant en ware ter voorseide voochdye, ende datter gheen poortere daertoe en ware, zullen danof moghen useren t'hueren discretie, ten ware dat d'overledene daerinne zelve voorsien hadde.

2. Als een poortere oft poortersse sterft binnen der voorseide stede ofte lande, daer eenighe weesen ofte weese achterblyven, sal de

houdere oft houderigghe van dien poortelicken sterfhuuse, ofte daer gheen en zyn, de twee naeste vrienden van dezelve weesen gehouden zyn te commen ende compareren voor ampman ende schepenen der voorseide stede, ende denzelven weesen te doen voorsien van twee souffisante voochden, in alzoo verre als d'overleden poortere daerinne niet voorsien en heeft, ende dat binnen zes weken naer 't overlyden van vadere ofte moedere, up de boete van drye ponden parisis.

Memorie. Dat de voochden moeten zyn poorters, woonende binnen der stede ofte lande van Dendremonde; dewelcke voochden oock gehouden zullen wesen souffissanten zekere te stellen voor 't goet van de voerseide weesen.

3. 't Welcke ghedaen zynde, soe wert de houdere ofte houderigghe, binnen anderen zes weken, den voornoemden voochden ghehouden, by goede specificatie ende verclaerse, den staet ende grootte van allen den geheelen goede over te ghevene, op de boete van X l. p.

Additio. Ende op dat geschiede, dat op den voorseiden staet tusschen den houdere ende de voochden eenich geschil, different ofte zwarichede viele, dat sullen de II^en^ ende III^en^ scepenen metten greffier in 't vriendelycke appoineteren, up dat doendelyck zy; daer neen, danof rapport doen in 't collegie van scepenen, omme danof ghedaen te wordene soe redene bewysen sal.

Naerdien de voornoemde voochden 't guendt dat voorseid es ghedaen zullen hebben, zoe moghen sy, op dat hemlieden gelieft, dan ontsleghen zyn van de voorseide voochdie, behoudens dat zy van die weese ofte weesen altyts blyven moeten toesienders, midts dat se scepenen dan gheven zullen in voochdien ende gouvernemente den houdere ofte houderigghe van den sterfhuuse, op goeden souffissanten zekere, dat dezelve houdere oft houderigghe gehouden wert te doene, van die weese oft weesen goede; ende dan soe wert de voorseiden houdere ofte houderigghe de naeste omme de voorseide weesen te houden, metten bate van hueren goede; behandens emmers, dat de voorseide haudere ofte handerigghe wert ghehouden de weesen wel ende duechdelick te doen leerene, regierene ende onderwysen, alle zaecken naer hueren staet ende incommene van hueren goede, altyts ter ordonnantie ende goetduncken van scepenen.

Ende op dattet gebuerde, dat de voorseide weesen goet jaerlicx veel meer bedrouch, dan de voorseide weesen costen mochten te houdene, ghelyck voorseid es, dan zoude de houdere ofte houderigghe ghehouden zyn, by advyse van scepenen te beleggheue, ten oirboire ende proffyte van de weesen.

4. Welcken staet van goede de houdere oft houderigghe, binnen de veerthien daghen naerdien, gehouden wort wel ende getrauwelick t'affirmeren by eede, dat zy gheenderande goet meer en hebben noch en weten daerinne de voorseide weesen gherecht zouden wesen, dan in denzelven staet begrepen es; ende waer 't by alzoo, datter meer goets bevonden wierde dan de voorseide hauderigghen overbracht hadden ende by eede gehouden, soo voorseid es, zouden 't zelve de weese alleene hebben, als verloochent goet.

5. De voorseide scepenen ofte voochden zyn ghehouden, binnen XL daghen naer dat den voorseiden staet ontfanghen es, jeghens den houdere ofte houderigghe wel ende getrauwelick te verdeelene van dezelve goeden van denzelven sterfhuuze, by wete, consente ende met auctoriteyt van scepenen.

6. De voorseide verdeelinghe ghedaen zynde, werden de voorseide voochden, binnen veerthien daghen daernaer volghende, ghehouden den staet van goede van dezelve weesen, by goeden expressen, verclaersse, in gescrifte over te bringhen onder scepenen, omme wettelicken geregistreert te wordenne, tot bewarenisse van dezelve weesen, op de boete van XX l. p.

7. Waer 't by aldien dat de weese oft weesen hadden eenighe juweelen, oft andere meublen goeden, die by der tyt souden moghen verargheren, die zullen de voochden, by advyse van scepenen, moghen vercoopen, behoudens dat zy 't zelve gelt, danof commende, ghehouden werden te belegghene ten proffyte ende oirboire van dezelve weesen.

8. Indien de weesen zoevele innecommens goets niet en hadden, dat men se in redelicheden metten vruchten ende blade mochte onderhouden, sullen de voochden, by advyse ende auctoriteyt van scepenen, d'erfgoeden van dezelve weesen moghen vercoopen, ende de penninch converteren in erfvelycke ofte losselicke renten, ofte anderssins naer goetduncken van de voorseide scepenen; wel verstaende, dat dezelve penningen in successie sorteren zulcke rechte ende nature, als erfve gedaen zoude hebben, indien sy niet vercocht en waren geweest.

Additio. Ende opdat gebuerde dat eenighe weesen sterven, dat altyts 't geld commende van den vercopene van de erfvelicke goeden van dezelve weesen, gaen ende deelen ter zydenwaert van denghuenen danof dat commen es, ende anderssins niet.

9. Alle weesen blyven in voochdyen tot dat se XXV jaren oudt werden, tenware sy eer ten huwelicke ofte anderen gheapprobeerden state quamen, midts welcken zy buyter voochdye zyn zullen.

Additio : 't zy by emancipatie in forma als anderssins, ende dat ghedaen, soo werden de hondere oft honderigghe, ende toesiendre oft voochden, gehouden hemlieden huerlieder goet over te ghevene, ende bewysen binnen zes weken daernaer volgende.

10. Alle contracten van vercoopinghen, mangelinghe, etc., gedaen by weesen sonder consent ende auctoriteyt van scepenen oft huerlieder voochden, zyn ende werden gehouden nul ende van onweerden.

11. Voochden nochte handerigghen en sullen niet vermoghen te vercoopen, belasten, alieneren ofte vermanghelen, in eenigher manieren, eenighe huusen, renten, erfve ofte leenen, eenighe weesen toebehoorende, sonder advys van vrienden ende maghen van denzelven weesen, ende voorts sonder consent van de Wet; dewelcke Wet 't zelve consent niet gheven en sal sonder alvooren geïnformeert te zyne, ende dat se bevindt dat het zy omme den noodt oft meerder proffyt van dezelve weesen; ende indien der contraire ghedaen wort, sal 't zelve gehouden worden over nul ende van onweerden; bovendien zullen de voochden verbueren de boete van XX l. p., de twee deelen ten proffyte van den Heere ende 't derde ten proffyte van de voorseide stede.

12. Alle voochden ofte hondere ende handerigghen syn gehouden alle jaere eens, ofte ten vermane van den ampman ende scepenen, duechdelicke rekeninghe ende bewys te doene van huere administratie, up de boete van III l. p.; de twee deelen ten proffyte van den Heere ende 't derde tot prouffyte van de stede, latende copie van derzelver rekeninghe onder de Wet, ten hende dat de vrienden ende maghen van dezelve weesen zullen mogen weten elck sjaers den staet van den voorseiden weesen ende hoe zy geregiert zyn geweest; ende indien bevonden ware dat de weesen qualyck geregiert hadden geweest, dat zullen dezelve voochden, die 't gedaen hebben, gehouden ende schuldich syn dobbel op te rechtene, ende voorts staen ter correctie van Heere ende Wet.

Additio. In exemple van anderé; de voornoemde boeten te deelen, 't III^de^ tot proffyte van den Heere, d'ander derde tot proffyte van der stede ende t'derde derde tot proffyte van den aubringhere, alzoo diewils de contrarie van desen ghedaen sal worden.

Memorie : Dat dese costuymen annopende de momboirie van de poortelicke sterfhuusen, wat gereformeert ende geaugmenteert zyn geweest by der Wet derzelve stede, ende openbaerlick ter bretesquen uuytgelesen ende gepubliciecrt, present; Anthonis van Hoorenbeke, baillin, Mr Olivier Nieulantz, Pieter Everdey, Maerck Nieulant,

Charles Cuyten Eechoute, Joos van Somare, Gheert van Nieuwenhove ende Heyndrick van Aeltert, scepenen derzelver stede, den IIIIen in Octobre 1555; welcke augmentatie ende reformatie hierboven gheaddeert staet.

Rubrica septima.

Van versterften ende successie van erfven.

1. Naer de generalle costuyme derselver stede ende lande, den dooden eerft den levenden zyn naesten hoyre ende bequame ofte habile om succederen.

2. Een kindt overlydende sonder wettich hoir van zynen lichame achter te laten, vadere ende moedere noch beede levende, alzulcken goet als vadere ende moedere hemlieden t'huwelicke gegeven hebben, keert wederomme tot vader ende moedere; ende d'ander goet succedeert soo 't naer ghemeene rechte behoirt.

Memorie : Dat hier nerghens gespecificeert en staet wat de oudtste zone in 't sterfhuus van zynen vadere vooren muyt hebben moet, angaende de meublen ende catheylen, *scilicet, ut vulgo dicitur,* 't beste peert, 't beste pandtysere, 't beste zweert, de beste dagghe, den segele, signet ende diergelicke.

3. Indien ten overlyden van den voorseiden kinde, 't bedde van vadere ende moedere gebroken waere, soe sal 't gheheel goet van denzelven kinde gaen ende succederen up zyne broeders ende zusters.

4. Indien 't voorseide kindt gheen broeders nochte susters en hadde, soo sal den vadere ofte moedere noch levende d'een helft van den goede by denzelven kinde achtergelaten ende dhoyrs van zijnder syden van vadere oft moedere overleden, dander heelft.

5. Niemant en sal hem moghen hoir funderen in een poortelyck sterfhuus, oft commen in gedeele, tensy hem alvooren by scepenen habile make, midts stellende poortelycken zekere, op dat hy 't vermach, ofte zulcken anderen zekere als naer redene van rechte behoirt.

6. Bastaerden en succederen niet in goedinghen by haerlieder vader achterghelaten.

7. Bastaerden succederen als ghetraude kinderen in de goedinghen by huerlieder moedere achterghelaten, ofte eenighe andere persoonen den bastaerden van 's moeders zyde bestaende, zoeverre dat simple bastaerden zyn, niet overwonnen, die men, naer recht, heedt spurios.

8. Elck vermach, by testamente ofte anderssins, te disponerene

ende weeh te ghevene, tot proffyte van die 't hem belieft, tgeheel derde van zynen goede, 't zy leen, erfve ofte have, ende niet meer; ende soeverre hy meer gave dan 't derde, soe soude zulcke ghifte gereduceert worden totten gerechten derde.

9. Wel verstaende nochtans, dat niemant lief kindt maken en mach, ten ware by ghifte van leenen, als hiernaer breedder ghescit is, maer succederen alle de kinderen evengelick in have ende erfve.

10. Alle 't ghuendt dat vader ofte moedere een kindt te huwelicke gegeven heeft, is 't zelve schuldich weder inne te bringhen in deele jeghens zyne andere broeders ende zusters, ofte die hemlieden representeren in de successie van zynen vadere ofte moedere, grootvadere oft grootmoedere.

11. Als man ende wyf gaen van levenden lyfve ter doot, achterlatende kinderen van twee ofte meer bedden, die kinderen succederen ende deelen jeghens zijne andere broeders, in de versterfte van huerlieder vader ende moedere ofte andere houders, hooft ende hoofts-gelicke.

12. Soe wanneer datter broeders oft susters zyn van diverschen bedden, ende d'een compt te sterfvene sonder hoir, de gheheele broeders hebben voorenuuyte deen heelft van allen den meublen, catheylen ende vereregen goeden, ende dander helft wort ghedeelt tusschen alle de broeders ende zusters 't zamen, soewel van den tweesten als eersten bedde, hooft ende hooftsgelycke.

13. Alle erfgoeden ende erfvelicke bezette renten volghen de zyde ende struyck danof zy gheecommen zyn.

14. In successione collaterali ende van bezyden, sal men succederen ende deelen alle erfgoeden by struycke ende staecke, ende by hoofden.

15. In alle successie van have ende erfve, zoewel collaterali als directe, heeft representatie, plaetse ende stede.

16. Soe wat persoon hem hoir funderen wilt per *benefice d'inventoire,* dezelve is schuldich danof te vereryghen opene lettren ende gratie van den Prince, ende wettelycken inventaris te maken van allen den goeden van den sterfhuuze, ende dezelve goeden te verzekerene ende goede souffisante borghe te stellene, eer hy dezelve goedinghen zal moghen aenveerden, ofte anderssins soude verliesen 't beneficie van dezelve lettren van inventaris, ende hem subiect maken, als simpel hoir ende erfgenaem, alle schulden van den sterfhuuze te betalene.

17. Eeenyeghelyck is ghehoirlooft de sterfhuusen van zynen vader ende moedere, broedere, zustere oft andere te repudieren, zonder

dat hy hem gehouden zal zyn hoir te fonderen ofte eenighe schulden te betalene.

18. Religieuse persoonen geprofessyt en succederen niet meer in successie van vadere ofte moedere, dan andere persoonen.

Rubrica octava.

Van successie van leene ghehouden van den hunze ende hove van Dendremonde.

1. Eerst, soe wie leen conquesteert, ontfaet ende ter erfven compt, die behoirt 't zelve leen ende volcht t'zynder syde, sonder dat hy gehouden is eenighen coopschat inne te bringhen, soe wel jeghens synder huusvrauwe dan huerlieder kinderen ende erfghenamen.

2. Eenyeghelyck, zoe wie het zy, is geoirlooft zonder octroy, noot ende consent van den naesten hoir ofte van yemant anders, zyn leengoeden te vercoopen, wech te gheven, veranderen ende belasten, zoe wien dat hem belieft, het ware aen zyne kinderen ofte andere, behoudelick dat 't zelve geschien moet voor bailliu ende mannen van den voorseiden hove, midts observerende de kerkgeboden ende andere solempniteyten daertoe staende, ende voor 't relief thien pont parisis, ende XX grooten voor camerlinckgelt, zonder meer; ende en sullen de kinderen niet schuldich zyn dezelve leenen oft yet anders daerjeghens inne te bringhen, commende succederen met haerlieder broeders ende zusters.

3. Wel verstaende dat, daer gheene naerhede en valt, daer en dienen gheen kerkgeboden.

4. Alle huwelicke voorwaerden, ghiften testamentaire ende andere dispositien van leenen, en zyn van gheender weerden ende en binden niet, tenzy dat die gepasseert zyn voor bailliu ende mannen van den hove van Dendremonde.

5. De leenen geleghen over de zyde van der Schelde streckende naer Vlaendren, flamingant ofte gallicant, commende van vadere ende moedere ende van directe linie, die succederen ende deelen, te wetene ende alle dandere zonen eenyegelyck 't derde, ende bovendien commen zy deelen in erfve ende catheylen, hooft ende hooftsgelicke.

6. Dat zoewanneer eenighe van de broeders sterfven, gherecht zynde in 't derde, dat 't zelve recht van den derde accresseert ende compt wederomme an den outsten, ende niet op d'andere jonge broeders, die in 't zelve derde gerecht zyn.

7. In de leenen over de zyde van der Schelde naer Brabant, in den lande van Dendremonde gheleghen, deelen de sonen evenghelyck in alle proffyten, emolumenten ende vervallen daertoe behoorende; zulex dat d'outste zone niet meer voordeels en heeft dan dat hy 't zelve leen t'hove draecht ende danof man van leene wort; ende bovendien deelen zy in erfve ende catheylen, alsvooren.

Nota. Laerne ende Calckene useert anders.

8. Ende in leenen over dezelve zyde gheleghen buyten den voornoemden lande, sal men inne succederen naer de costuyme van de plaetse daer dezelve leenen gelegen zyn.

Nota : Dat is in Brabant, ende dit heeft alleenlick plaetse in materie van successie; twelck schynt universelyck waer te zyne, dat men succedeert naer de costuyme locale, weder 't leen gelegen is in Brabant ofte elders buyten den voornoemden lande van Dendremonde.

9. Daer de sonen zyn, daer en hebben de dochters gheen recht totten leenen.

10. Daer gheen sonen noch zone en is, daer deelen de dochters gelyck boven gheseit is van de sonen.

11. Van den sonen oft dochters, d'outste vermach zyne broeders ofte zusters van hueren rechten paert ende deel uyt te legghene, verpaertene ofte recompenserene, met anderen goeden, leenen ofte gronden van erfven commende uten selven sterfhuuse; ende indien 't zelve uytlegghen ende recompense niet ghedaen en wert, zoo zullen de voorseide andere broeders ende susters den outsten staen te gevolghe, dat is : zy betalen moeten huer part ende contingent van de reliefve ende toecompste, soe diewils als 't zelve leen verandert by versterfte ende successie.

Item, als zy vercoopen, die te gevolge staen, en heeft de Heer gheen relief.

12. In leenen commende van besyden, waer dat die gestaen ende gelegen zyn, succedeert d'outste ende naeste bestaende van der zyde danof de leenen gecommen zyn, de manspersoonen altyts geprefereert voor de vrauwen in gelyck grade.

13. Een sone van den eersten bedde is geprefereert een sone van den tweedden bedde, ende dierghelicke de dochters, daer gheen sonen en zyn, in de successie van leene van vadere ofte moedere gecommen, niet jeghenstaende dat 't zelve leen mochte geconquesteert ofte vercreghen wesen, staende ende gheduerende tweeste huwelick.

14. In successie van leene representatie en heeft gheen stede.

15. Daer twee persoenen staen in gelicken grade, d'een gecommen van manspersoone, ende d'ander van eender vrauwepersoon, d'outste van jare wert gepreferecrt ter successie van de leenen, nietjegenstaende dat zy van der vrauwen gecommen is; wel verstaende nochtans, dat den man altyts gepreferecrt wort voor de vrauwe, al waer de man oock mindere van jare.

16. Een nieu leen geconquesteert sonder naerhede, succedeert op den naesten oudtsten van denghuenen die 't leen ontfaen heeft, van wat zyde dat hy bestaende zy; maer is 't vereregheu by naerhede, volcht de zyde daer de naerhede geboren is.

17. Bastaerden en succederen niet in eenighe leenen van huerlieder svaders zyde gecommen, maer wel in leenen gecommen van 's moeders zyde, zoeverre sy simple bastaerden zyn ende niet onverwonnen, *quod latine spurios appellamus.*

18. Alle belastinghe van erfvelicke onlosselicke renten, bezet ende gheypotecquiert up leenen, hebben ende sorteren nature van leenen.

Additio. Dat overzulex eene rente, competerende den Heere van Vinderhoute op den tol deser stede, is leen ten boucke bekent ende staet verheven.

19. Alle losselycke geypotecquierde renten hebben ende sorteren nature van erfve.

20. Niemant en mach eenich recht heeschen oft vervolghen in eenighe leengoeden, tenzy dat hy die alvooren verheven hebbe, ende betaelt de rechte daertoe staende.

21. Die eenich leen by successie aenveert, die wert bekent hoir, 't zy in rechte linie ofte van bezyden; wel verstaende nochtans dat hy niet gehouden en is eenighe schulden te betalen, dan in subsidie ende by gebreke van andere goeden.

Memorie. Dat den lesten in junio 1564, zoe wierden de monboiren van 's heeren van 't Covingen kinderen gewesen : dat, indien zy de leenen wilden aenveerden van huere vrau moedere, dat zy souden moeten de schulden betalen van den sterfhuuse.

22. Soo wanneer datter meer persoonen 't zamen succederen in 't leen, den oudtsten volcht het opperhuus ofte huusen staende op de mote oft binnen den walgracht, metter artillerie ende andere munitien daertoe dienende; ende dergheliche oock alle instrumenten dienende ter voghelrye, visscherye ende jacht, mitsgaeders alle de boomen staende binnen derzelver mote ende wallen, ende al dat men metter selver walbrugghen sluyten mach, sonder dat dander hoirs, ter causen van hueren derde, ofte anderssins, daerinne eenich recht pretenderen moghen.

Additio. Indien 't zelve leen niet in als besloten met walle ofte mote, ende maer een coochuys en heeft, volcht 't zelve den leene.

23. Alle huusen staende op leengronden buyten de mote, wallen ofte walbrugghen, midtsgaeders alle opgaende murwe hauten, zyn ghedeelich als meuble; wel verstaende nochtans, dat zy gepresen zullen zyn als ter eerden ligghende.

24. Alle de huisen ende opgaende boomen upt leen staende, daer gheen walle ofte mote en is, danof volghen den outsten hoir het beste, mitsgaders 't roochuus, poorte, hovenhuer ende duyfhuys, mitsgaeders den besten schauboom, sonder die te moeten verderdene ofte in deele te bringhene.

25. Alle het hout staende up leen, als opgaende eecken, tronckeecken, ollemen, esschen, kersselaren ende alle fruytboomen, ende al dat voor hert hout gerekent wordt, volcht den leene.

26. Taille-hout boomen drye jaren out zynde, is gedeelich; ende 't guendt dat maer drye jaren out en is, ofte daerondere, volcht den leene.

27. Den stoel van den wintmuelen, metten standaert, eertvast staende, volcht den leene, ende 't cot, met al datter draeit, is have gerekent ende deelsaem als meuble.

28. Alle het metswerck van de watermuelens daer de wielen inne drayen, tot ende soo veerre dat de muelensteenen bedeet zyn, volghen den leene; ende alle d'andere hueren edificien zyn gedeelich als have; wel verstaende, dat de proprietaris die sal moghen houden ten segghene ende estimatie van goede mannen ofte die ter eerden laghen.

29. Als yemant tot eenighe leenen is commen, 't zy by ghifte, coope, manghelinghe, successie, naerhede oft anderssins, die moet 't zelve verheffen binnen XL daghen, ende danof behoirlick manschip ende feaultschip te doene, naer de costume, betalende 't relief ende camerlinckgelt oft andere rechten, daertoe 't zelve leen verbonden is, op de boete van X l. p.

30. De vassael ende leenhoudere is, binnen andere XL daghen daernaer volghende, ghehouden zyn rapport ende denombrement behoirlick over te bringhen, met goede ende clare specificatie van zynen vernieuwene; zoo hy moet t'elcker reyse asser eenen nieuwen Heere is, dies verzocht zynde, op gelicke boete.

31. Vrauwepersoonen leenen outfangende, ofte weesen die verheffende, moeten stellen eenen man van voochdie.

32. Indien de vassael oft leenhoudere 't voorseide relief niet beta-

len en wilde, zoe mach hy ontstaen metter bester vrome van de eerste drie jaren; welck verclaers hy ghehouden is te doene binnen XL dagen.

53. De lancxtlevende, 't zy man oft wyf, heeft recht van bylevinghe ende douaire an de leenen t'huwelicke gebrocht ofte staende 't huwelicke verstorven, welcke is deen heelftscheede van de vruchten, proffyten ende incommen van dien, met allen vervallen daertoe behoorende, zyn ofte huer leven lanck gheduerende; daermede dezelve man oft wyf zynen vryen wille doen mach, nietjeghenstaende eenighe alienatie ofte veranderinghe danof staende t'huerlieder huwelicke ghedaen, ten ware dat de vrauwe 't zelve huer recht van bylevinghe ende douarye behoirlick voor baillin ende mannen afgezworen hadde.

54. Up nieuwe leenen binnen huwelicke geconquesteert, ende binnen denzelven huwelicke vercocht of verandert, en valt gheen douarie ofte bylevinghe, ende en is ook van gheenen noode douarie ofte bylevinghe aff te zweerene.

55. Dies wort de houdere ofte hauderigghe, indien hy 't zelve recht van douarie ofte bylevinghe hebben wilt, gehouden te helpen betalen d'een heelft van den reliefve, mitsgaders de costen voor de toecompste van dien, ende dat voor d'eerste reyse alleene.

56. Twee persoonen ofte meer moghen recht van bylevinghe ende dowaire hebben op een leen, elck naer rate van 't guene dies de proprietaris binnen zynen levende gebruyckende was; ende d'eerste tochtenaer ofte tochtenersse overlydende, zal accressieren up dander tochteneere ofte tochtenersse daernaer volghende, ende alzoe voorts.

57. Een haudere ofte hauderigghe en is niet gefundeert totten rechte van byfevinghe oft dowaire op de leenen, dan van de date dat hy ofte zy de heerlicke rechten betaelt heeft, ofte, in cas van refuse van de hoirs, dezelve rechten behoirlick namptiert.

58. Als een proprietaris zyn leen vercoopt, daerop yemant recht heeft van douarie ofte bylevinghe, dezelve tochteneere ofte tochtenersse heeft kuere ende optie : weder hy op 't zelve leen zyn recht van douarie behouden wilt, oft deelen den vierden penninck van 't guendt dat 't zelve leen by den proprietaris vercocht is : dwelcke zy gehouden zyn te verclaersene binnen veertich daghen naer de date van de vercoopinghe; anderssins sal ghehouden zyn te blyvene aen 't recht van de bylevinghe.

59. De vruchten staende oft wesende op den bodem van den leene ten overlydene van de tochtenaere ofte tochtenersse, succederen op den proprietaris van den leene, zonder dat de hoirs van dezelven

tochtenerssen daer van eenich recht hebben, al waert dat sake, dat dezelve vruchten gevelt, ghepict ende afgehouden waren.

Additio. Hert hout, staende op gronden van leenen ghehouden van den huuze van Dendremonde, als upgaende eecken, tronckeecken, holmen, hesschen, kersselaren ende alle andere hautwerck voor hert gerekent, sorteert de nature van den leene ende volcht den bodem van dien.

Hert hout : eecken, tronckeecken, hesschen, holmen, kersselaers. — Murwe hout : abbeelen, willeghen, popelieren.

Queritur. Nu van den huusen ende houten staende ende bevonden op dezelve leenen ten overlydene van den tochtenaere, danof noyent prisagie ghedaen is geweest, wien dat die competeert?

Rubrica nova.

Van naerhede.

1. Naerhede heeft plaetse ende stede, zoewel in leenen als in erfve ende erfvelicke bezette renten ende huusen.

Additio. Queritur : oft den calengierer sal moeten betalen 't guene dat op den coop gestelt is, te wetene : A vercoopt B een huus, verlecht een gelach van X s. gr., op conditie, zoe verre den coop hem niet en blyft, dat hy sal hebben dobbel gelaghe, scilicet XX s. gr.; queritur : oft de leste X s. gr. zullen moeten betaelt worden by den calengierer?

2. Indien datter meer calengierders zyn, de naeste van den vercoopere wert gepreferecrt van tween oft meer, al even naer, behoudens dat zy bestaen van der zyde danof 't leen commen es, wel verstaende, dat in nieuwe leenen, die den vercoopere selve geconquesteert heeft, d'autste naeste van den vercoopere, van wat zyde dat hy bestaende es, wort ontfanghen ter zelver naerhede.

3. Ende alsser niemandt van den bloede bestaende den coop en calengiert, de heer vermach up dat hem belieft, den zelven coop t'anveerden, behoudens ende danof de naeste zynde.

4. Alle goeden, 't zy leen oft erfve, verereghen by naerhede in successie, houden de zyde uuyt wiens name dezelve naerhede geboden is.

5. Alle calengierers zyn ghehouden huere calenge te moeten doene ende vervolghen binnen drie behoirlicke kerckgeboden, die men danof gecostumeert is te doene, ofte emmers voor erfvenisse ende niet daer-

naer; uuytgesteken uuytlantsche ende onbejaerde kinderen, die commen moghen binnen den jare ende daghe naer de date van derzelver erfvenisse, up peine van dies versteken te zyne.

6. Soewanneer datter diversscho gronden vercocht worden by eenen coope, 't zy dat dezelve gronden al leen zyn oft oock in partyen erfve, zoude den man, de naeste bestaende, niet calengieren de leenen oft erve alleene, maer is schuldich te calengieren den gheheelen coop oft niet.

7. In manghelinghe oft simple ghiften en heeft naerhede gheen stede, in leenen noch in erfve.

8. Indien dat yemant vercochte zyn erfvelicke onlosselicke renten, staende beset op een leen, erfve oft anderen goede, de proprietaris van denzelven leene, erfve ende goedinghen vermach dezelve vercochte rente te calengieren, midts overlegghende de principale penninghen, metten costen daeranne clevende, indien datter niemant van den bloede en comme van den vercoopere; de welcke soude gepreferecrt zyn ter naerhede.

9. Soe wie paert ende deel heeft in een huus, ofte daerinne geanckert is, mach ende wort ontfanghen ter naerhede, indien dat d'andere partionier zyn part oft deel vercochte; ten ware datter yemant van den bloede quame, dewelcke soude gepreferecrt wesen.

Rubrica decima.

Van hueringhe.

1. In alle alienatien van leene, huusen ende erfven, hueringhe gaet voor coop.

2. Gheen hueringhe van leene en moghen langher dueren dan drie jaren naer t'overlyden van den proprietaris; naer welcke drie jaren d'hoyr sal moghen 't zelve leen anveerden ende 't zelve van nieus verhueren, zoot hem belieft.

3. Alle renten bezet op huusen ende erfve staende binnen der stede van Dendremonde, sal men moghen quyten ten pryse als by de briefven, daerop zynde, verclaerst is; ende indien datter gheen briefven af en syn, zal men die moghen quicten naer advenant den penninck XVJne, zoe verre die bezet zyn sichtent den jare XIIIJc ende thiene.

4. Ende indien de voorseide renten beset waren voor den voorseiden jare XIIIJcX, sal men die moghen quyten ende aflegghen

naer rate van den penninck XX, altyts met vullen cheyse, dat is, metten naesten vallenden termyn, ende cost van de brieven.

5. Alle coorenrenten, bezet alsvooren, sal men moghen lossen voor zes pont grooten elcken sack tsiaers, ende voorts naer advenant, ten waere dat by de briefven van meerderen pryse geconditionneert waere.

6. Van nu voortaen en sal men gheene huusen, noch erfven binnen der voorseide stede moghen belasten met eenighe onlosbaer renten; ende indien men ter contrarien dede, sal 't zelve gehouden zyn als nul ende van onweerden.

7. Alle vercoopers van renten zyn schuldich ende gehouden te verclaersene de voorgaende lasten ende renten van de goeden, 't zy huusen ofte gronden van erfven wesende, omme die te doen exprimerene in de lettren van constitutien van dezelve renten, op de pene, soe wie eenighe voorgaende renten verzweghe, t'incurreren de boete van XX l. p., ende bovendien betalen 't interrest van den coopere.

8. Soewanneer de coopers, ofte deghuene die cause ofte actie hebbende van eenighe renten, gebreck hebben van betalinghe, soe vermoghen zy dezelve ypotecque af te winnen met drie wettelicke daghen mitsgadars den Heere zyne wettelicken dack.

9. Welcke afwinninghe gebuert wesende, es de proprietaris schuldich van de zelve goeden te ruymen ende scheedene binnen drie maenden daernaer volghende, of danof t'hebbene 't gemoet van denzelven afwindere.

10. Naer welcke drie maenden, ende niet eer, vermach de afwindere, (cause ende actie van hem hebbende), dezelve goeden ende panden in kerkgeboden te legghene, ende die te doen vercoopene by subhastatien ende 't bernen van de keersse; wel verstaende, dat de proprietaris, voor dezelve erfvenisse, vermach altyts de naeste te zyne, ende wert gepreferereert, oplegghende d'achterstellen mette wettelicke costen daeran clevende.

(VERVOLGT).

PROCÈS-VERBAUX.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 10 OCTOBRE 1901.

Présents : MM. Willemsen, Président, De Bock, Vice-Président, Reynaert, Secrétaire, De Pauw, Membre d'honneur, Annaert, De Ryck, De Decker, Jos. Verwilghen, De Moor, Puylaert, Membres.

Avant de commencer la partie académique de la séance, M. le Président rend un dernier hommage à la mémoire de M. Vital Keppens, Trésorier du Cercle, et exprime les regrets que les membres du Comité ont ressentis à sa mort.

Il remercie M. le Secrétaire Reynaert qui a bien voulu se faire l'interprète du Cercle lors des funérailles du regretté défunt.

Ce devoir accompli, M. le Président ouvre la séance et donne la parole à M. le Juge de Paix de Tamise, M. De Decker. Celui-ci lit une savante étude sur l'épopée flamande « Reynaert de Vos ». Après avoir dit un mot de l'histoire générale des épopées du Renard, puis en particulier de celle du Reynaert Flamand; il s'attache à démontrer que l'auteur du chef-d'œuvre de la littérature ancienne flamande était un Wasien. Sa démonstration est basée principalement sur les noms des localités où l'auteur du Reynaert place les scènes qu'il décrit. Les considérations aussi remarquables que convaincantes de M. De Decker, montrent que ces noms désignent sans contredit la contrée du Pays de Waes située aux environs du village actuel de Kieldrecht.

M. le Président Willemsen propose de faire paraître le travail de M. De Decker dans les Annales du Cercle.

Cette proposition est adoptée à l'unanimité.

Le second travail, lu à la séance, est présenté par M. le Président Willemsen.

Son étude a pour but de faire connaître les procédés employés par la Justice de notre contrée au commencement du XVIIIe siècle.

Les membres présents décident que l'étude de M. Willemsen paraîtra également dans les Annales du Cercle.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

DE DICHTER VAN „ REIJNAERT DE VOS "

EEN WAZENAAR.

Wie weet er, in Vlaandren, niet van « Reinhart de Vos » te spreken? Onze taalgeleerden bestudeeren aanhoudend de perkamenten waar de oudste stukken van 't middeneeuwsch gedicht op bewaard bleven, geschied- en aardrijkskundigen geven er geleerde boeken over uit; en men zou eene geheele bibliotheek kunnen volzetten met al wat er over den « Reynaerde » geschreven en gewreven wierd, in 't Nederlandsch, in 't Duitsch, in 't Fransch, in 't Engelsch, ja in 't Latijn. Maar buiten dezen wereld der geleerden, is bij ons vlaamsche volk, de sage van den Vos niet het meest « populair » gebleven? Het middeleeuwsch gedicht ging over in volksboeken, waarvan de oudste van uit de XVe eeuw dagteekenen, en heden nog leest ons volk zeer gretig de laatste omwerkingen van J.-F. Willems, van Prud. Van Duyse en van Julius De Geyter.

Het is geenszins mijn inzicht in letterkundige of historische bijzonderheden te treden over het vermaarde dieren-epos; ik begeer enkel de aandacht te vestigen op het bijzonder belang dat deze studiën voor ons land van Waas opleveren. Immers het blijkt thans buiten kijf dat de schrijver van onzen eersten vlaamschen Reijnaert

Willem die den Madoc maecte

een Wazenaar was.

Wat was dit eerste *Reynaertsgedicht?*

Van in de oudste tijden vond men bij alle volkeren zekere zegsels of sprookjes over de dieren; men mag zeggen dat de dierenfabel van bij de wieg van alle volkstammen een middel van onderwijs, van zedeleer is geweest.

Ook als men wil nagaan wat de eigentlijke bronnen zijn van het dieren-epos dat zoowel in Frankrijk en Duitschland als ten onzent in de XIIe en XIIIe eeuw bloeide, dan staat men voor een moeilijk op te lossen vraagpunt. Men heeft die gezocht in de Indische, de Indo-Germaansche, in de Egyptische, in de Arabische overleveringen; en na Grimm, Lansberger, Keller, Mullenhoff, Benfey, maken nog vele geleerden daartoe studien op de oudst bekende geschriften, tot op de Indische *Patschatranta* en *Hitopadesa.*

« In West-Europa, (1) werden de eerste dierengedichten gedurende de middeleeuwen in het Latijn geschreven door geestelijken ». Het best bekende is de *Ecbasis captivi* omstreeks 940 opgesteld, van wat later de *Ysengrinus* van Magister Nivardus. Welhaast trof men in Fransch Vlaanderen fransche bewerkingen aan van dierenfabels, en deze bloeiden er van het eind der XIIe tot het begin der XIVe eeuw. Men kent zoo wel 27 *branches du Renard,* maar men kan niet zeker vaststellen of die ooit een geheel gevormd hebben.

Volgens de oudste fransche « branche du Renart » dichtte Heinrich der Glîchezâre den middelhoogduitschen *Isengrines Nôt* rond 1180.

Terwijl aldus verschillige dichters, in verschillige talen, den eenen van den anderen de sprookjes van den Vos overnamen, schreef in Oost-Vlaanderen een vlaamsche dichter zijn epos *Van den Vos Reynaerde.* Zeker bediende hij zich daartoe van zijne belezenheid in de fransche *branches*, waarschijnlijk zelf van zijne bekendheid met het hoogduitsche van Heinrich der Glîchezâre, maar alles op eigenaardige wijze voordragend, hier iets inlasschend, daar iets wijzigend, ginds eindelijk iets weglatend, en daarenboven zijn gedicht op bijna geheel oorspronkelijke wijze uitbreidend, door den tweeden helft naar eigen smaak te verdichten (2). Ook besluit men algemeen : onze *Reynaert* staat æsthetisch hoog boven de Latijnsche, Fransche ende Duitsche bewerkingen derzelfde stof. Hij is het schoonste en volmaakste onder al de Reinaertsgedichten, het meesterstuk waarmede onze letterkundige geschiedenis zoo schitterend aanvang neemt; (3) het echt nationaal kunstproduct waarop Vlaandren ten eeuwigen dage roem mag dragen (4).

Veel is er over getwist geworden *wanneer* wel onze Reynaert gedicht wierd. Jacob Grimm stelde 't jaar 1250 vooruit; J.-Fr. Wil-

---

(1) Ten Brinck. Geschiedenis der Nederlandsche Letteren, bl. 141.

(2) Geschied. der Nederl. Letteren van ten Brinck, bl. 145.

(3) L. Scharpé. Belfort 1893, bl. 325.

(4) Jonckbloet CXXIV.

lems wierp het jaartal 1170 op; Jonckbloet nam het over, maar sprak later van 1180, van 1190, van 1200, en ten slotte ook van 1250. Serrure tracht te bewijzen dat hij ontstond in 1186—1188. Dat in Alexanders Geesten van Maerlant zinspelingen zouden gemaakt worden op den Reynaert bewijst zeker dat hij voor 1257 moet gemaakt zijn; maar andere zekere bewijzen ontbreken.

Wat nu is er geweten van den dichter?

Bitter weinig. Hij zelf noemt zich, in het Comburgsche handschrift,

Willem die Madock maecte
Waer hi dicken omme waecte.

Willem. Dus enkel zijn voornaam is zeker bekend, en zijn « auteurschap » van Madock voegt daar niets bij. Madock, zoo veronderstelt men, was een ridderroman, waarvan ofschoon Maerlant en andere ervan gewagen, het bestaan in twijfel wordt getrokken, maar die in alle geval spoorloos is verdwenen; ten ware zooals de heer de Pauw het eens in de Vlaamsche Academie beweerde, de Madock hetzelfde was als den bekenden Malagijs (1).

Willem?.. Taalgeleerden en historiekenners die zich met den Reynaert bezig hielden, en zich daarom wel eens luimig *Vossenjagers* noemen, hebben reeds verschillige namen opgespoord : een Willem Utenhove, een Willelmus Physicus van 1198, een Willelmus Clericus van 1205, een Willelmus Flamingus van 1220 en eindelijk een Willelmus Clericus die in 1269 eigendommen bezat in het land van Waas; ook nog van een Willem van Hildegaersberch enz. enz.

Of nu het ontdekken van een perkament eens zal toelaten met zekerheid tusschen zoovele namen te kiezen dat blijft af te wachten.

Doch een ander punt schijnt voor goed afgemaakt in de redetwistingen tusschen onze geleerden, 't is dat « Willem die den Reynaert maecte » tot ons land van Waas behoort, het « soete land » zooals hij het noemt. Hij spreekt van Gent en van Hulsterloo, en de studie der plaatsnamen die in den eersten Reynaert voorkomen bewijst duidelijker dag voor dag dat dichter Willem aanhoudend dit « soete land van Waes » voor oogen had.

Hebt gij al bemerkt, hoe onze oude vlaamsche schilders, zeer naïef de hun best bekende landschappen als achtergrond nemen hunner tafereelen, of zij bij het onderwerp te pas komen of niet; en

---

(1) Men leze ook eene kundige verhandeling over Madock van G. Gezelle. Belfort 1887, bl. 603.

hoe men alzoo dikwijls bijvoorbeeld een Italiaansche heilige ziet voornittreden op een echt vlaamsch landgezicht? Zoo ook de dichter van ons vlaamsch dieren-epos. Koning Nobel houdt hof in het hertjen van Oost-Vlaanderen.

Dit verschijnsel doet zich vooral voor in het oorspronkelijkste deel van den Reynaert. De Vos is eindelijk ten hove verschenen en wordt er verwezen tot de galg. Nu verzoekt hij zelf, vermits hij toch sterven moet, dat men met de uitvoering van de straf maar niet zou dralen. Op zijne bede gaan Tibert, Brunn en Isengryn de galg bereiden. In de tusschenpoos staat hem de koning toe dat hij eene openbare biecht mag spreken. Deze is van het begin tot het einde een list en leugen : op behendige wijze vlecht Reynaert er een verhaal tusschen, over een schat die aan zijn vader toebehoorde, maar dien hij zelf te Kriekepitte (of Krekelputte) bij Hulsterloo gedolven heeft, toen hij ontdekt had waartoe al dat goud bestemd was : tusschen Reynaerts vader namelijk, en tusschen Tibeert, Brunn en Isengryn was eene samenzweering gesloten om den leeuw door den beer als koning der dieren te vervangen. Door deze zonderlinge biecht bekomt Reynaert vergiffenis en bereidt hij zich tevens eene bloedige wraak over zijne vervolgers.

De plaatsnamen Hulsterloo en Krieke- of Krekelput die in dit gedeelte voorkomen, hebben aanleiding gegeven tot zeer geleerde verhandelingen; maar er is nu geen twijfel niet meer aan : zij behooren tot ons land van Waas.

De heer Teirlinck in een artikel verschenen in de *Dietsche Warande*, heeft kant en klaar alle gissingen te niet gedaan die *Hulsterloo* langs de kanten van Oudenaarde of op andere plaatsen in Vlaandren wilden zoeken, en bewezen dat er van geen ander als van ons Waasche Hulsterloo, onder Kieldrecht, kan sprake zijn.

In 't Oostende van Vlaendren staet
Een bosch, ende heet Hulsterlo....

Zoo zegt Reynaert. En in charters van uit de X^e^ eeuw is er van dit Hulsterlo *cum sylvis et moer et pratis et prascuis* meermaals sprake, voornamelijk in den akt van 1136 waardoor Iwein van Aalst het aan 't klooster van Salegem, onder Vrasene, afstaat. 't Is waar dat de Reynaert er eene bedroevende beschrijving van geeft :

Dats een de meeste wildernisse
Die men hevet in enich rike
Ik segge u ooc gewaerlike.

Dat somwilen es een half jaer
Dat tot den borne comet daer
No wederman, no wijf
No creature, die hevet lijf.

Waarop men de tegenwerping maakt dat ten tijde van dichter Willem het Waasche Hulsterloo, wel zulke woestijn niet meer zijn kon, aangezien er van sedert 1156 eene bidplaats bestond, en dus, zegt men, deze plaats alreeds moest bevolkt zijn. Deze opmerking schijnt ons ongegrond. Het is immers genoeg bekend dat meermaals het oprichten van eene bidplaats door eene kloostergemeente, in eene nog onbebouwde streek, de oorsprong was van een gehucht, 't welk zich later tot een dorp of eene stad uitbreidde. Was dit niet het geval met Waasmunster (monasterium Wasiae), met Temsche, met Sint-Niklaas en meer andere?

Geheel de middeleeuwen door was ons Waasch Hulsterloo eene zeer bekende bedevaartplaats, waarheen door de schepenen-vierscharen wegens zekere misdrijven tot bedevaart wierd veroordeeld (1). De priorij van Hulsterloo verdween maar tijdens de godsdienstoorlogen in de XVIe eeuw, en er is heden geen steen meer van terug te vinden.

Maar nog meer als Hulsterloo heeft de naam *Criekeputte* of *Krekelput* besproken geweest. De heer Is. Teirlinck, die over den Reynaert, en wel bijzonderlijk over diens dichter en over de plaatsnamen in het gedicht voorkomende, een aanzienlijk werk voorbereidt, heeft, in de zitting van 20 Februarij laatsleden der Koninklijke Vlaamsche Academie, eene lezing gehouden over *Criekeputte*, op welke lezing ik de aandacht van onzen oudheidskring bijzonder wil inroepen.

Reynaert de Vos die aan koning Nobel wil diets maken waar hij vaders schat gedolven heeft, zegt :

Coninc, ghi moghet wesen vro
moochti onthouden dit :
een borne heet Kriekepit,
gaet suutwest niet verre danen

niet verre van Hulsterloo, meent hij.

Reynaert laat daarna Cuwaert, den haas, als getuige roepen, en omdat de koning gezegd had dat Kriekepit wel een uitgevonden naam

(1) De Potter en Broeckaert, Kieldrecht, 38.

kon zijn, vraagt hij

Weetst u waer Kriekeputte steet?

en Cuwaert antwoordt zonder aarzelen :

of ict weet?
ic hebber ghedoghet grote pine,
ende meneghen hongher, menich coude
ende aermoede so menichfonde
up Kriekenputte so meneghen dach
dat ics vergheten niet ne mach.

In de verschillige teksten van de Reynaertsgedichten vindt men den plaatsnaam Kriekeput onder dertien verschillige vormen, waarvan de meest uiteenloopende zijn : Crikenput en Krekelput.

In den beginne deelden eenige schrijvers het gedacht van koning Nobel en zegden met hem :

Kriekeputte dat ghi hier noemt
wanic, es een gheveinsde name

maar dat zal wel niemand meer houden staan, zooverre als nu de toponymie van den Reynaert gevorderd is.

Willem opperde reeds de vraag of Cricke niet « Kreke » diende gelezen te worden, en niet de Kieldrechtsche kreek was, op de kaart van Sanderus en andere kaarten bekend.

Zich steunende op een grondig onderzoek over de plaatsbenamingen in de streek van Kieldrecht, wederlegt de heer Teirlinck zeer wel de verschillige gissingen over Krekelput gemaakt, onder andere door Van der Straeten die het in Oudenaarde meent te vinden; van Willems die het tusschen Vladsloo en Dixmude heeft ontdekt; van Dr Muller die het met al het overige van het Reynaertgedicht wil Hollandsch maken en Kriekenbeek voornitzet; en van meer andere. De heer Teirlinck is overtuigd dat men Krekelput moet terugvinden in den nu nog te Kieldrecht bestaanden plaatsnaam van *Krekelmuit*. Volgens hem wijst deze naam op de *Kreek van Kieldrecht* door Sanderus aangestipt, en nu bekend als de *Geule* of *Guile*, welke door den Melkader langs Calloo naar de Schelde vloeit. Hij voorziet en wederlegt zeer vernuftig alle de tegenwerpingen die men letterkundig, toponymisch of historisch tegen zijne meening zou kunnen voorbrengen. Zoo, onder andere, voor wat de naamafleiding betreft, breekt hij de stellingen af van Grimm, die Griekenput voornitzet; van Geyder, die in Krekel den naam vindt van het welbekende insekt de *Cicada;* ook nog eene stelling die op eendenput wijst; en einde-

lijk de spitsvondigheid van Buddingh, die Kriekeput in Kruipe-put verdraait.

De meening van den heer Teirlinck is dat *Kriekeput Krekelput* is, de put der Kreke, en hij vat geheel zijn stelsel aldus te samen :

Kriekepitte, evenals *Hulsterloo*, is geen verzonnen naam; het lag op het grondgebied der tegenwoordige gemeente Kieldrecht, in het land van Waas, dat de dichter van Reinaert I zoo gemoedelijk het « Soete lant » noemt.

Wij dachten het nuttig dit overzicht te geven van de vorderingen tot heden gedaan in de letterkundige, toponymische en geschiedkundige studie van den Reynaert, om daarop de aandacht te vestigen van de leden onzes Krings. Voor ons, die ons met de geschiedenis van ons Waasland bezig houden, kon wel eens de gelegenheid voorkomen iets te ontdekken dat de bestudeerders van den Reynaert, dat de Vossenjagers, van het grootste nut zou kunnen zijn, en zou kunnen medehelpen om voor goed, als onzen landgenoot te doen herkennen den nooit volprezen dichter van het eerste vlaamsche dieren-epos.

De minste bijzonderheid kan op 't gebied van geschied- of taalkunde van 't grootste belang zijn. Het wierd hier nog gezegd hoe nuttig het ware, tot bevordering onzer studiën, en om nog meer verscheidenheid in onze uitgaven te brengen, in onze Annalen meer belang te geven aan de rubriek *Varia*. Er zijn altijd een aantal onderwerpen die ons land van Waas ten hoogste aanbelangen en waarover in lang nog het laatste woord niet zal gezegd zijn. Laat ons wanneer wij over een of ander dezer onderwerpen iets ontdekken, 't zij onuitgegeven documenten, 't zij studiën of nota's in boeken tijdschriften of dagbladen, 't zij een persoonlijk invallend gedacht, laat ons dit mededeelen in onze Varia. Wij zullen zoodoende de aandacht onzer lezers op deze onderwerpen gaande houden. Waarom niet onder de rubriek *Mercatoriana*, bijvoorbeeld, regelmatig aanstippen wat wij hier of daar over onzen grooten aardrijkskundige geschreven vinden, en evenzoo voor vele andere. En gezien nu het belang dat voor ons Waasland gelegen is in verdere studiën op den Reynaert, laat ons ook eene rubriek *Reynardiana* open houden zooals J.-Fr. Willems het eertijds deed in zijn Belgisch Musœum (1).

In eene lezing ter Koninklijke Vlaamsche Academie, begon Jr Nap. de Pauw (2) al te klappen van een MONUMENTUM OERE PERENNIUS

---

(1) Zie Belgisch Musœum, V, 115 — VI, 409 — IX, 227.

(2) Verslagen, 1887, blad. 160.

dat men diende ter eere van den genialen eersten Vlaamschen dichter op te richten te midden

in het Soete laut van Waes.

Laat ons van eerst af nog niet in zulken geestdrift ontvlammen, maar laat ons voor oogen houden, dat de minste kleine bijdrage aan de geschied- of letterkundige studie van den Reynaert gedaan, een steentjen bijbrengt aan den voetzuil waarop weleens dit MONUMENTUM zal kunnen opgericht worden.

TH. DE DECKER.

UN PROCÈS CRIMINEL

DEVANT LE CHEF-COLLÈGE DU PAYS DE WAES EN 1701.

Le 8 Mars 1701 fut incarcéré à la « cepiragie » de St. Nicolas, prison du Chef-Collège Jan van Tollnysen, alias Coryn f^s Jans, né à Anvers. Le détenu n'était agé que de dix-neuf ans et avait à répondre d'une série de méfaits (1).

Nous allons essayer de raconter le procès de ce jeune délinquant. Cet exemple nous montrera quelle était la procédure criminelle suivie devant le Chef-Collège, il nous montrera aussi que le juge répressif infligeait à cette époque la peine à titre d'expiation, et que la notion de la peine infligée pour arriver à l'amendement du délinquant n'était pas plus connue du Chef-Collège, que des autres magistrats de ce temps. On ne connaissait encore alors en droit pénal que la loi du Talion. Ce n'est qu'au XIXe siècle que la notion nouvelle de la peine prévalut. Nous ne voulons pas nous étendre sur ce point, qui sort du cadre du présent petit travail.

Nous venons de voir que van Tollnysen avait été incarcéré le 8 Mars 1701. Le même jour le geôlier de la « cepiragie », Jan Vernimmen fut envoyé par le Chef-Collège à Assche près Bruxelles, avec une commission rogatoire « ..... omme te Juformeren oñer eenighe » dieñerye by den voornoemden persoon alđ begaen..... » (2).

Le geôlier revint le lendemain de son expédition et dès le 10 Mars van Tollnysen fut exposé (3). Jan Vernimmen reçut comme salaire

---

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofd-Collegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce n° 1.

(2) Ibid. — Ibid. — pièce n° 8.

(3) Ibid. — Ibid. — id.

pour son assistance à cette exposition 2 escalins de gros, soit vingt quatre sous de Brabant (1).

Le 17 Mars suivant le Chef-Collège résolut que le Haut-Bailli entamerait des poursuites contre van Tolhuysen et que son lieutenant « le stadthaúder » commencerait une procédure criminelle d'office, « van weghe het landt », à sa charge, devant les magistrats de la cour du Pays de Waes « voor 's graúemannen van hoúe van Waes » (2).

Cette procédure débuta le 21 Mars par une ordonnance de style émanant du Chef-Collège disant qu'avant faire droit au fond « ... al-» úooren ten principalen recht te doen.... » il serait informé « ... à » charge et descharge.... » (3).

Il nous est agréable de rencontrer dans ce document purement de style, cette clause qui nous fait croire que les magistrats du Chef-Collège avaient le souci de la vérité, et que leurs informations n'étaient pas exclusivement dirigées contre l'accusé, sans s'enquérir de ce qui pouvait le disculper ou tout au moins diminuer sa responsabilité au point de vue pénal.

Le même jour (21 Mars) van Tolhuysen fut « geexamineert », c'est-à-dire soumis à la question. Pour son assistance à cette partie de la procédure, Jan Verniumen, reçut encore un salaire de 2 escalins de gros (4).

Le même jour aussi le geôlier se rendit à Haesdonck, avec des citations à comparaître le lendemain à titre de témoins, adressées à Marie et Elisabeth van Geersom et Joos de Blanger (5).

Il fit des citations du même genre, le même jour encore, à « .... Anthony vercanteren ende syne dochter huysvraúwe uyt den » spiegel binnen dese prochie.... » (6).

Nous allons enfin connaître les causes de l'arrestation et de l'incarcération de van Tolhuysen, alias Coryn. Il nous suffira de suivre pas à pas l'instruction et de prendre note des témoignages recueillis le 22 Mars.

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofd-Collegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce n° 8.

(2) Archives de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 96. — à sa date.

(3) Ibid. — Ibid. — Reg. 1896 f° 216 v° ss.

(4) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofd-Collegie) 1691—1701. — pièce n° 8.

(5) Ibid. — Ibid. — id.

(6) Ibid. — Ibid. — id.

Le premier témoin entendu est Marie Vercauteren veuve de Thomas de Vleeschouwer (de vleeschr).

Elle dépose que le 6 Mars 1701 l'accusé est entré dans son cabaret vers midi, et qu'il s'y est fait servir de l'eau-de-vie. Elle déclare en outre qu'après avoir consommé son eau-de-vie, van Tolhuysen s'était subrepticement glissé dans la chambre et y avait enlevé un « steen » (1) de lin; qu'il avait caché son larcin dans ses culottes, mais qu'elle était néanmoins parvenue à lui enlever son butin. Elle dit aussi qu'après avoir recupéré son bien, elle avait laissé aller van Tolhuyzen, grâce à ses belles paroles (.... hem door syn schoon spreken heeft laeten gaen) (2).

Le second témoin : Joos de Blanger, cultivateur à Haesdonck, agé d'environ 53 ans, avait été préalablement confronté dans la prison avec le détenu. Il persiste dans ses déclarations faites le 9 Mars précédent devant les échevins de la keure de Haesdonck. De Blanger déclare ensuite qu'il se trouvait dans sa cuisine, qu'à un certain moment il a perçu un bruit sourd (eenigh gerammel ofte rammoer) venant de sa chambre. Il a alors écouté attentivement (toegheluystert) de ce côté, a entendu sauter la serrure de son coffre, et le tintement de monnaies. Il s'est précipité aussitôt dans sa chambre et a vu l'accusé se sauver par la porte de derrière. Il s'est lancé sur les traces du fuyard qu'il a saisi au bout de trois ou quatre pas dans le jardin potager, lui disant : voleur, vous avez pris mon argent (... ghy dief, ghy hebt myn gelt gestolen.) Van Tolhuysen a répondu : allons voir si votre argent est volé. Sur quoi ils sont rentrés dans la chambre, où ils ont trouvé le coffre fracturé que l'accusé a ouvert, disant : où donc a-t-on pris votre argent? (waer is nu V : gheldt weghghenomen).

J'ai ensuite visité, continue le témoin, le petit compartiment (het laeyken) du coffre, et je me suis aperçu que c'est de là qu'on m'avait dérobé environ huit florins en monnaie. J'ai dit au prévenu qu'il était le voleur, sur quoi van Tolhuysen s'est mis a me quereller et est ainsi arrivé dans mon avant-cour où il s'est écrié : fouillez moi pour voir si j'ai votre argent (visiteert my of ick V : gheldt hebbe). J'ai visité alors diverses poches ou bourses dans lesquelles je n'ai rien trouvé, mais voulant en visiter une autre, van Tolhuysen s'y est obstinément refusé (heeft hem den Vre het selve moetwilligh gerefuseert).

(1) 1 steen = 2 kos 700.

(2) Archives de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 fo 1 ss.

Après beaucoup de paroles et de querelles, ayant tiré une poignée de monnaie de cette bourse, l'accusé m'a demandé en quelles espèces consistait l'argent qu'on m'avait volé. Ayant reconnu les pièces qui se trouvaient dans mon coffre, j'ai saisi la main de van Tolhuysen, pour pouvoir rentrer en possession de mon bien. J'y avais partiellement réussi, mais j'éprouvai tant de résistance et de violences que l'accusé parvint à quitter ma ferme. Arrivé sur la rue, il m'a attaqué, disant que j'étais un voleur, que je lui avais dérobé son argent. Puis il m'a battu et bousculé de telle façon que j'ai été obligé de lui rendre en grande partie ce que j'étais parvenu à lui reprendre.

Pendant tout ce temps il me menaçait de me ruiner, de m'assassiner ou de mettre le feu à ma ferme (ick sal V: ruineren, vermoorden ofte verbranden).

Non satisfait de m'avoir ainsi pris ou extorqué mon argent et d'avoir formulé ces diverses menaces, il m'a adressé encore différentes injures, tout en se dirigeant vers le cabaret de la veuve de Pierre Verstraeten, où je l'ai suivi et où il a été finalement arrêté (1).

Nous ne savons ce que nous devons le plus admirer dans cette déposition si humaine, dont nous donnons ici une traduction presque littérale, traduction qui ne peut rendre la saveur du texte flamand. La naïveté du terrien qui empoigne son voleur et commence à discuter avec lui, qui fait avec lui une visite des lieux, qui se laisse ensuite entrainer dehors, où la discussion sur l'identité de l'argent volé recommence, qui fouille son cambrioleur, dirions nous aujourd'hui, qui finalement le laisse échapper, est accablé de menaces, d'injures, est battu, bousculé et forcé enfin de rendre le larcin partiellement repris, qui suit son voleur dans un cabaret et parvient à l'y faire arrêter — cette naïveté déconcerte notre entendement actuel, mais nous l'admirons. Le paysan d'alors n'était-il pas destiné à être dépouillé, battu, bousculé et à montrer néanmoins sa satisfaction?

D'autre part, voilà un jeune homme de 19 ans, un enfant encore, qui montre vis-à-vis de sa victime — un homme d'âge, nous l'avons vu — le plus superbe sang-froid. Il ne se laisse pas démonter un instant, il trouve réponse à tout et finalement, comme toutes les malhonnêtes gens, est le premier à crier : « au voleur ». On retrouve en lui toute la psychologie du malfaiteur.

Il faut ajouter que van Tolhuysen, malgré son jeune âge, était déjà un professionnel du crime, ainsi que nous allons le voir bientôt.

(1) Archives de l'Etat à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 f° 1 ss.

Mais reprenons les faits de la cause.

Deux jeunes filles : Antoinette van Geertsom agée d'environ 16 ans, et Elisabeth van Geertsom, agée d'environ 14 ans, avaient vu la scène qui s'était passée dans la rue. Elles viennent confirmer la déposition de de Blanger à cet égard. Il est a remarquer au point de vue de la procédure, qu'elles déposent assistées de leur père (geassisteert van hunnen vader) (1).

A la suite de ces déclarations, van Tolhuysen fut encore « geexamineert » le 31 Mars.

Il n'existe pas de procès-verbaux de ces interrogatoires. ou du moins nous n'en avons pas trouvé, malgré nos recherches.

Cette fois encore cette « examinatie » eût pour conséquence la convocation de nouveaux témoins. En effet le 2 Avril le geôlier va citer à St. Nicolas même, au hameau Tereecken, 7 témoins : « pr heirman, » met syne huysvrauwe, Jtem a : de brabander met syne huysvre, » Jtem Jan vercauteren met syne huysvrē ende Josyne de brabander... » Ces témoins étaient assignés pour le 5 suivant.

Le geôlier reçut de ce chef un salaire de 5 escalins 10 gros (2).

Nous ne connaissons que les dépositions de deux de ces témoins. Elles sont inscrites au Reg. 1701 fo 3 vo, comme ayant été faites le 6, tandis que le compte du geôlier porte : « Jtem op den 5en April » 1701 daghe vande voorschre comparatie t'collegie gedient 0—2—0 » (3).

D'autre part nous trouvons au Reg. 1701 (4), un entête de procès-verbal commençant par ces mots « naerdere Enqueste.... » en cause van Tolhuysen, sans aucune indication de date. Cet entête est suivi de trois pages blanches, destinées probablement à recueillir les dépositions des cinq autres témoins.

Quoiqu'il en soit, nous continuons à suivre l'instruction dans ce que nous en possédons.

Josyne de Brabander agée d'environ 22 ans déclare bien connaitre van Tolhuysen, elle ajoute qu'il fréquente la maison de ses parents depuis environ quatre ans (« .... dat den selfien thunnen huyse ontrent » de vier Jaeren heeft vkeert.... »), elle dit encore qu'elle n'a jamais éprouvé qu'il fut un voleur, ou qu'il eût commis quelque vol, mais qu'elle a entendu dire par quelques personnes qu'il est coupeur de

(1) Arch. de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 fo 1 ss.

(2) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier Cepieragie pièce no 8.

(3) Ibid. — Ibid. — id.

(4) Fo 3.

bourses et qu'il fréquente de mauvaises compagnies (« .... nooit te » hebben ondervonden dat hy was eenen dief ofte dat hy eenighe » diefte hadde begaen, dan wel van eenighe psoenen te hebben hoo- » ren seggen dat den selúe van Tolhuysen was eenen borsesnyder, » ende dat hy was verkeerende met quaedt geselschap ») (1).

Le maitre de Josyne à son tour déclare qu'il connait parfaitement van Tolhuysen, parce que celui-ci venait quelquefois chez lui faire la causette avec Josyne de Brabander, qu'il occupait chez lui à teiller le lin et à filer (.... seer wel te kennen Joannes van Tolhuysen vre in desen mits dat den selúen somwylen t'synen huyse heeft verkeert, ende quamp caûten met Josyne de brabander die tsynen deposants huyse was swingelende ende spinne....) (2).

Quant aux antécédents et aux fréquentations de l'accusé, il confirme pleinement le témoignage de son ouvrière.

Le 9 Avril, le geôlier fût expédié de nouveau à Assche, avec une lettre pour le « hooftdrossaert » de ce marquisat. Le brave Jan Vernimmen ne trouva pas ce magistrat. Il alla le relancer jusqu'à Bruxelles, pour obtenir communication d'une procédure suivie à charge de van Tolhuysen devant la juridiction de ce marquisat. Mais il ne parvint pas à rencontrer le « hooftdrossaert » revint à Assche et se mit à la recherche du greffier de l'endroit. Il ne trouva pas davantage celui-ci. Mais Jan Vernimmen n'était jamais pris sans vert. Il apprit que le greffier s'était rendu du côté de Buygem (3) pour ses affaires (..... gegaen was om syne affaire naer den candt van buygem) (4). Il envoya un messager « eenen expressen » à sa recherche. Tous ces contretemps retardèrent le retour du geôlier, mais il parvint, malgré ceux-ci, à lever à Assche les pièces relatives à une poursuite intentée, peu avant, contre l'accusé et ses complices : Jan Speck et Jan Herodes — ce dernier s'appelait Jan Raes — du chef de vols commis à Meldert (5).

Jan Vernimmen ne rentra à St. Nicolas que le 11 Avril.

Nous entrons maintenant dans la seconde phase de l'affaire.

Tous ceux qui ont eu l'occasion de fréquenter nos prisons modernes, soit comme membres de comités de patronage, soit comme

(1) Archives de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 fo 3 vo.

(2) Ibid. — Ibid.

(3) Beyghem (canton de Wolverthem)?

(4) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier cepiragie pièce no 8.

(5) Ibid. — Ibid. — Ibid.

magistrats, soit à tout autre titre professionnel, savent que même dans les maisons les plus strictement cellulaires, rien n'échappe à l'attention des détenus, et que les aventures d'un prisonnier sont immédiatement — comment? tous le savent, mais tous l'ignorent — connues de tous les codétenus. Les criminalistes les plus autorisés en conviennent sans détours. Que devait-ce donc être à la cepiragie, où règnait le régime en commun le plus absolu, et où les dangereux seuls étaient enfermés dans des cages treillagées en madriers (1). Évidemment les démarches du geôlier étaient soigneusement épiées, ses absences et leurs motifs immédiatement connus. D'autre part, le résultat des missions du porte-clefs ne devait pas rester longtemps un secret.

L'enquête menée par Jan Vernimmen à Assche était accablante pour Jan van Tolhuysen. Aussi doit-on croire que celui-ci trouva l'air de la cepiragie pernicieux pour lui, car dans la nuit du 13 au 14 Avril 1701, il brûla la politesse à Messieurs du Chef-Collège, pour aller chercher la tranquillité dans des lieux plus propices.

Cette évasion fut racontée par van Tolhuysen lui-même. En voici le péripéties : Il avait fait un trou dans le plancher et s'était laissé tomber par cette ouverture dans la salle des détenus pour dettes (de schuldeneerscamer). Il avait trouvé la porte de ce local ouverte, ce qui nous prouve qu'il n'y avait à ce moment aucun prisonnier de cette espèce à la cepiragie. Ce saut de plusieurs mètres de hauteur semble n'avoir fait aucun mal à notre homme, car il se dirige tranquillement de là vers l'escalier par lequel il parvient au grenier. Arrivé-là, et cherchant dans l'obscurité après un cable ou une corde à linge, il a trouvé un filet. Il attache celui-ci à un chevron et se laisse ensuite descendre par une tabatière jusqu'au cimetière. Une fois là, il s'était jeté à genoux et avait prié pendant au moins une demie heure, se demandant comment il avait osé descendre d'une telle hauteur (.... tot op het kerckhof naerdien hy wel een halfe huere op syne knieden gelesen en gebeden hadde aleer hy tselúe durf bestaen als synde eene seer groote hoochte...) (2).

Après avoir fait cette dévotion, il se rendit à Tereecken, frappa à la fenêtre de Josyne de Brabander — son amie, tout nous l'a indiqué jusqu'à présent — et dit : Josyne levez vous et ouvrez vivement la porte (... Josyne staet op ende doet gaúwel de deur open) (3).

(1) Un fragment de ces « muyten » existe au Musée. Nous regrettons que nos collections ne contiennent pas une « muyt » entière.

(2) Archives de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 f° 8 v° ss.

(3) Ibid. — Ibid. — Ibid.

La pauvre fille fut étonnée d'entendre la voix de van Tolhuysen qu'elle croyait en prison. Elle se leva en hâte, et le fit entrer. Les premières paroles qu'il prononça durent faire sur elle une profonde impression. Nous renonçons à les traduire, tant elles sont caractéristiques : « .... dat de sel Jan van Tolhuysen alsdan aen haer seyde al lamenteren och Josyne vmaeckt wat myne handen sy syn soo geqnest door de coorde emmers de nette langs de welck my hebbe laeten afsincken nyt de vangenisse.... » (1).

Après ces lamentations, van Tolhuysen raconte à Josyne son évasion ainsi que nous venons de la narrer et termine son récit en suppliant Josyne de le suivre à Gand, où il s'engagerait au service du roi de France, lui promettant sous serment de l'y épouser (... ende dat hy aldaer saúde vraúwen volgens syne diñersche beloften aen haer onder eedt gedaen...) Josyne se laissa prendre aux serments de van Tolhuysen, et nous avons vu par la déposition de la patronne du « Spiegel » qu'il avait la langue dorée. Elle le suivit donc, et le couple arriva le lendemain à Gand entre sept et huit heures du matin.

Qu'il nous soit permis de signaler la liberté des mœurs qui existait alors dans le peuple; ce que nous venons de dire en est une preuve palpable, et nous ne voulons pas insister.

Le geôlier, Jan Vernimmen, s'aperçut dès l'aube, le 14 Avril, que son pensionnaire l'avait traitreusement abandonné. Il ne perdit pas la carte et envoya des messagers à tous les passeurs d'eau du Pays de Waes, ainsi qu'aux autorités de la Clinge, Hulst, Burght, Zwyndrecht et la Tête de Flandre « presumeren den selñe hem aldaer was haúdende, ofte by Jmant gesien » (2).

Telles furent les premières mesures de police prises pour arrêter le fugitif. Comme il arrive quelquefois dans des recherches semblables, le geôlier s'imagina que son prisonnier avait pris la fuite vers l'Étranger — ici le Brabant ou la Zélande — alors que celui-ci s'était tranquillement dirigé vers la grande ville la plus voisine dans la province, ainsi que nous venons de le voir. Il faut supposer, qu'alors comme maintenant, les grandes villes étaient le lieu de refuge préféré des malfaiteurs.

Mais quelques jours plus tard — soit le 17 Avril — Jan Vernimmen,

---

(1) Archives de l'Etat à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 f° 8 v° ss.

(2) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier : Cepiragie, pièce n° 8.

geôlier, huissier, juge d'instruction, en un mot le maître Jacques du Chef-Collège, est enfin envoyé à Gand pour y rechercher la brebis égarée. Nous voyons par les comptes de ce fonctionnaire (1) — si on peut lui donner ce titre — celui-ci faire des recherches vaines dans cette ville. Le hasard le met en présence d'un ancien compagnon de fredaines de van Tolhuysen. C'était un individu peu recommandable, repris de Justice, nommé Jan Raes alias Jan Herodes, déjà fouetté à Assche et banni de ce marquisat.

Cet excellent homme raconte à Jan Vernimmen que son ami van Tolhuysen — les honnêtes gens se rencontrent toujours — est parti pour Ath, où il a été engagé dans le régiment Grimaldi.

Jan Vernimmen n'hésite pas, saute à cheval, se rend à Ath et en ramène captif son fuyard. Mais qu'est il arrivé dans l'intervalle de la compagne de van Tolhuysen. Hélas! ce qui devait arriver. Une fille un peu mûre (dans l'un de ses interrogatoires on lui donne 22 ans, dans l'autre 24) (2) se fesant ou se laissant enlever par un enfant de 19 ans, d'une perversité profonde, devait fatalement tomber sous la domination de celui-ci. Mais lorsqu'elle put se convaincre que van Tolhuysen n'avait pour but que de l'exploiter et de la faire voler, lui disant que si ses mains n'étaient pas meurtries, il le ferait lui-même, sa conscience se révolte, elle menace de dénoncer son amant et de retourner chez ses parents. C'est ce dernier parti qu'elle prit (3).

Le 20 Avril van Tolhuysen était réintégré à la « cepiragie ». Dès le 25, Josyne était assignée comme témoin en même temps que N. Marcant (4).

La déposition de Josyne de Brabander, qui était rentrée au domicile paternel, roule entièrement sur les détails de l'évasion de van Tolhuysen, sa fuite avec lui à Gand, leur séjour dans cette ville et pour terminer le chef-collège pose à la malheureuse certaines questions d'une nature particulière, auxquelles la jeune fille répond dans des termes d'une crudité telle que la décence nous défend de les reproduire ici.

---

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier : Cepiragie, pièce n° 8.

(2) Arch. de l'État de Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1701 f^is 3 v° et 8 v° ss.

(3) Ibid. — Ibid. — f° 8 v° ss.

(4) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier : Cepiragie, pièce n° 8.

Le 25 Avril van Tolhuysen est « geexamineert » pour la quatrième fois (1).

Mais van Tollmysen n'avait pas réintégré la cepiragie dans un état de santé irréprochable. Le compte suivant du chirurgien Jacques de Smedt nous prouve qu'il y était rentré atteint de la gale, ayant les mains blessées — nous connaissons la cause de ces blessures — les pieds et l'épaule également blessés; dans un état tel, en un mot, qu'il ne savait plus s'aider lui-même.

Specificatie vande dienste gedaen in het Curreren van Jan van tolhúysen gevangene ter seperagie, door my onderschreve mr Chirurgyn by laste, ende kennisse van myn Edele Heeren van het Hooft Collegie vanden Lande van Waes.

Alvooren op den 26 April 1701 gedaen een lańimentum ad scabiem vier oncen . . . . 0—4—8

27 dito een puergans . . . . 0—1—2

29 dito, spri vini campharat spe resolúens ana ℥ vj tot een phelgmone aen den voet . . . . 0—8—0

Jtem over het currere en verbinde vanden 20 April tot den 4 Mey inclus, aen de selúe van tolhuysen, welcken gequetst synde aen beyde de hande, ende voeten, beneffens een qúetsúre op de schoúder, waer toe ick telckens heb moeten employeren een alf úre salvo jústo, alsoo ick hem heb geholpen in het uyttrecken ende aen doen van syne konssens alsoo de patient hem selven niet en konde helpen ter oorsaecke dat hy syn hande niet en konde gebruycken comt over het selúe . . . . 1—8—0

l. 2—1—10

Waer van U : ED : sullen Believen te verleenen ordonantie twelck doende etc.

Jacques De Smedt
mr Chirurgyn.

Den comys van Saren sal betaelen aen Jaqúes de Smet mr Chirurgyn

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollégie) 1691—1701. — Dossier : Cepiragie, pièce no 8.

de somme van twee pon gr oúer diensten by specificae v̄melt dese met acq[t] oúerbringen̄, sal hem in Rek[e] valideren actum int collegie den xiij Junij 1701. p : D'Hanins

1701.

kenne hier van voldaen te syn
Jacques De Smedt m[r] Chirurgyn (1).

C'est sur cette épave humaine que la justice criminelle va continuer à s'exercer jusqu'au jour du jugement. Car le jour même du prononcé de celui-ci, soit le 4 Mai, nous voyons encore le chirurgien Jacques de Smedt panser les blessures de van Tolhuysen.

Cependant, comme nous venons de le dire, l'instruction continuait sans désemparer. En effet, le 25 Avril, Jan Vernimmen avait réassigné Marcant qui n'avait pas répondu à l'invitation qui lui avait été donnée le 23 précédent. Le 27 Avril de nouveaux témoins sont cités : « Jan de Cauwer, Gillis de Daúwe, Jacobus wapenaert met syne » huysvraúwe » (2).

Ces témoins répondirent-ils à l'appel qui leur était fait? Quelle fut la nature de leurs dépositions? Nous l'ignorons.

Toujours est-il que dès ce jour l'instruction fut considérée comme close, parce qu'à la même date Jan Vernimmen fit deux significations de pièces à van Tolhuysen (3). Quelles étaient ces pièces nous l'ignorons aussi.

Enfin le 3 Mai le geôlier alla convoquer les membres du Chef-Collège à Sinay, Burght, Haesdonck et à St. Nicolas afin de se réunir le lendemain (4).

Finalement le 4 Mai le Chef-Collège rendit le Jugement suivant :

« Omme dieswille dat Ghy Jan van Tolhuysen alias Coryn f[s] Jans ofte soo ghy anders genaemt ofte getoenaempt syt, aúdt 19 Jaeren, geboren vande stadt Antwerpen, V : soo verre hebt v̄geten van op den eerste noúember vanden verleden Jaere, beneffens twee van V : compagnions, genaempt Jan Speeks ende Jan raes alias Jan Herodes soo ghy seght, te gaen opde prochie van meldert Jnt marquïsaet, poort vryheit ende landt van Assche, ende aldaer gedurende den tyt van de vespers te stelen Jnt huys van heyndricq Applicoen, beneffens

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce n° 7.

(2) Ibid. — Ibid. — pièce n° 8.

(3) Ibid. — Ibid. — ibid.

(4) Ibid. — Ibid. — ibid.

den selven Jan Speck uyt een schapraey ende elders eenigh geldt, ende Lynwaet terwylent den voornoemden Jan raes de schilwacht was hañdende : t'welck de selven heyndricq applicoen, als liggende Jnde selve camer op syn bedde gewaer wordende is opgestaen, Vl de vlucht nemende heeft vervolght, sonder te connen achterhaele, dan gevangen genome den voornoemden Jan raes, alias Jan herodes, die ter caūsen voorschreven by sententie vanden 22 Xbre vanden voornoemden Jaere aldaer is gegeesselt, ende gebannen geworden; waer mede noch niet ophañdende maer al voort gaende Jn uwen qūaeden aert van stelen, hebt V : oock vervoordert op den vjen meerte lestleden te gaen binnen dese prochie van St Nicolaes Jnde herberghe genaempt den spieghel, en naer gedroncken te hebben een gelas brandewyn, te stelen uyt de camer eenen steen vlasch, den selven stekende Jn V : broecke; alwaer ghy op het fait betrapt synde, die V : is afgenomen byde vrauwe vanden huyse; ende willende van het een quaet vallen Jn het ander, hebt ū oock ten selven daege naer noene verstañdt te gaen opde prochie van haesdoncq Jnden huyse van Joos de blangher, Landtsman aldaer ter wylent den selven Jn syne keucken was lesende Jn eenen boeck, alwaer ghy met force van uwe handen, hebt opengetrocken het schele van synen coffer aldaer staende, ende daer uyt gestolen ontrent acht gūldens Jn gelde, twelck den selven Lantsman gewaer wordende, door het openspringen van de schele vanden voornoemden coffer, ende rammele van het geldt, is op gesprongen naer de selve camer, als wanneer ghy de vlucht nemende by hem achterhaelt syt, ende geaccuseert van syn geldt uyt den selven coffer gestolen te hebben, t'gone niet alleene en hebt geloochent, maer boven dien, hem quaelyck getracteert, met stooten, slaen ende vdreeghen, als wanneer ghy corts daer naer Jnde selve prochie van Haesdoncq gevangen syt genomen, ende alhier opgebrocht alwaer ghy oock naer eenighe daeghen detentie hebt ghebrocken, van daer gevlucht naer gendt, dienst genomen als militair, vtrocken naer Aeth, Jn V : garnisoen, van daer als gereclameert synde van dit officie, syt overgelevert ende wederom Jn vangenisse ghestelt, soo ghy oock te vooren om ū begaene dieverye van neusdoecken te stelen, Jnde kercke vande prochie van Zele Lande van dendermonde op Aschdagh vanden voorleden Jaere tot Dendermonde Jn vaughenisse syt ghestelt ende aldaer by sentie vanden vyfden meerte daer naer gebannen, buyten de selve stede ende Lande, den rechter ongenoegen ghebleken, soo by V : Eygene kennissen als andersints, boven de vehemente suspicie dieder is van noch andere dieverye begaen t'hebben,

synder saecken niet lydelyck, Jn een Landt van Rechte sonder condigne punitie andere ten Exemple.

S'grañemannen vanden hoñe van Waes, naer voorgaende adûys van rechtsgeleerde recht doende ter maeninghe van d'heer Jacobus Reynaerts stadthañder vanden voornoemden hoñe ende Lande condempneren V: Jan van Tolhuysen alias Coryn, ofte soo ghy anders genaempt ofte getoenaempt syt, hedent gebracht te worden ter meret van alhier op een schavot, ende ter causen voorschreñen aldaer gegeesselt te worden, met scherpe roeden, tot den loopenden bloede, midtsgaeders geteeckent op uwen rugge met het ordinair brandtmerck den bast aen den hals, bannen V: voorts uyt de provincie van Vlaenderen den tyt van 25 Jaeren met Interdictie van gedñerende dien daer binnen te commen op pene van de galghe, den lande van waes, beñeren, appendentien ende dependentien van diere, te ruymen binnen sonneschyn, ende de selûe proñincie binnen derden daeghe, alles naer slaeckinghe met condempnatie Jnde costen vanden processe, ende misen van Justitie ter tauxatie, aldus gepronunch[t] tot Ste Nicolaes desen vierden meye 1701.

Ramont (1).

Au prescrit de ce Jugement van Tolhuysen fut fouetté et marqué le même jour (2).

Pendant que van Tolhuysen subissait son supplice, ses Juges et leurs « suppôts » : geôlier, bourreau, aides, domestiques etc. festoyaient à la cepiragie aux frais du condamné. Mais celui-ci étant insolvable ces dépenses retombaient sur le Pays de Waes. Le compte suivant nous montre ce que Messieurs du Chef-Collège étaient capables d'ingurgiter à un seul repas.

Sp[e] omme den Cepier der cepiragie
vanden lande van Waes ter
caûsen van het tracteren de
Ed[e] heeren s'grañemannen op
den vj[en] (3) mey 1701 : als
wanneer dat wierde ghedaen de
Justitie ten laste van Jan
van Tolhuysen als volght

(1) Arch. de l'État à Gand. — Pays de Waes. — Reg. 1896 — f° 216 ss.

(2) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce n° 8.

(3) Il y a ici évidemment une erreur de chiffre. C'est en effet le 4 et non le 6 Mai que van Tolhuysen fut supplicié.

Alhooren oúer den cost van neghen persoone a dry schell grooe yder a l'ordinair. . . . . 1 : 7 : 0

Jtem oúer 30 potten wyn gedroncken soo aende taeffel als Elders a thien stúyúers den pot. . . . . 2 : 10 : 0

Jtem oúer 16 potten bruyn bier voor de knegten scherprechter etc. . . . . 0 : 4 : 0

Jtem oúer 18 potten Andtwerps bier comt. . . . . 0 : 7 : 6

Jtem oúer den cost van den messagier à l'ordinair . . 0 : 2 : 0

Jtem oúer den cost vanden scherprechter a l'ordre . . 0 : 2 : 0

Jtem oúer den cost vande twee assistenten tsame. . . 0 : 3 : 0

Sa 4 : 15 : 6

Suit l'ordonnance de payement du : xije Julij 1701 signé Ramont; et l' « acquit » signé : Vernimmen (1).

L'entretien de van Tolhuysen à la cepiragie coûtait au Pays de Waes 3 sons de Brabant par jour (2), nous supposons que c'était là le taux ordinaire des frais d'entretien des détenus. Mais comme dans certains pensionnats, nous voyons ici les extras et les suppléments doubler et tripler le montant de la pension.

Nous avons vu avec quelle facilité on se sauvait de la cepiragie, nous venons de voir qu'on y mangeait, à l'occasion, copieusement, et que l'on y buvait sec. Mais on s'y livrait encore à toutes sortes de travaux les plus divers. Cette même année la prison du Chef-Collège devint un amphithéâtre de dissection et d'autopsie, où le chirurgien N. Marchand garda pendant quinze jours le cadavre d'une femme qui avait été pendue au marché de St. Nicolas, cadavre que le geôlier Vernimmen fit finalement bouillir. Cette lugubre et macabre besogne se fit très probablement dans la salle où se trouve actuellement la Bibliothèque de notre Musée. La requête suivante nous donne des détails sur l'horrible cuisine qui y fut faite.

Aen myne Ede heeren
Hooghbailliú ende hooftschepen
vanden lande van waes.

Supplierende verthoont seer oodtmoedelyck Jan Veruimmen cepier ter vanghenisse vanden voornoemden lande, hoe dat VEden ghedient

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce no 2.

(2) Ibid. — Ibid. — pièce no 1.

syn gheweest, aen den verthoonder te ordonneren, dat hy saúde aenveerden het doodt lichaem van Amelberghe van brússel, die binnen dese prochie van Ste Nicolaes, was gheexecuteert gheweest met de coorde, om de selńe aldaer te doen annotomiseren door u : marchand, Ende daer naer te sieden, alle het welcke ghedúert heeft beth dan 14 daeghen, waerdoor den verthoonder groote moeyelyckh. heeft ghehadt, omme waer oúer recompentie te ghenieten den suppliant hem is keerende tot VE[den] voorne Edele heeren,

Oodtmoedelyck biddende Gheliefue ghedient te wesen den suppliant daer oúer te verleenen alsulcke somme als VEd[en] Jn reden sullen vinden te behooren, t'welck doende etc[a]

J. Vernimmen
1701

En tête on lit :
habeat ij L et fiat ordonnantie
En marge :

Den Comys vandersare sal betaelen aen Suppliant de somme van twee ponden grooten ter causen Jn desen vmelt, deselńe some sal hem Jn Rekeninge valideren dese met acq[t] oúerbringende Actum 24e meerte 1701

Ramont

Voldaen
J. Vernimmen
1701 (1)

Tels sont les faits de cette cause.

Il en ressort que si notre appareil judiciaire n'est pas la perfection, tant s'en faut, et si nos prisons sont peut-être trop luxueuses et trop confortables au gré de quelques-uns, nous pouvons néanmoins nous dire, et non sans quelque fierté, que l'Humanité a continué sa marche en avant, et que la science pénale et la science pénitentiaire ont réalisé depuis deux cents ans des progrès incommensurables.

G. WILLEMSEN.

---

(1) Arch. Comm. — Farde : Documenten van Rekeningen (Hoofdcollegie) 1691—1701. — Dossier Cepiragie, pièce n° 9.

EEN ZONDERLINGE AMBTENAAR.

Ten allen tijde waren er menschen bereid om hunnen evennaasten gelukkig te maken..... mits eene goede belooning.

Die bereidwilligheid draait er gewoonlijk op uit het een of ander openbaar bestuur aan te raden een nieuw ambt of eene nieuwe bediening te stichten.

En hoe wonder toch! die onbaatzuchtige raadgever is altijd overtuigd dat hij alleen bekwaam genoeg is om die nieuwe bediening met eer en tot ieders voldoening te bekleeden.

Zoo gebeurde het ook toen in 1758 Guillielmus de Cock, schouwvager en mosselkruier te St. Nicolaas, bevond dat er in die gemeente niet genoeg voorzorgen genomen werden om brand te vermijden.

Guillielmus wist wel waar het paard gebonden was. Hij oordeelde dat het grootste brandgevaar daarin lag, dat de arme menschen hunne schouwen op tijd niet lieten vagen, omdat zij niet genoeg bemiddeld waren. Ook vond hij het maar billijk, ja zelfs noodzakelijk, dat meier en schepenen eenen schouwvager van den armen zouden aanstellen, gelast met de schouwen der arme menschen gratis te vagen..... mits een « redelyck jaerlycx pensioen » te betalen door het bestuur. En natuurlijkerwijze ook vond Guillielmus dat hij alleen de man was die deze bediening naar genoegen der overheid kon bekleeden.

In die meening zond hij het volgende smeekschrift aan de beheerders der gemeente :

Dat den Supplt versoeckt en can niet worden geaccordeert actúm in vergaderinge den 15en 7bre 1758.

Pro Deo

Aen myn heeren meyer ende schepenen der plūe van Ste Nicolaes.

Supplierende verthoont reverentelyck Guilliehnus de Cock gebortigh van alhier mitsgrs van añders tot añders gelyck oock Catharine Verelst, syne hüysvraúwe met wie hy verweckt heeft vier kinderen, waer van het outste is twelf jaeren oút, en het jonghste twee jaeren ende een ander van ses jaeren en noch een ander van acht jaeren, die welcke hy met syne neerstigheyt alleen den cost moet winnen met schaúwvaegen en met mosselen te haelen, en vermits het actuelyck eenen seer benaúwen tydt voor den supplt door den Last vande voorse syne kinderen en nauwelycx jet te winnen en is, en den supplt ervaeren is jn het schauwvaegen, ten uyttersten nootsaeckel jn een gemeynte gelyck dese jn alle d'engieren van brandt om den selven te connen stútten, den welcken oock seer dickwils veroorsaeckt wort door de vuyle schaúwen van d'arme menschen, die de becostinge niet en connen uytstaen van die te vaegen, om welcke peryckelen te eviteren den supplt hem offereert by desen, om ten allen tyde jn peryckelen van brandt sigh voor het gemeynte van Ste nicolaes te exponeren jn tyde van brandt om by middel van alle devoiren den selven te stútten, gelyck hy binnen dese prochie noch gedaen heeft volgens syne conste en wetenschap, gelyck oock de schauwen van d'arme menschen die geen gelt en hebben om te betaelen voor niet te voegen, waer uyt de meeste peryckelen syn voorts commende mits by VE : heeren tot het gemeen welvaeren daer vooren consenteren een redelyck jaerlycx pensioen tot behulpsaemheyt van den supplt. hem keert tot VE : voorse heeren.

Ootmoedelyck biddende de selve believe gedient te wesen ten faveure van het publicq den offer vanden supplt te accepteren op den voet en conditien voorst, en hem daer vooren te confereren een jaerlycx pensioen ter caúsen van desen swaeren last voor het publicq wel wesen geheel syn leven gedurende, ten effecte van welcken hy het schaúw vaeghen oock is leerende aen synen sone, om ten faveure van het publicq oock behulpsaem te syn jn alle occasien ende voorvallen gedienstich te syn aen het publicq in het stútten van brandt schauwe van arme menschen voor niet te cúysschen ende te vaeghen ende voorders aen het publicq dienstigh te syn by daeghen ende by

nachten, waer te VE: heeren als vooghden van het publicq sullen believen t'ordonneren

Twelcke doende &ª

J. B. Christiaens adt.
my present
P. A. Seghers.

Den supplt in persoone
Dit is tmercq van
×
Guillielmus de Cock
verclaerende niet te
connen schryven (1).

Meier en schepenen vonden niet veel smaak in het voorstel van Guillielmus, want zij vergenoegden zich met op den rand van zijn vertoogschrift te zetten : « Wat den supplt versoeckt en can niet worden geaccordeert actum in vergaderinge den 13en 7bre 1758, » zonder eenige melding van dit besluit in den « Resolutieboeck » te maken.

Guillielmus de Cock was over die beslissing geenszins tevreden, en liet door den advocaat J. B. Christiaens het volgende schrift aan het Hoofdcollegie geworden :

Pro Deo
Aen myn Edele heeren
hooghbailliu ende
hooftschepenen vanden
Lande van Waes.

Supplierende verthoont reverentelyck Guilielmus de Cock, van oúders tot oúders gebortigh van Ste Nicolaes, gelyck oock Catharine Verelst met wie hy verweck heeft vier kindere, en actuelyck jnde uytterste beswangertheyt gaet van een vyfde, hoe dat hy met syne neirstigheyt alleen de voorse syne huysvraúwe eñ cleyne kinderen heeft onderhaúden, en alsoo het hem onmogelyck was jn dese gelegentheyt des tydts van eenen soo swaeren last te connen opbringen, heeft hy synen noodt te kennen gegeven aen meyer en schepenen der phie van Ste Nicolaes alles breeder uytwysens de reqte hier neffens gevoeght, waer uyt comt te blycken dat den suppliant hem gepresenteert heeft ten allen tyde hem te exponeren voor het publicq, met presentatie van schaúwen van d'arme menschen voor niet te vaeghen waer door dikwils den brandt gecaúseert en den eenen brandt van soo arme

(1) Stadsarchief van St Nicolaes. — Nog niet gerangschikt stuk.

huysen, dikwils veroorsaeckt den Brandt jn andere huysen, jae ondertusschen ten uytterste pryckelens is, om eene geheele prochie ofte gehuchte van huysen af te branden, niet tegenstaende al welcken hebben de voors^e meyer en schepenen van Ste Nicolaes, den supplt wegh gesonden en gerejecteert syne presentatie ten faveúre soo nootsaeckelyck voor het publicq van Ste Nicolaes, sonder eenige de minste consideratie oock te nemen op synen noodt ende nootsaeckelyckheyt te kennen gegeven, mitsgrs sonder jactantie gesproken, sonder eenige aendacht te nemen op syne neirstigheyt en goet comportement oorsaecke den supplt hem eyndelinge genootsaeckt vint te keeren tot VE: myne voors^e Edele heeren als opper policimeesters soo jn het besorgen van húnne noodige alimentatie als wel andere regulative tot welstant van het gemeente te geven.

Ootmoedelyck biddende de selve believe gedient te wesen geconsidereert de redenen voors^t s'gravemannen en schepenen van Ste Nicolaes t'ordonneren tot voorsien en den suppt tot alimentatie van syne vraúwe en kinderen volgens de nootwendigheden behoorlyck t'assisteren ofte anderssints syne presentatie t'accepteren op behoorlyck pensoen jngevolge van syne presentatie by d'annexe req^te geroert soo nootsaeckelyck voor het publicq welvaeren.

T'wel doende &^a

J. B. Christiaens adt. (1)

Het Hoofdcollegie gaf niet meer acht op die vraag, dan meier en schepenen, en gaf zich zelfs de moeite niet er eene « resolutie » over te nemen.

Zoo kwam het dat er te Sint-Nicolaas nooit een schouwvager van den armen in bediening trad.

Maar de twee vertoogen van Guilliehnus de Coek doen genoeg blijken welke diepe ellende en armoede er toen in zekere rangen der samenleving heerschten.

G. W.

---

(1) Stadsarchief van St Nicolaes. — Nog niet gerangschikt stuk.

EENE HEILIGGEESTTAFEL IN DE 16^e EEUW.

Men kent een land niet, wanneer men er slechts eenige groote steden van gezien heeft; men kent evenmin een volk wanneer men enkel de lange stamtafels zijner vorstenhuizen, zijne omwentelingen en zijne oorlogen, zijne zegepralen en zijne rampspoeden, in een woord alleen de groote daadzaken zijner geschiedenis geleerd heeft. Wat men mist 't is de kennis van het innerlijke, het huishoudelijke leven van dit volk, van die honderden feiten, welke meestal de grenzen eener gemeente niet overschrijden; van die plaatselijke inrichtingen en gebruiken, zoo eenvoudig soms maar daarom niet min wetensweerdig. De dagelijksche handel en wandel der voorouders bleef onbekend. En dit toch ook is geschiedenis.

Welnu, gelijk onze achtbare voorzitter het zoowel deed bemerken in de algemeene vergadering van November 1900, dit huishoudelijk leven der vroegere eeuwen doen kennen is eene der bijzonderste taken van onzen Oudheidkundigen Kring. Veel is er reeds gewerkt in dien zin. Aan het gebouw onzer plaatselijke of gewestelijke geschiedenis, dat wij prachtig al zien oprijzen, zou ik gelukkig zijn ook een steentjen bij te brengen.

Ik zou eene Heiliggeesttafel willen voorstellen uit den ouden tijd en wel uit de jaren 1500.

Tot meerder gemak onzer lezers, wellicht niet allen met het oude muntstelsel bekend, zullen wij vooraf een woord zeggen van de verschillige in ons werk voorkomende geldweerden.

Veel, ja meest zelfs, is er spraak van ponden, schellingen en deniers; ten ware wij het uitdrukkelijk anders deden bemerken, zijn dit vlaamsche ponden. Het **POND VLAAMSCH**, ook **POND GROOTEN** genoemd, wierd verdeeld in 20 schellingen; de schelling in 12 deniers grooten of 12 grooten, gelijk men gemeenlijk zegde.

Een *pond grooten* kwam overeen met 6 Brabantsche guldens en deed 10 frank 88 centiemen of in juister getal fr. 10,8843537.

De *schelling grooten* deed 6 Brabantsche stuivers of fr. 0,5442176; 't is te zeggen iets meer dan onze halve frank.

De *grooten* of *denier grooten* gold zooveel als een halve Brabantsche stuiver of fr. 0,0453514, iets meer dus dan 4 1/2 centiemen (1).

Meer dan eens ook ontmoeten wij de **PONDEN PARISIS**. Deze wierden verdeeld in 20 *schellingen of stuivers*, de stuiver of schelling in 12 *deniers of penningen*.

Welke was de weerde van deze soort van ponden?

Moesten wij du Marsan gelooven, dan zou een pond parisis fr. 1,25 gelden. Die schrijver zegt immers (2) dat een pond parisis overeenkomt met 25 stuivers Tournois. Een pond Tournois is gelijk aan $\frac{80}{81}$ deelen van eenen frank, geldt bijgevolg fr. 0,987654320 en wordt verdeeld in 20 stuivers. De stuiver Tournois is dus weerd : fr. 0,0493827160. Neemt men deze weerde 25 maal dan bekomt men fr. 1,2345679, of in rond getal : fr. 1,25.

Dit alles kan waar zijn voor Frankrijk, wat wij niet behoeven te onderzoeken, maar in Vlaanderen, tijdens de 16e eeuw, gold een pond parisis fr. 0,9070294, of een weinig meer dan negentig centiemen. — De *stuiver* of *schelling parisis* was weerd fr. 0,0453514 of iets boven de 4 1/2 centiemen. — De *denier* of *penning parisis* gold fr. 0,0037792 of ruim 1/3 van eenen centiem.

Men zal reeds bemerkt hebben dat een schelling parisis en een denier grooten juist in weerde overeenkwamen en dat dus de denier

---

(1) Men mag de *ponden grooten* niet verwarren met de **PONDEN WISSELGELD** of **STERKGELD**. Deze wierden wel gelijkelijk verdeeld in 20 schellingen en de schellingen in 12 deniers; doch de weerde was zeer verschillend. De ponden wisselgeld stonden tot de ponden grooten, gelijk 7 is tot 6; 't is te zeggen dat 7 ponden grooten maar zooveel weerd waren als 6 pond wisselgeld. *Een pond wisselgeld* deed 6 Nederlandsche guldens of fr. 12,69$\frac{84}{100}$; *de schelling* : fr. 0,63$\frac{49}{100}$ en *de denier* fr. 0,05$\frac{29}{100}$.

(2) *Dictionnaire de la conversation*, artikel *livre*.

of penning parisis het twaalfde deel van eenen denier grooten was. Zoo gebeurde het ook menigmaal, in de oude rekeningen, dat men om eene som uit te drukken, benevens ponden, schellingen en deniers grooten, ook deniers parisis gebruikte om de breuken van deniers grooten voor te stellen.

Een *g* of *gr* achter ponden, schellingen of deniers geplaatst duidt aan dat het vlaamsche ponden, schellingen of deniers waren. Het teeken *p*, *par*, *p*[is] of *prs* zegt dat er spraak was van parisische weerden.

Bij voorbeeld in de armenrekening van Stekene in 1544 leest men : *Ontfaē van pieter vā der eeckē van ij sch. pars tjaers van de jaere XV*[c]*XL XLJ XLIJ XLIIJ XLIIIJ* (dus vijf jaren) *te samen x gr.* (fr. 0,45).

In de rekening van 1550 : *ontfaen van pieter de Koc eñ willem braem van xxxiij d. prs* (12 centiemen $\frac{41}{100}$) *ende die verachtert van vyve jaeren comt tsamen j sch j gr ix d. p.* (fr. 0,62).

Benevens de ponden komen wij andere geldweerden tegen, waaronder eerstvooral :

de **MIJTEN** of **MITEN**. Volgens eenen tekst aangehaald bij Gilliodts *(Glossaire flamand)*, zou de mijte het *vierde* deel geweest zijn van eenen denier : « *les quatre mites se alouoient un denier* ». Wij vinden integendeel in al onze rekeningen dat de mijte de *helft* was van eenen denier parisis en dus eene weerde had van fr. 0,0018896, nog geen vijfde van eenen centiem.

Onder andere voorbeelden nemen wij als bewijs van ons gezegde wat wij in de armenrekening van 1544 aantreffen : *Ontfaē van jan talboe* (Talboom) *f*[s] *raes van ix den par tjaers van de jaere XV*[c]*XL* (1540) *tot XLIIIJ* (1544) *voer dese V jaer iij gr. eñ xviij mite.* — 5 maal 9 deniers parisis geeft 45 d. p.; daarvan worden er 36 uitgedrukt door 3 grooten (3 × 12 d. p. = 3 gr.) en de 9 overige den. par. worden verbeeld door 18 miten of 2 miten voor elken denier.

2° Volgen de **POIJNCTEN**. Deze golden volgens Schuermans *(Idioticon)* een halve mijte, 't is te zeggen : 0,0009448 of nog geen tiende van eenen centiem. Men mocht ze wel poijncten of punten noemen, daar men er niet min dan 1059 moest hebben om eenen frank uit te maken.

3° Dan komen de **ZESKENS**. In de armenrekening van 1544 vindt

men : *ghegeve de watergrae* (Watergraaf) *va der Kelsien en van een sesken op de veelleere* (1) *vj gr. vj miten* (28 centiemen $\frac{33}{100}$).

Een zesken kwam overeen met 6 mijten of 3 deniers parisis en deed fr. 0,0113378 of iets meer dan eenen centiem. Het was hetzelfde wat men later eenen **duit** noemde (1/8 van eenen Brabantschen stuiver). Over eenige jaren noemde men duitnagels zekere nagels met de hand gesmeed, die iets meer dan eenen centiem kostten en in onze polderstreken ook den naam van *zeskensnagels* droegen. Die naam wierd hun hier reeds in 1613 gegeven; wij lezen immers in de kerkrekening van Stekene in genoemd jaar : *gelevert twelf seskensnagels iij gr.* (13 1/2 centiemen). — De naam van die muntsoort leeft nog in onze volkstaal; men zegt nog immer : *zoo plat als een zesken.*

4° Soms, maar weinig toch, spreekt men van **INGELSCHEN** of **ENGELSCHEN**; zoo staat in de armenrekening van 1509 : *en noch van rente te pibele* (2) *twee inghelsche.* — Volgens Kiliaen deed een engelsche 8 vlaamsche mijten, tzij fr. 0,015 of eenen centiem en half.

5° Wat de **SCHILDEN** aangaat, wij kunnen met geene zekerheid hunne weerde bepalen. In zijnen *Glossaire flamand* spreekt Gilliodts van verschillige soorten van schilden. Volgens eene rekening te Brugge gemaakt in 1343 zouden honderd schilden overeenkomen met honderd en tien pond parisis, dus zou een schild weerd zijn fr. 0,9977 of omtrent eenen frank. — Verder voor eene rekening van 1417 zegt dezelfde schrijver « Gendsche scild, keysersche scild, Vransche scild valent uniformément 4 sols 10 deniers de gros »; wat eene weerde van fr. 2,63 zou uitmaken. — De Castro in zijne *chronijcke (Annalen X bl. 393)* schrijft : « den 3 November 1493 wierd binnen Gendt verkondigt dese naervolgende valuatie van het geldt : ..... den Joannesschilt 4 sch. 6 den. » (fr. 2,49).

Nergens hebben wij kunnen ontdekken van welke schilden er in onze rekeningen spraak is. Wij meenen nochtans dat het van de eerste moet zijn. In 1509 ontving de pastoor van Stekene van den

---

(1) *De veelleere* was eene rent op den grond van *Jan den veelleere* in 1344 *te boucke geset* door den klerk van den Watergraaf. — Wat de *kelsien* aangaat, dit zal verder uitgelegd worden.

(2) *Pibele* is waarschijnlijk *Pebele*, 't is te zeggen : *S: Amands in pabula* tot Elversele, staande onder de Heerlijkheid van Nieuwstraten te St. Niklaas den edelen Heer van Beveren toehoorende.

heiligen geest, voor de fondatiën 17 scilden (dit ware fr. 16,96 volgens de eerste weerdeering fr. 44,17 volgens de tweede en fr. 42,55 volgens de derde). Welnu in 1518 en 1520 ontving de pastoor, voor dezelfde diensten, telkens 2 pond groote of fr. 21,76, wat met de eerste weerdeering beter overeenkomt.

6° Van den **PRASPENNING** lezen wij in de armenrekeningen van 1544 : *ghegere wem rosen eene praspenninck.* Ziet men de samentelling na der cijfers van de bladzijde, dan komt de praspenning op 2 1/2 deniers grooten of omtrent 11 centiemen.

Volgens de *chronycke van Vlaenderen* was de Joannes Braspenninck in 1491 2 grooten weerd, en 5 grooten in 1492. Dat de wezenlijke weerde nochtans 2 1/2 grooten was, blijkt uit de *chronycke* van de Castro *(Annalen X bl. 108)* 1501 : « In desen tydt was het soo goeden koop leven doordien wy hier alles in overvloet hadden (behalven gelt) dat men met vier of vyf oorden *(9 of 11 centiemen)* doende ieder oort 6 corten of 12 meyten, konde brassen, dit is seer goede ciere maecken, waeruit is gekomen dat den halven vyf groot penninck genaemt wirdt *Braspenninck* ». Uit deze nota kan men ook afleiden dat de mijte, zooals wij hooger zegden, gelijk stond met eenen halven denier parisis; want de oorde of het oordje was het vierde van eenen Brabantschen stuiver en had de weerde van fr. 0,02267; het twaalfde deel ervan was dus fr. 0,00188.

7° De **BLANKE** wordt maar eens vernoemd : *en noch ghegevē den aerme een blancke (Armenrekening van 1509).* — De blanke gold 3 oordjes of de 3/4 van den Brabantschen stuiver en had dus eene weerde van 6 centiemen $\frac{8}{10}$.

8° De **CORTE**, waarvan gesproken wordt in de rekening van 1567, gold 2 mijten of fr. 0,0037792 en kwam dus overeen met den denier parisis. Ziet de nota van de Castro, die wij aanhaalden bij het artikel *praspenning*.

9° De **BRABANTSCHE GULDEN**, weerd zijnde fr. 1,814059, wierd verdeeld in 20 Brabantsche stuivers die gelijk stonden met fr. 0,0907029 en op hunne beurt verdeeld wierden in 12 deniers geldende elk fr. 0,0075585.

10° Het **OORDJE** was het vierde van eenen Brabantschen stuiver en gold fr. 0,0226757.

Wij vatten in eene tabelle te zamen wat wij hooger zegden van onze oude geldsoorten en van hunne weerde in franken en centiemen uitgerekend tot het honderdduizendste van eenen centiem.

1 poinct	fr.	0,0009448
1 myte	»	0,0018896
1 corte	»	0,0037792
1 zesken of 1 duit	»	0,0113378
1 engelsche	»	0,0151168
1 oordje	»	0,0226757
1 blanke	»	0,0680271
1 Brabantsche denier	»	0,0075585
1 Brabantsche stuiver	»	0,0907029
1 Brabantsche gulden	»	1,8140590
1 denier grooten	»	0,0453514
1 pras- of braspenning	»	0,1133785
1 schelling grooten	»	0,5442176
1 pond grooten	»	10,8843537
1 denier wisselgeld	»	0,0529100
1 schelling wisselgeld	»	0,6349206
1 pond wisselgeld	»	12,6984126
1 denier parisis	»	0,0037792
1 schelling of stuiver parisis	»	0,0453514
1 pond parisis	»	0,9070294

Om onze lezers geene vervelende berekeningen op te leggen, zullen wij altijd nevens de oude geldsoorten, in den loop van ons werk, hunne weerde opgeven in franken en centiemen.

I.

DE HEILIGGEESTTAFEL VAN STEKENE IN DE JAREN 1500. (1)

Wat men nu Armenkamer, Armbestuur of Bureel van weldadigheid noemt wierd bij onze voorouders de **Tafel van den Heiligen Geest** geheeten : *mensa Spiritus Sancti.* Een deel van dien ouden naam is nog niet uit de volksspraak verdwenen. Men zegt nog wel eens den *armendisch, die persoon trekt van den disch.* Nu, disch in het vlaamsch, Tische in het duitsch beteekenen tafel. Maar in de oude tijden, tijden van geloof en godsdienstigheid, plaatste men de liefdadigheid onder de bescherming van de Bron van alle goedheid, van den Geest van liefde; daarom zegde men geene *Armentafel* maar *Tafel van den Heiligen Geest.* Het Heidendom kende de liefdadigheid niet; maar nauwelijks was de Kerk gesticht of wij zien de eerste tafels van den H. Geest, onder den naam van αγαπαι of liefdetafels oprichten en de eerste diakens, *mannen van den Heiligen Geest vervuld,* wierden door de apostelen gekozen om de aalmoezen uit te deelen en de liefdetafels te bedienen (2). Te Jerusalem begonnen, breidde zich die bermhertige inrichting weldra uit door de gansche Kerk, hare weldaden uitstrooiende niet alleen onder de christenen maar ook onder de heidenen. De apostaat Juliaan in de 4e eeuw, riep immers

---

(1) In de *Annalen van onzen Oudheidkundigen Kring, IX bl.* 209 heeft dokter Van Raemdonck eenige bladzijden uitgegeven over het armmeesterschap te St. Nikolaas in vroegere tijden. Daar de achtbare schrijver zich gehouden heeft bij eenige algemeene beschouwingen, meenen wij dat onze bijdrage geene nuttelooze herhaling zijn zal.

(2) *Handelingen der Apostelen IV en VI.*

verbitterd uit : *het is eene schande dat de Galileeërs* (de christenen) *niet alleen hunne armen, maar ook de onzen voeden* (1).

Het zou ons te ver brengen wilden wij de geschiedenis der Heiliggeesttafels door den loop der eeuwen opvolgen. Het zij genoeg vast te stellen dat zij haar godsdienstig karakter bewaarden tot dat de Fransche Omwenteling ze inpalmde en verwereldlijkte.

Gelijk al andere parochiën, bezat Stekene ook zijne Heiliggeesttafel. Onder de oude kerkpapieren hadden wij het geluk menigvuldige rekeningen van die Heiliggeesttafel te vinden, waaronder er 27 tot de 16e eeuw behooren, te beginnen met 1509. Het is daar dat wij de bijzonderheden putteden, die wij hier mededeelen.

Heiliggeestmeesters. De Heiliggeesttafel wierd bestuurd door twee wereldlijke personen, die men soms *besorgers* doch meest *heiliggeestmeesters* noemde. Deze wierden door den pastoor der parochie en door de Schepenenbank aangesteld (2). Hunne bediening duurde twee jaar, zoo nochtans dat er alle jaren een nieuwe heiliggeestmeester benoemd wierd. De eerstbenoemde, die eigenlijk *dienstdoende* bezorger was, wierd bijgestaan door den tweeden, die men *aankomenden* of *modernen* heiliggeestmeester noemde. Deze wierd het tweede jaar *dienstdoende* om daarna op zijne beurt af te treden. Het dienstjaar begon en eindigde met *groote vastelavent*, 't is te zeggen met den tweeden zondag van den Vasten.

★

Rekeningen. Omtrent Paschen wierd de rekening door den pastoor en de schepenen, in de tegenwoordigheid van eenige *goede mannen*, onderzocht en goedgekeurd (3). Te dezer gelegenheid was er een

---

(1) 62e *brief*.

(2) Het was zonder de minste vergelding dat de heiliggeestmeesters hun ambt uitoefenden. Geen keurbroeder, zijne vaste woonst in het Land van Waas hebbende, tot dischmeester benoemd, mocht de bediening weigeren te aanveerden op pene van 10 pond parisis (fr. 9,07), de helft ten profijte van den Heer en de helft ten profijte van den arme. *(Keure voorgeboden. Archieven van St. Niklaas).*

(3) Zoo sluit onder andere de rekening van 1544 volgender wijze : *Dese rekening es ghesloten ghedaen en ghepasseert desen XXV in maerte A° 1545 voor paesschen ter presentien vaden pastoor schepene en ander goede manen orconden onser lieder hanteeken hier onder ghestelt ten dage alsboven J Sanders, Pet van d donckt, pieter boc, Kestiaen de scepp* (de schepper).

teerpartij of *gelage*. Zoo wierd er voor wijn in 1557 betaald xvij grooten (fr. 0,77) en in 1561 : v sch. (fr. 2,72). In den loop van het jaar wierd de rekening nog aan het toezicht van den heer landdeken onderworpen, die daarvoor 1 schelling en 10 grooten (fr. 0,99) ontving, terwijl aan zijnen kapelaan of onderpastoor 2 grooten (fr. 0,09) uitbetaald wierden. — Dat die onderzoeken zeer nauwkeurig geschiedden, bewijzen de menigvuldige bemerkingen, die nevens verschillige artikelen te lezen staan. Eene van die notas meenen wij te moeten afschrijven, voor zooveel zij te onteijferen is, omdat zij betrekking heeft op het jaar 1578, toen de Geuzerij hier wortel had geschoten en niet alle goddelijke diensten meer plaats grepen. Nevens de betaling van pastoor, kapelaan en koster over hunnen dienst verschenen kerstavond 1578 lezen wij : *transeat te deŝer ..... zo verre de dienst nyet en wort gedaen en ..... opgeschorst waren.*

⋆

Boeken. Menigmaal gebeurde het dat de heiliggeestmeesters niet erg geletterd waren. Ook verraden de rekeningen van 1509 tot 1528 niet alleen eene zeer ongeoefende hand, maar ook weinig bekwaamheid. Van 1544 af, zijn de geschriften integendeel zeer schoon en nauwkeurig onderhouden. Het waren de heiliggeestmeesters niet meer die de rekeningen stelden, in dubbel schreven en overlegden, maar wel de een of de andere daartoe aangestelde klerk, die voor zijne moeite 2 schellingen 8 grooten (fr. 1,45) ontving. Zoo wierd van 1549 tot 1563 dit werk aan den koster toevertrouwd; in 1567 en volgende jaren aan den griffier Hugo Hauwe en later aan zijne opvolgers in het griffiersambt. De salaris wierd in 1585 op 4 sch. gr. (fr. 2,17) gebracht; in 1589 op 5 sch. (fr. 2,72); en in 1661 betaalde men reeds 22 sch. gr. (fr. 11,97).

In latere tijden rezen er erge moeilijkheden op, betrekkelijk het stellen van die rekeningen. Sommige ontvangers van gemeente, kerk of arme wilden wederom de oude gebruiken in voege brengen en zelve hunne rekeningen opmaken en schrijven; terwijl de griffiers van hunnen kant beweerden dat zij en zij alleen daartoe recht hadden. Daarop dienden deze laatsten in 1698 een request in bij het Hoofdcollegie van het Land van Waas, om de inbreuk op hunne voorrechten te keer te gaan. Zij schreven dus :

« Aen mijn Ed^{e} heeren hoochbaillin ende hooftschepenen van den Lande van Waes,

Sùpplierende verthoonen reverentelyck de greffiers van keùr prochien

van Lande van Waes hoe dat hùnnen voorsaeten en sij in paisibele possessie ender sonder contradictie ter exclusie van een ider altyts hebben gestelt alle prochie, kerke, armen en weesen rekeninghen ende alhoe wel de sùppten *(supplianten)* inde selve possessie niet en behoorden getroùbleert te worden soo ist nochtans dat eenige persoonen (: soo sij sùppIten verstaen) hùn saùden vanteren van in toecommende te willen stellen hùnne rekᵉⁿ allessints sùppliants grooten intreste, ende menichvùldige inconvenientien die daer doore binnen de prochien saùden ùuijtrijsen eensdeels geconsidereert dat de selve sijn persoonen van cleijne capaciteijt onervaren in de praticque ende alle jaeren ùuijterlijck te verhanderende, bij dien onmogelijck de rekᵉ te stellen ingevolge de voorgaende ende achtervolgen d'ordonnantie bij UEdᵉ te geven als coissen *(commissarissen)* ter auditie vande selve rekᵉ, midtsgrs *(mitsgaders)* inde selve rekᵉ te bringen alle ordonnantien van recompentien ende valideringen die de prochie commen te genieten van geleden passagien logementen foùrageringen etc. oorsaeke de supplianten hùn genootsaeckt vinden te addresseren aen UEdᵉ.

De selve seer ootmoedelijck biddende gedient te wesen te conserveren ende voor soo vele noot sij te ordonneren dat de supplianten ter exclusie van een ijder ende sonder contradictie sùllen continùeren in stellen van alle prochie, kercke, arme ende weesen rekeninghen, welcken doende etc. »

Het Hoofdcollegie zond op dit request volgende antwoord : « Hoochbailliù ende hooftschepenen gelet hebbende op den inhauden deser, ende geinformeert sijnde van het aùdt gebruijck declareren bij desen dat de suppliants gerecht sijn ter exclùsie van een ijder te stellen de prochie, kerk, arme midtgrs welcke rekeninghen 't waer naer een ijder hem sal hebben te regùlleren. Actum int collegie desen derthiensten meije 1698. Was geprapheert J. G. van der Sare ende was ondᵗ J. Ramont. »

De beslissing van het Hoofdcollegie moest hier weldra toegepast worden. Wij vinden immers in den *Octroybouck van Stekene* (waar wij deze documenten gevonden hebben) *fᵒ 50 en volgende :* « Pastoor en schepenen der prochie van Stekene gesien hebbende de reqᵗᵉ gepresenteert bij den jegenwordigen armmre frans geerinckx den 21 der voorleden maent febr. ordonneren den afgaenden armme alexander van overtvelt binnen acht daeghen naer date deser onder behoorel. recepisse te leveren in handen van den greffier deser prochie alle de docùmenten dienende tot het stellen van d'arme rekᵉ ten waere ghij liever hadde hem sùbministrerende de voorsᵉ docùmenten put

(present) te sijn int stellen der voors^e^ rek^e^, d'een of d'ander te volcommen op pijne van voordere ordon. actûm in vergaderinge desen 6 meirte 1699 ter ord^tie^ als grelfier ende was ond^t^ de clercq.

De originele deser bij mij ond^t^ anthon stichelbaut is gegeven ende gelaeten in handen van de hûijsvr van den voorn alexander van overtvelt desen sesden meirte 1699. A. Stichelbaut, »

Deze aanmaning had geen uitwerksel; want den 16 Meert stuurden pastoor en schepenen een nieuw bevel aan Van Overtvelt. Binnen de acht dagen moest hij de geeischte stukken overleggen « op pene van tien schellingen grooten (fr. 5,44) met voordere schaden en intresten, die bij sijn refus ofte dillay sijn geresulteert. » — Geen beter gevolg had deze nieuwe maatregel; Van Overtvelt bleef koppig in zijne weigering. Maar nu schreven schepenen en griffier aan het Hoofdcollegie om de handelwijze van den wederspannigen armmeester aan te klagen en den 9 Mei bevolen hoofdbaljuw en hoofdschepenen aan Van Overtvelt zijne rekening en stukken in te leveren binnen de acht dagen *op pene van executie* ('t is te zeggen : aanslag van zijne goederen). — Het is te denken dat deze bedreiging den man tot betere gevoelens zal gebracht hebben. Onze archieven spreken van het geval niet verder.

Benevens de boeken van *ontfanc en uutgheven* bezat de Heiliggeesttafel nog eenen *hantbouck* om de fondatiën, volgens datum van gifte, aan te teekenen en ook eenen *slaper,* of obituaris, waarin de eigendommen en rentetitels geschreven wierden, met vermelding van de lasten, alsook de beschrijving der met renten belaste goederen en dezer *anthoofden* of *abouten*, dit is aanpalende eigenaars. *Ite gheve van kosten doemen den slaper over leyde een sch. vj d.* (fr. 0,81). Rekening van 1517.

Juist om de menigvuldige veranderingen die gedurig onder die eigendommen en aanpalenden ontstonden, moest de boek wel eens vernieuwd worden. Die noodzakelijkheid ondervond men b. v. in 1544. Daarom wierden de heiliggeestmeesters eerst vooral uitgezonden naar de verschillige gemeenten, waar er belaste eigendommen gelegen waren, ten einde de aanpalende eigenaars op te nemen. Zoo lezen wij in de rekening van genoemd jaar : *Gheheve van verteerde coste van dat wy te belcele hanthoofde haelden en tot waesmeustere waren oock om hanthoofde ware ij sch. iiij gr.* (fr. 1,26). — *Ghegeve tot jan de hont als wy hanthoofden haelde sente pauwels van vertheerde costen ix gr.* (fr. 0,40). — Daarna wierd Jan Alaert gelast met het

opmaken van den nieuwen boek en hij outving voor zijne moeite fr. 1,45 : *ghegere van eene nyeuwen bouck te maken jan alaert ij sch. viij gr.* — De loon was zeker niet groot, maar het werk zal waarschijnlijk naar evenredigheid geweest zijn; want reeds 't jaar nadien moest men het herbeginnen. Wij lezen immers in de rekening van 1545 : *item ghegeven Lowys baert voert maken van den nieuwen boucke de somme van xxv sch. gr.* (13,60). — *ite ghegeven als wy te verrebroek waren om de boucken toversiene ofte den nieuwen corecht was en dat wy anthofden droghen daerom vertert viij sch. gr.* (fr. 4,35). — *item vertert als wy den bouck aelden te verrebrouck j sch. gr.* (fr. 0,54) (1). — De boek van Lodewijk Baert is tot heden nog bewaard in onze archieven, wij zullen er in ons tweede deel op terug moeten komen.

Alle jaren kwamen pastoor, schepenen en heiliggeestmeesters bijeen om den renteboek na te zien en te onderzoeken wie thans de rentplichtigen waren. Dit noemde men *den bouck poincten.* Die poincting of punting ging wederom met een gelag gepaard : zoo verteerde men in 1514 fr. 0,72 : *ite noch gheve doe wy poincte xvj gr. en daer was bey myn heere lybrant en willem braem en cornelys hardewels en ic jan de grave.* (2) — In 1550 : *item gheheven cornelys de koc ten daghe vander puntinghe den bouck vi sch. gr.* (fr. 3,26).

Tijdens de Geuzerij alhier, van 1578 tot 1581, had men gemeente- en kerkpapieren naar elders in veiligheid gebracht. Was de slaper van de Heiliggeesttafel dan ook gevlucht of was hij door de Hollanders geroofd geweest, dit is ons onbekend; doch wij lezen in de rekening van 1585 : *bet. over brynghen van den H geestbouck van Delft uut Holland ghesonden by joos de cock xv sch.* (fr. 8,16). — *Ghegeven jan de cock van den bouck uut Andwerpen te brynghen j sch. vij gr.* (fr. 0,86).

★

Bank en koffer. — Dat de heiliggeestmeesters geene eigene vergaderzaal hadden, zouden wij hieruit mogen besluiten, dat zij bijeenkwamen soms in de pastorij, soms in het huis van den koster, maar meest in de eene of andere herberg.

---

(1) Lodewijk Baert zal waarschijnlijk te Verrebroek woonachtig geweest zijn. — In zijnen boek heeft Baert de oorspronkelijke anthoofden bewaard; misschien wierden de nieuwe aangelanden op nog eenen anderen boek ingeschreven.

(2) Die Mijnheer Lybrant was Lybrant of Librandus van der Sticke, in dien tijd pastoor van Stekene.

Het was op zon- en feestdagen dat de uitdeelingen der aalmoezen gewoonlijk gebeurde en dit in de kerk zelve, waar de heiliggeestmeesters eene afzonderlijke bank bezaten, van eenen koffer voorzien tot bewaring der gelden. Daarvan lezen wij in de rekening van 1560: *item ghegevē jannyn van het verrewē van de tafele van den Helige geest metten afscrigsel* (1) *xxxv sch. gr.* (fr. 19,04) — in 1585 en elders: *van sate te maken an den cofer* (2) en op menigvuldige plaatsen: *ghehevē den aerme aen de kiste....* of *aen den coufere in de kercke.*

★

Autaar en vlag. — Vanouds reeds had de Heiliggeesttafel ook eenen autaar. Wanneer in 1548 de kerk van Stekene vergroot wierd is die autaar verplaatst tegen den zijdemuur van O. L. Vrouwenkoor. In eenen ouden register der kapelrij, grootendeels in 1618 geschreven, vindt men te lezen:

Donderdaechmisse. — Eeuwelijck en erfelijck.

Item bevijndt men in den selfden kerckenboeck folio I verso (3) *een donderdaechs misse die den Heilighen Gheestmeisters süllen düen lesen de s sancto op den autaer van Heilighen Gheest eenen prijster die sij daer toe zullen last gevēn van welcken dienst sy süllen geven aenden prijster acht pont ende 8 schellinghen parasise* (fr. 7,61) *maecken tsaemen iiij gül iiij stüivers* (4) *ende züllen darmen delen drie hondert broets elck weert zijnde drie penninghen parasise* (5) *op S Thomas dach alsmen tjaergetijde düen sal en zy zullen geven den prochipape vi sch. parasise* (fr. 0,27) *maecken iij stuivers ende offeren xij keersen met xij d.* (4 1/2 centiemen) *den capellaen iij sc parasijs* (13 1/2 centiemen) *den coster ij sch parasys* (fr. 0,09) *dit was geduen ter begeerte van Philips van velde.*

Betrekkelijk dien autaar van den H. Geest vinden wij nog in de rekening van 1568: *ite ghegheven den costere van alle sondaghe den*

---

(1) *Metten afscrigsel* beteekent waarschijnlijk: met het afschrepen van de oude verw.

(2) *Sate* voor zitting of zitbank.

(3) Die oude *kerkenboeck* of slaper, op perkament geschreven, zegt het register van 1618, is ongelukkiglijk verdwenen.

(4) Vier Brabantsche guldens en vier stuivers maken fr. 7,61. Wat eens te meer bewijst, wat wij vroeger zegden, dat de weerde van een pond parisis wezenlijk fr. 0,9070 was.

(5) Men zal gemakkelijk bemerken dat wij in den register van 1618 den oorspronkelijken tekst der fondatie niet vinden; dien geven wij verder onder Nr 42. Daar zullen wij zien dat de prijs van elk brood niet 3 pen p. (fr. $0{,}01\frac{13}{100}$) was, maar 4 penningen (fr. $0{,}01\frac{51}{100}$ of eenen centiem en half).

autare te reparere en van de gordyne te hanghe xij gr. (fr. 0,54). Wat zeker beteekent : om den autaar op een nieuw te versieren of pareeren; het is immers niet te denken dat die autaar alle weken wierd afgebroken en weder opgericht.

Dat er aan den autaar nog dienst geschiedde, wordt bovendien hier nog door bewezen, dat men alle jaren veel nieuw was kocht en oud was deed vermaken. Hieruit trekken wij onder ander, dat in 1561 een pond nieuw was fr. 0,57 kostte en dat men voor een pond oud was te vermaken in dien tijd 4 1/2 centiemen betaalde.

De Heiliggeesttafel had niet alleen eenen autaar, maar bovendien nog eene vlag of **vaene**, waarvan gesproken wordt in de rekening van 1553 : *Ghegeren lauwer eeyns* (Laureis) *beck van den coufere en faene maken xxx sch.* (fr. 16,52).

*

Gelagen. — Wij hebben reeds gezien dat de goedkeuring der rekening en het punten van den renteboek van een traktementje vergezeld gingen. Daar bleef het echter niet bij. Wierd de charter van eene nieuwe rent gemaakt, wierd eene rent afgelegd, bekwam men eenig voorrecht voor den arme, wierd er eene aanbesteding, b. v. van schoenen, gedaan, de zaak, volgens oud vlaamsch gebruik, moest beschonken en bedronken worden. Maar bovendien had men gestelde dagen van vriendschappelijke bijeenkomsten die lekker gevierd wierden. Vernoemen wij maar in het voorbijgaan kerstavond, waarop men in 1509 niet meer dan fr. 0,92 verteerde : *van wyn te kessavede xxi gr.*; — Sinxen, waarop men in 1510 fr. 1,54 ten beste gaf : *de heleghen geestmesters die syn pieter blendeman* (schuldig) *xxix gr en een halve van wyne te sinsene XV^c tiene* (1510). Hetzelfde jaar wierd er nog ruim gefeest, want eene nota op het einde der rekening luidt : *te piet blendemans ware gehaelt vij potten wytten iiij potten roots en het meyrere ij potten wytt* (1). Dit maakt tien potten witten wijn en vier potten rooden of te zamen bij de 15 1/2 liters. — Men betaalde niet met gereed geld en daaruit ontstonden wel eens moeilijkheden; zoo lezen wij in 1515 : *gheghere piet blendeman van wine van paessche en van den jare XI (1511) daer wat ghescilt tusschen was.* — Op Paschen had eigenlijk de groote bijeenkomst plaats. Dan vergaderden in de pastorij schepenen, kerkmeesters, armmeesters en meer anderen. De rekening van 1544 meldt : *Gheghere van wyne tot bouwen in de dry*

(1) Een pot kwam overeen met $\frac{35}{16}$ van eenen liter, zoodat 16 potten 35 liters deden.

coninghe die ghedroncken was tot pastoers op den pasdach ij sch. ij gr. (fr. 1,17). — In 1545 : *ghegeve jacob claeysins van wine die ghedroncken was tot heer jans* (pastoor Jan Sanders) *op den paesdach vi sch. gr.* (fr. 3,26). En dit was geene kleinigheid, want 1° de wijn die in 1514 fr. 0,18 den liter betaald wierd, kostte 23 centiemen den liter in 1545; zoodat men met die fr. 3,26 14 liters wijn kon koopen, en 2° men moet wel bemerken dat de kerkmeesters denzelfden dag evenveel ten beste gaven : dit maakt dat er 28 liters verbruikt wierden. Ook hield men veel van die feesten; dit blijkt uit de gesmoorde jammerklacht van den koster Matthys de Grave die in zijne armenrekening van 1553 schreef : *Ghegeve cornelis de cock vand^r wyn die tpastors gedroncken was up den paesdach daer wy niet by en waren : vij sch iij gr.* (fr. 3.99).

Ter gelegenheid van dit traktement gaven de heiliggeestmeesters een drinkgeld van fr. 0,27 aan de meid van den pastoor, die men in die tijden de *maerte* of het *joncwyf* noemde. Een gelijke drinkpenning wierd door de kerkmeesters geschonken.

INKOMSTEN VAN DE HEILIGGEESTTAFEL.

Groot mogen wij zeker de geldmiddelen niet noemen waarover de heiliggeestmeesters in het begin der 16^e eeuw beschikten. Doch wij mogen uit de oogen niet verliezen, wat wij in den loop van ons werk zoo dikwijls moeten doen bemerken, dat alles in die tijden zoo buitengewoon goedkoop was of, anders gezegd, dat het geld eene veel grootere weerde had dan in onze dagen.

In 1509 had de Heiliggeesttafel maar een inkomen van 25 pond, 13 schellingen en 3 grooten of fr. 280,39 benevens 34 zakken en 3 maten rogge. — Dit inkomen vermeerderde wel langzamerhand, doch klom gedurende de 16^e eeuw niet ver boven de 400 franken. Onze arme gemeente had ook zoo veel van de oorlogen te lijden; maar nauwelijks hadden onze inwoners een weinig vrede genoten of de middelen groeiden merkelijk aan. De ontvangst, van fr. 613,90 in 1611, was reeds in 1627 tot 1332 frank geklommen (1).

Dit inkomen kwam voort van 1° de vrijwillige giften; 2° de lijken;

(1) Stekene, dat in 1408 omtrent 2600 inwoners bevatte, telde er reeds 4500 in 1552. (*Optellingen der commissarissen van den Graaf, in de archieven van Waas*).

3° de apporten; 4° de penningrenten; 5° de korenrenten; 6° de hueringen; 7° de cramerijen; 8° de vleeschhuizekens; 9° de bussen en eindelijk 10° de boeten. Een kort woord over iedere bron van ontvangsten, tot klaarder begrip.

★

1° Giften. — Ter gelegenheid van eene verkooping van huizen of land, ja zelfs van meubels wierd gemeenlijk aan den arme eene kleine gift geschonken. Zoo vinden wij b. v. in 1585 : *den 20 october ontf. van stadhouder over den coop van sijn huys v sch. gr.* (fr. 2,72) — *ontf. van JB^t Weytack over een coopmanschap van toegeniughe van lande iij sch. iiij gr.* (fr. 1,81) — *ontf. van JB^t auroge over een coop van eene muelene xx gr.* (fr. 0,90) — *ontf. van matheus auroge over de hofstede van marten praet als geconfisquiert goet van p^r talboom ij sch. viij gr.* (fr. 1,45) (1) — *ontf. van franc sey over een getouwe bij hem vercocht q^t* (komt) *voor den aermen x sch. gr.* (fr. 5,44).

Andere giften wierden gedaan, of *bij testamente*, dit wil eenvoudig zeggen : ter gelegenheid van een overlijden, of wel bij warme hand. Wij lezen in de rekening van 1545 : *ontfaen van een goetwillighe man ij p. gr.* (fr. 21,76) — *van eene vrouw van devotie iij sch iiij gr.* (fr. 1,81) — in 1619 : *ontfaen van heer Phl^s boonen* (de Boonem) *betaelende over den Prelaet van Baudeloo de some van drye ponden sesthien schellingen negen groon gelicke som als den voornomden Prelaet gejont heeft tot onderhaut van aermen* (fr. 41,76).

Kleederen wierden ook weleens aan de Heiliggeesttafel geschonken. In de rekening van 1544 maakt dit zelfs een afzonderlijk kapittel uit dat wij, om zekere eigenaardigheden, afschrijven.

Dyt es de ontfanck vad cleere die cornelys vā pottelberghe den arme gaf te wete iiij sin beste abyte. Dan volgt de opbrengst van den verkoop dezer kleêren, daar zij voor arme lieden te kostelijk waren.

Ontfae vā meester joes bock vā eene taeneÿten kerrel (2) *ij sacken*

---

(1) Die Pieter Talboom, wiens hofstede *geconfisquiert* was, is waarschijnlijk dezelfde waarvan de Castro spreekt in zijne *chronycke* op het jaar 1582 : « op diergelyke klachten by schepenen en consistorianten van Stekenen was Pieter Talboom, den 16 November 1581, by den raedt in Vlaenderen gestelt in de bedieninghe van de meyereye der gemelde prochie in de plaetse van Willem Cape omdat hy (Cape) de christelycke gereformeerde religie niet toegenegen was ». — De goederen van Talboom, gelijk die van meer andere afvalligen, zullen verbeurd verklaard zijn, toen Spanje onze streken weder veroverd had.

(2) *Kerel* : een lang overkleed, *tunica longior, tunica suprema*, zegt Kiliaen. — *Tancyt* : zal verder uitgelegd worden.

coves en ghegeve int de utvaert vad selve cornelys so en gheefl ofte en neemt dat niet. (Dit brengt niets in de kas) (1).

Outfae va gille herdewel va eene vock xviij sch. gr. (fr. 9,79).

Outfae van nyclaeys abeel va eenen kervel ghevoert met vossel velle (vossevellen) *i p. x sch. gr.* (fr. 16,32).

Soma de ontfanck vad cleere bedraech ij p. viij sch. gr. (fr. 26,11).

Itē so blyfter eenē swarte somerkevel in de hand vād helygheest meesters die int jaer 1546 diene.

Nog andere voorwerpen, die arme menschen niet dienstig konden zijn, wierden soms aan de Heiliggeesttafel gegeven. Daar men ze niet uitdeelen kon, wierden zij verkocht ten voordeele der kas. Zoo lezen wij b. v. in de rekening van 1544 : *Ontfaen van loey* (Eligius) *de keteleere iij teenē teelkes* (tinnen schotels) *woughen vj pont, het pont v gr S* (5 1/2 grooten : 24 2/5 centiemen) *côt* (komt) *te samen ij sch viij gr S* (fr. 1,48).

★

2° **Lijken** : Bij het overlijden van niet behoeftige personen betaalde men, niet alleen aan de kerk, maar ook aan den arme, een zeker recht. Dit noemde men : *ontvangst van den licken*, of *over de siele*, of *dootsculd* of ook somtijds : *van testamente*. Het gewone recht was 6 grooten (fr. 0,27), voor de welstellenden echter betaalde men het dubbel.

Natuurlijk was de opbrengst *der lijken* zeer wisselvallig. In 1509 beliep de ontvangst tot fr. 5,89; in 1521 tot fr. 11,65; in 1544 klom ze tot fr. 33,46, terwijl ze in 1600 maar fr. 4,89 bereikte.

★

3° Eene andere bron van inkomsten waren de **apporten**. Dit woord op zeer verschillige wijzen geschreven : apporten, rapporte, rapoerte, repoerte, beteekent eigenlijk de opbrengst der schaal, waarmede men, zooals nu, in de kerk rondging. — Vóór 1528 wierden er in het jaar maar drie omhalingen gedaan : op Nieuwjaarsdag namelijk, op Sinxen en met Allerheiligen. Ook was de opbrengst maar klein : fr. 8,57 in 1509; fr. 14,14 in 1522. De noodwendigheden groeiden aan en men besloot in 1528 rond te gaan op alle zon- en feestdagen. Was het eerste jaar de ontvangst reeds van fr. 59,72, men zag ze nog langzamerhand vermeerderen. Toen in het

---

(1) Het koren in 1544 fr. 4,08 den zak geldende, was dus de verkoopprijs van den kerel : fr. 8,16.

jaar 1544 eene groote duurte ontstond, zoodat 't koren 't dubbel van den gewonen prijs gold, deed men eenen oproep tot de liefdadigheid van het volk en de schaal bracht 10 pond, 2 schellingen en 1 grooten op, (fr. 109,97).

Na de inneming van Hulst in 1591 hadden de Geuzen Stekene overrompeld. Het jaar nadien keerden zij hier terug, tot groote schade van onze gemeente. De kerk, die voor arsenaal of magazijn van oorlogstuig diende, wierd in brand gestoken; klokken, horlogie, kerkornamenten, alles wierd vernield; ook de pastorij was afgebrand en de burgers wierden geplunderd en mishandeld. In die droeve omstandigheden viel de geheele ontvangst van de Heiliggeesttafel op fr. 86,28 en één mate rogge. Ook schrijft de heiliggeestmeester, Adriaan Rotthier in zijne rekening : *Anghaen van ontf. va lycken en apporten metter schael in de keercke verclaert de doender deser metter troublen tyt nyet ontf. oft ommegehaelt thebben dus hier by memorie.*

Pieter de Bruyn, heiliggeestmeester in 1567, klaagt dat er zooveel slecht geld was ontvangen, waarschijnlijkst in *de apporten : brynct noch tot zynder baten de corten die niet ganckbaer en waeren staende noch in shelichs gheest kouffer zoot blyct by den sloote van rekenynghe ghepasseert A° 1567 xxv sch v gr.* (fr. 13,85).

*

4° **Penningrenten.** Er wordt in de armenrekeningen van twee soorten van penning- of geldrenten gewaagd : de erfelijke en de kwijtrenten. Wij meenen dat men door deze laatste verstaat de renten die, zelfs zonder toestemming van het armbestuur, mochten gelost worden. De renten wierden aan de Heiliggeesttafel geschonken door milddadige personen, die hunne eigene goederen er mede belastten, of, wat meest gebeurde, die op vreemde eigendommen renten bezaten waarvan zij afstand deden ten voordeele van den arme. Achter de rekening van 1509 vinden wij het afschrift van zulk een charter of rentebrief, die wij hier laten volgen :

« Alsulke eene leen ofte vive scellinge gr. *(fr. 2,72)* tsiaers als Amelberga daens heeft op huys en erve toebehorende eene Lauwereys Clauwaert wonen Inde prochie van Sinte pauwels gheeft de vors (voorzeide) Amelberga ende op draecht den helighe gheest van Stekene eeuwelic en erfelic ghedueren dies sulle de helighe gheestmeesters ghehoude sijn Jaerlicx te doen doene een Jaerghetijde met vigilie en messe ghesonghe des andere dachs naer Santhe thomas dach naer

Kerstdach waer vore de prochipape hebbē sal vj gr. *(fr. 0,27)* de capellaen iij gr *(13 ½ centiemen)* eñ de costre iij gr en de kinderē die de lesse singhe sullen i gr *(4 ½ centiemen)* dit was ghegheve present Meest Jan temerman prochipape by hedric vande heede capellaen Pieter praet Cornelys herdewel Jan vand eecke keremeesters in die tyde — Piet boc en Jan rose helighe gheestmeesters In dien tyde als orcōde *(oorkonde)* A° XV^c en thiene (1510) dē XXVI dach in Decb. »

De penningrenten maakten het beste inkomen uit van de Heiliggeesttafel. In de 16^e eeuw brachten zij gemiddeld 20 pond gr. op, 't is te zeggen boven de 200 frank 's jaars. Hoe talrijk zij waren, bewijst dat er in 1554 niet min dan 101 betaald wierden, waaronder, wel is waar, ook zeer kleine, b. v. eene van 19 den. par. 's jaars of 7 centiemen; eene andere nog veel mindere, namelijk van 2 1/2 den. parisis of $\frac{94}{100}$ van eenen centiem!

In 1585, nadat de Geuzerij hier eenige jaren was meester geweest, waren bijna al de penningrenten 5 of 6 jaar verachterd.

Somtijds gebeurde het dat de renten geweigerd wierden. Na vruchtelooze pogingen om de betaling ervan te bekomen, moesten de heiliggeestmeesters tot dwangmiddelen hunnen toevlucht nemen. De schuldigen wierden door het gerecht veroordeeld en hunne goederen aangeslagen; dit noemde men *afwinning*. *Afwinnen*, zegt Kiliaen, is *evincere, vincendo extorquere*, dit is gerechtelijk onteigenen. Gilliodts schrijft : *Afwinning*, bij faute of gebreke wettelijk afgewonnen. — Wij lezen in de armenrekening van 1513 : *item ontfae van jan va aelst van een goe dat wy afgewonnen hadden tsamen xxvij sch.* (fr. 14,69) — in 1545 : *ontfaen van doers* (erfgenamen) *van mathys herdewel van wettelecken coste van afwinningen xxij gr.* (fr. 0,99) — in 1585 *item noch ontf van p^r merk over winboete verbuert te prufyte van heleghen gheest vj sch ix gr S* (fr. 3,69).

★

5° **Korenrenten.** Eene andere soort van renten wierd niet in geld, maar in granen betaald. Het bedrag ervan was ook zeer verschillend, gaande van een spent of 1/16 van eenen zak, tot drie zakken. De korenrenten brachten in de 16^e eeuw ontrent 20 zakken rogge op, het een jaar door het ander; dit graan wierd bijna altijd, onmiddelijk na de levering, aan de noodlijdenden uitgedeeld (1).

---

(1) In de zitting van 7 Februari 1901 *(Annalen XIX bladz. 214)* wierd een brief

*

6° **Hueringhen** of pachten. Vóór 1544 staan pachten en renten al ondereen gemengeld in de rekeningen, zonder genoegzame aanduiding om ze te kunnen onderscheiden. Eerst in genoemd jaar, maken zij elk een afzonderlijk kapittel uit en wij vinden voor de landpachten eene opbrengst van 4 pond, 15 schellingen en 5 grooten (fr. 50,74). In 1600 ontving men 9 pond 18 schellingen 6 grooten of fr. 108,02.

Hoe geern wij ook den huurprijs zouden opgeven der bouwlanden per hectare of per gemet in de 16e eeuw, zal ons dit zeer moeilijk vallen, daar noch de ligging noch de grootte der verpachte goederen in de oude rekeningen zijn opgegeven. Voor het jaar 1624 kunnen wij eenen middelprijs vaststellen van fr. 7,92 per gemet van 500 Gentsche roeden of fr. 17,78 per hectare. Betrekkelijk de voorgaande jaren kunnen wij niets met zekerheid zeggen. In 1492 was onze streek zoodanig verarmd door de gedurige invallen en plunderingen der Gentenaars, dat de boeren hunne landen voor 40, ja zelfs voor 25 schellingen het gemet verkochten, dit is aan 21 en aan 15 frank. Wij kunnen denken wat dan de pachtprijs moest zijn. Wanneer

---

van schrijver dezes medegedeeld, betrekkelijk de inhoudsmaten vroeger gebruikt in het Land van Waas. Wij houden er aan een daarin uitgedrukt gevoelen te herroepen. Wij zegden dat Schuermans in zijn *Idioticon* beweert dat te Leuven het *Halster* overeenkomt met 20 kilogrammen : « *Halster*, te Leuven eene graanmaat. Een zak tarwe van vijf halsters weegt 100 kilos. » — Martin in zijne *tafels* houdt integendeel staan, dat het halster te Gent 52 liters en 7 centiliters bevatte. Wij deden bemerken dat die twee verschillige schattingen niet konden overeengebracht worden. Anders zouden 100 kilogrammen 5 maal 52 liters 7 centiliters of boven de 260 liters geven, wat volstrekt met de waarheid niet overeenkomt, want 100 kilogr. tarwe geven maar omtrent 130 liters. — Dit alles blijft waar; doch, waarin wij ons bedrogen, was dat wij de schatting van Martin over boord wierpen, om die van Schuermans aan te nemen. Deze laatste kan gelijk hebben voor Leuven, maar te Gent had het halster eenen veel grooteren inhoud dan hij opgeeft; want het stond gelijk met eenen Gentschen halven zak of 53 liters, zoodat Martin de waarheid zeer nabijkomt. Ten allen tijde gebruikte men in het Land van Waas de Gentsche maten en gewichten. Uit onze armenrekeningen blijkt gedurig dat het halster hier overeenkwam met 2 maten of eenen halven zak. Wij zullen maar twee aanhalingen doen, die ons gezegde genoeg zullen staven ! Wij lezen in de rekening van 1588 : *Outfuen van We Corn. van overloop eenen sack roys deen halster gehaelt by lieven stobbeleer en dander halster verdynet* (verkocht) *xx gr de mate* (fr. 0,90) *compt over dat halster ontf iij schel. iiij gr.* (fr. 1,80). — In 1585 : *Ontf. van joos baecke en pr beerte over sterfhuys jan van berler van vyf halsteren coorens te weten ij maten tjes ten vj schellin* (fr. 5,265) *thalster qt* (komt) *over de vyf jaren dlaetste LXXXIIIJ* (1584) *xxx sch. gr.* (fr. 16,52).

wij eenige gegevens in vergelijking brengen met de prijzen der Westvlaamsche landerijen door Gilliodts aangeteekend *(société d'émulation jaar 1894 bl. 509 en volg.)*, mogen wij met reden veronderstellen dat in 1510 de landen hier moesten verpacht zijn tegen omtrent 3 franken de hectare of fr. 1,30 het gemet.

Op de regelmatige betalingen der landpachten viel er in die beroerde tijden nog al wat af te dingen. Stekene was geruineerd door de oorlogen; zware krijgslasten wogen op het volk, brandschattingen waren opgelegd, de hoeven afgebrand, de oogsten door de legerbenden verwoest, vele landerijen door forten en schansen ingenomen; de boeren moesten zelve de versterkingen helpen oprichten of als weerbare mannen optrekken tegen den vijand. De ellende was overgroot. In 1592 b. v. kon niet een landbouwer zijnen pacht betalen.

*

7° **Crameryen.** In het jaar 1544 bekwam de Heiliggeesttafel het recht om zekeren tol te heffen op de waren, die met halfvasten op onze jaarmarkt te koop gesteld wierden. De opbrengst van het *cavelotgeld*, zoo wierd die tol geheeten, wierd verdeeld : eerst 2/3 voor den arme en 1/3 voor de kerk, maar later in twee gelijke deelen.

In de rekening van 1544 lezen wij : *Ghegeve de waetergrave om dat hy ons seker brieve gaf van der strate om de cameryge* (kramerij) *op den halfvastene altoes fonderen x sch. gr.* (fr. 5,44). — *Ghegeve ten huse van jacop claeysés van vertheerden costen toens ons mynheere de watergrave de breve gaf van der cramerijen iiij sch. gr.* (fr. 2,17).

Daarop moest men jaarlijks aan denzelfden watergraaf een zeker recht betalen, dat van jaar tot jaar veranderende, waarschijnlijk naar evenredigheid der ontvangsten gerekend wierd. In 1544 : *Gheghere de watergrae van der kelsien* (1) *en van een sesken op de veelleere* (2) *vj gr vj miten* (fr. 0,28) — in 1545 : *item ghegeve de watergrave van der straten viij gr.* (fr. 0,36).

De opbrengst der crameryen was alle jaren zeer verschillend, en is bovendien somtijds moeilijk om bepalen, daar de ontvangers en de pachters, want het recht wierd later verpacht, zeer dikwijls op rekening betaalden en de bewaarde rekeningen elkander niet regel-

---

(1) *Van der Kelsien*, beteekent van de kassei. Onze dorpstraat, waar de jaarmarkt gehouden wierd, was gekasseid sedert 1526. — Door kassei en straat bedoelt men hier de jaarmarkt zelve.

(2) Wat men door *de Veelleere* verstaan moet, hebben wij hoogerop reeds uitgelegd.

matig opvolgen. In de rekening van 1545 staat : *ite ontfaen van pieter wilsin en pieter borm en dat van der helft van der cramerijen die de watergrave den aermen gaef j pont xviij sch. gr.* (fr. 18,50). Dit maakt 37 frank voor het geheel.

In 1549 was de opbrengst voor den arme fr. 28,57 — in 1585 : fr. 38,08 — in 1589 : fr. 130,36 — in 1614 : 57,95 — in 1661 maar fr. 9,07 — in de 18e eeuw tot aan de Fransche Omwenteling, die het cavelotgeld afschafte, gemiddeld 12 franken.

★

8° **Vleeschhuiskens of vleeschbanken.** — Langs den marktkant tegen den kerkhofmuur geleund, stonden de *kerckenhuyskens* of *vleeschuyskens* ook wel vleeschbanken genoemd. Deze wierden verpacht ten voordeele van Kerk en Arme, en brachten jaarlijks aan de Heiliggeesttafel van 3 tot 4 pond op, 't is te zeggen van 30 tot 40 frank.

Zeer vroeg reeds moeten die huisjes daar gestaan hebben, daar zij reeds in 1549 hersteld werden : *item ontfaen van bauwen vuydt van oudt stroo dat van den huyskens quam. xij gr.* (fr. 0,54).

Dat die huiskens of gemetselde kramen nog al groot of nog al talrijk moesten zijn, bewijzen de tot hunne herstelling uitgevoerde werken en de gebruikte bouwstoffen. Wij vinden in de rekeningen van

1563 : *item pe heeft gedan... boven dat hy den kerckm heeft gheghere 900 ghemenen steen 300 paveersteene* (1) *daer vore vj sch. viij gr.* (fr. 3,32).

1585 : *betaelt andries van cleemputte over onze portie van dat hy ghecocht heeft tichelen ghelie* (2) *en voor arbeid verbezicht aen de kerckenhuyskens j p j sch gr.* (fr. 11,45).

1589 : *item betaelt an jan de vuysschere over het graven van savele die moeste verbesicht zyn an de vleeschuyskens.* *xx gr.*

Noch bet mr franchoys de vos en pieter van eecken op het metsen van huyskens tsa . . . ij p.

bet. franc Seuy van zeven sacken calcx . . xxi sch. ix gr.

bet. jan de corte van een half duust steen die verbesicht waren on den kerckmuer . . . iij sch. gr.

bet pr vereecken nicasius als voocht van wees jan boele Jacobs over zeker steenen die verbesicht waren an den voorn. kerckmuer doemen de huyskens versette . . . . ij sch. vj gr.

(1) *Paveersteenen* waren plaveien of vloersteenen.

(2) *Ghelie* voor glei, dekstroo.

noch gegeven Laur van velde van tichelen en vorsten en vanneelen (1) *die verbesicht waren an de selve kerckenhuyskens over de h geest portie* . . . . , ... *viij sch. iij gr.*

Voegt men daarbij 7 sch. 4 gr. voor vracht en deklatten, zoo komt men, voor het jaar 1589, tot eene uitgaaf van 4 p. 4 sch. en 7 grooten of fr. 46,03 voor de *portie* van den arme. Nu bemerken wij wel, dat de kerk de helft der kosten moest dragen en dat dus de geheele betaling kwam op fr. 92,06, wat voor dien tijd eene zeer groote som was.

Om tafels te maken voor de vleeschhuiskens, kochten kerk- en armbestuur in 1554 eenen wilgen boom voor fr. 1,65, zij betaalden te zamen voor het vellen en het kappen fr. 0,68; voor het zagen in planken, fr. 1,35 en voor het vervoer fr. 0,27. — Voor 100 voet eikenberd te zagen, gaven zij nog 't zelfde jaar fr. 1,35.

Uit het voorgaande hebben wij gezien dat in 1589 de huisjes *verset* zijn. Doch na dit jaar vinden wij in de rekeningen geene melding meer van eenige ontvangst uit den hoofde van vleeschhuizen of vleeschbanken.

*

9° **Bussen.** — In 1585 wordt voor de eerste maal gewag gemaakt van een nieuw middel dat beproefd wierd, om de inkomsten van de Heiliggeesttafel een weinig te vermeerderen : men plaatste bussen in de herbergen of *tavernievshuysen*. In 8 herbergen ontving men, het eerste jaar, te zamen 1 p. 17 sch. 5 gr. (fr. 20,56). Dit eerste vuur verflauwde weldra. In vele jaren ontving men niets en in 't algemeen was de opbrengst zeer gering.

*

10° **Boeten.** — Meermaals wierd bij vonnis van Schepenenbank iemand veroordeeld tot betaling van eene boet aan den heiligen geest. Zoo lezen wij aan 't slot der rekening van 1567 : *aldus gherekent by*

(1) *Vanneelen* moesten een soort van kleine vorstpannen zijn, gelijk men tegenwoordig nog gebruikt op de hoornboomen van vierkant samenloopende daken. Gilliodts in zijnen *Glossaire flamand* zegt : « *Vaneel*, sorte de tuile en demi-canal, qui sert à egouter les eaux. *Hoecteghelen en vanneelen :* noues qui se posent à l'endroit où se rencontrent les surfaces inclinées de deux combles. »

Zou dit niet hetzelfde zijn wat men elders *cromwerck* noemt, zooals b. v. in de kerkrekening van Stekene in 1553, waar men vindt : *item bet. cornelys vand velde van mechels tichels en van cromwercke verbeest aen de kercke.*

alle behoorlijke protestatie den vij Martii XV^c acht en tsestich voor paeschen behaudens dat men toesich doen zal van noch ander ghewesen boete volgens de ferie..... — In 1550 : *item ontfaen van florys van Wachbeke van eene quessuer die claeys haeck hem gaf vier gulden* (fr. 7,25). — In 1554 : *ontfaen van vecent houck als meyere van eenen sack carens die verbuert was op de maerct;* — en in 1562 : *ontfaen van lieven baeck van boeten XX gr.* (fr. 0,90).

Was het ook eene boet of gold het eene wedding, wie zal 't beslissen? als men leest in de rekening van 1592 : *item noch ontfaen van Anthō ysebr* (Antoon Ysebrant) *omdat hy de schotele biers nyet driucken en zoude die mathys thuysbaert voor hem dranck v gr.* (22 1/2 centiemen).

UITGAVEN.

« *Dit naervolghende es het uutgheve van de helighe gheest m^rs op den voorschrere outfanck.* »

Nadat wij de inkomsten van de Heiliggeesttafel hebben overloopen, blijven ons de uitgaven te zien. Wat een verschil met den tegenwoordigen tijd! In 1899 sloot de armenrekening van Stekene met eene uitgaaf van 23.295 frank, en in 1509 had men maar 39 pond, 16 schellingen, 7 grooten, 't is te zeggen : fr. 455,51 kunnen uitgeven. — Gedurende de 16^e eeuw was de gemiddelde uitgaaf, behalve de opbrengst der graanrenten, omtrent 400 frank. — Twee jaren maken nochtans uitzondering : in 1585 heerschtte er schrikkelijke duurte en hongersnood; ook rezen de uitgaven tot 15 zakken koren en fr. 691,64. Integendeel 1592 was door den inval der Hollanders, gelijk wij reeds zegden, zoo rampspoedig voor onze gemeente, dat de uitdeelingen aan de behoeftigen maar fr. 85,66 konden bedragen. — De 17^e eeuw zag de verleende onderstanden merkelijk aangroeien : van fr. 1124,70 in 1625, vermeerderden zij in 1660 reeds tot fr. 1691,10.

De uitgaven van de Heiliggeesttafel bestonden meest uit 1° aalmoezen in geld, 2° uitdeeling van brood, 3° van rogge, 4° van vleesch, 5° van andere eetwaren, 6° van kleeren, 7° van brandstoffen, 8° van olie, 9° huishuren, 10° geneeskosten, 11° kosten van begrafenis.

1° **Aalmoezen in geld.** — De uitdeelingen gebeurden meest aan den

koffer. In den regel gaf men elken armen 2 grooten of 9 centiemen, wat in 1510 overeenkwam met den prijs van een groot brood. — In den beginne wierden die aalmoezen meest in gangbare munt uitgedeeld. Maar reeds vroeg had de Heiliggeesttafel looden penningen doen verveerdigen, ook eene weerde van 2 grooten verbeeldende. Daarmede mochten de armen hunne aankoopen betalen en de winkeliers konden de loodjes tegen geld bij de armmeesters uitwisselen. Die penningen wierden *loeden*, *loe*, *loen*, *loon*, *loykens* of *looikiens* genoemd. Het gebruik der loodjes, zeer zeldzaam in den beginne, nam weldra eene groote uitbreiding, om later bijna algemeen te worden. In 1509 wordt maar driemaal van de *loeden* melding gemaakt; b. v. *noch ghegeve jacob coeckaert van broede en van loeden iiij scild. en j gr.* — In 1513 en 14 is er geen spraak van looden en in 1517 deelt men er reeds 133 uit, verbeeldende eene weerde van fr. 12,06; in 1518 gaf men er 402 of voor fr. 36,46. — In de rekening van 1533 worden de loodjes : *teekenen* genoemd. (1)

In het jaar 1559 heerschte in het land eene groote duurte der granen. De rogge wierd aan 13 sch. 4 grooten (fr. 7,25) verkocht, 't is te zeggen veel meer dan het dubbel van gewone jaren. De Heiliggeesttafel deed eene uitdeeling, die wij in andere tijden niet terugvinden. Aan 53 verschillige personen, gaf men 8 grooten (fr. 0,36) *om coerns mede te copene;* de uitgaaf daarvoor beliep tot fr. 19,20 in het geheel. Den prijs der granen ingezien, kwam dit overeen met iets meer dan 2 1/2 zakken, of voor elk huisgezin, omtrent 5 liters koren. Die kleine hoeveelheid doet ons veronderstellen, dat het hier zaaikoren gold; zooveel te meer dat die verschillige uitdeelingen in den herfst en omtrent op denzelfden dag plaats grepen.

Voor den onderhoud van een kind betaalde men jaarlijks van 20 tot 40 franken. Te Stekene, gelijk overal in vroegere tijden, bestond de gewoonte van de arme weeskinderen bij openbare aanbesteding aan den minstbiedenden toe te vertrouwen. Droef gebruik! Arme kleinen! Wel is waar, men vond vele brave lieden die uit medelijden die kinderkens opnamen; maar dan reeds wierden soms herteloozе menschen gevonden, die enkel op winstbejag uitzijnde, de slachtoffers

(1) De uitdeeling van loodjes wierd zelfs voorzien in sommige stichtingen. Zoo leest men in de fondatie van Willem van Pottelsberghe, dagteekenende van 1530 (zie verder 2e deel onder nr 39) : *Ende dand resten datter overschiet souder dese aelmoesen voornt* (voornoemd) *dat moghen de heleghe gheestmeestrs qtribueren ofte gheven in ander aelmoessen tsy in broot ofte in loot daert hemlieden ghelieven sal.*

hunner baatzucht door gebrek aan zorgen lieten verkwijnen of zelfs door mishandelingen en overtollig werk afbeulden. Onder alle liefdadigheidswerken is het oprichten der weezenhuizen ontegensprekelijk een der schoonste en der troostelijkste te noemen.

Van eene afschrikkelijke ellende spreken ons nog de armenrekeningen der 16e eeuw. Wie heeft nooit die aangrijpende bladzijden van Xavier de Maistre gelezen in zijnen *Melaatsche der stad Aoste?* Wie heeft niet gesidderd bij de afschuwelijke tafereelen, in de reisbeschrijvingen van de Sandwicheilanden opgehangen, waar honderden slachtoffers van de besmettelijke melaatschheid, levend verrotten. Wie heeft niet in bewondering gestaan voor de zelfopoffering van pater Damiaan, onzen landgenoot, die zijn leven ten beste gaf om die ongelukkigen te gaan vertroosten en bij te staan, tot dat hij zelve van de schrikkelijke ziekte aangetatst als slachtoffer viel van zijne naastenliefde? Moet men ze geene helden noemen die missionnarissen en die kloosterzusters, welke niet afgeschrikt door zijne marteldood maar opgewekt door zijn voorbeeld, de voetstappen van *de Vester* gaan bewandelen, met, op aarde, geen ander vooruitzicht dan de vreeselijkste ellende, eene akelige kwaal en de ijselijkste dood? — Neen wij overdrijven niet : zoodra een mensch door de melaatschheid is aangetast, wordt zijn geheel lichaam met blauwe vlekken bezaaid; welhaast beginnen die vlekken te zwellen om in afschuwelijke etterbuilen te veranderen. De neus, de lippen, het gansche aangezicht wordt afgeknaagd. Handen en voeten vallen dikwijls af door verrotting, aleer de dood, eene langdurige dood, een einde komt stellen aan dit ongelukkig bestaan. Doch wat het vreeselijkste van die kwaal nog uitmaakt, is hare buitengewone besmettelijkheid. Eene enkele aanraking is genoegzaam om de ziekte voort te zetten.

Van over eeuwen heerschte de melaatschheid in het Oosten. Doch Europa bleef er niet van gespaard. De joden, zeggen de eene, de kruisvaarders, beweren de andere, brachten haar in onze gewesten, waar zij somtijds schrikkelijke verwoestingen aanrichtte en de oorzaak was dat de strengste, ja onmenschelijke maatregelen tegen hare verspreiding wierden voorgeschreven. De melaatschen of *leproozen*, gelijk men ze noemde, wierden voor hun leven in *lazarijen*, dit is in afzonderlijke gasthuizen opgesloten of ten minste uit de samenleving verbannen. Liepen zij nog vrij, zij moesten door eene schel of eenen klepper hunne aanwezigheid verraden, kwamen zij in de huizen of vluchtten zij voor de menschen niet, dan had eenieder het recht ze als razende honden dood te slaan.

Met den tijd had de melaatschheid hier wel van hare kwaadaardigheid verloren, doch langen tijd bleven er nog afzonderlijke gevallen voorkomen. Zoo wordt er in onze armenrekeningen van 1545 tot 1600 van ten minste 8 verschillige melaatschen gesproken (1). Laten wij hier de teksten volgen die er betrekking op hebben :

1545. *Ghegeven lieven de Mol als hy em ging doen besien ofte hij lazarus was. xij d. gr.* (fr. 0,54) (2).

» — *it. ghegeven pauwels de corte van thalf jaer van dry wechbroen* (weekbrooden) *die aelden willem roose et jonste kint van giele capetein en de laserus. xij sch gr* (fr. 6,53).

» — *item ghegere adriaen van mersche als over een weecbroot ghehaelt bij* (door) *jacob de lazarighen. iij sch. iiij gr.* (fr. 1,81). Dezelfde Jacob ontving nog altijd onderstand in 1550 en steeds onder den naam van den *lazarighen.*

1550. *item ghegheven cornelis van oosele de lasare om cooren mede te copen viij gr.* (fr. 0,36).

1560. *Ghegere gysbrecht lubbyn als hy naer yperen track om hem te doen visiteren ij sch. gr.* (fr. 1,08) (3).

1563. *gheghere nelis capeten als hy ging naer dlaserushuys iij sch. iiij gr.* (fr. 1,81).

» *item gheghere dwyf van jan de bock lazarus in de poteerde* (Potaardstraat) *x gr.* (fr. 0,45). — Dezelfde Jan de Bock wordt als lazarus ondersteund in 1567 en 1578.

1585. *den 20 wedemaent* (Juni) *es ghegeven in laken an den zone van franc sturm den lazaren xx sch.* (fr. 10,88).

1600. *betaelt jeghens p^r fierens lazarus vj sch. vj gr.* (fr. 3,53).

Was er maar spraak geweest van gewone verzweringen, die kon men hier ook bestatigen; daarvoor moest Lieven de Mol zich niet gaan doen bezien, noch Ghysbrecht Lubbyn naar Yperen reizen om zich te doen onderzoeken en nog veel min zou Cornelis Capitein naar het *lazarushuis* zijn gezonden geweest.

---

(1) Als er hier 8 genoemd worden door de Heiliggeesttafel ondersteund, mogen wij met reden veronderstellen dat er nog meer andere melaatschen waren die geenen onderstand genoten.

(2) Men noemde den melaatsche : *lasarus, lazerige* of *lazarige;* de gasthuizen voor hem opgericht heetten : *lazarijen* of lazarushuizen (in het fransch : *lazarets).* Al deze namen zijn ontleend aan den Armen Lazarus, die met zweren overdekt aan de deur zat van den Rijken Vrek des Evangelies.

(3) Is Ghysbrecht Lubbyn besmet bevonden? Zeker is het dat lange jaren nadien zijne vrouw milde aalmoezen ontving; van hem is geene spraak meer.

In 1585 moet te Stekene eene zeer kwaadaardige ziekte geheerscht hebben. Op andere jaren ontving men gemeenlijk de doodschuld maar over 10 tot 15 lijken en in dit jaar over 53, waaronder verschillige uit dezelfde huisgezinnen. Vele aalmoezen wierden gegeven aan menschen die *in de siekte saten* en de Heiliggeesttafel moest 9 doodkisten leveren, terwijl zij in gewone jaren er maar 2 of 3 te bekostigen had. Het was misschien die zelfde besmetting waarvan de Castro spreekt in zijne *Chronycke A° 1584* « in deselve maent Meert was de smettelijke siekte in verscheyde plaetsen van desen lande ontsteken ». — Nergens hebben wij kunnen ontdekken van welken aard die ziekte geweest is; alleenlijk lezen wij in de armenrekening van 1585 : *betaelt eodem die* (20 April) *an willem verbeke over dhuysvr l^n truman van boter doen sy in de PESTE zat vj sch. iiij gr.* (fr. 3,44).

★

2° **Brood.** — Benevens de aalmoezen in geld wierd door den heiligen geest ook veel onderstand gegeven in natuur. Menigvuldige arme lieden ontvingen wekelijks een brood. Hierdoor zijn wij in staat gesteld den prijs van een brood in de 16^e eeuw te bepalen.

Men betaalde voor een *weekbrood* :

in 1518	8 sch. 8 gr.	(fr. 4,71)	of	9	centiemen	per	brood (1)
1522	id id	(fr. 4,71)	»	9	»	»	»
1544	8 schellingen	(fr. 4,55)	»	8	»	»	»
1562	16 sch. 8 gr.	(fr. 9,07)	»	17 1/2	»	»	»
1578	17 sch. 4 gr.	(fr. 9,43)	»	18	»	»	»

In de rekening van 1607 lezen wij : *betaelt an pieter van overloop van een mate broots ten avenante van richtich* (50) *pont in het gewichte twelck is gehaelt bij* (door) *joos say iiij sch. vij gr.* (fr. 2,54). — Een zak van 200 pond of 86,76 kilogr. zou dus fr. 10,16 gekost hebben; en daar er 105 kilog. brood uit eenen zak koren gebakken worden, zou de prijs van elken kilogr. brood dan reeds geweest zijn iets meer dan 9 centiemen, 't is te zeggen 4 maal zooveel als in 1518.

(1) Het moesten brooden zijn van omtrent 4 kilogrammen, anders ware de prijs van 9 centiemen veel te hoog geweest. Immers, gelijk wij verder zien, kostte de zak koren in dien tijd maar fr. 1,65; voor het bakken betaalde men fr. 0,18 per zak; nemen wij evenveel voor het malen, dit geeft fr. 1,99. Uit eenen zak rogge kan men 105 kilogr. brood bakken; dus zou de prijs nog op geene 2 centiemen per kilogr. komen. Dat men wezenlijk brooden van 4 kilogr. uitdeelde, vinden wij in de verder aangehaalde fondatie Wilssone, waarin besproken wordt dat men uit eenen halven zak, of 2 maten, 13 brooden moest bakken, dit is 26 brooden uit eenen vollen zak, wat met 4 kilogr. per brood overeenkomt.

Men vindt in de rekening van 1509 : *en noch ghehere jacob coeckaert op dat men hem sculdich es van provene xij sch. gr.* (fr. 6,53). — Mellema in zijnen *Promptuaire francois flameng* zegt : Prove of deylbroodt. — Bij Schuermans, *Idioticon*, leest men : Provene : dischverdeeling en bij Binart : Provene : brood dat men den armen geeft, *panis diarius.*

De Heiliggeesttafel liet somtijds zelve brood bakken, van het graan voortkomende uit de korenrenten; zoo lezen wij in 1513 : *ghere in broe vii sacke rogs ghere van backe xxviij gr.* (fr. 1,26). Dus 4 gr. of 18 centiemen den zak. Zoo vinden wij de volgende prijzen : voor het bakken van eenen zak rogge betaalde men

van 1513 tot 1527 —	fr. 0,18	in 1561 —	fr. 0,45
» 1527 tot 1554 —	0,36	» 1566 —	0,40
in 1557 —	0,45	» 1585 —	1,81

★

3° **Rogge**. — Het koren der graanrenten, hebben wij reeds gezegd, wierd gemeenlijk den armen uitgedeeld. Somtijds echter betaalden de rentplichtigen niet in natuur, maar in geld volgens den prijs van den dag; ook gebeurde het dat de heiliggeestmeesters koren moesten bijkoopen. Dit heeft ons toegelaten de prijzen der rogge vast te stellen in verschillige jaren der 16e eeuw. De rogge per Gentschen zak van 96 potten of 106 liters wierd betaald in

1517 —	3 schelling	fr. 1,63	1555 —	5 sch. 4 gr.	fr. 2,90
1521 —	6 sch. 4 gr.	3,44	1557 —	6 sch. 8 gr.	3,62 (3)
1522 —	3 sch. 5 gr.	1,85	1562 —	5 sch. 4 gr.	2,90
	4 sch. 4 gr.	2,35	1563 —	18 sch.	9,79
1526 —	4 sch.	2,17 (1)	1578 —	9 sch. 8 gr.	5,26
1530 —	4 sch.	2,17		15 sch.	8,16
1532 —	4 sch. 4 gr.	2,35	1585 —	18 sch.	9,79
1544 —	7 sch. 6 gr.	4,08		28 sch.	15,23
1545 —	13 sch. 4 gr.	7,25 (2)	1587 —	36 gulden	65,30 (4)
1550 —	13 sch. 4 gr.	7,25	1588 —	6 sch. 8 gr.	3,62

(1) Volgens de *chronijcke van de Castro* zou de prijs in 1526 geweest zijn fr. 3,44.

(2) Na den oogst van 1545 daalde de prijs op fr. 2,64.

(3) De Castro zegt dat het koren te Gent verkocht wierd fr. 7,98.

(4) Pastoor Hendrik Costerius zegt in zijne *Historie van de oudtheydt des H. catholyken geloofs*, dat in 1587 het koren te Antwerpen verkocht wierd tegen 22 gulden het veertel (77 liters 1/10) dit is fr. 54,87 den Gentschen zak; maar dat hij zelf te Lokeren 36 gulden (fr. 65,30) den zak betaalde.

De tarwe gold in 1526 fr. 2,72 den zak, in 1552 fr. 2,90; — in 1558 betaalde men 29 sch. 10 gr. (fr. 16,25) voor 5 zakken tarwe, dit is omtrent fr. 3,25 den zak.

Het buitengewoon verschil der graanprijzen voor sommige jaren zou ons licht verwonderen, bemerkten wij niet dat die prijzen bijna uitsluitelijk afhingen van het al of niet gelukken van den oogst in eene streek. Over drij, vier honderd jaren beschikte men over dezelfde vervoermiddelen niet als nu, om uit vreemde landen de hier ontbrekende granen aan te brengen. In 1585 betaalde men nog 6 sch. 4 gr. (fr. 3,44) om vijf zakken koren van Hulst naar Stekene, 't is te zeggen 2 uren ver, te voeren; dus omtrent fr. 0,70 per zak, wat voor dien tijd buitengewoon veel mag genoemd worden, daar het volgens onze tegenwoordige schatting eene weerde van omtrent 4 frank per zak verbeeldt. — Aan veel minderen prijs, zou men 't graan op onze dagen uit Rusland, ja uit Amerika of Australiën, en dat nog op korten tijd, naar hier overbrengen.

*

4 **Vleesch**. — Wij vinden het noodig eerstvooral eenige uittreksels van onze armenrekeningen aan te halen. Reeds in 1509 vinden wij eene aanzienlijke vleeschbedeeling : *en noch ghegeve joes calle van vleesche xxiij sch ix gr.* (fr. 12,92).

1515. — *ite gheve te vastelavent van vlessche xxj sch. gr.* (fr. 11,92).

1528. — *ite gheve van baken vlessche xvj sch j gr.* (fr. 9,29).

1544. — *ghegeve de hollandere van xiiij steene* (84 pond) *bake vlees de twee pont voer v gr vi miten mijn comt te same xvi sch ix gr. S* (fr. 8,04) (1).

» — *Ghegeve p^r de lyee van xxxij pont baken vlees het pont ix seskens comt te samen vj sch ij gr* (fr. 3,55) — dus 13 centiemen het pond.

1545. — *ite ghegeven van xxxiij pont bakevles tot den crappen iiij sch. gr.* (fr. 2,17) bijgevolg iets min dan 7 centiemen. — Hetzelfde jaar deelde men nog 81 pond *bakevleesch* voor fr. 3,48 : dit geeft 114 pond in één jaar.

Wat moet men nu verstaan door *bake vleesch?* — Bake, volgens

(1) Dit beteekent : 6 mijten min dan 5 grooten voor ieder twee pond : dus te samen 16 sch. 9 1/2 gr. — De prijs van het pond was dus iets meer dan 10 centiemen. — Het teeken S, dat wij dikwijls ontmoeten in onze oude rekeningen beduidt *een half*.

Kiliaen in zijnen *Etymologicum* is zwijn, spek; — zoo zegt ook Willems in *Reinaert de Vos* — en nog Binart, die het vertaalt door *coro porcina*.

Somtijds kocht men een geheel zwijn, zooals blijkt uit de rekening van 1544 : *Ghegrve pieter von de velde sourtheye en jan herdewel als voerhd van heyn von de velde ky* (kinderen) *van eene vercke dot wy costen* (kochten) *om de aerme te deele een p. xvi gr.* (fr. 11,61).

Dit bakevleesch wierd in den loop van het jaar, maar bijzonderlijk op vastenavond aan den armen gegeven en dan ging het vergezeld van eene groote brooddeeling. Dit noemde men de uitdeeling *der crappen*. Zoo lezen wij in 1544 : *ghegeve pauwels de corte vo de croppen te backe te vastelavent XV^c XLIIIJ* (1544) *von iij sacke en halve j sch. ij gr.* (fr. 0,65).

1545. — *ontfaen van bauwen vunt en cornelis de cock van dry socken rogs over djaer XLIIIJ* (1544) *een sock ende over djoer XLV* (1545) *dry sacken biermede syn de crappen ghebocken.*

» — *item ontfaen van bauwen tys dry maten rogs over djaer XLV de crappen daermede ghebacken.*

» — *item ontfoen van jan borm schapert dry maten over djaer XLV daerof et broot ghebacken om de crappen.*

» — *gheyeven pauwels de corte van twee socken en S* (2 1/2) *rogs te backene om de crappen x d. gr.* (fr. 0,45).

» — *item ghegevē pauwels de corte von vier sacken broets te backen om de croppen xvi gr.* (fr. 0,72).

1546. — *ite ghegeve op den vastelavent als wy de croppen deelden in ghelde dot wij niet bakevlees ghenomen haden xiiij sch. gr.* (fr. 7,61).

Kiliaen vertaalt crappe door *pars carnis obscissa, crustum, placenta, pulpamentum;* dit is te zeggen : stukjes afgesneden vleesch, korst en koek, iets dat met brood geëten wordt. — Schuermans zegt : « krap, wortel van krappen afsnijden... beteekent nog overblijfsel van afgesmolten vet. In den *Theutonista* (van Gherard van der Schueren) : crap, harst, braide; crap gerijst of gebraden, in 't latijn carbonella. In de kempen beteekent krep : stuk spek; te Antwerpen, krappe : azijnsaus met kleine stukjes spek in. » — De *croppen* waren dus eigenlijk de stukken verkenvleesch die uitgedeeld wierden en op het brood, dat te zamen met het spek wierd gegeven, is ook de naam van *croppen* overgegaan.

Reeds zagen wij dat men in 1546 geen bakevleesch had genomen; in latere jaren wordt er geene melding meer gemaakt van *croppen* in natuur, zij wierden door aalmoezen in geld vervangen.

★

5° **Andere eetwaren.** — De heiliggeestmeesters deelden ook somtijds **boter.** Daar men de hoeveelheid gegevene boter bijna nooit aanduidde, is het ons niet altijd mogelijk den prijs van die waar vast te stellen. Eerst in 1593 vinden wij : *VJ maerte gegeven matthys thuysbaert over een half pant bater voor gillis de cock vj gr.* (fr. 0,27) — *noch gegeven ij meye jan van perre van twee pont boter gehaelt by gillis de cock in zyne ziekte ij sch.* (fr. 1,08). Dus in alle twee de gevallen stond de boter aan fr. 0,54 het pond.

Volgens de kerkrekening van Stekene in 1549, gold de boter alsdan 11 1/5 centiemen het pond : *item ontfaen van jan steenaert van xxxix pont bateren elck pont ten 2 gr S* (2 1/2) *compt tsamen viij sch. j gr. vj d. p.* (fr. 4,42).

Brengen wij de prijzen van Gilliodts (Bruges port de mer) op onze Gentsche ponden over, dan vinden wij dat de boter gold in :

1530 —	fr. 0,08	1570 —	fr. 0,22
1540 —	0,10	1580 —	0,32
1550 —	0,12	1590 —	0,36
1560 —	0,17	1600 —	0,39

Aan de zieken wierd ook wel eens **bier** gegeven. Zoo zegt onder andere de rekening van 1545 : *item ghegeven coppin* (Jacob) *de corte van biere dat pier haeck daer de halen als hy kranck lach tot xvi potten ix gr.* Dit is omtrent 2 1/4 centiemen den liter of fr. 5,25 de ton. Het moest dan nog van 't beste vat zijn, want gewoon bier wierd in dien tijd maar fr. 1,08 de ton betaald. In 1612 gaf men reeds fr. 5,44 voor het klein bier, terwijl in 1624 het dobbel bier fr. 11,42 gold.

★

6° **Kleeren.** — Vóór het jaar 1555 vinden wij niet dat de heiliggeestmeesters kleeren of kleerstoffen zouden uitgedeeld hebben. Sedertdien wierden de aalmoezen van dien aard van jaar tot jaar menigvuldiger. Halen wij eenige uitgaven aan, al was het maar om de prijzen der stoffen van dien tijd te leeren kennen.

Er is spraak vooreerst van eene grove stof die men *pye* (1) noemde. In 1555 : *Ghegere jaos van laere van twee elle pye en een half om pieter van wettere een cleed te maken iij sch iiij gr.* (fr. 1,81) dat

(1) *Pije, pijctaecken : pannus rudior, villosus*, grof, gemeen laken : zegt Binart.

komt dus op fr. 0,72 de elle. — In 1563 stond de pye aan 13 of 15 grooten, dit is van fr. 0,59 tot fr. 0,68, en in 1592 betaalde men voor de elle pye reeds fr. 1,81.

Het gewoon laken wierd fr. 0,81 de el verkocht in 1561. — In 1585 vinden wij de prijzen van fr. 0,90, van fr. 1,49 maar veruit meestal van fr. 1,81. In 1589 deelde men 68 3/4 ellen laken dat men fr. 1,46 betaalde.

Wat de kleur van het laken aangaat, vinden wij er voor bijna alle smaken : grauw, rood, blauw, maryns, taneyts. Van zwart alleen is er geene spraak.

Ghegeven lieven thys van een elle en een vierendeel grauws lakens om kynt van machiel de hondt een cleet te maken xxi gr. (fr. 0,95) of fr. 0,72 d'el, rekening van 1553.

*gheghevé machiel herdewel van twee ellen en een q^t^* (kwart) *roots lakens ten xviij gr d'elle* (fr. 0,81) *item noch drie q^t^ blaus min een taelgye* (1/16) *ten xxx gr. delle* (fr. 1,37) *dit al voor tkint van theeus borm compt v sch. i gr.* (fr. 2,76) rekening van 1563.

item gheghevé mayken roos drie vierendeel maryns lakens ten xxxij gr. delle (fr. 1,45) *om mede te cleene cópt 2 sch gr.* (fr. 1,08) rekening van 1563. (1)

Maar wat meest wierd uitgedeeld was *taneytlaken*, (2) waarvan in 1563 de gemiddelde prijs fr. 1,09 was.

Een ander soort van laken, *foreest* genoemd, wierd veel gegeven in 1588. In de rekening van dat jaar lezen wij : *dit n volgen zyn persoonen die w hebben het stuk root foreest gedeelt dat my Passchier Ryckuert Tantwerpen gecocht heeft lanck sÿn xxvij ellen voor ij sch iiij gr.* (fr. 1,26) *de elle bedragen ter some van iij p. iij sch. gr.* (fr. 34,28) *mitsg vercrompen iij ellen.* (Dan volgen de namen van 14 arme lieden). — Binnen hetzelfde jaar kocht men nog 16 ellen rooden foreest aan den middelbaren prijs van fr. 1,60.

Lijnwaad wierd weinig uitgedeeld. In de rekening van 1592 leest men : *gegeve de weeze jan van wettere voor een elle en half lyne laeckens om een hemde te maecken ij sch viij gr ix den. par.* (fr. 1,48) komt op fr. 0,99 de elle. — In de kerkrekening van 1555 vinden wij dat eene el grof linnen alsdan fr. 0,40 en eene el fijn linnen fr. 0,50 kostte.

---

(1) *Marynslaken* is dit misschien blauw, (bleu marin)?

(2) *Taneyt, color cervinus, castaneus, fulvus, ferrugineus :* vertaalt Binart; — *color ravus, ravidus :* heet het bij Kiliaen. Welke overeenkomt met Westerhof, die het *rosbruin* noemt. — Men schreef ook : tanneyt, taneyde, teneyt.

Doch men gaf niet alleen kleerstoffen, maar ook gemaakte kleeren, bijzonderlijk *bocxen, rocken, kousen* en *schoens.*

1553. — *ghegeven van twee boecxens om kynt van adriaen Duyck xiij gr.* (fr. 0,58).

1554. — *ghegeven crystyaen borm omdat hy twee boexsen coopin zauwde xiv gr.* (fr. 0,63).

1561. — *ghegeven een paer bocxens voor adriaen theunis ij sch. gr.* (fr. 1,08).

In 1563 schonk men 10 paar boexens van fr. 0,54 tot fr. 1,03.

Wat beteekenen die *bocxen?* zal men vragen. Bockse, eene broeck : zegt Binart. — Bokse of broek, zegt Schuermans, vandaar de samengestelde : bokshelp, broekgalg (bretellen), boksetesch, broekzak. — Bokse vinden wij ook in denzelfden zin bij kramers. Het woord wordt nog in Holland en bijzonderlijk in Limburg gebruikt. — Wij zullen alleenlijk doen opmerken dat al de schrijvers het in 't enkelvond gebruiken : *eene bokse;* terwijl men in onze armenrekeningen steeds van *twee bocxen, een paer bocxens* spreekt alsof men de broekspijpen bedoelde.

Door *rocken* verstond men niet een vrouwenonderkleed, maar, gelijk nog tegenwoordig, bijzonder bij onze noorderburen, een mannelijk bovenkleed of kazak.

1560 — *ite ghegeve den selfnen joos* (van Lare) *voor eenen pyenrock voor jan van velde pr sone iiij sch. gr.* (fr. 2,17). — Die rocken wierden dikwijls eenvoudig eene *pye* genoemd : 1560, *item den selfne voor een pye om adriaen theunis iiij sch. gr.* (fr. 2,17) — ofwel men heette ze *casacke :* 1578, *betaelt joos van laere voor een pyen casacke om tkint Matheus borm ij sch. iiij gr.* (fr. 1,81).

Een kinderhemd kostte in 1554, fr. 0,27 : *ghegeve tkynt van jan scheerers om een hemdeken mede coepen vi gr.;* en voor een paar kinderkousen betaalde men van fr. 0,31 tot fr. 0,40 in 1563; voor een paar groote kousen fr. 1,63 in 1592.

Te allen tijde waren de heiliggeestmeesters zeer mild in het uitdeelen van schoenen, reeds in 1514 vinden wij aangeteekend : *ite de some van de scoen draecht in geheele xxii scilde.* — In 1545 gaf men fr. 33,44 uit : *ghegeve moenyu fierin van de scoes vand jaere XVcXLV* (1545) *õ de erme te gheve ij p. j sch. v gr. S.* — Van 1553 maken die uitdeelingen een afzonderlijk hoofdstuk uit in de rekeningen, voor opschrift dragende : *dit sijn de persoene vand schoens.* In dit jaar 1553 gaf men 54 paar schoenen; in 1554, 60 paar; en zoo voort.

Die uitgaaf zou ons ongelooflijk schijnen op zulke eene magere begrooting, indien wij de buitengewoon lage prijzen niet steeds voor oogen hadden; inderdaad voor een paar schoenen gaf men in 1546 maar fr. 0,36; in 1553 en 1554 fr. 0,38; jn 1560 fr. 0,43 en in 1578 fr. 0,54.

Voor een paar houten schoenen of holleblokken, betaalde men 8 gr. (fr. 0,36) in 1578 en nog in 1600; terwijl in 1589 houten schoenen voor kinderen van 16 tot 22 centiemen kostten.

★

7° Voor wat de **brandstoffen** aangaat, die men den armen gaf, zullen wij eerst bemerken dat er in al de rekeningen der 16ᵉ eeuw maar eens spraak is van kolen. In 1550 vinden wij : *ghegeven aerdeken de coc out ghebreke van coelen ij sch iij gr* (fr. 1,22). — Het gewone stooksel der armen was de turf. In 1556 betaalde men fr. 0,81 voor eene kar van die brandstof : *item gheghere adriaen scheers van een voer turfnē om bette praets xviij gr.* — In 1560 was de prijs van een voer turf fr. 1,45; in 1563 en 67 : fr. 1,63 en bovendien fr. 0,40 voor de vracht. In 1620 betaalde men reeds : fr. 4,33. (1)

Ik vermeen dat er ook spraak is van turf waar wij in de rekening van 1544 lezen : *ghegevē frans de deckere van een voer terdelynghē om janen van ecke ij sch. vi gr.* (fr. 1,36).

Hout werd ook, doch veel min, gedeeld. In 1563 : *gheghevē hansken borm van xxv mutsaerts om de wᵉ van abel de costere ix gr.* (fr. 0,40) — in 1600 : *betaelt van een hondert hauts voor de dochter van thuema maes vi sch.* (fr. 3,26). — De mutsaards (die men hier pensen of houtpensen noemt) golden dus fr. 1,63 't honderd in 1563 en in 1620 betaalde men ze reeds fr. 4,53.

Het zij ons toegelaten, tot nadere inlichting betrekkelijk de prijzen van brandhout, nog drij aanhalingen te doen uit de kerkrekening van Stekene in 1549 : *item ontfaen van flore van wachtbeek van xviijᶜ* (1800) *poorters* (2) *ten xxv gr. tduyst* (de duizend) *iij sch vj gr S* (fr. 1,92) —

item ontfaen van jacob boele van twee hondert nasthauts (3) *en een*

---

(1) In 1512, zegt Gilliodts, was te Brugge de prijs van eenen last turf (4000 pond) 3 sch. 2 den. (fr. 2,81).

(2) Een *poorter,* zegt Schuermans, is een bussel hout met dikke kluppels. Maar aangezien den kleinen prijs (11 centiemen 't honderd) zullen het hier misschien maar enkele kluppels geweest zijn; deze wierden ook *poorters* genoemd.

(3) De beteekenis van *nasthout* hebben wij niet gevonden. Doch Kiliaen zegt : « *Nast, melius ast, ustrina.* » — Nast zou dus de ast zijn van brouwers, enz.; wij mogen veronderstellen dat nasthout diende om den ast te stoken en bijgevolg overeenkwam met wat wij *fasseel* noemen, bestaande uit dik gekloven hout.

half en xxij (dit is 272) *ten xxxij gr het hondert compt vij sch iiij gr.* (fr. 3,99). Dit maakt fr. 1,43 het honderd.

item ontfaen van pieter de cock van xc pensen die van den haute vielen xv gr. ij d. p. (fr. 0,68); dus fr. 0,73 't honderd.

★

9° **Olie.** — Groote uitdeelingen van Olie (raapolie), grepen plaats op halfvasten.

In 1514 leverde Joes Borm *xxxi stoepe en eenē halve holyen;* dit is meer dan 68 liters.

In 1518 gaf men *den arm van olien jan van lamsverde xl sch. gr. van eender tonne olien* (fr. 21,76) en hetzelfde jaar betaalde men nog xxxiij sch. (fr. 17,95) van oliën.

1528 — *ite gheven frans scuytmaker van olyen die mē te halfvasten deelde met de vracht xix sch. gr.* (fr. 10,34).

1544 — *ghegheve van dry vierēdeelen van eender ame raepolijen om den armē op de halfvastene te deelen j p. xvij sch. gr.* (fr. 20,13).

» — *ghegevē jan de cock van een ame olijen te brynghen va Antwerpen iij gr.* (13 1/2 centiemen).

» — *Ghcghevē jan de cock van eender ame raepolijen 2 p. gr.* (fr. 21,76) (1).

In 1545 gaf men nog voor fr. 22,48 olie op halfvasten; maar later deelde men enkel geld; zoo lezen wij in

1546 — *ite ghedeelt op den asdach voor huerlieder smaut in gelde elken persoon ij gr. tot hondert dry viventwintig loey* (dus aan 175 personen) *ter som van j p. ix sch. ij den. gr.* (fr. 15,87).

1550 — *ite ghegheve voor de deel tsaterdaechs vooer haafvastene vooer elcke mensche ij groote vooer haerlijeder zamout naer daude costume j p. gr.* (fr. 10,88), dus aan 120 arme lieden.

---

(1) Volgens kramers was eene aam gelijk aan 133 liters. Martin zegt dat eene Brusselsche aam overeenkwam met 129 liters. — Van den anderen kant bezitten wij een *octroy* van Keizer Karel den Vden, waardoor aan Stekene de machtiging verleend wierd om eene *cauchey* (steenweg) door de gemeente te leggen en bovendien de toelating om onder ander te heffen *van elcker ame wyns hoedanich die sy die daer ghesleten wert van den tappere ij schel ses pen. grooten bedraegende ses miten op den pot.* Welnu, lijk wij reeds vroeger zagen, 2 schellingen 6 pen. grooten komen overeen met 30 grooten, of 360 penningen parisis of 720 mijten. — Verdeelen wij nu 720 door 6 dan vinden wij dat eene ame gelijk stond met 120 potten of 132 1/2 liters. — Voegen wij die 132 1/2 liters bij de 3/4 van eene aam of 99,37 liters, waarvan vroeger spraak, zoo vinden wij dat men in 1544 meer dan 231 liters olie uitgedeeld heeft.

★

9° **Huishuren.** — Somtijds gaven de heiliggeestmeesters eenen onderstand aan arme lieden om hun huisje te herstellen. Zoo wierd onder andere in 1544 : *ghegeve vincent houck van een hondert gheleys om willem de meyere om sin huus mede te decke ij sch gr.* (fr. 1,08) (1). — In meerder gevallen echter betaalde men de geheele huishuur : *ghegeve maye* (Marie) *sbeenhauwers over haer huyshuere over djaer 1561 iij sch. iiij gr.* (fr. 1,81). — Denzelfden huurprijs vinden wij in verschillige rekeningen. Doch, kan men vragen, was dit niet enkel een aalmoes om de huur te *helpen* betalen en dus maar een deel van de huurweerde? Wij denken het niet, wanneer wij dien prijs met andere huurprijzen uit die tijden vergelijken. In de kerkrekening van 1549 vinden wij : *ontfaen van bauwen Damman van een huisken dat hy in huyren heeft vj sch.* (fr. 3,26). — In 1560 verhuurden Kerk en Arme aan Lieven Drawe, blauwverwer te Gent, een huis staande aan den kerkstichel, in 't geheel voor 5 schellingen (fr. 2,72) 's jaars. Stonden de huishuren laag, wij hebben reeds gezien dat de landpachten naar evenredigheid waren : omtrent 3 franken de hectaar, in het begin der 16e eeuw.

★

10° **Geneeskosten.** — Groot waren zeker de uitgaven niet van dien aard en toch willen wij de bijzonderste uittreksels aanhalen, daar zij volstrekt niet van belang zijn ontbloot en eenen eigenaardigen toestand veropenbaren :

1544. — *Ghegeve neel van ende om te meester mede te gaen eñ bij te levene vj gr.* (fr. 0,27).

1562. — *item gheghe cathelyne van hespe om haer kind mede te doen cureren xij gr.* (fr. 0,54).

1563. — *itē mr p de cock cyrurgy gheghevē van seker Kuere dienst en aerbeyt ghedaen aen de weese van gillis de cock iij sch. gr.* (fr. 1,63).

1578. — *Gheghеven gheleyn cavel van zijn kint dat gesneen is van den steen iiij sch. gr.* (fr. 2,17).

1585. — *bet mr frañ de vos over cureren van kinde dat tot pr weytack woont xx sch. gr.* (fr. 10,88).

1588. — *noch bet mr pr tytgadt van lieven stobbelers kind te genes 8 7temb xx sch gr.* (fr. 10,88).

---

(1) *Gheleys* of *Glei* is roggestroo om te dekken. — In de kerkrekening van 1555 vindt men den prijs van fr. 1,45 voor honderd bussels dekstroo, die men nu van 25 tot 30 franken zou betalen.

1588. — *bet m^r p^r tytgadt van sone vā p^r borm prick syn hooft te genes den 2 octob vj sch. gr.* (fr. 3,26).

1600. — *noch gegeve m^r fran̄ de vos den xxi meye van p^r van Ghuyse hooft te meesteren x sch. gr.* (fr. 5,44).

Bemerken wij eerst vooral, hoewel het geld sedert dien tijd veel van weerde veranderd is, den buitengewoon kleinen loon die aan de heelmeesters en geneesheeren betaald wierd. Cornelis van den Hende kreeg fr. 0,27 om den dokter te betalen en nog mocht hij den overschot gebruiken tot zijnen onderhond. 18 jaar later gaf men fr. 0,54, 't is te zeggen het dubbel, aan Catharina Van Hespe, voor geneeskosten van haar kind. Het is waar de chirurgijn De Cock ontving 't jaar nadien fr. 1,65; maar het was waarschijnlijk voor een lastig geval of eene langdurige ziekte, want de rekening vermeldt zijne *kuere, dienst en aerbeydt*, om de buitengewone som te verrechtveerdigen. — In 1578 spreekt men niet van eene *kuere* in het onbepaalde, men noemt de gevaarlijke *lithotomie* of steensnijding, die fr. 2,17 betaald wierd. — Het is maar in 1585 dat wij den geneesloon tot fr. 10,88 zien klimmen.

En wie waren die geneesheeren en heelmeesters, die wy voor hunne zorgen aan dien prijs zien betalen? Het waren meestal mannen van het vak, daar men den eenen : chirurgijn noemt en ze allen met den titel van *meester* aanduidt. Edoch wat voor meesters! Denzelfden meester Frans de Vos, dien wij reeds in 1585 als geneesheer noemden, vinden wij ook vermeld in onze kerkrekeningen. Wat kon hij toch, zal men vragen, voor de kerk te cureren of te meesteren hebben? — Wij lezen in 1588 : *Betaelt m^r frans de vos van het vaentken uut te steken up den half vasten naer doude costume xij gr.* (fr. 0,54). Het was ter gelegenheid der jaarmarkt van Stekene dat meester de Vos de feestvlag op den kerktoren stak. Was het werk wat nedrig voor eenen geneesheer, het was toch eene verhevene positie! — In 1599 wordt de Vos nog genoemd in onze kerkrekening. Ditmaal was hij zoo hoog niet geklommen, op de kerkdaken diende hij den stroodekker (1) *betaelt an m^r francois de vos van vier dagen den decker te dienen viij sch* (fr. 4,35). — Intusschen had de man nog andere bedieningen. Ik aarzel het te zeggen : de dokter was op tijd ook.... doodgraver! *den vj dec gegeven lieven suy en m^r franchois de vos van tbegraven van eene duytsche vrauwe xx gr.* (fr. 0,90). Armenrekening van 1592. — Denken wij daarom niet dat hij de geneeskunde had vaarwel gezegd; want in 1600 ontving hij nog van de heiliggeest-

(1) Tot in 1763 was de kerk van Stekene gedeeltelijk met stroo gedekt.

meesters fr. 12,70 voor 5 verschillige kuren en zoo praktizeerde hij nog verscheidene jaren.

Ten *platte lande* was het ellendig gesteld met den geneesdienst in die dagen. Men had dan, zooals nu, geene kweekelingen der geleerde faculteiten, maar dikwijls anders niet dan wat kwakzalvers en barbiers, die misschien wel hier of daar eenig geneesmiddel of kunstjen kenden, maar overigens gansch onbekwaam waren om een zoo belangrijk ambt uit te oefenen. Doch men speurde zoo nauw niet in dien tijd. Wij vinden zelfs vrouwen die door den arme betaald wierden om hare geneeskundige diensten. In de rekening van 1621 vinden wij twee zulke artikelen : *item bette deyls gegeven acht grooten voor dat sy de kⁿ* (kinderen) *van adriaen de schoemaeckere cureerde van de crauwāgie viij gr.* (fr. 0,36). — *Aende huysvrauwe van christiaen de cock seven schelliñ ses groon over 't meesteren van de wᵉ Thomaes hungebaert van eenen sweerenden arm vij sch. vj gr.* (fr. 4,08).

*

11° **Begrafeniskosten.** — Van de ziekte tot de dood is dikwijls maar een stap, en de overgang van geneesdienst tot begrafenissen maar al te gemakkelijk. De Heiliggeesttafel, na de armen in hunne ziekte bijgestaan te hebben, verliet ze geenszins na hunne dood. Vooreerst werd voor eene kist gezorgd. Hoe akelig de stof ook zij, moeten wij er toch een woord van zeggen. De prijs van eene doodkist klom, gelijk al het overige, met den loop der jaren; men betaalde

van 1509 tot 1517	12 grooten :	fr. 0,54	in 1562	20 grooten :	fr. 0,90
in 1522	7 stuivers :	0,63	» 1585	4 schel. :	2,17
» 1557	17 grooten :	0,77	» 1600	5 sch. 8 gr. :	3,08

De doodgraver ontving in 1585 : fr. 0,72 voor eene begrafenis en fr. 0,90 in 1592. *Ghegeven Passchier van wachbeke van tbegraven van eeñ schamelen man xvi gr.* reken. 1585 — *noch gegeven jan fierens van een meyssen van steene te haelen an de moerstraet en te begraven op tkerchof ij sch. gr.* (fr. 1,08) reken. 1588. — *gegeven willem patent van eenen soldaet te begraven die iñ kercke doot lach xx gr.* (fr. 0,90) reken. 1592. — Dit was betrekkelijk een groote loon want de uitvaart, die voor de arme lieden, op last van de heiliggeestmeesters, gebeurde, kostte maar in 't geheel : fr. 0,63, waarvan de pastoor fr. 0,36, de kapelaan en de koster elk 13 1/2 centiemen ontvingen.

Vooraleer het eerste deel van ons overzicht te sluiten, willen wij trachten uit de voorgaande prijzen de berekening te trekken der onkosten van een werkmanshuisgezin in 1514.

De daghuur van eenen metser in bovengenoemd jaar was 8 grooten of omtrent 36 centiemen en 28/100. Voor de 290 werkdagen beliep zijn loon dus tot fr. 105,21. Dit zal ons vast en zeker onvoldoende schijnen om in de noodwendigheden, zelfs van het armste huisgezin, te voorzien. Hoe kon men toch een geheel jaar leven met 105 franken? Onderzoeken wij eens de zaak van nabij.

Veronderstellen wij dat er spraak zij van een huisgezin van 5 personen : den werkman, zijne vrouw en 3 kinderen.

Reeds hebben wij op bladzijde 185 een werkmanshuisje in 1549 verhuurd gezien aan fr. 3,26 en een ander in 1560 aan fr. 2,72. Nemen wij voor onzen werkman een net huisje met eenen moestuin

en stellen wij . . . . fr.	5	00
2 1/2 kilogr. brood per dag is 912 1/2 kilogr. in 't jaar. Dit is nog geen negen zakken rogge (want 9 zakken geven 945 kilogr. brood).		
Zeggen wij negen zakken aan fr. 1,63 den zak (bl. 177)		
Voor het bakken. . . fr. 0,18 (bl. 177)		
Evenveel voor 't malen. fr. 0,18		
1,99 × 9	17	91
2 hectoliters erwten aan 7 sch. 2 gr. den hoed (1) .	5	89
8 hectoliters boonen aan 7 sch. den hoed	15	20
200 pond verkensvleesch aan fr. 0,07 (zie bl. 178) gedeeltelijk om af te smelten tot smout	14	00
25 pond ossenvleesch aan 2 gr. en 4 mijten. . . .	2	46
1 hesp voor de kermis (2).	0	43
200 haringen	1	72
25 pond boter (voor de vastendagen) aan fr. 0,08 (zie bladz. 180)	2	00
365 liters melk aan 1 gr. den stoop (3).	7	49
over te dragen. .	70	10

(1) De prijzen, die wij in onze rekeningen niet vonden, zijn getrokken uit *Bruges port de mer* van Gilliodts, welke ze grootendeels genomen heeft uit den officieelen pegel van dien tijd. In dien pegel staan de prijzen met 1/6 verminderd op den middelprijs der markten. Met dit zesde er weder bij te voegen, hebben wij de wezenlijke prijzen opgegeven, rekening houdende van het verschil bestaande tusschen het Brugsche pond (0,4639 kilogr.) en het Gentsche (0,4338 kilogr.).

De hoed kwam, op weinig na, overeen met 2 hectoliters.

(2) In de armenrekening van 1544 staat : *ontfaen van iiij hespen ij sch. ij gr.* is fr. 1,72, dus fr. 0,43 voor eene hesp.

(3) De stoop kwam overeen met 2 potten; de pot was gelijk aan 1,1041 liter.

Overgebracht. . .	70	10
100 eieren aan 1 sch. 3 gr. 1 den. par. 't honderd (1)	0	69
140 liters bier aan 13 1/2 mijten den pot (herbergprijs) (zie bl. 180)	3	23
3 voer turf aan 18 gr. 't voer (zie bl. 183) . . .	2	44
1500 mutsaards aan 50 centiemen 't honderd (2). . .	7	50
30 liters lampolie aan 2 pond d'aam (zie bl. 184) .	4	92
8 ellen pijenlaken aan fr. 0,72 (zie bl. 181) . . .	5	76
8 ellen linnen aan fr. 0,40 (zie bl. 181)	3	20
5 paar schoenen aan 8 gr. of fr. 0,36 (zie bl. 183)	1	80
Andere benoodigdheden	5	57
	105	21

Ons dunkt dat het met den werkman in het begin der 16ᵉ eeuw nog zoo slecht niet gesteld was. — Moest een hedendaagsch huisgezin nu juist op dezelfde wijze leven, dezelfde waren zich aanschaffen, maar aan de prijzen van dezen tijd, wat zou de uitkomst zijn? De uitgaven zouden beloopen

Voor huis en tuin tot fr.	100		overgebracht .	785	53
Brood.	155	12	Bier (herbergprijs)	28	
Erwten	36		Turf.	15	
Boonen	160		Mutsaards . . .	90	
Verkensvleesch. . .	173	52	Lampolie . . .	27	
Ossenvleesch . . .	19	60	Laken	32	
Hesp	14		Linnen	8	
Haringen.	16		Schoenen . . .	30	
Boter.	27	11	Andere behoeften	36	60
Melk	73			1052	13
Eieren	11	20			
over te dragen. .	785	53			

1052,13 is juist tienmaal zooveel als wat een huishouden in 1514 kostte. De werkman zou nu fr. 3,60 daags moeten verdienen om dezelfde waren te kunnen koopen die men over vier honderd jaren

(1) Volgens den pegel van Brugge in 1537. — In 1552 stonden de eieren te Stekene maar aan 0,54 het honderd. (Kerkrekening).

(2) De prijs der mutsaards in 1514 niet gevonden hebbende, konden wij hem alleen bij benadering uitrekenen. Ziehier de prijzen uit de verschillige kerkrekeningen getrokken : in 1620 kostten honderd mutsaards fr. 4,53; in 1600 : fr. 3,26; in 1562 : fr. 1,60; in 1549 : fr. 0,73. Als wij nu die evenredigheid volgen, hebben wij zeker voor 1514 den prijs niet te laag geschat met hem aan fr. 0,50 te stellen.

met eenen dagloon van niet meer dan fr. 0,36 zich kon aanschaffen. — Bemerken wij echter wel, dat wij rekenden in de veronderstelling dat onze werkman nu op *geheel gelijke wijze* leven zou als in het begin der 16e eeuw; de levenswijze echter en de behoeften zijn tegenwoordig volkomen veranderd. Om maar een verschil aan te halen : de boonen en erwten, die 196 franken zouden kosten, zijn vervangen door aardappelen, waarvan 1200 kilogrammen maar 60 frank betaald worden; wat reeds eene vermindering maakt van 136 franken op de uitgaven. — Wij hebben enkel getracht te bewijzen 1° dat de economische toestand van den werkman in de oude tijden zooveel niet te beklagen viel als men wil doen gelooven en 2° dat het geld sedert 400 jaren negen tienden van zijne weerde heeft verloren; 't is te zeggen dat 10 franken tegenwoordig maar zooveel doen als één frank in 1500.

Die weerdevermindering kwam langzamerhand; men moest meer uitgeven om dezelfde koopwaren te verkrijgen en de daghuren groeiden ook in evenredigheid. De metser

die	fr. 0,36	won in	1514	
verdiende	fr. 0,40	in	1522	
	fr. 0,49	in	1532	
	fr. 0,65	in	1580	
De metserdienaar die	fr. 0,25	in	1514	betaald wierd,
ontving	fr. 0,40	in	1555.	
De dagloon van	fr. 0,81	in	1534	voor eenen schaliedekker
klom tot	fr. 1,12	in	1559.	

Daar op onze dagen het sociaal vraagstuk meer dan ooit aan de dagorde staat, zijn wij overtuigd dat bovenstaande berekeningen niet geheel zullen ten onpas komen.

Daarmede sluiten wij ons eerste deel, om in ons tweede een woord te zeggen over de fondatiën.

KERK VAN STEKENE. — FONDATIESTEEN WILSSONE. — 1407

In noīe trinitatis beate marie v̄ginis et oīm s̄cōrū amē Int Jaer·M·cccc· ende
vii·so gaf mester dieric willsone priester eñ ten die tiden prochipape vā deser
kerken vāder stekenē·xi·ghentmatē rogts eñ drie pont·iiii·ℓ·par·iaerlicx eñ
euwelic te deelene den armē inletenen vā deser prochien vorseit ende
sonderlinghe zinen vriendē eñ maghen begheerden ziis eñ vā node haddē
eñ dat in deser manierē dat de helichgheestmesters vander vorseider kerkē
sullē doen backē·ii·ghentmaten rogghē meels in·xiii·broedē deelende die
ter presenciē of ten by zine vā eenighen vā zinen ghestachte·xiii·arme
inseten alsoet vor ℓ·es upten eersten sondach vanden vastenē ende also
salmē doen·v·sondaghe lancgheduerende binnē den helighē·xl·daghen
eñ tienghē palmen sondach salmen doen backē·i·ghentmate in·vi·broedē
deelende·vi·arme lieden maer tsmaendaechs daer nā sullen de vorseide
helichgheestmeesters doen backē·xiii·wittebroede elc vā·xii·d·par·up elc
broed legghēde·xii·d·ofte·i·groet waert tonharincx deelēde·xiii·arme liedē
also bouen vorℓ·es eñ upten seluē maendach salmē doē vordē helighē gheest
een messe vā requiem ouer alle zielen eñ luden een clocke ouer welkē dienst
de prochipape sal hebben iaerlicx·vi·ℓ par·dies moet hi gheuē·xiii·offerkersē
mede tofferne diet ghelieuē sal d' costre sal hebbē·ii·ℓ par·eñ de kerke sal
hebbē vor haer lücht wiin brot eñ andere costē die su daer af mochte hebbē iaerlicx
·v·ℓ·par·eñ aldus toubot of tsurplus vād vorℓ·pincreten bliift·xxv·ℓ·par te pfite
vādē armē eñ te coste wart vādē vorℓ·brode te backene eñ vort by also dat
eenich faute of ghebrec ware vāder ghifte eñ ordināncie vorℓ·so bidt her dieric zinē
vriedē eñ maghē en allē goedē liedē vāder pchie dat si gheuldich eñ gheulpich willē
ziin om gods wille tonderhouwene tē pfite vādē armē d' vorℓ·ghifte eñ ordinācie
als dat d' by ons lieue heere god marie zin ghebenedide moeder eñ alle gods helighē
gheheert moghē sin eñ allē zielen daer vor te biddene es vertroest amen

F. J. ANNAERT del. JOS. STRYBOL sc.

In bleeke kleur staan de letters geteekend die een weinig uitgebrokkeld maar nog zeer leesbaar zijn. — Deze die geheel zijn verdwenen staan met enkele lijnen aangeduid.

II.

STICHTINGEN TEN VOORDEELE DER HEILIGGEESTTAFEL VAN STEKENE.

1° FONDATIESTEEN WILSSONE.

Tijdens de herstelling en vergrooting der kerk van Stekene in 1897, hadden wij het geluk, bij het afbreken der sacristij, onder den planken vloer eener ingemaakte kas, eenen gedenksteen te vinden, dien wij zonder aarzelen zeer merkweerdig durven noemen. Die steen, in blauwen schelferachtigen arduin, heeft eene hoogte van m. 0,95 op de breedte van eenen meter. Het opschrift in schoone Gothische letters is zoo wel bewaard dat klaarblijkelijk de steen vroeger nooit in den vloer maar wel rechtstaande in den muur moet gemetst geweest zijn (1). Het is de fondatiesteen van zekeren **Dierick Wilssone**, pastoor van Stekene en dagteekent van 1407. Ons museum bezit er eene zeer getrouwe teekening van, en ook een verkleind afdruksel er van is aan dees werk gevoegd. Voor den eenen of anderen lezer, min vertrouwd met de Gothische letterteekens, geven wij hier het opschrift.

1 In noīe tnitatis beate marie vḡinis et oim̄ scorū. amen. *(in den naam der Drievuldigheid, der Heilige Maagd Maria en van alle Heiligen*
2 *amen)* Int Jaer M.CCCC. ende—VIJ. so gaf mester dieric wilssone
3 priester eñ ten die tiden prochipape van deser—kercken vā der
stekenē. XI. Ghentmatē rogts eñ drie pont. iiij. s par. jaerlicx

---

(1) De steen is nu weder in de kerk geplaatst en wel in den zijmuur van O. L. V. koor.

4 eñ — eewelic te deelene den aermē insetenen van deser prochien
5 voorseit ende — sonderlinghe zinen vriende en maghen *(bloed-*
6 *verwanten)* begheerden ziis eñ vā node hadde — en dat in deser
manierē dat de helichgheestmesters vander vorseider kereke —
7 sullē doen backē. ij. ghentmaten rogghē meels in. xiij broedē (1)
8 deelende die — ter presencie of ten by zine vā eenighen vā zinen
9 geslachte. xiij. aerme — hnsetene alsoet vor s es upten eer-
10 sten sondach vanden vastenē ende also — salmē doen. V. son-
11 daghe lanegheduerende binnē den helighē. XL. daghen — en tieghe
palmen sondach salmen doen backē. I. ghentmate in. VI. broedē
12 — deelende. VI. aerme lieden maer tsmaendaechs daerna sullen
13 de vorseide — helichgheestmeesters doen backē. XIIJ. wittebroede
14 elc vā. xij. d. par. up elc — broed leggēde. xij. d. ofte. j.
15 groetswaert tonharincx deelēde. XIIJ. aerme liede — also boven
vors. es eñ upten selvē maendach salmē doe vorde helighegheest
16 — een messe vā requiem over alle zielen en luden een clocke
17 over welckē dienst — de prochipape sal hebben jaerlicx. vi. s.
18 p. dies moethi ghevē. xiij. offerkerse — medetofferne diet ghe-
19 lievē sal de coster sal hebbe. ij. s. p. eñ de kereke sal — hebbe
vor haer liicht wiin brot eñ andere costē die su daer af mochte
20 hebbē jaerlicx —. v. s. par. eñ aldus tovscot *(overschot)* of tsur-
plus vā d vors. peincreten *(voorzeide penningrenten)* blūft. xxv. s.
21 par. te pfite *(te profijte)* — vāde aermē eñ tē costewart *(voor de*
kosten) vā dē vors. brode te backene en vort by also dat —
22 eenich faute of ghebree ware vā der ghiftē eñ ordinacie vors.
23 so bidt her dieric zine — vriēde eñ maghe eñ alle goede liede
24 vāder pchie dat si gheuldich eñ gheulpich willē — ziin om gods
wille tonderhouwene te pfite vā de aermē de vors. ghifte en
25 ordinācie — als dat dby ons lieve heere god marie zin ghebe-
26 nedide moeder en alle gods heleghe — gheheert mogen siin en
alle zielen daer vor te biddene es vertroest. amen.

Eerst vooral zullen wij doen bemerken dat er drie woorden zijn in het opschrift, die wij niet met zekerheid kunnen ontcijferen. In het begin van den 9den regel *hnsetene*, is dit niet *insetene*, gelijk ook op den 4en regel staat? Wij zouden het zonder aarzelen aannemen indien de *h* in het begin des woord zoo duidelijk niet te lezen stond. Zou

---

(1) Daar men uit eenen zak rogge 105 kilogrammen brood kan bakken of 52 1/2 kil. uit 2 maten, moesten de 13 brooden elk 4 kilog. wegen.

het niet eene misgreep van den steenkapper kunnen zijn, die eene *h* voor een *i* geplaatst heeft?

Het eerste woord van den 26en regel is bijna geheel weggeschelferd. Wij meenen nochtans *gheheert* te moeten lezen.

Eindelijk wat het woord *vertroest* aangaat, op denzelfden regel, daar vinden wij de eerste *t* maar half en half in; en indien het eene *t* is, wat moet *vertroest* dan beteekenen? Zou men het misschien als *vertrouwd* kunnen verstaan?

De stichter, Dierick Wilssone, is de oudste pastoor van Stekene, dien wij bij zijnen familienaam kennen. In 1200 was hier een pastoor Jan; nog een Jan in 1287, die als getuige optreedt in het verzet van Vlaanderen tegen het vonnis van Keizer Rodolf I « *Jan priester van Stekene* »; in 1301 hadden wij eenen Joes en in 1313 eenen Hendrik. In die tijden gebruikte men gewoonlijk enkel den voornaam met bijvoeging van een ambt of eene hoedanigheid. Zoo spreekt men in onze rekeningen van meester Dieric, meester Jan, mijnheer Lybrand, enz. om Dierick Wilssone, Jan Sanders of Lybrand Van der Sticke, allen oudpastoors van Stekene, aan te duiden. — Wat meer is in de 13e eeuw waren er nog vele lieden die geenen familienaam bezaten. In Frankrijk, zegt Rathery, was dit nog het geval op het einde der jaren 1600. In Friesland was het zelfs maar in 1811 dat, krachtens een decreet van Napoleon, de familienamen wierden ingevoerd.

Dikwijls gebeurde het, over jaren, dat de voornaam van den vader als familienaam van den zoon wierd gebruikt en later bij dezes afstammelingen, met eenige verandering behouden bleef. Janszone (zoon van Jan) wierd Janson, Janssens. — De zoon van Heyndrick wierd Heyndrickzone, Heyndricksens, Heyndricx genoemd; of bij verkorting (Heyn) Heynsens en Heyns. — De zoon van Pieter heette Pieterszoon, Pietersen, Petersen, Pieters, Peters; en uit de verkorting (Pier) sproten de namen van Piersons, Pierson, Piers, Persoon, Piersens en Piessens. — Zoo ook van Willem kwamen Willemszoon, Willemsen, Willems en uit de verkorting (Wil) Wilssone, Wilsson, Wilsens (1).

Niet lang geleden vonden wij in eenen ouden boek (2) eene lijst van voornamen met hunne Vlaamsche schrijfwijze alsook de verkor-

---

(1) In onze rekeningen staat de naam op vele wijzen geschreven: Wilssone, Wilsone, Wielsoens, Wylzone, Wissone, Vielsone, Wilssens en Wilsen.

(2) *Woordenboek van pater Pamey.* — In de voornamen hebben wij de oude schrijfwijze behouden. De familienamen zijn door ons bijgevoegd.

tingen en verbasteringen welke die namen eertijds bij het volk ondergingen en die nu nog, ten minste gedeeltelijk, in gebruik zijn. Wat ons in die lijst het meest trof, was juist de gelijkenis die wij er in vonden met vele hedendaagsche familienamen. Wij kunnen de bekoring niet wederstaan er eenige hiervan aan te teekenen. De familienamen zullen wij in cursiefletters aanduiden :

Abraham, Braem. — *Braem.*

Amelia, Ameel. — *Ameels.*

Appianus, Apke. — *Aps.*

Arnoldus, Aernout, Aert, Arent. — *Aerts, Arents.*

Babolenus, Boule. — *Boele.*

Balthasar, Balten, Bal. — *Bal.*

Barbara, Barbel, Bayken, Bay. — *Baeyens.*

Bartholomeus, Bartel, Meeuvis, Meys. — *Bartels, Meyvis, Meeus, Meys* en *Mys.*

Bernardus, Bernt. — *Beerens.*

Bonifacius, Boone. — *Boone.*

Brandanus, Brand. — *Brand.*

Braulius, Bralt, Boye. — *Bral, Boyé.*

Bruno, Bruyn. — *Bruyne.*

Catharina, Caet, Calle. — *Calle.*

Conrardus, Coenraed, Coenen, Coen. — *Coene.*

Cornelius, Cornelis, Nelis, Kees. — *Cornelis, Nelis, Keesen.*

Elisabeth, Bet, Belij, Lijs. — *Bettens, Belie, Lyssens.*

Eugenius, Geen. — *Geenens.*

Gelasius, Isebrandus, Ysbrand. — *Ysebrant.*

Gerardus, Geeraert, Gerrit, Geert. — *Geeraert, Gerrits, Geerts.*

Ghislenus, Geleyn, Leyn. — *Leyns.*

Gregorius, Goris, Goor. — *Goris.*

Guido, Weyen, Wyen, Wyt. — *Weyn, Wyts.*

Hospitius, Heyman. — *Heyman, Hymans.*

Jacob, coppen. — *Jacobs, coppens.*

Lambertus, Lambrecht, Lemmen. — *Lambrecht, Lemmens, Lammens.*

Laurentius, Laureys, Lennis, Lens, Leys, Louw. — *Laureys, Lauwers, Louw, Lens, Leys.*

Lucas, Luycx. — *Luycx.*

Marcellis, Marcelis, Selis. — *Selis.*

Marcus, Merex. — *Merckx.*

Mattheus en Matthias, Teeuwis, Matthys, Thys. — *Teeuws, Matthys, Thys.*

Poppo, Poppe. — *Poppe.*
Radbodus, bods. — *Bots, Boots, Boets.*
Reinerus, Rinnert, Reynaert, Reyn. — *Reynaert, Reyns.*
Richardus, Ryckaert, Ruysch. — *Ryckaert, Ruys.*
Ruffinus, Robyn. — *Robyn, Robyns.*
Thomas, Maes. — *Maes.*
Tossanus, Heyliger. — *Hillegeer.*
Vitus, Vyt. — *Vydt.*

Na die lange uitweiding keeren wij tot onzen fondatiesteen terug. — Pastoor Wilssone was waarschijnlijk te Stekene of in de omstreken geboren of moest hier ten minste naastbestaanden hebben, aangezien hij bespreekt dat de leden van zijne familie, indien zij het begeerden en van noode hadden, de voorkeur moesten hebben in het uitdeelen zijner aalmoezen : *sonderlinghe zinen vriende en maghen;* en dat bovendien iemand van zijne bloedverwanten bij de uitdeeling moest tegenwoordig zijn : *ter presencie of ten by zine van eenighē van zinen geslachte.* Wilssens vinden wij veel in onze oude stukken vermeld. Vele Wilssons en Wilssens betalen penning- of koreurenten aan den heiligen geest reeds van in 1509. Een Matthys Wilssens was meier van Stekene in 1539. Pieter Wilssens zoon van Jacob was kerkmeester in 1547 en schepen in 1553 en volgende jaren.

Waarin bestond nu de gift van Pastoor Wilssone? Benevens de 11 Gentsche maten rogge (2 hectoliters 91 1/2 liters) die in 71 brooden den arme moesten uitgedeeld worden, schonk hij nog eene jaarlijksche rent van 3 pond en 4 schellingen parisis of fr. 2,90 $\frac{24}{100}$; daarvan wierd betaald : voor 13 wittebrooden elk van 12 den. parisis (omtrent 4 1/2 centiemen voor

elk brood)	fr. 0,58955
13 × 12 den. par. in haringen .	0,58955
aan den pastoor	0,27210
aan den koster	0,09070
aan de kerk	0,22675
bleef voor den arme.	1,13375
	2,90240

In 1570, volgens Gilliodts, gold de pekelharing fr. 2,60 't honderd; van 1550 tot 1560 : fr. 1,29; in 1540 : fr. 0,97; in 1514 : fr. 0,86. Volgens die evenredigheid mogen wij veronderstellen dat de prijs in 1407 niet hooger klom dan 50 centiemen en dat zoo elke arme in den beginne omtrent 9 haringen ontving.

Men heeft ons tegengeworpen dat in 1407 onze Dierick Wilssone geene uitdeeling van tonharing kon bespreken, aangezien in dit jaar de tonharing nog niet gekend was. Moest die bewering waar zijn, dat zou eene leelijke schreef door onze rekening maken. Daarom zal men het ons niet kwalijk nemen dat wij die vraag een weinig onderzoeken.

Ja Willhougby, in zijne *Geschiedenis der visschen*, houdt staan dat Willem Beukels maar in 1416 de inzouting en kaking van den haring heeft gevonden. — Maar De Feller *(Dictionnaire historique)* schrijft : « Beuckelts of Beukelius Willem, vermaarde Hollandsche visscher, vond omtrent 1416 de manier om de haringen te zouten, te kaken en ter verzending te bereiden. Hij stierf te Biervliet in 1447. Hem wierd een praalgraf door de Hollanders opgericht, waaraan Keizer Karel een bezoek bracht, tijdens zijne reis naar Biervliet. Eenige schrijvers beweren wel dat die behandeling van den haring reeds vroeger gekend was en dat twee inwoners van Dieppe ze reeds in practijk stelden in de 14e eeuw. Wel is waar het inzouten van haring was reeds vóór Beuckelts bekend; maar zijne doenwijze, die boven al andere de voorkeur verwierf, wierd algemeen aangenomen. Zie Andersen : *Geschiedenis van den koophandel* ».

Bilderdyk in zijne *Geschiedenis des Vaderlands (IVe deel, bl. 112)*, gaat verder. Hij zegt dat van 1416 dagteekent niet de uitvinding van den Biervlietschen visscher maar wel het breien van de eerste groote haringnet. Willem Beukelszoon, volgens hem, had omtrent eene eeuw vroeger het kaken uitgevonden. (Wij meenen dat de schrijver hier wil zeggen *in de voorgaande eeuw* en niet honderd jaren vroeger). Bilderdyk zegt ook dat het haringzouten en tonnen lang vóór Beukels gebruikelijk en een voorwerp van koophandel was.

In 1817 gaf onze geleerde historieschrijver Jan-Jozef Raepsaet een vlugschrift uit om te bewijzen dat de eer der uitvinding wel aan Beukels toekomt. Noël de la Morinière, opzichter der zeevischvangst in Frankrijk, beproefde de eer van zijn land te wreken en de stelling van Raepsaet om te werpen; maar deze liet zich niet uit het veld slaan en antwoordde zegepralend aan zijnen tegenspreker (1). Ja, zegt hij, de ordonnantien van Philip VI, koning van Frankrijk in 1337 en 1349 spreken van *caque harenc*, gekaakte haring; ja, onder de regeering van den Engelschen Koning Eduard I (1271—1307) kende men reeds den *pickle herring;* maar Beukels vond eene nieuwe wijze

(1) *Annales Belgiques. Decembre-Janvier* 1818—1819.

van zouten en kaken; daardoor zijn de haringen duurzamer en tevens smakelijker geworden en dus heeft hij de eer verdiend die hem is toegekend.

Reeds zagen wij dat Bilderdyk de uitvinding van Beukels plaatst in de 14de eeuw; Jacob Albrecht Uilkens (1) stelt ze bepaald op het jaar 1386. Deze schrijver spreekt ook van het bezoek van Karel V in 1556 te Biervliet en zegt dat de Keizer ter eer van Willem Beukelszoon op dezes graf eenen haring at, en hij voegt erbij : « de haringvisscherij toch had 's Keizers Nederlandsche gewesten niet minder verrijkt dan de Amerikaansche goud- en zilvermijnen het Koningrijk Spanje hadden bevoordeeld. De haringvangst werd een hoofdbron van 's lands rijkdom; men berekende in de eerste helft der 17de eeuw het getal der haringbuizen *(vischbooten)* omtrent op 2000; op iedere haringbuis dienden 14 personen, zoo volwassene als knapen; dit waren gevolgelijk 28,000 menschen, die varende daarvan leefden. Maar rekent men nu nog de duizenden, die bij het nettenbreien, het bouwen der schepen, het knipen der vaten bezig waren, dan beseft men hoe groot het aantal was van deze die onmiddelijk door de haringvangst hun onderhoud vonden, om nu van de kooplieden, reeders en zeevaarders niet te spreken die van de verzending van haring naar allerlei gewesten, hunne winsten trokken. »

Wij meenen nu genoeg bewezen te hebben dat men in 1407 reeds lang den tonharing kende.

Er blijft ons nog aan te teekenen dat de fondatie Wilssone zeer langen tijd wierd onderhouden. In de rekening van 1509 leest men : *en noch ghegeve van haringhe xiij g.* (omtrent 59 centiemen) — in 1513 : *item ghegheve de aerme van meest. dieric Wilsoens jaerghetije xxvi gr.* en zoo nog in verdere jaren. In 1557 lezen wij : *ite ghegheve in de kercke op den tweeden sondagh in vasten den aermen in ghelde xxvi gr.* — Later wierd de stichting altijd in geld gekweten.

2° JAARGETIJDENBOEKEN.

Onder de archieven der Heiliggeestafel vonden wij eerst een enkel uitgescheurd blad van eenen zeer ouden *obituaire* of jaargetijdenboek

(1) *De volmaaktheden van den Schepper in zijne schepselen beschouwd,* door J.-A. Uilkens, leeraar bij de Hoogeschool van Groeningen, omgewerkt door J. van der Hoeven, hoogleeraar te Leiden, III, bl. 361.

op perkament geschreven. Het blad is geteekend Nr XXI. — Op den *recto* staat *a)* een deel van eene stichting, in geschrift van veel lateren datum als het overige en dagteekenende waarschijnlijk van het einde der 15e eeuw. Dit stuk luidt als volgt :

. . . .

den nieu avont quame tsondaechs so salmen dit jaerghetyde doen tsanderdaechs na nieudach Ende de helige gheestmeesters sullen dit altoes doen gheke *(doen kennen of afkondigen)* tsondaechs te voren alsment inde weke daer na doen sal Ende sy sullen offeren vi keersen met vi d. (2 1/4 *centiemen*). De saertere bewyst den onderpant (1).

b) Daaronder staat de stichting **Jan De Backere** van het jaar 1457. Hier is het geschrift in Gothische letters. Om de hoofdletters te begrijpen die nevens de akten staan, alsook de namen van feestdagen die er somtijds midden in voorkomen, moet men bemerken dat men in de oudste jaargetijdenboeken de orde volgde van den almanak. Men begon met den boek te verdeelen in 365 vakken, 3 of 4 op elke bladzijde. Nevens ieder vak schreef men eene zondagletter (van A tot G); men teekende er ook, op hunne plaats, de bijzonderste feestdagen in aan en daarna boekte men de fondatiën op den dag dat zij moesten gecelebreerd worden. Zie hier den tekst dezer tweede stichting :

G

A Obitus Jan de backere ende kateline braems syn wettelic wuf die hebben ghegheven int jaer MCCCC ende LVIJ *(1457)* den heleghen gheest vand stekene ij sch gro *(1,08)* tsiaers ervelic upte hofstede van michiel de boc staende binnen de prochie vander stekene in den bormtacker groet synde een half ghemet lettel mi ofte meer // oest / waert ligghende aen lippens sutters hoofstede / zuut / wt *(zuidwaarts)* an cornel laut vand stalle // Weest / wt / an joes maes hoofstede // Noort / wt comende an tsgraven strate // in deser condition dat te heleghcestmeesters sullen doen doen vigilien en messe van requiem daer voer sal de prochiepape *(de pastoor)* hebben iiij s (fr. 0,18) de capellaen ij sch (fr. 0,09) de coste ij sch (fr. 0,09) Ende si sullen deelen den armen iiij groots wt *(de weerde van 4 grooten : fr. 0,18)* in witte broede Dat zal men doen upten achtersten dach van Aprille Item sy sullen offeren vi kersen met vi penghen (2 1/4 *centiemen*) (2).

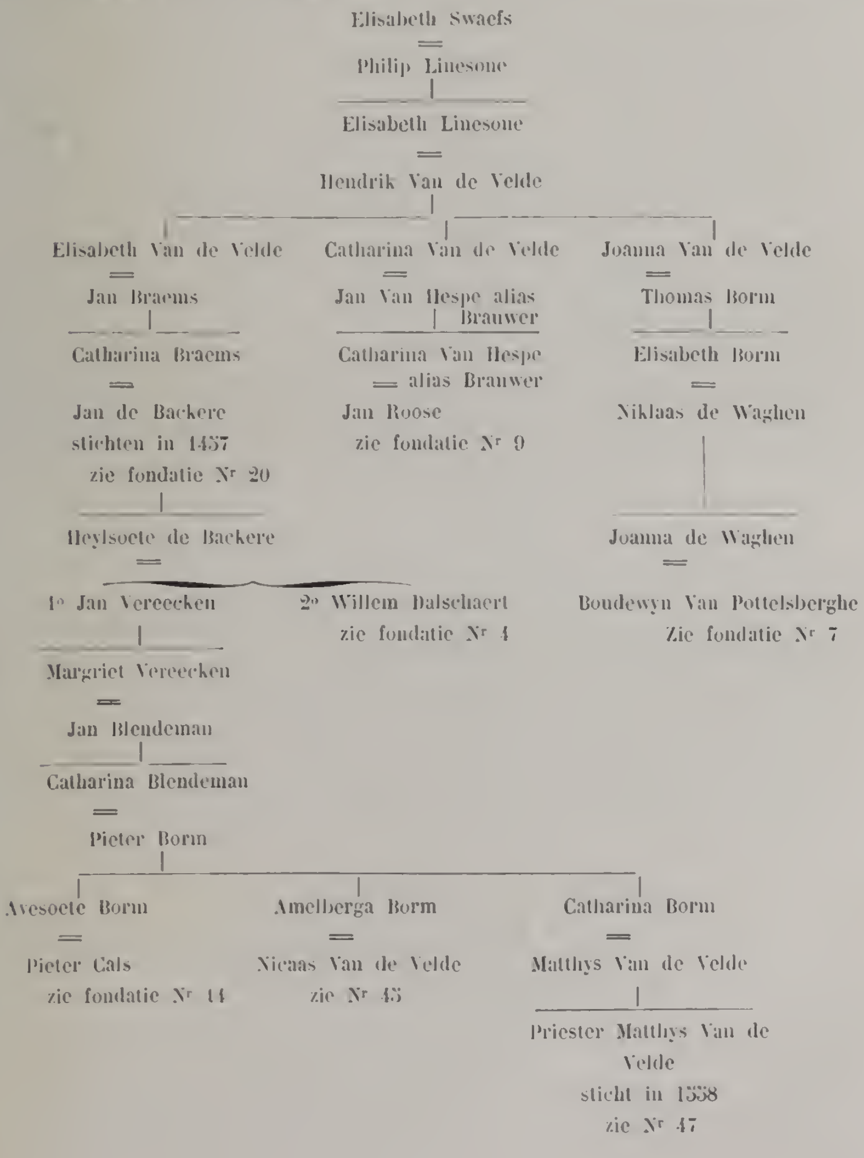
(1) Waarschijnlijk is dit dezelfde stichting die wij verder geven onder Nr 38.

(2) Met lichte veranderingen vinden wij deze akt terug onder Nr 20.

c) Op den verso van het blad staan de stichtingen van Jan de Waghen en van heer Boudewyn van Wesepoele. De allerschoonste

---

In den *Hoofdcijnsboek der abdij van Boudeloo*, die wij in de *Annalen van onzen Oudheidkundigen Kring XV bl.* 142 uitgaven, vinden wij de afstammelingen van de stichtster, Catharina Braems en ook hare voorouders tot den 3^en^ graad, wat eens te meer de oudheid van voormelden hoofdcijnsboek bevestigt. — Wij voegen hier een uittreksel bij van dezen stamboom omdat er 6 of 7 verschillige stichtingen gedaan zijn door leden van deze familie en wij zoo gemakkelijker het tijdstip dier stichtingen bij benadering kunnen uitrekenen.

Gothische letters waarin deze twee fondatiën geboekt staan dragen volgens ons het kenmerk van het einde der jaren 1300. Wij laten er hier het afschrift van volgen.

K. L. (1) **Mayus.** Obitus jan de waghen ysabeele syn wyf en haerlieder kindere die hebben ghegheve der kerke en den heleghengeest van der stekene effen te deelne xij s. par *(fr. 0,54)* tsiaers erff de welcke si bewyst en beset hebbē up hare huse metter hofstede ligghende up de heide eñ up xij bunndre lands liggende omtrent de stede eñ tusschen der moerstraten en der lieven En daer vorē sullen de proviseers van der kerken eñ van den heleghengeest off. vj kersen met vi d (2 1/4 *centiemen)* Ende de kerke eñ de helegeest sullen gheven den prochypape

B **aplen̄ philippi et jacobi** ij. s. par *(fr. 0,09)* den cappellaen xij d (4 1/2 *centiemen)* den costere xij d. daer voren sullen zy singhen vigelien en messe van requiem up den eersten sondagh van meye.

Obitus her bouden van wesepoele syns vader eñ moeder pieters van langhelaer syns vader en sire moeder heinric steemaers en syns wyfs die hebbē ghegheve͞ den helegeest van der stekene. ij. halst rogx *(106 liters rogge)* tsiaers erff up een ghemet lands ligghende in

C den kerken acker tusschen floreys mulaerds (2) land en gillis land van der lyebrugghen eñ tvors. gemet lands es houdende floir dalscaert eñ die betalet or gillis van wesepoele.

Item so hebben si ghegheven. xxi. s. par. *(fr. 0,95)* tsiaers erff. daer af heeft de kereke iij s. par. tsiaers (13 1/2 *centiemen)* dats te wetene. viij. d. par. *(fr. 0,05)* up een ghemet lands ligghende in den kerken acker metter west sijde en metten zuut ende neven florens mulaerts lant mettē noort ende metter oost side neve flore dalscarts lant com̄ende uut marg. van raust.

Item. ij. s. en. iiij d. par (10 1/2 *centiemen)* tsiaers up een half buundre lants ligghende in den vors acker com̄ende mette oost en de ter stra....

---

(1) K L beteekent kalenden of eerste dag der maand.

(2) *Floreys of Florent de Gavre*, genaamd *Mulaert*, Ridder, was hoofdschepen van het Land van Waas van 1370 tot 1394 en stierf in 1404, volgens van der Vynckt, *Anciennes magistratures du Pays de Waes* bl. 128. — Volgens de Castro *(Annalen IX* 339) was Mulaert nog hoofdschepen in 1405 en wierd zijne uitvaart dit zelfde jaar gedaan den 12 Juli. — Het zal wel van hem zijn dat de fondatie spreekt, want hij had hier goederen te Stekene. — De stichting van Boudewijn van Wesepoele dagteekent dus waarschijnlijk van het einde der jaren 1300. — Vergelijk verder met Nr 23.

D **Invencio sce crucis** voer de stede daer her jan van wesepo..... plach te woenne eñ jan de backere eñ dit hout kateline.... sbruwers

Item de kerke noch. xij. d. par. *(4 1/2 centiemen)* tsiaers up een ghemet la... ligghende neven jan temermans hofstede dit betae.......... blendemā jans sone en jan temermā or piet. m..............

Item den prochipape. ij. s. par. *(fr. 0,09)* tsiaers die beta........... van wesepoele

★

Een tweede stuk dat wij tusschen onze oude papieren vonden is nog een *obituaire* of jaargetijdenboek der Heiliggeesttafel, zoo oud niet, wel is waar, als de eerste waarvan wij zooeven spraken, maar gelukkiglijk, op een blad na, volledig.

Deze fondatieboek is op papier in gewone letters der 16e eeuw geschreven en bevat 110 bladzijden, waarvan de 34 eerste bestaan uit eenen almanak opgemaakt op de wijze die wij hooger deden kennen, met dit enkel verschil dat alleen de titel en niet de geheele fondatie op haren dag erin is aangeteekend. Wij geven hier dien dagklapper, enkel de dagen achterlatende op de welke er geene aanteekeningen zijn bijgevoegd :

22 A **vincentii**

25 D **pauli** Als heden heyndric huyt den hove vj lessen f° vj

K L. FEBRUARIUS : HABET : DIES : XXVIIJ

2 E **purificatio** tsondaechs naer onser vrauwen van den roos f° vj

3 F *blasius* heden jan martijns f° vij

5 A *agatha*

9 E *applonia*

10 F als heden daneel de ruschere f° viij

14 C *valentin*s als heden jan roose en katelijne sijn huisvrowe f° vj

21 C als heden pieter calle en avesoete borms vj lessen f° x

22 D **petrus**

23 E als heden mathys vanden velde en kathelyne van aelst ix lessen f° viij

24 F **mathias** Michiel steemaer (1)

25 G Tiaergyhetyde van heer Mathys van velde altyts vrydaechs naer ste mathys dach ix lessen (2) f° xxxv

(1) Dit jaargetijde is in den boek niet beschreven. Hier in den kalender staat het door eene andere hand bijgevoegd.

(2) In ander geschrift later bijgevoegd.

K L. MARTI^{s} : HĒT : DIES : XXXI

3	F	den eersten sondach in maerte katelyne teybaerts	f° x
4	G	*Adrian^{s}*	
9	E	heden heyndric de witte iij less	f° xj
12	A	*Gregori^{s}* heden jan houe ende joanna tsburchgraven	f° xj
17	F	*gertrud^{s}* heden raes vanden male	f° xij
21	C	*benedict^{s}*	
22	D	tsvrydaechs voor onser vrauwen dach jan reijnare	f° xiij
25	G	**annūcia^{o}**	

K L. APRILIS : HET : DIES : XXX

4	C	*Ambrosi^{s}*	
23	A	*Georgi^{s}*	
27	E	**Marcus**	
30	A	heden jan de baekere	f° xiiij

K L. MAIUS : HĒT : DIES : XXXI

1	B	**phl^{s} & jacob^{s}**	
3	D	**Inventio crucis**	
12	F	heden kerstyne vande male	f° xiiij
27	G	tsvrydaechs naer ascensioens dach jan van beleele	f° xv

K L. JUNIUS : HĒT : DIES : XXX

5	B	*bonifaci^{s}*	
10	G	heden gillis van wesepoele	f° xv
11	A	**barnabas**	
24	G	**Nativita. Johīs. bap^{te}** Jacques van herteghem f^{s} gillis (1)	
25	A	heden joos calle en josyne everaerts	f° xvj
26	B	als heden joos calle en josyne everaerts	f° xvj
27	C	Willem de russchere en amelberghe cals altyts den ij dach naer Ste Loysdach (2)	f° xxxv
29	E	**Petr^{s} & paul^{s} apli**	
30	F	*comemora^{o} pauli*	

K L. JULI^{s} : HĒT : DIES : XXXJ

1	G	den eersten sondach van hoymaent daneel claps	f° xvij
2	A	**visitacio : ma^{e}**	
10	B	*amelbga*	
22	G	**maria magdalena**	

---

(1) Deze fondatie staat in den boek niet beschreven. In den kalender is zij ook maar later bijgevoegd.

(2) Later bijgevoegd in ander geschrift.

25 C **Jacob^s apls**
27 E **Anna mr̄ marie**
K L. AUGUST^s : HĒT : DIES : XXXI
1 C **vincula petri**
10 E **Laurentius**
15 C **assūptio marie**
24 E **Bartholome^s** heden daneel talboom f° xvij
29 C **decollatio johis**
K L. SEPTĒB : HĒT : DIES : XXX
1 F *Egidius abb.* Gillis van herteghem (1)
8 F **Nativitas marie**
14 E **Exalta° crucis**
15 F heden jan de waghemaker f° xviij
21 E **Mathe^s apls**
29 F **Michael archāgel**
K L. OCTOB : HĒT : DIES : XXXI
1 A den eersten woonsdach in octobre jan van potte f° xix
9 B *Dionysius*
18 D **Lucas evagel**
19 E heden willem van aelst f° xix
20 F tsdicendaechs naer sente luye jan boc en pieter
calle f° xx eñ xxj
21 G *xi^{m}vgnes* (11 duizend maagden)
25 D *crispin^s & crispinian^s*
28 G **Symō & Jud.** heden pieter braem
K L. NOVEMB : HĒT : DIES : XXX
1 D **festū oīm sctor̄**
2 E **oīm aiar̄**
3 F *hubt^s* heden her clays ende clays yman f° xxij
4 G heden jan vereeken en amelberga cals ix lessē
ij capellaens ministreren f° xxiiij
5 A tsvrydaechs naer alder heleghen pieter blende-
man ix lessen met twee capellaens ministreren f° xxiij
11 G **Martin^s ēps fess.**
28 G **Katharina vgo**
26 A heden gillis van aelst eñ jacomyne mtyns eñ
joos martyn f° xxv
30 E **Andreas apls**

---

(1) Deze fondatie is onder Nr 49 later bijgeschreven.

K L. DECEMB : HĒT : DIES : XXXI.

1	F	*Eligius*	
4	B	*barbara* jaerghetyde van jan borm f^us jans sdaechs na sente berblen dach (1)	f° xxxiiij
5	C	*lazarus*	
6	D	**Nicolaus** heden pieter bruyns	f° xxix
8	P	**Concepcio marie**	
13	D	*lucia*	
14	E	**Nichasius** Nicasii vand velde (1)	f° xxxiij
15	F	heden wonter va laghelaere	f° xxx
21	E	**Thomas aple** hden meester cor̄ vand velde ende phls vand velde en jan vanden velde eñ clem̄e tsgraven	f° xxxj
25	B	**Nativitas dni**	
26	C	**Stephanis pthom**	
27	D	**Johe eivag̅e̅**	
28	E	**Innocentes**	
29	F	**Thomaes ep̄s**	
30	G	tsvrydaechs naer sent thomaes dach jan vanden velde f^us jans	f° xxvj
31	A	*silvester* heden jan herdewel f^us jans	f° xxvij

Wij zegden reeds dat er een blad in den boek ontbreekt, 't is het eerste van bovengenoemden almanak, bevattende de 21 eerste dagen van Januari. Dit blad moest volgender wijze opgesteld zijn :

K L. JANUARIUS : HABET : DIES : XXXI.

1	A	**Nieudach**	
5	E	*dertienavent* heden jan de grave en marg herdewels	f° j
6	F	**dertiendach**	
7	G	als heden willem dalscart en beatrice wilsens	f° iij
8	A	tsvrydaechs na dertiendach pieter vanden velde	f° j
9	B	tsondaechs na dertiendach her heyndric vand driessche	f° ij
14	G	op den dach van soeten naem jhesus amelberga daens	f° iiij
17	C	**antonius abb**	
18	D	**sente pietersstoel**	

(1) Later bijgevoegd in ander schrift.

19 E tsondaechs voor sente vincentsdach symon vander dict f° iiij

20 F **fabian^s en sebastian^s** bauwen van pottelberghe f° v

Na den dagklapper komen de uitvoerige beschrijvingen der fondatien, gerangschikt volgens datum van *exoneratie* of kwijting, ten minste voor de 44 eerste. De vijf overige zijn er later bijgevoegd.

Klaarblijkelijk staan wij hier voor den *nieuwen boucke* door *Lowys baert* in 1545 opgemaakt, waarvan wij reeds op bladz. 160 melding maakten. De 44 eerste nummers zijn allen van dezelfde hand en de jongste ervan in datum dagteekent van 1533. Van Nr 45 af is het een heel ander geschrift; 45 en 46 zijn fondatien in 1545 begonnen, zooals uit de armenrekeningen blijkt. Nr 47 dagteekent van 1558; Nr 48 wierd de eerste maal in 1562 gekweten en Nr 49 is van 't jaar 1587. Deze vijf nummers bevatten dus jaargetijden gesticht nadat Baert zijnen boek had voltrokken.

Daar vele stichtingen elkander gelijken, hebben wij lang geaarzeld dezelve in druk te geven; het is alleen op aandringen van verschillige oudheidkundigen dat wij besloten ze bij ons werk te voegen.

Nr 1.

f° 1 r° **Obitus Jan de grave.** (1) Jan de grave fs barthelmeeus ende marg..... herdewels fa jans hebben ghegheven den .... gheest der prochien van steken ij s vj .... *(fr. 1,56)* tsiaers quijtrente den pennijnck xvj Spreken .... op een hofstede groot synde twee ghemeten ofte d ... omtrent Liggende Inde prochie van sente pauwels Nu besittende lucas van kerchove hanthoofdende Suyt an tsgrave strate Oost an jan van goethem fs gillis Noort an pauwels seghers West an symon van Deuse fs bauwys Op deser qdicien *(conditiën)* dat de heleghe gheestmeesters altoos eens tsjaers op den dertien avent *(5 Januari)* sullen doen synghen vigilien van vj lessen en een messe van requiem Ende sullen offeren vj kerssen met vj pennyghen (2 1/4 *centiemen)* Ende gheven den pastoor inghesloten vj kerssen vj d viij pennyghen groote *(fr. 0,31)* Ende den capellaen van onser vrauwen (2) iij d. gr. (15 1/2 *centiemen)*

---

(1) Jan de Grave, armmeester in 1515, overleed in 1521.

(2) De kapelrij van O. L. Vrouw wierd gesticht in 1558, zegden wij in een vorig werk, ons steunende op eene aanteekening van den *O. L. Vrouwenboek* van 1618, waar te lezen staat : *Incommen van de capelrye eertijts gefondeert by Baudewijn de Wesepoele in den jaere XV LVIIJ de zelve beghiftende met tghene hier naer volcht....* Maar uit de fondatien Nrs 1 en 11 blijkt dat die kapelrij reeds vóór 1523 was inge-

Ende den costere iij d. gr. Op qdicie dat yemant van hemlied in ghebreke ware so sullen de heleghe gheestmeesters de pennyghen imployere in aelmoesen Ende sullē noch boven desen deelen ten selve daghe van den jaerghetyde xiij witte brood ele van xij miten (1 1/4 *centiemen)* den aermen, Item ooc waert dat dese rente ghelost of ghequeten ware So sijn de heleghe gheestmeesters ghehanden de selve penyghe timployerene ten sulcken goeden bepantheyden en besette alst bepant en beset es. Dit es gheslapert int jaer XV^c XXIIJ *(1523)*.

N^r 2.

v° **Obit^s piet. vanden velde.** (1)

Pieter vanden velde ende elysabet martijns wylen syn wettelic wijf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen viere schellinghe groote vlaemsche munte *(fr. 2,17)* erfelic ende ewelic alle jare te ontfaene als hier naer verclaert sal staen Inden eersten so heeft pieter vanden velde ghegheven twee sch gr. *(fr. 1,08)* Die hy cochte tjeghen pieter van clapdorp op een half ghemet lants ligghende te kemseke inden beyaert met eenen halven ghemete daer an ligghende tonderpande ligghende an tselve lant Oost an pieter de pottere Suyt de hoorye *(erfgenamen)* niclaijs de pottere West de capelrije van kemseke noort de hoorije niclays de pottere Ende dese twee schellijnghe groote vallen tallen nyeǜdaghe (Nieuwjaardag) te betalene.

f° 2 r° Voorts Elisabeth martijns voorscreve naer het overlyden van pieter vanden velde voorscreven heeft ghegheven dander twee schellynghe groote den heleghen gheest beset ende bepant up een stic lants ligghende ter stekenen inden noort gavere groot synde een half bindere luttel min ofte meer ende noch een ghemet lats *(lands)* ligghende an tvoorseyde lant metten noort ende groot synde int gheheele twee ghemetē ende een half gheheeten de done en de camere Comende metten Oost ende an tlant jacob michiels f^s jacobs en de kinderen lauw tshonts An de suyt sijde de lieve Ende an de West

richt. Volgens N^r 9 bestond ze reeds omtrent 1460; en uit N^r 23 ziet men klaar dat zij nog veel ouder is, aangezien heer Jan van Wesepoele, reeds vóór 1410 overleden, kapelaan geweest is *van onser vrauwen in de kerk van Stekenen.* — Was misschien de kapelrij vervallen, zoodat Boudewijn van Wesepoele ze weder inrichtte in 1558? Wij denken het niet, want in 1556, dus maar twee jaar vroeger, wordt in de rekening heer Jan van der Gracht kapelaan genoemd van O. L. Vr. — Van Wesepoel zal niet de inrichter maar een milddadige begiftiger der kapelrij geweest zijn.

(1) Pieter Van de Velde overleed in 1520.

syde jacob michiels ende de kinderen Willem tswaghens ende de weduwe Ende an de noort syde de kinderen willem tswaghens en de weduwe en jan braem Ende dese twee sch. gr. vallen alle jare erfelic dueren van kessavonde te kessavonde te betalene Ende hier voren sullen de heleghe gheestmeesters alle jare doen sijnghen vigilie en een messe van requiem altoos tsvrydaechs naer dertiendach *(Drie Koningen)* ende offeren vier kerssen met vier d. p. (1 1/2 *centiem)* Dies sal de prochipape hebben vijf gr. (22 1/2 *centiemen)* De capellaen twee gr. *(fr. 0,09)* Ende de costere twee gr ende de klercskens die de lessen synghen eenen gr. (4 1/2 *centiemen)* Ende alsmen den dienst niet en doet so sal den heleghen gheest daeraf gheenen loon gheven Ende up den selve vrijdach so salmē deelen den aermē ij sch gr waert (fr. 1,08) in witte broot alle jare En het remanant *(overschot)* vande vier sch gr. sulle de heleghe gheestmeesters disponeren ghelyc de andere goede naer believe.

Nr 3.

v° **Obits : h : heyndric : vand̄ : driessche.**

Heer heyndric vanden Driessche die wylen prochipape was vander kercke van stekenen die heeft gheghevven der kercken en den heleghe gheest van stekenen xl sch. p (fr. 1,81) erfelicker renten eve ghelyc deelende tallen kessavonde welcke voors. xl sch p. her heyndric voorst *(voorzeid)* cochte teghen gillis vander caenbeke ende avesoete syn wyf onder tbeversche up twee bunder lants en een half ligghende in de prochie van beleele binnen der hofsteden claijs vanden buere ende binnen der hofsteden Gillis vanden bogaerde comende ter straten voor thovegat van Ghijsels vanden driessche Ende in deser q̄ditien als dat de provisiers vander kercke Ende de besurghers vand heleghen gheest
f°3r° ter stekenen sullen doen ten eewelicken daghen jaerlicx een jaerghetijde met vigilien en een messe synghende van requiem over den selve h heyndric synder vader en moeder suster en broeders sielen Ende up den selven dach alsmen tjaerghetyde doet So sulle de provisieurs gheven den prochiepape voor synen dienst iiij sch. p *(fr. 0,18)* Ende den capellaen van onser vrauwē iiij s. p. *(fr. 0,18)* op in dien dat hij daer es Ende den costere vander voorseyd kercken iiij s. p. *(fr. 0,18)* Ende de voorsyde provisiers en heleghheestmeesters sullen offeren xij kerssen en xij d. p, (4 1/2 *centiemen)* daerinne En es dat sake dat de prochipape capellaen ofte costere sijn in ghebreke So salmē distribuere haer lieder porcie ten behouve vander kercken en

der tafelen vanden heleghen gheest Dit jaerghetijde salmen altoos doen tsondaechs na dertiendach Ende was besedt en ghegheven int jaer. ꝶ en LXXVIJ tich

Boven deze fondatie staat, door eene andere hand geschreven : De helft van dese xl gr zȳ ghelost by appointemette van jan van hecke int iaer XV^c XLVJ (1546) by coꝛ herdewel eñ jā vand canteř helegheest meesters (1)

---

(1) Hier rijst de vraag op : van wat datum is deze stichting? De Eerw. heer Van den Berghe, pastoor van Stekene (1780—1812) heeft, zegt hij zelf, de schriften zijner voorgangers doorsnuffeld, en de lijst der oudpastoors van Stekene in zijnen *gedenkboek* aangeteekend. Hij stelt Hendrik Van den Driessche op 1577. — Doch de opzoekingen van Van den Berghe zijn op zeer onvolledige en gebrekkige wijze gebeurd, zoodat de brave man vele misgrepen heeft begaan : niet min dan 6 pastoors vergeten, voor twee de beurt van optreden verwisseld, de jaartallen verkeerd opgegeven en zoodoende latere opzoekers, waaronder wij ook tellen, in dwaling gebracht. Zie hier de lijst der pastoors van Stekene in de 15e en 16e eeuw, gelijk wij ze gewetensvol in de archieven hebben opgezocht. Er zijn leemten in voor vele jaartallen, omdat de bewijsstukken ontbreken en wij op geene bloote veronderstellingen willen te werk gaan :

1407	*Dierick Wilssone.*	1549-1561	Jan Verhellen.
1464	Cornelis Van de Velde.	1562-1579	Joris Van der Beken.
1502	Jan Van der Donck.	1586	Dierick Roegiers.
1509-1513	*Jan Temmerman.*	1589-1590	*Gillis Van Waesberghe.*
1514-1522	*Lybrant Van der Sticke.*	1596	*Jan Michiels.*
1528	*Eloy Van Brussel.*	1600	Cornelis Van den Daele.
1544-1545	Jan Sanders.		

De Potter geeft nog den naam van eenen pastoor *Liebaert* in 15..; wij denken dat dit Lybrant Van der Sticke zal zijn, dien wij van 1514 tot 1522 ontmoetten.

En waar plaatst gij dan Hendrik Van den Driessche? zal men vragen.

Altijd zeker in 1577 niet; zie hier onze redenen :

1° Joris Van der Beken heeft het pastoreel ambt hier bekleed van 1562 af, en was nog in bediening in 1579. — Bovendien de akt der fondatie *Van den Driessche* zegt : die *wijlen* parochipape was.

2° Indien de fondatie van 1577 dagteekende, hoe kon ze Lodewijk Baert reeds in 1545 op hare plaats in zijnen boek vermelden?

3° De nota boven de akt gesteld zegt dat in 1546 de helft van de rent wierd afgelost in handen van de heiliggeestmeesters; hoe kon eene rent in 1546 afgelost worden, als zij maar 31 jaren later zou gesticht geweest zijn? De stichting is ten minste van vóór 1546.

4° Nog een bewijs der oudheid van deze fondatie vinden wij in het aandeel dat den prochipape of pastoor wordt toegekend, namelijk 4 sch. par of fr. 0,18. — In de tweede helft der 16e eeuw was het aandeel van den pastoor voor een jaargetijde altijd ten minste fr. 0,36; in de eerste helft der zelfde eeuw fr. 0,27; in de jaren 1400 somtijds fr. 0,27 maar meest altijd fr. 0,18.

N° 4.

v° Willem dalschaert en beatrice wilsens fª dieries ende haerlieder kinderen ende heyndric dalschaerts sijn vader en moedere van willem voorsyt Heeft ghegheven den heleghen gheest ende der kercke van stekenen iij halsteren *(159 liters)* rogs eveghelijc onder hem been *(onder hen beiden)* eewelic en erfelic Te heffene eens tsjaers tallen kessavonde In deser qdicien Dat de kerckmeesters sullen doen doen vigilie en messe van requiem Dies sullen de keremeesters ghevē den prochipape iiij sch p. *(fr. 0,18)* Ende den capellaen ij sch. p. *(fr. 0,09)* up dat hij daer es Ende den costere ij sch p. *(fr. 0,09)* Ende den klercskens die de lessen sullen synghen xij d. p. (4 1/2 *centiemen).* Item dese iij halsteren rogs sijn bewyst ende besedt up vj bùnder lants luttel min ofte meer gheleghen int habrouck hanthoofden oost an wauter de caluwe Suijt an tsgraven strate West janne tscaluwen Noort an aernout de caluwe Item de heleghe gheestmeesters sullen deelen up den dach alsmen tjaerghetyde doen sal in wittebroode xij sch p. *(fr. 0,54)* Ende sij sullen offeren iiij keerssen ende iiij d. p. (1 1/2 *centiem)* Dit jaerghetyde salmen doen altoos tsanderdaechs na dertiendach *(7 Januari)* (1).

5° Eindelijk : van de 51 fondatien, die wij in de jaargetijdenboeken vinden, zijn er maar 23, die met den naam der stichters in de rekeningen vermeld staan. De oudste wierden *in cumulo* betaald ; zoo ontving heer Lybrant Van der Sticke in 1518 en 1520 fr. 21,76 *over dienst jaermesse en diversche jaerghetyden.* Welnu de stichting Van den Driessche is eene van deze die nooit bij name in de rekening vermeld staan ; zij moest dus onder de oudste gerekend worden.

Ons gevoelen is dus dat men moet lezen aan het slot van de akt *besedt en ghegheven in* 1477, en dat Heer Hendric hier pastoor was vóór dit jaar. Het teeken ℰ, waarvan pastoor Van den Berghe 1500 gemaakt heeft, vinden wij verder in onzen boek gebruikt als een C en kan dus als geen bewijs tegen onze meening ingebracht worden.

(1) Deze stichting dagteekent waarschijnlijk van de 15e eeuw ; de eereloon van den pastoor (fr. 0,18) schijnt dit te bewijzen ; te meer dat de fondatie Dalschaert in de rekeningen nooit bij name voorkomt, zie 4° en 5° in de nota op Nr 3. — In eene fondatieakt van 't jaar 1464, die wij geven onder Nr 42, komt Willem Dalschaert voor als aangelande, te zamen met Hendrik Teybaert (Nr 13), en Raes van de Male (Nr 17). — Aangezien de naam van Dalschaert hier volstrekt niet gemeen was, is deze Willem misschien de 2e man van Heylsoete De Backere, zie den stamboom op bl. 199) ; dan zou Beatrice Wilsens ook wellicht zijne 1e vrouw zijn.

fᵒ 4 rᵒ

Nʳ 5.

Obitˢ amelberga Daen. (1)

Amelberga daens heeft ghegheven den heleghe gheest van stekenen v sch. gr. *(fr. 2,72)* eewelic eñ erfelic besedt ende bepant op een hofstede ligghende binnen sente pauwels groot synde vier hondert roeden lants lutter min ofte meer hanthoofdende Oost an joos van gremberghen fˢ bauwens Snijt beatrice van puvelde ende joos van goethem fˢ jacobs hofstede West tsheeren strate eñ noort tshelichs gheest lant van sinte michiel binnen Ghent naer dhuytwisen van eenen saertere rustende onder de heleghe gheestmeesters van stekene Dies sullen de heleghe gheestmeesters doen synghen alle jare vigilie met vj lessen eñ doen sijn een messe van reqùiem op den dach vanden soeten naem jhesus *(2ᵉⁿ zondag na drie koningen)* ofte tsanderdaechs daernaer Waervoren de prochipape sal voor synen dienst vj d. gr. *(fr. 0,27)* ende de capellaen ende de costere elc iij d. gr. (13 1/2 *centiemen)* Ende sùllen offeren viij keerssen en viij d. p. *(fr. 0,03)* daerinne Ende ten selve daghe so sy de heleghe gheestmeesters gehauwen te deelene vyftich wittebroode elc broot weert sijnde vj d pˡˢ (2 1/2 *centiemen).*

vᵒ

Nʳ 6.

Obitˢ : simon : vander Dict.

Symon verdict ende joncfv lysbette syn wyf jan dieries en beatricen syn wijf haerlieder kindere ende margriete gillis dochter van welle hebben ghegheven in puere aelmoesenen der kercken eñ den heleghen gheest van stekenen elfen ghelyc te deelene xxxvj sch pis. *(fr. 1,63)* erfelicker renten eens tsiaers te heffene tallen kessavonde Welcke voorseide xxxvj sch. pʳˢ sy besedt bewijst ende bepant up twee ghemeten ende meer dat ligt up de ghuse inden ackere diemen heet den brant ackere of de vlasroote ligghen neffens beatricen lant baudens dochter van den brande *(nevens het land van Beatrix Van den Brande, dochter van Boudewyn)* ende neffens gillis lant van den brande Ende up twee hondert roeden lants ende meer ligghende inden voorseiden ackere achter andries van gremberghen in de stede die men heet den sac Eñ dat up alsulcke qdicie als dat de kercmeesters eñ heleghe

(1) Op bl. 166 hebben wij reeds deze fondatie gegeven gelijk ze in den rekeningboek staat van 1510. — Er is eenig verschil tusschen de twee teksten. — De stichting dagteekent van 26 December 1510.

gheestmeesters Sullen ewelic ender erfelic sullen doen doen een jaerghetyde met vigilien en messe van reqüiem ghesonghe altoos tsondaechs voor sente vincents dach *(vóór 22 Januari)* Waer voren de prochipape sal hebben voor synen dienst iij sch. p[is] (13 1/2 *centiemen)* Ende den capellaen up dat hy daer es ij sch pis *(fr. 0,09)* Ende den costere vander voorsyder kereken ij sch. p[is] Ende de klereskens die de lessë süllen sijnghen xij d. p[is] (4 1/2 *centiemen)* Ende de keremeesters sullen offeren viij keerssen ende viij d. *(fr. 0,03)* Ende dit
f° 5 r° voornt *(voornoemt)* sal al betalen de kereke van Steken Ende waert dat sake dat de prochipape capellaen ofte costere in ghebreke waren So sullen de keremeesters treeken theürwaerts den salarijs van diesser in ghebreke es Ende up den dach alsmen dit jaerghetyde doen sal so süllen de heleghe gheestmeesters gheven den aermen xij grootswaert *(fr. 0,54)* wittebroot en noch süllen sij gheven den costere xij d. p. (4 1/2 *centiemen)* daervoren moet hij luden Ende dit was gheghevén int jaer ons heeren. M. IIIJ[c] *(1400)*.

Nr 7.

Obit[s] : Bauwin : vā : pottelberghe. (1)

Bauwin van pottelberghe ende janne tswaghē syn huijsvr hebben ghegheven den heleghen gheest vander Stekenen een vierendeel van eender hofstede ligghende en ghestaen in de maensche strate groot synde vyf hondert roed lütter min ofte meer hanthoofdende Oost an amel borms erve en de k[n] *(kinderen)* jans vā pottelbr̄ghe Suyt an
v° bodeloo gront / West tsgraven strate noort josijne tstollenaers up sulcker qdicien als datmen jaerlicx synghen sal vigilien met negen lessen ende messe van requiem up sente sebastiaens dach *(20 Januari)* ende de heleghe gheestmeesters sullen gheven den prochipape voor sijnen dienst vijf sch p[is] (22 1/2 *centiemen)* den capellaen ende de costere elc ij sch. p[is] *(fr. 0,09)* Ende voort sullen de heleghe gheestmeesters offeren vj keerssen ende vj d p[is] (2 1/4 *centiemen)* En up indien dat de pastoor capellaen ofte costere in ghebreke waren so sal den heleghen gheest nemen tprofijt wies daer in ghebreke es Ende men sal deelen den aermen lxxv broots elc broot van xij miten (2 1/4 *centiemen)* ten daghe alsboven Twelcke voorn̄ goet in erfelicken cheijnse ghenomen heeft matheeüs borm f[s] marcs Om vijf sch vj d.

(1) Zie stamboom bl. 199. — Deze fondatie moet gemaakt zijn omtrent het midden of in de 2[e] helft der 15[e] eeuw.

gr. *(fr. 2,99)* Ende heeft tonderpande ghesedt dander vierendeel vander hofstede alzoo inden hantboûc ghescreven es.

Nr 8.

f° 6 r° **Obits : heȳdric : huyt : den : hove.**

Heyndric hùijt den hove ende marie vander mersche sijn wettelic wyf ende josijne haerlieder dochter hebben ghegheven der kercken en heleghen gheest van stekenen twee sch. gr. *(fr. 1,08)* erfelicker renten vallende tallen kerssavonde te weten der kercken xvj gr. *(fr. 0,72)* tsiaers en den heleghen gheest viij gr. *(fr. 0,36)* tsiaers Beset eñ bepant up een half bunder lants ligghende binnen der prochie van kemseke In den brant ackere Oost jan neuts lant Suijt pieter de witte ende jan praets hofstede West jacomijne eñ amelberga vaels noort heyndrics huyt dē hove erve Ende dat in deser qdicien dat de provisùers van der kercken voorst sullen doen synghen alle jare up sente pauwels dach *(25 Januari)* vigilien met vj lessen eñ messe van reqùiem ten hooghen autare waer voren sullen gheven de keremeesters den prochipape iiij gr. *(fr. 0,18)* den capellaen ij gr. *(fr. 0,09)* als hij messe doet Den costere ij gr. Ende den kleresskens die de lessen synghen eenen gr. *(4 1/2 centiemen)* Ende sij sullen offeren vj keerss met vj d. *(2 1/4 centiemen)* Ende up den dach dat men dit jaerghetyde doet sùllen de besorghers van den heleghen gheest deele viij grootswaert *(fr. 0,36)* wittebroot Dit was ghegheve int jaer. M. IIIJc en IJ. *(1402)*

Nr 9.

v° **Obits : vanden : roos.**

Maes roose sijn wijf ende sijn kinderen hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen iij pont p. *(fr. 2,72)* omme rente mede te coopene hier voren salmē offere ij kersen met ij d. *($\frac{74}{100}$ van eenen centiem)*

Ende in verbeteryngben van desen jaerghetyde voorsyt so hebben de goede lieden van den roos voorsyt ghegheven den heleghen gheest van stekenen x viertelen rogs *(10 maten of 265 liters)* tsiaers erfelicker renten gentscher maten Ende up den dach dat men dit jaerghetyde doet so salmen sijnghen in de kercke van stekenen vigilien en messe van requiem over haerlieder sielen Waervore sal hebben de prochipape viij sch. pis *(fr. 0,36)* Ende de capellaen van onser

vrauwen (1) ij sch. p^{ts} *(fr. 0,09)* Ende de costere ij sch. p^{ts} Ende de heleghe gheestmeesters sullen deelen ten selven daghe tbroot van j suster tariiwen (2) Ende desen voorsyden rogghe was gecoch tjeghen meester jan de caluwe en syn wijf vj viertelen *(159 liters)* ende die sijn besedt en bepant up iij S (3 1/2) ghemeten lants ligghende int habrouc ligghende Suijt an pieter braems lant West an tlant van axele ende noort neffens den watergane

Ende de twee halsteren *(106 liters)* rogs waren gecocht tjeghen sanders sacke en avesoete syn wijf Ende syn besedt ende bepant up sander sacs hofstede daer calle van wesepoele woonde met al den ghelaghen van achter tot voren ligghende metter Oost ende noortsyde an floreijs mulaerts (3) belram Ende metten Suyt ende jeghen sander sacs lant in de bormt Ende metten westsijde neffens jan rampaerts hofstede up den mersch

f° 7 r° Item voort so hebhen de goede lieden vanden roos voorsyt ghegheven der kereken van stekenē een halster *(53 liters)* rogs tsiaers erfelicker renten de welcke meester heyndric roose cochte tjeghen pieter de costere en tjeghen beatricen van driessche syn wijf Ende dit es besedt ende bepant up huijs ende erve met alden ghelaghen van achter tot vore daer katelyne tsbrouwers woont ligghende neffes de priesteragie van stekenen met den oost syde groot synde de hofstede metten hoflande een half bundere lüttel min of meer

Item voort so heeft meester heyndric roose ghegheven der kereke van stekenen xxiiij gr. vlaemscher münten *(fr. 1,08)* tsiaers erfelicker renten En wel verstaen dat hij daer mede claerde *(afloste)* syn erve van vij S gr (7 1/2 *grooten = fr. 0,34*) dien hij der kereken jaerlics schüllich was Ende eenen stoop wijns dien hij scüllich was telcken paesschen over margrieten van cogsipe (4) twyf was jans vande Woelputte En maes roos erve van iij gr. (13 1/3 *centiemen*) tsiaers Ende voort nü süllen de voorseide keremeesters eewelic besürghen en coopen

---

(1) Zie nota 2 op Nr 1 bl. 205.

(2) *Suster*, Kiliaen schrijft : sester of sister en vertaalt het in het latijn door *sextarius et modius, mensura apud varios varia* : eene maat dus verschillig volgens de streken. — In het fransch : *setier*. — De sester deed te Parijs : 156 liters : te Bergen-op-Zoom 46 ; te Luik 20 ; te Maastricht 22 ; in Rusland, waar men *chetwers* schrijft, 195 liters. Gilliodts zegt dat te Brugge de sester 16 stoopen gold, dus 32 potten of het derde van eenen Gentschen zak en dus overeenkwam met 35 liters 3/10.

(3) Zie nota 2 op bl. 200.

(4) Zou *van cogsipe* hier niet staan voor *de Coxie*, eene edele familie vroeger in Belgie nog al verspreid ?

den voorseyden stoop wijns En noch om vj grootswaerts *(0,27)* crùijt coùes Ende die salmen deelen over de roos tallen paesdaghe den ghenen die ten heleghen sacramente gaen sullen (1) Ende dese voorseide xxiiij gr coehte meester heyndric roose tjeghen pietere den costere ende beatricen vand driessche sijn wijf Ende syn besedt eñ bepant up de husen en hofstede daer katelijne tsbrouwers en haer kinderen in wonen groot sijnde metten hoflande En half hundere luttel min ofte meer lants streckende metter oost syde neffens de priesteragie van stekenen (2).

vº Nr 10.

Obit : Jan : Martyne :

Jan martyns ende Lysbette blommaerts sy wettelic wyf ende willem syn sone hebben ghegheven der kercken en den heleghen gheest van stekenen eve ghelijc iij sch. gr *(fr. 1,65)* tsiaers erfelicker renten eewelic dueren eens tsiaers te heffene tallen kessavonde in deser qdicien dat de keremeesters sullen doen doen vigilie ende messe van requiem synghen alle jare altoos tsanderdaechs naer onser vraùwen dach liehmesse *(3 Februari)* Waervoren de prochip. sal hebben iiij sch pis *(fr. 0,18)* Ende den capellaen ij sch pis *(fr. 0,09)* eñ den costere ij sch pis Ende de klereskens die de lessen synghen xij d. p. (4 1/2 *centiemen)* En men sal offeren iiij kerssen met iiij d. pis (1 1/2 *centiem)* Dit sullen betalen de kermeesters

Ende de heleghe gheestmeesters sùllen ten selven daghe vanden jaerghetyde deelen den aermen xij gr *(fr. 0,54)* in witte broode Item dese iij sch. gr. *(fr. 1,65)* syn bewijst ende beset up vijc *(700)* roeden

---

(1) Kramers vertaalt *kruidkoek* door *pain d'épice;* dus zou er spraak zijn van lekkerkoeken. In onze kerkrekeningen noemt men ze *lyfcouce;* die koeken wierden op Palmzondag en Paschen gedeeld *an de ghone die ten h. sacramente ginghen.* Waarschijnlijk gaf men aan elken persoon maar een stukje, want het grootste getal koeken aan de kerk geleverd was maar 206 en dan klom de uitgaaf reeds tot fr. 9,25 : *item bauwen damman van ij hondert lyfcouce met vj fyne coucken xvij sch. gr.* (Kerkrekening van 1549). — Na 1613 vinden wij in de rekeningen geene melding meer van *cruyt-* of *lyfcouce.*

(2) In den dagklapper staat op den 2en Februari : *tsondaechs naer onser vrauwen van den roos f° vi* en nog op den 14en der zelfde maand : *als heeden Jan roose en kathelyne syn huisvrouwe f° vi* Die Jan Roose (waarschijnlijk een zoon van Maes of Thomas) was getrouwd met Catharina Van Hespe alias Brauwers, die meermaals in de akt genoemd wordt. Zie geslachtboom bl. 199. — Men leze ook de nota 2 op bl. 200. — Deze stichting moet dus dagteekenen van het begin der jaren 1400.

lants luttel min ofte meer gheleghen in den cleenen ackere hanthoofden ande Oostsyde pieter vanden bossche An de Suyt syde jan martyns voorseit An de West syde tsgraven strate An de noort syde pieter vanden bossche (1)

f° 8 r° Nr 11.

Obit^s : daneel : de ruschere.

Daneel de ruschere f^s jans heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen twee sch. gr. *(fr. 1,08)* tsjaers eewelic eñ erfelic gheduerende Beset eñ bepant op huys ende hofstede ghenaemt de haexstere (2) in de voorseyde prochie van stekeñ gheleghen op den hamer groot synde een ghemet lants comende Oost ende West an tsgraven strate Suyt an michiel de coc noort an de kinderen maerck borm ende marijen parijs op deser qdicien dat de heleghe gheest meesters sullen doen synghen vigilien met vj lessen ende messe van requiem altoos eens tsjaers tsanderdaechs naer sente applonien dach *(10 Februari)* Waeraf den pastoor sal hebben voor synen dienst viij d. gr. *(fr. 0,36)* ingheloken iiij keersen en iiij d. (1 1/2 *centiem)* En den capellaen van onser vrauwen iij d. gr. (13 1/2 *centiemen)* Ende den costere ooc iij gr. (13 1/2 *centiemen)* Waert sake datter yemat in ghebreke ware So sal den heleghen gheest dat behanden In qtribütie van den aermen Dese voorsyde rente blyct bij eenen saertere rustende onder de wedüwe van daniele voors^t *(voorzeid)* ghemaect int jaer .M.V^c. XIJ. *(1512)* den XXsten dach in lauwe *(Januari)* Gheslapert anno dm .M.V^c. en XXIIJ. *(1523)* (3)

v° Nr 12.

Obitus : Mathys : vanden : velde.

Matthys vanden velde ende kathelyne van aelst syn wettelic wyf hebben ghegheven den heleghē gheest van stekenen drije sch gr. *(fr. 1,65)* tsiaers erfelicker renten te lossene den pennijne xxiij. Besedt ende bepant op vijf ghemeten lants luttel min ofte meer ligghende in de prochie van keseke in den brant ackere comende Oost an

---

(1) De fondatie Martyns is waarschijnlijkst van de 15e eeuw. De bemerkingen 4° en 5° die wij hooger maakten op de stichting Van den Driessche onder Nr 3 zijn hier ook toepasselijk.

(2) De hofstede de *haexstere* is nog eens bepand in Nr 14.

(3) Daneel de Ruijsscher stierf in 1522.

lippijn noens hofstede suijt an de capelrije lant van assenede West an derselver capelryen ende lippen noens landt Ende noort an lysbetten raes landt Ende dat up deser qdicien dat de heleghe gheest meesters sùllen doen sijnghen een jaerghetyde met vigilien van ix lessen ende een messe van requiem metter prose altoos up den avont van sente mathijs *(25 Februari)* hoe dat den avont valt waervoren den pastoor sal hebben voor synen dienst viij gr. *(fr. 0,36)* den capellaen v gr (22 1/2 *centiemen)* Ende den costere v gr. Ende de heleghe gheestmeesters sullen offeren vier kerssen met vier d p[is] (1 1/2 *centiem)* Ende men sal op dē dach vanden jaerghetyde doen backen xvj broo-
f°9r° den elc broot van xij miten (2 1/4 *centiemen)* Ende so wanneer dese rente ghelost wort zo begherren en willen dese fundatuers dat men sonder verdrach ofte delaij ander rente coope ten behouve der aelmoesenen boven ghefundeert

Item boven desen so heeft de seeve mathijs vanden velde ende kathelyne sijn voorn̄ wijf noch ghegheven den heleghen gheest van stekenen tiene sch. gr *(fr. 5,44)* tsjaers losrente te lossene den pennyne xvj verschynende ende vallende tallen onser liever vrauwen daghe in maerte besedt ende wel bepandt up een hofstede gheleghen ende ghestaen in de prochie van kemseke nù besittende jan wauters groot sijnde vier ghemeten ofte daer ontrent hanthoofdende Oost dhorije joos van clapdorp west ende noort an dhorije van janne tsbloes naer dlnijt wisen van eenen saertere den welcken rustende es onder der heleghe gheestmeesters.

Item noch boven desen zo hebben de selve mathijs vander velde en kathelyne sijn wyf ghegheven vyf sch. gr tsjaers *(fr. 2,72)* sprekende eender wettelicker kennessen op gheert ruytsherfs weduwe wilen jan de bùschere te lossene den pennijne xvj Ende altoos verschynende talle onser liever vrauwen daghe in september En dese rente es besedt en wel bepant up een hofstede ghestaen eñ gheleghen binnen der prochie van stekenen groot wesende een ghemet ligghen Oost an de hoirs van pieter van Wettere Suijt de hoirs van heyndric de kerf West ja martys ende noort tsgraven strate met deser qdicien dat
v° heleghe gheestmeesters sijn ghehauden te deelene eewelic ende erfelic mitsgaders der renten boven verclaert alle weecken drye aelemoesenen Ende elcke aelmoesene van eenen halven stùvere (4 1/2 *centiemen)* weert sijnde Ende dat den schamelsten vrienden van hemliede achter haerlieder ghebleven vanden gheslachte

Ende indien dat dese rente ghelost ware zo moeten de besurghers vanden heleghen gheest dese selve pennijnghe an ander dier ghelijcke

rente ten profite vand aelmoesenen boven verclaert Ende dit es aldus ghegheven ende gheslapert op alle qdicien boven gheroert eñ verclaert int jaer ons heeren alsmen screef .M.V^{c}. en. XXX. *(1530)* (1)

f° 10 r° Nr 13.

Obit^{s} : Katheline Teibaerts

Kathelyne teijbaerts uxor heyndric teybaerts heeft ghegheven den heleghen gheest vander stekenen tot haren jaerghetyde haers vaders ende moeders susters ende broeders dertich sch p^{is} *(fr. 1,36)* Op dese qdicie dat de besurghers vanden heleghen gheest sullen doen synghen vigilien ende een messe van requiem eens tsjr̄s altoos op den eersten sondach in maerte Wav̄orē sij sullen ghev̄en den prochipape voor synen dienst vj sch. p^{is} *(fr. 0,27)* Den capellaen iij sch p^{is} (13 1/2 *centiemen)* up dat hij daer es den costere ij sch p^{is} *(fr. 0,09)* Ende den klerсskens die de lessen synghen eenen sch. p^{is} (4 1/2 *centiemen)* Ende si sullen offeren vj keerssen met vi d p^{is} (4 1/2 *centiemen)* Welcke dertich sch p^{is} kathelyne teybaerts bewijst besedt en bepant heeft te ontfane jaerlics alle jare tallen kessavonde up seven ghemeten lants ligghende binnen der prochie van sent pauwels gheheeten den gheijst op de beke com̄ende metter oostsijde an de kinder wittocs stede en erve Suijt de selve West tsgraven strate noort an gillis noens erve f^{s} johannis (2)

Nr 14.

v° **Obit^{s} : Pieter : calle : f^{s} : Jans.**

Pieter calle en av̄esoete borms zyn wijf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen ij sch. gr. *(fr. 1,08)* tsjaers erfelicker renten besedt ende bepant op eene hofstede staende ende ligghende binnen der prochie van stekenen groot synde een ghemet of daer ontrent ghenaemt de haecstere hanthoofdende Oost ende West an tsgravenstrate Suijt an de hofstede van michiel de coc noort de kinderen borms ende marije parijs Ende dat in deser qdicien als dat

---

(1) Matthijs Van de Velde was schepen van Stekene in 1502. Zijne vrouw Catharina Van Aelst stierf in 1550.

(2) In eene akt van 1464 (Nr 42) wordt deze Hendrik Teybaert genoemd als aangelande, te zamen met Willem Dalschaert (Nr 4) en Raes van de Male (Nr 17). — Het jaargetijde van Catharina Teybaert staat in de armenrekeningen der 16e eeuw bij name niet vermeld. Wij meenen die fondatie in het midden der jaren 1400 te moeten plaatsen.

de heleghe gheestmeesters eens tsjaers erfelic sullen doen synghen een jaerghetijde synghende vigilien met sesse lessen en een messe van requiem altoos op sente pieters avont *(21 Februari)* in sporkille *(Februari)* Waervore de pastoor sal hebben voor sijnen dienst vj gr *(fr. 0,27)* Ende de capellaen iij gr (13 1/2 *centiemen)* ende de costere iij gr. *(Hierachter staat door eene andere hand geschreven :* Ende zullen offere vj kersse met ses peneghe)

f° 11 r° Item noch boven desen so hebben pieter calle ende avesoete borms dit jaerghetijde noch verbetert met ij sch gr *(fr. 1,08)* tsiaers waeraf eenen saertere es onder de heleghe gheestmeesters sprekende up tgoet van mattheus vanden velde gheleghen in den kercken ackere hanthoofdende Oost jan van den velde Suijt vincent houe West willem herdewel noort de selve matheus vanden velde Ter qdicien als dat de heleghe gheestmeesters alle jare ten daghe vanden jaerghetyde voorsyt sullen xij gr *(fr. 0,54)* in broode den aermen ter lavenesse van haerlieder sielen deelen (1)

Nr 15.

Obit : heyndric : De : witte.

Heyndric de witte heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen van ij sch. gr. *(fr. 1,08)* tsiaers Op huijs ende erve ligghen int durp in den bormt ackere Oost an Josyne tsprikers f[a] phls West an leijs van hyeghem Suyt de selve noort tsgravenstrate Ende dat op dese qdicie als dat de heleghe gheestmeesters sullen doen doen een jaerghetyde met vigilien van drye lessen en een messe van requiem

v° eens tsiaers altoos den neghensten dach in maerte Waervoren de prochipape sal hebben voor synen dienst iiij sch p[is] *(fr. 0,18)* Ende den capellaen ij sch p[is] *(fr. 0,09)* Ende den costere ij sch. p[is] *(fr. 0,09)* Ende de heleghe gheestmeesters sulle offeren vj keerssen met vj d p[is] (2 1/4 *centiemen)* Ende dese voorn ij sch mach men quiten *(lossen)* den pennyne xx

Hier af heeft meester matthijs daen ghequeten den eenen schellyne int jaer XV[c]XIIIJ *(1514)* xx[n] in januario (2)

---

(1) Pieter Calle overleed in 1517. — Zijne vrouw, Avesoete, was dochter van Pieter Borm en Catharina Blendeman. Zie stamboom bladz. 199. Deze fondatie vinden wij de eerste maal in de rekening van 1542. — De bezette hofstede « *de haeestere* » is dezelfde waarvan spraak is in Nr 11.

(2) Deze nota bewijst dat de fondatie De Witte van vóór 1514 dagteekent. Bij name wordt zij niet vermeld in de rekeningen en moet dus onder de oudste gerangschikt worden.

Nr 16.

Obit^s : Jan : houc

Jan houc f^s cornelis Ende johanna tsburchgraven syn huysvr cornelis houc sijn broedere beatrice sijn sustere kathelyne teybaerts haerlieder moedere hebben ghegheven in erfelicker renten jaerlics der kercken eñ der tafelen vanden ermen in de prochie van steken veertich gr. *(fr. 1,81)* even ghelyc Besedt ende bepant up twee ghemeten mersch ligghende in de selve prochie van stekenen Inden heijmersch hanthoofdende Snijt an de lee noort an margrieten vanden velde streckende an de heijmùelene Op deser qdicien dat men doen sal eewelic ende erfelic Een jaerghetijde over haerlieder sielen eens tsiaers synghende vigilien met vj lessen eñ messe van requiem altoos op sente gregorius dach *(15^n Meert)* ende de costere sal doen luijen metter grooter
f° 12 r° clocke waervoren den pastoor sal hebben voor synen dienst vj gr *(fr. 0,27)* Ende den capellaen ij gr *(fr. 0,09)* ende den costere ij gr S (11 1/4 *centiemen)* ende de keremeesters sullen offeren sevē keerssen ende vij d p^is (2 1/2 *centiemen)* ende betalen den dienst waervorē den antsten keremeester sal hebben eenen gr (4 1/2 *centiemen)* eñ den antsten heleghe gheestmeestere voor haerlieder surghe Item voort op den selven dach van den selven jaerghetijde so sullen de heleghe gheestmeesters deelen den aermē over haerlieder sielen den naesten achterghebleve eñ vrienden van haerlieder geslachte ofte ander aerme insetenen van der prochie van stekenen dertich wittebrooden elc broot weert synde vj d. p^is (2 1/4 *centiemen)* Ende waert dat sake dat den prochipape of ijemant van den dienaers in ghebreke ware van dese voorñ dienst van den selven jaerghetyde so sullen de keremeesters ghehauwen sijn naer de begheerte van den testatuer de selve pennijnghen te imployerene in aelmoesen ten behouve van den aermen insetenen van den prochie van stekenen (1)

v° Nr 17.

Obit^s : raes : vand̄ : Male.

Raes vanden male ende josyne vanden bossche sijn wijf hebben ghegheve den heleghen gheest van stekenen vijf sch. gr *(fr. 2,72)*

(1) De stichter, Jan Houck, was kerkmeester van Stekene in 1503 en stierf aldaar in 1509. — Zijn broeder Cornelis, ook in deze akt vernoemd, was meier van deze gemeente in 1534. — Vincent en Marten Houck bekleedden ook de meierij, de eerste in 1554 en de tweede in 1559. Zij behoorden waarschijnlijk tot dezelfde familie.

erfelicker rente te ontfaene alle jare tallen kessavonde te betalene waeraf de drye sch. gr. *(fr. 1,65)* besedt ende bepant sijn up twee ghemeten lants luttel min ofte meer toe behooren lauwereijs de caluwe f[s] petri eñ syn wijf ligghende in de prochie van kemseke in den lamsackere in twee peeelen hanthoofden Oost an tsgraven strate Suijt an jans van schoote lant en kathelyne tspotters landt f[a] nicolai West eñ noort an gillis soymans lant

Item dander twee sch. gr. *(fr. 1,08)* sȳ beset en bepant op huys ende erve groot synde vier hondert roen lùttel min ofte meer ligghen eñ ghestaen binnen der prochie van kemseke toebehoorende pieter van clapdorp ende josynen tspotters sijn wijf hanthoofdende Oost an gillis de wreede hofstede ende gront Suyt met eender strepen an tsgraven strate gheheeten de kemseecstrate West ander kapelrijen lant van kemseke noort an der kindere lant van claijs den pottere En dat up qdicien als dat de heleghe gheestmeesters jaerlics eens tsjaers sullen doen sijnghen een jaerghetijde vigilien ende messe van requiem altoos op sente Gheertruijts dach *(17 Meert)* en sij sullen offeren viij keerssen met viij d. p[is] *(omtrent 5 centiemen)* Waervan den prochipape sal hebben voor synen dienst vj gr *(fr. 0,27)* Ende den capellaen ij gr. *(fr. 0,09)* Ende den costere ij gr. Ende de klereskens die de
f° 13 r° lessen sullen synghen eenen gr. (4 1/2 *centiemen)* Ende voort so sulle de heleghe gheestmeesters ten selven daghe vand jaerghetyde deelen den aermen twee hondert wittebroots elc broot weert sijnde vier mijten *(3/4 van eenen centiem)* En waert dat sake dat de pastoor capellaen ofte costere in ghebreke waren vanden selven dienst vand jaerghetijde so sullen de besurghers vand heleghē gheest dat geldt contribueren in aelmoeseñ van den ermen van des hier in ghebreke es Ende waert ooc alsoo dat de heleghe gheestmeesters ooc in eeneghen ghebreke vander ordinancie voorscreven ende negligent so sullen de naeste vrien vand geslachte de pennijnghen en de renten weder aanveerden voor haerlieder eijghen goet (1)

N[r] 18.

Obit[s] : Jan : Reynare.

Jan reynare ende beatrice pauwels habroucs dochtere sijn wijf

---

(1) *Raes van de Male* wordt als aangelande genoemd in eene fondatie van 1464 (zie N[r] 42), te zamen met *Willem Dalschaert* (zie N[r] 4) en *Hendrik Teybaert* (zie N[r] 13). — De prijs alleen, die voor het brood besproken wordt, namelijk 3/4 van eenen centiem, bewijst genoeg de oudheid van deze stichting, die wij zeker aan het midden der 15[e] eeuw mogen toeschrijven.

hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen in puere aelmoesenen xi sch. p[is] *(fr. 0,49)* tallen onser liever vrauwen daghe in maerte De welcke xi sch p[is] syn bewyst beset en bepant op huijs ende op de hofstede met al den ghelaghen dier op syn toe behoorende jan van sele ende marien van waterschoote synen wijve groot sijnde xlij roeden lùttel min ofte meer ligghen in de prochie van stekenen inden bormtackere Comende metter Oost syde an bauwen
v° van watschoots hofstede metter Suyt sijde an tsgraven strate metter West syde an monijns van waterscoots hofstede Op qdicien dat de heleghe gheestmeesters alle jare ens tsiaers sullen doen lesen een messe van requiem altoos tsvrydaechs voor onser vrandach in maerte *(vóór den 25[en])* voor de selve jan reynare en sy wyf en vader en moeder suster en broedere eñ kinderen en pauwels habroucs waervoren den pastoor sal hebben voor synen dienst xviij d. p[is] (6 3/4 *centiemen)* Ende den costere vj d. p[is] (2 1/4 *centiemen)* Ende de heleghe gheestmeesters sùllen offeren iij keerssen ende iij d p[is] (1 1/8 *centiem)* Ende sij sullen deelen ten selven daghe datme tjaerghetyde doet den aermen xviij witte brooden elc broot weert sijnde eenen ynghelschen. (1 1/2 *centiem)* (1)

Nr 19.

Obit[s] : Meester : dieric : Wilsene. (2)

Nr 20.

f° 14 r° **Obit[s] Jan de backere** (3)

Jan de backere ende kathelyne braems syn wijf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekene twee sch. gr. *(fr. 1,08)* tsiaers erfelicker renten besedt en bepant up de hofstede van michiel de boc ligghen inde prochie van steken inde bormt groot sijnde een half

(1) In de fondatie *Philip van de Velde* (Nr 31) dagteekenende van 1464, wordt eene gelezene mis gesteld aan 14 1/2 centiemen, hier bij Jan Reynare bespreekt men voor eene gelijke mis maar 6 3/4 centiemen. Het dunkt ons niet vermetel de stichting *Reynare* als veel ouder te aanzien dan de eerste.

(2) De fondatie *Wilssone* wordt in onzen ouden register genoemd, maar niet beschreven; men zal die enkele aanhaling als voldoende aanzien hebben, daar de steen, waarvan wij hooger spraken, genoegzame getuigenis gaf.

(3) Alhoewel wij op bl. 198 deze stichting opgaven volgens den oudsten jaargetijdenboek, willen wij ze hier nog eens afschrijven uit den boek van *Baert*, omdat er eenig verschil is tusschen de twee teksten.

ghemet lùttel min ofte meer hanthoofdende Oost an phips sutters hofstede Snijt an cornelis vand stalle lant West an joos maes hofstede Noort an tsgraven strate Op deser qdicien als dat de heleghe gheestmeesters alle jare sullen doen sijnghen vigilien met eē messe van reqim̄ eens tsiaers up den laetsten dach van aprille Waervoren de prochipape sal hebben voor syne diest iiij sch p[is] *(fr. 0,18)* De capellaen ij sch. p[is] *(fr. 0,09)* de costere ij sch p[is] *(fr. 0,09)* Eñ men sal offeren vj keerssen en vj d. p[is] (2 1/4 *centiemen)* Ende men sal deelen ten selvē daghe vand jaerghetijde iiij grooten *(fr. 0,18)* witte broot Dit was gheslapert int jaer M.IIIJ[c]. Eñ LVIJ *(1457)* (1)

Nr 21.

v° **Obit[s] : Kerstine . vāde . male.**

Kerstine vanden male dwijf jans vanden male heeft ghegheven den helegheu gheest van stekene. xv gr *(fr. 0,68)* tsiaers erfelicker renten Waeraf de x gr *(fr. 0,455)* syn besedt eñ bepant up een ghemet mersch dwelcke haudt lùye de hont comen anden gront van bodeloo Oost waert an mȳ vrauwe van bigaerde West waert ande capelrije van beleele

Item dander vijf gr *(fr. 0,227)* sijn besedt op raes vande Velde hofstede Cōmende Oostwaert an tsgraven strate up dese qdicie als dat de heleghe gheestmeesters altoos eens tsjaers doē doen een messe van requiem eñ sij sullen offeren iij keerssen met iij pennȳghen *(fr. 0,01)* Ende noch ander iij keerssen met iij pennȳghen over de siele van gillis de laet Waervoren den prochipape sal hebben voor sijnen dienst ij sch. p[is] *(fr. 0,09)* sonder keerssen en pennyghen Ende de costere xij pennȳghen p[is] (4 1/2 *centiemen)* Dit jaerghetijde salmen altoos doen den xij[n] dach in meije (2)

---

(1) Jan de Backere en Catharina Braems staan in den familieboom aangeteekend op bladz. 199. Wanneer zij stichtten in 1457, zullen zij wel hoog in jaren geweest zijn, aangezien Avesoete Borms, de dochter hunner achterkleindochter, reeds vóór 1542 op hare beurt een jaargetijde stichtte, zie Nr 14; en Matthys Van de Velde, kleinzoon van dezelfde achterkleindochter ook stichtte in 1558, zie Nr 47.

(2) Zekerheid hebben wij niet nopens den datum dezer stichting; doch als men inziet de 9 centiemen aan den pastoor voor zijn aandeel toegekend, terwijl men in 1464 14 1/2 centiemen voor eene gelezene mis betaalde, (zie Nr 42), mag men met reden veronderstellen dat deze fondatie nog ouder is.

Nr 22.

f° 13 r° **Obits . Jan . van . belcele.**

Jan van belcele ende kathelijne van exaerde sijn wijf hebben ghegheven den heleghē gheest van stekenen xx sch pis *(fr. 0,90)* tsiaers erfelicker reten De welcke sijn besedt ende bepant op de husen ende hofstede met alden ghelaghen van achter tot voren daer heijndric dalschaert woent ligghende in de poteerde neven tstraetken daer men huijtvaert van jan parijs ghelaghe ter straten dat jans van brabant was Op dese qdicie als dat de heleghe gheestmeesters ens tsiaers sullen doen sijnghen een jaerghetijde met vigilien eñ messe van requiem altoos tsvrijdaechs naer ascensioens dach Waervoren de prochipape sal hebben voor synen dienst iij sch pis (13 1/2 *centiemen)* den capellaen ij sch pis *(0,09)* Ende den costere ij sch. pis Eñ sij sullen deelen ten selvē daghe vand jaerghetijde tienē grootswaert *(fr. 0,45)* wittebroot Ende de keremeesters sullen offeren ten selvē daghe vanden jaerghetijde iiij keerssen en iiij d. pis. (1 1/2 *centiem)* (1)

v° **Nr 23.**

Obits . gillis . van . wesepoele :

Gillis van wesepoele ende kathelyne syn wyf Ende heer jan van wesepoele sijn broedere wylen capellaen was van onser vrauwen in de kercke van stekenen (2) hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen xiij d pis *(omtrent 5 centiemen)* tsiaers erffelic op een stic dat men heet den keghelers ackere ligghende tusschen den mersch ende aernout stiers hofstede

Ende her jan van wesepoele heeft ghegheven noch xxiiij sch pis

---

(1) De bemerking die wij op voorgaande Nr maakten is ook grootendeels toepasselijk op de stichting Nr 22, aangezien 's pastoors aandeel hier zoo klein is, namelijk 13 1/2 centiemen. Dit betaalde men ook voor een jaargetijde in 1400. Maar in 1402 en 1410 gaf men reeds fr. 0,18 (zie Nrs 6, 8 en 23). — De edele familiën van Beleele en van Exaerde waren al vroeg in het land van Waas gevestigd. Een Dierick van Belcele was er hoofdschepen in 1310—1333. — Een Jan van Belcele (misschien de onze) stichtte in 1362 te zamen met zijne zuster Beatrix eene kapelrij te Belcele en stierf zonder nakomelingen. (Zie Anciennes magistratures du Pays de Waes door van der Vynckt).

(2) Uit deze akt blijkt klaar, zooals wij het reeds zegden in onze nota bij Nr 1, dat de kapelrij van Onze Lieve Vrouw niet in 1558 gesticht is, maar reeds vóór 1410 bestond en bediend wierd.

(fr. 1,08) tsiaers erfelic te heffene talle kessavonde waeraf de kercke sal heffen de xiiij sch p^is^ *(fr. 0,63)* Ende de heleghe gheest de . x . sch p^is^ *(fr. 0,45)* Ende gillis van wesepoele heeft noch ghegheven viij sch p^is^ *(fr. 0,36)* tsiaers erfelicker renten te heffene tallen kessavonde der kercken en den heleghen gheest voorseit ghelije te deelene Welcke xxiiij sch p^is^ en viij sch p^is^ sij tsamen besedt en bepant up huys en erve met al den ghelaghen dier up sijn van achtere tot voren daer goosijn dabt woonde groot sijnde een ghemet lüttel min ofte meer ligghende in de poterde Comende metter Oost syde an pieters tsbackers baudijns sone lant metter Suijt sijde an tsgraven strate metter West syde an pieter everaerts hofstede metter noortsyde an jans tsbackers pieters soons erve Ende noch voort bat besedt up een ghemet lants lüttel min ofte meer ligghende in de poteerde achter Comende metter Oost sijde neven den weeh loopende laes *(langs)* neven de gracht daer men gaet te arenscoot waert metter Suijt ende West sijde comende an aernouts boes kindē lant metter noort syde comende an
f° 16r° kathelyne baüwijn boes dochter lant Ende dat up dese qdicie als dat de provisuers vander kercken eewelic ende erfelic eens tsjaers sùllen doen sijnghen een jaerghetijde in de kereke van stekenen met vigilien qmendacien ende messe van requiem altoos den x^sten^ in wedümaent *(10 Juni)* Waervoren de keremeesters gheven sùllen den prochipape voor sijnen dienst iiij sch. p^is^ *(fr. 0,18)* Ende den capellaen ij sch p^is^ *(fr. 0,09)* up dat hij daer es Ende den costere ij sch p^is^ *(fr. 0,09)* Dies moet hij luden te vigilien en messe Ende noch sùllen sij offeren x kerssen ende x d. p^is^ (3 3/4 *centiemen)* Ende voort so sullen de heleghe gheestmeesters ooc offeren iiij keerssen en iiij d. p^is^ (1 1/2 *centiem)* daer inne Ende sij sullen voort deelen den aermen vi gr waerts *(fr. 0,27)* wittebroot Dit was aldus gheslapert int jaer ons heeren alsmen screef . M . IIIJ^c^. Ende X. *(1410)* den X^en^ in wedümaent (1)

N^r^ 24.

v° **Obit^s^ Joos . Calle.**

Joos calle ende josijne everaerts syn huijsvrauwe hebben ghegheven den heleghen gheest van stekene ij sch gr. *(fr. 1,08)* tsiaers de welcke besedt sijn op een hofstede ligghende in den belram groot een half

(1) Men vergelijke deze fondatie met die van Boudewijn van Wesepoel, die wij volgens ons oudste stuk mededeelden op bl. 200.

ghemet luttel min of meer hanthoofden Ost tsgraven strate Suijt mathijs wilsene West lysbette roos noort jan talboom

Item noch zo hebben joos calle ende josijne everaerts ghegheven den heleghen gheest van stekenen twee ende twintich groote *(fr. 0,99)* tsiaers de welcke soīne joos calle ende josijne everaerts afgeseat hebben matheus vā wettere int jaer XVᶜ en XIX *(1519)* den XXJᵉⁿ in octobre Eñ die te lossene naert thuytgheven des saters hieraf mentie makende Ende es veronderpant op een hofstede ligghende op den hamere groot synde een half ghemet ofte daer ontrent hanthoofdeñ Oost tsgraven strate Suijt matheeus borm West ende noort waùter praet ende joos cole Hiervorē sy de heleghe gheestmeesters gehauden jaerlics te doe doene een jaergheytyde altoos tsanderdaechs naer sente looijs dach *(26 Juni)* den welcken comt tsanderdaechs naer sent jans dach int midden somere Ende bij aldien alst zoo comt dat dien dach comt up den sondach so salment doen tsmaendaechs daer naer Waervoren de prochipape sal hebben voor sijnen dienst vj gr *(fr. 0,27)* en voor de keerssen Ende pennynghen xij d. pⁱˢ (4 1/2 *centiemen)* Ende de capellaen iij gr (13 1/2 *centiemen)* Ende de costere iij gr. Ende de klereskens die de lessen sijnghen xij d pⁱˢ (4 1/2 *centiemen)* Ende bij aldien de prochiaen capellaen costere ofte de klereskens in ghebreke waren van haerlieder dienst so salmen tghelt gheven den aermen om godtswille Ende waert ooc dat tjaerghetijde onghedaen bleve so salmen tghelt altijt gheven den aermen om gode Ende ooc so sullen de

fº 17 rº heleghe gheestmeesters ten daghe vanden selven jaerghetyde doen backen eñ deelen den aermen xvi brooden elc broot weert sijnde xij miten (2 1/4 *centiemen)* Ende bij aldien dat eene ofte beede dese percheels ghelost of ghequèten waren so sullen de heleghe gheestmeesters die pennyghen imploijeren in ghelycker rente ende altijt ghehauden sijn te doen doene en te volcomene tselve jaerghetijde voornt Dits aldus gheregistreert en besedt int jaer M.Vᶜ. eñ XXXIJ. *(1532)* den XXJⁿ dach in laùwe *(Januari)* (1)

Nʳ 25.

Obitˢ . Daneel . claps.

Daneel claps die heeft ghegheve̅ der kercken en den heleghen gheest van stekenen iiij sch. gr. *(fr. 2,17)* tsiaers erfelic ghelye te deele te wetene elc ij sch gr. *(fr. 1,08)* Besedt ende bepant op thuijs

(1) Joos Calle was heiliggeestmeester in 1522. — Josijne Everaerts was overleden in 1528.

datmen heet den helm met al dat er op staet Ende dat in deser
v° qdicien als dat de keremeesters sullen gehauden sijn alle jaere te doen synghene vigilien ende messe van requiem ens tsiaers altoos up den eesten sondach van hooymaent *(Juli)* waervoren de keremeesters sullen gheven den pastoor voor sijnen dienst iiij sch p^is *(fr. 0,18)* den capellaen up dat hij daer es ij sch p^is *(fr. 0,09)* den costere ij sch p^is Ende de keremeesters sullen noch offeren iiij keerssen met iiij d. (1 1/2 *centiem)*

Item de heleghe gheestmeesters sullen gehauden sijn ten selven daghe van den selven jaerghetijde te deelene den aermen in wittebroode xvj gr *(fr. 0,72)* Hier af valt dese rente tallen kessavonde te betalene. Dit was aldus gheregistreert int jaer . M.IIIJ^c. ende . XXXV. *(1435)*.

N^r 26.

Obit^s Daneel . Talboom :

Daneel talboom heeft ghegheve den heleghen gheest van stekenen iiij sch. gr. *(fr. 2,17)* tsiaers eewelic ende erfelicker rente Besedt en bepant up een hilft van sijnder hofstede ligghende binnen stekenen in de polkene groot synde vier ghemeten ende vier roen ofte daer ontrent Hanthoofden Oost ende noort tsgraven strate Suyt Johanna duermans huysvr vanden selven daneel voornomt Ende noch bet besedt op een half binder lats gheleghen inde selve polckene byder voor-
f° 18r° nomder hofstede Hanthoofdende Oost Johanna duermans vorn Snijt de hoors daneels voorn West en noort de kercke van bodelo naer thuijtwisen van eenen saertere rustende onder de heleghe gheestmeesters van stekene Op qdicie als dat de heleghe gheestmeesters jaerlics sullen doen synghen een jaerghetijde met neghen lessen ende een messe van requiem eens tsjiaers altoos up sente barthelmeens dach *(24 Augustus)* Waervoren den pastoor sal hebben voor synen dienst gheincludert *(inbegrepen)* de keerssen vj gr *(fr. 0,27)* De capellaen iij gr (13 1/2 *centiemen)* Ende de costere iij gr.

Item ten selven daghe vanden voorn jaerghetijde so sullen de heleghe gheestmeesters gehauwen sijn te deelene voor sijn siele xxx wittebroode den aermsten van sijnen gheslachte up in dien dat sij begherrende sijn Ele broot weert sijnde vi d. p^is (2 1/4 *centiemen)* Dit was aldus gheslapert int jaer ons heeren alsmen schreef . M.V^c. ende . XXX. *(1530)* In lauwe *(Januari)* den XIX^n dach

Nr 27.

vo **Obits Jan . de . waghemakere.**

Jan de wagemakere fs pieters die heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen xv sch pis (fr. 0,68) erffelicker renten eens tsiaers te heffene telcken sente bavens daghe *(1 October)* Besedt ende bepaut op half syne hofstede met al den ghelaghen dier op sijn ofte op temeren mach alsoot ghestaen ende gheleghen es te int durp daer sijmoen de wagemakere op woont sijn sone Ende dat op qdicien als dat de heleghe gheestmeesters jaerlics sullen doen doen een jaerghetyde met eender messe van requiem lesende altoos naer tshelichs crucen dach in septembre *(15en sept.)* Waervoren den prochipape sal hebben voor sijnen dienst 2 sch pis *(fr. 0,09)* Ende den costere xij d. pis (4 1/2 *centiemen.)* Ende de kercke sal hebben xij d. pis (4 1/2 *centiemen)* over datmē haer juweelen en licht beesicht Ende ten selven daghe van den jaerghetyde so sulle de heleghe gheestmeesters offeren iij keerss eñ iij d *(fr. 0,01)* Ende sullen op den witten donderdach tsavonts gheven vijf van den aermsten psonen ele een wittebroot tstic eenen grooten (4 1/2 *centiemen)* weert sijnde (1)

fo 19 ro Nr 28.

Obits Jan . van . potte.

Jan van potte ende Kathelijne sijn wyf hebben ghegheven der kercken ende den heleghen gheest van stekenen iij sch. gr *(fr. 1,65)* erffelicker renten ghelijc te heffene Ende altoos te betalene tallen meije Besedt ende bepaut up huys eñ hofstede daer de weduwe margriete van kets eñ heyndric haer sone in wonen groot sijnde een ghemet luttel min ofte meer hanthoofdende Oost an tsgraven strate Sùijt ende noort an lysbette tsvoghelerren landt West an dlant van den clooster van bodeloo Ende dat op dese qdicie als dat de keremeesters sullen sijn gehauwen te doen doene jaerlics een jaerghetijde met vigilien ende messe van reqùiem eens tsjaers altoos up den eersten woonsdach in octobre Waervore de keremeesters sullen gheven den prochipape voor sijnen dienst iiij sch. pis *(fr. 0,18)* Ende den

---

(1) Hier kunnen wij nog eens met geene zekerheid de oudheid der fondatie bepalen, doch zooals wij op Nr 21 in onze nota deden opmerken, gezien den eereloon van den pastoor, moet de stichting zeer, zeer oud zijn; wij denken minstens van het midden of zelfs van het begin der jaren 1300.

capellaen iij sch. p^s (13 1/2 *centiemen*) dies moet hij ten selven daghe lesen messe van requiem Ende den costere ij sch p^s (*fr. 0,09*) Dies moet hij een clocke luden te messewaert Ende de klereskens die de lessen sullen sijnghen xii d. p^s (4 1/2 *centiemen*) Ende voort sullen de keremeesters offeren viij keerssen met viij d p^s (*fr. 0,03*) Ende waert dat sake datter yemat van hemlieden allen in ghebreke ware so sal de kercke de pennijnghen nemen thare profijte van dies daer in ghebreke es

Item de heleghe gheestmeesters sullen gehaudē syn te deelene den aerme van stekene ten selven daghe vanden (*jaerghetyde*) xvj grootswaert (*fr. 0.72*) wittebroots Dit was ghedaen int jaer ons heeren .M.IIIJ. en XXXVIIJ. (*1438*).

v° Nr 29.

Obit' Willem . van Aelst.

Willem van aelst ende lysbette duerijncs syn wijf hebben ghegheven der kercken ende den heleghen gheest van stekenen vier sch. gr. (*fr. 2,17*) eewelic ende erfelic Besedt ende bepant up een hofstede toe behoorende joos de corte ligghende binnen der prochie van stekenen op den hamere groot sijnde neghen ofte tien ghemeten luttel min ofte meer banthoofdende Oost en̄ Suyt an tsgraven strate West an jan de brouwere slachmüelenerre (1) noort an tsgraven vaert Van welcken vier sch. gr. de heleghe gheest hebben sal de iij sch en iij gr. (*fr. 1,765*) Ende de kercke de ander ix gr. (*fr. 0,405*) Ende dat up qdicien als dat de heleghe gheestmeesters erfelic eens
f 2 r° tsiaers sullen doen doen een jaerghetijde met vigilien van ix lessen ende messe vā reqem synghende altoos tsanderdaechs naer sente luijcs dach (*19 October*) en̄ quame op den saterdach ofte sondach so salment doen tsmaendaechs daer naer Waer voren de heleghe gheestmeesters sullen gheve den pastoor voor sijnen dienst vj gr. (*fr. 0,27*) Ende den capellaen iij gr. (13 1/2 *centiemen*) Ende den costere iij gr. Ende de klereskens die de lessen sullen synghen xij d. p^s (4 1/2 *centiemen*) Ende de heleghe gheestmeesters sullen offeren vijf keerssen en vyf d. p^s (1 3/4 *centiem*). En sullen ten selven daghe vanden jaerghetijde deelen den aermen insetenen van der prochie van stekenen xxiiij wittebrooden ele broot weert sijnde xij miten vl. (2 1/4 *centiemen*)

Ende voor de neghen groote (*fr. 0,405*) die de kercke heeft so

(1) Een *slachmuelenerre* of molenaar was een olieslager, zie nota op Nr 33.

salse doen het licht en was dame beesghen sal ten selven jaerghetijde up den antaer in den selven dienst Ende dese iiij sch. gr. sijn op ghedreghen eewelic eñ erfelic by joos de corte in presentien vanden prochipape meester jan vander donc eñ in presentie van heere ende wet mathijs vanden velde als schepenen bauwijn van pottelberghe en jan houe als keremeesters met meer ander goede manen sonder oppositie dit eewelic te blijven staende op de selvē onderpant goed ende effect Dit was ghedaen ter pñtien alsboven int jaer ons heeren alsmen schreef M.V^c ende twee *(1502)* in januario den xij^en dach

v° N° 30.

Obit^r. Jan . boc . eñ : sȳ : k^n.

Jan boc ende sijn kinderen en marie sijn wijf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekeñ vier viertelen *(106 liters)* rogs tsiaers erfelic de welcke stonden som besedt en bepant op floreijs van pottelberchs hofstede Ende sijn nu daer af geqùeten Ende sijn nù vermeerdert tot den vier viertelen Ende ghetransporteert op de huijsen ende hofstede van philips rottier ghestaen ende gheleghen binnen stekenen in de bornt alsoose gheleghen es in den belram hanthoofdende metten Snijt Oost ende an lysbetten duerijnes hofstede Ende metten West ende an heyndric herdewels lant Ende metten noort

f°21r° ende an meester heyndric roos lant ende an tsgraven strate Ende dat op qdicie alsdat de heleghe gheestmeesters jaerlics sùllen doen doen een jaerghetijde met vigilien en messe van requiem eens tsjaers altoos tsdicendaechs naer sente luijcs dach waervoren de heleghe gheestmeesters gheven sùllen den pastoor voor sijnen dienst iij gr (13 1/2 *centiemen)* ende den costere eenen grooten (4 1/2 *centiemen)* Ende sy sullē offeren vi keerssen met vi d. p^is (2 1/4 *centiemen* (1)

N^r 31.

Obit^r. Pieter . Calle.

Pieter calle ende sijn wyf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekeñ twe sch. gr. *(fr. 1,08)* tsiaers eewelic eñ erfelic ghedue-

(1) De fondatie *Jan Boc* of de Bock meenen wij te moeten plaatsen omtrent 1400; ten eerste, gezien de loonen van pastoor en koster en ten tweede daar *meester Hendrik Roose* genoemd wordt als aangelande van het verpande goed; nu meester Hendrik Roose deed zelf eene stichting in het begin der 15^e eeuw, zooals we zagen onder N^r 9.

v° rende Besedt ende bepant up de hùsen ende hofstede daer arent roose f^s jans op woont Ende op een half bunder lants ligghende in den bormt ackere hanthoofdende Oost an lauwer boes lant Snijt an tsgraven strate West sijmoen weijns Ende noort an jan plateelus Ende dat up qdicien als dat de heleghe gheestmeesters eens tsiaers sullē doen doen een jaerghetijde met vigilien vā iij lessen eñ messe van reqùiem altoos het tsdicendaechs naer sente luijcs dach Waervoren sij gheven sùllen den prochipape voor synen dienst iiij sch p^s *(fr. 0,18)* Ende den costere ij sch p^s *(fr. 0,09)* Ende den klereskens die de lessen sullen sijnghen xij d p^s (4 1/2 *centiemen*) Ende sij sùllen offeren iij keerssen eñ iij d p^s *(fr. 0,01)* daer inne Ende ten selven daghe alsmen dit jaerghetijde doen sal so sullen de heleghe gheestmeesters deelen den aermen insetenen van stekenen vj grootswaert *(fr. 0,27)* wittebroots. (1)

Nr 32.

f° 22 r° **Obit^s. Pieter . braem**

Pieter braem en sijn huijsvr. hebben ghegheven der kereken ende den heleghen gheest van stekenen ij sch. gr. *(fr. 1,08)* tsiaers te heffene evenghelijc Besedt ende bepant op de husen en hofstede van willem van wachtbeke liggende binnen stekenen op den hamere groot synde een bunder lutter min ofte meer hanthoofden Oost an den herwech tsgraven strate Snijt an jan roomer ende pieter bledemā West an de kinderen bellemans noort an de kinderen tsanders haes Ende dat in qdicien als dat de heleghe gheestmeesters ende de keremeesters jaerlics ghelijc sùllen doen doen een jaerghetijde eens tsiaers met vigilien eñ messe van reqniem altoos op sente sijmon *(28 October)* ende inden dach Waervoren sij gheven sullen den pastoor voor sijnen dienst iiij sch p^s *(fr. 0,18)* Ende den costere ij sch p^s *(fr. 0,09)* Ende den klereskens die de lessen sullen sijnghen xij d. p^s (4 1/2 *centiemen)* Ende sij sùllen offeren iiij keerssen met iiij d. p^s (1 1/2 *centiemen)* Ende men sal deelen ten selven daghe den aermen insetenen van stekenen . v. grootswaert *(fr. 0,22)* wittebroot (2)

---

(1) De fondatie *Pieter Calle* is waarschijnlijk van de 2e helft der 15e eeuw. Zij wordt in de armenrekening der 16e eeuw bij name niet meer vermeld. En de loonen die er in worden besproken schijnen insgelijks te bewijzen dat zij tot dien tijd behoort.

(2) De fondatie Braem is nog eene van deze die wij in de 15e eeuw zouden plaatsen, gezien de besprokene loonen en ook omdat zij in de rekeningen der 16e eeuw bij name niet meer voorkomt.

Nr 33.

vo **Obitt. h . claijs . en . claijs . yma.**

Clays yman ende marie syn wyf hebben ghegheven der kercke van stekenen twee sch. gr. *(fr. 1,08)* eewelicke ende erfelicker renten te betalene en vallende tallen kessavonde Besedt ende bepant op thuijs ende op de hofstede die toe behoort pieter blendeman fs pieters gheleghen ende ghestaen binnen der prochie van stekenen op den hamere neffens syn slachmùelene (1) alsoose gheleghen ende ghestaen es Ende dat op qdicien als dat de keremeesters sùllen gehauwen syn jaerlics te doen doene een jaerghetijde met vigilien en messe van requiem eens tsjaers altoos tsanderdaechs naer alder sielen dach *(3 November)* Waervoren sij sullen gheven den prochipape voor synen dienst iiij sch pis *(fr. 0,18)* den capellaen ij sch pis *(fr. 0,09)* Ende den costere ij sch pis Ende sij sùllen offeren viij keerssen met viij d. *(fr. 0,03)* Ende ten selven daghe alsmen dit jaerghetijde doen sal so sùllen de keremeesters deelen den aermen iiij grootswaert *(fr. 0,18)* wittebroots

Item in vermeerdertheden van desen selve jaerghetijde so heeft heer clays yman fs jans noch ghegheven de heleghen gheest van stekenen drije maten rogs *(72 liters)* eewelic ende erffelic gheduerende vallende ende verschinende tallen kessavonde welcke drije maten rogs
fo23ro Besedt ende bepant sijn ende staen op iiijc *(400)* roeden lants gheleghen binnen der prochie van stekenen geheeten thabrouc Dewelcke iiijc roeden lants besidt in dien tijden daneel vale hanthoofdende Oost an den selven daneel vale Suijt en West an pieter vander braken noort an de hoorije van pieter vander meersche Dit was aldus ghedaen int jaer ons heern alsmen screef . M.Vc. ende VIJ. *(1507)* Ter presentien meester jan vander Done als prochipape te dien tijden Ende jan vanden velde ende gillis van aelst als keremeesters ooc te dien tijden Ende noch ter presentien te selven tijden van heer ende wette om dat dese dijnghen eewelic goet ende effect blijven sauden (2)

---

(1) *Slachmuelene* vertaalt Binart in het latijn door *trupes*, 't is te zeggen : persmolen. Een slagmeulen is een stamp- of oliemolen die nu nog *olieslagerij* genoemd wordt. — Zie ook Nr 29.

(2) De stichting Yman staat, zooals wij zien, aangeteekend op het jaar 1507. Doch men zal bemerken dat de gifte dubbel is. Heer Clays Yman zoon van Jan heeft de stichting vermeerderd ; en 1507 zal de datum van die vermeerdering zijn. De eerste fondatie moet van vroeger dagteekenen, zoo toont ons wederom de cereloon des pastoors (fr. 0,18).

v° Nr 34.

Obit^{s}. Pieter . blendemã . f^{s}. p^{rs}.

Pieter blendeman f^{s} pieters heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen vijf sch. gr. *(fr. 2,72)* tsiaers eewelic ende erfelic gheduerende vallende ende verschijnende tallen kessav̂onde Besedt bewyst ende bepant up een hofstede huys ende erv̂e toe behoorende jan stobelerre staende ende gheleghen in de proehie van stekenen voor de kercke groot synde vyftich roeden lants luttel min ofte meer onbegrepen hanthoofden Oost ende suijt an de drije conynghen ooc teghen de kercke van stekenen overe West an jan de coc noort an tsgraven strate Ende dat op qdicie als dat de heleghe gheestmeesters eens tsiaers sulle doen doen een jaerghetijde met vigilien van ix lessen ende messe van requiem te synghene ende de prose te synghene onder de offerande altoos tsvrydaechs naer alder heleghen dach Waervoren de besurghers vande heleghe gheest sùllen gheven den pastoor voor sijnen dienst acht sch p^{is} *(fr. 0,36)* den tween capellaens ele iiij sch. p^{is} *(fr. 0,18)* Ende den costere iiij sch. p^{is} Ende den klereskens die de lessen sijnghen sullen eenen sch. p^{is} (4 1/2 *centiemen)* Ende sy sùllen offeren vj keerssen ende vj d p^{is} (2 1/4 *centiemen)* Ende waert ooc dat sake dat er ijmant in ghebreke ware van sijnen
f°24r° dienst dat es op de verbuerte van sijnen salarijs Ende ooc so sullen de heleghe gheestmeesters gheven der kercken voor haer licht dat me bernen *(branden)* sal ten selven jaerghetijde in den dienst vj sch p^{is} *(fr. 0,27)* Ende ooc alsmen tselve jaerghetyde doet up den selven dach so salme deelen den aermen insetenen van stekenen vanden naesten vanden gheslachte xxx wittebrooden ele wittebroot weert sijnde xij miten vlaems (2 1/4 *centiemen)* op in dien dat sijt begherden ende ghebrec hebben Dit was aldus gheslapert ende ghegheven int jaer ons heeren alsmen schreef . M.V^{c} ende xxiij *(1523)* den XXVIIJ^{n} dach in Janũario (1)

Nr 35.

v° **Obit^{s}. Jan . vereecken . f^{s} . andries** (2)

Jan vereecken f^{s} andries Ende amelberghe cals sijn wijf hebben

(1) De akt draagt den datum van 1523 en toch in 1520 wierd het jaargetijde reeds betaald door de Heiliggeesttafel. Dit vinden wij nog voor andere fondatiën, onder ander op Nr 39.

(2) Jan Vereecken was kerkmeester van Stekene in 1511, hij stierf in 1528.

ghegheven den heleghen gheest van stekenen eene quitelicke rente te quitene den pennijnc xvj de some van acht sch. gr *(fr. 4,35)* tsiaers verschijnende tallen baemesse *(1 October)* naer dhuijtwysen van eenen saertere die daer af es ende daert inne ghementioneert staet den pant sijden ende hanthoofden Ende dat op qdicie als dat de heleghe gheestmeesters sùllen jaerlics doen doen een jaerghetijde met vigilien van neghen lessen ende messe van requiem sijnghende ende ministrerende met diaken ende subdiaken Ende syghen de prose onder de offerande altoos eens tsiaers tsanderdachs naer sente lubrechts dach *(4 November)* Waervoren de besurghers vanden heleghe gheest sùllen gheven den pastoor voor synen dienst viij sch p^is^ *(fr. 0,36)* den tween capellaens elc iiij sch p^is^ *(fr. 0,18)* Ende den costere ooc iiij sch p^s^ Ende sij sùllen offeren vj keerssen met vj d. p^is^ *(2 1/4 centiemen)* Ende sij sùllen der kercken gheven voor haer licht en was vande autar vi sch p^is^ *(fr. 0,27)* Ende noch so sullen de heleghe gheestmeesters deelen ten selven daghe vanden jaerghetyde xxx aelmoesenē elcke aelmoesene weert sijnde eenen grooten *(4 1/2 centiemen)* vanden

f° 25 r° naesten aermsten van haerlieder geslachte Ende waert bij alsoo datter ymant in ghebre *(gebrek)* ware van sijnen dienste dat ware op verbuerte van sijnen salarijs : Ende waert dat alsoo dat dese rente ghequèten ofte ghelost ware so sullen de heleghe gheestmeesters de pennyghen ghehanden sy te qtribùerene eñ te belegghene in andere renten om den dienst daer mede te onderhauwene Dit was gheslapert ende ghedaen int jaer ons heeren alsmen screef. M.V^c^ ende XXXIIJ. *(1533)* in lauwe *(Januari)* den XXIIJ^en^ dach

N^r^ 36.

v° **Obit^s^ . Gillis . van . Aelst** (1)

Gillis van aelst f^s^ michiels ende jacomijne mertijns f^a^ joos sijn wijf de hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen vj sch. gr. *(fr. 3,26)* tsiaers eewelic ende erfelic Besedt ende bepant op een hofstede groot sijnde vier ghemeten luttel min ofte meer Gheleghē inde prochie van kemseke Hanthoofdende Oost an pieternelle heermans Suyt an tsgraven strate West an pauwels abeel noort de kinderen everbauts Van welcker rente es eenen tsaertere in de handen vanden heleghe gheestmeesters voorsyt luden van vijf sch ende vi d. gr *(fr. 2,99)* tsiaers Ende de andere vi d. gr *(fr. 0,27)* tsjaers syn

(1) Gillis van Aelst was kerkmeester van Stekene in 1508.

besedt op tselve goet die gheeomen sijn van achterstellen die den besittere tsgoets scullich en tachter was die hem daervoren quite ghescolden waren Ende waren met die belastinghe te vreden Ende dese vj sch. gr. tsiaers ghegheven in deser qdicien als dat de heleghe geestmeesters eewelic en erfelic eens tsiaers sullen doen doen een jaerghetijde over haerlieder siele met vigilien van neghen lessen ende messe van requiem sijnghende altoos tsanderdaechs naer sente kathelynen dach *(26 November)* Ten ware dat sente kathelynen dach quame tsaterdaechs so salment doen tsmaendaechs daer naer Ende sij sullen offeren ter messen vanden selven jaerghetijde vj keerssen en vj d. p^s^
f°26r° (2 1/4 *centiemen*) Waervoren de heleghe gheestmeesters sullen gheven den pastoor voor sijnen dienst in ghesloten de keerssen en de^n^ viij d. gr (*fr. 0,56*) Ende den costere ende den capellaen ele iij d. gr (15 1/2 *centiemen)* op in dien dat sij daer sijn Ende de klereskens die de lessen sijnghen sullen xij d. p^ts^ (4 1/2 *centiemen*) Ende ten selven daghe vanden jaerghetyde so sullen de heleghe gheestmeesters den aermen insetenen van stekenen deelen een mate rogs Ende noch xxiiij wittebrooden ele broot weert sijnde xij miten (2 1/4 *centiemen*) vlaems Dit was ghedaen ende gheslapert int jaer ons heeren alsmen screef . M.V^c^ ende XXIIIJ *(1524)* (1)

N^r^ 57.

v° **Obit^s^ . Jan . Vanden . Velde** (2)

Jan vanden velde heeft ghegheven den heleghe gheest van stekenen de some van vyftien stuvers *(fr. 1,56)* tsjaers besedt mitsgaders afwinnighe op een huijs ende hofstede groot sijnde vijf hondert roeden lants littel min of meer toe behoorende willem tiereliere ghecomen van eenen pauwels abeel de welcke hofstede hij pauwels heeft huytghegheven voor v sch. gr (*fr. 2,72*) tsiaers ligghende in de prochie van stekenen hanthooftdende Oost ende West an katherynen tsibelerre Suijt an de kinderen van floreijs vanden velde noort an tsgraven strate en es claer goet sonder dese rente voersyt Waer inne dat willem tiereliere en pauwels abeel beede gheconcenteert hebben als dat dese rente van desen ij sch vj d. gr (*fr. 1,56*) sullen bluven besedt op den selven pant erfelic goed ende effect Ende dese ij sch

(1) Alhoewel deze akt maar ingeschreven is in 1524, wierd het jaargetijde van Gillis van Aelst reeds in 1522 gedaan ten laste van den Arme.

(2) Jan Van de Velde was kerkmeester in 1507. Uit den kalender blijkt dat hij zoon was van Jan.

vj d. gr. sijn ghegheven up dese qdicie alsdat de heleghe gheestmeesters jaerlics sullen doē doen in de kercke van stekenen een jaerghetijde synghende vigilien met vj lessen eñ messe van requiem eens tsiaers altoos tsvrydaechs naer sent thomaes dach *(29 December)* naer
f° 27 r° kersdach Waervoren de besorghers van den heleghen gheest sullen gheven den pastoor voor sijnen dienst vyf d. gr. *(fr. 0,22)* den capellaen ende de costere elc ij S d. gr. (2 1/2 *den. groote* 11 1/4 *centiemen)* Ende sij sullen offeren viij keerssen met viij d. *(fr. 0,05)* Ende sij sullen deelē ten selvē daghe vanden jaerghetyde xvj grootswaert *(fr. 0,72)* wittebroot Dit was alds ghedaen int jaer . M.V^c^. en XXI. *(1521)*

Nr 38.

Obit^s^ . Jan . herdewel . f^s^ . Jans

Jan herdewel f^s^ jans heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen eenen sac rogs erfelic Besedt ende bepandt op eene hofstede toe behoorende mathijs brūneel ghestaen ende gheleghen binnen der
v° prochie van kemseke in den gheijst Hanthoofdeñ Oost an lanwereys vā osselaer Siijt an tshelichs gheests lant binnen Ghendt van sinte Michiels West an maryen coppyns noort an tsgravē strate Ende dat op qdicie als dat de heleghe gheestmeesters jaerlics sullen doen doen een jaerghetijde over den selven jan herdewel met vigilien van vj lessen Ende messe van requiem sijnghende eens tsiaers altoos op den nieñ avont ten ware dat den nieñ avont quame op den sondach so salment doen tsanderdaechs naer niendach Waervoren sij gheven sullen den pastoor voor syne dienst vj gr. *(fr. 0,27)* den capellaen iij d. gr. (13 1/2 *centiemen)* Ende den costere iij d. gr. op in dien dat sy daer sijn Ende de heleghe gheestmeesters sullen offeren vj keerssen met vj d. p^is^ (2 1/4 *centiemen)* Ende sij sullen deelen ten selven daghe van den jaerghetijde den ermen insetenen van stekenē xiij wittebrooden elc broot weert sijnde xij miten (2 1/4 *centiemen)* Ende dat den naesten van sijnen vrienden op in dien dat sijt begherren (1)

f° 28 r° Nr 39.

Obit^s^. willē . van . pottelberghe.

Willem van pottelberghe heeft ghegheven den heleghen gheest van

(1) Het jaargetijde van Jan Herdewel, zoon van Jan, staat reeds vermeld in de armenrekening van 1514. — Het is waarschijnlijk deze fondatie waarvan eenige regelen staan op het eenige blad van onzen oudsten armenboek zie bl. 198.

stekenen ewelicke ende erfelicke quytrente de some van vier sch gr tsjaers *(fr. 2,17)* waeraf eenen saertere es in de handen vanden heleghen gheestmeesters van stekenen den welcken saertere ghemaect was in jaer ons heeren alsmen screef M.IIIJᶜLXVIIJ *(1468)* den tiensten in spèmaent (1) Ende es besedt en lnijdt op een hofstede groot synde XXVIJ ghemeten lants luttel min of meer ligghende binnen de prochie van stekenen hanthoofdende Oost an tsgraven strate Snijt an arent
vº rottiers erve West an mere borm noort an lenaert vander lijebrugghen Ende dat op qdicien als dat de heleghe gheestmeesters sùlle gehauwen sy te deelene den aermen profijt ende doen backen ten daghe vanden jaerghetijde vanden selven willem van pottelberghe dwelc sijn sal altoos tsanderdaechs naer den soeten naem jhesus dach ende leveren inden handen vanden collatuer des diensts een vijftich broots elc broot weert sijnde xii miten (2 1/4 *centiemen)*

Item noch voort so sullen de selve heleghe gheestmeesters doen backen op den selven dach noch boven desen vj wittebrooden van eenen halven stùvere (2 1/4 *centiemen)* elc weert sijnde waeraf de pastoor sal hebben een broot ende de twee capellaens elc een broot dies so moeten sij ministreren in den dienst ende sijnghen epistele ende evangelie Ende den costere een broot ende den beyaerder een broot Ende de organist een broot Dies moeten sij comen en offeren ten dienste vanden selven jaerghetijde Ende dand resten dat er overschiet sonder dese aelmoesen voornt dat moghen de heleghe gheestmeesters qtribùeren ofte gheven in ander aelmoesen tsij in broot ofte in loot daert hemliede ghelieven sal sonder respect te hebben ofte belief van vrienden ofte van maghen

Item waert ooc alsoo dat dese renten ghequèten waren mitsgaders dat de keyserlicke mandementen soo ludende sijn so beghert en wilt
fº29rº de testatuer wᵐ voorsyt dat de heleghe gheestmeesters sonder delaij ofte verdrach de selve pennijnghen beleggheu in coope van ander

---

(1) *Spèmaent* voor spelmaand of speltmaand. — Guido Gezelle in zijnen duikalmanak 1897 zegt : *spelten, spelte, spelt, spelmaand.* — Kiliaen in zijnen Etymologicum : *speltmaend : september, mensis a farris messe dictus — spelle : far, zea, ador. vulgo spelta; german. spelz; gallic. épeautre; ital. spelta; hispan. spelta.* — Meyers, in den Woordenschat 3ᵉ deel, bl. 132 : *speltemaandt, herfstmaant, bij de onduitschen, September. Deze maant heeft dezen naam, om dat in dezelve de spelte gemaait wort.* — Kramers in zijn woordenboek : *spelt : épeautre (triticum spelta) espèce de froment dont le grain est petit et d'un brun très-prononcé tirant sur le rouge. — Speltmaand, september, herfstmaand.* — (Deze nota zijn wij verschuldigd aan ons gedienstig medelid, den heer dokter J. De Ryck, dien wij hier hertelijk dank zeggen).

renten ten onderhaude van des selven jaerghetijts boven verclaert Dit was aldûs ghedaen int jaer ons heeren alsmen screef . M.V[c] ende XXX. *(1530)* (1)

---

(1) De stichters zijn : Willem van Pottelsberge, overleden in 1517 en zijne huisvrouw Elisabeth van Remoortere, die stierf in 1518. De rekening van 1514 spreekt reeds van deze fondatie, die, gelijk men het somtijds nog ontmoet, reeds vóór de dood der stichters wierd gekweten en toch maar lang na hunne dood wierd geslaperd of geboekt.

Men zal bemerken dat er in bovenstaande akt geen spraak is van den prijs van het jaargetijde. De reden is dat Willem van Pottelsberghe, terzelfder tijde dat hij den armen begiftigde, ook nog eene stichting deed ten voordeele der kerk, die met de kosten van de diensten belast wierd, zooals blijkt uit den boek der kapelrij van O. L. Vrouw, waar men leest op bladzijde 78 : « Die misse vanden sueten naeme Jhesûs is te vijnden in den oûden kerekenlegger folio lxiiij, gefûndeert bij Willem van Pottelberge en Lijsbette van Remotere ende mûet gedaen worden winters en soemers tsmaendaechs te viij uren, op den aûtaere vanden sûeten naeme Jhesûs, gesonghen met prijstere ende costere ende den orgel gespielt. Den dach vanden sûeten naeme Jhesûs salmen hoûden tsondachs naer nieûdach, ende tsmaendachs daer naer eenwelijck ende erflijck te dûen jaergetyde van Willem van Pottelberghe gelijck staet folio lxiiij[a], sonder desen daegen van imant te wederleggen. Naer de doodt van Willem van Pottelberge soe sullen collatuers zijn van desen misse den autsten mansoer *(mannelijke erfgenaam)* van Willem vs *(voorzeid)* met den hooftman en kerckmeisters, ende ghene andere. Den prijster naeden misse mûet lesen eenen de profûndis opt graf vanden fûndatûer voor sijn ziele ende alle sijnder vrienden zielen. Den prijster zal hebben voor sijnen dienst sestien schellinghen gr. (fr. 8,71) den costere iiij sch. gr. (fr. 2,17) den orgelaer iiij sch. gr. Den kerckmeisters zûllen dûen backen een vijftich broets groet van xij mijten (2 1/4 *centiemen)* op den dach alsmen het jaergetijde zal houden.

Het smaendaechs naer datmen gedaen heeft die messe van sûeten naeme Jhesûs zal men duen tjaergetijd over die ziele van willem van Pottelberghe met 9 lessen die vigilien, daernaer die misse van reqûiem gesongen waervoor den pastoor zal hebben ses gr. (fr. 0,27) die kerckmrs zûllen alsdan offeren voor die zielen gementioneert folio 64 thien keersen en 10 penninghen (3 3/4 *centiemen)* den capellaen drie groten (13 1/2 *centiemen)* den coster iij gr. die cleerekens j gr (4 1/2 *centiemen).* »

Uit deze stichtingen blijkt klaar 1° dat de kerk van Stekene reeds in 1514 eenen autaar had den Zoeten Naam Jesus toegewijd; 2° dat onze rederijkerskamer, de DISTELBLOEM of GILDE VAN DEN ZOETEN NAAM JEZUS, zeer oud was. In de *geschiedenis van Stekene*, door de Potter en Broekaert, zegt men dat er voor de eerste maal spraak is van dees gilde in 1699. Doch uit een processtuk van 1782 ziet men klaar dat de *Distelbloem* reeds in 1530 erkend was en in de fondatie, die ons bezig houdt, spreekt men reeds vóór 1517 van haren *hoofdman*. De rederijkerskamer van Stekene mag dan zeker op eenen hoogeren ouderdom aanspraak maken. Wij meenen dat deze bemerkingen genoegzaam zijn om onze uitweiding te wettigen.

Nr 40.

v° **Obits . Pieter . bruyns.**

Pieter bruyns heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen iiij sch. pis *(fr. 0,18)* erfelicker renten eens tsiaers te betalene Ende der kereken van stekenen ooc xviij d. pis (6 3/4 *centiemen)* Ende noch heeft hij ghegheven den heleghen gheest van stekenen jäerlics erfelic een halster *(53 liters)* rogs Ende noch heeft hij pieter bruyns ghegheven vi sch. pis *(fr. 0,27)* tsiaers ter causen datme altoos een lampe ontsteken sande voor sente niclaùs alsmen in de kereke van stekene messe synghen sal Ende alle dese voorseijde renten sijn besedt ende bepant up twee ghemeten lants ligghende achter lippijn cocaerts hofstede Ende dat up qdicien alsdat de heleghe gheestmeesters sullen gehauwen sy jaerlics te doen doene eene messe van requiem eens tsjaers voor sijn siele altoos op sente niclaùs dach *(6 December)* Waervoren de heleghe gheestmeesters sullen gheven den pastoor voor sijnen dienst xij d. pis (4 1/2 *centiemen)* den capellaen van onser vrauwen xij d pis den costere vj d pis (2 1/4 *centiemen).* Ende ten selven daghe vanden jaerghetijde so sullen de heleghe gheestmeesters en keremeesters offeren elc een keersse met eenen pennijne *(1/3 van eenen centiem)* Ende noch ten selven daghe vanden voorn jaerghetyde so sullen de heleghe gheestmeesters deelen den aermen insetenen van stekenen een halster rogs (1)

Nr 41.

Obits. Wauter . vā . langhelare.

f° 30 r° Wauter van langhelare ende jonevrauwe haysoete syn wijf hebben ghegheven den heleghen gheest van stekenen ij halstere (159 liters) rogs tsiaers erfelic besedt ende bepant op een half bìnder lants ligghende achter thof neven de cijngùle ter stekenē

Item noch so heeft wauter van langhelare ghegheven den heleghen gheest van stekenē vij sch pis (fr. 0,31) erfelic besedt ende bepandt op een stic lants ligghende te beleele dwelc nū besidt gillis vanden lare Ende dat op qdicie als dat de heleghe gheestmeesters sullen
v° gehauwen sijn jaerlics te doen doene een jaerghetijde eens tsiaers met een messe van requiem altoos tsanderdaechs naer sente nicasyns

(1) De eereloon van den priester voor eene gelezene mis in 1464 wierd bepaald op 14 1/2 centiemen, (zie Nr 42) — in Nr 21 op fr. 0,09 — voor Nr 18 : 6 3/4 centiemen en hier enkel 4 1/2 centiemen. Dit alleen kan ons laten oordeelen over de oudheid der fondatie De Bruyne.

dach *(14 December)* waervor de heleghe gheestmeesters sùllen gehauwen sijn te ghevene den pastoor voor syn̄ dienst ij sch p[is] *(fr. 0,09)* Ende den capellaen ij sch. p[is] Ende den costere xviij d p[is] (6 3/4 *centiemen)* En si sullen offeren ten selven daghe vanden jaerghetijde vj keerssen met vj d. (2 1/4 *centiemen)* (1)

Nr 42.

f° 31 r° **Obit[s] : Meester : Cornelis : en̄ : phls en̄ Jan : vanden : Velde f[s] w[ms].**

Philips vanden velde Ende cleme tsgrave f[a] egidy sijn wettelic wijf hebben ghegheve den heleghen gheest van stekenen drij pont ende xij sch p[is] *(fr. 5,26)* dewelcke bewijst bepant en besedt sijn op een hofstede huys ende erve toe behoorende jan rottier ligghende inde prochie van stekenen in de poteerde inden kerckenackere groot sijnde acht hondert roeden luttel min ofte meer hanthoofdende Oost an heijndric borms ende jan parys hofstede ende voort in de erve van willem dalschaert ende heyndric teybaert Sùijt an dlant van raes vanden male West an lievijn reynaers ghelaghe dat men heet der kercken ghelaghe noort an tsgraven strate Ende dese rente was gecocht jegen olivier heyndricsche in tjaer . M.IIIJ[c]. ende XLVJ *(1446)* den ij den dach decembris

Item de selve phl̄s vanden velde ende cleme tsgraven voorsyt hebben noch ghegheven den heleghen gheest van stekenen twee sch. gr. *(fr. 1,08)* tsjr[s] besedt bewyst en bepant op huys en̄ erve toe behoorende gillis toene groot synde een ghemet luttel min ofte meer gheleghen en ghestaen in de prochie van kemseke int smoors ackere hanthoofdende Oost ende noort an tsgraven strate Suijt an lippin tshonts hofstede Ende metten West ende comēnde an de erve van lievijn de groote

v° Item noch hebben de selve philips vanden velde en̄ clemme tsgraven ghegheven den heleghē gheest van stekenen xj pont p[is] *(fr. 9,97)* tsiaers de welcke bewyst besedt en̄ bepant sijn op seventhiene ghemetē lants toe behoorende in dien tijden olivier heyndriesche ligghende in de hevenynghe van riedijc en wolfsdijc in absdale in twee ptijen Eest up twaelf ghemeten vand voorseijden lande luttel min ofte meer ligghende ter selver plaetsen voorscreven hanthoofden Oost anden selven

(1) De stichting van Langhelare draagt ook geen jaartal; wij kunnen dus hier wederom alleen door vergelijkingen te werk gaan : In 1410 en 1402 betaalde men aan den pastoor voor een jaargetijde fr. 0,18 — in 1400 : fr. 0,13 (zie Nrs 6, 8 en 23). Voor deze fondatie, even als in Nr 27, gaf men maar fr. 0,09.

olivier snyt an tsgraven strate West ende noort an den watergane vander voorseyder hevenijnghen

Item noch op vijf ghemeten van den voorseiden lande luttel min ofte meer banthoofdende Oost an sijmon elwout Snijt an de weduwe willem haecs West de weduwe van boorts van mìsee noort an tsgraven strate dit goet leet te sluetele en het gaet te wette thulst voor de schepenen van buten Ende dese ghiften hebben phls en eleme voorsyt ghegheven in deser condicien als dat heleghe gheestmeesters sulle doen lesen een messe van den heleghen gheest eewelic ende erfelic eens de weke alle donderdaghe op den autaer vanden heleghen gheest Eenen priester dien sij daer af last gheven sullen voor welcken dienst de heleghe gheestmeesters gheven sullen den priestere viij pont en viij sch. p[is] *(fr. 7,61)*

Ende noch voort so sullen de heleghe gheestmeesters ghehauden sijn jaerlics te doen doene een jaerghetijde met een messe van requiem altoos eens tsiaers op sent thomaes dach aple *(apostel)* voor kerstdach *(21 December)* Waervoren sij gheven sullen den prochipape voor sijnen dienst vj sch p[is] *(fr. 0,27)* Ende den capellaen iij sch p[is] (13 1/2
f°32 r° *centiemen)* Ende den costere twee sch p[is] *(fr. 0,09)* Ende sij sullen offeren xij keerssen met xij d (4 1/2 *centiemen)* Ende sij sullen noch gheven den clereskens die de lessen synghen sullen xij d p[is] (4 1/2 *centiemen)* Ende men sal deelen ten selven daghe vande jaerghetijde den aermen insetenen iij[c] *(300)* wittebroots elc broot weert sijnde iiij d. p[is] (1 1/2 *centiem)* Dit was aldus ghedaen int jaer ons heere alsme screef . M.IIIJ[c]. ende LXIIIJ *(1464)* in decembri op sent thomaes dach ter presentien meester cornelis vand velde prochipape te dien tijden cornelis herdewel ende joos everaert als keremeesters Ende gheeraert de prijckere en pauwels van pottelberghe als heleghe gheestmeesters inde selve prochie van stekenen (1)

N[r] 43.

Meest[r]. Cornel . vande . Velde. (2)

Meesters cornelis vanden velde pbre *(priester)* die heeft ghegheven

---

(1) In het begin van ons werk hebben wij van deze fondatie gesproken en een verschil aangeteekend tusschen de oorspronkelijke akt, dien wij hier geven, en het afschrift in den O. L. Vrouwenboek gevonden. Daar zegt men : *brooden weerd zijnde 3 penninghen parisis,* terwijl de fondatieakt eene weerde van 4 penningen bespreekt. De 52 missen wierden betaald fr. 7,61 $\frac{88}{100}$, dus voor elke mis fr. 0,14 $\frac{65}{100}$.

(2) Cornelis Van de Velde was pastoor van Stekene.

den heleghen gheest van stekenen vier sch. gr. *(fr. 2,17)* tsiaers erfelicker renten waeraf de twee sch. gr. *(fr. 1,08)* sijn bewijst besedt en bepant op huys ende erve toe behoorende heyndric brame groot sijnde hondert roeden luttel min ofte meer ligghende ende ghestaen in de prochie van stekenen in den kercken ackere hanthoofdende Oost an gillis vand lyebrugghen hofstede Suyt tsgraven strate West an seysen teijbaerts hofstede noort an dierics van den Velde lant Ende dese rente was ghecocht int jaer ons heeren alsmen screef . M.IIIJ[c] ende vyftich *(1450)*

v° Dander twee sch. gr. sijn bewijst besedt ende bepant op een half bùnder lants luttel min ofte meer toe behoorende jacob van orselare ligghende in tsmoors ackere in de vierscare van kemseke hanthoofdende Oost ende Suijt an tsgraven strate West an heyndrics tskalùwen lant noort an jacob van orselaers hofstede Dese rente was ghecocht int jaer ons heeren alsmen screef MIIIJ[c] ende XXVJ *(1426)* Hier voren sullen de heleghe gheestmeesters deelen altoos op sent thomaes dach apl̄e voor kessavont den aermen insetenen van stekenen een hondert broots ele broot weert sijnde xii miten (2 1/4 *centiemen).* (1)

N[r] 44.

Jan : vanden . velde.

Jan vanden velde f[s] willems syns vaders en̄ moeders ende mabelyen roos sijn wyf hebbē ghegheven der kercken en den heleghen gheest van der prochie van stekenen xxiiij sch. p[is] *(fr. 1,08)* even ghelijc erfelicker rente vallende tallen kessavonde besedt ende bepandt op twee ghemeten lants ligghende op thoostvelt in de prochie van kemseke welcke voorseijde xxiiij sch p[is] den voorseyden jan vanden velde cochte ende geereech tjegens jan arentse dewelcke twee ghemeten ligghen Deen te jan gheeraertsse achter de hofstede Ende dander de

f°33r° hofstede voren Ende dat in deser qdicien als dat de besurghers vand kercken ende vanden heleghen gheest tsamen jaerlics een jaerghetijde eens tsjaers altoos op sent thomaes dach apl̄e voor kersdach met vigilien en messe van requiem Waer voren de besorghers vander kercken ende vanden heleghen gheest sùllen gheven den pastoor voor sijnen dienst iij sch p[is] (15 1/2 *centiemen)* Ende den capellaen ij sch p[is] *(fr. 0,09)* ende den costere ij sch p[is] dies sal hij lùden Ende de

(1) N[rs] 43 en 44 maken met 42 maar ééne fondatie uit ; — ook voor N[r] 42 alleen staat het woord *obitus.*

besurghers sullen offeren iiij keerssen met iiij d' p^is (1 1/2 *centiem)* Ende sij sullen deelen den aermen insetenen ten daghe vanden selven jaerghetijde viij grootswaert *(fr. 0,56)* wittebroots evenghelijc Ende wie hier af in ghebreke es tsij pastoor capellaen ofte costere die en sal niet hebben vand selven dienste

Nr 45.

v° **Nicasii Martiris Epi** (1)

Nicasius vand velde heeft ghegheve den heleghen gheest erffelyck en eeuwelyck een rente van vier sch. gr. *(fr. 2,17)* tsiaers besedt en ghepant op huys en eerve staen inde prochie van stekene binnen dorpe grootzynde ontrent xxxvj R. oft daer ontrent binnen desen hanthoofden oost an willem borm voss zuydt en west de hofstede ghenaempt tscaeck noort an tsgraven strate Dies so zalmen doen een erffelyck jaergh. inde zelve keercke van stekene met vigilie van drij lessen Daeraf de pastoor hebben zal vj gr *(fr. 0,27)* De costere iij gr (13 1/2 *centiemen)* Ende de erf cap ij gr *(fr. 0,09)* Voorts zo zal de costere alzo langhe alst hem belieft te doene teeuweghen daghe alle daghe te middach ten xij uren precise noen luyden mette schelle en clippen de beeckclocke neghen reysen Daer voeren hij hebben zal alle jare twee sch. gr. *(fr. 1,08)* En alzo verre de costere dies in ghebrec ware zo zal de costere nyet hebben En den helegheest zal de zelve ij schel. tot prouffyte vand aerme employeren en bekeeren (2)

Nr 46.

f°34r° Sdaechs na sent barbele dach *(5 December)*

Jan borm f^s Jans heeft erff. ghegheven den heleghen gheest van stekene vier sch. gr. *(fr. 2,17)* tsiaers besedt en gheassigneert op huys en erve toebehooren joes goeman mitsgaders beatricen sblenden zyn huysvr in de prochie aan stekene ande preeceecke groot zynde vier hondert R ofte D ontrent comen oost an jan vand donet zuydt tsgraven strate West maye sblende noordt an joos wilsen Dies zo zal

(1) Tot hiertoe gaven wij kopie van het boek door Lodewijk Baert geschreven: wat verder volgt is er door eene andere hand bijgevoegd. Men zal aanstonds bemerken dat de opstel en de schrijfwijze geheel anders zijn dan in de voorgaande nummers.

(2) Zie stamboom bl. 199.

men doen erf jaerghetyde inde zelve keercke van stekene met vigilie van drij lessen daer af de pastoor hebben zal vj gr. *(fr. 0,27)* de costere iij gr (13 1/2 *centiemen)* eñ de erf cap̄ ij gr. *(fr. 0,09)*.

Nr 47.

Heer mathys vanden velde heeft ghegheven den heleghen gheest erfnelicken eñ eeuwelicken een rente van acht schell groñ *(fr. 4,35)* tsjrs up condicien hier naer ghespicifieert. Te weten dat de helich gheestmeesters ghehauden zullen zyn alle iaere te doen doene een iaerghetyde met Diaken eñ subdiaken met vigilie van neghen lessen en messe van requiem altoos svrydaechs naer sint mathys dach. Waer of men deerste iaerghetyde beghinnen zal tsvrydaechs naer s^te^ mathys dach anno XV^c^ acht eñ viehtich *(1558)* en zo alle iaere eñ ghelycken daghe eeuwelick en erfnelick ghedueren. Waer voren den pastoor zal hebben alle iaere zesthien gron *(fr. 0,72)* Dies es den pastoor ghehauden ten grave te gaene en lesen de profundis up de sepulture van vorn heer mathijs Noch es de zelve pastoor ghehauden mij heer mathijs ter eeren gods eñ ter lavenesse van mynder zielen te stellen in het sondaechsche ghebet eeuwelick eñ erfnelick ghedueren ende de capelanen en de costere indien zy daer p̄sent zyn zullen elck hebben vier gron *(fr. 0,18)* en tsurplus ofte overschot zal de heleghe gheest behauden voor haer moyte eñ licht. Dies begheer ick dat de helichgheestm^rs^ noch zullen alle jaere deelen den aermen derthien puenen (1) elcke puene van twee groñ *(fr. 0,09)* Item noch begheere ick dat zo waere dat de ghene te wiens laste dese chaerter spreect ofte haerlier naercomers desen chaerter begheerden te lossen zo zullen de zelve helich gheestm^rs^ gehauden zyn met de zelve pennyñ die vañ zelver lossyñ commen zullen wederom een rente van acht schell groñ tsrs te coopene omme den voorscreven dienst eeuwel̄ eñ erfnel̄ te onderhaudene. Valleñ de vorss rente telcken kerssavonde volghen tinhauden van chaertere

Op zijde van dezen akt staat : Dese rente van acht sch. grooñ es ghelost by simoen van brabantere debituer van voorñ rente desen lesten decemb 1610 ter presentie van Bernaert hooft en Jacques baecke schepen en my heer cornelis van Daele pastoor en sal ten naesten commoditeyte een andere sater ghecocht worden

---

(1) *Puenen* staat hier misschien voor *poene*, geld, aalmoezen in geld.

f° 53 r° Nr 48.

Amelberghe cals wede van Willem de ruyschere heeft ghegheven den heleghen gheest van stekenen een erfnelicke rente van vier schell groñ tsrs *(fr. 2,17)* sprekende ten laste van een baudewyn dieriex fs bauwens in date den XVIIJe in maerte XVcXXXVIJ *(1537)* id huut-recht up condicien hier naer ghespecifiert Den zelven chaerter compt huut axelabacht hunt behoostenblie gheseghelt met drie groene zeghe-len. Te wetene dat de heliehgheestmeesters ghehanden zullen zyn alle iaere te doen doene een iaerde met vigilie van ix lessen en een ghesonghen messe van requiem altyts den ijden dach naer Ste Loys dach inde zomer *(27 Juni)* Waer vooren den pastoor zal hebben voor zynen dienst viij sch pis *(fr. 0,36)* den capelaen iiij gr *(fr. 0,18)* den coster iiij gr. *(fr. 0,18)* Ende inde ghevalle den pastoor capelaen ofte coster in ghebreke waeren van haeren dienst zo zalme tghelt gheven den aermē om godswille. Item inde ghevalle dese rente ghelost wierde zo salme de zelve pennynghen wederome in rente legghen ten fyne den dienst zonde mueghen ghedaen bliven. Vallen dese rente altyts onser vrauwen dach lichtmesse naer tmencioneren van chaertere (1)

Nr 49.

v° In noie dni Amen. *(In den naam des Heeren Amen)* Dat hier naer volghende es den uuytersten wille ende begeerte vande Eersaeme Gillis Van Herteghem ligghende op het bedde van penitencien niet zeer wel te passe wesende maer noch wel hebbende zijn goede me-morie ende verstant, Soo eyst dat hij heeft gegeven ende ghedot-teert den heylighen gheest van stekenen Een Rente van vyfthiene schellinghen gr tsrs. *(fr. 8,16)* wanof noch geenen chater ghemaect en es maer staet bekendt in de ferie ende register van de prochie van Moerbeke ten goeden bevinde. Dies es zynen wille ende verstandt dat de heyligheestmrs zullen zijn gehouden te doene singhen ende celebreren een solemnele messe eens tsjaers te wetene op ste Gillis dach LXXXVIJ *(87)* de eerste ende zoo eenwel. ende erfnelye gheduerende waer vooren zij heyligheestmrs zullen jaere *(jaarlijks)* betaelen den pasteur twintich gr. *(fr. 0,90)* den capelaen ende coster elc thien gr

(1) Het jaar 1537 is de datum van den *chaerter* maar niet van de stichting. Willem De Ruysscher stierf in 1550. In de rekening van 1562 vinden wij de fondatie voor de eerste maal vermeld.

(fr. 0,45) compt twintich gr. Ende de kerck voor het licht twintich gr. *(fr. 0,90)* Ende voorts de reste temployeren jaere voor den aermen begeerende hij Gillis voorseijt dit zoo ghedaen ende gehouden te hebben, zoo heeft hij jegenwoordich dit hantgeschrifte onderteekent ter putie van zijnen biechtvaeder heer Dierick rogiers nu jegenwoordich pasteur deser prochie van stekenen met heer Jan de burchgrave ende my hubertus donet als coster Jn kennighe der waerheyt dat dit zoo waerachtich es hebben ic heer Dierick dit mede onderteekent desen XVen dach van augustij XVᶜLXXXVII *(1587)* Ende waer ondert. bij mij heer Dierick rogiers pastoor tot stekene Ende ita est Joes burggraven capelaen in steken

---

Meermaals in ons werk hebben wij de aandacht getrokken op de kleine prijzen en loonen, die men in vroegere tijden betaalde, om reden van de hooge weerde van het geld. De fondatielijst hierboven geeft ons daarvan wederom sprekende bewijzen. Was de eereloon van den pastoor voor een jaargetijde fr. 0,72 in 1558 — fr. 0,36 in 1525 — fr. 0,27 in 1502 — fr. 0,18 in de jaren 1400, dan toch was er reeds eene merkelijke vermeerdering, want er wordt voor den pastoor maar van 9 centiemen gesproken in onze oudste stichtingen.

Wat de gestichte brooddeelingen aangaat, ons de moeite getroost hebbende die zoo nauwkeurig mogelijk uit te rekenen, vonden wij een totaal van 1895 brooden 's jaars, wat eenen kost veroorzaakte van iets meer dan 31 frank.

En wat is er nu van al die fondatien geworden? Bestaan zij nog op den dag van heden? Helaas! niet eene! Volgens een algemeen gebruik waren die stichtingen maar enkel op renten gesteund; eenigen tijd wierden deze uitbetaald, welhaast nochtans op zeer onregelmatige wijze; somtijds 20, 30 jaren bleven zij verachterd; intusschen veranderden de belaste goederen meermaals van eigenaars; de renten wierden verduisterd en de stichtingen zijn langzamerhand de eene na de andere gevallen. In de 17ᵉ eeuw verviel grootendeels deze wijze van stichten: eigendommen wierden dan niet meer *belast*, maar den armen *in eigendom* geschonken, en al deze fondatien worden tot op heden nog getrouwelijk gekweten.

Eene laatste bemerking. In de jaren 1500 bezat Stekene meer dan

50 tichelbakkerijen. Hoe uitgebreid die nijverheidstak hier was vinden wij eens te meer bewezen in onze oude fondatiën. Onder de 46 belaste eigendommen binnen Stekene telt men niet min dan 8 steenbakkerijen of gelagen.

Men zou ons kunnen tegenwerpen dat het woord *gelage* ook eene gansch andere beteekenis kan hebben en zooveel willen zeggen als *gelegen*, *geleeg*, dat Kiliaen vertaalt door : *villa*, *domus rustica*, *habitatio*, *domicilium* (hofstede, boerenhuis, woonst) en dat Schuermans uitlegt door : ligging, huis, woning, hoef, winning met omliggende goederen, stuk lands. — Doch nooit hebben wij in oorkonden betrekkelijk ons land van Waas eene andere beteekenis gevonden van het woord *gelage* dan *steenbakkerij*. Het blijkt klaar bovendien uit den tekst zelve onzer fondatiën dat men door dit woord geene hofstede of woonst bedoelde, anders ware het *pleonasme* wat al te grof, waar wij lezen onder nummer 9 : *bepant up sander sacs hofstede met al den ghelaghen van achter tot voren* en een weinig verder : *bepant up huijs ende erve met al den ghelaghen*. Hetzelfde zeggen wij voor Nrs 18, 22, 25, 27. — Eindelijk als wij het woord *gelage* in onze stichtingen ontmoeten, is er telkens spraak van eigendommen gelegen in die wijken waar onze steenbakkerijen vroeger waren ingericht en waar er tegenwoordig nog gevonden worden, namelijk in het Dorp, de Potaarde en de Bormte. Wij meenen dus van onze bemerking niets te moeten afdoen.

AANHANGSELS.

I.

LIJST DER HEILIGGEESTMEESTERS VAN STEKENE TOT IN 1600.

1464 Geeraart de Pryckere.
1465 Paulus van Pottelsberghe.
1502 Joos de Corte.
1510 Pieter de Bock.
1511 Jan Roose.
1512 Joos Martin.
1514 Willem Braem.
1515 Jan de Grave.
1517 Jan Herdewel.
1518 Pieter Calle.
1519 Arent Steemaer.
1520 Lieven Borm.
1521 Pieter Nonneman.
1522 Joos Calle.
1525 Seger van Overloop.
1528 Pieter Baert.
1529 Alexander Borm.
1541 Joos van Aelst.
1542 Pieter Nonneman, zoon van Pieter.

1543 Pieter de Ruysscher.
1544 Jan Fierens, zoon van Pieter.
1545 Cornelis Herdewel zoon van Jan.
1546 Jan van Canteren.
1548 Joris van Pottelsberghe.
1549 Pieter van der Eecken.
1550 Willem Braem.
1551 Boudewyn Thys.
1552 Nicaas Vereecken.
1553 Lieven van den Broucke.
1554 Matthys de Cock, zoon van Willem.
1555 Philip de Ruysscher.
1556 Pieter de Corte, zoon van Willem.
1557 Pieter de Schepper.
1558 .... Nonneman.
1559 Pieter ....
1560 Lieven Thys.
1561 Huibrecht Stalens.
1562 Jan Daen, de oude.
1563 Pieter Borm, zoon van Jan, genaamd scaepken.
1564 Michiel Herdewel, zoon van Cornelis.
1565 Gillis van Aelst, zoon van Joos.
1566 Jan Boele, zoon van Laureis.
1567 Pieter de Bruyne, zoon van Lucas.
1568 Mattheus de Suttere, zoon van Olivier.
1585 Jan de Corte.
1587 Pieter van de Vyver.
1588 Joos Bake.
1589 Jacob van der Beke.
1590 Jacob Bake.
1591 Cornelis Boele.
1592 Adriaan Rotthier.
1599 Jan Borm.
1600 Gillis Truyman, de oude.

II.

NOG EENIGE STICHTINGEN.

Aangezien zij wel niet rechtstreeks onze Heiliggeesttafel aangaan, maar er toch nauw mede in verband staan, daar zij brooddeelingen aan den arme voorschrijven, zouden wij geern hier nog een drijtal fondatiën uit de kerkregisters aanhalen. (1)

Nr 1.

VAN HET MANDAAT.

Hiervan leest men inden kerckenboeck folio xvj verso in deser manieren heer jan zaman pr *(priester)* ende ridder (2) heeft gegeven

(1) Getrokken uit den *O. L. Vrouwenboek* van 1618.

(2) Jan Zaman was kapelaan van Stekene in 1513—14. Hij behoorde waarschijnlijk tot de familie Zaman, die van het begin der 15e eeuw (of nog vroeger) tot in 1788 de erfelijke meierij bezat van Sinay en Belcele. — Jan de Zaman was hoofdbaljuw

der kercke van stekene vijff sch. gr. *(fr. 2,72)* iaers erflijcke losrente te lossene met acht pot gr. vlaems *(fr. 87,07)* bewesen ende bepandt op drij gemeten lants liggende binnen de prochie van kempseke bij voor hoûte banthovende oest ende noert joncker joes van cruninghe zùydt jan woûters ende joest de blinde west jan van schote ende dat omme jaerlixs te onderhoûdene in eeuwigher memorie ende gedenkenissen des avontmaels des heeren op den witte donderdach nae den noene te waschen twaliff arme lieden haer voeten ende haerlieden te geven elck een aelmoese van een wittenbroede weert zijnde twaliff penningen par (4 1/2 *centiemen)*, ende ooc daer inne te stekene twaliff penningen par, hier af zal hebben den pastoor viij pen. gr. *(fr. 0,36)* tue capellaenen elck iiij penninghen gr. *(fr. 0,18)* den coster iiij pen. gr. Ende hier voeren is die prochiepaepe gehouden te gaen ter poende (1), ende te dnen bidden over die ziele ende voor die dwaene (2) metten twee capellaenen, alsoe dat behoert den twaliff arme lieden haer voeten, ende te singen den sanck daer toe dienende, ende te lesen ten grave naer den dienst miserere mei Deus, de profundis ende collecte etc Ende die kerckmeisters sùllen gehoùden zyn te schincken een stoop wijns weert wesen acht gr. *(fr. 0,36)* Ende het sùrplùs behoùt de kercke voor haer profijt. Ende waert bij alsoe, dat die voornoemde vijf sch. geqùeten wierden ten pen. soe voeren verclaert is soe sùllen die kerckmeisters gehoùden zijn die penninghen te imploieren tot andere renten omme den dienst eeùwelijck te worden onderhouden (3)

---

van 't Land van Waas in 1324. *(Archieven van Boudeloo reg. C bl.* 149 v°). — Een Pieter Zaman ontving in 1414 als sgravenman den eed van Pieter Alaerts als hoofdbaljuw van 't Land van Waas. Hij was nog meier van Sinay en Beleele in 1435. (Chronyke van de Castro). — De erfelijke meier van Sinay en Beleele trok in 1421 met Philips den Goede naar Frankrijk om de dood van Jan zonder Vrees te wreken. (Sanderus : *Flandria illustrata).*

(1) Wat dit *ter poende gaen* beteekent hebben wij niet kunnen vinden. Sommigen meenen het te vertalen door ten offeren staan om *poen* of geld te ontvangen.

(2) *Dwaene* is de wassching, van dwaen, dwaeghen : wasschen. — Dwaen of dwaden : *tergere, abstergere, lavare, madefaecere* zegt Kiliaen.

(3) Ter gelegenheid van de voetwassching wierden priesters, schepenen en kerkmeesters getrakteerd met wijn, ja zelfs met eene maaltijd, zooals blijkt uit de kerkrekeningen : *Item noch ghegheven Cornelis de cock weerdt in de drie coninghen van verteerde costen verteert op den witten donderdach alsmen tmandaet dede bij den priesters schepenen en keremeesters ende vanden wijn dier gedroncken was inde kercke met tmandaet ende ooc van den wijn dier gedroncken was tot spastoors huyse.... XIX sch. IX gr. III den.* (fr. 10,75) rekening van 1549. — *Item betaelt cornelis de coc up den wytten donderdach voor de maltyt naer doude costume alsdan verteert vii sch ix gr.* (fr. 4,21) rekening van 1552.

Nr 2.

VANT OCTAVE VAÑ HEILIGHEN SACRAMĒTE.

Hier van vyntmen in den voors. kercken boeck folio 66 ende 67 te weten dat den pastoer zal gehoûden zijn te singen die seven getijden daegelicx metter hoechmisse van h sacramente, tsacrament voort te stellen tallen reisen, int bringen singen tûe versen, ende desgelixs int weehdraegen, ende die octave te gaene rontomme den kerckhove met processie ende het h sacramente mede draegende. Den negenden dach zal hij dûen tjaergetijd voor die siele van Gillis van bemde en barbel den Pastoer zal trecken iij sch v pen *(fr. 1,85)* die capellaenen ij sch. *(fr. 1,08)* en den coster ij sch. gr. die kerckmeisters zûllen uutdeilen xiij wittebroeden, die Pastoor zal singhen vigilie met negen lessen ende redelijc te luidene tot alle lessene gelyck de octave betaelt hiertoe is gegeven een half bûnder lants aenden kercke van stekene (1)

Nr 3.

BESET VAN HEER JAN VERHELLEN.

In de rekeninghe de anno 1583 gedaen bij Baûdewijn theijsbaert kerckmeister staet aldûs, item gehaelt te Joos Vercoûteren achtien terwen broden elck van eenen stuivere (4 1/2 *centiemen)*, ende noch in elcken broot een stûivere gesteken gedeelt den armen daer aff dat beset is jaerlixs van heer jan verhellen te weten vrydachs voor palmsondach anno 84 somme vj schellingen (2)

Op het punt van ons werk te eindigen, hebben wij met zekere vrees ons afgevraagd of wij het geduld onzer lezers niet op te harde proef gesteld hadden; of menige, soms langdradige aanhaling niet beter ware weggebleven; of wij niet, door eigene liefhebberij misleid, eene te groote weerde gehecht hadden aan onbeduidende bijzonderheden, die misschien eenig plaatselijk maar geen algemeen

(1) Achter deze aanteekening staat de nota : « van dit octave is geschiet betalinghe aen pastoor in de rekeninghe 1548. »

(2) Heer *Jan Verhellen* was pastoor te Stekene van 1549 tot 1561.

belang opleveren. — Hoe menigmaal, bekennen wij het rondnit, hebben wij in twijfeling gestaan; een of ander artikeltje uitgeschrabd en des anderendaags het wederom geschreven! Wij trachtten ons te overtuigen dat de minste aanteekening soms iets goed kon bevatten en ons of anderen, vroeg of laat, van eenig nut kon wezen. Uit zoovele stukjes en lapjes iets geheels aaneen brengen, was somtijds ook lastig genoeg, om te durven verhopen dat men ons goed inzicht als verontschuldiging zal geweerdigen te aanveerden.

Wij sluiten met onzen innigen dank te betuigen aan allen die zoo bereidwillig ons hulp verleenden in ons werk, vooral aan onzen achtbaren voorzitter, den heer G. Willemsen en aan den Eerw. heer Verstraeten, leeraar in de Normaalschool te Sint-Niklaas.

F. J. ANNAERT.

ERRATUM.

Bladz. 221, eerste regel der nota 1, in plaats van Nr 31 lees: f° 31 Nr 42.

PROCÈS-VERBAUX.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 5 DÉCEMBRE 1901.

Présents : MM. Willemsen, Président; van Hooff, de Bock, Vice-Présidents; Reynaert, Secrétaire; Annaert, van Naemen, Vte Vilain XIIII, K. Heyndrickx, Em. Geerts, Jos. de Ryck, Léon de Ryck, de Decker, Jos. Verwilghen, Jan Verwilghen, Meskens, Xavier Janssens, Maillet.

I. Élection d'un Trésorier. — M. le Président propose de confier à M. K. Heyndrickx, secrétaire communal à Saint-Nicolas, les fonctions de Trésorier du Cercle.

Cette proposition est acceptée par acclamation.

II. Travail de M. l'abbé Annaert : **over eenige loonen in de XVIe eeuw.**

Dans ce travail M. Annaert se propose de déterminer la valeur commerciale de l'argent au commencement du 16e siècle. Après avoir fait ressortir combien cette détermination est difficile, après avoir montré qu'on ne peut, pour l'établir, s'appuyer sur les prix d'une seule denrée, puisque ces prix ne suivaient pas une marche continue, et étaient tantôt plus élevés, tantôt moindres, selon la réussite plus ou moins grande de la récolte; il démontre comment les salaires payés à une époque déterminée sont un moyen sûr pour trouver la valeur commerciale de l'argent à cette époque.

Pour établir cette démonstration, il prend le salaire gagné durant toute une année par un ouvrier de campagne au commencement du XVIe siècle. Les comptes de cette époque permettent de connaitre exactement ce salaire. Alors s'appuyant sur les comptes « van de

H. Geestkamer » de Stekene, il nous fait connaître tout ce que cet ouvrier peut se procurer au moyen de ce salaire, tant pour son propre entretien, que pour celui d'une famille de cinq enfants. Considérant, d'autre part, les conditions économiques de l'époque actuelle, M. Annaert fait voir, qu'un ouvrier, pour se procurer maintenant, tout ce que pouvait acheter avec son salaire un ouvrier du XVIe siècle, devrait gagner dix fois autant que celui-ci. De ce rapprochement se dégage donc avec évidence la conclusion : qu'au commencement du XVIe siècle, l'argent avait une valeur commerciale dix fois plus grande que celle qu'il a maintenant.

A la fin de son travail, M. Annaert donne aussi quelques renseignements sur les honoraires payés aux médecins du XVIe siècle et sur leur position sociale.

En terminant, M. Annaert exprime le désir de ne pas voir paraître séparément la présente étude, qui n'est qu'un fragment d'un ouvrage plus étendu.

III. M. Willemsen présente ensuite une étude, intitulée « het hergieten der prochieclocke » van St. Nicolaas in 1622.

Examinant divers comptes de l'année 1622 relatifs à l'Église primaire de St. Nicolas, M. Willemsen détermine d'abord la date exacte de la refonte de la cloche : elle eut lieu le 6 Mai 1622. Puis il établit que, contrairement à l'opinion de MM. de Potter et Broeckaert, ce ne fut pas la cloche appelée « Germaine » qui fut refondue, mais bien la grosse cloche. En effet les comptes parlent toujours de la « prochieclocke », terme qui, sans contredit, ne peut s'appliquer qu'à la grosse cloche. En outre ces mêmes comptes, s'ils parlent des cloches nommées « Germaine » et « Ste Anne » les supposent pendant dans la tour de l'église, puisqu'ils indiquent diverses réparations faites dans la tour à l'une d'elles, à savoir la cloche « Ste Anne ».

En dernier lieu, M. Willemsen fait remarquer que MM. de Potter et Broeckaert commettent une autre erreur, en affirmant que la cloche « Ste Anne » ne pendait pas encore dans la tour au 17e siècle, vu qu'elle y était déjà placée en 1622. A cette époque, en effet, comme il a été dit plus haut, on y faisait diverses réparations.

M. Willemsen exprime également le désir de ne pas voir publier actuellement la notice dont il vient de donner communication, pour les mêmes motifs que ceux invoqués par M. l'Abbé Annaert.

A la fin de la séance M. Léon de Ryck, médecin à Tamise, donne lecture d'un ancien poème composé à l'occasion d'un grand « Tir à l'arc » organisé à St. Nicolas en 1756 par la gilde St. Sébastien.

Il remet aussi divers objets trouvés au cours des fouilles pratiquées dans les briqueteries de Thielrode.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU 4 FÉVRIER 1902.

Présents : MM. Willemsen, de Bock, Reynaert, Annaert, de Cock, de Decker, Heyndrickx, de Ryck, Maillet et Puylaert.

1° M. l'Abbé Reynaert, secrétaire du Cercle, lit quelques notes sur l'Église primaire de St. Nicolas en 1635. Ces notes ont pour objet : d'abord la construction de voûtes dans l'église en 1635 et 1636; puis la pose, au cours de la même année 1635, d'un nouveau tabernacle sur le maître-autel; enfin l'achat d'un nouvel ostensoir. M. Reynaert fait connaître également, par des extraits des comptes de 1635, comment furent rassemblés les fonds nécessaires à ces travaux et à cet achat.

2° M. Willemsen donne ensuite lecture d'un travail intitulé « Un David Teniers inconnu ».

Se basant sur les comptes de l'Église de 1614, il expose comment cette année, la fabrique de l'église commanda au peintre anversois, d'abord un tableau représentant le Baptême de St. Jean, puis des fresques destinées à décorer le baptistère. Il s'attache surtout à démontrer que David Teniers le Vieux, bien qu'il ne soit pas connu comme peintre de fresques, exécuta en réalité des fresques dans l'église de St. Nicolas. Il tire cette démonstration tant des termes de la commande, que les comptes de 1614 nous font connaître, que de divers détails indiqués dans les comptes des années suivantes. M. Willemsen termine son étude par quelques notes biographiques sur David Teniers le Vieux.

Les membres présents votent l'impression dans les annales des deux études présentées au cours de la séance.

LE SECRÉTAIRE,
JOS. REYNAERT.

LE PRÉSIDENT,
G. WILLEMSEN.

EENIGE AANTEEKENINGEN

OVER DE

HOOFDKERK VAN SINT-NICOLAAS IN 1635.

Het was ons voornemen eene geschiedkundige studie te doen over de reliquiekassen der hoofdkerk onzer stad. Wij onderzochten dus eenige kerkrekeningen; maar.... vonden niets. Alleenlijk lazen wij in kerkrekeningen van 1634 en 1635 het volgende : « bet van casse omme te draeghen op den ommeganckdagh, vier schellingen grooten ». Dat was voorzeker niet genoeg om eene studie te schryven over de reliquiekassen onzer hoofdkerk. Doch indien onze opzoekingen den gewenschten uitslag niet hadden voor het onderwerp dat wij wilden behandelen, dan waren zij toch in hun eigen niet gansch vruchteloos; want zij deden ons verscheidene, naar ons gevoelen nog al belangrijke bijzonderheden kennen, over de geschiedenis van onze hoofdkerk in 1635. Het is van die bijzonderheden dat wij het een en het ander willen mededeelen.

Hetgeen wij eerst moeten onderzoeken is de groote verandering welke in 1635 onze hoofdkerk onderging, te weten : zij werd ten grooten deele, zoo niet in haar geheel overwelfd.

In die verandering treffen wij eerst het verwelven aan der kruiskooren en der panden. Dat werk werd uitgevoerd door Nicolaes Boucqueneaú van Zele en Andries de Bruyne van Sint-Nicolaas, en kostte 2050 guldens. Zoo lezen wij in den « uitgeńen extraordinaire » der kerkrekening van 1635 : « Betaelt an Nicolaes Boúcqueneaú woonen tot Sele en Andries de Bruyne inseteñ deser prochie de somme van zeúen hondert en vijftich gulden, oúer d'eerste payement

van drye van twee düysent eñ vyftich gulden, ouer t'verwelüen van twee crüijscooren, en beyde de panden deser kercke, te weten de crüijscooren een vlaemschen steen dick en panden ofte afftreeken een halüen grooten Armentierschen steen dick, met de leüerin van sel steen, arduyn, calck, eñ stelling .... ». Voor dat verwelven leverde de kerk « den saüel met dijserwerck eñ vyff Boomen tot de stelling »; « de waeghenwrachten tot t'mennen van steen, arduyn en calck » werden « bij de prochie ghedaen ».

Wij moeten hier aanmerken dat, volgens onze meening, door de woorden « beyde de panden », die vermeld staan in de betaling daar zoo even aangehaald, de zijbeuken der kerk aangeduid worden; en ook, dat, wijl er spraak is van de kruiskooren, onze hoofdkerk in 1635 zonder twijfel nog den vorm had van een latynsch kruis.

In hetzelfde jaar 1635, werden ook de middenbeuk, de hooge koor en de koor van Onze Lieve Vrouw met gewelven overdekt. Dat blijkt uit de kerkrekening van dit jaar. « Betaelt an zelüen Boucquéneaŭ de som van vyffenveertich põn zes schellın acht grōon ouer de twee eerste paeymenten van LXII pon groon hem belooft voor zyn aerbeyt van t'verwelfüen van middelbeuck deser kercken detoe hy niet schuldich en was te leüeren dan de delen tot de stellın syn de reste gheleüert van wegen de kercke, ... ». En verder « Betaelt an zelüen Boucqueneaŭ op minderın van tgene hem belooft voor t'verwelüen van hooghen en onsen Lieuen vrauwen Choor de som van XIII ponden VI schellingen VIII grooten ». Hoeveel er in het geheel besteed werd aan het verwelven van die twee kooren, leert ons de kerkrekening van 1636. « Bet an zelüen Boucqüeneaŭ de somme van zessendertich ponde derthien schellın vier groon ouer de volle betaelinghe van vyftich ponden groon als bedraeğe de twee eerste paeymente van zessen t'zestich pond grōoñ, hem belooft ouer t'verwelüen van de hoogen coor eñ die van onse Lieüe vraüwe binnen dese kercke, sonder dat hy daertoe yet was gehauden te leueren dan sijnen aerbeyt, ende de stellinge te maecke synde de derthien ponde ses schellıñ VIII gr bet by Pieter Saman en gerekent f° 26 vso ende sullen de sesthien pon grooñ die noch resteren te betaele ouer het derde en leste paeyement moete gefurniert worden te meij naestcomme ».

Uit de kerkrekening van 1636 vernemen wij nog dat ook de koor van den H. Nicolaas met gewelven overdekt werd. « Betaelt aen Nicolaes Boucqüeneaŭ de some van elff pon groon op minderın van XXI p gr hem belooft voor sijnen aerbeyt van t'verwelüe van St Nicolaescoor daer Jn begrepe XX sch gr voor een cortoijsie sonder

dat hij daertoe heeft moeten doen eenige leñerm soo dat resteert te betaele te mey naestcommen thien pon groon ». Daar wij in de kerkrekening van 1635 geene betaling vinden wat het verwelven van den koor van den H. Nicolaas aangaat, en die enkel aangeduid zien in de kerkrekening van 1636; zoo besluiten wij dat dit laatste werk maar in 1636 voltrokken werd.

Al die betalingen die wij uitschreven uit de kerkrekeningen van 1635 en 1636, laten ons toe de kosten te schatten van het verwelven onzer hoofdkerk. Er werden 2050 guldens besteed voor de kruiskooren en de panden, 62 ponden grooten voor den middenbeuk, 66 p. gr. voor den hoogen koor en den koor van O. L. Vrouw, eindelijk 21 p. gr. voor den koor van den H. Nicolaas. Daarenboven, gelijk wij het konden uitrekenen in de hooger gemelde kerkrekeningen en ook in die van 1637, werden er nog 314 p. 14 schell. en 4 gr. uitgegeven voor bouwstoffen; als ijzerwerk, arduin, kalk, « carreelsteen » en « grooten Armentierschen steen ». Inwoners onzer stad, en ook de aannemers van het verwelven, leverden die bouwstoffen.

Maar, zal men misschien vragen, van waar kwam het noodige geld tot het voltrekken van dit belangrijk werk? Op die vraag geeft de kerkrekening van 1635 ons een voldoende antwoord. Het grootste deel kwam van giften aan de kerk gedaan; het overige werd toegestaan door het bestuur der prochie.

Zoo vinden wij, onder ander, dat zekere weduwe Claessens « 26 schel. 8 gr. ghejont heeft tot t'verwelñen »; zekere Daelman 2 schell. gr.; en dat Pieter Saman, kerkmeester in 1635, voor hetzelfde werk 33 p. 6 sch. en 8 gr. gaf. Hij schrijft immers in den « ontfanck extraordinaire »; « den Rendant stelt voor ontfanck van zijn zelñen, als bij hem ghejont voor almoesse añ de kercke tot t' verwelñen van middelstenbeñck en onsen Lienen vrañwen choor de som van XXXIII p. VI schell. VIII gr. » Eindelijk, nevens verscheidene almoezen aan den deken Bernardus Hotsenius overhandigd, treffen wij ook eene gift aan van eenen priester Jan Clapdorp genaamd. « Ontfaen van heer Jan Clapdorp priester Jeghenwoordich wooñen met myñ voorn heere den deken de somme van tachtentich pon groon bij den seluen heere Clapdorp an de kercke ghejont en gegeñen tot reparatie van zelñe en naementlyck tot t'maecken van t'verwellsel, op conditie en met reserñe dat de zelñe kercke an voorn heer Jan jaerlyckx zal geñen zijn leeffdaeghe gheduerende tot zijn onderhoudt en alimentae een somme van vyff pon groon Innegaen herfst XVI hondert vyffendertich en soo voorts tot zyn ouerlyden met dwelcke de zel jaerlycxsche prestae zal casseren.... »

Het bestuur ook der prochie, lijk wij hooger reeds zegden, bleef niet ten achter om de kosten van het verwelven der kerk te helpen dekken. Die tusschenkomst wordt in het lang en in het breed aangeduid in de kerkrekening van 1655. « Ontfaen van Gillis van Remoorter ontfanger deser prochie de som van dryendertich pon̄ zes schelln acht groon by meyer schepen en gegoede van zel prochie, mitsg die van Beñersche Puyenbeke Paddeschoot en Aerschoot gheconsenteert an kercke voor redemptie van waeghenwrachten gheconsenteert tot d'maecken van middelstenbeück, en dat boñen de waeghenwrachten bij de Inseten ghedaen tot t verwelfnen van cruyscooren en panden die de prochie oock thaeren laste heeft ghenomen te betaelen an zelñe Inseten bedraeghen ontrent de veertich pon groon, en noch boñen ander XXXIII p. VI schel. VIII gr. bij de bonenschre meyer schepen en gegoede met die van tbeñersche en Aerschoot voornt gheconsenteert voor redemptie van waeghenwrachten gheconsenteert tot t'verwelñen van drij oppercooren, die betaelt zullen worden als tzel werck zal voldaen syn an̄ aencommen kerckñe, syn alle tgene voorsst alsoo bij de voorn meyer schepen en gegoede gheconsenteert op seker conditien en naementlyck dat de boomen staen op den driesch en schutters boñen binnen desen dorpens en zullen gheweert worden son haere Iteratijff consent en adñys bree by de acte devan ghestipuleert begrepen compt de zel som van XXXIII p. VI sch. VIII gr. » De som die het bestuur der prochie aan het verwelven der kerk besteedde bedroeg dus in haar geheel 106 p. 13 sch. 4 gr.

Benevens het verwelven werd er in 1655 nog een ander werk in onze hoofdkerk gedaan; te weten : men plaatste een nieuw tabernakel op den hoogen autaar. Over dat nieuw tabernakel vinden wij in de kerkrekening van 1655 verscheidene bijzonderheden. Het werd gemaakt door zekeren David de Costere, en met snijwerk versierd door eenen anderen werkman met name Melchior Yckens. « Betaelt an Dañid de Costere, lezen wij in de aangeduide kerkrekening, voor d' maecken van d' nieuw tabernakel op den hoogen autaer met de lenerin van thoñt, son deIune te begrypen t' snywerck de som van XVIII p. VIII sch. gr. ». En daarachter : « Betaelt aen Melchior Yckens voor t' snywerck van t' zelñe tabernacle de som van X ponden grooten ». Wat er met het oude tabernakel gebeurde zien wij in den « outfanck extraordinaire » der kerkrekening. « Ontfaen van d'heer pastoor van Steken oñer het añdt tabernakel III p. gr. »; en ook : « Ontfaen van Nicolaes Talboom oñer een añden voet van d'aude tabernakel VI sch. gr. »

Voor het maken van het nieuw tabernakel, lijk voor het verwelven der kerk, gaven de geloovige milde almoezen. Zoo bijv. lezen wij in den « ontfanck extraordinaire « : Ontfaen van Joos Schelfhaūt en zyñ Broers, oúer t' gene haere oom Jan Schelfhaut schepen vāñ Beúersche hadde ghejont tot d' maecken van t' nieuw tabernacle op den hoogen autaer de sōm̄ van VIII p. I sch. X gr. »

Eer wij verder gaan, met eenige bijzonderheden mede te deelen, over de nieuwe remonstrantie in 1635 voor de kerk aangekocht; moeten wij aanmerken dat het verkoopen van voorwerpen die aan de kerk toebehoorden, in vroegere eeuwen geene zeldzaamheid was. In de kerkrekening immers van 1635 vinden wij het volgende : « Ontfaen van heer pastoor en schepen van Haesdoncq ouer den coop van een casuyúel ende dienrocken de som van XII p. gr. »; « Ontfaen van eene oude schildereye III sch. »; en, wat hooger : « Ontfaen vāñ Bailluy van Sombeke ouer den coop van eenen ouden celck eñ casuyúel tot behouue van nieuwe capelle aldaer gesticht V p. gr. ». Het is die laatste koop die vermeldt wordt in de Chronijk van Sombekeskerk van Nicolaus de Flouwyn, door den Eerw. Heer Antheunis in onze Annalen uitgegeven.

Een woord eindelijk over de zilvere vergulde remonstrantie in 1635 gekocht. Wij lezen in de kerkrekening van dit jaar : « Alúoren Betaelt an Mr Wieriex Somers en Pieter Jacobs goudtsmits tot Antwerpen oúer d' maecken van nieuwe silúere Remonstrantie weghen twee hondert neghenentzestich oncen eñ een quart te weten XXXIII marcq vyff oncen en vyff Ingelsche ten adúenante van zesthien schellīñ grooñ donce bedraecht ter sōm van II hondert XXIII p. VII sch. VI gr. » Uit eene aanteekening, die nevens de vóórgaande betaling staat, kunnen wij opmaken dat er voor de remonstrantie nog 15 ponden betaeld werden; zoo dat het kunstwerk waarmede in 1635 onze kerk verrijkte, 239 p. 7 sch. en 6 gr. gekost heeft.

Het was ook dank aan de mildadigheid der geloovigen dat de kerk die nieuwe remonstrantie kon aankoopen. « Stelt noch voor ontfanck, zegt Pieter Saman in zijne rekening van 1635, van diúersche, soo van myn heere den deken en priesters deser kercke, meyer schepen vāñ Ceúr, Beúersche, en ander heerl, edele, notabele, gegoede, eñ ander inseten deser prochie mitsg eenighe soo geestelycke als weerlycke van Buyten prochie, alles breeder bij naeme en toenaeme ghestelt In seker archiev ofte boúexken met dan docúmenten van dese rekenin ghedaen an de lilace de somme van hondert dryenvyftich poñ acht schellīñ thien grooñ zes deniers, bij de zel persoonen ghejont

eñ gegeñen tot d' maecken van nieñwe silñere vergulde remonstrantie compt de sel sōm.... ». Een ander bewijs van die mildadigheid vinden wij in het slot der kerkrekening van 1634 : « Aldus gherekent ghesloten en ghelicquideert ond alle behoorl protestae naer style date voorschreñen eñ Js gheconsenteert dat Jooris Saman sal rmoghen te stellen een sitten voor syn huysvr Jn houck buyten den choor van onse Lieñe vrañwe tusschen de deñre van sel choor en den choor van soeten naem Jhesus Jntregard dat hij heeft gegeñen tot d maecken van nieuwe vgulde remonstrantie twintich pōn grōōn, toore dat voorschr ».

Het kunstwerk wiens herkomst de bovengemelde oorkonden ons doen kennen, berust nog heden in onze hoofdkerk. Het zal dus niet overbodig zijn er hier eene beschrijving van te geven.

De remonstrantie is 91 centim. hoog; hare grootste breedte is van 38 cent.; de voet is 25 cent. op 25 cent. breed. Op dien voet zien wij vier schildjes in verheven beeldwerk. Van voren is het de voorstelling van een zinnebeeld van het H. Sakrament des Autaars, namentlijk : van het manna, dat uit de lucht valt en door de Israëliten vergaderd wordt. Van achteren, ten minste volgens onze meening, is het een ander zinnebeeld van het H. Sakrament : het lam dat door de Israeliten, vóór hunne verlossing uit Egyptieen geëten wordt. Op de zijden van den voet hebben wij van den eenen kant, de offrande van den hoogepriester Melchisedech, offrande die ook een zinnebeeld is van het Sakrament des Autaars; en van den anderen, het Laatste Avondmaal gedurende hetwelk de Zaligmaker het instelde. Tusschen die vier tafereeltjes zijn er vruchten en andere versiersels.

Het middenste deel der remonstrantie is niet min kunstig. Daar hebben wij eerst het maantje of « lunula », het deel waarin men de H. Hostie ten toon stelt. Het is omringd met stralen en wordt door twee kleine beelden naar omhoog gehouden. Op de vóórzijde is het versierd door eenen zilveren tak met diamanten bezet. Nevens het maantje, tusschen spiraalvormige zuilen met corintische kapiteelen, staan de beelden van Onze Lieve Vrouw en van den H. Nicolaas, patroon onzer hoofdkerk.

Eindelijk in het bovenste deel staan op de hoeken twee engelen met palmen. Tusschen hen, onder eenen koepel versierd met kransen en kleine engelenkoppen, zit God de Vader die God de Zoon op de knieën houdt. Boven dien eersten koepel is er een kleinere koepel waaronder eene duif, zinnebeeld van den H. Geest, te midden van stralen hare vleugelen openspreidt; en, om heel het kunstwerk te bekronen hebben wij het kruisbeeld op eenen bol geplant.

Wij moeten nu om te eindigen eene laatste bijzonderheid aanteekenen : te weten dat de remonstrantie in het midden veranderd werd. Immers als men de remonstrantie van nabij onderzoekt, dan ziet men aan het achterste deel eene kleine leên; hetgeen ons doet vermoeden dat de H. Hostie eerst in een cilindervormig versiersel ten toon gesteld werd. Daaruit zou dan ook vloeien dat men het maantje met stralen omringd maar op latere tijden in de remonstrantie plaatste. Wat echter zeker is, is dat de tak met diamanten bezet, die lijk wij zegden het maantje versierd, er in 1823 bijgevoegd werd. Die bijzonderheid wordt vermeld door Van den Bogaerde in zijne geschiedenis van het Land van Waas, in 1825 uitgegeven. Het was eene gift van Mevr. weduwe De Munck, die op hare kosten ook de remonstrantie op nieuw deed vergulden.

JOS. REYNAERT.

UN DAVID TENIERS INCONNU.

David Teniers le Vieux semble avoir été pendant les quinze premières années du XVIIe siècle le peintre attitré de l'église de St. Nicolas. Ainsi, nous le voyons dès 1602 — à l'âge de vingt ans — recevoir la commande d'un triptyque représentant le martyre de St. Nicolas, qui ornait encore en 1717 l'autel de ce saint (1). Il reçut pour cette œuvre 608 florins, somme énorme pour l'époque, dans laquelle les marguilliers, les échevins des « beede bancken », et les membres de la « vrye gulde van myn heere Ste Sebastiaen, schutters metten edelen hantboge » intervinrent chacun pour un tiers.

En 1614, Teniers le Vieux obtint une nouvelle commande. Nous nous y arrêterons un instant.

Dans le compte rendu le 21 Mars 1615, devant le curé de la paroisse et les échevins des deux bancs, par « Guillaem vañ Perre » marguillier sortant, à « Jan Baert », marguillier restant en fonctions, nous trouvons la mention suivante :

« Betaelt aen Daúidt Teneers oúer de bestedinghe van het schilderē
» eñ leúerē van ēē tafereel vañ doopinge van Ste Jan en van vúnte
» rontsō te schilderē dJn begrepē dleñere van casse tzm de somme
» van xij l gr. ».

De Potter et Broeckaert reproduisent ce texte, en note, dans leur « Geschiedenis der Stad van St. Nicolaas » (2), lorsqu'ils font dans cette monographie la nomenclature des objets repris dans un inventaire du mobilier de l'église, datant de 1610. Ces auteurs trouvent dans

---

(1) Ann. Cercle Arch. Pays de Waes. — I — 333.
(2) I — 323.

cet inventaire un tableau denommé « St Jan den Dooper », et ils ajoutent à cette note cette réflexion peu judicieuse : « Deze laatste schilderij was vermoedelijk dezelfde, waaromtrent de kerkrekening van 1614 den volgenden post inhoud : « Suit l'extrait du compte que nous venons de reproduire.

En réalité ce tableau fut commandé en 1614, et ne fut livré qu'en 1615.

Nous allons le démontrer.

Le contexte du poste du compte de 1614 que nous avons repris ci-dessus, nous dit qu'il s'agit ici d'une double commande à David Teniers, 1° la peinture et la livraison d'un tableau représentant le baptême de St. Jean (..... het schildere en leñere van ce tafereel van doopinge van Ste Jan........ dJn begrepe dleñere van casse.....) et 2° des peintures murales à exécuter dans le baptistère (...... en van vúnte rontsō te schildere......)

1° Le tableau « ...... de doopinge van Ste Jan.... » était absolument indépendant, quant à l'exécution, du travail « .... van vúnte rontsō te schildere..... »; et quoique commandé en 1614, il ne fut en réalité livré qu'en 1615 :

Nous trouvons, en effet, dans le compte rendu le 15 Mars 1616 par Jan Baert, marguillier sortant, à son confrère Pieter Verbraecken, restant en fonctions (1), les mentions suivantes :

« Betaelt voor de vracht van het stúck schilderye staende Jn vúnte van Temsch tot Ste Niel̄ v sch iiij gr.

« Betaelt aen dañid de coster van clampen eñ dienst ant tafereel Jn vúnte .... (2)

« Betaelt an zelñen oñer de Leñeringhe van yserwerck daer het tafereel Jn de vúnte mede Js vast gestelt by specificatie en quictantsm̄ vj sch iiij gr. »

Ces extraits du compte de 1615 démontrent péremptoirement que le tableau représentant le Baptême de St. Jean était une toile ou un panneau qui fut exécuté à Anvers, transporté de-là par bateau jusqu'à Tamise, et enfin voituré de cette dernière localité jusqu'à St. Nicolas.

Les mots « .... dJn begrepe dleñere van̄ casse.... » signifient-ils que dans le prix du tableau était compris le prix du cadre? ou celui de l'emballage? Il nous semble que c'est là un point secondaire sur lequel il n'y a pas lieu d'appuyer.

(1) Arch. Comm. Kerckrekeninge 1615.

(2) Le surplus de ce poste concerne les confessionnaux des chapelles St Nicolas et Notre Dame, ainsi que le tabernacle.

2° David Teniers exécuta des peintures murales dans l'église de St. Nicolas.

Ici nous nous arrêtons d'abord au texte du compte de 1614 : « ..... en van vûnte RONTSŌ te schildere .... » Ces mots signifient bien des travaux de peinture à exécuter tout autour de l'intérieur du baptistère.

Ce fut un travail de longue haleine qui fut payé par acomptes en 1617 et en 1618. Nous trouvons dans le compte de 1617, rendu le 9 Avril 1618 par Gillis de Mare, marguillier sortant à Gheleyn Bauwens, marguillier restant en fonctions, les mentions suivantes :

« Betaelt an daůid Teniers schildere Jn minderinghe van zyn aen-
» genome werck Jn kercke volgen zes bilgetkens Juhoůden tsm ter
» somme van v l. xvj sch ij gr. »

« Beth aū zelůe Jn gelde te twee Reyse de somme van xiij l. gr. »

« Noch gerembourseert an myn heere den deken beth an daůid
» teniers Jn minderin als voerē x l. gr. »

« Betaelt door Joos tack an Daůid Teniers de somme van xj l.
» vj sch. viij gr Jn minderin van syn angenome werck van schildere
» volgen de specificā van zelůe tack qt de zelůe xj l. vj sch. viij gr. »

En marge de ce dernier poste nous lisons : « de acqt van iiij l.
» vj sch viij gr en de vij l. geroyeert gemerckt de zelůe zyn begrepen
» Jn xiij l. gr. gepasst f° xx blyft hier iiij l. vj sch viij gr. »

Ces postes corroborent ce que nous venons de dire : les travaux de peinture entrepris dans l'église « ...... syn aengenomē werck Jn kercke ..... » sont absolument distincts de la commande du tableau représentant le Baptême de St. Jean. Les mots « ..... syn aengenomē werck Jn kercke ..... » indiquent clairement aussi, qu'il ne s'agit pas ici d'un travail d'atelier, mais bien d'un travail exécuté sur place.

Le poste suivant, que nous rencontrons dans le compte de l'église pour l'année 1618, rendu par « Gheleyn Bauwens » marguillier sortant à « franchoys de Costere », marguillier restant, confirme cette affirmation.

« Betaelt aen daůidt teniers de somme van twelff ponden thien schell
» grooten oůer de volle betaliñ van al syn werck van schilderen voor
» de kercke, met hem onderekent en vaccordeert pnt myn heer den
» deken daer van outfange Js vij l. iiij gr by franchoys van Rumpst
» iiij l. vij sch x gr by andre de bruyne, xiij sch iiij gr by michiel
» wittock en de reste in gelde volgen de quictan van zelůe teniers
» en notitie van Licqnidatie qt de zelůe dit boůe tgene gepasst Jn
» voorgan Rekenin tot xij l. x sch ij gr. »

Sous ce poste nous trouvons la mention suivante : 33—2—10 gr.

Cette annotation indique le total payé à David Teniers.

Les trois personnes auxquelles les marguilliers avaient payé les sommes renseignées ci-dessus, étaient trois aubergistes de St. Nicolas, que nous rencontrons à tout instant dans les comptes de l'église, tantôt pour fourniture de vin de messe, cherché chez eux par pot, ce qui fait supposer que le vin de cabaret était employé pour le St Sacrifice — la chimie n'avait pas encore fait de grands progrès à cette époque; tantôt du chef de « tracteeringhe », soit à l'occasion des comptes rendus de clerc à maitre par les marguilliers, soit à l'occasion de la Ste Cécile, soit en d'autres circonstances.

Ces payements prouvent un séjour prolongé de Teniers dans la commune, et nous en concluons qu'il décora le baptistère de fresques.

Quels furent les sujets choisis pour cette décoration? Nous l'ignorons. Mais ce qui est certain, c'est qu'ils étaient de sa seconde manière.

Pour nous en convaincre, il suffira de faire une courte esquisse biographique de Teniers le Vieux — improprement appelé ainsi pour le distinguer de son fils — David Teniers le Jeune. En effet le qualificatif de « Oude » donné au père, lorsque le fils avait le même prénom, pour le distinguer de celui-ci, qui était qualifié de « Jonge » signifie bien l'aîné (Senior).

Les auteurs que nous avons consultés : Charles-Blanc (1), A. J. Wauters (2), Alfred Michiels (3), Siret (4), de Wyzema (5) ne disent que peu de chose de la vie privée de David Teniers le Vieux. Ils ne font que reproduire ce qu'ils ont trouvé dans Houbraken (6) qui écrivait un siècle après les évènements dont nous nous occupons ici. L'auteur qui seul nous semble avoir fait des recherches personnelles à cet égard, est F. Jos. Van den Branden (7). Nous résumerons ce que nous avons trouvé dans son intéressant ouvrage.

David Teniers le Vieux naquit à Anvers en 1582 dans la maison

(1) Histoire des peintres de toutes les écoles.

(2) De Vlaamsche Schilderkunst (Trad. Julius Sabbe).

(3) Rubens et l'École d'Anvers.

(4) Dictionnaire historique et raisonné des peintres.

(5) Les grands peintres des Flandres et de la Hollande.

(6) De Groote Schouburgh der nederlandsche konstschilders en schilderessen — I — 115 (T'amsterdam, Gedrukt voor den Autheur, daar dezelve ook te bekomen zyn — 1718).

(7) Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool, pp. 732 et ss.

qui avait pour enseigne « den schild van Ceulen ». Dès 1596 il est inscrit comme élève sur le régistre de la corporation St Luc (1). Après avoir reçu des leçons de son frère Julien, il y a tout lieu de croire qu'il en reçut aussi de Rubens. On en trouve la preuve dans l'inscription placée au bas de son portrait peint par Peter van Mol et gravé par Peter van Lysbetten. Il se rendit ensuite en Italie, où il séjourna chez le peintre francfortois Elzheimer (paysage, histoire et effets de lumière) qui eût une grande influence sur son talent. Il revint à Anvers en 1606 et y fut reçu franc-maitre par la gilde St Luc. Lorsqu'en 1608, Rubens à son tour revint à Anvers, Teniers suivit de nouveau ses leçons. La raideur de son dessin s'assouplit. Son coloris maigre et dur devint plus moëlleux et plus vigoureux, tandis que ses compositions devinrent plus originales et ses figures plus naturelles. Il fit quelques tableaux religieux, entre autres un Jardin des Oliviers et les sept œuvres de Miséricorde qui se trouvent dans l'église St Paul, à Anvers, et une Transfiguration qui existe dans l'Église Collégiale de Termonde.

Dans le grand art il est médiocre, ainsi que dans les paysages, mais ses tableaux de genre : Tentation de St Antoine (Berlin et Dunkerque), Fête de Village (Turin), Alchimiste et Médecin (Florence), Arrivée du mauvais riche dans l'Enfer (Lille) (2), Kermesse et Blanchisserie flamande (Dresde), etc., ont infiniment plus de mérite.

Le 12 Octobre 1608 il épousa à l'Église Ste Walburge, à Anvers, Dymphne de Wilde, riche orpheline, qui lui apporta en dot trois maisons et plusieurs rentes, mais dès l'année suivante tout était dissipé.

Il eut une fille et trois fils. L'aîné de ceux-ci, David, surnommé le Jeune, jeta tout le lustre sur la lignée. Les deux suivants, Julien et Théodore, ne sortirent pas de l'obscurité et leurs œuvres se perdirent. Le quatrième, Abraham, fut aussi peintre. On en possède encore trois tableaux : 1° Un Vielleux (Musée de Turin), 2° et 3° Salle d'armes avec trois fumeurs, caserne avec des militaires (Musée de Madrid) (3).

Le 27 Juin 1615, il acheta trois maisons dans la Vuilstraat) ac-

---

(1) Détail donné par Ch. Blanc, qui étudie principalement la vie artistique de David Teniers.

(2) Intitulé « Scène de Sabbat » par Ch. Blanc.

(3) Ajoutons y un quatrième tableau triptyque qui se trouve dans l'église de Tamise (van den Bogaerde — Land van Waes, 1e deel, blz. 348) représentant Ste Amelberge. C'est à tort que van den Bogaerde qualifie Abraham le père de David. Il était fils de David I et frère de David II, ainsi qu'on le voit ci-dessus.

tuellement rue Otto Venius) et alla occuper celle du milieu. Néanmoins, il vivait dans une misère continue. Il en était arrivé à devoir colporter ses œuvres, et en 1625 il fut même obligé de mettre trois de ses tableaux en gage : St Paul en Laconie, Naufrage de St Paul, Résurrection de St Lazare, pour 75 florins à l'intérêt trimestriel de 15 florins. Il ne put payer à l'échéance et mit sept autres de ses tableaux en gage. Bientôt l'usurier réalisa ces gages et vendit le Naufrage de St Paul pour 400 florins, un Samaritain pour 300 fl., un Abraham pour 200 et un Jardin des Oliviers pour 200.

Ce fut alors la misère noire. On vendit les immeubles de la rue Otto Venius, et Teniers alla se loger dans une maison de location. Pour en payer le loyer il fut encore obligé de donner des tableaux, dont certains à l'état d'ébauche, en gage à Jonker Adriaen van Martselaer. Finalement il fut emprisonné pour dettes au Steen en Juillet 1629. Il en sortit le 17 Février 1630.

Mais les fils Teniers étaient devenus des hommes et vinrent en aide à leur père. Ils formèrent une pacotille de leurs œuvres, avec lesquelles ce dernier se rendit à la foire St Germain. Il en revint bien lesté d'argent et alla se fixer dans une maison située au Marché aux grains actuel, alors « brabantsche corenmarckt ».

C'est là qu'il mourût le 29 Juillet 1649 « in een hardhouten ledekaut met groen-lakenen behangsels ».

En dehors des œuvres de David Teniers le Vieux renseignées par van den Branden, nous trouvons encore dans Ch. Blanc les suivantes : Paysage marqué DT (musée de Bordeaux); Nécromancien (musée de Lille); Jeunes Bergers jouant aux cartes (musée de Nantes); Foire italienne dans les environs de Florence (Munich); Tobie et l'Ange, Junon demandant à Jupiter la métamorphose d'Io, Mercure endormant Argus, Vertumne et Pomone, Pan et une Nymphe (Vienne); deux paysages et quatre tableaux de genre (Vienne — Galerie Lichtenstein), Scène Villageoise (Londres — Galerie Bridgewater).

A la vente du Prince de Conti en 1777 deux tableaux : Vénus sortant du Bain, et Femmes à cheval, en marche avec d'autres figures furent vendus ensemble pour 1990 fr. 19 sous. A la même vente un vielleux dans la campagne et un marchand de Liqueurs furent adjugés, aussi ensemble, pour 401 Liv.

A la vente du Cardinal Fesch (Rome 1845) un paysage fut vendu pour 81 scudi.

A la vente du Vte du Bus de Gisignies qui eut lieu en 1896, nous trouvons sous le N° 115 un tableau intitulé : Le château de Teniers.

Tout récemment, un tableau dû à la collaboration de Josse de Momper et David Teniers — intitulé : Paysage avec figures (N° 29 du catalogue) — fut mis aux enchères à la vente de la galerie de feu M. Edmond Huybrechts, dont les vacations eurent lieu du 12 au 15 Mai 1902, et fut adjugé au prix de fr. 250.

Enfin sous le n° 461 du catalogue du Musée de Bruxelles nous trouvons encore un paysage.

Il est évident qu'on trouverait encore d'autres œuvres de David Teniers le Vieux. Mais notre but n'était pas de faire une étude spéciale sur ce peintre, et nous n'avons pas poussé nos recherches plus loin sous ce rapport.

Qu'on veuille nous pardonner cette digression biographique, mais elle amène naturellement notre conclusion.

L'église primaire de St. Nicolas posséda trois œuvres de David Teniers le Vieux, la première, le triptyque représentant le Martyre de St. Nicolas, antérieur à son voyage en Italie, de sa première manière — il n'était encore alors qu'apprenti — la seconde, le tableau représentant le Baptême de St Jean, postérieur à son séjour en Italie; la troisième; les fresques qu'il peignit dans le Baptistère de l'église.

Ce sont surtout ces dernières que nous avons eu pour but de faire connaître dans cette note préliminaire. Aucun auteur — du moins à notre connaissance — ne parle de David Teniers le Vieux comme peintre de fresques. Aussi croyons nous n'avoir pas donné un titre trop présomptueux à la présente notice préliminaire — nous le répétons — en annonçant un David Teniers inconnu, car nous nous trouvons ici devant une manifestation ignorée de l'art de ce peintre.

Une dernière question se pose.

Quand les peintures murales du Baptistère ont-elles été détruites? Peut-on supposer que ce fût lors de l'agrandissement de l'église en 1650. Plusieurs raisons militent pour la négative. En effet dès 1462 la façade principale de l'Église (côté ouest) se trouvait à peu près à l'endroit où elle se trouvait lors de l'agrandissement commencé en 1895, et le travail de 1650 ne porta que sur l'extension du côté Est, c'est-à-dire, du chœur.

Lorsque nous donnâmes communication de la présente notice à l'assemblée générale du 4 Février 1902, nous émîmes l'hypothèse que les fresques peintes par David Teniers dans l'église primaire de St. Nicolas, étaient peut-être les grisailles qui se trouvaient, antérieurement à l'agrandissement de 1895, de chaque côté du Porche,

Notre obligeant confrère, M. Alphonse de Cock, voulut bien nous faire remarquer à ce moment — et nous lui en savons gré — que ces deux grisailles étaient l'œuvre de de Loose, l'un des fondateurs de l'académie de dessin de St. Nicolas; affirmant qu'il possédait la quittance donnée par de Loose pour le payement de ce travail.

La supposition la plus probable est que ces fresques furent détruites lors de l'inconcevable transformation de l'Église Primaire en 1781.

Nous trouvons en effet dans une volumineuse liasse de notes délaissées par feu M. Félix van Naemen, et relatives à l'histoire de l'Église Primaire de St. Nicolas, ce qui suit :

« A cette époque (1) on ajouta les deux côtés Nord et Sud, les » deux nefs latérales aux chapelles des Saints Jean Népomucène et » Barbe, la première se terminant par les fonts baptismaux et la seconde » par l'oratoire du St Sépulcre.......... » (2)

C'est au cours de cet agrandissement que l'église perdit définitivement la forme de Croix Latine qu'elle avait eue jusqu'alors.

Quoiqu'il en soit, nous ne pouvons qu'exprimer nos regrets que ces trois œuvres soient perdues, surtout que l'on se trouvait ici devant trois manifestations différentes du talent de David Teniers le Vieux, du plus haut intérêt pour l'histoire de l'Art.

G. WILLEMSEN.

---

(1) 1781.

(2) Nous réitérons ici nos plus vifs remercîments à Mlle Lucia van Naemen, membre de notre Cercle, qui a bien voulu nous communiquer les travaux posthumes de son regretté frère.

INHOUD. — TABLE.

NOTITIËN EN VERHANDELINGEN. — NOTICES ET DISSERTATIONS.

PAGES.
Leden van den Kring van het jaar 1900—1901 5
Algemeene openbare vergadering van 27 Juni 1901. — Aanspraak van Mr G. Willemsen, voorzitter 11
Algemeene vergadering van 27 Juni 1901. — Voordracht gehouden door den Z. E. H. Kanunnik G. Van Caster, over de Kandelaar in de middeleeuwen en in het herboringstijdvak (met platen) 21
Verslag over den toestand van het genootschap 39
Vervolg van Register A N° 125, vernieuwing van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren, Dendermonde enz. 55
Procès-Verbaux. 119
De Dichter van « Reijnaert de Vos » een Wazenaar, door Mr Th. De Decker . 121
Un procès-criminel devant le Chef-Collège du Pays de Waes en 1701, par Mr G. Willemsen, président. 129
Een zonderlinge ambtenaar, door Mr G. Willemsen, voorzitter. 145
Eene Heiliggeesttafel in de 16e eeuw, door den E. H. F.-J. Annaert (met plaat) 149
Procès-Verbaux. 251
Eenige aanteekeningen over de Hoofdkerk van Sint-Nicolaas in 1635, door den E. H. Jos. Reynaert 255
Un David Teniers inconnu, par Mr G. Willemsen, président. 263

FIN DU TOME XX.